A MAGYAR PÁLOSREND TÖRTÉNETE

ÍRTA:

KISBÁN EMIL

I. KÖTET

(1225—1711)

BUDAPEST, 1938.

PÁLOS KOLOSTOR KIADÁSA

Nihil obstat. Dr NICOLAUS TÖTTÖSSY censor dioecesanus. Nr. 933/1938. Imprimatur. Strigonii die 26. Februarii 1938. dr Joannes Drahos vicarius generalis.

Felelős kiadó: dr Kisbán Emil.

„Grafika" Nyomdavállalat (Weber Gusztáv) Újpest, Jókai-utca 18. szám. — Telefón: 295-516.

REMETE SZENT PÁL MEGDICSŐÜLÉSE.

Pongrácz Ignác: Triumphus Pauli c. művéből.

Reverendissimo

PATRI PIO PRZEZDZIECKI

Priori Generali

Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae

summa cum reverentia et devotione

author.

„Constat omnibus, quanta cum difficultate Annales nostri in lucem prodierint pure ob defectum conscriptionis actuum ac Rerum memorabilium Ordinis. Quapropter optimum foret, si Venerabile Definitorium aliquem Eruditum Virum in Historicum Ordinis declararet, qui et Acta conscriberet et si quae digniora occurrerent, Typo subiiceret." *

* 1687 május hó 16-án a máriavölgyi nagykáptalanon elhangzott egyetemes rendi kívánság. A. P. Tom. III. pag. 133.

Előszó.

1934. szeptember 30-án találkoztam életemben először pálos atyákkal, mikor a nagy pálos költő és nyelvtudós Verseghy Ferenc szolnoki szobrának leleplezése alkalmával mint a magyar irodalom tanára diákjaimmal odazarándokoltunk s a kegyelet koszorújával hódoltunk emlékének. Úgy éreztem, hogy letünt századok küzdelmes magyar életének levegője vesz körül. A mult nagy eseményei közt meghúzódó, szerény szerzetesi élet jelentőségének gondolata merült föl lelkemben és kezdte foglalkoztatni belső világomat. Kutatni kezdtem a rend történetére vonatkozó írások után. De csakhamar tapasztalnom kellett, hogy művelődésünknek ez az anyaga némiképen elkerülte történetkutatóink figyelmét. Egységes szempontból megírt monografiája a Pálosrendnek mindeddig nem volt. Pedig az egyetlen magyar származású renddel és annak történetével foglalkozni nemes magyar kötelesség. Mert mindannak, ami a magyar hitélet, tudományosság, művészet, harc a pogányság ellen, s mindannak, ami a dicső s egyben szomorú magyar közösséghez kultúra és nemzeti önfeláldozás néven hozzátartozik, harcosai s egyben osztályosai voltak e szerény szerzetesek! E gondolatok közben támadt mélységes vágy és rokonszenv késztetett arra, hogy a pálosok rendjének történetével foglalkozzam. A feldolgozandó forrásanyagot illetően nem is csalódtam. Hatalmas anyagot találtam a könyvek és értekezések alakjában megjelent többnyire hazai, latinnyelvű, kisebb részben pedig magyar- és németnyelvű történelmi munkákon kívül az Országos Levéltár különböző osztályainak, a Magyar Tud. Akadémia, a Nemzeti Múzeum, a Budapesti Egyetemi Könyvtár és a czenstochowai pálos könyvtár különböző korból származó kéziratiban. A talált anyag nagysága csak fokozta munkakedvemet. Remete Szent Pál magányszeretetet hirdető szelleme engem is visszavonulásra késztetett az élet zajától. Tárgyszeretetem pedig legyőzte a téma nagyságát. Igyekeztem a rendre vonatkozó minden írást, akár nyomtatásban, akár kéziratban maradt is fenn, felkutatni. Munkám köz-

ben a kopottas, sárgult lapokon mindenütt az elmélyült hitnek, a szerzetesi szerénységnek, az igaz magyar hazafiságnak embereivel, a hazáért és vallásért minden áldozatra kész erős akaratú férfiakkal találkoztam. S e találkozás hasznos és felemelő volt és minden fáradságot megért!

Történelmünk tanúsága szerint hazánkat a kard szerezte meg, de a kereszt tartotta fenn.

A pálosok a keresztben való hitet, s a nyomában fakadó kultúrát, a doctrina Christianat hirdették és terjesztették minden módon, a korok más-más szükségletei szerint. A XIV. és XV. század véres harcaiban épúgy teljesítették szent kötelességüket, mint a kultúra nyugalmának békés éveiben.

Fennállásuk első idejében, abban a korszakban, midőn a pálosok remetekolostorokban éltek s hivatásuk az elmélyült meditáció volt, Európát s egyben hazánk földjét zavaros belső harcok, vagy ellenséges vad hordák pusztításai tépdesték. A pálos szerzetes kilépett magányából és kardjával és imádságával küzdött Mária országáért a pogány és az eretnekek ellen. Nemzetünk büszkesége, drágagyöngye volt a rend ezekben a századokban!

Az országos pusztulás napjaiban, a nyomorúságban, elesettségben a kereszt tanításával emelte fel honfitársait; erkölcsi példájával béketűrésre, a lelkibéke és nyugalom megszerzési módjára tanítgatta, lelki felemelkedésre nevelgette az elcsüggedt népeket.

Majd új korszakok jelentkezésekor a szellemi küzdelem fegyvereit ragadta meg. A reformáció által keltett nagy szellemi harcokból is lelke és szíve vérével vette ki részét. A XVIII. században a kultúra igen magas fokára jutottak el a rend fiai. Papok és tanárok, a nép nevelői, az előkelő ifjúság tanítómesterei, a tudomány és hitélet buzgó ápolói voltak. A felvilágosodás eszméi ellen folytatott küzdelemben mindig bölcs mérséklettel haladtak az élen a szeretett haza, egyház és a rend érdekeinek összeegyeztetésével.

II. József által való eltöröltetésük ténye magában véve is súlyos veszteséget jelentett hazánk művelődésére, de másoknál még fájóbb volt a seb, mert igazán vérünkből való vérről: az egyetlen magyar eredetű rendről volt szó!

A magyarságnak ez a fájó sebe immár napjainkban, közvetlenül legsúlyosabb nemzeti csapásaink után, behegedni kezd. A rend magyarországi újjáélesztésének munkája már megindult: itt van két kolostoruk, melyeket Isten segítségével majd a többi követ. Ez az örvendetes magyarországi újjászületés legyen első előhírnöke a magyar nemzet általános jobb jövőjének! Mert az újjászületett magyarországi Pálosrendben mi nemzetünk szellemi és erkölcsi erősítésének új, friss forrá-

sát látjuk és visszatérését Isten rendelésének érezzük. Van valami magyarosan tragikus abban, hogy a Pálosrend története, — míg itt voltak — mindig is párhuzamosan emelkedett, vagy hanyatlott a magyar nemzet virágzásával vagy elernyedésével. Özséb lelke a rend számkivetettségének százötven éve alatt is itt virrasztott a magyar rónák felett s fajának pártját fogó szeretete, miként egykor a tatárvész után, Trianon után is melegséget, erőt, reményt sugároz már-már csüggedő lelkünkbe!

Midőn e könyvet útjára bocsátom s a Pálosrend iránt érdeklődő magyar közönség szíves figyelmébe ajánlom, hálás köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik a mű megjelenését erkölcsi és anyagi támogatásukkal elősegítették. Elsősorban *Przezdziecki Pius József* rendfőnök, *Pfeiffer Gyula* államtitkár, *Besnyő Gyula* és *Zembrzuski Mihály* perjel urakat illeti hódolatteljes hálám, akik lehetővé tették, hogy a czenstochowai kolostor ősi archivumában a munkám körébe vágó anyagot összegyűjthettem s egyben a könyv kiadásának anyagi feltételeit is vállalni szívesek voltak. Fogadja hálás köszönetemet *Meszlényi Antal* egyet. m. tanár úr, aki munkám írása közben értékes, tudományos tanácsokkal gazdagított, *Székely Károly* gimn. tanár úr, aki főleg bibliográfiai téren volt segítségemre, továbbá *Gyéressy Ágoston* pálos atya és *Lévai József* tanár úr, akik munkámat voltak szívesek átnézni. Igaz köszönet illeti ezenkívül a Budapesti Egyetemi Könyvtárnak, a Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtárának, a Tudományos Akadémia könyvtárának és az Országos Levéltárnak tisztviselőit, akik kutató munkám során mindenkor szívesen voltak segítségemre.

Kelt Budapesten, 1938 január 15-én, remete Szent Pál ünnepén.

A SZERZŐ.

ELSŐ RÉSZ.

Bevezetés.

1. Remete Szent Pál, a Pálosrend patronusa.

Remete Szent Pál Kr. u. 230-ban Egyptom alsó Théba városában született. Szülei vagyonos keresztények voltak, akik jámbor és vallásos nevelésben részesítették gyermeküket. Már kora ifjúságában megismerkedett a görög és egyptomi nyelv sajátosságaival, s alapos képzést nyert a szabad tudományokban. A tanulmányaiba merülő tizenötéves ifjú lelki fejlődésére azonban kora szörnyűségei, a Decius és Valerianus császárok rendeletére megindított s Egyptomba is átcsapó hetedik keresztényüldözés eseményei igen nagy hatással voltak. Bizonyára hallott Corneliusról, aki Rómában s Cypriánusról, aki Karthagóban szenvedett Krisztus hitéért vértanuságot s arról a hallatlan bátorságról és mélységes hitről, amely a keresztények ezreit vértezte fel emberi erőket szinte felülmúló szenvedések elviselésére s avatta őket hitvallókká.

Ekkortájt veszítette el szüleit. Így eddig biztonságosnak mondható helyzetében nagy változás állott be. Sógora ugyanis, aki a most már öröklött vagyona miatt dúsgazdag ifjút keresztény volta miatt állandóan fel akarta jelenteni az üldöző római hatóságoknál, hogy ily aljas módon kaparinthassa magához a hatalmas vagyont, állandó rettegésben tartotta őt. Végre is egy nap búcsút vett szeretett nővérétől. Lemondva mindenéről, nem törődve a vad természet ölén lappangó ezernyi veszedelemmel, a rettegett vadállatokkal, Isten szolgálatára a sivatag magányába vonult.

Hamarosan pálmafával födött, friss forrást rejtő, lakásra alkalmas sziklabarlangot talált, amely Antonius és Cleopatra korában titkos pénzverő műhely céljait szolgálta. Isten iránt hálával telt szívvel húzódott ide, erre az elmélkedésre alkalmas, puszta helyre, ahová időnként csak a fenevadak ordítása s a levegőben keringő madarak kiáltása hatolt be a miszti-

kummal telített, környező sivatagból. A nagy magányban számot vetett önmagával. Végiggondolta egész életét, hányattatásait az emberek között. Majd nagy vagyonának, kényelmes otthonának, jó ellátásának, szeretett nővérének a képei kerültek tudatába s ezekkel szemben mindaz, ami a sivatagban az életet nehézzé, alig elviselhetővé teszi. Az összehasonlítás nyomán támadt kísértést azonban erős lélekkel győzte le: mély bűnbánatot tartott s ezzel elszaggatta mindazokat a szálakat, amelyek még a bűnben, vérben forrongó világhoz fűzték s elhatározta, hogy kitűzött életcélja, a remeteség megvalósítására irányuló törekvése mellett állhatatosan megmarad. Ettől kezdve mindenkitől titkolt, csupán Istene előtt ismert gyakori elragadtatással, látomásokkal, revelációkkal teli szemlélődő életet élt, melyért nagy lelki vigasz, valósággal égi öröm volt a része. A pálmafák leveleiből maga készítette ruhába öltözött, s a fa nyujtotta gyümölcsön kívül vagy hatvan éven át egész haláláig csupán azzal a fél kenyérrel élt, melyet a legenda szerint naponta egy holló hozott neki. Így teltek napjai vérnélküli mártiromságban. Jól mondja egyik életírója: „Haragot enyhíteni, vágyakat elhagyni, az igazságot megtartani, a kapzsiságot megvetni, a gőgöt megalázni nagyrészt mártiromság".[1]

113 éves koráig élt így, szakítva a világgal. ezen az ember nem járta vidéken, míg a tőle nem messze remetéskedő Antal álmában tudomást nem szerzett róla s keresésére nem indult. Útjában egy centaur, majd egy satyr vezette az Isten emberének nyomára. Ez utóbbi békés szándéka jeléül még élelmet is adott neki. Végül is egy nősténylarkas vezette Pálhoz, aki Antal nagy szomorúságára barlangjába zárkózva nem akarta őt bebocsátani. Mikor azonban azzal fenyegetődzött, hogy lakóhelye előtt hal meg, Pál kinyitotta barlangja ajtaját s csodálatosképpen, mint régi ismerősök, nevükön szólítva köszöntötték egymást. Ezután az egész napot istenes beszélgetésben töltötték. A holló pedig a szokott időben ismét megjelent, de nem fél, hanem egész kenyeret hozott nekik, melyet a szent barátság jegyében együtt fogyasztottak el. Majd ima és elmélkedések között virrasztották át az éjszakát. Virradatkor pedig Pál társát a felebaráti szeretet gyakorlására buzdítva elküldte, hogy hozza el neki Athanáztól kapott köpenyét. Antal sietve tett eleget Pál kívánságának. Monostorába érve két tanítványának bizonygatta Pál életszentségét, majd sietve visszatért a köpennyel. De már megkésett. Látta Pál lelkét az égbe emelkedni, testét pedig a barlang előtt imádkozva, térdeplő helyzetben. Siránkozva borította Athanáz köpenyét tetemére, melyet a két oroszlán ásta sírgödörben gyengéden el-

[1] Fuhrmann Mátyás: Decus solitudinis pag. 65.

helyezett. Pál pálmalevélből készült köpenyét pedig magával vitte monostorába, ahol a nagy ünnepeken öltötte magára.

Amint e rövid, Szent Jeromos adatait tartalmazó életrajzból is kitűnik, remete Szent Pál volt az első remete s így a remeteség megalapítója. Ő „az anachoréták előharcosa, a kísértésbe esők menedéke, a lesujtottak reménye, a haldoklók üdvössége, a pálosok fehér családjának atyja és Pannonia híres országának védő patrónusa" — mondja róla szépen Fuhrmann.[2] A költő szavaival élve pedig:

Dux, athleta, Parens, Flamma, Aurum, Cultor Eremi,
Gemma, Decus, Genitor, Virginitatis Amor,
Quis nunc est? Sidus clarum, sol, caelica lampas,
Antris quae fulsit, nunc rutilatque Polo.
Spes est afflictis, Pater et Cynosura malignis,
Dux est erranti, perfugiumque reo.[3]

Remete Szent Pál életszentségének híre gyorsan terjedt. 494-ben, tehát halála után már a 101-ik esztendőben Szent Jeromos által Szent Antal után írt életrajza alapján, melynek adatait fentebb közöltük, Gelasius pápa szentté avatta.[4] Romlatlan állapotban talált tetemét pedig Komnenosz Manuel görög császár uralkodása idején[5] 1169-ben Konstantinápolyba szállították s ott a S. Maria Peribleptae, Fuhrmann szerint Perilepsi (Petnilepsi) templomban helyezték el. A pálos breviárium[6] szerint is a konstantinápolyi Triakontophylos templomban (a mai Gül Dsamissi, Rózsák mecsetje) helyezték el testét. Ez tulajdonképpen a S. Maria Peribleptae egyházzal azonos. Itt állott ugyanis Triakontophylos tanácsos palotája is, amelyről egyidőben szintén nevét vette. Az örmények idejében Suluna volt a neve.[7] Ipolyi Arnold 1862-ben a régi bizánci egyházi emlé-

[2] U. o. pag. 3.

[3] Carmen Dialogicum in vitam D. Pauli primi eremitae c. distichonos költeményt közli Fuhrmann Mátyás művének az olvasóhoz intézett bevezető részében.

[4] Fuhrmann i. m. pag. 131. Pars II.

[5] 1143—1180-ig uralkodott.

[6] A pálos missale-ban is van remete szent Pálhoz írt költemény. Ebben a költemény szerzője a translatioról így versel:

„...Inde pium vehitur: Byzantia tecta cadaver.
Ad Venetos fertur: hinc modo Budam tenet."

V, ö. Missale fratrum heremitarum ordinis divi Pauli primi heremite sub regula beati Augustini doctoris eximii: summo deo militantium. Velence Lichtenstein Péter nyomdáján. Ebben van: In divum Paulum primum heremitam carmina.

[7] Ipolyi Arnold: Adalékul a pálosok magyar történetíróihoz keleti útjáról. Magyar Sion 1863. évf. 38. és 93. l.

kek tanulmányozása végett járt Konstantinápolyban s ekkor látta azt a helyet is, ahol remete Szent Pál teste nyugodott. „A Romanos Argylos által 1031-ben épült Peribleptae vagy máskép Triakontophylos, azaz háromszáz levelű, vagyis Rózsa nevű" stambuli egyházban nyugodott remete Szent Pál teteme. Ez a templom az Aja kapussi és Dsubathi kapussi nevű városkapuk között, az Aranyszarv partján van s Güldsamissinek, azaz Rózsák mecsetjének nevezik.[8] Ezzel megdöntötte remete Szent Pál életíróinak, Anonymus Hungarusnak,[9] a Névtelen Karthauzinak,[10] Toldy Ferencnek,[11] Eggerernek[12] és Orosz Ferencnek[13] állítását. Ezek szerint Manuel görög császár által a B. Szűz tiszteletére emelt bizánci templomban nyugodott volna remete Szent Pál teteme. Fejét innen Rómába vitték, ahonnan 1355-ben IV. Károly császár Prágába vitte. Innen Karlstein városába került a szent ereklye. II. Lajos 1522-ben vitette Budaszentlőrincre. Tetemét 1240-ben IX. Gergely pápa és II. Frigyes német-római császár uralkodása idején Lanzio Jakab velencei polgár szerezte meg a köztársaság számára. A szent teste az ottani Szent Julianus templomban nyugodott 1382-ig. Ekkor szerezte meg Nagy Lajos királyunk a turini békekötés alkalmával s vitette a budaszentlőrinci kolostorba. Az ott történt csodás események egész tömegét jegyezte fel Hadnagy Bálint és az ő nyomán Fuhrmann Mátyás. Mivel a legtöbb csoda a kis gyermekek körében történt, remete Szent Pált az ő védőszentjüknek tartották.[14] Az ereklye három ujja jóval előbb, valószínűleg a keresztes hadjáratok idején került a Cluny kolostorba. Budaszentlőrinc 1526. évi pusztulása után a szent ereklyéje Trencsénbe került, ahol a vár ostromakor égett el (1527). Ipolyi feltevése szerint mindössze rézből készült díszes ereklyetartója, amelyet jelenleg a Nemzeti Múzeumban őriznek, maradt meg Trencsén város birtokában.[15]

2. Vallási közviszonyaink a XIII. században.

A keresztes hadjáratok nyomán támadt vallásos felbúzdulás a környező népek térítésében keresett érvényesülést a XIII.

[8] Ipolyi Arnold: Magyar ereklyék. Archeol. Közl. 1863. évf. III. k. 107. l.
[9] De translatione S. Pauli.
[10] Szent Pál ősönknek kihozásáról.
[11] Toldy Ferenc: Magyar szentek legendái eredeti codexekből. 150. l.
[12] Eggerer András: Fragmen panis corvi.
[13] Orosz Ferenc: Synopsis 2. l.
[14] Fuhrmann i. m. pag. 183. és 187.
[15] V. ö. Ipolyi Árnold i. m.

században. A nagy munkát, az oroszok, bosnyákok és kúnok térítését egyelőre még a kegyúri monostorok, a ciszterci és bencés kolostorok papjai végezték. A szerzetes eszménytől és a térítési munkájától túlzott anyagiasságuk miatt egyre távolodó s emiatt lassanként népszerűtlenné váló két rend nyomába az aszketizmus szigorú szellemében alakult új rendek, a domonkosok (1216.) és Szent Ferenc kis testvéreinek rendje lépett a század első harmadában. Az előbbieknek 1221-ben már hat rendházuk volt hazánkban, az utóbbiak pedig 1232-ben már önálló magyar tartománnyá alakultak.

Az aszketikus szellem IV. Béla családjában és a főrangúak körében egyre jobban hódított. Közülök sokan, különösen a tatárjárás okozta rémület átélése és borzalmak látása után támadt vallási búzgóságukban tömegesen léptek a papi, illetőleg szerzetesi pályára. A még megmaradt magyarság színe-java Istenhez menekült, neki szentelte életét, benne bizakodott. Lemondásával, önmegtagadásával, a világ örömeinek megvetésével kedveskedett Neki. A kolostorok jámboréletű, vezeklő főrangú urakkal és nemes asszonyokkal teltek meg. A szemlélődő élet vágya és az aszketizmus vált urrá a siralom völgyében gyötrődő emberi lélekben. Voltak azonban olyanok is, akik magát az embert is kerülték. Valami delejes vágy a Bakony, Pilis, Mecsek, Zobor magányába vezérelte őket, nem akarva a szenvedésekben elfásult emberi lélek által már megszokott vérengzést, zsákmányolást, az eldurvult lovagi erkölcs borzalmas jeleit, a feldúlt kolostorokat, rombadőlt templomokat, üszkös házakat, kietlen városokat, agyonkínzott emberek rémült tekintetét tovább látni. Szakítani a borzalmakkal, nyugalmat, csendet varázsolni a szívbe, ez volt minden gondolatuk s törekvésük. A megújhodás vágya a levegőben volt. A jobbakat a meggyalázott lovagi s az aláhanyatló papi eszmény láttára a javulás és a tökéletesség vágya fogta el. A kirívó romlással elsősorban a közületeknek kellett foglalkozniok éppúgy, mint azzal a feladattal is, amelyet IV. Béla rótt a megfogyott számú magyarságra azzal, hogy mintegy 100.000 pogány kúnt telepített az országba.

A térítés munkája csak ment egyideig, de midőn Kún László lett az ország királya, borzalmas hanyatlás következett be minden, így vallási téren is. A király családi életében is letért a keresztény erkölcs talajáról. Mindenben kedvelt kúnjait dédelgette; nemcsak nem nehezményezte húzódozásukat a kereszténység felvételétől, hanem még maga is hódolt pogány szokásaiknak. A belpolitikai helyzet éppen a király magatartása miatt fajult el, a királyi tekintély pedig aláhanyatlott. A burjánzó pogánysággal szemben a Szentszék a magyar főpapok kívánságára Fülöp fermói püspököt küldte hazánkba legátus-

ként a visszaélések megszűntetése, az esztergomi érseki szék betöltése (Ladomér) és a kún kérdés rendezése végett.

Azonban fáradozása nagyon is múló jelentőségű volt. Hiába intézkedett a budai királyi tanácsülés, a tétényi országgyűlés (1279. július), majd a nagy nehézségek között összeülő budai országos zsinat (1279.), amely 128 szakaszos határozattal szabályozta a magyar egyház és vallásos élet minden baját, a helyzet továbbra is rémséges maradt. Ezen a zsinaton a világi papság hanyatlásáról kialakult szomorú kép eléggé indokolta, hogy miért lépett a tiszta hit helyébe a babonás kún hit, hogy hatalmaskodó főurak miért foglalták le a kolostorok vagyonát s kerítették hatalmukba a templomokat? A király többszörös esküszegése s durva támadásai a pápa és legátusa ellen még jobban elmérgesítették a helyzetet. A király állandó rokonszenvében bízó kúnok most már a térítő törekvésekkel szemben fegyveresen is felléptek, s élükön Oldamur vezérükkel lángbaborították az egész Tiszántúlt.

III. Miklós pápa erélyesen bár, de türelemmel figyelmeztette állandóan a királyt esküjére, akinek szerencséje, hogy sógora, Anjou Károly állandóan mentegette viselkedését a pápai udvarban. A Szentszék egyelőre remélte, hogy jó útra tér. Midőn azonban feleségét, Erzsébetet fogságba vetette, Ladomér esztergomi érsek a pápa felhatalmazásával Esztergomban országos zsinatot s utána Budán országgyűlést hivatott egybe. A király azonban itt tett esküjét ismét megszegte. Közben Habsburgi Albert kihasználva a király és kormánya közt támadt viszályt, az ország nyugati részét pusztította. A közviszonyokban némi enyhülést csak IV. László halála után tapasztalunk (1290.)[16]

Ilyen vallási és közviszonyok között, szinte szükségszerűen fakadt a rengeteg mélyén, a sajátos magyar vidék őstelevényén jellegzetes aszketizmusunk gyönyörű fája, az egyetlen magyar rend az antidialektika egyik képviselőjének, a pilishegyi ciszterci anyakolostornak közvetlen közelében.[17]

[16] Hóman—Szekfü: Magyár történet II. k. 181—191., 223—239. és 256. l.

[17] Prohászka Ottokár: A Pilis hegyén (1927); Schütz Antal: Prohászka Ottokár összegyüjtött munkái. VIII. k. 78. l.

MÁSODIK RÉSZ.

A magyar föld szerzete.

A Pálosrend a XIII. században általánosan dívó magánybavonulásnak, a remeteélet elterjedésének köszöni eredetét. A remeteélet követése az ember ősi természetében gyökerező lelki szükséglet folyománya. Legendáink is számtalan szent pusztába vonulásáról adnak bizonyságot. Különösen a hegyvidék romantikus alakulásai keltették az emberekben a magánybavonulásnak vágyát, mert itt sokkal közelebb érezték magukat a Teremtőhöz. Hazánk területén már a XI. századtól kezdve Tihany sziklái között, Pozsony környékén, a Bakonyban, a Zobor hegység vidékén, vagy a trencséni vártól nem messze a Vág túlsó partján égbenyúló, meredek sziklaszorosok között, a szkalkai apátság területén, a pilisi és pécskörnyéki hegyekben találkozunk a remeteélet követőivel. Ismeretes előttünk a sok közül a lengyel származású *Zoerard*, akit később Andrásnak neveztek és tanítványának *Benedeknek* remetéskedése Nyitra vidékén, *Günthernek*, majd *Vác*nak elvonulása a világtól Visegrád környékére, *Endrének*, Nana Veszprémi püspök prépostjának (1131—1141.) lemondása és visszavonulása a világtól és *Szent Gellért* bakonybéli magánybavonulása.[18] A XIII. század elején még jobban elterjedt a remeteélet. Különösen a Mecsek vidékén és a pilisi hegyekben, távol az emberektől, sziklákba vájt üregekben keresték a lélekűdítő csendet a világtól elvonult, lelki tökéletességre vágyó férfiak.

A Mecsek vidékén élő remeték nagyobb csoportját 1225-

[18] Gyöngyösi Gregorii de Vitae fratrum heremitarum S. Pauli. Toldy Ferenc rendeletére készült másolat, caput. 1. A Magy. Tud. Akadémia kézirattárában. 4-r. 50. sz. V. ö. Wenczel Árpád, Magyar diplom. emlékek az Anjouk. I, 55. — Balics Lajos, A római kat. egyház története Magyarországban II. köt. II. rész. Budapest 1890. — Eggerer András a Fragmen panis corviban a hazánk területén remetéskedők között említi még Szent Jeromost, Szent Mártont és boldog Salamon királyt. V. ö. Orosz Ferenc, Synopsis Annal. Eremit. Ord. S. Pauli pag. 20—22.

ben burgundi *Bertalan* pécsi püspök (1219—1252.), aki II. Endre második feleségének, burgundi Jolanthának kiséretében jött hazánkba a bencések híres cluny kolostorából, Patacs mellett az *ireghi* (Ürög) szent Jakab hegyen épült kolostorban telepítette le.[19] Az egykori bencés szerzetesből lett pécsi püspök annyira megszerette a Mecsek remetéit, hogy az év nagy részét közöttük töltötte s valósággal főnökük volt. Regulát is adott nekik, amelyben csak röviden szabta meg a szerzetesi élet főbb kötelességeit.

Bertalan Isten akaratából pécsi püspök „igen kedves testvéreinek" a következő regulát adta:

„Éljenek együtt közösen a házakban és folytassanak a jövedelmekből mértékletes életet. Látogassák kegyelettel a templomokat, viseljenek állapotuknak megfelelő, alázatravalló és egyszerű ruházatot. A kánonokat és az atyák határozatait buzgón tartsák meg; az erényeknek és a fogadalomnak a gyakorlására buzgón törekedjenek és necsak feddhetetlenek legyenek, hanem mutatkozzanak mások előtt is példásaknak, hogy Istennek kedves és elfogadható áldozatot mutassanak be: nemcsak jó életmódjukkal, hanem másoknak megtérése és üdvössége által is, akiknek szívei az ő figyelmeztetéseik által magukba fognak szállni.

A haladásnak erre a módjára felkészülve minden gyakorlatukat, értve az imádságokat, elmélkedéseket, olvasmányokat, virrasztásokat, bőjtöket, kézimunkákat és minden belső s külső összeszedettségüket erre a célra irányítsák is, hogy így egyenes úton könnyebben és alkalmasabban jussanak el az örök bölcsesség szeretetére és érzékelésére a mi Urunk Jézus Krisztus segítségével, aki kegyesen megvigasztalja őket minden bűnbánó törekvésükben.[20]

Látható tehát, hogy a közös életet, a mindennapi munkát, az alázatos magatartást írta elő nekik. Figyelmeztette őket ebben, hogy tartsák meg a kánonokat és a szentatyák határo-

[19] A Fejér György (Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829—1844.) által idézett forrás 1215-re teszi a patacsi kolostor alapítását. „Anno Domini MCCXV. Serenissimo Principe Andrea secundo ... Reverendus in Christo Pater et Dominus Bartholomaeus episcopus ... in vertice montis possessionis Patacs ... monasterium construi fecit." Ez azonban nyilván tévedés, mert 1215-ben még Calanus volt a pécsi püspök, nem pedig a kolostoralapító Bertalan. V. ö. még: „Koller Historia Episc. Quinqueeccl. II. 16. Eggerer Fragmen Panis Corvi pag. 65—66. Orosz Synopsis pag. 32.

[20] Eggerer András a Fragmen panis corviban közli a regula szószerinti szövegét Gyöngyösi G. i. m. (caput 4.) nyomán. Ezt vette át Benger Miklós is.

zatait. Különösen az aszkézis eszközeit, az imát, elmélkedést, lelkigyakorlatot, virrasztást és bőjtöt ajánlotta nekik. Ezzel megalapította hazánkban az első remetekolostort. Utóda pedig, a püspöki székben, Achilles, anyagi javakkal biztosította a kolostor lakóinak megélhetését. 1252-ben kelt megerősítő leveléből tudjuk meg, hogy a kolostornak Irugh faluban malma, udvarháza, a patacsi határban földje, Irughmálon, Tengnesen és Voralon szőlői voltak. Ezeken kívül birtokolta az Arus jobbágy adományozta házakat, szőlőket, malmot, szántóföldeket s kaszálókat, mégpedig a Mogusd hegy tövében Bothfölde kőzelében, továbbá a Potoch, Mounith és Irugh patak mentén a Heme- és Bugar-nevű földek mellett a Potoch falu közelében elterülő több hold földet.[21]

Az erdőborította pilisi hegyek barlangjaiban lakó remetéket viszont *Özséb*[22] esztergomi kanonok, csodás látomásának hatása alatt gyüjtötte maga köré. Özséb vagyonos, előkelő család gyermeke, korához mérten igen művelt, nagytudású pap volt. Tanította a filozófiát, könyveket is írt, de jártassága az egyházjogban volt feltűnő. A pilisi remetéket, valahányszor meglátogatták őt Esztergomban, mindig szívesen fogadta, el-elbeszélgetett velük, ajándékokkal halmozta el őket és a folytonos érintkezés velök lassanként benne is felkeltette a vágyat a remeteélet követésére. Hiába igyekeztek őt rokonai a szemlélődő élét követéséről lebeszélni. Nagy nemzeti csapásunk, a tatárjárás után, amikor a királyi család tagjai, a papság, a nemesség és az alsóbb néposztály körében erősen emelkedő vallásos érzés a feldúlt monostorok helyén a romokból újakat alkotott s főpapjaink és uralkodóink vették kezökbe a vallásos és tudományos élet eme gócpontjainak megteremtését, kiolthatatlanul élt az ő szívében is a vágy tervének megvalósítása „az apró lángocskák", a remeteéletek összegyüjtése iránt.[23] A tatárjárás után 1246-ban több társával Vancsay István esztergomi

[21] Achilles pécsi püspök megerősítése: Fejér Codex diplom. IV. 2. 160. Eggerer i. m. 68., Koller i. m. II. 139. 312. l.

[22] Özséb az 1256-ban tartott esztergomi zsinaton mint tartományfőnök vett részt. A zsinati jegyzőkönyvet is aláírta. Az aláírás pontos szövege a következő: „Eusebius prior prov. Ord. S. Pauli primi Eremitae, magister Porse Canonicus Strigoniensis, Achidiaconus Nitriensis". Péterfy: Concilia I. r. 88. l. Ebből egyesek arra következtettek, hogy családi neve Porse volt. Pámer megdönti ezt a feltevést. Szerinte Özséb ekkor már nem volt esztergomi kanonok, a Porse mester pedig már más személy aláírása.

[23] Özsébet életírói szerint csodálatos álma késztette rendalapításra Szerte az erdőben apró libegő lángocskákat látott, melyek hatalmas tűzgömbbé egyesültek. Az apró lángocskák a remeteéletek, a tűzgömb a rend szimboluma.

érsek engedelmével a pilisszántói völgy hármas barlangjához vonult. Körülötte telepedtek le a környék remetéi s közöttük két legkiválóbb tanítványa: Benedek és István. Majd 1250-ben vagyonából a Szent Kereszt tiszteletére a mai *Pilisszentkereszten*, az egykori Szántó mellett szerény kolostort és kicsiny templomot építtetett, melynek IV. Béla Illéskőföldét adományozta. Ez a *Szent Kereszt kolostor* a Pálosrend bölcsője.[24] Általános szerzetesi regulául ő is a patacsi kolostor szabályait fogadta el. Majd Bertalannal ő is megegyezett, aki időközben püspökségéről lemondva a patacsi kolostor főnökévé Antal testvért nevezte ki s hazájába, Clunybe, mint egyszerű szerzetes tért vissza. Özséb az új patacsi főnök engedelmével egyesítette mindkét kolostort. Ezeknek a lakói szavazás útján őt választották fejükké[25] s egyben elhatározták renddé alakulásukat.

A lateráni zsinat határozata értelmében azonban új szerzetesrendet csakis a Szentszék engedelmével lehet alapítani. Özséb tehát 1262-ben pápai jóváhagyás elnyerése végett néhány társával *Rómába* ment. *IV. Orbán* pápa (1261—1264.) engedelmével rendjét a Kr. e. III. században Thebais pusztáin remetéskedett Szent Pálról nevezte el: *Sacer et candidus ordo sancti Pauli primi eremitae*-nek.

Aki remete Szent Pál életét ismeri, az tudhatja, hogy thébaisi magányában egyedül élte le életét és nem volt szándékában a szerzetalapítás. „Boldog Özséb állította a Pálosrend élére őt... Alázatosságában el akarta kerülni, hogy a Pálosrend őt mint alapítóját védőszentjéül tisztelje, amint ez a többi szerzetesrendeknél történt.„[26] Még a XIV. század elején a *Szent Kereszt Remetéinek* is hívták őket.[27] 1308-ban Gentilis pápai követ is Eremitae S. Crucis-nek nevezte őket. XXII. János pápa pedig a pálosok érdekében Magyarország püspökeihez írt leve-

[24] Szántó (Zanthou) a pálosokkal kapcsolatban több XIV. századi oklevélben előfordul. Így „Fratres heremitarum in ecclesia S. crucis prope Zantow degentes". (1367: OLDO. 5623 és 5639.) „Claustrum ecclesiae s. crucis (1393: OLDO. 8014.) — IV. Béla adományozását László (1293), Endre (1291) és I. Károly (1325) erősítette meg. — V. ö. Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története, főtekintettel az egyházi intézetekre. I. k. 244. l.

[25] Özséb életrajzát az Acta Sanctorum Hungariae az Appendix 3 stb. lapjain közli a Bollandisták nyomán. V. ö. Orosz Ferenc: Synopsis 35. l. — Eggerer i. m. 70—78. l. — Fejér i. m. IV. 3., 174. — Gyöngyösi G. i. m. c. 5.

[26] Pámer György: Remete Szent Pál és a pálosok. Kat. Szemle 1907. évf.

[27] Balogh: B. V. Maria... Regina et Patrona Hungariae, Agriae, 1872. pag. 99.

lében „fratres S. Pauli primi Eremitae, alias dicti de S. Cruce in Eremo" nevezi őket.[28]

Özséb római tartózkodása idején arra kérte a pápát, hogy rendje Szent Ágoston regulái szerint élhessen.[29] Ezt a kérését a pápai kúriában aquinói Tamás pártfogolta. Erre a pápa Pál veszprémi püspököt, a királynő kancellárját teljhatalommal bízta meg az alakuló rend ügyeinek kivizsgálásával és az intézkedést illetően. Özséb remetéi azonban a vizsgálat adatai szerint nem rendelkeztek a kontemplatív élethez elegendő anyagi eszközzel s így a kérés csak részlegesen teljesülhetett.[30]

A pálos kolostorok száma már Özséb kormánya idején növekedett. 1240-ben állt már a remethei eremitorium, 1244-ben a dalmáciai *dubicai* kolostor,[31] sőt Gyöngyösi szerint igen valószínű, hogy már a Szent Keresztről nevezett pilisi kolostor alapítása előtt, nemcsak Dalmáciában, hanem hazánk egyéb részein is voltak pálos coenobiumok. Még 1263-ban létesült Dömös mellett a IV. Béla adományozta benedekvölgyi vadászkastélyból alakított, *Szentlélekről n. pilisi* kolostor, Kun László és Róbert Károly kedvelt kirándulóhelye. A kolostor épitkezése 1287 körül fejeződött be.[32] Ugyancsak IV. Béla nevéhez fűződik a Szent Egyed apátról nevezett *sátoraljaújhelyi* (Zemplén m.) kolostor[33] felépítése, amelynek a helyén már 1221-ben egyszerű remetelak állott, de a tatárok elpusztították. IV. Béla 1248-ban alapított itt kolostort, majd Petracho helységet adta a remetéknek (1252). Ebből a Thurunynak (Felsőtornya) nevezett erdőségből hamarosan a később Barátszer nevű helységbe költöztek. 1258-ban kapták a pálosok ezt a helységet. Birtokában Róbert Károly (1312) és Nagy Lajos is (1350) megerősítette a kolostort,[34] amely 1350-ben János gróf jóvoltából két halastóval is gyarapodott. A Szent Jakabról nevezett *zalai* kolostort rátholti Kesei Lőrinc alapította 1260-ban.[35] Majd a XIII. század közepén a rend pártfogói és a pálos remeték alapították a veszprémi egyházmegye területén a Szent Ilonáról nevezett kolostort a *Pilup* szigeten, a Bakony közelében, a Mária Mag-

[28] Bullarium Magnum. Luxenburg 1742. I. pag. 110.

[29] Gyöngyösi G. i. m. pag. 28.

[30] U. o. pag. 31.

[31] U. o. c. 15.

[32] Benger Miklós Chronotaxis c. 89. V. ö. Rupp Magyarország helyrajzának története. I. 38. és Fejér i. m. VII. 5., 469. — Bél Mátyás: Notitia Hungariae n. III. 4.

[33] Fejér i. m. VII. 5. 279.

[34] Rupp i. m. II. 337.

[35] Fejér i. m. VII. 5. 329. — Pázmány Péter: Appendix II. 126: Prior S. Jacobi de Szala.

dolnáról n. *köveskutit* Zala megyének Szlavóniával határos részén, a Szent Jakab monostort a *Bakonyban*, a Szent Erzsébetről nevezettet *Idegsithen* (Kis- és Nagyhidegkut), a Szent Imréről nevezett *Badacsonyit*, a Mária Magdolnáról n. *örménysesit*, az *elekit* s a Szent Domonkosról n. *szakácsi* (Nagyszakácsi) kolostort (Somogy m.).

Pál püspök össze is írta ezeket a kolostorokat 1263-ban kelt oklevelében,[36] majd a Szentszéktől nyert megbízatása értelmében regulát is adott a remetéknek, amely meghagyja, hogy egyenlőre a székeskáptalan kanonokjainak szabályai szerint éljenek, vagyis az istentiszteleteken Szent Ágoston előírásaihoz igazodjanak. Szabályozta életmódjukat, pontosan előírta a böjtöt s alávetette őket a megyéspüspökök fennhatóságának. Megengedte ugyan nekik, hogy főnöküket szabadon válasszák, de kijelentette, hogy hívatalbalépéséhez a püspök jóváhagyását kérjék ki. Megtiltotta, hogy lakóhelyeik számát gyarapítsák, végül kötelezte őket, hogy az egyházmegyei zsinatokon minden kolostor két taggal képviseltesse magát.

Özséb 1270-ben meghalt. Utóda *Benedek* lett (1270—1290.), Ő szintén előkelő nemesi családból származott s 20 évig volt a rend tartományi főnöke. IV. Béla király kedvelt embere volt. Minden idejét és összeköttetését felhasználva csupán egy cél lebegett szemei előtt: rendjének gyarapítása. S tényleg kormánya idején több kolostorral gyarapodott a Pálosrend. Ekkor építette fel Isquirinus szentkereszti pálos Zágráb közelében a már 1240-ben fejlődésnek indult *remethei* kolostort[37] (1280. körül), amely a rend későbbi életében igen jelentős szerepet játszott. Soklyósi Gyula fia Miklós a Mindenszentekről n. baranyamegyei *bajcsi* kolostort Siklós közelében, Nagytótfalu község határában, a napjainkban „Kereszturinak nevezett dülő szélén" a hegyoldalban minden valószínűség szerint még Özséb életében alapította. (1260.) Azonban több nehézséget kellett elhárítania s ezért a kolostor csak Benedek kormánya idején épülhetett fel. Mikor ugyanis Jób pécsi püspök fel akarta szentelni a készülő rendházat, Fábián, a szomszédos siklósi apát, a trinitási bencés apátság feje tiltakozott a kolostor felállítása ellen, azt állítva, hogy a földterület, amelyet az alapító az új kolostor céljaira kihasított, az ő apátságának a tulajdona. Jób kény-

[36] Pál püspök 1163-ban kelt levele a következő nyolc kolostort említi meg: Insula Pilup Sancta Helena, Kewkwt (Kőkút) S. Mariae Magdalenae, Bohon (Bakony) Sancti Jacobi, Idegsiith Beata Elisabeth, Bodochun (Badacsony) Sancti Emereci, Insula prope Ermenyes, Elek Sancta Maria Magdalena, Zakach (Szakácsi) s. Dominic. V. ö. Gyöngyösi i. m. pag. 31.

[37] Gyöngyösi i. m. c. 15.

telen volt ekkor Bajcsot elhagyni. Miklós comesnek sikerült azonban Fábián apáttal kiegyeznie. Kisharsányi birtoka egy részével kárpótolta a trinitási bencéseket s ezzel a béke helyreállt. 1283-ban már állt az új pálos kolostor. Karachinus perjel és János szerzetes ebben az évben ugyanis Miklós fiait, Gyula mestert és Pétert felkérték, hogy atyjuk adományozásait erősítsék meg.[38] Ugyancsak ezidőtájt alapította István testvér a Szent Keresztről n. *bodrogszigeti* kolostort (1282. előtt) remetéskedése színhelyén a baranyai Kőszeg vára közelében, a drávamenti erdőségben,[39] Konrád testvér pedig a *czepiczit* (1271.)[40] és a garicsit (1291.)[41] Isztriában. Kormánya idején a pilisszentkereszti kolostor az esztergommegyei Csőn (Csév) telekkel, Esztergomban és Budán házzal, Pilisen pedig a László király adományozta földdel gyarapodott (1274.)[42]

Benedek, a kíváló tartományfőnök a kolostorfőnökök önkényes eljárásának meggátlására rendeletet hozott, melynek értelmében működésüket minden évben hivataluk letételekor felül kell vizsgálni. A felülvizsgálók a provinciális működéséről is az egész gyűlésnek tesznek jelentést és ennek alapján döntenek ismételt megbizatásukról, vagy felfüggesztésükről.

Alig temették el Benedeket a pilisszentkereszti kolostor kertjében, Özsébnek, a collector eremitarum-nak[43] ifjabb tanítványa, *István* vette át társainak egybehangzó akarata alapján a rend kormányzásának súlyos terhét (1290—1300). Ezt a nagyműveltségű, aszkétajellemű és a Szentírást alaposan ismerő férfiút Ladomér esztergomi érsek erősítette meg tisztjében. Kormánya idején a rend szintén több kolostorral bővült. Így a Szent Lászlóról n. *kékesi* kolostort Visegrádtól északra a Kékes-hegy déli lejtőjén 1290-ben maga István provinciális alapította.[44] Tulajdonképpen a III. Endre adományozta királyi vadászkastélyt alakították át templommá s építettek mellé később

[38] Wenzel i. m. XII. 352. 410. és 485. — V. ö. Fejes János, Siklós multja: Siklós 1937. 75—76. l.

[39] Rupp i. m. III. 30. — V. ö. Dudás Ödön: Három eltűnt bodrogmegyei hely. Századok, 1871. V. évf. 271. l.

[40] Gyöngyösi i. m. c. 15.

[41] Gyöngyösi: a kolostor alapítási évét 1291-re teszi. — Egy másik adat szerint 1332-ben alapitották s Gresencke Hermann és Ugrin János földeket adományoztak neki. — V. ö. Eggerer i. m. c. 8.

[42] Ezeket az adományozásokat I. Károly (1335) és Nagy Lajos (1369) erősítette meg. Voltak ezeken kivül egyéb szántóföldjeik és rétjeik is. V. ö. A. P. Pest fasc. 6. n. 2. OLKO.

[43] „Eremitarum in Coenobia collector mirificus" — mondja Özsébről Orosz a Synopsis 10. fejezetében.

[44] Eggerer i. m. pag. 89. — Fejér i. m. VI. 1. 322. — Chronotaxis c. 62.

zárdát. A tartományfőnök az 1294. évi esztergomi zsinaton az új kolostort az esztergomi érsek joghatósága alá helyeztette. Ebben az évben létesült a B. Szűz tiszteletére emelt *kápolnai* kolostor is, (Nagyváradtól délre), amelynek XII. és XIII. századi eseményeire vonatkozólag igen gyér adataink vannak. Ugyancsak kormányzása idején létesült a Pécsről Mohács felé vezető országúton Olaszfalu közelében a Szent Lászlóról n. *gyulai* vagy *baranyai* monostor 1295-ben. Ovári István és fia Konrád mester ugyanis ekkor hasított ki három szomszédos falujából (Olaszi, Hasság és Hedre) földeket s ezeket Szent Aga, máskép Dörgicse néven ennek a kolostornak adta.[45] Ekkortájt népesedett be pálos remetékkel a már föntebb említett s a Boldogságos Szűzről n. *garicsi* és a *czepiczi* kolostor Isztriában, a *dubicai* Dalmáciában és a *remethei* kolostor Horvátországban. A század végéig hazánkban összesen 21 kolostor alapításáról van tudomásunk. Ezek a következők: a szent Jakabról n. patacsi (1225), a Szent Keresztről n. pilisi (1250), a Szentlélekről nevezett pilisi (1274), Pál püspök által összeírt nyolc kolostor a veszprémi egyházmegye területén, a sátoraljaújhelyi (1248), a zalai (1260), a bajcsi (1283), a Szent Keresztről n. bodrogszigeti (1282), a Szent Lászlóról n. kékesi (1291 körül), a Szent Lászlóról n. gyulai kolostor (1295). Ezekhez járultak még a dalmata (Dubica), az isztriai (Czepicz és Garics) és a horvát (Remethe) kolostorok.

Az említett kolostorok közül a vezetőszerep a pilisszentkereszti kolostoré volt, amelynek perjele mint a rendtartomány főnöke rezideált itt, s innen küldte ki szerzeteseit az újonnan alapított kolostorok átvételére s bennök a rendi élet megszervezésére. A kolostor jelentőségét bizonyítja az is, hogy az első tartományfőnököket: Özsébet, Benedeket és Istvánt ide temették.

A remeteélet egyöntetűségének kialakulását lényegesen elősegítette *Ladomér* esztergomi érsek, aki a pécsi és veszprémi püspökök példáján okulva, újólag szabályozta az egyházmegyéje területén lakó pálos remeték életét (1294). Ezt a szabályzatot hirdette ki *András* egri püspök is. Szabályzata a vita communist hangsúlyozta. Figyelme kiterjedt a pálos remete egész életmódjára. Magánvagyona e szerint senkinek sem lehetett. Minden tulajdonuk közös volt. A rokonaiktól ajándékba kapott élelmet is csak közösen fogyaszthatták el, s az ajándékba kapott ruhát is csak a perjel engedelmével viselhették. Aki ez ellen vétett, azt a káptalanházban súlyos disciplinával illették: negyven napig kenyéren és vizen böjtöltették. Ha pedig megszegte büntetését, exkommunikálták és a kolostorból kizár-

[45] 1295: OLDO 1430. V. ö. Josephus Koller, Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii 1782—1804. Tom. III. pag. 228—232.

ták. Szülei látogatására is csak a perjel engedelmével mehetett egyik társa kíséretében. Aki pedig a megengedett időn túl később tért vissza a rendházba, azt szigorú disciplinával és háromszoros böjttel sujtották. Egyébként élelemmel és ruházattal, a kolostor anyagi állapotához mérten, a perjel látta el őket, akinek ebbeli kötelességét a regula szerint jó szívvel, zúgolódás nélkül kellett teljesítenie. A betegek kivételével még a perjelnek is a közös hálóteremben, durva darócba burkoltan kellett aludnia. A közös étkezés idején a legnagyobb csendben kellett maradniok, csak a perjel beszélhetett a szükséghez képest. A refectoriumban egymást szolgálták ki. Két étkezés volt itt. Először a szerzetes-atyák, s azután a kiszolgálók (servitores) étkeztek. Ez utóbbiaknak étkezésük után minden edényt az ebédlőben az erre a célra alkalmas helyen kellett összerakniok.

A betegeket a betegszobában helyezték el. Betegsége esetén még a perjelnek is az infirmariában kellett feküdnie s teljesen úgy kellett étkeznie, mint a többi beteg testvérnek. A betegeket külön ápoló gondozta. A káptalanházban tilos volt minden beszélgetés, zaj. Először a perjel intelmét, tökéletességre buzdító beszédét hallgatták meg, azután vádoltak magukat, majd mások vádolták őket. Ezután bűneik bocsánatáért alázatos lélekkel fogadták egészen övükig csupaszra vetkezett testükre a disciplinát, amely sokszor szinte a bódulásig súlyos volt. Végül a perjel feloldozta őket akár titkosan, akár nyilvánosan meggyónt vétkeik alól.

A noviciátus időtartamát ez a regula egy évben határozta meg, amelynek letelte után a jelölt vagy letette a fogadalmat, vagy szabadon távozhatott a kolostorból. Mindenkinek abban a rendházban kellett élnie, amelyben fogadalmát letette. Innen csak a ház perjelének és a provinciálisnak az engedelmével mehetett át más kolostorba. Az ez ellen vétőket a provinciális exkommunikálhatta. A szökevény és kóbor pálosokat pedig elfogathatták, bebörtönözhették, ruházatukat elvehették, vagy csuklyanélküli ú. n. csonka kámzsában kellett járniok.[46]

[46] Gyöngyösi G. i. m. pag. 48—53.

HARMADIK RÉSZ.

A pálosok meggyökerezése a külföldön.

a) *Mit mondanak a rendtörténészek?*

Remete Szent Pál tisztelete nemcsak hazánkban, hanem Európa legtöbb országában is követőkre talált. *Gyöngyösi* Gergely, a rend első történetírója, kéziratos munkájában[1] a mohácsi vészig terjedő időben hazánkban kb. száz kolostort említ. Ezzel egyezik *Kürcz* Antalnak[2] megállapítása, aki az 1526-ig terjedő időben összesen 102 kolostorukat említi, amelyek közül hazánk területére 77, Erdélyre 7, Horvátországra 5, Tótországra 10, Dalmáciára pedig 3 esik.

Orosz Ferenc[3] pálos történetíró hazánk területén 170 kolostorról tesz említést. Eme megállapításához felhasználta a már előbb említett Gyöngyösi-féle kéziraton kívül *Eggerer*nek 1663-ban megjelent Fragmen panis corvi,[4] *Benger* Miklós Annalium ordinis S. Pauli (1743) és Chronotaxis Paulinorum című kéziratos művét,[5] az Acta Paulinorum[6] kéziratos köteteit, *Szentiványi* Cathalogusát,[7] *Grieskirchner* Ferdinánd Tabula Monasteriorumát,[8] *Streszka* Mártonnak a rend XVIII. századi

[1] Gyöngyösi Gergely krónikája. Budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattára. A. 55. és Gyöngyösi Gregorii de — Vitae fratrum heremitarum S. Pauli. A Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában 4 r. 50. sz.

[2] Kürcz Antal: A magyarországi pálosrend története. Budapest 1889.

[3] Orosz Ferenc: Synopsis. Sopron 1747.

[4] Eggerer András: Fragmen panis corvi protoeremitici. Wien 1663.

[5] Benger Miklós: Annalium Eremicoenobiticorum ordinis fratrum Eremitarum Sancti Pauli Primi Eremitae volumen secundum. Posonii 1743. — Chronotaxis Paulinorum. Kézirat OLKO n. 627.

[6] Acta Paulinorum. Kéziratok a Budapesti Egyetemi Könyvtárban.

[7] Szentiványi Márton: Dissertatio Paralipomenonica rerum memorabilium Hungariae ex parte prima Decadis tertiae, curiosorum et selectiorum, variarum Scientarum Miscellaneorum. Tyrnaviae 1699. Cathalogus XLVII. pag. 111—113.

[8] Grieskirchner Ferdinánd: Tabula Monasteriorum.

történetére vonatkozó kéziratos munkáját[9] és *Pázmány* monostorokról szóló kimutatását,[10] amelyet mint a rend apostoli vizitátora írt saját használatára, az 1629. évi nagyszombati zsinatra menet.

Pázmány számszerint 152 kolostort említ ugyan, de megjegyzi, hogy ezeken kívül biztos tudomása szerint még más helyeken is laktak pálosok.

Orosznak összeállítása szerint a XIII. században alapított 19 pálos kolostor közül 14 esik hazánk területére. Szlavoniában 2, Dalmáciában, Isztriában és Jeruzsálemben szintén volt 1—1 kolostoruk. A XIV. században alapított 109 kolostoruk a következőkép oszlott meg. Hazánk területén 64, Erdélyben 3, Szlavoniaban 8, Lengyelországban 2, Sziléziában 1, Németországban 16 és Portugáliában 15.

A XV. században Orosz 49 újonnan alapított kolostort említ. Hazánk területén 15, Erdélyben 5, Rómában 2, Szlavoniában 4, Horvátországban 6, Dalmáciában 1, Isztriában 8, Lengyelországban 6, Ausztriában 2 kolostort.

A XVI. században a kolostorok jórésze elpusztult. A mohácsi vész után beállt szomorú viszonyok ellenére azonban mégis öt új kolostor alapításáról van tudomásunk.

A XVII. században ismét 22 kolostor alapítását, illetőleg felújítását említi Orosz, amelyek a következőkép oszlanak meg: hazánkban 9, Rómában 1, Szlavoniában 1, Horvátországban 2, Lengyelországban 4, Litvániában, Orosz-, Morva-, Cseh- és Stájerországban 1—1.

A XVIII. században állítása szerint újabb 13 kolostorral bővült a rend: hazánkban kettővel, Erdélyben hárommal, Lengyelországban néggyel, Oroszországban kettővel, Ausztriában és Stájerországban eggyel-eggyel. 1786-ban a rendet eltörölték. Gindl Gáspár a rend utolsó magyar tartományfőnöke kitartó szorgalommal jegyezte fel Elenchusában[11] a pálosok rendházait, számszerint 77-et. Nyári Sándor szerint, a külföldieket is beleértve, összesen 381 rendházuk volt.[12]

[9] Streszka Márton: Annalium ordinis S, Pauli I. eremitae... volumen tertium pag. 738. A czenstochowai pálos kolostor kézirattárában.

[10] Pázmány Péter: Tabula monasteriorum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae sub corona Regni in Hungaria, quorum Cathalogum retexit Eminentissimus ac Reverendissimus S. R. E. Cardinalis et Archiantistes Strigoniensis Petrus Pázmány in Appen. 2. Syn. Dioecesanae habitae Anno 1629. — Könyvszemle 1883. évf. 224. l.

[11] Gindl Gáspár: Elenchus summarius Archivi almae Hungaricae ordinis Sancti Pauli primi Eremitae... Opera Patris Caspari Gindl Anno domini 1750. OLKO 2565. sz.

[12] Nyári Sándor: A czenstochowai pálos kolostor és magyar műemlékei.

A XIX. században két sikertelen visszatelepítési kísérlet történt. Jelenleg két rendházuk van hazánk területén, Lengyelországban négy, Rómában egy.

Ez a nagykiterjedésű rend, amint a felsorolt adatokból nyílvánvaló, közvetlen a mohácsi vész előtt volt a leghatalmasabb. Benger állítása szerint, amit nincs okunk kétségbevonni, csupán Magyarországon volt a rendnek nyolc tartománya 170 rendházzal. Szerinte volt dunáninneni és dunántúli, tiszántúli és tiszáninneni, erdélyi, horvát, isztriai és tótországi tartomány. Az egésznek a rendfőnök (prior generalis) volt a feje. A nagyobb rendházakat több kisebbel együtt a vikáriusok, a kisebbeket a perjelek kormányozták. Az egyes országokban a tartományfőnökök intézték a rendi tanáccsal (definitorium) karöltve a rendtartomány ügyeit.[13] A XVI. század végén a magyarországi rend teljesen tönkrement. Az előző század viharai rendházaikat elpusztították. A pálos szellem aláhanyatlott. A megmaradt 10—12 rendház a néhány osztrák és illir házzal „magyar tartomány" név alatt egyesült. A XVII. század elején azonban újjáalakult a rend hazánkban s a XVIII. században ismét nagy fejlődési lehetőségek közé került.

A rend az idegen országokban is rohamosan terjedt. Még a XIII. században telepedtek le *Jeruzsálemben* a pálosok. Itt a Táborhegyen a Szent Ilona által alapított hatalmas templom közelében volt a kolostoruk. Az itt élő nagyszámú pálosról II. Endre gazdag adományozásokkal gondoskodott.[14]

A XIV. században már két külföldi pálostartomány kialakulásáról van tudomásunk: a németről és a lengyelről. A XV. század közepén már Rómában volt rendházuk, a századvégén pedig a portugál tartomány csatlakozott a rendhez (1493). Csehországban és Franciaországban (1620) viszont a XVII. században alakult meg a rend.

b) *A pálosok Németországban.*

Az előbb említettekből látható, hogy a pálos remeteség követése nem kimondottan magyar jelenség. Vonzó ereje idegen országok fiait is bűvkörébe vonta. Portugáliában és *Németország* egyes részein már kezdettől fogva éltek remeték, akárcsak hazánkban. *Németországi Miklós* rendfőnök 1336-ban lemondott méltóságáról s hazájába visszatérve kolostorokba gyűjtötte a Duna és Rajna mentén barlangokban lakó remetéket, akik

[13] Benger Miklós: Chronotaxis.

[14] Johannes Zuluardus: Hierosolimytana Peregrinatio Anno 1587. fol. 246.

eddig is imádság és kézimunka közt osztották meg idejüket. Nevéhez fűződik az andenhauseni, hallei és baseli kolostor alapítása. Ezeknek a kolostoroknak lakóival elfogadtatta a magyar rend szervezetét és életmódját. Majd eredményes munkában eltöltött négy esztendő után ismét visszatért az országba s előkészítette a német tartomány csatlakozását a magyar rendhez. Buzgó fáradozásának eredménye, hogy az általa alapított rajnavidéki remetekolostorok, valamint azok, amelyek a *strassburgi, baseli* és *konstanzi* egyházmegyék területén létesültek, az 1340-ben tartott budaszentlőrinci nagykáptalanon *Mezeller Rudolf* és *Tennebach Hermann* követeik által bejelentették csatlakozásukat a magyar Pálosrendhez. Ekkor már *I. Péter* volt a rendfőnök (1336-tól), aki a nagykáptalan tagjaival együtt ünnepélyes külsőségek között vette fel őket, mint rajnai tartományt a rendjébe és a pápától szerzett minden rendi jog és privilegium részesévé tette őket. Mezeller Rudolfot a rendfőnök ugyanakkor általános helyettesévé nevezte ki. Ő volt tehát az első vikárius generális, aki mint ilyen székhelyéül az áwéi (Sulz város mellett) monostort választotta. Péter rendfőnök ezenkívül megengedte nekik, hogy provinciálist válasszanak maguknak, akit hivatalában a magyarországi nagykáptalan erősít meg. 1341-ben ismét Németországi Miklós lett a prior generalis s mint ilyen 1345-ben meglátogatta a fejlődő német pálostartományt s ekkor örömmel látta az itt megindult szerzetesi élet szép fejlődését.

Az új tartomány rendházainak száma is gyorsan nőtt. A század végén már 16 nagyobb kolostoruk és néhány remetelakásuk (7), Benger szerint pedig 20 konventjük és házuk volt. Közülük Gyöngyösi Gergely szerint különösen a *langnaui, andenhauseni* (hanhaysoni), *hallei*, (suesvishalli) és *baseli* (paslei) kolostorok emelkedtek nagyobb jelentőségre; Orosz szerint pedig az 1358-ban Hochenberg Rudolf gróf által alapított *rorhaldei* kolostor. A reformáció viharzása, különösen azonban a harmincéves háborúban Gusztáv Adolf svéd király hadseregének garázdálkodása véget vetett a németországi szerzetesi élet virágzásának. A hanyatlást hazánk helyzetének folytonos romlása is elősegítette. A reformáció terjedése és a mohácsi vész után következő szomorú politikai és gazdasági helyzete miatt az anyatartomány nem tudott a német pálosoknak kellő segítséget nyujtani sem szellemiekben, még kevésbbé anyagiakban. A rend a XVI. század végén hazánkban is végső pusztulása felé haladt. A lelkek forradalmában és a pusztító háborúk zajában lassanként elenyészett a németországi tartomány. Nincs tudomásunk róla, hogy ez hogyan történt. A rendi évkönyvek feljegyzéseiből alig állapíthatunk meg erre vonatkozólag valamit. Benger említ ugyan a *Chronotaxisban* több kolostort, így az andenhausenit (1341-körül), a Monforti Henrik gróf alapította

argenhartit (Argenthal 1359.), az aweit (a vikárius generális székhelye), a blumenstablit (Blumenthal), a donnersbergit (Donners-Berg), az engenthalit (in valle Stauffensi), a goldbachit (Hallan és Waldenburg között. 1382), a gundelsbachit, az Ernő badeni őrgróf alapította kaiserstuhlit (Konstanzi egyházmegye), a kirnhaldeit (Konstanzi egyházmegye), Würtenberg hercegség területén a Rubra Domust (Rothenhaus), a sulzit és tennenbachit. Ezekről azonban csak annyit jegyez meg, hogy eretnekek pusztításának estek áldozatul.

A fájdalmas szüzet ábrázoló szobra miatt híres grünwaldi kolostorról pedig, amely búcsújáró hely is volt (Birk Miklós alapította 1430-ban), megjegyzi, hogy a svédek dúlták fel a harmincéves háború idején. Ugyancsak nem tudott ellentállni az idők viharzásának a Thierstein Ottó alapította *mainspachi* (1408.) és a Németországi Miklós alapította *baseli* (1341.) monostoruk sem.

A XVII. század elején a Szentszék buzdítására itt is újjáalakultak. Néhány kolostoruk újból felépült romjaiból. 1638-ban a máriavölgyi káptalanon pedig követeik már ismét megjelentek. Előadott kívánságaikból ítélve azonban nagyon szűkös anyagi viszonyok között élhettek. Még rendtagjaik kiképzéséről sem tudtak kellőképpen gondoskodni. Több ízben kérték a nagykáptalant, hogy nagy szegénységükre való tekintettel néhány növendékük a rend magyarországi intézetében tanulhasson. A nagy pusztulás után mindössze öt kolostorra szorítkozott a svábrajnai tartomány pálosainak élete. Ezek a *langnaui, rorhaldei, bondorfi,*[15] *grünwaldi* (griedwaldi) monostorok és a *thani* székház. Közülük az első kettő emelkedett különösebb fontosságra. A grünwaldi jelentőségét pedig emelte az a tény, hogy 1692-ben Szent Lucidus vértanú földi maradványait, melyeket 1675-ben a római temetőből kiemeltek, a Szentszék engedelmével itt helyezték el véglegesen.

A Jámbor Lajos által 1122-ben Lindau város közelében a schaffhauseni bencések számára alapított *langnaui* prépostságot Monforti Henrik gróf 1405-ben a pálosoknak adta. XII. Gergely pápa megszüntette a prépostságot s 1407-ben megerősítette Henrik gróf adományozását. A kolostort a XVI. és XVII. század viharai közt sok támadás érte. 1524-ben a német parasztlázadás idején Luther híres tanítványának, *Münzer Tamásnak* szereplése miatt a pálosok kénytelenek voltak kolostorukat elhagyni és számkivetésbe menni. Monforti Hugó gróf azonban leverte a lázadást s az atyákat ismét visszahelyezte kolostorukba. 1647-ben pedig svéd katonaság gyújtotta

[15] A német kolostorokra vonatkozólag v. ö. Benger Chronotaxisát. U. ő említi, hogy a wondorfit (Bondorf) Wolfart Rudolf alapította 1408-ban „in oppido Hercinae".

fel a kolostort, amely csak hosszú idő eltelte után, 1732-ben épült fel újra. A XVII. században 18 szerzetes lakott benne. Ez volt a tartományfőnök székhelye és a rendi bölcseleti tanfolyam állandó helye. Időnként teológiai tanfolyamuk is volt itt.

A másik, a *rorhaldei* kolostor is sok viszontagságot élt át. Ebből a Rottenburg közelében, a Neckár folyó mellett 1358-ban Hochenburg Rudolf gróf által alapított kolostorból 1633-ban a lutheránus Gyula würtenbergi herceg űzte el őket, templomukat pedig lefoglalta és saját hitfeleinek adta át. De már 1634-ben a lutheránusok távozása után ismét visszatértek ide a pálosok. Ujoncnevelő intézetüket is itt létesítették. Fekete madonnájáról híres templomukat Scheible Ágost hozatta rendbe 1684-ben. Rendi kiválóságaik közül Hochberger Ciprián tartományfőnöküket († 1653.) és Krempl Rudolfot († 1732.) temették ide.

A Willingen város közelében, a fenyvesekövezte *Thanban* a Fürstenberg grófi család építtetett nekik 1353-ban székházat és templomot. A svéd háborúk idején 10 év alatt kétszer hamvadt el ez a kolostor. Ez az asceterium egyébként arról is híres, hogy itt van a csodás eseményekben gazdag életű Boldog Kúno pálos silentiariusnak sírja, akinek közbenjárására — Benger a kortársak feljegyzéseire hivatkozva említi, — halálos betegek nyerték vissza egészségüket.[16]

A német és az anyatartomány évszázadokon át igen meghitt viszonyban élt. A tartomány rendházainak és szerzeteseinek csekélyebb száma, a többieknek viszont fokozottabb fejlődése azonban lassanként elkedvetlenedést szült a német pálosok körében. Főleg ezért óhajtottak a rendtartományok sorából *kiválni*. 1758-ban a német tartomány főnöke *Luzan Gergely* terjedelmes iratot küldött tartománya nevében a Szentszékhez, melyben kérte tartománya kivételét a rendfőnök fennhatósága alól s egyben ama óhajnak adott kifejezést, hogy a portugál kolostorok mintájára helyezzék őket a helyi, vagyis az ő esetükben a konstanzi megyéspüspök fennhatósága alá. Beadványában hangoztatta, hogy az elszegényedett német monostorok, számszerint négyen, nem bírják anyagilag a gyakori utazást a magyarországi nagykáptalanra és az onnan érkező vizitátorok és komisszáriusok fizetését sem győzik. A Congrgatio de Propaganda Fide a rend római procurator generalisának, majd a rendfőnöknek adta ki véleményezés végett a beadványt. *Lőderer György* rendfőnök Luzan Gergelynek s néhány német pálos atyának a beadvány mögött meghúzódó intrikájára hamarosan rájött. Terjedelmes válaszában a német rendtartománynak pon-

[16] Benger hivatkozik Weisshaubt Györgyre (1663—1673), Koller Vazulra (1704-ig), akik negyven év leforgása alatt 565 csodás eseményt jegyeztek fel B. Kunóról. — Benger i. m. 557.

tos leírását adta s egyben találóan cáfolta meg állításaikat. Kijavítgatta kérésüket indokoló, szándékos tévedésüket. Jelentéséből megtudjuk, hogy nem négy, hanem öt konventből áll a német tartomány: a rorhaldei, langnaui, bondorfi, thani és grünwaldi rendházakból, melyekben összesen 46 fogadalmas szerzetes él. Jövedelmük háromévenként 42.000 német forint. (20.000 olasz scudi), ami nemcsak a szerzetesek ellátására, hanem egyéb szükségletek fedezésére is bőségesen elég. Kolostoraik a protestantizmus térhódítása következtében szenvedett károkat is kiheverték már, épületeik jó állapotban vannak, sőt új építményekkel is bővültek, amit több tartományfőnöknek, sőt magának Luzan Gergelynek korábbi jelentése is igazol. A kolostoroknak adósságuk nincs, sőt ingatlanokat vásároltak s fölös tőkéjüket kamatozásra helyezték ki. Igaz ugyan, hogy a rorhaldei kolostor 1736-ban leégett épületeinek fényűző újjáépítése és bővítése végett kénytelen volt adósságot vállalni. Ezt azonban már jórészt törlesztették. Mindezekből látható, hogy a tartomány az alapjaiban véve csekély adminisztrációs költséget és a nagykáptalanokon megjelenő discretusainak költségét (14 napos utazás személyenként 47 forint) könnyen tudja viselni. De ezeken felül megállapította, hogy az 1640-től 1757-ig tartott húsz választó-nagykáptalanon a német tartomány nem is küldte el mindig kiküldötteit. Az említett időszakban két nagykáptalanon hárman, nyolcon ketten jelentek meg, ötön csak egy kiküldöttjük volt jelen, hármon csak költségnélküli magyar ablegatussal, kettőn pedig senkivel sem képviseltették magukat. Az időközi nagykáptalanok közül pedig hármon két atya jelent meg, ötön magyar ablegatussal képviseltették magukat, tizenegyen pedig senki sem volt jelen a tartomány képviseletében. Ebből látható, hogy a nagykáptalanokon való részvétel alig került a tartománynak pénzébe. De hivatkozott a lengyelországi és isztriai tartomány példás magatartására is. Ezeknek követei mindig megjelentek a nagykáptalanokon, hacsak valami lehetetlen helyzet, vagy közveszély nem akadályozta őket ebben, pedig vannak olyan távol, mint a németek. Ami pedig a vizitátorokat, rendfőnöki komisszáriusokat illeti, ezek is csak 100 német forintot (47 scudit) kaptak fejenként a tartománytól, amely így nem bocsájtkozott e téren nagyobb kiadásokba. 1631—1757-ig az Acta Generalia szerint 126 eset közül háromszor a rendfőnök személyesen végezte a vizitációt, hatszor rendfőnöki komisszáriusokat küldött ki, a többi alkalommal pedig a tartomány kebeléből jelölte ki a vizitátorokat. A tartomány lelkiekben és anyagiakban egyaránt szépen fejlődik. Maga Luzan Gergely tartományfőnök is ezt jelentette legutóbb. Nincs tehát semmi ok arra, hogy a rendfőnök juriszdikciója alól kivegyék s a konstanzi megyéspüspök fennhatósága alá helyezzék a német tar-

tományt. A rendfőnök a portugálok különös helyzetét is érinti néhány szóval. Nekik hosszú heteken keresztül utazniok kellett tengeren és szárazföldön, mégis 1520-ig mindig megjelentek a budaszentlőrinci nagykáptalanon, hogy engedelmességet fogadjanak a rendfőnöknek. A mohácsi vész után a rend életében beállott zavarok, főleg a magyarországi monostorok pusztulása, a szerzetesek leölése, fogságbajutása, vagy idegen földre, főleg Lengyelországba menekülése miatt nem jöhettek Magyarországra, ahonnan a töröktől való félelem is távoltartotta őket.

Beadványában a konstitucióra hivatkozva a Szentszéknek a német tartomány kérésének elvetését javasolta. (Máriavölgy 1759. ápr. 21.)

Ezzel azonban még nem volt elintézve az ügy. A két fél között keletkezett hosszas pörlekedés 1760. végéig húzódott, amikor is a Szentszék végzésében a rendfőnöknek adott igazat, vagyis a tartomány kérését elvetette.

Erről a végzésről Róma 1760. nov. 8-án Cavalchini bíboros és Bonacorzi titkár aláírásával ellátott iratban értesítette a német tartomány képviselőit, Luzan Gergelyt és Eyselin Mihályt, továbbá a rendfőnökséget s a prokurátor generálist. Eszerint „a német tartomány elválasztása a többitől, kivétele a rendfőnök hatásköre alól s a konstanzi egyházmegye püspökének juriszdikciója alá vetése tekintetében mindkét fél alapos meghallgatása után a megtagadás álláspontjára helyezkedett" s egyben megtiltotta, hogy erről ezután még szó essék.

Roma locuta, causa finita! — A két fegyelemsértés ügyében diszkreditált szerzetes azonban sehogysem tudott az ügy ilyetén elintézésébe belenyugodni. Végül is 1762. év végén mindketten kiváltak a rendből. Eyselin atya a konstanzi egyházmegyében, Luzan Gergely pedig Róma közelében mint világi pap helyezkedett el. A hosszas pörösködés után a német atyák ismét megjelentek a máriavölgyi nagykáptalanokon, a rend főnökei pedig továbbra is járták a vizitáció fárasztó útját Németországban, mint eleddig s küldték oda vizitátoraikat és megbízottaikat a rend nagy hasznára és erejének gyarapítására.[17]

c) *A lengyel pálosok.*

A XIV. században terjedt el a rend *Lengyelországban* is. Itt Nagy Lajos rokona, Opuliai László herceg alapította az első pálos kolostort *Czenstochowában.*[18] (1382.) Eggerer szép legen-

[17] Német kiválási kísérlet 1760-ban. Acta Paulinorum. Tom. VIII. Egyet. Könyvtár Kézirattára.

[18] Nieszporkovicz Ambrus: Historia divae Claromontanae. Partit. 3. num. 1.

dája szerint az oroszországi Belcz várában őrizték a B. Szűznek Szent Lukács festette képét. László herceg féltvén a tatároktól ezt a drága kincset, hazájába, Oppelnbe akarta vinni. Nem tudott azonban Czenstochowán, ahol megszállt, túljutni vele, mert a képet semmiféle erő sem tudta innen elmozdítani. Ebben, valamint éjszakai álmában csodás égi jelt látott, amelynek hatása alatt itt építtetett kolostort. Ez a *„Fényllőhegyi kolostor"*, a monasterium Beatae Mariae Virginis de Claro Monte.[19] Ennek a kolostornak a jelentősége folytonosan nőtt a rend életében. Története összeesik Lengyelországéval. A XIV. és XV. századból alig van adatunk róla s ami fennmaradt, az mind a lengyel atyák hősiességét és nagy akaraterejét igazolja. Falai alatt sokszor torpantak meg az ellenséges hordák legtöbbször anélkül, hogy a kolostor birtokába juthattak volna. A feljegyzések szerint ellenség lába csak egyszer érintette a kolostor területét, amikor 1430-ban husziták rabolták ki. A csodatevő madonnaképet azonban nem tudták magukkal vinni. A legenda szerint a szekér nem indult el a képpel. Ekkor az egyik huszita oly erővel taszította le a szekérről, hogy a kép három részre tört. A kép közepén a Szűz Anya alakja azonban sértetlen maradt. Ekkor a másik huszita rabló tehetetlen bosszúságában lándzsájával két sebet ejtett Mária arcának jobb oldalán. A két rabló erre kövé dermedt, a többi pedig rémülten elrohant. Az ijedelemből magukhoz tért atyák csodás jelenség tanúi lettek. Mikor ugyanis a szennytől meg akarták tisztítani a képet, de vizük nem volt, hirtelen forrás fakadt a szentségtörő cselekedet helyén. Ez a kép lenyűgöző erejével még ma is a hívők ezreire gyakorol gyógyító hatást.[20]

A XVII. században két ízben jutott szorongatott helyzetbe a kolostor. Károly Gusztáv svéd király többezernyi hada Müller tábornok és a hesseni tartománygróf vezérlete alatt hasztalan ostromolta 1655-ben (nov. 18-tól dec. 25-ig) a várszerű kolostort. Kordecki Ágost perjel, a későbbi lengyel tartományfőnök buzdítóan ható hősi magatartásának tudható be, hogy Zamoysky István közel 400 emberével sikeresen védte meg az ellenséges támadással szemben a kolostort.[21] XII. Károly svéd király pedig a kolostor alatt elvonultában meg sem kísérelte az ostromot. Megelégedett a kivetett váltságdíjjal. A történelem ta-

[19] A czenstochowai legendát a pálos írók közül Eggerer írja le a legvonzóbban a Fragmen panis corviban. Pag. 170.

[20] Benger hivatkozik Nieszporkovicz Ambrusra (Analectae Mensae Reginalis partit 3. cap, 5.), a jezsuita Krasuski Izidorra (Regina Poloniae part. 5. ode 22.) és Joannes Bagattára (Admiranda orbis christiani Tom. 2. lib. 5. cap. 2. §. 2. num. 57.) — V. ö. Benger i. m. pag. 10.

[21] Ludwik Frans: Obrona Jasnej Góry w. r. 1655. Czenstochowa 1935.

núsága szerint többizben nagy elszántsággal védték a kolostor falait a kiváló pálos hősök.

A lengyel pálosok kizárólag pasztorációval foglalkoztak, plébániákat vezettek, kegyhelyeken teljesítettek szolgálatot. A nép nagyon kedvelte őket egyszerű, közvetlen magatartásuk miatt. De számos kiváló szónok, tudós és költő is került ki soraikból, akik az ország főrangú köreinek érdeklődését és ragaszkodását szerezték meg rendjük számára. Ennek tudható be nagy elterjedésük, amiről kolostoraik felsorolása győzhet meg bennünket. Így László opuliai herceg 1388 ban alapította Sziléziában a *glogaui*, majd 1394-ben a *wieluni* rendházat és templomot. Gyöngyösi Gergely a XV. századra teszi a bessoviei, vohanicei és krakói házak alapítását. A *bessovieit* 1472-ben alapította Zborovszky Albert krakói püspök, *Krakóban* pedig Dlugosz János kanonok 1471-ben Szent Szaniszló püspök halála helyén (In Rupella) építtetett nekik rendházat és templomot, *Brzozówban* Fredró Sándor püspök, *Vilnában* a Pocziczi család adott nekik kolostort (1428.). A *wieruszowit* a wieluni kerület bírája (1401), a *brdovieit* Jagelló Ulászló lengyel király, a *pinczówieit* (1449) Olesniczky Zbigeus krakói püspök és unokatestvére Szendomiri János, az *oporowoit* Ulászló gneseni püspök (1453) alapította. A czenstochowai polgárok pedig benn a városban adtak nekik házat s a *Szent Zsigmond plébánia* vezetésével is megbízták őket. IV. Kázmér lengyel király 1474-ben erősítette meg ezt az adományozást.

A XVII. században 1634-ben épült fel Czenstochowában harmadik kolostoruk, a *Szent Borbáláról* nevezett. Itt nyitották meg a Szentszék kívánsága szerint híres noviciátusukat (1646).

Konopniczki Jeromos várnagya 1637-ben a *konopniczai*, Boglovszki Miklós 1639-ben a *lenczeszicei*, Varsó város polgársága 1661-ben a *varsói*, Konespole Jakab 1676-ban a *wielgomlini*, Konarszki Ádám warmi prépost 1649-ben a *topolnai* konvent alapjait vetette meg s még ebben az évben nyílt meg a híres czenstochowai *pálos nyomda* is.

Wlodavieban Pocziczi Lajos litván hadvezér 1698-ban alapított rendházat.

A pálosok terjedése a következő században is rohamosan haladt. *Leszniovban* Mecziny József braclavi várnagy 1706-ban, *Lesznán* Mihalovszky János László 1727-ben monostort, *Jaszlovieczben* Konjetpolszky palatinus 1719-ben székházat adott nekik. Voltak még székházaik *Jaszlovban*, *Lublinban* (1718-tól néhány évig), *Horoszkovban* (1718) és *Krzeszówban*. Ez utóbbi helyen Mlodeczky Sándor telepítette le őket 1733-ban. Ebben a században a legnagyobb monostort, a *nizsnyovieit* Jablonov

gróf alapította 1740-ben. Ez utóbbival a lengyel perjelségek száma 20-ra emelkedett.[22]

A lengyel kolostorok gyors terjedése a rend bőséges erőforrásának eredménye. Midőn a XVI. században hazánkban a rend a pusztulás örvénye felé sodródott, ugyanakkor emelkedtek a lengyel pálosok a dicsőség és fény magaslatára.

1682-ben ünnepelték a czenstochowai kolostor alapításának *300 éves* fordulóját. Az egész rend megtiszteltetése volt ez az ünnepség. Szent Honoratus és Candid vértanuk tetemeit ünnepi körmenetben vitték át ekkor a városból, a fényeshegyi templomba vagy 100.000 ember s hatalmas számú papság kíséretében. Este pedig kivilágították a monostor ablakait s a templom tornyát fáklyákkal és tűzijátékot rendeztek.[23] Mihalsky Rafael Czenstochowa perjele Sobieski János királyt is értesítette erről, aki válaszában többek között ezeket írta: „Bizony nagy és bőséges anyag az örömre, hogy abban az időben, amelyben a szomszédban ellenséges fegyverek zúgnak, nekünk ugyancsak Szilézia határainál védőszellemeink támadnak és az Istenanyánál a bátrak egész fegyverzete szembehelyezkedik.“[24] Maga Sobieski János, a hős lengyel király is résztvett az ünnepségen, mielőtt seregével Bécs felszabadítására indult volna.

1717-ben ismét nagy ünnepség színhelye vott ez a kolostor. Mária születése napján fényes ünnepségek között koronázták meg itt a XI. Kelemen pápa küldötte, gyémántokkal kirakott, két színarany koronával a csodatevő fekete madonna képét. Ez volt eddig az egyetlen képkoronázás, ami Róma falain kívül ment végbe.

1882 szeptember 9-én tartották ötszázéves fordulóját annak, hogy a fekete madonna képe a kolostorba került. Ekkor ismét fényes ünnepségek középpontjába került a kolostor. Popiel kujavi püspök az összes ott tartózkodó pálos és 200 világi pap segédletével mondott misét. A nagy dicsőség emlékére érmeket is verettek.[25]

A lengyelek nem feledkeztek meg a nagy fellendülés korában egykori bölcsőjükről, a hanyatló magyar réndtartományról. Ragaszkodásuk a magyarok iránt mindig megható volt. Magyar eredetükre mindig büszkén gondoltak vissza, amit a kolostorokban található nagyszámú, gondosan őrzött magyar

[22] A lengyel kolostorok összeállítása Benger Chronotaxisa alapján.

[23] Nieszporkowícz Ambrus: Triumphales Honoris Candidi et candoris Honorati Coronae, Divis Martyribus Honorato et Candidae consecratae etc.

[24] Sobieski János levele. Tarnow 1682. aug. 28. Közli Benger i. m. pag. 200.

[25] Benger i. m. pag. 504—515.

vonatkozású műemlék is bizonyít. (23 olajfestmény és 5 freskó). Itt őrzik a kolostor kincstárában a Nagy Lajos leánya, Hedvig készítette, gyöngyökkel kirakott, értékes miseruhát és Báthory István aranyveretű díszes kardját. Végül a lengyel atyák ragaszkodásának az anyatarlományhoz, forró vágyakozásuknak hazánk, őseik földje felé tudható be, hogy a Gondviselés kifürkészhetetlen akarata folytán, annyi megpróbáltatás után ismét közöttünk vannak.

A lengyel rendtartomány minden valószínűség szerint már kezdettől fogva *önálló* lehetett, akárcsak a németországi, illetve a svábrajnai. Legalább is ezt bizonyítja az a tény, hogy más rendek is hasonló körülmények között önálló rendtartományok formájában terjeszkedtek. De indokolttá teszi az önálló rendi kormányzatot a két országot elválasztó nagy távolság és a lengyel rendházak egyre növekvő száma is. A Márianosztráról Czenstochowába érkezett tizenhat pálos között voltak lengyelek, esetleg felvidéki tótok is, akik a XIV. század folyamán a rendben elég szép számban élhettek. A magyar rendkormány előtt is célirányos lehetett, hogy főleg olyanokat bocsássanak az anyaországból idegenbe, akik vagy maguk is született lengyelek, vagy az illető nép nyelvében, ha nem is nagyon járatosak, de legalább a velük rokonhangzású szláv nyelvek egyikén beszélnek.

Állításunkat igazolja az is, hogy sűrűn találunk a rend évkönyveiben célzásokat, sőt határozott kitételeket is arra vonatkozólag, hogy a lengyeleknek már kezdettől fogva külön tartományfőnökeik voltak. Így 1386-ban a glogaui monostorban lakott a „provincialis Poloniae et Silesiae". Ez a cím később meg is változott. Így 1683-ban a tartományfőnöknek már „provincialis Poloniae, Silesiae et Prussiae" a címe. De több tartományfőnök neve is fennmaradt. Az első Boleslawszki Bartlomiei volt (1383), aki nevét valószínűleg születési helyéről Stara Boleslaviáról (Alt-Bunczlau) kapta. Jakob z Bogumilowic is mint tartományfőnök vette fel Krakóban a rend konfraternitásába 1472-ben IV. Kázmér lengyel királyt feleségével, Erzsébettel és gyermekeivel. (Albert, Sándor, Zsigmond, Frigyes, Hedvig, Zsófia, Erzsébet.) A lengyel tartományfőnökök sorában találjuk még Stanislawot, akinek Gyöngyösi Gergely 1532-ben egyik munkáját ajánlotta,[26] a szent és csodás eseményekben gazdag életű Stanislaw z Oporowa-t († 1552), Albertus Pinczowiensist († 1566), Martinus Lubnicot († 1600), a hős Kordecki Ágostot († 1637), Czenstochowa huszadik perjelét, Mikolaj Staszewskit († 1664), a tudós Konstantyn Mosinskit, később Livland püs-

[26] Gyöngyösi Gergely: Decalogus de B. Paulo primo heremita. — Krakóban jelent meg.

pökét, Kiedrzynski Anastazit. Az utolsó provinciális Kubarski Péter (1884—1895) és vikáriusa Tobolczyk Eugenius volt.[27]

De a lengyeleknek kezdettől fogva külön noviciátusuk, filozófiai és teológiai studiumaik is voltak. Két évig tartó noviciátusuk helyét az Acta Provinciae Poloniae [28] szerint több ízben is váltóztatták. Filozófiai studiumuk a XVII. században Jasna-Górun (1631), teológiai studiumuk pedig Krakóban működött, ahol Kéry János rendfőnök buzgólkodására a többi pálos egyetemmel egyidőben az ő Studium generale-juk is megnyílt. Teológiai studiumaikat, miként a más tartománybelieket, ők is a XVII. században szervezték. Közülök nem egy nagy hírre tett szert. Így a pinczowi is.

A lengyel rendtartomány a legnagyobb egyetértésben élt együtt a többivel mindaddig, amíg a jozefinisztikus egyházpolitika erősen nem éreztette hatását hazánkban s a szerzetességet veszedelemmel nem fenyegette. A császár egyre nyomasztóbb egyházpolitikai intézkedései miatt VI. Pius, főleg Szaniszló Ágost lengyel király kívánságára, 1784-ben Apostolici sedis authoritas kezdetű brévéjével (1784 dec. 3. Róma) elkülönítette a lengyeleket a magyaroktól, illetőleg kivette őket Ordódy Károly magyar rendfőnök joghatósága alól.

Ettől kezdve a lengyeleket az általuk választott *vizitator generálisok*, vagy ahogy ők nevezték *progeneralok* kormányozták. Lubojenski Chrizostom (1785—1788), Wichlinski Sebastján (1788—1795), Jasinski Martin (1795—1801), Gruber Teodor (1801—1807), Lubojenski Mateusz (1807—1813), Szuffranovicz Hilarjon (1813—1819), Lachowski Eugenius (1819—1825), Golkowski Jan (1825—1831 és 1833—1839), Fortunski Teodor (1831—1833), Lipinski Filip (1839—1848), Cisowski Aleksy (1848—1854), Ziba Alexander (1854—1860) és Kneflinski Mateusz (1860—1864) voltak a lengyel pálosok progeneráljai.[29]

A XIX. század folyamán sok megpróbáltatáson ment keresztül ez a tartomány. Lubojenski Mateusz kormánya idején két kolostoruk, a topolnói és a glogaui (Glogovia minor), Lachowski Eugenius alatt a wieluni, bessoviei, brdoviei, pinczovi, oporovói, wielkomlyni, lenczeszicei és varsói szűnt meg. 1864-

[27] V. ö. Eugenius Tobolczyk: Sub praesidio Beatae Virginis Mariae in Monasterio Clari Montis Czenstochowiensis. Cathalogus an. 1867. conscriptus. 4-r. 123 old. terjedelmü kézirat.A híres pálosok fényképeit is tartalmazza. Archivum Czenstochowiense.

[28] Acta Provinciae Poloniae. Archivum Czenstochowiense.

[29] A progenerálisok életnagyságú arcképei kormányzásuk idejének megjelölésével a czenstochowai kolostor II. emeletének folyosóin láthatok. A működésükre vonatkozó adatok az Acta Provinciae Poloniae vaskos kéziratos köteteiben lelhetők meg. Archivum Czenstochowiense.

ben pedig II. Sándor cár tíz kolostorukat törölte el noviciátusukkal együtt.[30] Csak a jasna-gurait, a Szent Borbáláról és Szent Zsigmondról nevezett czenstochowai és lesznai rendházaikat hagyta meg. Az egykor virágzó, de ezzel az intézkedéssel kihalásra ítélt rendtartomány szomorú vég felé közeledett. Az eltörlés előtt tizenkét kolostorukban 99 szerzetes élt: 25 áldozópap, 18 növendék és 4 fráter maradt Jasna-Gurán. A czenstochowai Szent Borbála noviciátusban 7 atya, 6 novicius és 1 klerikus, Krakóban 4, Ó-Czenstochowában 5, Wielkomlynben 2, Wlodavieban 4, Wieruszówban 3, Konopnicében 2, Leszniovban 5, Lesznán 5, Oporowoban 2, Brdovieban 2 és a tartományon kívül 4 atya élt.[31]

A XVIII. század végén 1782-től 1784-ig Ordódy rendfőnöksége idején még négy galiciai házukat vesztették el: a sztarawiesit, leopolit, nizniowit (Nisnyovie) és krzeszowit.[32] Csupán a krakói pálosok élhettek minden zavar nélkül szerzetesi hivatásuknak. II. József feloszlató rendelete nem érintette őket, mert akkor még Lengyelországhoz tartoztak. Majd mikor Krakó szabad város lett, kivételes helyzete biztosított a kolostor lakóinak nyugalmat. Mikor pedig Galicia 1849-ben szorosabb kapcsolatba jutott Ausztriával, az osztrák császár már nem törődött velük. Így tehát *Krakó* az a város, ahol gondviselésszerűen állandóan éltek pálosok. Az 1864. évi visszatelepítési kísérlet alkalmával is Scitovszky hercegprímás hívó szavára innen tértek vissza hazánkba. II. Sándor cár eltörlő rendelete után 1864-től kezdve perjelek kormányozták a rendet, a vizitator generális tisztségét pedig nem töltötték be. Csak a XX. század első évtizedében van ismét prior generalisuk. *Reimann Özséb*, aki 1895—1903-ig mint perjel intézte Czenstochowa ügyeit, volt az első, aki ezt a tisztséget betöltötte (1903—1910). Utána Julius Welonski (1910—1915), Markiewicz Péter (1915—1931) s végül a jelenlegi rendfőnök *Przezdziecky Pius* (1932—) vezeti a már Magyarországon,[33] Olaszországban[34] és Lengyelországban[35] is

[30] Wieruszow, Vetero—Czenstochowa, Wielkomlyn, czenstochowai Szent Borbála noviciátus, Konopnice, Wlodawie, Leszniov, Lesna, Oporov és Brdov. Ez utóbbit 1819-ben vesztették el, de 1859-ben ismét visszaszerezték, majd 1869-ben világiak kezébe került.

[31] Brevis notitia de initiis et fatis sacri, candidique ordinis S. Pauii primi Eremitae című nyomtatvány pag. 15. Bibliotheca Czenstochowiensis.

[32] V. ö. u. o.

[33] Budapest és Pécs (1934).

[34] Róma (1934).

[35] Leszniow (1936).

egyre terjeszkedni kezdő rendet. Ő a rend első „új generálisa," akit az 1932-ben jóváhagyott konstitúciók szerint immár másodízben (1937 pünkösdjén) választottak meg rendfőnökké.[36]

d) *A pálosok Isztriában.*

Az *isztriai tartomány* eredetét illetően teljes bizonytalanságban vagyunk. Valószínűleg ez is az első isztriai, illetőleg dalmáciai kolostorok alapítása óta önálló tartomány volt. Az anyaország kolostoraitól való távolság tette szükségessé, hogy ezeket a kolostorokat is külön tartományfőnök kormányozza. „*Provincia Istriae et Vinodolensis*" néven szerepel is ez a rendtartomány már a XIV. században.[37] 1638-ban azonban bizonyos rendellenességek miatt a nagykáptalan elvette tartományfőnökválasztó jogát s csak 1647-ben kapta ismét vissza. Azonban ezután is csak azt választhatták meg tartományfőnökké, aki a rendfőnök hármas jelölésében szerepelt. Eszerint tehát a rend évkönyvei nem állapítják meg az önálló tartománnyá alakulás pontos idejét. Annyi bizonyos, hogy az első kolostort 1287 körül alapította *Konrád* testvér, akit Benedek magyar tartományfőnök küldött ide, hogy a B. Szűzről nevezett asceteriumot *ad Lacum* megalapítsa. Ez a *czepiczi* (lacense) monostor.[38] A tartomány területén, amely Isztriának osztrák és velencei, továbbá Horvátországnak Vinodol nevű részéből állott, idők folyamán tíz rendház és hat asceterium alakult. Ezek közül a már fentebb említett B. Szűzről nevezett czepiczi (1287), Szent Péter az erdőkben (Albano és Dignano közt: San Pietro in selve 1459) és a brinjei (1496) *a császári Isztriának*, a cirkvenicai (1412), a novi (1453), a két zenggi (XVI. század. —Segnia) és a gvozdi vagy más nevén modrusi (XIV. század) *Vinodolnak*, a busani (busi 1453), klavari (1466), a szent-sixtusi (1596) és a beskai (baskai 1455) kolostorok pedig a szorosan vett *Isztriának* fennhatósága alá eső területén épültek. Négy kolostoruknak: a petinainak, a Szent Erzsébetről nevezettnek, a slunjinak (Szluin) és a likainak sem alapítóját, sem alapításának idejét nem ismerjük.[39]

[36] A lengyel tartomány kialakulására. V. ö. Encyklopedja Kościelna XVIII. kötet pag. 409—519.

[37] Gyöngyösi i. m. V. ö. Chronotaxis VIII. 1—26. cap.

[38] Gyöngyösi cap. 15. Annales cap. 50.

[39] V. ö. Benger Chronotaxis cap. 5. és Krisztolovecz János: Descriptio synoptica Monasteriorum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae in Illyrio olim fundatorum... per Fr. Nicolaum Benger notis historicis aucta. Eredeti példánya jelenleg a zágrábi jugoszláv Akadémián van, ahova a lepoglavai monostor levéltárából került. A pesti pálos kolostor

Az isztriai kolostorok alapítása körül a Frangepánoké a főérdem. Így a B. Szűzről nevezett *cirkvenicai* monostort Frangepán Miklós horvát-szlavon bán alapította 1412-ben.[40] Ugyancsak ő adományozta meg két ízben is az idevaló pálosokat. (1428 és 1430). Majd különféle kiváltságokkal is felruházta őket. Vámszedési jogot biztosított nekik, majd fűrészmalom építésére adott nekik engedélyt (1428). Frangepán I. János a Zopail alatt földet juttatott a kolostornak (1440). Frangepán Márton megerősítette őket szerzett birtokaikban és szabadságaikban (1455), majd két szőlőt adományozott nekik (1460). A kolostort később raguzai Sunó Miklós (1490), Banich János és felesége (1504) és Punikuei Bosnyák Antal (1521) földekkel és szőlőkkel adományozták meg.[41] Ugyancsak Frangepán Miklós látta el a Szent Miklósról nevezett *modrusi* (Gvozd) kolostort is javakkal 1414-ben.[42] A nagy szegénységgel küzködő kolostornak, amelyet Gergely zenggi polgár (1406) és Zyzlovich Iván ozali plébános (1444) kisebb ingatlanadományozásokkal is segítettek, szerető patrónusai voltak a Frangepánok. Ezt igazolja az a tény is, hogy Stanislaus de Bohnya vikárius kérésére Frangepán Zsigmond megerősítette a kolostort a tőle, vagy elődeitől Syrchaban nyert javakban (1444).[43]

A B. Szűzről nevezett *novi* (terranovai) kolostort Frangepán Márton modrusi comes alapította (1453) s tette adományozásával (földek, szőlők, jobbágyok) életképessé. Az alapítónak a novi és tersatói pálosok javára tett adományozását utódai István és Bernát is megerősítették (1475). 1479-ben pedig Frangepán Márton Dubowcze falut adományozta a kolostornak. A kolostor életszínvonalának emelésében „Nicolaus Machmensis de Catharo" modrusi püspöknek is nagy része volt, aki a busáni archipresbiteratust adományozta nekik (1462). A kolostort IV. Sixtus pápa, a pálosok nagy barátja 1481-ben Szent Péter

példányát a lepoglavai plébánián másolta Trux Károly teol. doktor (47 gépelt oldal). A másolat jelenleg a pesti pálos kolostor könyvtárában van.

[40] Frangepán oklevéltár II. 433. Modrus 1412. aug. 14. Még ma is is látható az egyik régi ház oldalán a pálosok kőcímere. A kolostor ma is fennálló épületét József főherceg katonatiszti szanatoriummá alakíttatta, majd a László-menedékház céljaira ajánlotta fel.

[41] U. o. I. 210. Novi 1428. jan. 4. és I. 234. OLDO Hrelin 1440. márc. 5. — Frangepán Oklevéltár II. 14. Novi 1455. okt. 28. — U. o. II. 36. Novi 1460. jún. 25. — OLDO, Bribirii. 1490. márc. 20. — OLDO, Sub Novi. 1504. márc. 14. A cirkvenicai monostorról megemlékezik Krisztolovecz és Benger is i. művében. — OLDO. 1521. február 17.

[42] Gyöngyösi cap. 67. — Eggerer i. m. pag. 185. c. 17.

[43] OLDO, 34385. — Segnia 1466. jan. 12. — OLDO, 34396. — Modrus 1444. dec. 6. — OLDO, 34397. — Othoczest 1444. jan. 24. —

oltalma alá helyezte s egyben minden szerzett kiváltságában megerősítette.[44]

A *beskai* székházat és Szent Kozma és Damiánnak szentelt templomát Veglia szigetén Frangepán János alapította 1455-ben és vezetésével a Szent Üdvözítőről nevezett zenggi konventet bízta meg. Mikor ezt a kolostort 1618-ban, a háborús időkben lerombolták, néhány atya innen Beskába ment állandó tartózkodásra s ezzel ez a kolostor is önállósult.[45]

A *brinjei* (Brinn, Brünndl, Brigna) perjelsége is, amelyről először 1496-ban esik említés az Annalesben, a Frangepánok egykori várából alakult. A pálosok közkedveltsége mellett szól az a tény is, hogy letelepítésük érdekében tehetősebb polgárok is hoztak anyagi áldozatot. Így a horvát tengerparton a *Szent Üdvözítőről n. zenggi* konventet is odavaló polgárok alapították a XIV. században. Adományozói is mind odavaló polgárok voltak. Jursie de Doglano felesége (Máté leánya) Lucia zenggi házát (1381), Sempeiz Dimynachus özvegye Debricia földet (1394), Jurmann bíró fia Massolus két házat (1399), egy Katalin nevű zenggi hölgy házát (1421), Simon bíró özvegye Ursa Vucicladavölgyi birtokát (1468), Japricza András plébános és Japricza György özvegye Ilona és fia János hét jobbágytelküket (1490), Bisergnachovich György mester házát adományozta a kolostornak. Rosnyói László comes, a rend konfrátere is több adományban részesítette a kolostort (1449), amelynek vagyona 1453-ban vétel útján is gyarapodott. Ekkor vette meg ugyanis Fülöp perjel Tomaxius bíró (Nemes Lajos fia) három házát 150 aranyért.[46]

A *Szent Ilonáról nevezett zenggi* kolostor az előbbinél valamivel régibb eredetű. Ezt már nemcsak a zenggi polgárok, hanem a Frangepán-család is komolyabb támogatásban részesítette. A kolostor 1390-ben nyerte Radován zenggi főesperestől az atyja által alapított vlaschai Szent Ilona templomot.[47] Luchai Juliánus zenggi kereskedő és felesége Chatussa szőlőket (1415), Chudinich Máté egy merissumot (1433 adományozott az

[44] OLDO, 34517. — Modrus júl. 20. Gyöngyösi cap. 52. — OLDO, 34520. — Novi 1479. máj. 1. — OLDO, 34490. — Kattaro 1462. máj. 14. — OLDO, 34522. — Róma 1481. márc. 23.

[45] Benger: Chronotaxis.

[46] OLDO, 24379. — Zeng 1381. márc 19. — OLDO, 34381. — Zeng 1934. dec. 21. — OLDO, 34382. — Zeng 1399. okt. 14. — OLDO, 34389. — Zeng 1421. máj. 19. — OLDO, 34408. — Zeng 1468. máj. 1. — OLDO, 34441. — „in sessione Scythari" 1490. jún. 1. — OLDO, 34413. — Zeng 1503. — OLDO, 34391. — Gwozd 1449. aug. 15. — OLDO, 34401. — Zeng 1453. ápr. 14. —

[47] OLDO, 35282. — Zeng 1390. jan. 10.

itt élő pálosoknak. — A Frangepánok közül Zsigmond Svicza mellett ház- és malomhelyet (1444), Bertalan a brinjei határban mindhárom tengerparti kolostornak földeket (1444), Duim (1447) és Bertalan özvegye (1461) egy-egy kaszálót, Angeló pedig Busan-megyében Koschicze falut 300 arany fejében (1493) adta a kolostornak. Adományozásaikat II. Ulászló hagyta jóvá s egyben a nevezett birtokokra vonatkozó királyi jogát is a kolostorra ruházta (1493). VI. Sándor pápa pedig Koschicze falu vételét erősítette meg[48] (1495).

A *busáni* kolostort szintén odavaló nemesek alapították[49] (1453).

A más szerzetek által akár anyagiak hiánya miatt elhagyott kolostorokat is szívesen vették át s éltek bennök szent hivatásuknak. Így a Meinhardt görzi gróf alapította *Szent Péter az erdőkben* nevű egykori bencés apátságot (1255) III. Frigyes nekik adta át (1459) és II. Pius pápa engedelmével a czepiczi monostorhoz csatolta (1460).[50]

Midőn pedig a *Szent Miklós püspökről n. zenggi* kolostort az ágostonosok anyagiak hiánya miatt elhagyták, Agatics János zenggi és modrusi püspök ide is a sokkal szerényebb igényű pálosokat telepítette (1634). A velencei fennhatóság alatt álló *hlavári* (klavari) kolostor is így került a pálosok birtokába[51]

Az isztriai kolostorok sok *viszontagságon* estek keresztül. Hol a velencei köztársaság és az osztrák császár háborúi, hol a török nyugtalanította a kolostorok népét. — A *modrusi* (gvozdi) kolostort 1491 táján fosztotta ki a török Modrus várának bevételekor. 1511-ben már minden rendben volt a kolostorban. *Baynai Both András* Horvátország és Dalmácia bánja ekkor erősítette meg az előjogaikat. 1553-ban, mikor Krbava és Lika vára török kézre jutott, az atyák elmenekültek a kolostorból, amely 1706-ig lakatlanul állt. Ekkor Matheassich András konverzus némiképpen rendbehozta a pusztuló kolostort, a tartományfőnök pedig 1726-ban perjelségre emelte.[52] A Szent Jánosról nevezett *likai* kolostort is a folytonos török tá-

[48] OLDO, 35419. — Zeng 1415. dec. 6. — OLDO, 35451. — Zeng 1433. ápr. 29. — OLDO, 35580. — Otesác 1444. aug. 11. — OLDO, 35582. — 1444. dec. 20. — OLDO, 35587. — Zeng 1447. ápr. 17. — OLDO, 35733. — Brinje 1493. jan. 4. — OLDO, 35734. — Buda 1493. nov. 26. — OLDO, 35737. — Róma 1455. márc. 23. — Zenggtől délre *Lukovo* községben is volt kisebb páloskolostor, V. ö. Vármegyei monografiák: Fiume és a magyar-horvát tengerpart 349. l.

[49] Benger: Chronotaxis. Gyöngyösi cap. 52. Annales pag. 214.

[50] Benger: Chronotaxis.

[51] U. o.

[52] U. o.

madás miatt hagyták el az atyák (1554). Talán a *szlunji* (Szluin) régi alapítású kolostor is, amelynek romjait Krisztolovecz szerint Milcsics Márk kamenszkai perjel még 1762-ben látta, valószínűleg ekkortájt néptelenedett el a *bihacsi* (Bihagh) Szent János monostorral együtt, melyről viszont nevén kívül alig tudunk egyebet. A *novi* kolostort a török egyszer, Velence pedig kétízben fosztotta ki és pusztította el. Az Adriai tenger partján, *Zenggen* épült *Szent Heléna kolostor* is valószínűleg 1558-ban esett a török-dúlás áldozatául. Lenkovics császári tábornok ugyanis még ebben az évben a szomszédos szent Üdvözítőről nevezett zenggi kolostorral együtt lebontatta s a két kolostor köveiből építette védekezésül a török ellen a zenggi erődöt.[53]

A feljegyzések szerint a legtöbb viszontagságon a *Szent Péter az erdőkben* nevű kolostor esett át. Ezt az egykori bencés apátságot a pálosok 1598-ig bírták békésen. Ettől az időtől kezdve, hol a jezsuiták akarták maguknak megszerezni (1598 és 1615) Miksa főherceg útján, hol a petinai püspök akarta rátenni a kezét és a kolostort minden tartozék-vagyonával birtokaihoz csatolni. (1600.) 1616-ban a kolostorban elszállásolt német katonaság állandóan pusztította Velence területét. Ezért a köztársaság felgyujtatta a kolostort. Az 1612—1627. folyt velencei-osztrák liburniai, továbbá a Velence és Ferdinánd Stiria hercege közt keletkezett háborúk miatt (1616.) a kolostornak igen sok zaklatásban volt része. A zavarok elmultával azonban a tartomány első monostora, a választó káptalan és noviciátus székhelye, s könnyező madonnája miatt (1720) híres zarándokhely lett. Az itt alakult rózsafüzér konfraternitás nagyban emelte a kegyhely jelentőségét. A hitélet ápolásán kívül az iskolázás terén is kivették részüket. *A Szent Miklósról nevezett zenggi* rendház lakói a XVIII. század közepén gimnáziumot tartottak fenn, amelyben a város ifjúságát a humaniórákra oktatták. Ez valószínűleg algimnázium volt, ami Benger megjegyzéséből is kitűnik: „Civicam iuventutem humanioribus litteris usque ad classem rhetoricam erudiunt", III. Károly pedig a tanárok ellátásának biztosítására évi 400 forintot adatott ennek a rendháznak „ex datio Segniensi".[54]

Nem örvendett kisebb jelentőségnek *cirkvenicai* monostoruk sem, amelyben a rend újjáalakulása után a növendékeik képzését szolgáló rendi studiumot helyezték el. Ennek a tartománynak a XVIII. század végén a rend eltörlése idején 16 kolostora volt.

[53] Benger: i. m. és Krisztoloveez János: i. m.

[54] Benger: Chronotaxis.

e) A *horvát-szlavon rendtartomány pálosai.*

A *horvát-szlavon* tartomány a magyar tartomány elsőszülöttje. A XIII. században három monostor alapjait rakták le itt a pálosokért rajongó horvát főurak és főpapok: a *remeteiét* (1240), a *dubicaiét* (1244) és a *garicsiét* (Garigh 1272). Benger a *remetei* monostor régi pecsétjének feliratából állapítja meg, hogy 1274-ben volt itt már remetelak.[55] Valószínűnek is tartja, hogy a tatárok elől hazánkból több pálos menekült ide. Igaz lehet tehát ezek szerint Gyöngyösinek az a feltevése, hogy még a pilisszentkereszti kolostor alapítása előtt már több remetekolostor volt Horvátországban és Magyarországban. Zágrábi kanonokok vették először gondjaikba ezt a helyet. A szláv eredetű *Isquirinus* († 1278) kérésére, akit Benedek tartományfőnök küldött ide a pilisszentkereszti kolostorból, s nevezett ki az itt élő néhány remete superiorjává, a Medved hegy lábánál földet adtak a remetelaknak (eremitorium), majd gondoskodtak remetelak és kápolna építéséről. A kolostor vagyoni gyarapodása a többiekhez viszonyítva lassan haladt. Még a XIII. század közepén Herkuk Miroslaus Kratkidol nevű birtokát, fia Miklós Lonka nevű örökölt birtokát, a század végén pedig Mikula és István a Lonka nevű földeket (1292) juttatták a kolostornak.[56] A sok idetelepedett magyar pedig időközben a helységet Remetének nevezte el. A kolostor 1288-ban már formális konvent volt, vagyis tizenkét szerzetes lakott benne. Ebben az évben Firmianus volt a perjele. 1390-ben pedig vikariátusi rangra emelkedett. Első vikáriusa Kelemen volt. 1437-ben ismét adományoztak neki szántóföldeket, erdőket, szőlőket. Róbert Károly 1319-ben Miklós perjel szorgalmazására felépíttette a kolostor épületét és templomát, majd a Száva partján Topol (Tupal) szigetét adta neki a hozzátartozó szántókkal és jobbágytelkekkel.[57] Adományozói között szerepel Paris János és Fülöp, akik István szlavoniai herceg levele szerint dobravai örökségüket (1350), Margit szlavoniai hercegnő, aki Pristancsina (Dolije) birtokot (1356), Nagy Lajos, aki 35 hold földet, Zsigmond, aki a Szávamenti várhoz tartozó Petrusovec falut, rétet és erdőt (1387), Zerenyi Pál comes, aki 1500 forintot, továbbá értékes arany és ezüst templomi edényeket[58] (1415), Praudicz Miklós, a zágrábi

[55] Benger: Chronotaxis cap. 31. és Krisztolovecz i. m. Benger közli a pecsét feliratát: „Sig. m. Rem. 1247."

[56] Ltári közl. 1927. évf. 136. és 151. lap. -- Benger: Annales pag. 127.

[57] Eggerer: i. m. 1347., 1319. évnél és Chronotaxis cap. 31. és 48.

[58] Smiciklas XII. 383—384. lap és Ltári közl. 1927. évf. 137. lap. — Zágráb 1387. júl. 22. Ltári közl. 1927. évf. 139. lap. — OLDO 34600. — 1415. febr. 2.

báni törvényszék protonotáriusa, aki a sok pörösködésre okot adó Bánfölde nevű birtokot (1399—1425),[59] Egyed fia György, aki Ldyna nevű szántóföldjét (1444), Zrínyi Pál gróf, aki a kolostort kijavíttatta (1410), Cillei Ulrik bán, aki Blyzna nevű faluját (1445), Benedek zágrábi püspök, aki Alsónovák nevű püspöki faluját (1447), Lompniczai Mihály fia Pál, aki Kysmlaka-i jobbágytelkeit (1452), Mátyás király, aki új adományozás címén a már régóta tulajdonukban levő Remethynczy falut (1473), Mikchevczi Boldizsár özvegye Margit, aki Marynczy falut (1504), Szentgyörgyvári Máté mester zágrábi kanonok, aki bukoveczi szőlőjét (1506) adományozta a kolostornak.[60]

Corvin János özvegye, Frangepán Beatrix, aki később György brandeburgi őrgróf neje lett († 1513), — szintén bőkezűen gondoskodott a kolostorról. — Adományaikat Zsigmond, Mátyás, Ulászló és II. Lajos erősítették meg.

Templomuk látogatottságát és gyarapítását szolgálták a különféle búcsúk. Így Lőrinc váci püspök nyolcvannapos, „Philippus de Alencono" bíboros, aquileai patriarka pedig a templom azon látogatóinak, akik „ad opus luminaris et ornamentorum ipsius monasterii" hozzájárulnak, 140 napos búcsút engedélyezett.[61]

A kolostor jótevői között látjuk Eberhardt János, Demeter, Benedek, Lukács és Simon zágrábi püspököket, akik különösen a kolostor szerzett jogai felett való őrködésükkel, valamint terheinek könnyítésével tűntek ki. Különösen Eberhard zágrábi püspök vette oltalmába a kolostort. Utasította ugyanis dombrói comesét, hogy a pálosokat minden jogukban tartsa meg s biztosítsa nekik még a saját jobbágyai részére kijelölt erdők és rétek használatát is. Majd a pálosok jobbágyait felmentette a kötelező adó fizetése alól.[62]

Zsigmond király a folytonos török harcokban elnéptelenedett pálos falvak, Petrosolch, Gerdwarela és Rakitholch lakosait a descensus és adó alól mentette fel.[63]

Benedek zágrábi püspök remetinczi paediumukon lakó

[59] OLDO, 34702. — 1424. szept. 3., 1399. szept. 9. — Zágráb 1412. okt. 27. és OLDO, 34963. — Buda 1425. jún. 19.

[60] 1444. márc. 30. Ltári közl. 156. lap. Eggerer i. m. pag. 184. — OLDO, 34720. — Varasd 1445. jún. 20. — OLDO, 34735. — Zágráb 1447. márc. 16. OLDO, 34745. — 1452. ápr. 3 és OLDO, 34751. — 1455. márc. 7. — OLDO, 34510. — Buda 1473. szept. 29. — OLDO, 34569. — Marynczy 1504. márc. 1. — OLDO, 34585. — 1506. jan. 13.

[61] OLDO, 34354. — 1319. jún. 18. — OLDO, 34672. — 1383. nov. 8. Zágráb.

[62] Ltári közl. 1927. évf. 142. lap. Zágráb 1410. júl. 19.

[63] OLDO, 34698. — 1422. máj. 2. „in opido Dewen."

jobbágyaikat,[64] a Zágráb melletti „Communitas civium civitatis Montis greczensis" pedig minden adó alól felmentette őket és jobbágyaikat. Ez utóbbi kedvezményt főkép azért kapták, hogy zágrábi kőtornyukat újjáépíthessék s a körülötte elterülő telkeiken házakat, épületeket emelhessenek. De engedelmet adtak nekik arra is, hogy a torony pincéjébe bort raktározzanak s ki is mérjék. Ezért azonban minden év Szent Márton harmadik napján egy forintot kellett fizetniök a városnak.[65]

A remetei pálosoknak huzamosabb pörösködésük miatt több ízben kellett újabb határjárásokkal birtokaikat biztosítaniok. Így 1424-ben a zágrábi káptalannal való pörösködés miatt, 1436-ban pedig Tesák Tamás özvegyének, Margitnak kérésére, akinek oklevelei elégtek.[66]

A kolostor épületét kikezdte azonban az idő vasfoga. Először Mátyás király, majd 1646-ban Borkovics Márton rendőrfőnök hozatta ismét rendbe, Ivanovics Pál pedig bővíttette. 1658-ban külön noviciátust nyitottak itt. Maga a kolostor igen nagy tekintélyre tett szert. 1288-ban perjelségre, 1390-ben már vikariátusi rangra emelkedett ez a konvent. Fennhatósága alá a sztrezai és kamenszkai perjelség tartozott. Híres csodatévő máriaszobra, amely a templomhoz épített kápolnában (1645.) nyert elhelyezést, valósággal kegyhellyé avatta Remetét, ahol 1696-ban a Szent Rózsafüzér kongregáció megalapításával a pálosok nagy hatást gyakoroltak a hitélet emelésére. A rendi nevelés szempontjából pedig igen fontos, hogy 1656-ban itt nyílt meg a noviciátus s ezzel lehetővé vált sok horvátországi ifjú belépése a rendbe.[67]

Időközben a kolostor temploma is nagy fejlődésen ment keresztül, főleg Borkovics Márton és Mikulics Sándor zágrábi püspökök korában. Az előbbi remete Szent Pálnak, az utóbbi a Mennybement Máriának emeltetett oltárt, akárcsak Svastovics István zágrábi vicecomes is (1658) — 1745-ben a kórus alatt két új oltárt emeltek s a templom díszes homlokzatát építették meg a következő felírással: „Quae est virgo ista, quae ascendit de deserto sicuti aurora exsurgens". A templom épületének átalakítása és díszítése mindvégig sok gondot okozott a szerzeteseknek. Szentélyét a tiroli születésű Raager János fráter szép freskóval ékesítette. Majd külön kápolnát építettek a csodatevő Szűz szobrának, Callion János vikariátusa idején Rucsics János (6000 forint) s felesége Patacsics Ilona költségén. 1654 ápr. 12-én vitte át új helyére fényes ünnepség keretében a

[64] OLDO, 34741. — Zágráb 1450. szept. 20.
[65] OLDO, 34532. — 1487. jan. 26.
[66] OLDO, 1424. máj. 25.
[67] Krisztolovecz János: i. m.

máriaszobrot Petretics Péter zágrábi püspök és Ivanovics Pál rendfőnök. A kápolnát 1680-ban bővítették, majd stukkókkal díszítették (1690). Az idők viszontagságaiban megrongálódott épületét 1699-ben, 1705-ben, 1727-ben és 1744-ben ismét megújították. E téren Znika János zágrábi kanonoknak, Esterházy Imre zágrábi püspöknek (1705) és Musár Andrásnak vannak érdemei (1727, 1744). A templom kriptájába 18 előkelő ember temetkezett. Itt van többek között Zrinyi Pálnak (1414), Torquatus Jánosnak, Dalmácia-Horvátország és Szlavonia bánjának (1531), Alapi Gáspár horvát bánnak és Ratkay Benedek Ádám zenggi és modrusi püspöknek (1717) a sirja.[68]

A B. Szűzről n. *dubicai* monostor alapításához szükséges területet 1244-ben Kálmán, Dalmácia, Horvátország és Szlavonia hercegének felszólítására az Unna folyó mellett, ahol vár is állott, Dubica szabad város polgárai engedték át. Adományozásukat V. István erősítette meg 1270-ben. Maga az adományozott terület Szent Donatus templomához tartozott, ami a dubicai polgárok alapítóleveléből is kitűnik, amelyet Nagy Lajos 1363-ban erősített meg. Ezt a monostort is Isquirinus alapította. A kolostornak Kosucha Odolenus comes fiai Miklós és István otoki birtokukat (1354) adták, amelyet azonban hamarosan elvesztettek. Bandonus testvér „Prior generalis Hospitalis S. Joannis Jerosolymitani per Hungariam et Slavoniam, comesque Dubicae" az otoki birtokból származó minden jövedelmét a kolostornak adományozta. Ezt a birtokot Erzsébet királynő (1383) és a zágrábi káptalan meghagyására 1384-ben nyerték ismét vissza. — 1461-ben Bathin (Bachin) várostól északra eső Remetinecz birtok is a kolostorhoz tartozott.

A monostor alattvalói az aurániai perjel és a dubiciai comes részéről több kedvezésben is részesültek. Így megengedték, hogy a hetivásárokon árújokból ne adják le a szokásos teloniumot, az Unnán szabadon halászhassanak s a hegyekben, erdőkön és mezőkön szabadon legeltethessék nyájaikat, a comesek pedig a támadókkal szemben védjék meg őket.

Ez a kolostor is, akárcsak a horvátországi kolostorok jórésze, sok ellenséges támadás célpontja volt.

A boszniai eretnekség idején az atyáknak el is kellett

[68] Remetéről mint kegyhelyről ír Eggerer (Anathema Mariano serm. S.), Laurentius Chrysogonus S. J. (Mundus Marianus Tom. dist. 6. n. 39. 1646.) — Szentiványi Márton S. J. (i. m. catal. 9.), Georgius Habdelich S. J. (Speculum Marianum part. 7. art. 9.), Grieskirchner Ferdinand (Historia Divae Thal. I. n. 8.), Kristolovecz János (Libellus de origine Religionis nostrae Italiae editus Romae 1702.), Nieszporkovicz Ambrus (Historia Divae Claromontanae 16), Adamovich (Meditationes pag. 713.) és Koleczany (Parnassi sacratiores affectus).

hagyniok ezt a helyet s csak 1399-ben Zsigmond rendelkezésére helyezte őket ismét kolostorukba a dubicai comes és az aurániai perjel. 1393-ban pedig, Ethe György rendfőnök idején a török hadi felvonulásának útjába esvén a kolostor, épületében sok kárt szenvedett. Nem sokkal ezután ismét visszatértek kolostorukba, amelyben egészen 1464-ig buzgó szerzetesi élet folyt, amikor is a török Boszniát és Dubica környékét tűzzel-vassal pusztította, az ellenálló kolostor lakóit pedig kardélre hányta.[69]

A kőrösmegyei *Garicsban* (Garich) már 1272 táján volt pálos eremitorium. A B. Szűzről n. kolostoruk azonban csak 1295-ben épült fel. Tiburtius magister akkor adta nekik Stupna nevű birtokát. A kolostor a XIV. és XV. században anyagiakban szépen gyarapodott. Malom-, szőlő- és földbirtokai, amelyek jórészt a Monoszlói Csupor, a Zrednai Gele, a Mellyes és a Bekethynczi Beke család adományozásai, Mihalwelge, Grangya, Puklenc, Borschyanouch, a kolostorhoz közel a Gresenche folyó mentén, Kysbelsanoch, Zredna, Kosowcz, Maryasowcz, Palachna, Bekethyncz és Bresnychkyhege falvakban voltak. A kolostor kétízben is (1416 és 1500) súlyos kárt szenvedett a török harcokban. Midőn 1444-ben a török Koncsináig pusztította Szlavóniát, a pálosok súlyos körülmények közé kerültek. Mem maradhattak kolostorukban, amely valószínűleg 1471-ig lakatlanul állott. Ekkor ismét laktak benne. Ezt igazolja az a tény is, hogy ekkor kapták beketincsi birtokukat. A háborús mozgalmak azonban csakhamar elpusztították a kolostort. A XVIII. század elején már csak romok jelezték az egykor híres páloskolostor helyét.[70]

A XIV. században öt horvát kolostor létesült. Időrendben : a bakvai, szlatkagorai, csáktornyai, sztrézai és szalánkeméni.

A Verőce-megyei *bakvai* Szent Benedek kolostort Salamon úr alapította 1301-ben. Róbert Károly erősítette meg 1329-ben a kolostort az általa adományozott Crasnichanoga birtokában (1329).[71] A XV. században a kolostort több adományozás érte. Rohouchai Péter fia Ugrin mester Petretchinch birtokot (1411), Borbála magyar királynő az e birtok után őt illető tizedeket (1413) adta a kolostornak, majd még adományozása évében a kolostor épületét is bővítette, A már említett Rohouchai család tagjai közül István fia Gergely mester Remethynch és Pethrethynch falvak után őt illető jobbágyi szolgálmányokat is (1420). Raholchai Lewkus fiai, Miklós mester és István két telket (1426), Máté felsőbakvai plébános 43 hold földet (1447), Gor-

[69] Krisztolovecz János i. m. — Benger: Chronotaxis XIV. c.

[70] Krisztolovecz i. m. Chronotaxis cap. 15. Eggerer i. m. pag. 90 és OLDO, 35264, 35284, 35310, 35343, 35351, 35076, 35074, 35667, 35688. Ltári közl. 1931., 1932., 1933., 1934. és 1935. évf. i. h.

[71] 1329. jan. 18. — Átírva OLDO, 32761. — Bakva nr. 1. 1349. jan. 7.

dona-i Tfancz Bertalan fia István Chasmafew birtokán három jobbágy-telket (1449), Marcali István főajtónálló mester bor- és gabonatízedeket (1449), Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán Ozlathyncz faluban jobbágytelket (1451), Monoszlói Csupor Mihály erdélyi vajda bor- és gabonatizedeket (1471), Grebeni Hermann László, Iwelowcz (Körös m.) birtokát (1474), Gordovai Fanchy Miklós fiai, János és Miklós három jobbágytelket (1500), alsólindvai Bánffy Miklós és Jakab verőcemegyei comesek pedig a kolostor részéről nekik járó bor- és gabonatizedeket (1488) adták a kolostornak.[72] Amint látható tehát, a bakvai kolostor a XV. században anyagilag szépen gyarapodott. A század vége felé azonban paraszti erőszakoskodások zavarták meg életét több ízben is.

A XV. század végén Benger szerint a török is pusztította a kolostort és javait. Azonban úgy látszik, hogy ezt a csapást hamarosan kiheverte, mert a mohácsi vész után még sokáig állt. Mikor azonban Ulaman pasa 1552-ben győzelmes előnyomulásakor Császmán és Szilicza falvaikat elfoglalta, kényszerűségből a szerzetesek is elmenekültek kolostorukból, ahova Mallesics Gáspár sikertelen telepítési kísérletét nem tekintve, soha vissza nem térhettek.[73]

A *szlatkagorai* (Zlath, Édesvíz) Szent Péterről nevezett kolostorukat 1304-ben alapította Gerdas atya. A kolostor Róbert Károly uralkodása idején kezdett anyagilag erősebben gyarapodni. 1328-ban megveszi ugyanis a kolostor a Zlath nemzetség tagjaitól Dol nevű birtokukat a Kulpán túl. Nagy Lajos ezt a vételt meg is erősítette, majd Pál és Fábián pálosok kívánságára a megerősítésről szóló oklevelet át is iratta a kolostor részére. 1402-ben új birtokok tulajdonába jutottak az itteni pálosok. János toplicai apát ugyanis hűtlensége miatt Tatár Miklóstól elvette a Sturmecz (Stirmecz) nevű birtokot s azt tized fizetése ellenében minden tartozékával az „in monte sancti Petri prope Perniam" lakó pálosoknak adta.[74]

[72] OLDO, 32765. — Bakva nr. 5. 1411. júl. 15. Bakva. — OLDO, 32766. — „Vereuche" 1413. jan. 7. — OLDO, 32767. — Rohocha 1420. aug. 5. — OLDO, 32768. — Bakva 1426. szept. 9. — 1447. márc. 14-én kelt oklevél V. ö. Ltári közl. 1925. évf. 105. sz. okmány. Mályusz Elemér közlése. — OLDO, 32772. — Gordona 1448. aug. 20. — OLDO, 32773. — Vereucze 1449. máj. 1. — OLDO, 32775. „Berzelcze" 1451. ápr. 5. — OLDO, 32778. — Wereucze 1472. szept. 12. — OLDO, 32780. — 1474. nov. 6. — OLDO, 32804. — Gordowa 1500. máj. 7. — OLDO. 32796. — 1488. ápr. 21.

[73] Benger: Chronotaxis cap. 4. Annales pag. 97. és Krisztolovecz i. m.

[74] OLDO, 34355. — 1328 jún. 6. V. ö. Benger: Annales pag. 98. és Gyöngyösi c. 18. — Chronotaxis cap. 39. — OLDO, 34357. — 1364. febr. 24. — OLDO, 34358. — 1369. okt. 22. — OLDO, 34682. — 1402. — OLDO, 34965. — 1451. jún. 8.

A kolostor lakói a XV. század közepén dúló török harcok idején sok sérelmet szenvedtek el. A török közülük többet le is mészárolt. A kolostor birtokai is a harcos idők miatt nagyon elhagyott állapotban voltak. Ezért V. Miklós pápa Vitus korbáviai püspököt, mint szentszéki bírót és exemptort küldte ki, hogy vizsgálja meg a kolostor helyzetét s amennyiben pusztult állapotát „igazoltnak látja, csatolja a kolostort tartozékaival a Kamanchkai kolostorhoz". Ez még ebben az évben meg is történt.[75] 1451-től kezdve a kolostort, bár a gazdag és tekintélyes kamenszkai kolostorhoz tartozott, mégis eléggé súlyos erőszakoskodások érték a zlathi nemesek részéről. Ezek Albert kamenszkai pálos perjel és társainak a császmai káptalan útján Cillei Ulrik bánhoz intézett panaszuk szerint 1455-ben a kolostor erdejét kivágták, sertéseiket benne makkoltatták, még istállókat is építettek benne állataik számára, sőt erőszakos fellépésük alkalmával egy emberüket is megölték.[76]

Ez a függő viszony azonban nem tarthatott sokáig. Úgy látszik a század végén nyugodtabb napok virradtak a zlathegyi pálosokra. Jámbor adományozók siettek megélhetésük könnyítésére. Pernya-i Swbyth Kristóf és Benekovich Márton szőlőket adományoztak nekik, Kanysai László Vasmegye főispánja pedig szintén misék fejében engedte el nekik a jobbágyaik által eleddig fizetett „taxa extraordinariát." [77]

A Boldogságos Szűz és Mindenszentek tiszteletére dedikált *csáktornyai* kolostort István erdélyi vajda, a királyi agazónok mestere s testvére Dénes, valamint Miklós vajda fia András és István vajda fia László 1376-ban alapították nem messze (1 km) a Zrinyiek híres várától s egyben a kolostornak adományozták a környező földeket és tölgyerdőket. A kolostornak adományozott Várhely nevű birtokukon megengedték a kolostor állatállományának legeltetését s egyben a pálosok számára a szükséges fa kitermelését. Adományozásukat több királyunk is megerősítette. Így 1384-ben Mária királynő, 1406-ban Zsigmond és 1553-ban Ferdinánd.

A kolostor vagyona a *Cilleiek* és mások adományozása révén még a század folyamán gyarapodott. Így Cillei Herman Sinkolch falut és szőlőket a kolostornak, Cillei Frigyes pedig Leskóczot adományozta a stridoi Szent Jeromosról nevezett kápolnának, amely később mint kegyhely az ő vezetésük alá, sőt tulajdonukba is jutott. Lamberger Frigyes „magister curie regie" Macskovecz nevű birtokát, Mátyás király pedig új adományozás

[75] Ltári közl. 1928. évf. 14. sz.

[76] OLDO, 34976. — 1455. szept. 27.

[77] OLDO, 34546. — 1494. okt. 18. — OLDO, 34553. — 1497. febr. 13. — OLDO, 34623. — 1519. júl. 6. Welyke.

címén a zalamegyei Senkovecz és Macskovecz nevű birtokokat és a varasdmegyei gerdonóci birtokot juttatta nekik.[78]

A nemesség körében többen is akadtak, akik a kor felfogásának megfelelően lelki üdvük elnyeréséért tettek adományokat a kolostor javára. Így *Turani Fadan* Kristóf, a pécsi castrum kommisszáriusa a zalamegyei Crisanczy nevű birtokán kétkerekű malmot, halastavat és a malom helyrehozatalára szánt 40 forintot, egy szőlőt a Zazad nevű hegyfokon s a Mura és Dráva között fekvő Krisowcz faluban a már eddig adott egy fundushoz még három sessiót adományozott azon célból, hogy az ő, valamint rokonai lelki üdvéért a pálos atyák miséket mondjanak. Ugyanez a vágy vezette *Mezar* Lőrinc nejét, Dorottyát is, amikor a Zazad hegyfokon pincével és préssel felszerelt szőlőt és több kisebb értéket hagyott végrendeletileg a csáktornyai pálos kolostorra.[79]

A kolostor fejlődésének csendes menetét két ízben is kellemetlen események zavarták meg. 1570-től 1585-ig a Zrinyiek részéről, akik később igaz barátaikká lettek, érte őket sok kellemetlenség. A kolostor falain kívül eső piacot azonban, ami megpróbáltatásaik tulajdonképpeni okozója volt, végképp nekik adományozták.[80]

Más alkalommal, midőn az elűzött katolikus plébános híveinek lelki vezetését akarták átvenni, az emiatt feldühödött protestánsok elűzték őket kolostorukból, lefoglalták a tizedet, elvették szőlőjüket. Kellemetlen helyzetükön a konvent és a kir. kincstári kamara közt létrejött szerződés könnyített, amely szerint elvett javaik fejében a csáktornyai uradalom évi 100 urna bort köteles nekik szolgáltatni.[81] 1676-ban az egyébként szűk kolostort bővíteni kezdték. Grabuntovics Ferenc perjel indítványára erősebb falakkal látták el a kolostort, a Szent Ilona császárnőről nevezett templom tornyában több harangot helyeztek el, tetejét pedig fehér bádog lemezekkel ékesítették. Az így restaurált kolostor és templom 1695-ben Kéry János perjelsége idején leégett. Ez alkalommal elpusztult a templom sírjait fedő vörösmárványlapok jórésze is. A Zrinyiek remete Szent Antalról n. emlékkápolnája és Zrinyi Miklós horvát bánnak a törökökön vett győzedelmének emléke azonban épen maradt. Seli-

[78] OLDO, 32811. — Csáktornya 1420. okt. 8. — Benger: Chronotaxis. cap. 6. — OLDO, 1448. febr. 25. — OLDO, 32814. — 1467. aug. 28. — OLDO, 32815. — Buda 1478. aug. 11.

[79] OLDO, 32819. — 1496. máj. 22. — OLDO, 32823. — 1505. júl. 25. — OLDO, 32824. — 1512. aug. 1. — OLDO, 32825. — 1523.

[80] Benger i. m. pag. 14. cap. 25.

[81] Ezt a szerződést ratifikálta a Definitorium Generale Bécsújhelyt 1689. máj. 8-án. V. ö. Acta Gen. Tom. III. pag. 194.

csevicz István zágrábi püspök anyagi támogatásával azonban hamarosan felépült kolostort 12 szerzetes számára tették lakhatóvá. A kolostor jelentőségét emelte az a tény, hogy a környék előkelő főurainak hosszú időn keresztül ez volt a temetkező helye. Többek között ide temették III. János rendfőnököt († 1538.), Zrinyi Miklós horvát bánt († 1556.) és a Zrinyi-család utolsó sarját, Zrinyi Ádámot is, aki a szalánkaméni csatában esett el († 1691. aug. 19.) A XVII. században az emlékkápolnába szerzetesek temetkeztek.[82]

A csáktornyai monostorhoz tartozott Szent Jeromos néphitszerinti születési helye is, a muraközi *Strido* (Stridova, Strigova) a Dráva mentén.[83] Ezt a régi kegyhelyet tulajdonképpen Czillei Frigyes alapította 1446-ban. V. Miklós pápa már a következő évben búcsúkkal halmozta el. A sok viszontagságot kiállt kegyhelyet 1644-ben vette át a pálosok nevében Selicsevicz Mátyás Zrinyi Pétertől, akinek adományozását I. Lipót 1671-ben hagyta jóvá.[84] A pálosok lelkes vezetése mellett a kegyhely nagy virágzásnak indult, amiben forrásának gyógyító hatása is közrejátszott. Bombardi is említi: „Szent Jeromos temploma állandóan igen sok csodában bővelkedik.“[85] Az értékes kegytárgyakban gazdag templomot 1704-ben a kurucok fosztották ki.

A horvát-osztrák tartomány elválása idején a kolostor hovátartozandósága sok gondot okozott a Szentszéknek. Hiába hangoztatták a magyar tartomány tagjai, hogy alapítója magyar ember volt s hogy magyar földön Zala-megyében van, a Szentszék a horvátok érvelésének adott helyet, akik szerint a Zrinyiek horvát származásúak, Muraköz horvát terület, a zágrábi egyházmegyéhez tartozik s lakóinak jórésze is horvát anyanyelvű. Ezek szerint a csáktornyai monostort a horvát tartományhoz csatolták.[86]

A kőrösmegyei Mindenszentekről nevezett *sztrezai* monostort 1367-ben alapította Besenyei János fehérkői (obroachi) vár nagy Belovártól északra a Biló-hegy déli lejtőjén a Kőrös és

[82] Krisztolovecz János i. m. — Benger: Chronotaxis cap. 6. Eggerer i. m. pag. 155.

[83] Brodarics István a Descriptio cladis Mohacsianaeban állítja: „Slavoniam et divi Martini et S. Hieronymi patriam esse,“ Glavinics Ferenc a szentek életéről írt horvátnyelvű munkájában mondja: „Jeromos Stridoban született, Dalmácia és Magyarország között a Dráva közelében azon a helyen, amelyet most Strigovának neveznek.“

[84] Krisztolovecz János i. m. és Benger i. m. pag. 98.

[85] Michael Bombardis Topographia Hung. pag. 92.

[86] Benger: Chronotaxis cap. 6.

Kapronca között elterülő termékeny völgyben.[87] Az alapító 1379-ben a szerzetesek megélhetéséről akarva gondoskodni „Striza" faluban 300 hold földet, erdőket, szőlőket, réteket és malmokat,[88] fia Péter és özvegye három telket (1398), Konzszkamellekei Laczkó fia Tamás fiai: Péter és László két jobbágytelket (1438), Croacus Máté felesége Ilona birtoka haszonélvezetét[89] (1442), Lukács Kywar-i várnagy özvegye Margit Kamennó faluban tíz jobbágytelket, Kywar mellett bírt kuriáját, szőlőjét és a Kaproncza folyón malmát (1458), Kandalovichi Kandal György két jobbágytelkét, Koreni Antal fia László a kőrösmegyei Bykallya nevű falut (1461), adományozta a kolostornak, amely Horvathowsthyna falusi birtokát határjárással biztosította (1462). Milos Miklósné Dorottya hét hold földet és szőlőt (1466) juttatott a kolostornak. 1467-ben Clocochoncz falusi birtokrészeket vásárolta meg Lóránd fia Mihálytól a kolostor, majd András perjel zálogba vette a horwathowsztinai birtokrészeket s megszerezte Konczkai Miklós özvegyétől az ilinczi kuriát és birtokrészeket.[90]

1468-ban Jakopowcz falu birtokába iktatták be a pálosokat,[91] amelyért hosszú ideig pereskedtek Thapolowczi Márton bán fiával Derssel és ennek fiával, Istvánnal, akik ezt a birtokot szolgálataiért adták a fehérmegyei Bolari András fiának, Bereck thapolowczi várnagynak. Ő a pálosok nagy tisztelője volt, ami végrendeletéből is kitűnik. Meghagyta ugyanis, hogy vagy a budaszentlőrinci vagy a sztrezai pálosok kriptájába temessék, s ezért az utóbbi kolostorra hagyja Jakopowczot minden reávonatkozó oklevéllel, csupán arra kötelezi a szerzeteseket, hogy lelkiüdvéért miséket mondjanak.[92]

1468-ban Simon perjelsége idején nyerik Hedrihowcz-falusi

[87] Csánky D. Kőrösmegye a XV. században. Budapest 1893. 18 lap. Gyöngyösi cap. 32. Eggerer i. m. pag. 155. — Chronotaxis cap. 36.

[88] OLDO, 34640 „in Noztre" 1379 ápr. 9. 34641. 1379 nov. 11. és 34642 Ztreza fasc. 1. n. 10.

[89] OLDO. 34662. — 1398. nov. 17. 34770. — 1408. márc. 5. 34835. — 1412. aug. 8. 34873. — 1438. júl. 2. 34666. — 1442. ápr. 28.

[90] OLDO, 34807. — 1458. márc. 6. — OLDO, 34881. — 1461. jan. 27. — OLDO, 34888. — 1461 dec. 18. — OLDO, 34890. — Crisii 1462. márc. 10. — OLDO, 34905. — 1466. aug. 29. — OLDO, 34909. — 1467. jún. 2. és OLDO 34907. — Crissi 1467. júl. 14. — OLDO, 34908. — Dersanowcz 1467. szept. 1.

[91] OLDO, 34915. — 1468. dec. 11.

[92] OLDO, 34874. — „in Castro Thapolowcz" 1439. ápr. 28. OLDO, 34914. — Ztreza 1468. okt. 21. — OLDO, 34911. — Colocie 1468. ápr. 27. — OLDO, 34913. — 1468. júl. 7.

birtokaikat.[93] 1500-ban a Thorinczy nevű (Kőrös m.) falu birtokába jutnak zerdaheli Dersfy István fia Miklós jóvoltából, aki adományozó levelében hivatkozik is arra, hogy ezt a kolostort őse alapította.[94]

A sztrezai kolostor és Mindenszentekről nevezett temploma felvirágozásán nagyot lendítettek az egyházi és királyi privilégiumok. A templom valóságos búcsújáróhellyé vált, ami kitűnik a Szentszék által nyújtott sok búcsúengedélyezésből Így már 1382-ben száznapos, 1386-ban egyéves és 80 napos, 1388-ban 40 napos, 1443-ban 40 napos búcsút engedélyeztek a templom látogatóinak.[95] Uralkodóink is nagy kedvezésekben részesítették a kolostort. Többízben részesítették adómentességben, a rendházra és a rendre vonatkozó fontosabb iratokat (birtokba iktatás, határjárás) pedig privilegiális alakban iratták át középkori oklevélkiállító helyeiken, tartalmukat királyi consensusukkal is megerősítették. A kolostor és környékének birtokosai között időnként támadt viákba is beleszóltak, sőt az erőszakos birtokfoglalások ellen hathatós támogatásban is részesítették őket. Zsigmond megtiltotta a vámhelytulajdonosoknak, hogy a sztrezai pálosok élelmiszer-, ruhaszükséglete és egyéb használati tárgyai után vámot szedjenek.[96] Felesége Borbála is nagy kedvezésekben részesítette őket. Balázs perjel kívánságára felmentette őket és jobbágyaikat bizonyos adók (mardurina) alól.[97] Kőrösmegye pedig István és Kristóf sztrezai pálosok kérésére a megye területén lévő kolostoroknak népeikkel és jobbágyaikkal együtt mindennemű jövedelmi-, füst- és egyéb adók alól adott mentességet.[98]

A XVI. század végén is, amikor a reformáció áramlása a legnagyobb hullámokat verte, még mindig nagy adókedvezményben volt részük. 1579-ben a pozsonyi magyar kamara utasította a varasdi tizedszedőket, hogy a varasdmegyei pálosbirtokok után 80 portáig a Miksa által engedélyezett rendszabály szerint a dicát engedjék el, de ezen felül a porták és házak után a szokott módon szedjék be a füstpénzt és dicát.[99]

[93] OLDO, 34952. — 1504. ápr. 22. — OLDO, 34929. — 1486. nov. 24. — OLDO, 34948. — 1503. aug. 6.

[94] OLDO, 39945. „Thapalowcz" 1500. aug. 14.

[95] OLDO, 34644. — Buda 1382. márc. 26. — OLDO, 34650. — Pécs, 1386. okt. 4. — OLDO, 34651. — 1388. szept. 12. — OLDO, 35785. — Csazma 1443. aug. 6.

[96] OLDO, 34332. — 1407. dec. 3. Zenthgyörgy.

[97] OLDO, 34836. — Garigh 1412. nov. 25.

[98] OLDO, 34919. — Roycha 1473. szept. 6. — OLDO, 34921. — Buda 1506. máj. 28.

[99] Protestáns Egyháztört. Adattár. 1928. XII. évf. 26. old. Pozsony 1579. ápr. 1.

Több irat is igazolja, hogy a pálosok bizonyos adóelengedésben is részesültek. Ternavai István rendfőnök elismeri, hogy Vragovich Kristóf varasdi dicátor 72 magyar forintot engedett el a lepoglavai monostornak a magyar kamara rendelkezése folytán.[100] Miklós csáktornyai vikárius pedig elismeri, hogy a király az 1578—79. évi dicából 48 forintnyi könnyítést adott rendházának.[101]

A rendházra vonatkozó fontos irataikat a rend vezető férfiai igyekeztek királyi beleegyezéssel az egész rendre kiterjeszteni s privilegiális alakban átíratni. Ez történt 1382-ben is, amikor a Tamás és Mihály sztrezai pálosok által a sztrezai kolostor birtokbaiktatásáról és határjárásáról szóló 1382 jan. 31-én kelt jelentést királynői parancsra a pécsi káptalan,[102] majd a budaszentlőrinci alperjel kérésére pedig az egész rend számára a budai káptalan is átírta. Fontos okleveleiket Domonkos és Balázs budaszentlőrinci pálosoknak az egész rend nevében előadott kívánságára Mária királynő is átiratta, sőt tartalmukhoz királyi beleegyezését is adta.[103] Zsigmond király Bálint sztrezai perjelnek Kőrös- és Verőce-megyék Kőrösön tartott közgyűlésén előadott kérésére szintén átiratta privilegiális formában a kolostor határjárásáról kiadott oklevelét s egyben birtokainak határait is megerősítette (1408 március 5.). A császmai káptalan Lukács sztrezai perjel kérésére írta át Zsigmond 1407 dec. 3-án kelt oklevelét.[104]

A pálosoknak éppen előnyös helyzetükből kifolyólag gyakran támadt összeütközésük a világi papsággal. Különösen a helyi plebánosokkal volt gyakran bajuk az elhalt hívek által végrendeletileg rájuk hagyott örökség miatt. Az ilyen irányú pereskedéseknek akart végetvetni János esztergomi érsek rendelete, amely meghagyja, hogy a rájuk hagyott vagyon hatodát engedjék át a helyi plebánosnak. Chely-i János fia János veszprém-egyházmegyei közjegyző, Zykzoy Lőrinc budaszentlőrinci pálos és Péter rendfőnök kérésére az egész rend számára átírta ezt s ezzel újból biztosította az elhalt hívek után visszamaradt javakra vonatkozó rendelkezéseket.[105] 1409-ben pedig Mátyás zágrábi kanonok intézte el egyik peres ügyüket. Demeter helybeli plebánost és utódait kötelezte, hogy a pálosok birtokán

[100] U. o. 33. old. Pozsony 1580. febr. 18.
[101] U. o. Csáktornya 1580. dec. 20.
[102] OLDO, 34646. — 1382. jún. 7.
[103] OLDO, 34643. — 1384. jún. 20.
[104] OLDO, 34832. — 1419. febr. 16.
[105] OLDO, 34664. — Esztergom 1399. dec. 21. — OLDO, 34849. — 1419. jún. 3.

levő két szőlője után fizessék meg a szokásos terragiumot.[106]

1441-ben Gergely plebános ellen erőszakos birtokfoglalása miatt kénytelen tiltakozni János sztrezai prokurátor.[107]

De nemcsak egyháziakkal, hanem világiakkal is gyakran támadt összeütközésük. Különösen protestáns főuraink erőszakos birtokfoglalásai ellen kellett időnként hatalmas pártfogók segítségét biztosítaniok.

Pozsega török kézbe kerülése után is sokáig tanusítottak hősi ellenállást a kolostor lakói a pogányokkal szemben. Mikor pedig a varasdi generalatust megszervezték, helyüket a határmenti katonaságnak engedték át. Az itt lefolyt nagy harcokban a kolostort valósággal rommá lőtte az ellenség.[108]

A mohácsi vész után némiképpen helyreállított kolostorukba visszatelepedtek a pálosok. sőt 1521-ben Morussovecz birtokot kapták meg, 1530-ban pedig Matthaeucsoviczán erdőt és szénást kaptak. Ez utóbbi birtokukba a császmai káptalan iktatta be őket[109] (1532). Hogy mikor veszítették el a pálosok véglegesen ezt a kolostorukat, nem tudjuk. Ma már nyoma sincs az egykor virágzó monostornak. Mindössze a Belovár-Kőrös-megyei Pavlin-kloštar község neve őrzi emlékét.

A *szalánkameni* Szent Péterről n. monostor a Szerémségben a Duna mellett bizonytalan időben, valószínűleg a század közepén létesült. A históriai kútfők említik, hogy a török két ízben is feldúlta a kolostort: 1393-ban, amikor a Szerémséget rabolta ki, s 1521-ben Belgrád bevétele után a Szerémség ellen indított hadjárata idején.[110]

A pálosok legtekintélyesebb s egyben igen gazdag horvát kolostorának, a *lepoglavainak* (Schönhaupt), amelyet a mennybement B. Szűz Máriáról neveztek el, alapítása már a XV. századra esik. Zsigmond veje Cilley Hermann Horvátország, Szlavónia és Dalmácia bánja alapította 1400 körül s egyben gazdagon megajándékozta. Nekik adta lepoglavai, szesztruneczi, budini, purgeriai, bulisineci, ocurai és gredai birtokait, a hegyeken túl pedig veternicai, krepicsevci és kuzminci majorságait fia, Frigyes kívánságára.[111]

A kolostor és temploma rangban, tekintélyben, de vagyonilag is szintén gyorsan gyarapodott. A kolostorra vonatkozó

[106] OLDO, 34771. — 1409. febr. 26.
[107] OLDO, 34782. — 1441. május 22.
[108] Krisztolovecz János i. m. nr. 84.
[109] Krisztolovecz János és Benger i. m. (1521. és 1532. Morussowecz).
[110] Benger: Chronotaxis cap. 37. — Gyöngyösi cap. 38.
[111] Krisztolovecz i. m.

oklevelek adatai bőségesen meggyőzhetnek erről az anyagi fejlődésről bennünket.

Capistannar özvegye Marchan-i Borbála a Wynicza hegyen szőlőt adományozott, Cillei Frigyes pedig a szőlők után neki járó hegyivámot engedte el. A kolostor legnagyobb jótevője kétségkívül Cillei Ulrik bán, aki Gregoriowcz falut (Krappina vár területén a zagoriai districtusban) adta nekik cserébe a varasdmegyei Gredáért, majd Kreppynhyncz és Kwzmyncz nevű falvakat (Krappina vár területén) is nekik adta s a kolostort a már eddig szerzett kisebb birtokaiban is (Bwlysincz, Lepoglava, Zeztrincz, Hochwrya és capella Sancti Georgii falvak) megerősítette.[112]

A szépen fejlődő kolostort 1481-ben feldúlta a török, értékes könyv- és levéltárát elhamvasztotta. Nagy nehézségek árán sikerült azonban még ebben az évben György perjelnek a kolostort némiképpen rendbehozatnia.

Mátyás halála után fia, Corvin János herceg, mint az illyrvidék kormányzója 1491-ben fényesen megújíttatta a kolostort és templomot. A Cillei Hermann gróf által alapított s a török által elpusztított kicsiny, szűk templomocska helyébe az idők viharainak ellentállóbb, vaskos falazatú, fatornyokkal szegélyezett erődszerű templomot emeltetett, amelyből ellenséges támadások ellen sikerrel védekezhetett a felfegyverkezett környékbeli lakosság. A templomot és monostort egyben hatalmas vízárokkal és őrtornyokkal vétette körül, hogy ezzel is biztonságosabbá tegye.[113] A kolostor iránt rokonérzését azzal is kimutatta, hogy elhúnyt királyi atyjáért gyakran mondatott itt misét. Továbbá fia, Kristóf herceg (1505) s ő maga is ide temetkezett.[114]

A kolostor másik bőkezű jóltevője *Corvin* János horvát bán mélyen vallásos özvegye, *Frangepán* Beatrice, aki a lepoglavai templomban eltemetett férje és fia lelkiüdvéért a varasdmegyei Velika, Bratilowcz Krazethyncz, Dworcz, Zarebrye, Kamennyicza nevű falvait, majd Kamennyicza oppidumot, Podgorie, Hostisthe, Sarawnycza, Lochilnycza, Klenownyk, Vadol, Boriancz, Herihowcz, Dragovancz, Bedenczi, Viletyncz, Chronkovczy, Velika, Dvorcz, Brezovcz varasdmegyei falvakat s a

[112] OLDO, 34339, Wymicza 1450. ápr. 19. — OLDO, 34743. — 1451. márc. 8. és Varasd 1455. okt. 15.

[113] Krlsztolovecz i. m. — Benger: Chronotaxis cap. 24. Gyöngyösi cap. 24. Annales pag. 218.

[114] Siriratát Krisztolovecz idézi:

„Haec tenet arcta ducem tumba Joannem
Matthiae, qui stirps inclyta regis erat.
Strenuus hic armis, partaque Mandorffia
Plurima post victor diem clausit extremum!

kamenyicai vámot adományozta a kolostornak azzal, hogy a vikárius vezetésével legalább húsz szerzetes lakjon itt s naponta mondjanak férjéért és fiáért énekes misét.[115] Ezzel biztosította tehát itt húsz szerzetes zavartalan megélhetését s evvel a mindennapi istentisztelet pontos elvégzését. A kamenicai birtok azonban, mint Trakostyán tartozékbirtoka nem maradt sokáig tulajdonukban. Ez utóbbinak adományozásához természetszerüleg királyi felségjog kellett volna. Evvel azonban Beatrix nem rendelkezett; adományozása tehát nem volt jogos. Hiába iktatták be a pálosokat a birtokba, hamarosan vissza kellett adniok a birtokot Trakostyán urainak, a Gyulaiaknak, majd később a Draskovichok vették birtokukba. Az ebből támadt bonyodalmas pör 1730-ban fejeződött csak be. A báni tábla döntése szerint Beatrixnak nem állott jogában a kamenicai adományozás; csupán a pálosok iránt táplált túlságos jószándéka késztette őt erre a cselekedetre.

A még mindig elég nagy szegénységgel küzködő kolostor felsegítését célozta *Ulászló* király intézkedése is, aki consensusát adta a *Frangepán* Beatrice, György brandenburgi őrgróf felesége gazdag adományaihoz, sőt a birtokokra vonatkozó királyi jogát is nekik adta, de szigorúan lelkükre kötötte, hogy a kapott javakért miséket mondjanak.[116]

Templomuk látogatottságának emelésére *János* „episcopus Lidensis" *Benedek* zágrábi püspök vikáriusa 40 napos búcsút engedélyezett. A búcsúengedélyezés egyébként a templomok fejlesztésének gyakori eszköze volt. Ezt látjuk a Boldogságos Szűzről nevezett Garigh-hegyi pálostemplom esetében is. Itt a bíborosok István vikárius kérésére 100 napi búcsút engedélyeztek a templom azon látogatóinak, akik a templom javára, különösen belső felszerelésére adakoznak is.[117]

A Szentszék bölcs támogatása is lényegesen emelte a kolostor helyzetét. Különösen V. Márton intézkedései fontosak e tekintetben, aki elsősorban is megújította IX. Bonifác ama rendeletét, mellyel megtiltja, hogy bárki is rávegye a rendbelieket más szigorúbb szerzetbe való belépésre s egyben megerősítette a nevezett pápa által nekik nyujtott kiváltságokat[118]

Királyaink a szlavoniai kolostorokat külön is nagy kedvezésekben részesítették. Így már V. László 1455-ben felmentette ezeket a kolostorokat s tartozékbirtokaikat mindennemű

[115] OLDO, 34420. — Hunyadvára 1507. dec 13. — OLDO, 34427. — Gyula várában 1508. dec. 10.

[116] OLDO, 34445. — Buda 1515. jan. 1.

[117] OLDO, 34717. — 1443. jan. 2. — OLDO, 34506. — 1471. márc. 26. Róma.

[118] Konstancz 1417. dec. 28.

adózás alól, majd *Mátyás* a lepoglavai, garicsi, dobrakuttyai, dubiczai, bakvai, a zágrábi hegyfokon levő, a sztrezai, kamenszkai és csáktornyai kolostort s népeit mentette fel 1458-ban az adózás alól, *Ulászló* király pedig megerősítette őket a *Mátyás* adományozta adómentességben (1515).[119]

A nagy virágzásnak indult monostor 1504-ben vikariátusi rangra emelkedett. Az első pálos történetíró, s egyben a kolostor perjele, Dombrói Márk nyerte itt elsőnek a vikárius magas tisztségét. A kolostor temploma is akkortájt kezdett értékekben gyarapodni. A század első évtizedében két oltára is felépült: a Szent kereszt (1501) és a remete Szent Pál oltára (1507).

A mohácsi vész után a török sok magyarországi konventjüket pusztította el, közöttük a rend htres budaszentlőrinci kolostorát, a rendfőnök székhelyét is.

Az általános háborús zavarok, politikai viszályok és vallási harcok végre is arra késztették a rendfőnökséget, hogy székhelyét a biztonságosabb Lepoglovára tegye át (1576). Ternavai István ide gyüjtötte a rend féltve őrzött kincseit. Ő már itt rezideált. Arra is van adatunk, hogy a nagykáptalanokat is itt tartották. Így 1582-ben és 1600-ban. A rendi újoncnevelőintézet is hosszabb ideig itt működött. A XVII. század folyamán a többek között Borkovics Márton, Kéry János és Ivanovics Pál itt tették le szerzetesi fogadalmukat. 1658-ban a rend filozófiai, 1684-ban pedig teologiai studiuma is itt nyílt meg. Növendékei között, nemcsak horvátok, hanem más nemzetiségűek is sűrűn akadtak. Tanulmányaikban gazdag könyvtár állott rendelkezésükre. Ebben a században a monostor jótevői közül gróf Erdődy Farkas volt a legbőkezűbb. A rend hálája jeléül 1676-ban címerét a templom főbejárata fölött helyezte el.[120]

1685 május 31-én a lepoglavai főmonostorban nagy ünnepségek keretében helyezték el *Szent Félix* vértanú holttestét, amelyet még az életszentség hírében álló Portenberger János szorgalmazására Cibó Odvard érseknek, a Propaganda Fide titkárának intézkedésére emeltek ki a római temetőből és szállították Lepoglovára. Lepoglava ekkor már főmonostor volt nemcsak régiségénél, hanem szerzett előjogainál fogva is. Ez volt a rendfőnök székhelye, ide helyezték a rend studium generáléját. Épületeinek szépsége, az itt élő szerzetesek nagy száma, jótevőinek bőkezűsége csak emelte a gazdag kolostor fényét. De az 1615. évi elefánti káptalan is a harmadik cikkelyben kimondja, hogy a remetei és csáktornyai alperjelség a lepoglavai vikariátus joghatósága alá tartozzék.

A monostor a horvátok és osztrákok különválása után is

[119] OLDO, 34764. — 1455. dec. 13. Wienne. — OLDO, 34446. — Buda 1515. jan. 16. — Buda 1458. jún. 8.

[120] V. ö. Benger: Annales, Krisztolovecz János i. m.

megtartotta vezető szerepét. 1701 után a tartományfőnök állandó székhelye volt egészen a rend eltörléséig. A kolostorban állandóan 50 szerzetes lakott. A kolostor templomának fényét emelték az idők folyamán hozzáépített szebbnél-szebb kivitelű kápolnák. 1673-ban épült Balagovics Judit alapítása révén a Fájdalmas Szűz, vagy másképpen Halottak kápolnája, melynek oltárát a feszületen függő Krisztus térdeit átölelő fájdalmas anya képe díszítette. 1692-ben a lorettoi kápolnát Draskovich János és neje Nádasdy Magdolna építtette. 1702-ben épült a Jézus nevelő atyjáról, Szent Józsefről nevezett Rátkay-kápolna, özv. Rátkay Zsigmondné Gajzzugi Rozina Zsófia grófnő adományából. 1705-ben a Szent Háromságról n. kápolnát Patacsi Kelemen körösi vicecomes és neje Bragovics Borbála építtette. 1719-ben pedig a templom kapuja előtt Nep. Szent János tiszteletére Spoljarics Pál perjel emeltetett kápolnát.

A monostor keritésén kívül is vagy öt kápolna létéről van tudomásunk. Ezek között van Cillei Hermann 1400. évi alapítása, a Szent György mártír kápolnája. Ez tehát régibb, mint a monostor és templom épülete. 1612-ben Zaicz János rendfőnök a Gorica-hegyen emelt Szent Anna tiszteletére kápolnát. Ezt később keresztelő Szent János kápolnájának nevezték. A Mindenszentek kápolnáját Veternicától északra Frangepán Beatrix adományából emelték 1507-ben. 1620-ban Zaicz rendfőnök restauráltatta a kápolnát és remetelakot is építtetett ezen a kies fekvésű helyen. Bálint vértanú kápolnája, melyet dvoreci kápolnának is neveztek, szintén Frangepán Beatrix adományából épült. 1511-ben a krapinai várnagy fosztotta ki. Sokáig volt elhanyagolt állapotban, míg 1641-ben a pálosok Borkovics vikariátusa idején rendbehozatták s benne helyezték el veternica-hegyi Mária-szobrukat. A Szent Donát kápolnát Veternicától északra a lepoglavai atyák költségén emelték 1728-ban.

Külön figyelmet érdemel a lepoglavai monostor híres kincstára. Magát a helyiséget a sekrestyétől háromszoros zárral elreteszelt vasajtó különítette el. A három zár kulcsát a perjel, az alperjel és a konvent seniora őrizte. Itt őrizték Mátyás királynak Beatrix királynő által himzett palástját, két ékkövekkel díszített drága kelyhet, az ötvösművészet remekeit, Corvin János és Beatrix adományait. Továbbá gyöngyökkel kivarrt miseruhákat (4), aranyozott szentségtartókat, drága gyöngyökkel ékesített vállkendőket, Krisztus keresztjének egy darabját magába foglaló díszes keresztalakú ereklyetartót, dúsan aranyozott ezüst templomi edényeket, nemes fémből készült drága evőeszközöket stb. Ugy látszik ez volt a rend legbiztonságosabb helye. Ternavai István rendfőnök u. i. a török elől a magyar kolostorok kincseit is ide vitette (1575). Az elpusztult kolostorok kincsei a lepoglavai kolostor tulajdonában maradtak.

Majd Klancsec Miklós vikárius idején a miseruhákról lehullott ékkövekből pazar kiállítású egyházi ruhákat készítettek. Az egyik kazulát és a hozzátartozó két dalmatikát ezernél több drágakő ékesítette ugyannyira, hogy a ruhák bíbor-alapszíne a sok ékkőtől alig volt látható. Értéküket negyvenezer aranyra becsülték a kortársak. Természetesen ezeket a drága egyházi ruhákat csakis nagy ünnepeken, ha főpap végezte a szertartást, használták. A kincstár értékállományát a többek között Mallesics Gáspár lepoglavai perjel drága gyönggyel kirakott miseruhával, Bratulics Simon rendfőnök ékköves infulával, Ivanovics Pál nagy ezüst-kereszttel és gyertyatartókkal (1688), Krisztolevecz János két ékköves ezüst koronával (1728), özv. Petőné Falussi Borbála szintén gyöngyökkel kirakott két aranyozott ezüst koronával szaporította.

Maga a monostor messzemenő előjogokat élvezett. Mátyás 1466-ban megadta neki a pallosjogot. A jezsuiták zágrábi és varasdi letelepedése előtt a konvent iskolájában tanították a tanulóifjúságot a tudományokra az elemi ismeretektől egészen a retorikai osztályig. Filozófiai és teológiai tanfolyamaikon eleinte kizárólag rendi növendékeiket oktatták, később azonban világi papnövendékeknek is lehetővé tették itt a tanulást. Tanították itt a filozófián kívül a dogmatikát, a morálist és a kánonjogot.

A horvátok és osztrákok kiválása után (1701) studiumaik, bár kisebb tanulói létszámmal, tovább működtek. Ebben az időben igen sok növendékük van a sváb-rajnai, lengyel és isztriai tartományból. Valósággal egyetemi rangja volt ennek az intézetnek, akárcsak a máriavölgyinek s a rend főnöke teológiai és filozófiai fokozatokat adott az itt végzetteknek. Így 1721-ben hat különböző rendi személy nyert itt tudományos fokozatot a tanulmányok befejezése után a rendfőnöktől.

A lepoglavai monostor hírét azonban az ide temetkezett egyének emléke is emelte. Hosszadalmas lenne ezeknek a teljes felsorolását adnunk. Csak a nevesebbeket említjük: Gecsei Pethő Gáspár († 1573), Ternavai István rendfőnök, szerémi püspök († 1593), Ratkay János és György († 1604), Gecsei Pethő János († 1671), Ratkay Zsigmond, I. Lipót kamarása († 1702), Orahoczy István Srebrenice-megye örökös grófja († 1703), Patasics László Körösi vececolonellus, Cseskovics Pál († 1666) és neje Kóczy Borbála, továbbá fia Péter, a kiváló katona († 1709), Cseskovics Pál zágrábi kanonok († 1711), Prekrith György varasdi plebános († 1714), gróf Druskóczy Gáspár († 1714), Patasics Lászlóné Vragovics Borbála († 1715), Lambergi Terézia Márta grófnő († 1721), Druskóczy István apát († 1728), Gersei Pethő János († 1728), br. Patasics Istvánné Kulmer Mária Anna bárónő, Cikulini János gróf kir. tanácsos

(† 1746), Keglevich Miksa és Péter grófok († 1747), báró Patasics László lovassági kapitány, Draskovics Katalin Mária (1751), br. Patasics József Kostanica egykori parancsnoka (1758), Mallesics Gáspár rendfőnök stb. Itt van a névtelen pálos sírja is († 1500), akit kérésére temettek arra a helyre, ahol állandóan imádkozni szokott. Életszentségének jeléül testét romlatlan állapotban találták meg.[121]

A XV. században horvát területen a lepoglavain kívül még két kolostort alapítottak: a kamenszkait (1404) és a dobrakuttyait (1412).

A *kamenszkai* (Zágráb m.) monostort 1404-ben alapította Metlika-i Katalin, István modrusi comes özvegye. A Kulpa folyó mellett, Zágráb és Ogulin közt elterülő kies fekvésű, termékeny vidéken, nem messze a károlyvárosi erődtől épült ez a kolostor, amelyről joggal állíthatjuk, hogy gazdagságával és szerzeteseinek létszámával a horvát-szlavon monostorokat felülmúlta. Mint perjelség a remetei vikáriátus alá tartozott. Birtokai rohamosan gyarapodtak. Kamenszkán (1404), Sternicen (1448), Zacopya-n (1454), Scorchyepolye-n, Cwcher-en, Seriawine-n, Blatho-n (1460) és Senkocon (1473) volt a monostornak föld-, szőlő- és malombirtoka s nemesi udvarháza. Adományozói a már említett alapítón kívül Wrdug Ivánt, Balther fia Mathkot, az ő testvéreit és fiait és a Corana-i nemeseket (Vale és Orbán) említhetjük. 1451-ben a zlathi Szent Péterről n. coenobiumot is a monostorhoz csatolták.[122]

Mikor Szlavonia elpusztításakor Kostanica török kézre került, a pálosok is elhagyták a monostort (1556), amelyet a török már 1540-ben Stenicsnyak és Dubrovec városok lerombolása után megfenyegetett. 1556-ban Ternavai István rendfőnök az elhagyott monostor birtokait Ausperg János tábornoknak, Károly stájerországi főherceg hadvezérének adta bérbe abban a reményben, hogy a tábornok a török fosztogatással szemben jobban meg tudja védeni a kolostor javait.

A kolostor épülete azonban így sem kerülhette el sorsát. 1579-ben a károlyvárosi erőd építésénél az alsó, ú. n. török kapunak, a Zrínyiek pedig Svarcsa váruknak építéséhez használták fel a lerombolt kolostor anyagát.

Az így épület nélkül maradt monostor javait a szveticei perjelek vették gondjaikba. A templomot kijavították. 1683-ban, a török bécsi veresége után, a felszabadulás reményének

[121] V. ö. Krisztolovecz i. m.

[122] 1404-ben történt a beiktatás. V. ö. OLDO 35316. — Az adományozásokra vonatkozólag: OLDO 35329, 35330, 35611, 35629, 35637, 35657. Ltári közl. 1930. évf. 70 l. — Senkóc a Szentföldre utazó Nolingar Móric adománya. OLDO. 34820.

hatása alatt lassanként helyrehozatták a monostor épületét s gondoskodtak a vasárnapi istentiszteletről is, egy-egy atyát küldve mindig ide. 1699-ben a szveticei monostort földrengés pusztította el. Ettől kezdve 1707-ig két atya lakott itt állandóan. Közben 1704-ben ismét perjelség lett. Ez időtől kezdve állandóan négy szerzetes élt itt. Majd visszanyerte birtokait is Senkovec és Fratovec kivételével, amelyek továbbra is a szveticei monostor fennhatósága alá tartoztak. Temploma, a Beatae Mariae virginis ad nives, a XVII. század folyamán híres kegyhellyé lett.[123]

A pozsegamegyei Daruvártól keletre, a Chernech folyó mellett fekvő egykori falvak, Matheouch és Ferenchlaka közt levő *dobrakuttyat* kolostort Dobrakucha-i Nelepech fia, Benedek mester, királyi protonotárius alapította 1412-ben a Boldogságos Szűz anyjának, Szent Annának tiszteletére s egyben kellően felszerelt kisebb templomot is emelt az ide telepedő pálosok számára, akiknek megélhetéséről is gondoskodott. Nekik adta az itt említett falvakban levő nemesi házait, továbbá a Chernech és Soploncha folyók közt fekvő kis villáját. Haszonélvezetül átengedte nekik egyelőre Drenouch nevű szőlőjét mindaddig, míg az általa számukra újonnan telepített szőlőjük termésnek nem indul. Az általa adományozott birtokok tulajdonába Borbála királynő parancsára még az évben be is iktatták a pálosokat.[124]

Az egyelőre anyagi nehézségekkel küzdő kolostort hamarosan nagyobb adományozások érték. Így Thollowczi Mathko, Dalmácia, Horvátország és Szlavonia bánja, a Zenpeter falujához tartozó Pezyancz nevű villáját, Pratai Miklós comes fia, János, Brezyancz nevű faluját, Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán a még Mathkó bán által nekik juttatott Zenpeter falusi jobbágytelkeket, Mátyás király, mivel a birtokra vonatkozó okleveleik elégtek, új adományozás címén Doselencz és Mathewcz falvaikat, Graboria-i birtokrészeikkel, Felsewsopploncza s Zentmihal falvakban két szőlőjüket (Kőrös m.), Brezyancz és Peteryancz (Verőcze m.) falvaikban birtokrészeiket, Szaploncza-melléki Gálfy János felesége, Erzsébet, Losanch nevű faluját, Zeyanahrazthyai Henrik (György) özvegye Katalin 200 forintot, 41 sertést s kisebb ingóságokat, Dobrakuchai Dávid elhagyott jobbágytelkét s két szőlőjét, Máté császmai kanonok egy nagy szénásrétet, Draskowczi Mihályevich János fia István mihaylewagoriczai praediumait, Kistapolcai János és felesége Anasztázia, valamint leánya Ilona Pogana nevű elhagyott falujokat adományozták a kolostornak.[125]

[123] Krisztolovecz i. m. Benger: Chronotaxis cap. 23.

[124] OLDO, 35386. — 1412 okt. 6. és OLDO 35388. — 1412 okt. 29.

[125] „Pekrecz" 1439 ápr. 6. Ltári közl. 1929 évf. 288 lap. — OLDO,

De birtokhoz jutott a kolostor vétel és zálogjog útján is. Így Zeyanhrazthyai Henrik petrovici (Pryhrethye) falusi hat jobbágytelkét 100 aranyforintért, Dobrakoczai Nelepecz Benedek fia Domonkos a kolostor mellett levő Crynecz nevű rétjét zálogosította el a kolostornak, amely 1479-ben Bálint deáktól (Zentmihali Pál fia János fia) 90 aranyforintért Felsew- és Alsóchernak falvakat is megvette.[126]

Lényeges adókedvezményben is részesült a kolostor. Így Marczaly János comes Brezanecz és Peteryancz falvaik összes adóját, Monozló-i Chwpor Miklós erdélyi vajda, verőcei comes és testvére Jakab a Szaplonca városban levő szőlőik után járó tizedeket engedték el.[127]

Másrészt nem volt mentes e kolostor az erőszakos hatalmaskodástól. Ezek közül megemlíthetjük a Bresyancz falujokban 1469-ben Bálint ilovai officiális, Domonkos villicus és néhány jobbágy, valamint az 1509-ben István dobrokwchyai várnagy és familiárisai, valamint Alsósoploncza-i Silvanus Balázs és jobbágyai által a kolostor temetőjében és kápolnájában elkövetett erőszakoskodásokat.[128] A szépen fejlődő kolostor a török háborúk viharaiban elpusztult, majd újból felépült. 1537-ben, Pozsega várának elestekor a török a kolostort felgyujtotta s úgy elpusztította, hogy kő kövön nem maradt benne.[129]

A XVII. században a *szveticei* (1627), *stridói* (1644) és *körösi* (1665) kolostorokat alapították.

Ezidőtájt nyerték a pálosok a károlyvárosi erőd közelében, a Kulpán túl a B. Szűzről nevezett Szmolcsa nevű szőlőhegyen

35573. — 1441 máj. 5. — 1444 okt. 20. Buda. Ltári közl. 1929 évf. 293. lap. — OLDO, 35662. — 1470 dec. 3. — OLDO, 35686. — 1747 máj. 3. — OLDO, 35698. — 1479 febr. 28. Dobrakucha. — OLDO, 35711. — 1483. — OLDO, 35731. — 1493 máj. 15. — OLDO, 35755. — 1498 ápr. 21. Verőcze.

[126] OLDO, 35638. — 1462 máj. 5. — OLDO, 35655. — 1466 szept. 19. — OLDO, 35599. — 1479 jul. 17.

[127] OLDO, 35596. — Vereucze 1451 ápr. 17. — OLDO, 35721. — 1487 jun 12.

[128] OLDO, 35660. — 1469 nov. 22. Chasme. — 35771. — 1509 jul. 31. Chasme. A horvát-szlavon s isztriai kolostorok okmánytárát közzétette *Mályusz Elemér*: A szlavoniai és horvátországi pálos kolostorok az Orsz. Levéltárban címen. I. közlemény Ltári közl. 1925 évf. 100—191 l.; II. közl. U. o. 1927 évf. 136—209 l.; III. közl. 1928 évf. 87—203 l.; IV. közl. 1929 évf. 278—311 l.; V. közl. 1930 évf. 65—111 l.; VI. közl. 1931 évf. 284—315 l.; VII. és VIII. közl. 1932. évf. 256—286 l.; IX. közl. 1933. évf. 58—92 l.; X. közl. 1934 évf. 110—154 l. XI. befejező közl. 1935 évf. 233—265 l. Az idézett adatok nagyrészét (40—128) innen merítettem.

[129] Krisztolovecz i. m. Benger: Chronotaxis cap. 12. Gyöngyösi cap. 40. Eggerer i. m. pag. 184.

a három szent tiszteletére épült *szveticei* kolostort Domitrovics Péter zágrábi püspöktől, a Zrínyi-árvák gyámjától. A pálosokat birtokukban Zrínyi Péter (1640) és I. Lipót is (1675) megerősítette. Az általuk teremtett virágzó hitélet hamarosan tettekben is megnyilvánult. 1660-ban Mária tiszteletére templomot emeltek itt. A pálosok 1699-ig működtek itt, amikor a kolostort több napos földrengés teljesen elpusztította.[130]

A *stridói* kegyhelyről, mint a csáktornyai kolostor tartozékáról már megemlékeztünk.

A *körösi* (Belovárkörös m.) kolostort és templomot Zakmárdy János Horvát-Szlavonország protonotáriusa 1665-ben adományozta nekik. Az eléggé kezdetleges faépületet a pálosok csak 1667-ben vették birtokukba. 1699-ben Fistrovics István perjelsége idején azonban már kőből kezdik építeni új kolostorukat. A díszes nyolcoltáros templom 1718-ban, monostoruk pedig 1736-ban készült el. Különösen nevelő-oktatói tevékenységet fejtettek ki itteni gimnáziumukban s egyben a környék gör. keleti lakosságát térítették.[131]

A pálosok *turuniei* B. Szűzről n. kolostoráról semmiféle komolyabb adatot nem találtunk. Grieskirchner csak megemlíti, Benger pedig csak annyit jegyez meg, hogy talált egy levéltöredéket, amely szerint ez a monostor a horvátországi Turun hegyen volt.[132]

f) *A pálosok Portugáliában.*

Portugáliában már a IV. század eleje óta éltek remeték. Transtagana tartományban Eborától öt kilométernyire az Ossa-hegyen épült hatalmas kolostor helyén remetéskedett *Lázár* anachoreta, aki ennek szomszédságában, a Szent Antalról nevezett *Val et de Infante-i* (Valdinfant) kolostor helyén 321-ben emelt eremitoriumot. A *Vallis Abraham*-ban pedig Ábrahám nevű remete alapított kolostort 472-ben. A portugál remeteélet igazi megteremtője azonban *Benedek* római polgár volt. A remeték eleinte külön kunyhókban laktak s egymástól függetlenül élték a természet ölén szép és fáradságos életüket. Tömörítésüket a Szentszék szorgalmazta. XI. Gergely kívánságára a conimbricei püspök utasította őket, hogy négyenként, XII. Gergely óhajára tizenként lakjanak együtt.[133] Lissabon közelében

[130] Benger i. m. cap. 41. Krisztolovecz i. m. nr. 64.

[131] Krisztolovecz i. m. és Benger: Chronotaxis cap. 11.

[132] Benger: Chronotaxis cap. 44. Egy levéltöredék szerint „in monte Turun in Croatia".

[133] Fuhrmann Mátyás: Acta sincera: pag. 169.

levő főletelepedési helyük *Serra-Dossa* volt. 1420 körül *Mendo Gomez de Ciabra*, akinek az alferrarai (Alfarras 1383) és arosai (1540) kolostorok alapítása körül voltak nagy érdemei, a satubali remetéket gyüjtötte össze a közös élet követésére, mire a többi remete is hamarosan követte ezeknek a példáját. Eredeti nevük spanyol testvérek, *Fratres de Hispania* volt.

A portugálok már *1464-ben csatlakoztak* a magyar rendhez. 1493-ban átvették a rend konstitucióit, reguláját és előjogait. Felvételüket is ebben az évben hagyta jóvá VI. Sándor pápa. Eleinte négyévenként, később minden nyolcadik évben küldte el ez a tartomány követeit a budaszentlőrinci nagykáptalanra, hogy a rend generálisának engedelmességet fogadjanak. Fuhrmann szerint 1550-ben remete Szent Pálról nevezett kongregáció is alakult, amely főleg Spanyolországban és Olaszországban terjedt el. Az utazás fáradalmai és a török hordák portyázásai miatt később szünetelt az összeköttetés a portugál kolostorok és az anyatartomány között. 1571-ben pedig elszakadtak a magyaroktól és külön rendfőnököt, rector generalist választottak. 1577-ben már a valdi konventben tartották a nagykáptalant, amelyen ismételten hangoztatták kiválásuk okaiul a háború zavarait, a hosszadalmas utazások nehézségeit és a súlyos költségeket. Eggerer András, Pavloszky Konstantin és Benger Miklós 21 kolostorukat és 5 székházukat, Streszka Márton pedig a portugál tartomány historikusának, *Henricus a Sancto Antonio*-nak adatai alapján 22 rendházukat említi. Mégpedig: a Szent Juliánról n. *allanquezi* (1441), a Szent Antal apátról n. *ossahegyi*, a *borbai* (1704), a *conimbricei* (1749), a claromontanumi Szent Szűzről nevezett *Ossa közelében* levő (1407), az *eborai*, a Szent Margitról n. *Ebora melletti*, az *elvasi* (Elve 1458), a Szent Antalról nevezett *elefántvölgyi*,[134] a *gondisalvi*, a Szent Keresztről nevezett *moro-nuovoi* (riomorerinkoi 1400), a remete Szent Pálról nevezett *lissaboni*, az ugyancsak róla nevezett *porteli* (Porto), a B. Szűzről n. *arosai* (1450), a *seixali*, a *de serpai* (1440), a remete Szent Pálról n. *serra d'ossai*, a *satubali*, a remete Szent Pálról n. *souzeli* (Souza), a Segítő Máriáról n. *tavirai*, a *valdinfanti* és a camparai Szűzről n. *villa-vicosai* (1405))[135] monostorokat, illetőleg rendházakat.

Alapítóik és támogatóik főleg a királyi család tagjai, főurak, főpapok és a városok polgársága volt. A Szent Juliánról n. allanquezit (1441, 1279), amely Portugáliában a legrégibb pálos kolostorok egyike, Szent Erzsébet luzitán királynő, az ossahegyi Szent Antal apátról nevezettet Beatrix portugál

[134] Divi Antonii de Val et de Infante Ossa mellett.

[135] 1595-ben újabb kolostort alapítottak itt.

királyleány, a claromontanumit Ossa közelében Sebestyén király, (1577),[136] az elefántvölgyit Eleonora fejedelemnő, a lissabonit (1640) IV. János király, a portelit VI. Alfonz, a serra-d'ossait és a villa-vicosait, az első portugál pálos monostort I. János luzitán király, a satubalit Alfonz király, a derosait Mihály gróf, a borbait a conimbricei katedrális dékánja, az eborait Henrik bíboros alapította. Ez utóbbi monostorban elhelyezett híres kollégiumot Emánuele á Sancto Salvatore létesítette (1578). A városok polgársága is felkarolta őket: Elvasban, Souselben és Tavirában emelt nekik kolostort és templomot.

Régiségük, hírük és *tudományos eredményeik* révén a serra-d'ossai, claromontanumi, eborai, lissaboni, porteli, de serpai, satubali, valdinfanti és villa-vicosai rendházaik tüntek ki. A portugálok anyaházában, a serra-d'ossaiban állandóan 100 szerzetes élt. Itt volt a rend noviciátusa és hatalmas könyvtára. Valóságos kultúrcentrum volt ez. Csupán csak a pálos írók itt összegyülemlett művei is felülmúlták a 400 kötetet. A könyvtár főleg a teológia, filozófia, szónoklástan és a szentírásmagyarázat körébe vágó művek pazar gyüjteménye volt. Ezenkívül igen sok ereklyét őriztek itt. A claromontanumiban és a villa-vicosaiban nyert elhelyezést a rend filozófiai studiuma, az eboraiban a theologia speculativa, a porteliban és satubaliban pedig a theologia moralis.

Egyes kolostoraikban a *világi ifjúság nevelésével* is foglalkoztak. Így Portelben és de Serpában a humaniorákat tanították, vagyis gimnáziumuk volt. A tanításon kívül kegyhelyek vezetésével és pasztorációval is foglalkoztak. Alferrarában, Arosában, a claromontanumi és a balsai kolostoraikban híres kegyképeik voltak. Az előbbi két kegyhelyüket gyógyhatású forrásaik vízéért is sok zarándok kereste fel.

Tekintélyben a XVII. század második felében a lissaboni monostor vezetett. Ez volt a XVII. században a rendi élet központja, a nagykáptalanok lefolyásának színhelye, a definitorium tagjainak tartózkodási helye és a rector generalis székhelye.

Különválásukat az anyatartománytól 1578-ban hagyta jóvá XIII. Gergely. A rend újjáalakulása után a rendfőnökök sokszor foglalkoztak a portugál tartomány *reuniójának* a kérdésével. Gruskovics Márton rendfőnök megbízásából Vanoviczi János, a rend római procurator generalisa tárgyalt a reunió ügyében Ludovicus de Nazareth rector generalissal és Anselmus a Sancto Pauloval, a villa-vicosai konvent rectorával 1642-ben. Stassewsky Miklós és Krisztolovecz János (1714) rendfőnököknek a két tartomány egyesítését célzó törekvései azonban nem

[136] Ennek a kolostornak a helyén remetéskedett 1407-ben Gonsalvus.

hozták meg a kívánt eredményt. Az akadályok: a távolság és a háborús veszedelem továbbra is fennforogtak. A portugál kolostorok a XIX. század közepéig maradtak fenn. A forradalmak és az Egyházzal nem sokat törődő kormány rendeletei végül is feloszlatták remete Szent Pál portugáliai szerzetét is.[137]

Meg kell emlékeznünk még a portugál pálosok *délamerikai térítő tevékenységéről.* Amerika felfedezése után még a spanyol virreynátusok idején (1495) mentek pálosok Délamerikába, ahol a latin-amerikai spanyol gyarmatokon a keresztény kultúra alapjait vetették meg. Különösen a satubali rendháznak jutott nagy szerep ezekben a térítésekben. Ennek a rendháznak a lakói eleinte a Földközi-tenger vidékén térítettek. Katolikus Izabella spanyol királynő kérésére a satubali spanyol provinciális küldött ki először Délamerikába hittérítőket. Pedro de Mendoza conquistador, az első laplatai virreynatus 14 hajóval ment Délamerikába s mindegyik hajóján egy-egy magyar pálost vitt magával. A XVI. század elején ezek vetették meg a katolikus kultúra alapjait. Szent hivatásuk teljesítése közben azonban a vad guerandi és guarani indián törzsek mészárolták le őket. A spanyol udvar annyira ragaszkodott a pálosokhoz, hogy eme kísérlet után ismét újabbakat küldött a térítő munka folytatására. A magyar pálosok Argentinában és Paraguayban kolostorokat is alapítottak, melyek más szerzetek birtokában még ma is megvannak. A Délamerikába szakadt pálosok történetére vonatkozó értékes levéltári anyag is van ezekben a kolostorokban.[138]

g) *A francia és olasz pálosok.*

Franciaországban csak nagyon rövid ideig működtek pálosok. Itt Callier Vilmos adott nekik regulát. A ruhájukon viselt halálfejes jelvény miatt „a jó halál testvéreinek" nevezték őket. Ezt a jobbára betegápolással, halottak temetésével és rabok vígasztalásával foglalkozó rendet V. Pál pápa 1620-ban hagyta jóvá. VIII. Orbán pápa két évtized múlva feloszlatta őket.[139]

[137] A pálos írók: Gyöngyösi, Eggerer, Benger, Sztreska kolostorfelsorolást adnak; ismertetik a különválásnak tényét és a reuniós törekvéseket.

[138] Ács Tivadar: Magyar pálosok voltak Délamerika első térítői. Buenos Aires 1934. (Nemzeti Újság 1934. május 17. sz.). U. ő.: Délamerikai magyar utazók a XVII. és XVIII. században. Földgömb IX. évf. 1938. februári szám 67 l. — U. ő.: A négyszázéves Buenos Aires. Magyar Hirlap 1937. aug. 29. sz.

[139] Gyenis András: A pálosrend múltjából. Kalocsa 1936. 53. l. A

A rend *Olaszországban* is hamarosan tért hódított. Ludovicus Godofredus állítása szerint, 1550 táján voltak rendházaik „Itáliában, Hispániában, sőt Róma közelében is volt négy házuk". Valamennyi közül a Lombradia nevű tűnt ki. Szerinte a rend még az új világban is gyökeret vert. Fuhrmann Mátyás pedig Paulus Morigia, Carolus de Tapia, Tamburinus és Ludovicus Godofredus adataira hivatkozva remete Szent Pál életleírásában említi a pálosok híres coenobiumát *Velitrea* városa mellett. Szerinte ez a kolostor „eléggé híres és valamennyi közül kitűnik." [140] Gruskovics Márton rendfőnök pedig az 1632. évi nagykáptalanon említette, hogy a rend apostoli vizitátora, Tomkó János boszniai püspök igéretet tett arra vonatkozólag, hogy elősegíti a portugál és olaszországi pálosok egyesülését az anyatartománnyal. Ez utóbbiak az olasz püspökök és az ágostonosok generalisának a főssége alatt élnek. Tudomásunk szerint *Milánóban* és *Nápolyban* is volt a rendnek kolostora.

Az állandó kapcsolatot a Szentszékkel a rend prokurátor generálisa tartotta fenn, aki állandóan *Rómában* lakott. 1350-ben már volt a rendnek Rómában prokurátora. Kolostoruk pedig a XV. század elején volt már a S. Salvadore in Onda templom mellett. 1454-ben Kapusy Bálint utánjárására megkapták a Monte Coelion Claudius császár vízvezetékének romjai közt a S. Stephano Rotondo templomot és mellette a kolostort. Benger szerint V. Miklós pápa 1488-ban adta a rendnek a kolostort, amelyben még a XVI. század első felében virágzó szerzetesi élet folyt. 1578-ban azonban már csak egy öreg pálos élt itt, a száz éves, vak Ferenc atya, aki utolsónak tért meg övéi közül a templom szentségoltára előtt nyíló, hatalmas kőlappal borított „cripta Heramitarum"-ba, hogy bezárja Kapusy Bálint, Jakab, István, Kelemen, Magyar Mihály, Budai Lukács után az ide temetkezett kiváló magyar pálosok sorát. Ezt az elnéptelenedett kolostort és a Szent István királyról nevezettet a vatikáni bazilika mellett álló vendégházzal 1579-ben XIII. Gergely Szántó István jezsuita sürgetésére minden vagyonával az alapítandó Collegium Hungaricum tulajdonába bocsátotta, majd midőn ezt a Collegium Germanicummal egyesítette, a magyar pálosok minden római vagyona ennek a kollégiumnak a tulajdonába ment át (1584). Vanoviczi Rómában 1669-ben IX. Kelemen pápa engedelmével a Quirinalison házat vett a ciszterciektől a pálosoknak a rend megbízásából. Ezt a rendházat 1700-ban bővítettek és restaurálták. A XVII. század

francia pálosok ruházatát képekben ismerteti Örffy György: A Margitsziget története c. munkájában.

[140] Fuhrmann Mátyás i. m. A kolostorok adataira vonatkozólag v. ö. Chronotaxis. Portugallia 1—25 cap.

elején a horvátok és osztrákok kiválása után nagy harc indult a római rendház tulajdonjogáért. A Szentszék végül is a magyar tartományhoz tartozónak nyilvánította a római rendházat. Újabban a lengyel pálosok Rómában (1934) szereztek székházat.[141]

h) *Az osztrák pálosok.*

Ausztriában a XV. században vert gyökeret a rend. 1414-ben alapította az alsóausztriai Spiz városától északra Neidegh János báró a B. Szűzről n. *rannai* kolostort, melynek szerzetesei egyben a plébánia vezetését is magukra vállalták. A XVI. és XVII. században ez a kolostor is a protestánsok erőszakoskodásának volt a színhelye. Az alapító család egyik luteránussá lett tagja, Neidegh Roland pusztította el a szent helyet, amelyet Leipold Benedek bécsi perjel csak nehézségek árán tudott ismét helyrehozni.[142] A kolostorban a XVIII. század folyamán a rend noviciátusát helyezték el. Az innen kikerülő ifjúság a III. Frigyes által 1456-ban alapított *bécsújhelyi* monostorban folytatta tanulmányait, amelyben filozófiai és 1643 óta több ízben teológiai studiumuk is működött. III. Frigyes gazdagon megajándékozta ezt a kolostort. 1481-ben *Ursendorf* várát tartozék-birtokaival, 1493-ban pedig *Haspach* várát adta nekik. Ez utóbbit később elvesztették. Remete Szent Pálnak szentelt templomát s kegytárgyakkal tele aggatott Mária-kápolnáját, melyet a czenstochowai fekete madonna képmása díszített, gyakran látogatták a császári ház tagjai ájtatosságuk elvégzése végett. Egyébként itt őrizték számos ereklyén kívül Alexandria püspökének, Alamizsnás Szent Jánosnak jobb karját. A pálosok a hitélet fejlesztése végett alapították itt a Szent Rózsafüzér (1652) és Krisztus öt szent sebének konfraternitását (1664). Ezek a vallásos egyesületek tették lehetővé a rend további terjedését.[143] 1722-ben megvették Bécs külvárosában a *hernalsi* művészi kálváriát, amelyet a bécsi konfraternitás létesített (1709). 1722-ben kaptak házat Kollonics Zsigmond bécsi hercegérsektől és Kevenhüller Zsigmondtól, Bécs város parancsnokától.[144]

Az osztrák örökös tartományok közül elsőnek *Morvaországban* telepedett meg a rend. Lichtenstein Ferdinánd herceg családi birtokán *Crumlov*-ban (Krumlau) telepítette le őket az

[141] V. ö. Annales pag. 215 és Chronotaxis cap. 96.

[142] Annales pag. 185. és Chronotaxis cap. 13.

[143] Leipold Benedek: Epitomae ordinis S. Pauli primi Eremitae. cap. 12. § 6.

[144] Annales pag. 218. Gyöngyösi a kolostor alapítását 1452-re (cap. 52.) Fuhrmann 1476-ra teszi. (Historia Austriae I. Lib. 5. cap. 4.)

ágostonrendi kanonokok által elhagyott kolostorba 1653-ban. A pálosok 1660-ban foglalták el itt helyüket s minden tudásukkal szent hivatásuknak éltek. Hamarosan létrehozták a Szent Sebestyén, Szent Rókus és a Szent Rózsafüzér konfraternitást (1692), hogy a pestis veszedelme ellen imával védekezzenek („adversus plagas pestilentiales"). Az itt nyitott iskolájukban pedig a tudomány elemeit tanították a grammatikai osztályokig.[145]

A *csehországi Woborzisteben* Pessina Tamás prágai dékán telepítette le őket 1680-ban. Templomuk is, amelyet Szűz Máriáról és jegyeséről, Szent Józsefről neveztek el, hamarosan felépült (1702—1709). A szépen fejlődő kolostort 1723-ban a rendi nagykáptalan formális konventté nyilvánította.[146]

Stájerországban Ulimában 1663-ban alapított nekik kolostort Zakmárdy János. Tulajdonképpen a várat alakították át kolostorrá. A B. Szűzről nevezett templomukat pedig 1688-ban építtette fel számukra.[147] *Mária-Troston* 1708-ban telepedtek le. Ebben az évben bízta ugyanis rájuk heldenfeldi Canduzzi Gáspár a Gráz közelségében fekvő Puerberg váracskát a Mária-szoborral. A pálosok a vár helyére kolostort, 1714-ben pedig a B. Szűzről n. templomot építették. Majd a hitélet ápolása végett a vigasztaló Mária konfraternitását alapították itt (1734). Egyébként a szépen fejlődő rendházat 1723-ban a woborzisteivel együtt a nagykáptalan konventté nyilvánította. 1710-ben Inzaghy gróf alapította az utolsó stájerországi pálos kolostort, a *kimpergit*.[148]

i) *A pálosok a Szentföldön.*

Itt említjük még meg *Johannes Zuluardus*-nak, a szentsír lovagjának közlését, aki a Táborhegy leírásánál könyvében a következőket mondja; „Volt itt Ilona császárnő által emelt nagy templom a magyar király által jól dotált monostorral, melyben első remete Szent Pál rendjének sok szerzetese lakott". Említi ezenkívül, hogy a magyar királyok fogadalomképpen zarándokoltak el a *Thabor hegyre* s hogy II. Endre lehetett az, aki ezt a kolostort megadományozta, Zuluardus adatát a pálos történetírók átvették (Gyöngyösi, Eggerer, Benger). Azonban egészen bizonyos, hogy ezt a kolostort a pálosok csak

[145] „Usque ad supremas classes grammatices" — Cronotaxis cap. 4.
[146] U. o.
[147] U. o.
[148] Chronotaxis cap. 13.

később vehették birtokukba. De az is lehetséges, hogy Zuluardus más rend tagjaival tévesztette össze őket.[149]

Az északi államokban volt a pálosoknak legkevesebb rendházuk. Litvániában csak a wlodaviai (1698), Poroszországban a topolnoi (1683), Oroszországban Krseszowban (1723) és Nyisnyoviében (1740), Sziléziában a glogaui (1338). Ezekről a lengyel tartomány ismertetésénél emlékeztünk meg.

[149] V. ö. Benger: Annales 1724 év és Chronotaxis cap. 45. Johannes Zuluardus i. m. fol. 246. — Fuhrmann Mátyás: Acta sincera Sancti Pauli Thebaei pag. 165.

NEGYEDIK RÉSZ.

Két század magyar pálosai (1300—1526).

a) *Róbert Károly kora.*

A XIV. és XV. század a pálosok életében a megerősödés és virágzás kora. A kicsiny remetekolostorok száma gyorsan szaporodik. A hitélet terén kifejtett fáradhatatlan tevékenységükkel is, de nem kisebb mértékben élő példával: életszentségre való törekvésükkel, a szerzetesi fegyelem szigorú megtartásával páratlan hatást gyakoroltak a középkori keresztény magyarság fejlődő lelkületére. E nagy népszerűségből következett a rend további elterjedése és virágzása. Általános elismerésükre következtethetünk a *pápák, királyok, főurak* leveleiben, a *tudós írók* műveiben található sok dícsérő nyilatkozatból.

XXII. János (1319.) szerint életmódjuk szigorúsága és jócselekedeteik teszik őket Isten s emberek előtt kedvesekké, példájuk pedig sokakat a jámborság útjára vezet.[1] *VI. Kelemen* az Úrnak dícséretes szolgálatot teljesítőnek,[2] *XI. Bonifác* erényekben tündöklőnek nevezi a rendet, amely „a hívők lelkét felvilágosítja s a hitetleneket az igazság felismerésére vezeti.“[3] *V. Márton* ismét azt emeli ki, hogy „a szentség és tisztesség bőséges virágait és gyümölcseit“ termeli ki a rend magából.[4] *XIII. Gergely* szerint „ragyogó gyöngyök között életszentségben tündökölnek.“[5] *VIII. Orbán* pedig „a kereszténység nagy hasznának“ mondja a rendet.[6]

Királyaink is a kitűntető szeretet és meleg rokonérzés hangján nyilatkoznak róluk leveleikben. IV. Béla vadászatai közben be-belátogatott a pilisszentkereszti és a maga alapította

[1] XXII. János 1319-ben kiadott bullája.

[2] Sanctae religionis honestas k. bulla.

[3] In sinu sedis Apostolicae és Virtutum intenta cultui k. bullák.

[4] Sacrae Religionis, sub cuius observantia k. bulla.

[5] Cum inter alios Religionis k. bulla.

[6] Ad Apostolicae dignitatis k. bulla. V. ö. a fentieket Orosz Ferenc Synopsis pag. 59—63.

pilisszentléleki kolostorba Benedek tartományfőnökhöz egy kis beszélgetés végett. *Róbert Károly* a lovagi szellem megtestesítője pedig azért kedvelte őket, mert komoly szerzetesi életet éltek s nem ártották magukat a politikába. Szimpátiáját több ízben is éreztette velük, s gyakran vendégelte meg őket királyi asztalánál. A haldokló Lőrincet a Szent Lőrincről n. budai kolostor megteremtőjét személyesen látogatta meg. *Nagy Lajos* király a nagyhetet az általa alapított márianosztrai kolostorban töltötte imában és elmélkedésben elmerülve. Fennmaradt egy mondása, mely szintén a rend megbecsülésére mutat: szerinte, miként az erdei vadaknak prémje rendszerint szebb a háziállatokénál, úgy a világiak tülekedésétől távol álló pálosok is tisztábbak.[7] *Zsigmond* (1422) szerzetesi életüknek tisztaságát,[8] *Mátyás* király életszentségüket és közkedveltségüket,[9] *Zápolya János* a rendi szabályzat szigorú megtartását emeli ki,[10] akárcsak III. Zsigmond lengyel király is VIII. Orbánhoz írt levelében.[11] *Kapisztránói János* sokszor hangoztatta, hogy ha valaki szenteket akar látni, menjen Nosztrára, a pálosok kolostorába.[12]

A történetírók közül *Ludovicus Godofredus* szerint a rend Magyarországon nemcsak számban, hanem életszentségben is gyarapodott; őket tartották az ország szentéletű szerzeteseinek.[13] *Ferrarai Zsigmond* említi, hogy a haldokló János pápai legátus, bár domonkosrendi szerzetes volt, mégis a budai pálosok kolostorába óhajtott temetkezni, mert ezeket „csak testük köti a földhöz, gondolkodásuk és sóvárgásuk az égi hazához vonja őket; megvetve minden földi dolgot könnyek és könyörgések között töltik napjaikat és éjszakáikat, megalázva magukat, hogy Isten által felmagasztaltassanak; testüket szomjúsággal, éhséggel, faggyal, hőséggel, magánnyal és virrasztással gyötrik." [14]

Szerzetesi életük komolyságára jellemző nyilatkozatok csak azt igazolják, hogy ebben a korszakban is az előző század mélységesen áhítatos hitélete töltötte be az őstermészet ölén

[7] Orosz i. m. pag. 67.

[8] 1422-ben kelt budai levele. V. ö. Orosz i. m. pag. 68.

[9] Mátyás 1479-ben a pápához irt levelében így ír róluk: „Regularis observantia et integritas vitae ab omnibus unice diligitur" V. ö. Orosz i. m. pag. 68.

[10] Zápolya 1531-ben kelt levele. V. ö. Orosz i. m. pag. 69.

[11] Varsóban 1628. aug. 21-én kelt s VIII. Orbánhoz intézett levele. V. ö. Orosz i. m. pag. 69.

[12] Orosz i. m. pag. 64.

[13] Ludovicus Godofredus Archantologia Cosmica c. művéből idézi Orosz i. m. pag. 64.

[14] Sigismundus Ferrarius: De rebus Hungariae Provinciae Ordinis Praedicatorum. pars. 3. 1. 4.

épült kolostoraik csendjét. A „vesztegtartás," lemondás és önfegyelmezés eme szigorú regula szerint élő hősei, akik földi életüknek minden mozzanatát a túlvilági élet számára való érdemszerzés szempontjából állították be, kortársaik előtt rendkívüli tiszteletben álltak.

A rend virágzásának belső okát tehát, mint mondtuk, a kolostorok szent életében, a szerzetesek elmélyült aszkézisében és önfeláldozó pasztorációjában kell látnunk. Voltak azonban külső okai is a felvirágzásnak: azok a nagy változások, melyek a rend szervezeti fejlődésében és anyagi helyzetében történtek, s melyek Lőrinc tartományfőnök nevéhez fűződnek. Az előző század szemlélődésben elmerült vezető egyéniségei után ugyanis a tartományfőnöki székbe a századfordulón olyan egyéniség került, aki az elvont élet követésén és a metafizikai világ keresésén kívül a rend gyakorlati hasznát is nézte.

„Boldog"-nak tartott *Lőrincnek*, a rend IV. tartományfőnökének (1300—1325.) igen nagy érdemei vannak a rend ügyeinek intézése terén. Ez a vaskezű, szigorú, a kor viszonyait és rendje helyzetét ismerő, szentéletű szerzetes minden tekintetben megfelelt rendtársai várakozásának. Már szentkereszti perjel korában is a rend legégetőbb szükségletének, a rendi szervezetnek kiépítésére törekedett. Eleddig ugyanis minden megyéspüspök a fennhatósága alá tartozó pálos kolostornak külön regulát adott, s bár ezek a regulák de facto megegyeztek a Pál veszprémi püspök adta első regulával, életmódjuk egyöntetűségét azonban mégsem biztosíthatták. Másrészt a pálos szerzetesek, mivel püspöki fennhatóság alá tartoztak, kötelesek voltak az egyházmegyei zsinatokon megjelenni és püspökeiknek adózni. Ennek az anyagilag és erkölcsileg meglehetősen terhes függőségi helyzetnek megszűntetését, a püspöki fennhatóság alól való exemptiot és a rend egységének kialakítását tűzte célul maga elé Lőrinc tartományfőnök.

A rend törekvéseit hazánk politikai helyzetének alakulása nagyban elősegítette. Az erős magyar érzelemtől fűtött rend tagjai ugyanis politikai pártállásra nézve valamennyien az Árpádház hívei voltak, s ennek kihalta után a Szentszékkel is, mely Anjou Róbert Károlyt támogatta, összeütközésbe kerültek. VIII. Bonifác és a bíborosok kollégiuma az anjou-ellenes magyar papság, köztük a pálosok megrendszabályozását *János kalocsai érsekre* bízta. Ez a magyar trón igénylése körül támadt küzdelemben eltiltotta őket attól, hogy Vencel fiát, Lászlót, Róbert Károly ellenfelét támogassák. V. Kelemen követe *Fra Gentile de Montefiori*, a ferencrendi szerzetesből lett kíváló bíboros-diplomata, a Szentszék befolyását nagyszerűen értette érvényesíteni hazánkban. A kíséretében nagy számban tartózkodó neves jogászok főleg főúri vagyonjogi és javadalmi perekkel foglalkoz-

tak. Ezeknek, valamint magával hozott egész sereg cselédségének eltartása végett a szerzetes és világi papságot egyaránt megadóztatta. Eredményesen tárgyalt az oligarchákkal. Sőt közülök a félelmetes Csák Mátét is, akivel a pálosok kékesi kolostorában tárgyalt, sikerült legalább egy időre, Róbert Károly pártjára megnyernie.[15] A pesti ú. n. vegyes zsinaton az ország minden felelős tényezőjével Róbert Károlyt királynak fogadtatta el. A világi papságot gazdag adományozások ígérgetésével, az ellenzékieskedő szerzetesrendeket pedig kiküldött ügyes vizsgálóbiztosai segítségével nyerte meg céljainak. Az erélyes, de egyben tapintatos pápai diplomata a közhangulat egyik főtényezőjét, a Pálosrendet is megnyerte az Anjou-ház ügyének. Ismerve helyzetüket a megyéspüspökökkel szemben s óhajaikat az ágostonos regulára vonatkozólag, örömmel fogadta a rendnek Lőrinc tartományfőnök útján közvetített kérését, melynek elintézését az ország főrendei is, akiknek családtagjai közül igen sokan éltek már kolostoraikban, egyre jobban sürgették.

Gentilis 1308. december 15-én és 1309. február 15-én kelt okleveleiben foglalt intézkedései meghozták a minden várakozást felülmuló eredményt. Ezek értelmében a rend a püspökök fennhatósága s így az egyházmegyei zsinatok látogatása alól felszabadul, nagykáptalant tarthat, s miképp a többi szerzetesrend, választhat rendfőnököt, aki az előírt vizitációt a püspök helyett végzi el. Megengedte továbbá, hogy a nagykáptalan ülésein rendjüket kötelező, de az ágostoni regulába nem ütköző határozatokat hozhassanak.[16] 1319-ben Károly Róbert közbenjárására *XXII. János* Rex Sanctae contemplationis kezdetű bullájában megerősítette a rendet minden szerzett birtokában és a Gentilis nyújtotta előjogában.[17] Privilégiumaikat *VI. Kelemen*[18] és *V. Orbán*[19] is megerősítette, sőt számukat is szaporította. Lőrinc 25 évig tartó kormányzása alatt a rend jogi helyzetének megszilárdításán kívül igen nagy érdeme a kolostorok számának gyarapítása s a rend vagyoni helyzetének emelése. S ez a siker, az elterjedés és anyagi gyarapodás egyúttal jelenti a pálosok értékelését és megbecsülését a magyar nép és az ország nagyjainak részéről.

Még az előző században alapított kolostoraik is rohamos

[15] Fraknói: Magyarország és a római Szentszék I. köt. 1231.

[16] Eggerer i. m. pag 101. és 103.

[17] Eggerer i. m. pag. 106. Közli az Avennio vigesimo sexto Calendas Decembris 1319 keltezésű bullát.

18. Sanctae religionis honestas kezdetű 1352-ben kiadott s a veszprémi püspöknek küldött bulla. V. ö. Eggerer i. m. pag. 130.

[19] V. ö. Eggerer i. m. c. 11.

fejlődésnek indultak. A *pilisszentkereszti* kolostort,[20] amelyet Kún László katonái királyi parancsra pusztítottak el, az Oldamur kún vezér ellen folytatott harcokban (1282.), hamarosan helyrehozatták. IV. Béla, Róbert Károly és Nagy Lajos bőségesen gondoskodtak anyagi gyarapodásáról és jövedelméről. Mihocza Elek Sarló helységet (1307.), Mihály komáromi főesperes pedig Thezér nevű birtokát adta a kolostornak (1327.), amelynek a század végén Piliscsabán is volt birtoka (1393.). Szent hely volt ez az egykor vad erdőség-övezte kolostor, melynek romjairól boldogult Prohászka püspökünk egyik legszebb prózai költeményét zengte el. A rend első három tartományfőnöke: Özséb, Benedek és István e kolostor románstílű kápolnájába temetkezett, szent és istenes magányban tökéletesedett életük alkonya után.[21]

A XIII. század viharaiban a pálosok Mecsek-alján ringó bölcsőjét, a *patacsi* kolostort László pécsi püspök vette gondjaiba s 1315-ben az ireghi hegyen épült eremitóriumuk, a Szent Jakabról nevezett templomuk és Patacsfaluban Grangya nevű sessionális telkük birtokában erősítette meg a rendet. Fosztogató rablók garázdálkodása miatt menekülni kénytelen szerzetesei azonban hamarosan elhagyták a kolostort, melynek épülete a század első harmadában lakatlanná vált s csaknem teljesen elpusztult.[22]

A *bajcsi* kolostort is, amely a XIII. század végén meglehetősen nagy hírre tett szert Baranyában önfegyelmezésben kiváló szerzeteseinek hasznos, lélekmentő munkássága által, szépen fejlődött. Már a XIV. század elején jelentős birtokaik voltak Felfalu és Gyürüs helységekben. A monostor vagyona nemcsak adományozás, hanem vétel útján is gyarapodott. 1300-ban András fia Lőrinc egy rétjét, 1394-ben pedig János pécsi kanonok nagyfalui birtokát adta el a kolostornak.[23]

A *Szent Lélekről* nevezett *pilisi* kolostort, mely 1287-ben épült fel teljesen, Kún László és Róbert Károly adományain és kedvezésein kívül Nagy Lajos ajándékozta meg gazdagon (1387.). A kolostor a tatárjárás idején elpusztult, de a XIV. század ele-

[20] Hajdan Pilis megyéhez tartozott; ma Esztergom megye. V. ö. Csánky i. m. I. 16. l.

[21] Eggerer i. m. pag. 118 és Szentiványi Márton i. m. Cathalogus XLII. pag. 111—113.

[22] 1315: OLDO 1858. Eggerer i. m. pag. 65. Pázmány, — Klodavszky Paulin: Epitomen historiae ordinis s. patris Pauli primi eremitae. Romae, anno 1635. — Benger Chronotaxis.

[23] Gyöngyösi i. m. c. 3. Mallesics Gáspár i. m. A gróf Zay család levéltára P. V. 9.

jén már jelentős erőddé fejlődött.[24] *Visegrádon* is, ahol 1310 után a szent koronát őrizték, volt a pálosoknak kolostoruk: a Szent Lászlóról n. híres *kékesi* kolostor (1290.).[25] Ez is nagy fejlődésen mehetett keresztül. A zajos világtól távol, meditációra, lelki elmélyülésre, a magány szent misztikumának átélésére különösen alkalmas volt ez a hely. Gentilis bíboros itt tárgyalt Csák Mátéval, itt bírta belátásra és hódolatra ezt a legnehezebben megszelídíthető oligarchát. Teresztyén rendfőnök pedig lemondása után (1371.) ebbe a kolostorba vonult vissza és itt is halt meg, mint ennek a konventnek a vikáriusa.[26]

A Szent Lászlóról n. *baranyai* kolostornak, melyet első birtokáról lászlófőldei kolostornak is neveztek, Gara Miklós nádor lászlófalvai birtokát adományozta (1395.). Már 1295-ben voltak ennek a kolostornak birtokai Szent Ágán (Derescse), 1399-ben pedig a szentlászlói és remetefalvai (Somogy m.) birtokokkal gyarapodott.[27] Szent Aga birtoklása miatt hosszasan (1396—1402) pörösködött a kolostor Bálint pécsi püspökkel, aki a nevezett birtokot magáénak akarta nyilvánítatni. — Gara Miklós nádor a kérdéses birtokot a pálosoknak ítélte, mire a püspök a reá nézve kedvezőtlen döntés ellen a Szentszékhez fellebbezett.[28] A Szent Jakabról n. *zalai* (dobusi) kolostort a patócsi Gyulayak gazdagon megadományozták (1304.). A *köveskúti* (Veszprém m.) kolostornak Barnabás fia Kelemen, az ábrámi káptalan jobbágya szőlőt adományozott (1307.).[29]

A *garicsi* monostort 1332-ben Gresenche Hermann hozatta rendbe, Ugrin János pedig földeket adományozott céljatra.[30]

Míg a XIII. században hazánkban 17, Szlavóniában 2, Dalmáciában és Isztriában 1—1 rendházuk alakult, addig a XVI. század nagy vallási megújhódásának hatása alatt hazánkban 64, Erdélyben 3, Szlavóniában, Dalmáciában és Isztriában 8 kolostoruk volt. Vegyük először Róbert Károlynak a század első harmadát betöltő uralkodása idejére eső kolostoralapításokat. Ekkor keletkeztek a *szlatkagorai* (Zlath 1304), a *bakvai* Szent Benedek (1301) és tartozéka a *krasznicsanocai*

[24] Gyöngyösi i. m. c. 14. és 15. — Eggerer i. m. pag. 83. Csánky i. m. I. 16. — 1378: OLKO A. P. Pest fasc. V. n. 2.

[25] Csánky i. m. I. 4. l. Rupp i. m. 49. l.

[26] Gyöngyösi c. 10. Eggerer i. m. pag. 90. 1351: Anjou-kori Okmánytár V. 527. — V. ö. Rupp i. m. R. 243 l.

[27] V. ö. Haza Okmánytár VIII. 356 és 1399: OLDO 1420, Csánky i. m. II. 478. l.

[28] Koller III. 216—228 l. — A. P. Gyula, fasc. l. n. l.

[29] Gyöngyösi c. 39. —Eggerer i. m. pag. 99. — Elenchus Summarius fol. 129. — 1307: Rupp i. m. 301 l.

[30] Eggerer i. m. c. 8.

(1327), a *Badacsony* mellett alapított Szent Jakab, Ugocsában a *veresmarti* (1304), Borsodban a *diósgyőri* (1304) és a Diósgyőrtől északra fekvő Szentlélekről n. (1312), Buda mellett a *budaszentlőrinci* (1304), a *kalodvai* (1308 előtt), a Szent Miklósról n. *vetahidai* (Bethahida 1310), a Szent Erzsébetről n. *gyulafehérvári* (1309), a tornai, más néven nagyjenői, avagy *tüskevári* (1310), a *kisbáti*, a *küvesdi* (Övesd), a Szent Miklósról n. *sümegi*, a Szent Fülöpről és Jakabról n. *régéci* (horváthi) és *hernádi* (1319), a somogymegyei *mindszenti* vagy szemesi, a *thaladi* (1324), *nagyfalui* (1325), Nagyvárad mellett a *gyulai* (1327), a *beregi* (1329), a *tolnai* (1333), az *ürögi* (1334), a Szent Jeromosról n. *váradi*, a *szerdahelyi* (1335) és *tötösenyerei* (1336) kolostor. Ezeknek a kolostoroknak alapítása többnyire uralkodóink és főuraink nevéhez fűződik.

A *bakvai* Szent Benedek monostort Szlavóniában Salamon úr alapította 1301-ben. A ker. Szent Jánosról és Szent Sixtusról n. *veresmarti* kolostort (Heves m.), a Lajos visontai lelkész által jóval régebben emelt kápolna és remetelak helyén, a Kékes és Sárhegy között, benei birtokuk keleti részén az Aba nemzetségéből való Csobánka nemes unokái, Pál, Samu és Dávid 1304-ben alapították. A néhány szerzetes befogadására alkalmas remetelakot a Kacsics nemzetségből való Tamás vajda emeltette 1335 előtt. Valószínűleg Arnold volt a kolostor első perjele, aki a Csobánkaiak alapítólevelét is megújíttatta, akárcsak egyik utóda Domonkos is (1376). — Ez utóbbinak, a birtokavesztett Csobánka-unokának, Dávidnak pörösködései miatt volt is oka arra, hogy oklevélmegújítás által a kolostor birtokait a rend számára biztosítsa. A kolostort egyébként a XIV. században több adományozas érte. Széchenyi Tamás *Benén* két malmot (1356) adott, Domonkos perjel pedig per útján szerzett egy malmot a kolostornak (1376). Valószínűleg a közeli *Pásztón* és *Verebélyen* is volt a veresmarti pálosoknak birtokuk, melyeken később kisebb kolostort is építettek.[31] Ezek az adományozások, valamint a kolostorhoz tartozó birtokok (szőlők, földek) igazolják, hogy a vörösmarti pálosok is intenziv gazdálkodást űztek. Fejlett malomgazdaságuk lehetett, akárcsak a Krisztus Szent testéről n. *diósgyőri* monostornak is, amelyet István nádor borsodi gróf alapított (1304). Ez utóbbi nekik adta Diósgyőr mellett elterülő birtokaiból az öttevényit (Tiszántúl) és a chenighit, Paprétje nevű földjét, Eören, Félthó és Fültora nevű halastavát. Királyaink Róbert Károly, Nagy Lajos, Erzsé-

[31] Gyöngyösi i. m. c. 18. — Annales pag. 99. Chyki János gyöngyösi ferencrendi gvárdiánnak 1653 szept. 17-én Skotniczki Alfonz elefánti perjelhez intézett levele. — V. ö. Bártfai Szabó László: A benei kápolna. Gyöngyösi kalendárium. 1938, IX. évf. 115 és 116 l.

bet, Mária, Zsigmond és Corvin János is gazdag adományokkal tették lehetővé, hogy itt nagyobbszámú szerzetes élhessen. Nagy Lajos királyi földeket és a Szilvásnyék nevű legelőt (1373), felesége Dományfalut, a Tiszán halászati jogot és a Sajón a Szmolcsa nevű malmot (1380), Zsigmond pedig a vár közelében elterülő Szemes birtokot adta a kolostornak.[32] Ugyancsak István nádor alapította a Szentlélekről n. *Diósgyőrtől északra* eső monostort is. XXII. János pápa 1333-ban vette védelmébe ez ősrégi alapítású kolostort, melynek vagyonát az ott élt perjelek kiváló gazdasági érzéke nagyszerűen fejlesztett. Virágzó malomgazdaságuk, állattenyésztésük és szőlészetük már a XIV. század közepén kialakult. Legalább is ezt igazolja az a tény, hogy Demeter esztergomi kanonok és Valeriánus szepesi comes szőlőket, testvére János a Szinva folyón malmokat és a Pesche völgyében két szőlőjüket adták a kolostornak[33] (1343). Sőt a a pálosok malmot is vásároltak a Szinván 1355-ben Gyeőr Páltól és feleségétől. Sydon Mihály végrendeletileg hagyta rájuk malmát a Szinván (1373). Erzsébet királyné pedig tíz fajsertést és félmázsa olajat juttatott nekik[34] (1376).

A már említett peschevölgyi szőlőjükön kívül még *Miskolcon* is szereztek néhány szőlőbirtokot. Így a Szent-György vértanu-hegyi szőlőjüket, Kilián miskolci polgár fiának, Jánosnak adományát 1376-ban, az Ivánka fia János felesége, Klára asszony hagyományozta házat és szőlőket pedig 1416-ban adta át nekik a miskolci magisztrátus.[35]

Halgazdaságuk is ebben a korszakban alakult ki. István borsodi palatinus két ízben (1304 és 1313) is adott nekik halastavat: az Eören nevűt a Tiszán túl és a Féltó nevűt. Halgazdaságukat pedig királyi rendelet is védte. Így Erzsébet királynő Odormány község lakóit is szigorúan eltiltotta attól, hogy a diósgyőri atyák halastavaiban halásszanak.[36]

A Sarlós Boldogasszonyról n. *kalodvai* (Kladova, Arad m.) kolostor valószínűleg a XIV. század első éveiben létesült Lippa közelében. A kolostor 1308-ban vétel útján egy telekhez, 1332-ben pedig a Demjén-hegyen szőlőhöz jutott. Nagy Lajos 1359-ben földekkel adományozta meg s ezért némelyek őt tartják a kolostor alapítójának.[37]

[32] Rupp i. m. II. 55 l. — 1304 ; OLDO 1668. — 1315 : Fejér i. m. VIII. 6, 34. — 1364 : OLDO 5350. — 1380 : OLDO 6691.

[33] 1333 : OLDO 3667. — 1343 : OLDO 1835 és 8787.

[34] 1355 : OLDO 4567. — 1373 : OLDO 6140, — 1376 : OLDO 6330.

[35] 1376 : OLDO 6828. — 1416 OLDO 6786 és 10447.

[36] OLDO 1668 és A P. Diósgyőr f. VII. n. 2. — 1373 : OLDO 6140.

[37] Eggerer i. m. pag. 137. — Gyöngyösi az 1388 évnél említi. — Chronotaxis c. 5. n. 60.

A szent Miklósról nevezett *vetahidai* (Somogy m.) kolostort Gyöghy Péter alapította 1310-ben, aki világi papi méltóságáról lemondva maga is belépett a rendbe s az általa alapított kolostor első perjele lett.[38] Ennek a kolostornak Kont Miklós nádor adományozott nagyobb földeket 1366-ban.[39]

A szent Erzsébetről n. *gyulafehérvári* kolostort Demeter, Erdély püspöke alapította 1309-ben. Eggerer szerint azonban csak restaurálta a már régebben düledező kolostort.[40]

A Mária Magdolnáról n. *tornai*, más néven *nagyjenői* vagy *tüskevári* (Veszprém m.) kolostort Nagyjenő és Torna közt a Somló-hegy délnyugati részén s a Torna folyó partján húzódó regényes alakulatú völgyben tornai nemesek alapították 1310-ben. Majd Miklós győri püspök gazdag adományaival (szőlők, szántóföldek, barmok stb.) biztosította a pálosok megélhetését, akik kicsiny templomuk mellett egy ideig még nagy szegénységben éltek. A XIV. század második felétől kezdve lelkipásztori teendőkkel foglalkoztak. Ettől kezdve már gazdag főpapok és földesurak, különösen Kálmán győri püspök (1349), Imre somlóvárhelyi plébános, Gara Miklós nádor és Wossyan Irmusd fia: László mester gazdag adományaiból tekintélyes vagyonra tettek szert. A XIV. században Tornán (1315, 1393) és Jenő határában (1321) földjeik, Somlyón szőlőik (1375) voltak.[41] Sőt egy időben a kolostor vikáriátusi rangra is emelkedett.[42] A Szent Lászlóról n. *hernádi* kolostort[43] (Abaúj m.) 1319-ben alapította Egyed testvér, budaszentlőrinci perjel a Hernád folyó szigetén, Középnémeti (ma Hidasnémeti) község közelében. A következő évben Tamás esztergomi érsek egy évi és negyven-napi búcsút adott a kolostor kápolnájának s egyben megerősitette a Márton egri püspök által alapítása évében nyert búcsúban. Itt őrizték Szent László három ujját.[44] A Szent Erzsébetről n. *thaladit* a Bakonyban Nagyvázsony és Pula vidékén (Somogy m.) a Rátold

[38] Gyöngyösi c. 31. Eggerer i. m. pag. 105. — Szentiványi Cathalogus pag. 54. Elenchus sum. fol. 169. pag. 2. — Chronotaxis c. 5. n. 18.

[39] Gyöngyösi c. 31. — Elenchus sum. fol. 169. pag. 2. és Pázmány

[40] Eggerer i. m. pag. 105. — Elenchus sum. fol 191. — Ezzel szemben Goblinus (Geubel) alapította volna 1343 körül. V. ö. Wayand Géza: A katholicizmus befolyása Magyarország nevelésügyi viszonyaira. Budapest 1887. 28 és 39 l.

[41] Elenchus sum. fol. 177. — Timon Sámuel: Imago Hungariae pars. 2. c. 16. Pag. 185. — V. ö. Csánky D. i. m. 281 old. Veszprém m.

[42] Házy Alajos i. m. 225 l. Molnár Ernő: A nagyjenő-tüskevári pálos kolostor. — Eggerer i. m. 109. c. 6. A. P. Nagyjenő fasc. 453. n. 658. OLKO.

[43] Gyöngyösi i. m. c. 20. Eggerer i. m. pag. 109, é s Pázmány. 1320: OLDO 1985.

[44] Chronotaxis c. 5. n. 53.

nembeli Kesziek közül Rátóti Lőrinc alapította 1324 körül s egyben a kolostornak adta thaladi birtokait.[45] A Szent Jeromosról n. *nagyfalui*[46] (Középszolnok m.) kolostor 1325 körül Telkibánya közelében, a Szent Fülöpről és Jakabról n. *régéci* (Abaúj m.) kolostor, amelynek 1301-ben búcsút nyert kápolnájában a hernádi kápolnából Szent László királynak idehozott három ujját ereklyeként őrizték, szintén a század első felében épült. Az előbbi birtokai Valáthalomban vagy Mártonban (Kraszna m.), Zoványban és Nagyfaluban voltak (malmok). Ez utóbbinak alapítója és alapítási ideje ismeretlen. Birtokai a zemplénmegyei Golup, Horváthi, Tolcsva és az abaújmegyei Vilmány és Kisvilmány községekben voltak. XIV. századi történetéről mindössze annyit tudunk, hogy golupi birtokát, horváthi szőlőjét és malmát Erzsébet királynő (1394) és Zsigmond (1406) az adózás alól felmentette.[47]

A Mindszentekről n. *mindszenti*, illetőleg *szemesi* kolostort (Somogy m.) Vicay (Vizi) Tamás alapította a Balaton partján s a fertősbalatoni völgyben réttel és szántóföldekkel adományozta meg. Babolcsai Lőrinc és Lükös mester adományozásából a XIV. század közepén már egész Szemes község a kolostor birtokában volt, amelyhez Telkiben egy rét (1360) és a Lápa patakon egy malom is tartozott. Jelentőségre azonban csak a század második felében emelkedett, amikor István perjel gazdagon megadományozta (1365.)[48]

A Szent Jeromosról n. *gyulai* (Békés m.) monostort a Fekete- és Fehér-Kőrös mellett Csanády Miklós comes alapította (1327.) gyulai és bercsényi földjeit, malmát a Kőrösön és a vasbányák jövedelmének tizedét adva az ott letelepedett pálosoknak.[49]

[45] Gyöngyösi c. 31. — Szentiványi Cath. 47. — 1412 : OLDO 5986. — Csánky D. i. m. III. Zala m. Eggerer : 1488. évi adólajstrom szerint Veszprém m. területe volt. (Thald OLDO : 28340.). — Magyarország vármegyéi és városai, Somogy vm. 424 l. Nagy Lajos 1373-ban erősítette meg. V. ö. Rupp i. m. III. 301 l.

[46] Grieskirchner említi. Ez a kolostor Erdélyben volt. Tartozékbirtokai Valáthalmon (Maron) és Nagyfalu helységekben szőlők, földek, rétek, továbbá két malom, melyek közül az egyik Zovány községben a Beretytyón volt. A XVI. században a Báthoryak, majd Bánffyak kezén volt a kolostor birtokaival együtt. A. P. Nagyfalu fasc. I. n. 1—6.

[47] A P. Régécz 1384 fasc. I. n. 2 és 1406 fasc. I. n. 3. 1411 és 1412 fasc. I. n. 4. — V. ö. Rupp i. m. 305 l. — Gyöngyösi i. m. c, 20 — Eggerer i. m. pag. 109.

[48] Fejér Gy. Codex Dipl. VIII. 2. 664 l. — Eggerer i. m. pag. 109. Szentiványi Cath. 54. n. 40. Rupp i. m. III. 280 l.

[49] Eggerer i. m. pag. 115. Szentiványi Cath. 54. n. 41. Chronotaxis c. 5. n. 159.

A B. Szűzről n. *beregi* monostort Munkács közelében inkább a mai Beregszász helyén, de még az egri egyházmegye területén Róbert Károly harmadik neje, Erzsébet királyné alapította (1329.) A XV. század közepén Nagymuzsajon, Beregszászon, Tamásváralján és Kígyóson nagyobb birtokokra tett szert ez a kolostor.[50]

A Szent Pálról nevezett *tolnai* (Tolna m.) kolostort, amely mint perjelség a toldi vikáriátus alá tartozott, a pálos István testvér alapította 1333-ban. A kolostor céljaira még ez évben adományozták Szentleveli György és Miklós nemesi kuriájukat. A kolostor tulajdonképeni jótevője a Derechke család volt. Derechke Pál fia István egy malmot, Kemek János és Gallus (Gál) berki birtokukat, Kemek Dénes pedig somogymegyei Kara nevű birtokát adományozta a kolostornak.[51] A B. Szűz mennybemeneteléről n. *ürögi* kolostort 1334-ben Patachy Kelemen és fia Albert az elpusztult ősi patacsi kolostor helyén építették. A kolostor földjeit és szőlőit pedig a tized fizetése alól Péter rendfőnök sürgetésére XXII. János pápa engedelmével Tatamér székesfehérvári nagyprépost a visegrádi nagygyűlésen hozott országos végzésével mentette fel[52] (1336). Körülbelül ezzel egyidőben vagy néhány évvel előbb létesülhetett Bezdán városával szemben, a Duna másik partján fekvő *Kőszeg* (Batina) helységben, közvetlen az Orbasy család hegyfokon épült vára alatt, a vadregényes vidékre szép kilátást nyújtó Szentséges Megváltóról n. kolostor. Alapításának ideje és alapítója ismeretlen. Említése 1334-ben fordul elő először, amikor Imre volt a perjele. Birtokai közé a XIV. században a baranyamegyei Csatár falu tartozott, amelyet a következő század elején a Herczegh-családnak a kolostorra nézve gazdaságosabb szántóföldjeivel, halastavaival, több malomhelyével cserélték el.[53] Ez időtől kezdve több adományozás érte a kolostort. Tamás fia Lőrinc a bodrogmegyei Szentlászló faluban hatvan hold szántót (1457), Mátyás király évente 150 forint értékű sót (1464), a Herczegh-család egy halastavat (1497) s veresmarti szőlője terméséből évente négy hordó bort adott szerzeteseinek ellátására. A kolostor templomának pedig 1450-ben Columna Prosper s 1470-ben Oliver bíboros püspökök teljes búcsút engedélyeztek.[54] A *tötösenyerei*

[50] Eggerer i. m. pag. 118. — OLDO 1393: V. ö. Csánky i. m.

[51] Gyöngyösi i. m. c. 46. pag. 207 és 255.

[52] Eggerer i. m. pag. 120. — Koller II. 355. 461. l. III. 104 l.

[53] V. ö. zaktói Herczegh Péter fiaival, László mesterrel és Istvánval 1409-ben kötött szerződés A. P. Churseg fasc. 1, n. 7 alatt idézi Rupp,

[54] A. P. Churseg fasc. 1. n. 2. 3. 4. — fasc. 2. n. 2. 3. — fasc. 3. n. 6. — és n. 1. 2. 5. — és n. 9. — Rupp szerint, aki Koller adatára hivatkozik (IV. 88 l.), a zágrábi egyházmegye területén *Alsó-Batinán* is

kolostort (Zala m. Szentgrót mellett) a csébi Pogány család ősei, Enyeri Tamás és János alapították 1336-ban, majd földet, szőlőt és házat ajándékoztak a kolostornak (1339.) Ezt az adományozást Nagy Lajos 1367-ben erősítette meg.[55] A Szent Jeromosról n. *nagyváradi* kolostort (Bihar m.) a Fügi nemesek, Mór és János alapították 1335-ben. Ekkor adták át adománylevelüket a kolostor perjelének, Hectornak.[56] A Szent Lászlóról nevezett *szerdahelyi* (Kaposszerdahely-puszta) kolostort Bonyhádtól északra, Kajdacs táján a Győr nemzetségből való Dersfy Miklós comes alapította 1335-ben s egyben az odetelepedő pálosoknak adta kőkényesfői és szerénketelkei birtokait, a Kapos mellett két malmát, a bóthi (bácsi) pusztát, két tornóczi szőlőjét és a surki erdőt. A kolostor hatalmas vagyonát tisztán a Dersfyeknek köszönhette. Dersfy Márton özvegye Anna a kőrösmegyei Nagypalóc és Sztréza közt elterülő kispalóci majorságát hagyta a kolostorra. De Petőfalva (1345), Szentlukácsfalva, Szerdahely (1424.) helységekben elterülő birtokaik is a Dersfyak adományai voltak.[57]

Körülbelül ez időben létesülhetett a *túri* kolostor is, melynek helyét ma már igen nehéz megállapítani. Szegedy pálos atya Zala-megyébe helyezi, Szentiványi pedig egyik győrmegyei prépostsággal azonosítja. Alapításának idejére nézve is eltérők a vélemények. Gyöngyösi 1364-re, Eggerer 1339-re teszi. Minden valószínűség szerint a XIV. század első harmadában alapították,[58] akárcsak a Szent Lászlóról n. *kisbáti, kövesdi* (Övesd.) és a Szent Miklósról n. *sümegi* (Zala m.) kolostort is.[59]

Valamennyi ekkortájt alapított kolostor közül azonban leghíresebb a *budaszentlőrinci*, amelyet a Hárshegy déli lejtőjén, a mai Szép-Juhászné helyén 1304-ben létesített Lőrinc még mint szentkereszti perjel és tartományfőnök „Szent Lőrinc vértanúnak és saját nevének dicsőségére." Gyöngyösi Gergely, a rend első krónikása is „főmonostornak és a rend fejének" nevezi ezt a kolostort. A pálosok tekintélyének tulajdonítható, hogy a hatalmas kolostor felépítéséhez szükséges anyagi eszközök előteremtését jórészt Róbert Károly királyunk, Velencei Pál gazdag budai polgár és Hench fia Óvári János gróf, mo-

volt a rendnek kolostora, amely 1462-ben a verőcmegyei Habinth nevű birtokkal gyarapodott. V. ö. Rupp i. m. I. 397 l.

[55] OLDO 3230. — 5367. — 1358: Zalai oklevéltár I. 352. 584.

[56] Eggerer i. m. pag. 119. V. ö. Rupp i. m. III. 128 l.

[57] Gyöngyösi i. m. c. 22, Eggerer i. m. pag. 120 és 182. — Pázmány és Szentiványi is említi. — 1355: Fejér, VIII. 4. 136. és X. 6. 66. l. — 1424: OLDO, 11498. V. ö. Csánky D. i. m. II. 647, 698 l. — Rupp i. m. III. 297 l.

[58] Gyöngyösi i. m. cap. 30. Eggerer i. m. cap. 8. pag. 129.

soni ispán bőkezűsége tette lehetővé. Ez utóbbi 1318—1337-ig Budavár rektora volt s nagy adományozásaival a kolostor tulajdonképpeni megalapítója. Ő adott a kolostornak szántókat és erdőket 1335-ben. Adománylevelét Miklós rendfőnök 1353-ban erősítette meg.[61] Valószínű, hogy a kolostor területét is még az alapításkor ő adta a rendnek. Az erről szóló fontos okmány azonban — sajnos — elveszett. Az eddig épült pálos kolostorok kicsiny épületek, igazában remetelakok voltak. Mellettük rendszerint kicsiny, kápolnaszerű templomot építettek. Ez a kolostor és templom[62] azonban méreteiben messze felülmúlta az egykori feljegyzések és a nemrég lezajlott ásatások szerint is, az eddig épült pálos kolostorokat. Ezek szerint is a mohácsi vész előtt ez volt a rend legnagyobb, legdíszesebb kolostora. Fontosságát emelte az a tény is, hogy a mohácsi vészig itt volt a rend főnökének állandó lakóhelye és a rendi tanács (definitorium) székhelye. A rend alkotmányos életének legfőbb szerve, a tartományi káptalan 1309-től, a *nagykáptalan* 1330-tól itt tartotta évről-évre üléseit. Itt jelentek meg később az idegen országok pálos követei is. Gentilis pápai követ pedig megengedte, hogy rendi törvényeket és határozatokat hozhassanak itt. Szerzeteseinek száma Ferrarius szerint 500, Bonfini szerint 300 körül ingadozott. 1310-ben már vikariátusi rangra emelkedett s így ez a monostor a legrégibb pálos vikariátus. 1330-ban XXII. János engedelmével itt választották meg *Istvánt* a rend első generálisává. A pálos krónikások és évkönyvírók tévesen tartják Lőrincet az első rendfőnöknek. — Ő csak tartományfőnök, provinciális volt s mint ilyen halt meg 1325-ben. Az első nagykáptalant viszont, amely rendfőnökválasztásra jogosult volt, csak 1330-ban tartották. Ezek szerint tehát nem is választhatták meg őt. A tévedés nyilván Gyöngyösi határozott elírásából származott. Ő ugyanis így ír: „Fr. Lawrencius Strigoniensis eligitur in priorem generalem. Anno domini 1300."[63] A helytelen adatot a többi pálos történetíró is átvette.

[59] V. ö. Gyöngyösi i. m. cap. 38. — Pázmány, Szentiványi és Grieskirchner említik a nevezett kolostorokat.

[60] A pálosok kolostorától Buda felé húzódó völgyet Pál völgyének, a Jánoshegyet Pál hegyének is nevezték. Az előbbi a régi térképen Praedium Sz. Pál néven szerepel. V. ö. OLKO 538 és 235. sz. térképek.

[61] Gyöngyösi i. m. pag. 34. cap. 18. Egyet. könyvtár kézirata. V. ö. Garády Sándor: A szent Lőrincről elnevezett budamelléki páloskolostor. Tanulmányok Budapest multjából III. Különlenyomat. Budapest, 1934.

[62] A templom már 1310-ben állt. V. ö. Gyöngyösi és Eggerer műveit.

[63] Gyöngyösi i. m. pag. 58. cap. 18. — V. ö. Zákonyi Mihály, A Buda melletti Szent-Lőrinc pálos kolostor története. Századok 1911. évf. 513. l.

A Pálosrend története ettől az időponttól két és negyed évszázadon át úgyszólván teljesen egybeforrt ennek a kolostornak a történetével. A benne kialakult nagyfokú szellemi és anyagi gyarapodás felkeltette XXII. János érdeklődését is a rend iránt. 1323-ban értesítette is az esztergomi és kalocsai érseket, továbbá a székesfehérvári prépostot a rendnek eddig nyujtott jogok további kiterjesztéséről.[64] 1327-ben pedig megbízta a kalocsai érseket, a szekszárdi és esztergomvölgyi bencés apátot a rend *apostoli vizitációjával.* Így akart tudomást szerezni a rendtagok életmódjáról s a rend anyagi viszonyairól. A kalocsai érsek jelentése a pálosokra nézve igen kedvező s egyben a rend állapotát illetően tényleg beszédes. 60 pálos kolostorról és összesen 900 szerzetesről számol be a rend első apostoli vizitátora. Szerinte egy-egy kolostorban 15-nél kevesebb szerzetes nem lakik. A kolostorok lakóinak száma általában 20 és 60 között ingadozik. A budaszentlőrinci kolostorban 300-nál többen vannak. Valamennyien a szerénységnek, alázatosságnak és istenszeretetnek a képviselői és a tudományok művelői. A pápa a jelentés alapján örömmel erősítette meg ebben az évben újból a rendet.[65]

1330. december 8-án temették el Istvánt a budaszentlőrinci kolostorban. Az utána következő rendfőnökök főtörekvése a szerzett jogok feletti őrködésre és kiterjesztésükre, itthon a hazában rendházaik szaporítására, idegen országokban pedig a rend meggyökereztetésére és elterjesztésére irányult. Németországi *I. Miklós* „Nicolaus Theutonicus" (1330—1336 és 1341—1351) és *Péter* (1336—1341) kormánya alatt alakult meg s csatlakozott a magyarországi rendhez a *német pálostartomány.* Az előbbi kormány idején *V. Orbán* pápa *1342-ben Apostolicae servitutis* kezdetű bullájával Nagy Lajos közbenjárására megengedte, hogy ezentúl fehér ruhát viselhessenek megkülönböztetésül az igazi vallásosságot veszélyeztető, elszaporodott kóbor remetéktől. Ruházatuk, amely eddig barna volt, most már fehér csuhából, fehér övből és skapuláréból, felette kerek, hátul hosszú csúcsbanyúló s végén kisebb csuklyában végződő gallérból és fekete birétumból állt. Ünnepélyes alkalommal földig érő, kerek fekete köpenyt és széles-karimáju fekete kalapot viseltek. Ruházatukat jellegzetesen magyaros, zsinóros-kapcsolókkal fogták össze.[66]

[64] Avennio 5. Kal. octobres. Eggerer i. m. pag. 110.

[65] Eggerer i. m. pag. 127.

[66] V. ö. Őry G. György: A Margitsziget történelme. Kassa 1875. c. munka képes melléklete. XVII. századi módosult ruházatukra vonatkozólag v. ö. A. P. Tom. III. pag. 89.

b) Nagy Lajos kora.

A XIV. század első harmadát a rend történetében a megerősödés korának neveztük s joggal állapítottuk meg, hogy ezt az erős felvirágzást a pálosok csak a maguk erényeinek köszönhették, mert istenes és példás életmódjukkal magukra tudták vonni a nemzet figyelmét s ki tudták érdemelni az uralkodók kegyeit. Az Anjouk kivétel nélkül támogatták a rendet. *Róbert Károly* (1308—1342), akinek „ereiben a Capetek, Habsburgok, Komnenosok és Árpádok vére folyt", nem kis reálpolitikai érzékkel felismerte, hogy Magyarország kormányzásában a kormányzás kezdeti nehézségeiben mekkora segítséget jelenthet számára, ha a nagyon népszerű, magyar eredetű rendet feltétlen hívének megnyeri.[67] Környezetében olyan magyar és horvát tanácsadók jutottak befolyáshoz, akik épen a Pálosrendnek nagy pártfogói voltak és ő nagyon is megbecsülte a rendnek mellette való állásfoglalását és kitartását, főleg mikor éreznie kellett a politikai élet feszültségében a világi papság állandó kellemetlenkedését. A pálosok királyhűsége annál kedvezőbb volt Károly Róbertnek, mert önzetlenségükben nem is kívántak maguk számára befolyást a politikai életben. A nagy magyar rend állásfoglalásának hatása volt a ferencesekre és domonkosokra is, akik szintén a király mellé álltak. Róbert Károly viszont, aki a Szentszékkel igen jó viszonyt tartott, hűségükért nem egy ízben lépett közbe Rómában a pálosok érdekében. De sokat tett a rend közvetlen támogatására és felvirágoztatására is: több kolostort alapított a rendnek és a pálos előjogokat gyarapította. Uralkodása idején 23 új páloskolostor létesült. Páloskedvelő híre Bonfinit, a magyar Liviust valósággal abba a tévedésbe ejtette, mintha ő hozta volna be a rendet az országba. A humanista történetíró egyébként csak négy kolostorukat említi meg: a budaszentlőrincit, a pilisszentkeresztit, a pilisszentlélekit és a Szent Lászlóról nevezettet.[68] Nem hiányzik Bonfini művében sem a rend nagy érdemeinek elismerése.

Az elkövetkező 40 esztendőben, amely *Nagy Lajos* uralkodásával esik egybe, a rend főnökeinek az volt a főtörekvése, hogy az egyházi és világi hatóságok erősítsék meg a rendet és ismerjék el jogait. Féltve kellett őrködniök ebben a korszakban a rend érdekei felett, mert jogaikat, főleg birtokjogaikat főurak erőszakoskodása és más rendek féltékenysége elég sokat veszélyeztette. A következő hét pálos rendfőnök, valamennyi kiváló egyéniség, állandóan élvezte a rend minden ügyében

[67] V. ö. Hóman—Szekfü i. m. II. k.

[68] Bonfini Antal, Rerum Hungaricarum Decades. Bél Károly kiadása Lipcse, 1711.

Piaszt Erzsébet anyakirálynőnek és Nagy Lajosnak rokonszenvét és jóindulatát.

II. Péter törődött, öreg ember volt s csak két évig vezette a rend ügyeit (1351—1353). Kormányzása alatt VI. Kelemen pápa Sanctae Religionis honestas kezdetű bullájával (1352) megadta a pálosoknak azt a jogot, hogy rokonaikat és ismerőseiket gyóntathassák s egyben felmentette őket a papi tized fizetése alól is.[69] *II. Miklós* (1354—1361) a rend törvényeinek szigorú őre volt, aki életmód tekintetében eltiltotta a rend tagjait a színes ruhák használatától s a fürdéstől is, amit a szerzetesi élet szigorú felfogásának megfelelően csak betegség esetén engedett meg. De a monostorok könyveit is féltő gonddal őrizte. Szigorúan meghagyta, hogy a monostorok könyvtárába bejegyzett könyveket a szerzetesek el nem adhatják, el nem idegeníthetik.

A vidámkedélyű *Tereszténynek*, akit két ízben is rendfőnökké választottak (1361—1366 és 1369—1371) a rend tekintélyét aláásó kobor remetékkel volt sok baja. A szigorú szerzetes azonban rendtársainak fegyelmezettségével sem volt teljes mértékben megelégedve. Az általa felismert és a rendi életet fenyegető bajoknak kiküszöbölése végett fordult 1364-ben segítségért Lajos királyhoz, aki előtt különben is nagy kegyben állott. A király, aki ezekben az években igen nagy szeretettel karolta fel a remeteszerzetek ügyét, a pálosokét és a náluk még szigorúbb karthauziakét, a lehangolt Teresztény rendfőnököt V. Orbán pápához utasította kérésével, aki bullájával fokozottabb mértékben hívta fel a figyelmet az „observantia regulae"-ra. Majd az esztergomi érseket és a zágrábi püspököt bízta meg a pálosok égető sebeinek kivizsgálásával. Megbecsülése jeléül pedig ismét megerősítette a rendet minden szerzett jogában, főleg a XXII. János által nyujtott privilégiumokban (1364).[70] Majd Nagy Lajos is sürgette a rend anyagi javainak rendezését. Ő is megerősítette a rend kiváltságait (1369). Ez utóbbi intézkedésére főleg a visszaélések elkerülése végett volt szükség. A király ugyanis a boszniai háborúban elveszítette pecsétjét s ezért kénytelen volt az 1369 előtt kiadott rendeleteket és okleveleket visszavonni s helyettük újakat kiadni.[71]

Teresztény rendtársai között sokan akadtak olyanok, akik a szerzetesi fegyelem hanyatlását nem nézték jó szemmel. Lehangolta őket egynémely társuk lanyhasága, makacssága és a szerzetesi életben tapasztalható csüggedése. Ezek a lövöldi karthauzi kolostor alapítása után (1364) tömegesen óhajtottak

[69] Eggerer i. m. pag. 132. c. 9.

[70] U. o. c. 11. Piis supplicium votis kezdetű bulla. 1364.

[71] U. o. pag. 144.

átlépni a több privilégiumot élvező, szigorúbb karthauziak közé. A rend elnéptelenedésének veszedelme ellen a XIV. század elejétől kezdve az előljáróknak valóban igen nagy küzdelmet kellett vívniok más rendekbe kívánkozó rendtársaikkal. 1372-ben a márianosztrai pálosok és a lövöldi karthauziak között támadt emiatt viszály. Teresztény, aki ekkor a kékesi kolostor vikáriusa és kiérdemesült rendfőnök volt, András márianosztrai perjellel együtt pörölte a karthauziakat. A Szentszék előzetes engedelmével III. Tamás esztergomi érsek előtt folyt le a pör, aki ez ügyben a rend védője ellenében a helybeli egyházi előljáró személyében külön bírót küldött ki. Ez az ügyet alaposan megvizsgálva és megfontolva „a pálosok javára döntött, feleslegesnek tartván, hogy a pálosok közül bárki is a karthauziakhoz átlépjen, mert azonos a szilencium, ruhájuk színe, életük szigorúsága, a regula betartása, a fogadalom letétele, imádságbeli állhatatosságuk. Csupán a hústól való örökös tartózkodás különbözteti meg őket a pálosoktól. Ezt azonban az ő csupán két fogást előíró józanságuk bőségesen ellensúlyozza".[72] A más rendekbe történt egyre sűrűbb átlépés miatt támadt súrlódások kiküszöbölése végett *IV. Jenő* pápa olyan értelemben döntött, hogy a pálosok semmiféle más rendbe nem vehetők fel, csupán a náluk szigorúbb karthauziakéba. Hasonlóképpen döntött *IX. Bonifác* is (1401). Igaz ugyan, hogy a náluk szigorúbb karthauziak privilégiumait is megadta a rendnek.[73] Ezzel az ügyes intézkedésével kellő időben elejét vette a rend fokozatos gyengülésének, amit főleg a pálos rendfőnök szigora elől más rendekbe menekülésszerűen átlépni szándékozó szerzetesek már-már majdnem előidéztek.

Teresztény utódának, *III. Péternek* is (1366—1369) főgondja a rend jogainak pápai megerősítésére irányult. Nagy Lajos király kívánságára V. Orbán 1368. március 15-én Rómában kiadott levelében meg is erősítette a rend minden szerzett jogát és szabadalmát. Halála után a nyelvekben járatos *I. András* (1371—1374) lett a rendfőnök. Az évkönyvek különösen olasz tudását emlegetik. A pálosok jogainak nem ismeréséből származó kellemetlenségek elkerülése végett sikerült keresztülvinnie, hogy V. Orbán pápa 1364. évi bullájá az egész országban kihirdethessék.[74] Ez a pápa engedte meg egyébként, hogy a rend előljárói a szokásos esetekben a rendtagokat feloldazhassák.[75] Valamennyi pápai bulla közül az ő kormányzása idején

[72] U. o. pag. 153. c. 13.

[73] U. o.

[74] Piis supplicium votis kezdetű bulla. Eggerer i. m. cap. 12.

[75] Ex supernae providentia majestatis kezdetű bulla. 1370. Eggerer i. m. pag. 146.

kapta a rend (1371) a legfontosabbat XI. Gergelytől, a *Mare Magnumot*, amely a rendet ismét megerősíti összes birtokában és jogában. Megengedi, hogy bárkit felvegyenek a rendbe. Megtiltja az átlépést más, kevésbé szigorú szerzetbe. Meghagyja, hogy templomaikat bármely püspök felszentelhesse, még pedig ingyen. Végül pedig azt a nagy privilégiumot biztosítja nekik, hogy egyházi tilalom idején is misézhetnek, természetesen a harangozás mellőzésével.[76]

Ugyancsak ő volt az, aki — Tamás rendfőnök kérésére — a rendet újólag mentesítette a püspökök juriszdikciója alól.[77] A Szentszék és az uralkodó pártfogása a rendnek általános tekintélyt szerzett, de igazi népszerűségüket, mely az ország minden társadalmi rétegét áthatotta, a pálos szerzetesek a maguk erényeinek, példaadó szerzetesi életöknek és széleskörű, fáradhatatlan karitatív tevékenységüknek köszönhették. Többnyire kicsiny, de búcsújárásra és lelkigyakorlatra annál alkalmasabb kolostoraikban gyakran jelentek meg királyaink és főuraink, hogy a vallásos élet eszközeivel éljenek. Példájukat összekapcsolták a szerzetesek példájával, hogy népüket istenes életre vezessék. A pálos kolostorok mélységes hitélete nagy hatással volt nemcsak a környék lakosságára, hanem az egész nemzetre. A folytonos háborúskodás, a nagy elemi csapások, az idegenből behurcolt fekete halál, a pestis, a lepra nyomorúságai már magukban is isteni segítség keresésére utalták a szenvedő népet. Ezekben a szörnyű megpróbáltatásokban a pálosok voltak a nép segítői, vígasztalói. A hitélet ilyen hatalmas fellángolása mellett nem csodálkozhatunk azon, hogy Nagy Lajos uralkodása alatt is folyton újabb és újabb kolostorokat alapítottak.

Nagy Lajos nádora, Póka Benedek, aki maga is belépett a rendbe (1346), királyának kedvelt vadászó helyén, a még bölénylakta ősrengetegben, a Bán völgyében a Szentlélekről nevezett *dédesi* (Borsod m.) kolostort alapította. Ennek a diósgyőri vikariátus alá tartozó perjelségnek már a XIV. században szép birtokai voltak. Nagy Lajos a Tapolca folyón egy malomhoz (1382), Mária királyné Ördögluka földjének feléhez és a Gencsi és Gudesi család is több birtokhoz juttatta az itt élő pálos remetéket.[78]

1347-ben Monoszlay Miklós egri püspök és Chanády Kele-

[76] Eggerer egész terjedelmében közli pag. 148—152.

[77] Anagni 1377, 16-kal. oct. Eggerer i. m. cap. 14.

[78] Rupp szerint, aki Benger véleményére támaszkodik (Chronotaxis c. 5. n. 32.) az Ákos nemzetségéből származó István nádor 1312 körül alapította a kolostort, Póka Benedek pedig csupán az alapítás tényének és a kolostorszerzésnek végrehajtója volt. Rupp i. m. II. 55. l.

men egri kanonok a káptalan hozzájárulásával, a Mária Magdolnáról nevezett *felnémeti* (Eger mellett) kolostort alapították. A kolostor birtokai közé a felnémeti birtokokon kívül Farnos Vid és Nagy István adományozása: Nagyiván helység, különböző szőlők, továbbá malmok az Eger folyón és a Tárkány patakon és a hevesmegyei Botond puszta a hozzátartozó Besseneü nevű földdel együtt tartozott (1406).[79] E Mária Magdolnáról nevezett *egri* kolostoron kívül Pázmány még egy másik egri kolostorról is tesz említést, melyet Szent Miklósról neveztek. Erre vonatkozólag azonban semmi közelebbi adattal nem rendelkezünk, a tényt azonban Grieskirchner Ferdinánd és Turóczy László is megerősítik. Valószínűleg egyidőben létesült a felnémetivel. A *székelyházai* kolostort Tóth János és Bulgár László 1350-ben alapította. Ez voltaképpen azonos a marosszéki B. Szűzről n. *marosszentkirályi* kolostorral (Torda m.), melyet az évkönyvek 1497-nél említenek először.[80] Ez a kolostor a század végén Bergenyén telek és szőlő (1378), Székelyfalva határában pedig két malom tulajdonosa. (1380, 1395.) 1335-ben *Sátoraljaújhelyen* Nagy Lajos sógornőjének, Margit szlavonaiai hercegnőnek adományából a régi helyén nagyobb kolostor épült. Királyaink közül V. István, III. Endre, I. Károly és Nagy Lajos gazdag adományaikkal biztosították az itt élő atyák gondtalan megélhetését. I. Károly 1312-ben, Nagy Lajos 1350-ben erősítette meg a kolostornak juttatott adományozásokat. Temploma építésének ideje bizonytalan, mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy 1501. előtt már állt. A XV. században, akárcsak a többi kolostorban, erős hitélet virágzott itt. Fennmaradt e kolostor házfőnökeinek névsora, s ezek a kéziratok tanusága szerint, valamennyien erőskezű egyéniségek, akik a legszigorúbb kolostori fegyelmen őrködtek szerzeteseik között.[81] Ez a kolostor a rend későbbi életében a tanítás és térítés terén majd igen fontos szerepet fog betölteni. A B. Szűzről nevezett *székesfehérvári* kolostort Tóth János és Bulgár László 1350-ben,[82] a Tiszaszentmártontól északra eső Szent Fülöpről és Jakabról nevezett *eszényi* (Ung m.) kolostort Baksay Simon fia Tamás 1356-ban alapította.[83] Ez utóbbi jótevői között kiváltak a Szürteiek. A kolostornak tartozékbirtokai Endesen, Kisfaludon, Gyepespusztán, továbbá Beregben és Eszényben voltak. Ez utóbbi helyen az

[79] 1432: OLDO 12470.

[80] Eggerer i. m. pag. 266. — V. ö. A. P. Szentkirály 1419: OLDO 10766 és fasc. I. n. 2. 3. 4. OLKO. — Rupp i. m. III. 233 l.

[81] Gyöngyösi c. 50.

[82] Gyöngyösi c. 31. Eggerer i. m.-ben az 1520 évnél említi.

[83] Chronotaxis c. 5. n. 35. — Cod. Dipl. IX. 7. 164.

Endesi család adományozott nekik nagyobb birtokot.[84] (1482. és 1483.) Ingatlanaik miatt még a század folyamán több kellemetlenségük támadt. Így 1369-ben a királyi kuriához több eszényi nemes urat (Simon, László, Imre és egy másik László) idéztek meg a kolostor földjeinek erőszakos elfoglalása miatt.[85]

Az Üdvözítőről nevezett *baranyai* (Csatár) kolostort a Dráva mellett (Ad portum Dravae) 1360-ban alapították. Birtokai között Csatta és Szentlászló szerepelt. Pázmány szerint perjelség volt ez, mely a baranyai vikariátus alá tartozott.[86]

A Szent Miklósról n. *buzgói* kolostor, amely Bihar megyében Sólyomkővára közelében volt, már 1361-ben perjelség volt. Alapítója és alapításának ideje ismeretlen.[87] A B. Szűzről n. *csatkai* monostor (Veszprém m.) Kont Miklós nádor s fia Bertalan alapítása 1361-ben. A kolostor idővel Veszprém-, Fejér-, Komárom- és Győrmegye területén több birtokkal gyarapodott. Maga az alapító csatkai és reticei birtokait és *Bárándfalut* (1390.) adta a monostornak. Ez utóbbi helyen kolostort is létesítettek, amelyhez 1388-ban már Zekfelde is hozzátartozott malmaival és szőlleivel, továbbá a koromlyai birtok.[88]

A Szent Annáról n. *hangonyi* (Gömör m.) kolostort, amely a mai Alsó- és Felsőhangonytól délnyugatra eső Domaháza határában a Hangony nevű patak mellett volt, Hangonyi Lázár és fia Domonkos alapították 1368-ban. Nagy Lajos erősítette meg alapításukat. Az eredetileg a sajóládi monostorhoz tartozó kolostor a gömörmegyei Balázsföldén volt birtokos.[89]

A híresebb kolostorok közé tartozott a Keresztelő Szent Jánosról nevezett *felsőelefánti* (Nyitra m.) monostor, amelyet Elefánthy Dezső fia Mihály, a környék gazdag földesura valószínűleg az erőszakoskodásaiért járó súlyos büntetés elkerülése végett alapított 1369-ben. Földeket, erdőséget, malmokat adományozott a Teresztény rendfőnök által ide telepített pálos

[84] 1479: OLDO 18299. — 1483. Lelesz elenchus stat. — 1482: Lelesz 12. — 1483: Lelesz elenchus stat. — V. ö. Csánky D. i. m. 534 l. Zemplén és Szabolcs m. — Eggerer i. m. c. 34. pag. 281. Rupp i. m. I. 62 l.

[85] 1369: OLKO fasc. I. n. l. -- A kolostort említi Pázmány, Vetus Regestrum. Turóczy László, Kürcz Antal.

[86] Gyöngyösi i. m. c. 34.

[87] Eggerer i. m. pag. 136. — Gyöngyösi c. 28 és c. 42. Grieskirchner Sub-Buzgó néven említi. V. ö. Benger Chronotaxis c. 5. n. 25.

[88] A. P. Csatka: OLKO fasc. VII. — OLDO 7455. — Benger szerint ez a kolostor korábbi alapítás. Az alapító Kont Miklós szerint már 1359-ben a Peyth folyón Andrásmalmát adományozta az itt élő pálosoknak. — V. ö. Chronotaxis c. 5. n. 28.

[89] 1418-ban már egész Balázsföldе az övék. Chronotaxis c. 5. n. 51. V. ö. Rupp i. m. II. 126.

remetéknek,[90] majd, hogy megélhetésük gondtalanabb legyen, a felsőelefánti határban újabb 100 hold földet adományozott a monostornak, melynek birtokába a király kívánságára a zobori konvent iktatta be őket.[91] Az alapitó földesúr fia Mihály, atyjához méltóan 1371-ben különböző helyeken (Leustákfalván, Bajnokfalván és az alsóelefánti-út mentén) 108 igányi földet, 1375-ben Elefánton jól jövedelmező szőlőt, Béd (Beed) falu mellett a Nyitra folyón pedig két kőre járó malmot adott nekik.[92] A XIV. század végén kapták Zsigmond beleegyezésével a velkapoljai (Hochwiesen) birtokokat az ugróci, kolocsnai és bátjoki malmokkal (1496.) Baracskai István fiaitól, Lőrinctől és Jánostól, akik ezenkívül ugróci birtokuk jövedelméből 100, a pazsiteiből és zlatnaiból 50—50 forintot is adattak évente a remetéknek.[93] A ghymesi Forgáchok pedig még ez évben egy jövedelmezőbb szőlőt is juttattak nekik.[94] Igaz ugyan, hogy az így szerzett birtokaikért gyakran pörösködniök is kellett. Velkapoljáit Bossányi Lőrinc és fia szerették volna örökösödési jogon maguknak megszerezni. Baracskai Lőrinc végrendeletét,[95] mely a pálosoknak hagyományozott és a káptalani beiktatást semmibe sem véve, elkeseredetten harcoltak a maguk vélt igaza mellett. Azonban hiába, mert a pör befejeztével Sebestyén gradnai esperes most már véglegesen a pálosokat iktatta be a velkapoljai birtokba.[96]

De a Nyitra folyón épült malmaikért is, amelyek a monostor fő jövedelmi forrásai voltak, szintén nagy harcokat kellett vívniok. Végül is királyi határozat tiltott el másokat attól, hogy a pálosokéi közelében malmokat építsenek. Az erőszakoskodó Elefánthy Mátyás a határozat megkerülése végett Péter perjel nagy bosszúságára 1393-ban a Nyitra vizét rőzsecsomókkal torlaszolta el s ezzel oly nagy vízhiányt idézett elő, hogy malmuknak három köve hosszabb ideig volt emiatt üzemen kívül. Sőt attól sem riadt vissza, hogy az akadályozó rőzsekötegek eltávolításával többedmagával foglalatoskodó perjelt haragjában meg ne támadja, kardjával meg ne sebezze.[97] Elefánthy Mátyás ezek szerint nem lehetett valami nagy jóakarója a pálosoknak. Sőt 1398-ban újabb erőszakoskodásai miatt Dénes perjel meg-

[90] OLKO A. P. Elefánt. I. 2.

[91] OLDO 6257.

[92] 1371 : OLDO 6176. — 1375 : OLDO 6257.

[93] 1397-ben történt beiktatásuk ezekbe a birtokokba OLKO A. P. Elefánt 8 1

[94] 1396 : OLDO 10358.

[95] OLDO 9292.

[96] OLDO 10979.

[97] OLDO 7903.

bízásából Péter pálos szerzetes Frank országbíró előtt újabb pert indított ellene. Bűnössége ez alkalommal ismét reábizonyult.[98]

A B. Szűzről n. *gombaszögi* monostor és templom a Sajó mellett (Gömör m.) Bebek György és László bőkezűségének köszönheti létét. Nevezettek gombaszögi, más néven závozaljai birtokaikat, amelyeket még 1243-ban kaptak őseik IV. Bélától, ajánlották fel az alapítás céljaira 1371-ben.[99]

A Szent Ilonáról n. *csáktornyai* monostort (Zala m.) István erdélyi vajda alapította 1376-ban. István királyi főlovászmester nagy adományt juttatott a monostornak. Alapítását és adományozását Mária (1384) és Zsigmond (1406) erősítette meg.[100] Ugyancsak ebben az évben alapították Szent Margit tiszteletére a Henee-Enyeke-i kolostort,[101] amelyről nevén kívül egyebet sem tudunk.

A Szent Péterről n. sümegi, ma *pogányszentpéterfalvai* kolostort a Nagykanizsától délre eső Stregench nevű dombon, Kanizsay László alapította. Alapításának ideje bizonytalan, de már 1381-ben megvolt. Ekkor állapította meg ugyanis a Szent Adriánról n. zalai konvent a Kanizsay János fiai, János esztergomi nagyprépost, Miklós és István adományozta „Sztrigench" falu határát a szentpéteri pálosok számára. Adományozásukat Nagy Lajos meg is erősítette. A század végén Némethi Literatus Tamás Németiben földeket adott a kolostornak (1390).[102]

A Pál veszprémi püspök 1263. évi levelében is említett, a zalamegyei Kapornak közelében levő *örményesi* kolostor birtokaiba 1381-ben iktatta be újra a pálosokat Nagy Lajos kívánságára a zalai konvent.[103] A *szakácsi* kolostornak 1382-ben a szakácsi nemesek birtokot adományoztak. Ez a kolostor még a XIV. században (Szakácsiban és Létán) több szőlővel és földdel gyarapodott, különösen Prépostváry Bálint és utódai, valamint Létay László adományából.[104] A Szent Mihályról nevezett *tarci* kolostor (Baranya m.) is állt már ezidőtájt.[105] A *pathlani* kolostort (Erdély) a mindszenti Czibakok alapították 1382-ben. A

[98] OLKO A. P. E. 71. 5. — A kolostort említi: Gyöngyösi cap. 59. és Eggerer i. m. pag. 145.

[99] 1462: OLDO 15694. — 1371: OLDO 5934. V. ö. Rupp i. m. II. 120

[100] A horvát tartományhoz tartozó kolostorok között részletesen írtunk róla.

[101] V. ö. Csánky D. i. m. III. 60.

[102] Páld és Szent Péter az 1536. évi adólajstrom 45. l. szerint az övék. 1381: OLDO 6813. 1382: OLDO 5879. 6944. — 1390: OLDO 8832.

[103] 1381: OLDO 6773. — 7647. A kolostor birtokai: Németfalva, Szent Péter úr, Bakónak, Bagota és Rokola helységek.

[104] V. ö. Rupp i. m. III. 291. l.

[105] Gyöngyösi említi az 1381. évnél.

kolostor az ő patronátusuk alatt állott hosszú ideig.[106] A *gercseni* monostort Zámbó Miklós adományozta a rendnek (1382).[107]

Ebben az esztendőben indult el Márianosztráról az a 16 pálos, akiket Nagy Lajos veje, Opulai László hívott meg, hogy Czenstochowában az általa alapított kolostorban letelepedjenek s az ott őrzött csodatevő fekete madonna képét gondozásukba vegyék.

Pázmány a felsorolt kolostorokon kívül 15 kolostort említ még, mint e kornak alapításait. Ezek a *boldogkői, bélakői, gothali, szalánkeméni* (1393 előtt), *bárándi, szentgyörgyi*, a Szent Miklósról n. *sümegi*, (Zala m.) *usahegyi*, (Uzsa, Zala m.) *torpai, rónai, nyárádi* és *szilágyi* monostorok. Az ezekre, valamint a Rupp által említett *kácsi* kolostorra vonatkozó adatok azonban elvesztek, csupán nevük maradt fenn. Sem alapításuk pontos idejét, sem alapítójuk nevét nem ismerjük, csupán néhányukról vannak bizonytalan adataink.

Így a *kácsi* (Borsod m.) kolostort egy 1317 évi oklevél említi,[109] a *boldogkői* (Abauj m.) kolostorról mindössze annyit tudunk, hogy szerzetesei 1313-ban a török elől menekültek el innen.[110] A Szentlélekről nevezett *usahegyi* (uzsai, Zala m.) coenobiumról Gyöngyösi állítja, hogy már 1406-ban állt az Egregh folyó mellett. Ez utóbbi birtokait valószínűleg a Hosszútótiaktól és Uzsaiaktól nyerte, akik itt földbirtokosok voltak. A *torpai* (Egri egyházmegye) monostorra vonatkozólag is csupán Gyöngyösi adatára támaszkodhatunk, aki szerint Benedek rendfőnök és a káptalan engedelmével 1434-ben elhagyták a szerzetesek ezt a kolostort.[111] A *nyárádi* kolostor a gombaszögi vikárius joghatósága alá tartozott. Benger nagyon valószínűnek tartja, hogy ez a kolostor az erdélyi Nyárád községben volt.[112]

Piaszt Erzsébet anyakirálynő is igen sokat tett a rend érdekében. Személyében a pálosok igen melegszívű pártfogóra találtak. Közbenjárására 1349-ben a pápa megengedte újabb páloskolostorok alapítását, főleg az ország azon vidékein, ahol még nem voltak rendházaik. Úgylátszik azonban a megyéspüspökök a népszerű pálos atyák letelepedését nem jó szemmel nézték talán anjou-pártiságuk miatt sem, ami kitűnik abból is, hogy a Szentszék határozottan kihangsúlyozta, hogy letelepedési engedélyük még abban az esetben is érvényes, ha netán

[106] Említi Gyöngyösi i. m. c. 85. — Pázmány és Szentiványi Cathalogus 54.

[107] Gyöngyösi i. m. c. 38.

[108] Említi Szentiványi és Grieskirchner.

[109] V. ö. Rupp i. m. III. 270 l.

[110] Benger Chronotaxis.

[111] Gyöngyösi i. m. c. 46.

[112] Timon, Imago Hung. par. 2. c. 11.

a megyéspüspökök ehhez nem járulnának hozzá. Ilyen nagyarányú támogatás mellett rohamosan terjedt a rend a XIV. század második felében is. A már említett kolostorok létesülésénél is nagy szerep jutott uralkodóink és főuraink pártoló és adakozó kedvének. Ennek a rendeletnek hatása alatt főuraink sorra emeltették a szebbnél-szebb vidékeken, erdőbirtokaik kellős közepén, a vad természet ölén, de falvaik népéhez is közel a pálos kolostorokat s mellettük a már pasztorációs célt is szolgáló egyszerű, de ízléses templomokat. A már említett kolostorokat újból megemlítve 1352-ben Márianosztrán, 1363-ban Máramarosban Remetén, 1367-ben Sztrezán, 1368-ban Hangonyban 1369-ben Felsőelefánton, 1370-ben Székelyházán, 1371-ben Gombaszögön és Göncön, 1373-ban Monyorókeréken, 1376-ban Henee-Enyekén és Csáktornyán, 1377-ben Máriavölgyben, 1381-ben Örményesen, Tarcon, 1382-ben Buda falai között, Gercsenben, Pathlanban, Czenstochowán, 1373-ban Háromhegyen, 1384-ben Ungvárt, Toldon és Szentmihályon (Erdély), 1387-ben Sajóládon létesült kolostor. 1398-ban pedig a tűzvész áldozatául esett kápolnai kolostort építtette fel újból Lukács nagyváradi püspök, akit ezért a pálos történetírók a kolostor alapítójának tartanak. Még a században, de bizonytalan időben Boldogkőn, Bélakőn, Gothalon és Bárándon is alapítottak pálos kolostort.

Nagy Lajosnak uralkodása alatt élte hazánk egyik legboldogabb időszakát. A király önfegyelmezettsége, nagy diplomáciai és hadi sikerei biztosították e korban a magyarság nagyhatalmi állását. Ez kétségkívül atyja nagy szervező munkásságának, lovagias, bölcs és céltudatos kormányzásának fia uralkodása idején jelentkező eredménye. Róbert Károly előre megalapozta Nagy Lajos király birodalmának boldogságát és nagyságát. Fiának pedig atyja nagy eredménye után főcélja a vallási egység megteremtése volt. Ezért vett részt 1350-ben egész seregével a szentév jubileumi búcsúján. Közismert nagyváradi zarándoklásaival és kolostoralapításaival példát adott kortársainak a cselekvő istenes életre. Az uralkodó minden kül- vagy belpolitikai tényked éséből a keresztény hit felvirágoztatásának akarata az élőhit erejével tört elő. A görögök, bulgárok, litvánok, a bosnyák bogumilok, a lipovavidéki szlávok, a mármarosi oláhok, de különösen a pogány jászok, kunok és tatárok térítésére fordított nagy gondot. Főleg ezért istápolta a szerzetesrendeket és építtetett számukra minél több kolostort és templomot. Udvari papja Küküllői János esperes alapításaként említi a Városlőd helyén épült lövöldi karthauzi kolostort, továbbá az ácheni és máriazelli kápolnákat. Ez utóbbit az 1367 évi győzelmes hadjárata után építtette. A szívéhez nőtt szerzetesrendek közül a pálosokat kedvelte legjobban. A korábban

emelt páloskolostorok közül kétségkívül azok a legdíszesebbek és leggazdagabbak, amelyeknek alapítása az ő nevéhez fűződik. „A vallás fáklyavivője", a „kereszténység kapitánya" valóban fényes kolostorokat létesített. Ő alapította a Boldogságos Szűzről n. márianosztrait (1352.), Máramarosban a *remeteit* (1363.), a budai Szent Pálról nevezettet (1382.), a gőnczit (1371.), a máriavölgyit (1377.), majd több kolostoralapításhoz is ő szolgáltatott közvetlen indítékot.

A *márianosztrai* monostort (Hont m.) trónralépésének 10-ik évfordulóján Isten legszentebb anyjának tiszteletére alapította (1352.). Ez volt legkedveltebb kolostora. Fényes visegrádi palotájából gyakran járt ide kíséretével, hogy ima és elmélkedés közt merítsen erőt nagy birodalma ügyeinek intézéséhez s a maga erősítgetéséhez. Rettentő betegsége (leprája) okozta szenvedéseiben itt tett kellő önfegyelemre és türelemre szert. Csak vallásos hittel telített s fegyelmezett lélekkel tudta hozzátartozói és alattvalói előtt rettentő betegségét eltitkolni. Maga a nagy király is gazdag adományokkal gondoskodott ez itt élő atyák gondtalan megélhetéséről. A kolostor tartozékbirtokai között találjuk a barsmegyei Csattát, birtokrészeket Gém határában, Toronyán földeket, Bottyán községet s az Ipolyba szakadó patakon egy jól jövedelmező malmot. Erzsébet ifjú királynő pedig a szobi vámot adományozta a kolostornak (1382.).[113]

Ennek a kolostornak fénye és pompája egy század multán is megragadta Mátyás humanista történetírójának, Bonfininek figyelmét. Igen fényes monostornak „excellentissimum monasteriumnak" nevezte. Miklós, a generális helyettese több ízben tiltakozott is Nagy Lajos bőkezűsége ellen „látva, hogy a szegénység határait a rendi törvényeken túlmenően átlépték. A javak túlsága miatt a király bőkezűségét vádolta és testvéreinek üdvére és fogadott szegénységük szeretetére hivatkozva tiltakozott az ellen, hogy velük annyi jót tegyen."[114] Féltette a túlságos jóléttől szerzeteseinek üdvét s veszedelemben látta forogni szegénységi fogadalmukat. Ez a monostor volt a király kedvenc tartózkodási helye is. Mielőtt elindult a velencei hadjáratba, itt jövendölte meg neki nagy győzelmét a szentéletű *Lukács* perjel. Egyben azt is jelezte neki, hogy remete Szent Pál testét is fogadalmához híven megszerzi Velencétől. A legenda szerint itt hajtott dús lombozatba az a hársfacsemete is, amelyet Lukács atya ültetett el jövendölése emlékére s melyet a királyról Lajos-fájának neveztek el. A fa a XV. században a törökkel vívott harcokban pusztult el.

[113] Említi Gyöngyösi, Pázmány és Eggerer i. m. pag. 132. — Istvánffy Miklós Liber 8. Hist. Hung. Annal. Vol. I. pag. 53.

[114] Eggerer i. m. pag. 132.

A nagy király idősebb korában, amikor már súlyos betegsége miatt a magánybavonulás volt legkedvesebb szórakozása, kerülte a vadászatok zaját és a fényes udvari környezetet. A tudós szerzetesek között a szellemi élet nyújtotta nyugalomban pihente ki uralkodói gondjait és fáradalmait. Szívesen hallgatta a kíváló pálos szónokok szentbeszédeit. Különösen *András* perjel mélyen szántó szónoklatai ragadták el magasságokba szárnyaló lelkét. Sőt gyóntatója is mindig pálos volt. A márianosztrai kolostor állott szívéhez legközelebb. Ezenkívül azonban gyakran látogatta meg a máriavölgyi, diósgyőri és budaszentlőrinci pálosokat is. Vallásos élete közismert volt. A XV. és XVI. század misekönyveiben neve a szentekéi között szerepel.[115]

A már említett alapításain kívül ki kell emelnünk a Boldogságos Szűz tiszteletére 1363-ban Mármarosban Tecső mezőváros mellett emelt *remetei* (Remec) kolostort, melynek több malmot is adományozott. Ezeknek jövedelmét királyi rendeletekkel biztosította nemcsak ő, hanem leánya, Mária királyné (1389) és Zsigmond (1421) is.[116] Ettől a kolostortól kb. hét mérföldnyi távolságra eső *Kőkényes* helységben már a század elején volt pálos konvent, melynek temploma Szent Fülöp és Jakab apostoloknak volt dedikálva. Valószínűleg a XIV. században telepedtek le *Cherew* helységben és *Huszton* is. Ez utóbbi helyen templomukat Szent Mihálynak dedikálták.[117]

A Boldogasszonyról és Szent Katalinról n. *gönci* (Göncruska Abaúj m.) kolostor a Dobogóhegy keleti oldalán szintén az ő alapítása. (1371.) Az egykori gótstílű kolostor romjai s fölötte az Omodék várának maradványai még ma is láthatók. Az Olcsva folyón több malmot, továbbá réteket és szőlőket adott a kolostornak.[118] Vagyoni gyarapodásuk elősegítésén kívül több előjogot is adott nekik a király. Ezekben Mária erősítette meg a kolostort 1384-ben. Zsigmond gönci és régéci szőlőiket mentette fel az adózás alól (1406),[119] 1382-ben pedig házat és templomot adott nekik *Buda falain belül*, hogy a török esetleges támadásakor a kevésbé védett budaszentlőrinci kolostorból

[115] A krakói pálosokkal szomszédos ágostonosok templomának szentélyében is van egy Nagy Lajost ábrázoló régi kép: Sanctus Ludovicus rex Hungariae felírással.

[116] Gyöngyösi i. m. c. 46. — Eggerer i. m. pag. 138. — Elenchus Sum. fol. 201. Chronotaxis c. 5. n. 72. Birtokai: Remete község, Tecsőn és Remetén 1—1 malom, Huszton egy ház, egyéb fekvőségek és egy tiszai rév. V. ö. Rupp i. m. II. 387 l.

[117] V. ö. Rupp II. 382 l. és III. 278 l.

[118] 1371: OLDO 5973.

[119] 1384: OLDO 7055. — 1406: OLDO 9156. — V. ö. OLDO 8825, 9125, 9929, 14390, 14396, 15628 és 18722.

ide menekülhessenek.[120] Nagy Lajos anyagilag is bőségesen gondoskodott alapításairól. Feleségével együtt főleg a budaszentlőrinci, kalodvai és diósgyőri kolostoroknak juttatott gazdag adományokat. Az enyereit (1357.), a csatkait (1372.) és a szentpéterit (1382) adományaikban megerősítette. Majd adománylevelet adott a dömölkieknek (1378.) és a dédesieknek (1382). A Visegrádtól északra eső Kékes-hegyen épült Szent Lászlóról n. kolostornak a Kékes-patakon malmot adományozott (1358).[121] 1375-ben pedig a diósgyőrieket gazdagította. Felesége a szobi vám jövedelmét adta nekik, amit Zsigmond 1388-ban Visegrádon erősített meg.

A pálosoknak rendi és egyben hazánk történelmi szempontjából is legjelentősebb kolostorának, a B. Szűzről n. *máriavölgyi* monostornak alapítása is a nagy király nevéhez fűződik.

Ennek a mai arányaiban is hatalmas, most megszállt területen lévő kolostornak helyén Szent István korában éltek már remeték. Ezek közül az egyik 1030 körül, hogy ájtatosságának végzése közben a B. Szűzet állandóan maga előtt láthassa, egy körtefának a törzséből faragta ki a szobrát s az itt lévő két kicsiny hegyi kápolna egyikének oltárán helyezte el. Majd Péter és Endre, továbbá a Levente-féle villongások, a pogány felkelések s rablók kellemetlenkedései folytán itt is bizonytalanná vált élet miatt más vidékre költözött innen a szentéletű remete. Féltett kincsét, a Mária-szobrot pedig egy öreg fa odvába rejtette, amely előtt friss forrás fakadt.

A legenda szerint a környék rettegett rémének, egy hírhedt rablónak felesége Isten különös csapásaként két szörnyszülöttnek adott életet. A borzalmas látvány hatása alatt gondolkodóba esett bűnös az Úr megpróbáltatásának súlya alatt mélységesen megbánta eddigi cselekedeteit. Mély álmából felébredve csodás látomásának hatása alatt s Mária felszólításának engedve az említett forrás vizében mosta meg szörnyűséges ivadékait, amelyek csodák-csodájára szép emberi külsőt nyertek. Idővel az itt újból letelepedett remeték egyike a forrás vizének törésében megpillantotta az odvas fában rejtőző Mária-szobrot s egy erre a célra emelt kápolna oltárán helyezte el a többiek nagy lelki vígaszára (1139.).

A csodának messze vidéken híre ment. Zarándokok ezrei keresték fel a szent helyet. Isten anyjának segedelmében bízó

[120] A kolostort említi Eggerer i. m. pag. 153. Gyöngyösi, Elenchus Sum. fol. 110. és Rupp i. m. II. 291 l. — Buda Szentpéter nevű külvárosában is volt kolostoruk Gyöngyösi és Eggerer szerint.

[121] A P. Pest, fasc. 8. n. 1. — Rupp i. m. I. 243 l.

betegek nyertek itt gyógyulást, vakok, némák, sánták, siketek nyerték vissza az egykorú feljegyzések szerint itt testi épségüket. 238 évig állott a máriavölgyi remetekápolna oltárán ez a szobor a hívők ezreinek mindig növekvő tiszteletétől körülvéve. Híres kegyhely volt már, mikor a vallásosságáról híres Nagy Lajos királyunk is a hallott kegyelem-megnyilvánulások kényszerítő hatása alatt maga is egész seregével ide zarándokolt, hogy személyesen győződjön meg arról a nagy tiszteletről és áhítatról, amellyel nemcsak hazánk, hanem távoli országok népei is illették ezt a kegyhelyet. Talán a leprától is itt remélte a szabadulást. Háborús veszedelmek közt élt akkor az ország s a király térdenállva fogadta, hogy fegyvereinek győzelme esetén a celli bazilikán kívül itt is templomot emel a B. Szűznek. Álmában az Istenanya jelenti meg neki győzelmét, amit másnap hadbakészülő seregének is kihirdet s ezzel tényleg oly lelkesedést önt harcosaiba, hogy velök csatát nyer.

Nagy Lajos ettől kezdve sűrűn járt erre a kegyhelyre. Gyakran jelent itt meg nagy királyi kísérettel, főpapok és főurak társaságában. Az építendő templom alapkövét maga helyezte el s a celli régi bazilika mintájára épült templomba valóságos diadalmenet élén teljes hadifelszereléssel, diadalmi jelekkel és zsákmánnyal megrakodott vitéz hadsereg élén a régi kápolnából maga vitte át a Szent Szűz szobrát. Vallásos megindultságában, mikor az oltárra helyezte, mély sóhaj tört elő kebléből: „Óh jámbor, óh kegyes, óh édes Szűz Mária!" Majd térdreborulva ajánlotta magát és országát az ő védelmébe, úgy mint századokkal előtte Szent István. Az általa itt újonnan épült kolostorba pedig ő telepítette be kedvelt pálosait 1377-ben. Stomfa (Porusthia) várához tartozó királyi birtokát adta nekik: „Különleges bizodalmunk és fogadalmunk miatt, amellyel a Boldogságos és Dicsőséges Szűz iránt vagyunk és amellyel első remete Szent Pál rendjével szemben viseltetünk, birodalmunkban a kolostorokat a remete testvérek számával és helyeivel akarva bővíteni, a B. Szűz templomát Máriavölgy földjén, Porusthia vára felett, magának a várnak fennhatósága és uralma alól kivéve a remete testvérek rendjének adjuk örökös birtoklásra."[122] XVI. Gergely pápát pedig rábirta, hogy még ebben az évben mentse fel a Pálosrendet minden fennhatóság alól: „Innen van, hogy mi megfontolva Krisztusban szeretett Lajos magyar király e fölötti alázatos kérését, a ti monostoraitokat, perjelségeiteket és helyeiteket a világi egyházmegyékhez tartozó egyéneknek és mindennemű felhatalmazott bíráknak a fennhatósága

[122] Nagy Lajos 1377. Pünkösd vigiliáján kelt oklevele. Közli Eggerer i. m. pag. 156.

alól apostoli tekintélyünkkel a jelenlevők beleegyezésével kivesszük és egészen felszabadítjuk." [123]

Kedvelt emberének, Tamás rendfőnöknek kívánságára 1379-ben a márianosztrai monostorból, ahol szokásos évi lelkigyakorlatát végezte, Óvári János castellanusnak írta, hogy az általa adományozott földek határait méresse ki, majd különböző kiváltságokkal és javakkal ruházta fel. Ugyanekkor Péter bazini és szentgyörgyi gróf a közeli Beszterce községet adta a kolostornak.[124] Adományozásait Mária (1384.) és Zsigmond (1406.) erősítették meg.[125]

A kolostor anyagi helyzete főleg adományozások által emelkedett. Bodár Miklós pozsonyi polgártól 1381-ben a Stomfa folyón egy malmot nyertek. Később Ludasrét nevű kaszáló és egy újabb malom birtokába jutottak.[126]

Most ismertetett adatainkból, a rohamos elterjedés eme bizonyítékaiból látható, hogy ez a kor a rendnek nemcsak a nyugodt fejlődést, hanem a virágzást is meghozta. Vallásos érzés uralta a század minden néprétegét. Főcél az Isten és haza szolgálata volt. Irodalmunk emlékei, művelődéstörténelmünk adatai ezt bizonyítják. A szerzetesség szigorú normái szerint élő pálosoknak nagy eredményeket sikerült elérniök a nép lelki gondozása terén. Aminek az eredményeket köszönhetik, az elsősorban a vonzó példa. A pálos szerzetes fogalma egyenlő volt az életszentségre való törekvéssel. — Isten embere volt a kortársak szemében!

c) *A budaszentlőrinci monostor jelentősége: remete Szent Pál testének translatiója.*

A rend támogatása terén és ez egészen természetes, az anyamonostornak jutott a legtöbb segítség. Ezt kellett támogatni elsősorban, hogy innen áradhasson az egészséges szerzetesi életet teremtő aszketikus szellem a rend többi kolostorába.

Róbert Károly utódai főleg a *budaszentlőrinci* monostornak, a rend székhelyének támogatásában tűntek ki.

[123] XVI. Gergely 1377 okt. 1-én Anagniban kelt bullája. Eggerer i. m. pag. 157.

[124] OLDO 4414.

[125] Eggerer i. m. pag. 158. Hálából Nagy Lajos érdemeiért a rend elhatározta, hogy évente szept. 11-én az ő és családja lelki üdvéért minden rendtag misét mondjon. U. o. pag. 171.

[126] Elenchus summarius archivi almae Hungariae ordinis S. Pauli I. Eremitae... opera patris Caspari Gindl. Anno Domini 1750. OLKO 2565 sz. — Acta monasterii Thallensis fasc. I. — XIV. V. ö. Koptik Oddo: Thalleidos liber I. II. Sopron 1744 és 1748.

A nagykáptalan költségéről, a néhány száz szerzetes ellátásáról intézményesen kellett gondoskodni. Ezért Nagy Lajos már 1353-ban a máramarosi sóbányák jövedelméből évi 100 aranyat, Zsigmond évi 300 forintot (1391), Albert megkoronáztatása után 1438-ban ugyancsak a sóbányák jövedelméből évi 300 forintot adományozott a rendháznak. I. Ulászló pedig megengedte, hogy az engedélyezett 300 forint értékű sót az ország területén bárhová vámmentesen szállíthassák és bárhol el is adhassák.[127] A rendbe lépő nemesek és főnemesek pedig vagyonuk vagy örökségük tekintélyes részével gyarapították a kolostor vagyonát.

Nagy Lajos királyunk 1381. november 14-én helyeztette a monostor templomába *remete Szent Pálnak a testét*, amikor Velence ellen viselt négyéves hadjárata győzedelmesen véget ért s a megtört Signoriát évi 7000 arany fizetésére kötelezte. Az ekkor kötött *turini* békének valószínűleg egyik titkos pontja lehetett remete Szent Pál ereklyéjének átadása. Nagy Lajos Diósgyőrött erősítette meg a turini békét a velencei követek jelenlétében. Ekkor is örömének adott kifejezést afölött, hogy Velence a Szent ereklyéit neki ajándékozta. A következő évben pedig, mikor kétségei támadtak az ereklye valódiságát illetően, a velencei tanácstól levélben kért felvilágosítást még arról is, hogy miért hiányzik három újj a Szent egyik kezéről. Remete Szent Pál testének áthozatalát Magyarországra középkori latinnyelvű irodalmunkban több helyütt is megtaláljuk. Így a Lichtenstein Péter nyomdáján 1540-ben kiadott rendi *Breviáriumban* is, amely Eggerer szerint igen nagy hitelre tarthat számot, mivel cenzura nélkül jelenhetett meg.[128] Maga *Gyöngyösi* is említi ezt: „Translationis series pulchro stylo scripta est in Breviario nostro."[129] Ezenkívül *Küküllői János* is említi: „Ugyancsak a nevezett rend atyjának, Boldog Pálnak testét Velencéből Magyarországba vitette át és a remeték kolostorában Budaszentlőrincen, a hegytetőn ünnepélyesen elhelyeztette, amely helyen egyrészt ennek a Boldog atyának érdemeit tisztelik, másrészt Istent dicsérő néptömeg jön össze."[130] *Ranzáni Péter* apostoli követ, *Turóczi János*, *Sylvester Maurolycus*, *Bonfini An-*

[127] Eggerer i. m. pag. 132. 174 és 204. Közli az ezekről az adományokról szóló oklevelek szövegét.

[128] Breviarium ord. fratrum Eremitarum Sancti Pauli Velence 1540. Régi Magyar Könyvtár (1088) 329 sz. A Breviáriumban a Translatióról szóló rész a 431-ik oldalon (nov. 14.) van meg. Budapesti Egyet. könyvtár A 4466 sz.

[129] Gyöngyösi i. m. pag. 96.

[130] Küküllői János: Chronicon de Ludovico rege c. 41. Magyarra fordította Dékám Kálmán: Nagy Lajos király viselt dolgai. Brassó 1906.

tal, *Hadnagy Bálint* és *Eggerer András* is említik remete Szent Pál testének Magyarországra való szállítását.[131] Sőt Hadnagy Bálint erősen kiemeli Budaszentlőrinc kegyhely-voltát is, felsorolva a csodák egész tömegét, amelyek a Szent sírjánál történtek.[132] Erre céloz *Bertrandon de la Broquière* XIV. századi francia utazó is Buda falain belül írt memoárjában.[133] A Legenda aurea és újabb szövegei nem tesznek említést a Szent testéről. A névtelen magyar szerző, aki valószínűleg *Alsáni Bálint* pécsi püspök környezetéhez tartozott s Velencében a Szent testének elszállításánál mint szemtanu volt jelen, 1381. és 1385. közt latin nyelven írta le a Szent testének áthozatalát Magyarországra. A kéziratot, amelynek azóta nyoma veszett, a XVII. században *Gamaus János* jezsuita másolta le Bollandus Acta Sanctoruma számára. Magyarul a pálosok nagyvázsonyi kolostorában másolt *Peer kódex* értesít bennünket az ereklyék helyéről a Pál-legendában: „Ezen országban vagyon ő Szent teste Budának felől egy kis mélyföldön, Szent Lőrinc kalastromában, kinek testét foglalták aranyban és ezüstben, kit tisztelnek és gyakorta látogatnak püspökök és jobbágyok, papok, diákok és közönséges népek." [134] A néma barátok (karthauziak) Érdy kódexe mondja el a legbővebben magyarul a rend történetére nézve fontos eseményt.

Nagy Lajos kívánságára és a velencei urak engedelmével 1381. október 4-én „pécsi Bálint és zágrábi Pál pispek egy éjjel nagy csendességgel, hogy a köznép reájok ne rohanna érte, miért nagy becsülettel tartják vala, hozák Szent Pálnak testét két apró szenteknek testivel Magyarországban, Budának fényes királyi városában oly nagy tisztösséggel és készölettel, oly nagy processióval és ájtatossággal, kihöz hasonlatos soha Magyarországban nem volt: és helyheték Buda várában szent János kápolnájában éjjel és nappal vigyázván két remete fráterek..."

„Kevés idő ezért elmúlván, a felséges király, a magyari jó uraknak tanácsokból nagyságos tisztelendő istragomi Deme-

[131] Eggerer i. m. pag. 165—167 idézi a fenti íróknak a Translatiora vonatkozó nyilatkozatait. Ranzanus indice 20. — Turóczi János: Chronica Hungarorum pars I. c. 41. Kiadta Podhradczky József 1838. — Bonfinius Antal: Rerum Hungaricarum decades. Decas 2, liber 10.

[132] Hadnagy Bálint remete Szent Pál életéről és csodatételeiről szóló munkáját (Velence 1511) közli Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban.

[133] Bertrandon de la Broquière: Voyage d' outre mêr. kiadta Szamota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten. 1054—1717. 48—49 l.

[134] Peer-kódex. Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtára. Közli Volf György Nyelvemléktár II. k.

ter érsek, római cardinal és gubernator, ez országnak jeles cancelláriosa, ur pápának kedég ez országra és Lengyelországra választott legatusa, kinek mikoron felséges régi Lajos király mind ez urakkal látta volna tekélletes jámborságát, kéré, hogy dicsőséges Remete Szent Pálnak szent testét emelné fel Budáról szent János kápolnájából és vinné bódogságos szent Lőrinc martirnak egyházában Buda felett."[135]

Fényes körmenettel vitték tehát át november 14-én remete Szent Pálnak a testét a budaszentlőrinci kolostorba. A körmeneten nagy kísérettel a király is résztvett, talán azért is, mert titkon a Szent segítségétől remélte súlyos betegségének javulását.

d) A rend térfoglalása Nagy Lajos utódai és Zsigmond alatt.

Nagy Lajost már életében szentként tisztelték, de halálakor[136] mutatkozott meg csak igazán a nagy veszteség, mely az országot és a rendet érte. A bekövetkezett viszonyok egyelőre nagyobb mértékben nem kedveztek a Pálosrend fejlődésének. Bizonyos ideig lanyhulás állott be a vallási élet terén. *Mária királynő* és *Kis Károly* rövid uralkodása alatt (1382—1387) is történtek ugyan adományozások. Sőt néhány kolostor is létesült ebben az időszakban. Ekkor létesült a borsodmegyei *háromhegyi* monostor a Szendrőtől északra eső Mártonyi falu közelében (1383), amelyet Kelchen Miklós a borsodmegyei Báthoron levő összes birtokával adományozott meg (1400), s amely Alacska mezőváros határában a Gyergyános nevű hegyen kisebb szőlőbirtokokra is szert tett (1480).[137] A Krisztus szent testéről n. *ungvári* kolostor is ekkor létesült. Homonnai Drugeth János özvegye és fia László 1384-ben a mai Gerény faluban alapította s idővel Pázmány szerint a később vikáriátussá fejlődött eszényi perjelség tartozott hozzá. Ez utóbbinak Ungvárt, Alsódomonyán és Bozoson voltak nagyobb szántóik, szőlőik, malmaik.[138] Ebben az évben alapította Zámbó Miklós (Mesculák Zámbó) királyi szállásmester és kincstárnok a B. Szűzről n. *toldi* kolostort a mai Karád község közelében elterülő Nagytoldi pusztán (Somogy m). Az alapítás tényét Mária királyné és Zsigmond erősítette meg (1412). A kolostornak Torvai Ugrin

[135] Érdy-kódex. Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtára. Kiadta Volf György Nyelvemléktár IV. és V. köt. Budapest 1876.

[136] 1382 szeptember 10-én halt meg.

[137] Eggerer i. m. pag. 179. — Kürcz Antal i. m. A. P. Trimons n. l. OLKO.

[138] Gyöngyösi c. 26 és 36. — Eggerer i. m. pag. 172. — Rupp i. m. 398 l. Chronotaxis c. 5. n. 52. Fejér Cod. Dipl. X. 8. 148 l.

László és János Seben (Szebény) falut (1419) adományozta.[139] Geubel (Goblinus) erdélyi püspök pedig az Aranyos folyó mellett, a B. Szűzről n. régi alapítású *szentmihálykői* (szentmihályfalva Fehér m.) kolostort alapította a gyulafehérvári káptalan hozzájárulásával (1384). Utóda Czudar Imre püspök a csanádi tizedet adta ennek a kolostornak (1396). Az ott élt pálosok közül *Pozsonyi János* híres szónoknak és az életszentségéről híres *Bálint* testvérnek, a kari zsolozsma buzgó ápolójának az emlékét őrzik nagy kegyelettel a rendi évkönyvek.[140] Kortársaik közül néhány írónak is fennmaradt a neve. Így a már említett *András* márianosztrai szónoké és *Csanádi* Péter rendfőnöké. Ez utóbbi rendtársai számára aszketikus könyvet írt, a Diaeta salutist (1383).

A rend ezidőszerinti főnökei IV. Péter (1374—1377), I. Tamás (1377—1381) és III. Miklós (1381—1393) a belső konszolidáció ügyét szolgálták. Főleg a szerzetesi fegyelem szigorítására és a rend belső életének tökéletesbítésére törekedtek.

Általuk megszabott irányban haladt az utána következő rendfőnökök munkássága is. *Györgyöt* (1393—1410 és 1412—1418), a nemes *Etheő* nemzetség tagját kétszer is megválasztották rendfőnökké. Ez az önfegyelmezés tüzében és a kisértések elleni küzdelemben edzett szerzetesi lélek állandóan hirdette a világi javak megvetését és a teljes önfegyelmet. Gyakran mondogatta: „Mialatt gyengélkedem és mégis türelmesen viselem magam, a nagy Isten szemében jobbnak, kedvesebbnek és nemesebbnek látszom, a monostort is eredményesebben szolgálom, mint ha az arany és ezüst ezreivel gyarapítanám. Ugyanis nem a lélek van a monostorért, hanem a monostor van a lelkekért."[141] Buzgalmában annyira vitte a rendi élet szigorítását, hogy társai közül a gyengébbek a kevésbé szigorú bencésekhez akartak átlépni. Ez a szigor kétségkívül a pálosrend elnéptelenedéséhez vezetett volna, ha nem történik ellenintézkedés. Sürgetésére *János esztergomi érsek* és apostoli követ előtt a szentmártoni, pécsváradi, zobori és szekszárdi bencés apátok ünnepélyesen megígérték, hogy ezentúl senkit sem fogadnak a pálosok közül rendjükbe, sőt még azokat is kiutasítják, akik eddig átléptek hozzájuk, még az esetben is, ha egyházi méltóságot vagy rendi tisztséget töltenek be. Ennek

[139] 1414: OLDO 10838. 1455: OLDO 14915. V. ö. Rupp i. m. III. 302. Csánky D. i. m. II. 652.

[140] Eggerer i. m. pag. 231. — Azonos ez az 1431 évnél Sub rupe Michaelis néven szereplő kolostorral. Ekkor adományozta meg János király a tordai sóbányák hozadékából 100 forint értékű sóval. — Említi: Eggerer (i. m. pag. 172), Gyöngyösi és Pázmány.

[141] Gyöngyösi i. m. pag. 112.

az intézkedésnek meg is lett a foganatja: a rend tagjai belenyugodtak a generális szigorú intézkedéseibe.[142]

Egyébként a századfordulón a Szentszék és uralkodó több olyan üdvös rendelkezést adott ki, melyek a rend fejlődését voltak hivatva biztosítani. Így többek között alaposabb kiképeztetésükről is történt intézkedés. IX. Bonifác pápa 1401-ben megengedte, hogy a katolikus főiskolákat látogathassák s egyben feljogosította őket arra, hogy egész Olaszország területén misézhessenek és prédikálhassanak.[143] Ebből nyilván arra következtethetünk, hogy a XV. század elején már Olaszország területét is járták s a pápai engedelemmel élve előadásokat is hallgattak az olasz főiskolákon. Sőt van egy adatunk, igaz hogy későbbi, Magyarországi Mihály padovai egyetemi lektorságáról.

V. Márton tovább ment a rendnek nyujtott kedvezések terén. Zsigmond kérésére újból kijelentette, hogy csakis a magyarországi káptalanokon választható a rendfőnök. Megengedte, hogy templomaikban szónokoljanak és világi egyéneket is gyóntathassanak. Megújította az V. Kelemen, XXII. János, IX. Benedek és IX. Bonifác nyujtotta privilégiumokat. Végül teljes búcsút biztosított haláluk órájában azoknak a pálosoknak, akik péntekenként az 50. zsoltárt elmondják. Rendelkezését a konstanzi zsinat is megerősítette.[144]

A rendfőnököknek e korszakban különös gondjuk volt a lelki élet színvonalának emelésére.

Az elmélyülést a vallásos elmélkedésben *László* rendfőnök (1410—1412) sürgette. Mivel figyelme főleg a lelkiekre irányult, a rend gazdasági ügyeit eléggé elhanyagolta. E téren utódának, *V. Péternek* (1418—1428) volt sok dolga. Szigorúan őrködött a szerzetesi fegyelem felett. Éjszakánként lámpással vizsgálgatta rendtársai celláit, hogy ezzel is távol tartsa tőlük az ördög kísértéseit. A rend ifjú nemzedékének, az újoncoknak nevelésére is különös gondot fordított. Átérezte a szeretet nagy nevelő értékét. Hangoztatta, hogy a magisztereket az újoncokkal szemben mindig a szeretet vezesse. Érezze a szerzetesnövendék, hogy szeretettel bánnak vele. A rend belső megújításán kívül egyben a rend anyagi javaival is buzgón törődött. Kiváló gazdasági érzékkel nyúlt a rend ügyes-bajos dolgaihoz s mindenről írásos számadást készített. Az általa hirdetett megértőbb és a kormányzás minden ágában szeretetet hangoztató és egyben érvényre is juttató irányzat Péter kormánya után ismét meg-

[142] Eggerer i. m. c. 16.

[143] Eggerer i. m. pag. 179.

[144] V. Márton Ad perpetuam rei memoriam kezdetű bullája. Konstanz 1417. — V. ö. Eggerer i. m. 189—191.

változott. Ugyannyira, hogy utódját, *Lukácsot* hároméves kormányzása idején (1428—1431) a szerzetesi élet szigorítása miatt valósággal gyűlölet környezte rendtársai részéről. *I. Ferenc* (1431—1433), akit rendtársai alázatosságáért, szerénységéért és egyéb kiváló szerzetesi erényeiért „*jámbor*"-nak neveztek, csak két évig vitte a rend kormányát, de ez idő alatt kiváló szerzetesi erényeivel nemcsak rendtársai tiszteletét vívta ki, hanem a nép is valósággal szentként tisztelte. Rendtársait a szerzetesi élet nehézségeinek elviselésére lelkigyakorlatokkal erősítette. Saját példaadásával igyekezett bennük a szerzetesi szellemet fokozni. Az előkelő főurak asztalához meghívott szerzetest még a rend gazdag pártfogói sem tudták rávenni arra, hogy a finomabb ételeket megizlelje. Minden vágya testének mortifikálására és lelke tudományszomjának kielégítésére irányult. Sürgetésére IV. Jenő pápa bullát adott ki, amely kimondta, hogy negyven éven alul senkit se lehessen rendfőnökké választani, s hogy a rendfőnöki hatalom négyévenként váltakozzék (1439).[145] Ugyancsak ő adta meg a rend tagjainak a lelkiek terén a felhatalmazást, hogy szándékos emberölés, öncsonkítás, nyílt haeresis s az előljáró elleni szándékos tettlegesség kivételével minden esetben feloldozást adhassanak s monostoraikban a betegeknek minden szentséget kiszolgáltathassanak.[146] Ferenc spirituális tevékenysége mellett munkásságának másik iránya *szociális* és *karitatív* volt. A szegény néprétegeket segítette állandóan adományaival. Különösen az ezidőtájt tapasztalható nagy nyomorúság idején egy alkalommal a kolostor egész élelmiszerkészletét elosztogatta már, mikor a legenda szerint szegény, lerongyolódott ember képében maga Krisztus kért tőle eledelt. A kulcsár jelezte neki, hogy a magtár teljesen kiürült s így a szegény ember kérése teljesíthetetlen. Ő azonban nem törődött ezzel. Istenbe vetett bizalommal ment a magtárhoz, amelyet csodálatos módon tényleg telve talált. Más alkalommal egy szombati napon az aggódó kulcsár azt kérdezte tőle, hogy mi legyen a szerzetesek másnapi ebédje. Ferenc vikárius csak annyit mondott, hogy ne aggassza az élelemhiány: a B. Szűz majd gondoskodik szerzeteseiről. Ezután elrendelte a B. Szűz hajnali miséjének éneklését. Mikor a szerzetesek másnap hajnalban engedelmes lélekkel és alázatos szívvel Ferenc kívánságát teljesítették, hirtelen hatalmas szarvastehén jelent meg a templom bejárata előtt s csodával határos szelídséggel engedte magát a kulcsár övével elfogatni s általa leöletni. Sóban eltett húsa sokáig táplálta a fehér barátokat. Ferenc életszentsége nyilvánvaló volt. Halála után teteme romlatlan maradt. Sírja fölé pedig két

[145] Eggerer i. m. 204.
[146] U. o. c. 20.

pálmanagyságú növény nőtt. Eggerer maga is több csodás esetet mond el róla, majd hozzáteszi, hogy még többet is fel lehetett volna jegyezni, ha „a mieinknek az a bizonyos alázatossága vagy hanyagsága, vagy a barbároknak minden könyvtárt felégető dühe" ezt nem tette volna lehetetlenné.[147] A pálosok évkönyveiben fennmaradt szép legendák, amelyek az ő márianosztrai perjelségének, illetőleg vikariátusának idejéből valók és személyéhez kapcsolódnak, lehet, hogy talán a vallásos ihlet s a népi képzelet költői szüleményei csupán, de tanuságot tesznek arról a hallatlan ragaszkodásról, mellyel szerzetestársai s a nép egyszerű fiai őt körülvették. A pálos szellem diadalmas térfoglalása és hatása e korban mindenütt érezhető. A közhangulatot Kapisztránói János mondása jellemezte a legszebben: „Ha valaki szenteket akar látni, menjen Nosztrára!" Míg ő spirituális szellemben hatott, addig utóda, *I. Benedek* (1433—1440) a komoly szerzetesi szellem ébrentartása mellett a rend jogainak kiterjesztésén s egyben anyagi helyzetének javításán munkálkodott. Különösen a nagykáptalan ama határozatainak szerzett érvényt, melyek arra kötelezték a rend tagjait, hogy havonta egyszer előljáróiknak gyónjanak meg, s hogy az előljáró engedelme nélkül pénzt ne tartsanak maguknál. Rendfőnöksége idején több fontos pápai intézkedés történt. Így 1434-ben megengedték nekik, hogy házaikban a súlyos betegeknek szentségi feloldozást adhassanak, a holtakat egyházi szertartással temethessék el, kápolnáikat, oltáraikat, templomaikat, temetőiket, szent edényeiket bármely püspök megáldhassa s ugyancsak rendtagjaikat is ne csak a megyéspüspök, hanem bármely másik is áldozópapokká szentelhesse.[148] Ugyancsak kormánya idején vette át Demeter lepoglavai perjel a zágrábi káptalantól *IX. Bonifác* pápa bulláját, amely megengedi, hogy a pálosok bárhol prédikálhassanak.[149] Ez utóbbi már igen fontos intézkedés. Ezzel az eddig szigorúan kontemplatív életet élő rend már a lelkipásztorkodás terére lépett; szentszéki jóváhagyással, tehát hivatalosan is kezdte hatását erősebben éreztetni a magyar társadalom minden rétegében, amely előtt már eleddig a tudomány művelése által közülük többen is kitüntek. Ez időtől kezdve az ország legelőkelőbb családjai, a Frangepánok, Zápolyák, Rozgonyiak mellett a nemzet minden rétege segíti a rendet fejlődésében.

A fentemlített hét generális kormányzása főleg *Zsigmond* uralkodásának idejére esik. Ő is, elődeinek dicső emlékéhez ragaszkodva, — hisz Nagy Lajos leányának, Máriának volt a

[147] Gyöngyösi pag. 127—128.
[148] Eggerer i. m. pag. 202.
[149] Gyöngyösi i. m. pag. 133.

férje, — ahol csak tehette, kedvezett a rendnek és a Szentszéknél is minden befolyását latba vetette, hogy a rend tekintélyét pápai intézkedések is emeljék. Eggerer megemlékezve a haláláról (1437.), legfőbb érdeméül az egyház ügyeinek rendezését tartja. A konstanci zsinaton ugyanis az ellenpápákat (János, Gergely, Bendek) lemondatta és V. Mártont választotta meg pápának. Ezt a hallatlan egyházi befolyását a pálosok érdekében is érvényesítette. Eggerer kiemeli, hogy a rendnek „igen buzgó kedvezője és előmozdítója volt, akinek bőkezűségét a levéltárainkban őrzött régi levelek bizonyítják".[150] S tényleg, már fentebb említettük a Szentszéknél gyakorolt nagy befolyásának rendi szempontból elért üdvös eredményeit. *IX. Bonifácnak* és *V. Mártonnak* a lelkiek terén nyujtott privilégiumai már ismeretesek. Az utóbbi pápa adta ki a magyar szempontból legfontosabb rendelkezést. 1417. december 25-én kelt bullájában határozottan kimondta, hogy jogosan megválasztott rendfőnöknek csakis az tekinthető, akit a Magyarországon tartott nagykáptalan választ meg. Továbbá, hogy a rendfőnök csakis magyar ember lehet. 1418-ban a karthauziak kiváltságaival ruházta fel őket, már pedig a karthauziak nyilvánvalóan a legtöbb és legjelentősebb egyházi privilégiumot élvezték. *II. Benedek* pápa pedig megengedte, hogy templomokat és oltárakat emeljenek maguknak.

A rend konszolidációja és a lelkiek terén elért privilégiumai mellett Zsigmond idejében a rend anyagi javakban is erősen gyarapodott. *Lengyelországban* 1388-ban alapította Opuliai László a glogaui (Szilézia), 1394-ben a vieluni kolostort. A vieruszovi (1401.) bessoviei (1422.) és a brdoviei (1436.) is kormánya idején létesült. De itthon a hazában is sok újabb kolostoruk létesült. A híres *sajóládi* monostort (Borsod m.) valószínűleg Nagy Lajos iránti kegyeletből alapította a hatalmas vagyonú *Czudar György* és *Péter* gróf 1387-ben. Az utóbbi még az alapítás évében a kolostornak adományozta ládi birtokrészét, György és öccse István pedig a barsmegyei Héjő-Keresztúr falut, szederkényi halastavait, a gömörmegyei mályi és borsodmegyei emődi szőlőit. Mária királynő a zsolcai és mohi vám alól mentette fel keresztúri jobbágyait (1392.) a Czudarok pedig a luci vámot adományozták a monostornak. (1447.). Zsigmond 1406-ban erősítette meg alapításukat,[151] amelyet 1414-ben rákosházai birtokukkal egészítettek ki.[152] Templomukat három oltárával együtt János suffraganeus püspök 1423-ban szentelte fel s a dedikáció ünnepére negyvennapi búcsút engedé-

[150] Eggerer i. m. pag. 204

[151] 1387 : OLDO 7311., 7312, 7237. 1392 : OLDO 7776.

[152] OLDO 14101.

lyezett.[153] A Czudarok bőkezűsége a kolostort a virágzás igen magas fokára emelte. *Magyarországi Mihályt* is ők küldték innen teológiai tanulmányok végzésére Párisba. A rend ujoncnevelő intézete is itt működött hosszú ideig. Martinuzzi Fráter György is itt tette le szerzetesi fogadalmát újonc évének letelte után, sőt több éven át ő volt a monostor perjele, mielőtt nemzeti történelmünkből ismert hivatásszerű küldetését megkezdte. Zsigmond uralkodása alatt létesült a már említett Szentlélekről n. *usahegyi* (Zala m.) coenobium, Neidegh János báró alapítása a dunamenti *rannai* kolostor Ausztriában[154] (1414). Péter és Mihály váradi archidiakonusok, akik a kápolnai kolostort újjáépítették (1398), alapítása a *villyei* (Ung m.) monostor.[155] (1400.). A Szent Katalinról n. *göncruszkai* (Abaúj m.) monostor is ekkor létesült. Alapítója és alapításának pontos ideje bizonytalan. Már 1388-ban volt Vilmányban malma; a következő század elején a Bebek-család is bőkezűen gondoskodott szerzeteseiről. Ez igen gazdag monostor volt. Birtokai közé, amelyeket jórészt a XV. század vége felé (1482, 1496) szerzett, Göncön szőlők és a Fövényes hegyfok egy része, Ruszkán, Hejczén, Vilmányban, Alsókékeden, Szikszón és a Nyulmál nevű hegyen szőlők, rétek, malmok, Kinizsben egy nemesi udvarház és allodiális ház, Vizsolyban pedig rét és halastavak tartoztak.[156] A keresztelő Szent Jánosról nevezett *újházi* monostort (Borsod m.) Perényi Imre gróf alapította 1408 ban. Perényi János és István pedig birtokot adományoztak a kolostornak, amelyben Zsigmond erősítette meg a rendet.[157] A *szilágyi* kolostort Erdély nyugati határán Losonczi Bánffy György és László 1413-ban,[158] a *pókafalvi* monostort László szebeni prépost 1416-ban,[159] a Szentlélekről n. *porvai* kolostort és Sarlós Boldogasszonyról n. templomát a Bakony sűrű erdőségében (Veszprém m.) Gara László nádor 1436-ban alapította. Ez utóbbi már jóval előbb a rendnek adta a veszprémmegyei Újfalut és

[153] 1423: OLDO 11392.

[154] Eggerer i. m. pag. 185.

[155] Gyöngyösi c. 39. Eggerer i. m. pag. 180.

[156] Eggerer i. m. pag. 225. Gyöngyösi c. 59. — Elenchus Sum. fol. 212. — V. ö. Rupp. i. m. 302 l. Csánky D. i. m. Abaúj m. 1411: OLDO 7055. Itt említjük meg, hogy az abaújmegyei Petőszinye község református temploma az Árpádok korából való s hosszú ideig a pálosoké volt. V. ö. Magyarország vármegyéi és városai I. k. 275 l.

[157] Eggerer i. m. pag. 183.

[158] Gyöngyösi i. m. c. 54.

[159] 1494-ben a ferencesek tulajdonába ment át a kolostor. V. ö. Gyöngyösi c. 41. — Pázmány—Eggerer i. m. pag. 187. — Cat. Mon. Ord. S. Francisci N. 10.

Szurt, a győrmegyei Zemerét és Ménfőt, a komárommegyei Makót, Pápán egy háztelkét és a Tapolcán két malmát,[160] melyeket I. Ulászló 1441-ben új adományozás címén adott a kolostornak. Ez időtájt létesült a B. Szűzről n. *marosszentkirályi* kolostor is, amelynek székelyfalvi Vedeth András és neje Margit 1419-ben háztelket adományozott.[161] A B. Szűzről n. és a máriannosztrai vikariátus joghatósága alá tartozó *toronyaljai* kolostor is ezidőtájt keletkezhetett. Alapításának éve bizonytalan. Gyöngyösi 1437-nél említi, amiből nyilván az következik, hogy már ezelőtt is megvolt.

A Keszthelytől északkeletre eső *Vallus* (Válos) faluban *1429*-ben épült fel a pálosok Szent Miklósról n. kolostora s már ebben az évben valószínűleg ismeretlen alapítójának jóvoltából Keszthelyen részbirtokai is voltak.

Itt említjük meg a *tiszabereki* páloskolostort, amelynek alapítójáról és alapítási idejéről semmi bizonyosat sem tudunk. Véleményünk szerint a század első harmadában alapították. A XV. században a kolostor a Drágffyak védelme alatt állt. Kishódosi részbirtokaikat is tőlük kapták 1496-ban.[162]

Az adományozók sorát e korszakban maga a király nyitotta meg. 1387-ben uralkodásának kezdetén a remetei kolostornak adta a Medved várától különválasztott Petrusovác nevű birtokát s felmentette az elszállásolás és adózás kötelezettsége alól,[163] a budai polgárok adójából pedig évi 300 forintot adott a budaszentlőrinci kolostornak. Tisztában volt a *budaszentlőrinci káptalanoknak* nemzeti jelentőségével is. A különböző pálostartományok kiküldötteinek és az ideseregleti magyar rendtagoknak ellátása a rendnek igen sok pénzébe került. Tehát legalább a nagykáptalan költségeit kellett biztosítania. Midőn pedig ezt az adományt 1391-ben nem kapta meg a rend, külön intézkedett az iránt, hogy a királyi sókamarák felügyelői az elmaradt összegnek megfelelő értékű sót adják át nekik.[164] Igaz ugyan, hogy több ízpen súlyos mulasztások történtek e téren a renddel szemben s hívatalos kőzegek gyakran mulasz-

[160] 1430: OLDO 12266. — 1441: OLDO 13610.

[161] 1419: OLDO 10766.

[162] V. ö. Toronyalja: Gyöngyösi i. m. pag. 131. — Vallus: Zalai Oklevéltár II. 462. — Csánky i. m. 500 l. Szatmár m.

[163] „A descensionibus dicatorum solutionibus quibuscunque." Eggerer i. m. pag. 174.

[164] Zsigmond 1391 decimo Kalend. Maji kelt levelében mondja: „pro sustentatione et alimento Fratrum Eremitarum, ad celebrationem dicti Capituli Generalis, annuis temporibus confluentium indesinenter et perenniter, per Judicem et Juratos Cives nostros Budenses, modernos scilicet et futuros, persolvi debeant. Eggerer i. m. pag. 175.

tották el a nagykáptalan költségeire rendelt összeg befizetését. A király azonban szívesen lépett közbe a rend érdekében. 1433-ban is, amikor arról értesült, hogy a budai polgárok 1393-óta elmulasztották a nagykáptalanra lekötött évi 300 aranyforintot a budaszentlőrinci kolostornak befizetni, tüstént írt „Kussali Jakch Mihály comesnek, a királyi sóbányák intézőjének és több más alantasának, hogy az esedékes összeget tüstént fizessék ki s a jövőben ehhez hasonló dolog, ami alkalmas a királyi igéret megingatására, ne történjen".[165] Azonkívül megengedte, hogy adományokat fogadhassanak el. „Bárki birtokait, mezei lakait, művelt és műveletlen földjeit, erdőit, rétjeit, malmait, vizeit, halastavait, szőlőit és egyéb, bárhol létező birtokjogait és fekvőségeit saját akaratának tetszése szerint életében, vagy halálában maguknak a házaknak, vagy kolostoroknak, ugyanazon remete testvéreknek ajándékozhassa, rájuk hagyhassa, adományozhassa és maguk a házak és ugyanazok a testvérek a rájuk ekképen hagyott minden dologra nézve elfogadók lehessenek."[166] 1402-ben a garicsi szerzetesek kérésére kivette a rendet a világi bírák joghatósága alól.[167] Ezzel tulajdonképpen Nagy Lajosnak egyik feledésbe ment privilégiumát újította meg. Majd a sztrézai pálosokat mentette fel az adózás alól (1407).[168] Ugyancsak ő a diósgyőri kolostornak a vár közelében elterülő Szemes nevű birtokát, a *kalodvai* kolostornak Mártonyiban (Arad m.) majorságot, több házhelyet és kertet adott,[169] a dédesi és máramarosi remetei monostorokhoz tartozó birtokokat pedig felmentette az adófizetés alól[170] (1419). Majd külön királyi rendelettel biztosította a mármarosi kolostor malmainak forgalmát (1421)[171]

1406-ban a régéci és gönci szőlőjüket, 1411-ben szekereiket, élelmicikkeiket, lovaikat, a következő évben kolostorukat, kápolnájukat és zarándoklatok végett emelt épületeiket mentette fel az adózás alól.[172] Megerősítette a csáktornyai monostor alapítását és Péter bazini grófnak a máriavölgyi kolostor számára tett adományozását. Figyelme az egész birodalma területén élő pálosokra is kiterjedt. A svábrajnai tartományban a XIV. század elején már a pasztoráció szolgálatában álltak a pálosok. Több plébánia vezetését bízták rájuk ekkortájt. Wol-

[165] Zsigmond levelét közli Eggerer i. m. pag. 198.

[166] Budae 1422 in Festo Nativitatis Virginis gloriosae. Eggerer i. m. pag. 195.

[167] Eggerer i. m. pag. 179.

[168] 1407: OLDO 34332.

[169] Rupp i. m. III. 72 l.

[170] 1419: OLKO fasc. I. n. l. V. ö. Elenchus sum.

[171] Eggerer i. m. pag. 191.

[172] 1406: OLDO 9156. A. P. Régéc fasc. I. n. 4. 5.

furt Rudolf a bondorfi pálosoknak adta a plébánia-templomot (1403.) Birk Miklós a grünwaldi plébánia-templomot adta a rendnek. Marquardl konstanci püspök minden egyházi joghatóság alól kivette őket. 1405-ben pedig, mikor gróf Monforti Henrik és fiai a hiltenschweileri plébánia-templomot minden tartozékbirtokával a langnaui kolostornak juttatták, Zsigmond különös védelmébe vette ezt a kolostort.[173] Majd a Czenner János által adományozott birtokokban és a Dersfiektől a sztrézai kolostornak adományozott Jakoponcz birtoklásában erősítette meg a rendet és mentette fel az adózás alól,[174]

A király adományozásán kívül az adományozások egész sora érte még a rendet. Kont Miklós nádor Sümeg (Somogy) megyében Gyünghöt (1397.), özvegye és fia Budán földet és házat (1396.), Kont Bertalan malmot (1398.), fiai Imre és László pedig Budán nemesi házhelyet adományoztak a csatkai monostornak (1400.)[175] A *pogányszentpéterfalvai* kolostor is szépen gyarapodott. Németiben földeket a Németiektől (1390.) és részbirtokokat Petkey Mátyás kanizsai várnagytól (1416.), Szentpéterfalván részbirtokokat (1408.), Inkén malmot (1409.), Szentpálon jövedelmeket, szőlőt, pincét és malmot, (1410.), Varaszlón malmot (1417.) és a Kanizsaiaktól egész Szentpéterfalvát (1420.), majd Páldon (1425.) birtokrészeket, Szentpéteren házat (1454.) kaptak. Kanizsai István fia László pedig értékénél fogva ritkaságszámbamenő adományt juttatott nekik: 600 aranyforintot és egy gyöngyökkel kivarrott értékes díszmentét hagyott a kolostorra. (1433).[176] Az ősi *patacsi* kolostor is, amely a XIV. század közepétől kezdve szőlőbirtokokkal[177] és az Irugh folyón egy malommal[178] gyarapodott, 1391-ben Szenthelyi Sebestyéntől s néhány patacsi lakostól szőlőt, kaszálót és 16 hold földet kapott. Ez az ősi kolostor a XV. században is szépen gyarapodott. János pécsi szabó az Irughon három hold szántót (1408.), Megyeri Balázs nemesi udvarhelyet, malmot, kertet (1409.), István fiai Gergely és Pál rétjüket adták a kolostornak, amely 1482-ben Pécsett Bertalan aranyműves kőházát is megvásárolta 400 aranyforintért. Közben a kolostor templomának fejlesztését nagyban elősegítették a Szentszék által több ízben is nyújtott búcsúk. Így 1386-ban Bálint pécsi bíboros püspök és utóda

[173] V. ö. Eggerer i. m. c. 19. és Benger Chronotaxisának megj. helyei

[174] Eggerer i. m. pag. 183.

[175] 1397: OLDO 8841. — 1400: OLDO 8850.

[176] 1410: OLDO 35786. — 1416: OLDO 10418. 10419. 10436. 10460 és 10504. — 1417: OLDO 10531. — 1420: OLDO 10877. 10879. 10881. V. ö. Rupp i. m. I. 315 l.

[177] Apor mester 1351-ben, Balázsfi Lukács 1361-ben, Erzsébet 1391-ben.

[178] Demeter tímár fia, Ferenc 1371-ben és Magor úrhölgy 1375-ben.

Endre, 1453-ban György Vilmos Péter és Columna Prosper bíboros püspökök, 1457-ben János bíboros, a Szentszék magyarországi követe, 1498-ban pedig Zsigmond pécsi püspök által részesítette búcsúban a templom azon látogatóit, akik építését, illetőleg felszerelését adományaikkal is elősegítették.[179] A *hangonyi* kolostor 1418-ban nyerte legjelentősebb birtokát, Balásfalut részben Lipóczi Miklós adományozásából, részben a rend szerzeményeként. Az 1494—95. évi összeírás szerint 16 jobbágytelke volt. A *szakácsi* kolostornak a király szakácsa, Therpe Mihály mester telkeket, földeket, szőlőt és erdőt (1401.), a Szakácsiak két hold földet, rétet és malomhelyet (1402), Fodor Miklós Maróthon (1409.), Szakácsi Böröck özvegye Klára és Soldos János Kerékerdő mellett szőlőt (1428.) Tolady András szántókat (1431.) adományozott.[180] Kanizsay Miklós három budai házát adta 1392-ben az *örményesi* pálosoknak.[181] Házaikat bérbe is adták egy időben. 1424-ben Szcharth János budai polgár, 1448-ban pedig Lábatlan György Mátyás ellen, aki házukat erőszakkal foglalta el, tiltakozott a rend a nádor előtt.[182] A pilisszentkereszti és pilisszentléleki kolostornak is volt ezidőtájt egy közös tujajdonukat képező házuk Budán. Csupor Pál a Szentlélekről n. *garicsi* kolostor templomában a B. Szűz tiszteletére emeltetett oltárt, majd birtokot (Kisbelsenovec) is adott a kolostornak (1409.)[183] A Bebek-család a borsodmegyei Kemej pusztát adta a *gombaszögi* monostornak (1406.) Ezidőtájt alapította Nelepeczi Benedek a *dobrakutyai* monostort (1412.). A *bolondoci* pedig 1430-ban létesült. A király még ebben az évben György rendfőnök kérésére orvosolta a *dubicai* pálosok panaszát is.[184]

A pálos kolostorok közül a XV. században az említetteken kívül különösen az *elefánti* gyarapodott jelentősebben. Vagyoni gyarapodása biztosította a kolostor elsőbbségét az elkövetkező elnyomatások és szorongattatások idejére. A XV. században a kolostor lakói hosszú ideig nyugalomban éltek. Elefánt község maga is élvezte ezt a nyugalmat, melyet a

[178] V. ö. Eggerer i. m. c. 19. és Benger Chronotaxisának megj. helyei.

[179] V. ö. Rupp i. m. I. 394—396. l. Perjelei közül a következők nevei maradtak fenn: Antal (1252), Mihály (1332), Márton (1333), Móric (1334) és Demeter (1409).

[180] Rupp i. m. III. 291 l.

[181] 1392: OLDO 71718. 71817.

[182] 1448: OLDO 14162. — 1488: OLDO 19445.

[183] Eggerer i. m. pag. 183. c. 16.

[184] V. ö. A rend meggyökerezése a külföldön c. fejezetnek a horvát—szlavon kolostorokra vonatkozó részét.

Zsigmond pártján harcoló Forgách Péter és az Elefánthyak a folyton nyugtalankodó husziták és Zsigmond morva rokonai ellen kardjukkal biztosítottak. Az újabb adományozók egész sorával találkozunk e században, akik a szerzetesek életét anyagi javakkal igyekeztek biztosítani. Dobozi Bánffy Endréné Kolár Borbála apáti és vicsápi nemesi udvarhelyét hat telekkel és földekkel, Ghymessy Forgách Péter nyitrai főispán (1415) *Mánkóc* birtoka felét, s a Szentháromság tiszteletére emelt oltárt, Ghymessy Forgách Albert és Félix a mánkóci birtok másik felét, Kőrösi Pálné atyai öröksége jövedelmének egy részét (1423), Molnár Tamás nyitrai polgár minden értékes ingóságát (1429), Vicsápi Sándor Kondrád apáti malmát (1437) adta nekik.[185] A Zsigmond uralkodása idején élvezett nyugalmukat néha mégis megzavarta egyik-másik földesúr féktelenkedése. E hatalmaskodó főurak ellen maga a király sietett segítségükre. Így 1418-ban *lévai Cseh Péter* erőszakoskodásai ellen Zsigmond a pálosokat Hinkó nyitrai püspök és Forgách Péter főispán oltalmába ajánlotta. 1431-ben a pálosok szertartásait folyton zavaró és erdejükből fát dézsmáló Elefánthy Lukács ellen pedig Koromlai Pál nyitrai alispán indíttatott eljárást. De malmaik békés birtoklása körül is több pörük támadt a század első felében néhány földesúrral. Igazságos pereiket Elefánthy Lászlóval és Mátyással (1400), Vicsápi Sándorral (1424), Mezőkezeői Gáspárral (1428), Forgách Györggyel és nejével Apponyi Anikóval (1429) szemben meg is nyerték.[186]

A felsorolt adományozások közül a legjelentősebb a Tribecs hegység tövében elterülő *mánkóci* (Mankovcze) birtok, ahol nagyobb zárdát és templomot is építettek s a Forgáchok védelme alatt buzgón térítették a környék protestáns lakosságát. Templomuk romjai még ma is láthatók.

Nem lenne azonban teljes képünk a pálosok helyzetéről, ha nem emlékeznénk meg azokról a viszontagságokról, amelyeket a háború sújtotta vidékeken éltek át. A szerencsétlen nikápolyi csata után (1393) kezdetét vette a török fokozatos előnyomulása. Nem kímélte a kolostorokat sem. A Temes folyón túl fekvő pálos kolostorok ekkor estek a törökdúlás áldozatául. A Szent Péterről n. édeskúti (Zlatkagora), a bélakői, gotháli s a Szalánkemén melletti Szent Péterről n. kolostorokat, feldúlta, a szerzetesek vagy elmenekültek, vagy martalóc hadak hányták őket kardélre. A dubicai kolostort is, amelyet

[185] 1496: OLKO A. P. Elef. f. 7. n. 53. — 1415: OLDO 10358. — OLKO A. P. Elef. f. 7. n. 53. — 1423: OLDO 11356. — 1448: OLDO 14192

[186] 1418: OLKO fasc. VI. n. 10. 120. — 1431: Nyitram. Mon. 582. — 1400: OLDO 8622. — 1424: OLDO 11596. — 1428: OLDO 11982. — 1429: OLDO 12163.

Eggerer „claustrum primariumnak" nevez, török csapatok dúlták fel. Úgylátszik azonban ez a kolostor hosszabban tudott az ellenséges támadásoknak ellentállni. Bebek Imre és a dalmát nemesek több ízben sikerrel védelmezték ezt a helyet a török ellen, végül azonban ez sem kerülhette el sorsát.[187]

A végek kolostorainak ezekben a hánytorgatott időkben nemcsak a *töröktől* kellett rettegniök, hanem gyakran a *szomszédos földesurak erőszakoskodásait* is el kellett tűrniök. 1416-ban a *garicsi* monostort a szentléleki várnagy fiai, László és János támadták meg néhány emberrel s az egyik szerzetest súlyosan megsebesítették, a másikat különféle kínzásoknak vetették alá. Máskor Dénes napján betörtek a kolostorba s a szerzeteseket halálra rémítették. A horvátországi *remetei* kolostor lakói zaklattatásuk miatt Eberhard zágrábi püspöknél tettek panaszt. A püspök meghagyta a megye hatóságainak, hogy a remetei szerzeteseket és jobbágyaikat a támadások ellen részesítsék kellő védelemben (1410). Hogy intézkedésének volt-e foganatja, nem tudjuk: adatunk nincsen reá.[189] 1424-ben a *buzgói* kolostor vált lakatlanná. Szántói Laczkó Jakab erdélyi vajda üldözése elől kényszerültek elhagyni kolostorukat.[189] A *torpai* kolostort pedig 1434-ben hagyták el a szerzetesek, nem tudni mi okból, Benedek rendfőnök és a káptalan engedelmével.[190]

A *máramarosi* remetei kolostorhoz tartozó Csergeteg patak vízimalmait erőszakosan foglalták el az oláhok és a környék nemes urai. Benedek generális kérelmére azonban Albert király, aki szintén a rend jótevője volt, visszaadta nekik ezeket a javakat, sőt 1439-ben megújította a nagykáptalan részére fizetendő összeg engedélyezését is. Utóda I. Ulászló koronázása évében szintén nagyobb mennyiségű sót engedélyezett a királyi kincstár jövedelméből a budaszentlőrinci kolostornak, megadva a só szabad eladásának jogát is.[191]

d) A *rend Hunyadi János és V. László korában.*

Az elkövetkező másfél évtizedben a rend szellemi életének emelésére irányultak a törekvések. Ha nem is állott be nagyobbfokú hanyatlás a lelkiekben, az ország zavaros politikai viszonyai és egyelőre bizonytalan közállapotai a szerzetesi

[187] Eggerer i. m. pag. 204.

[188] U. o. c. 17. pag. 183.

[189] Eggerer i. m. pag. 136. — Gyöngyösi c. 28. és c. 42. Grieskirchner Sub—Buzgó néven említi. V. ö. Benger Chronotaxis.

[190] Gyöngyösi i. m. c. 46.

[191] U. o. pag. 205.

fegyelem eddigi csorbítatlanságát is igyekeztek kikezdeni. A szellemi téren mutatkozó hanyatlás ellen álltak sorompóba ezidőtájt a rend főnökei. Az éber Benedeket a rendfőnöki székben kiváló férfiak követték, akik hamarosan észrevették a szerzetességet fenyegető veszedelmeket. *Márton* (1441—1444) a tökéletes szerzetes mintaképe, egyenes és önmagával szemben szigorú lélek volt. „Vir simplex et rectus", ahogy rendtársai nevezték.

Böröck (1445—1448) nagyműveltségű férfiú, a jogtudományok doktora volt, aki nagyváradi kanonoki stallumát a Pálosrend fehér ruhájával cserélte fel. Egyben a hitbuzgalmi irodalom avatott műveléséből is kivette részét. A skolasztikusok munkáit tanulmányozta. A tudományok eredményeit az erkölcstan szempontjából vizsgálta. Nem a természet titkait kutatta, hanem bennük az Istent. Az evangéliumi tanácsok tökéletes megvalósítására törekedett s rendtársai vezetése terén képmutatás nélkül mindig okosan cselekedett, jegyzi meg róla az egyébként dícséretekben szűkszavú Gyöngyösi. Különösen a kormányralépése előtt egyik-másik kolostorban elburjánzott mértéktelenség ellen hozott szigorú rendelkezéseket. Megtorló intézkedései e téren a korabeli szokásos büntetés nemeihez igazodtak: tettleges fenyítés, hosszabb ideig tartó bőjt kenyéren és vízen. Műveinek tartalmát a Gyöngyösi által feljegyzett címeik is elárulják. Ezek: De conformitate servanda, De studio vana vitandi, De cavenda longa locutione és De humili sentire sui ipsius. Valamennyi a szerzetesi lélek képzését célozta. A feltünés kerülésére, alázatosságra, az Evangélium, a Szent Atyák, Szent Pál és az apostolok tanításainak olvasására buzdít ezekben. A szerzetesi lélek számára adott néhány bölcs mondása valósággal szállóigévé vált középkori kolostorainkban. Mint például: „Tanulj meg beszélni kevés szóval és megfontoltsággal" és „Gondolj mindig arra, hogy mi jót mulasztottál és mi rosszat cselekedtél".

Nagy áldozatkészséggel lemásoltatta a regulát és a rendi konstitucióka t. Ezeket a máramarosi monostornak adományozta egyházi átokkal fenyegetve meg azt, aki ezeket a rendi élet szempontjából fontos könyveket elidegeníti. Példája szerzetestársai körében gyújtó hatású volt. A pálosok előretörése e korban a teologiai tudományok terén, ami a rend szellemi szintjének emelkedését is eredményezte, az ő példájának tudható be.

Utóda *II. Jeles István* (1448—52) előkelő nemesi család sarja, aki a katonai pályát cserélte fel a szerzetesivel. Az önmagával szigorú, másokkal igazságos szerzetes az önmérséklés erényével érdemelte ki az „insignis" jelzőt. Különösen a szent könyvek olvasása és elmélyedése az elmélkedésekben gyönyörködtette imádságos lelkületét. A tökéletes élet követésére

buzdító szentbeszédei, exhortációi az évkönyvek feljegyzései szerint kevésbé buzgó rendtársaiban gyakran keltették terjengősségük miatt az unalom érzését. Rendtársai ezért gyakran elégedetlenkedtek is. Kormánya idejére esik a pincsovi monostor alapítása (1449).

III. Furó István (1452—56) szintén igen értékes, kiegyensúlyozott egyéniség. Nagy tudománya, széleskörű műveltsége, szigorú önfegyelme s igaz keresztény alázatossága miatt emelték a rendfőnöki székbe. A szabadabb életfelfogás, mint a rinascimento előjele már akkor erősen döngette a kolostoroknak, a szigorúbb lelkiség fellegvárainak kapuit s nem egy kolostor lakói között már a fegyelmet kezdte bontogatni. István generális vizitációs útjain észrevette a kolostori életet fenyegető komoly veszedelmeket. Nem nyugodott addig, míg indítványára a rendi tanács el nem határozta a szerzetesek életének az eddiginél szigorúbb ellenőrzését. A cellák ajtain nyílásokat vágatott, hogy ezeken át a kolostor előljárója a nap bármely órájában megfigyelhesse a vezetése alatt levő szerzeteseket. Társainak jórésze azonban nem vette jó néven ezt az intézkedést. Meg is kapta tőlük a nem éppen kellemes hangzású „Fúró" nevet. A szerintük szigorúságban túlzó rendfőnök utódául pedig a szelíd lelkű Vincét (1456—1460) választották meg, akinek kormánya idején nagyobb erővel érvényesült a misztikus életszemlélet. A kontemplatív életformában való elmélyülés, lelki olvasmányok olvasása és a Boldogságos Szűz tisztelete voltak célkitűzésének főbb pontjai.

Ezek a kiváló s egyben tudománypártoló férfiak a rend irányításában minden tekintetben előideik nemes hagyományait követték. Az elkövetkező zavaros időkben, a társadalmi rendet bontó anyagi és szellemi erők erőteljesebb működése idején a régi célok megvalósítására: a belső fegyelem szigorú ellenőrzésére és a rend jogai és privilégiumai feletti őrködésre volt legfőbb gondjuk. Nemesen ható példájuk nem is maradt eredmény nélkül. A tudományosság és lelki emelkedettség nagyszerű képviselőiről emlékeznek meg ebben a korszakban a rendi évkönyvek. Ekkor élt Ulászló király kedvelt pálosa, a tudományára rátarti s a korabeli dogmatikus vitázásokban fényes sikert arató *Magyarországi* (Pannoniai) *Mihály*, aki a párisi egyetemen végezte tanulmányait s több, ma már elveszett teológiai munkát írt. Kortársa volt a szintén irogató *Kapusi Bálint* római pápai gyóntató, Miklós testvér, a mindkét jog doktora és Márton, a tudós budai magiszter.[192] Albert (1447—39), I. Ulászló (1440—44), V. László (1445—57), illetőleg Hunyadi

[192] A pálos írókra vonatkozólag V. ö. A pálosok az irodalomban c. fejezetet V. ö. II. k. VIII. fejezet.

János (1446—52) uralkodása idején a török előnyomulása s a háborúk állandó veszedelme egyre tart. Mindamellett Zsigmond halála után még emelkedik a hitélet. Főpapjaink, főuraink, a nemesség és a köznép a kereszténység és a magyar haza védelméért nagyobb áldozatoktól sem riadtak vissza. A török várnai (1444) és rigómezei (1448) győzelme még csak nagyobb összetartásra bírta a nemzetet, amit az ország különböző városaiban elég gyakran tartott egyházmegyei zsinatok hangulata, majd a kereszténység nagy győzelme: a nándorfehérvári diadal is igazol (1456. júl. 22). Mindamellett a harcokat megelőző csatározásokban sok kolostort égetett fel a török, több pedig lakatlanná is vált. Így az *uzsai* kolostor is, amelyet előttünk ismeretlen okból 1455 végén hagytak el a szerzetesek,[193] pedig ez évben Miklós marcali vajda meg is adományozta a kolostort.[194] A pálosoknak sok fontos rendi okmányuk pusztult el akkortájt a határvidékek kolostoraiban, de másutt is. Így 1447-ben rablók garázdálkodtak a *beregi* monostorban s minden iromány elégettek. A rend régi oklevelei elavultak, vagy a török és rablóhordák kolostorpusztító dühében vesztek el. Sok kolostornak tehát nem volt birtokában a jogait bizonyító oklevélanyag. Az oklevelek hiányában kétségbe lehetett vonni birtoklási jogukat, ami gyakran meg is történt, különösen a szomszédos erőszakoskodó földesurak részéről, akik mohó szerzési vágyukban több ízben támadtak jobbágyaikkal a kolostorok birtokaira s azokat maguk számára foglalták le. Állandóan fenyegette egyes kolostoraikat az a veszély, hogy kellő bizonyítékok hiányában elveszítik birtokaikat. A rendnek tehát az elveszett, vagy elavult oklevelek megújításáról kellett gondoskodnia. Az egyház fejéhez fordultak tehát, hogy a rend védelmében intézkedjen. *IV. Jenő* pápa a rend eléggé zavaros anyagi helyzetének tisztázása végett elsősorban is *Dénes* esztergomi érseket bízta meg a rend vizitációjával (1440) s egyben felhatalmazta monostoraik, székházaik s a hozzájuk tartozó alapítványok és birtokok megerősítésére és jóváhagyására. „A szent rend eddig szerzett és alapított minden házát, ezeknek neveit és mellékneveit, minőségét, állapotát és részeit számukkal és minőségükkel kiegészítve jóváhagyta és apostoli tekintélyével megerősítette, ugyanazon érvényt és erőt tulajdonítva, mintha a monostorok, helyek és alapítások eredetekor szabályosan és törvényesen 1442-ben Esztergomban keltezve történtek volna".[195] 1443-ban pedig a rendi konstitucionákat vizsgáltatta felül

[193] V. ö. Csánky D. i. m. III. k. Zala m. Szentiványi Cathalogus 47.

[194] A horvát tartományhoz tartozó kolostorok között részletesebben írtunk róla.

[195] Eggerer i. m. pag. 204.

János praenestei püspök és János apát által, hogy amennyiben szükségét látná, javítsanak és változtassanak rajta. A rend elnevezése körül támadt zavarban szintén felemelte igazságosztó szavát. Voltak, akik Szent Ágoston rendjének nevezték őket, mert az ágostonos regula alapján éltek. Ezzel a téves beállítással szemben tisztázta a kérdést s megállapította, hogy bár Szent Ágoston reguláit szerint élnek, hivatalos nevük „Remete Szent Pál rendje".

Egyébként ebben a korszakban több régebben alapított kolostor gazdag *megadományozásáról* is tudunk. A Gara László makói bán által egykor adományozott veszprémmegyei Újfalut és Szurt, a győrmegyei Szemerét és Ménfőt, a komárommegyei Mákot, a pápai háztelket és a Tapolcán két malmot, amelyeket az adományozó pártütése miatt a kolostortól is elkoboztak, Márton rendfőnök kérésére I. Ulászló ismét visszaadta a *porvai* pálosoknak új adományozás címén (1441.). Gara László nádor pápai földesur 1456-ban új malom építésére is engedélyt adott nekik. A kolostor épülete pedig, amelyet Gara László 1456-ban kezdett építtetni, 1465-ben készült el.[196] A rendnek 1447-ben Székesfehérvárt is volt háza, amely a *toldi* monostorhoz tartozott.[197]

Hrusovecz Konrádné Lukasovecz nevű birtokát adta a Szentlélekről n. *garicsi* kolostornak (1443.).[198] A Dersffyek Tanár községben adtak birtokrészt a szerdahelyi kolostornak (1444.).[199] Lipthay Bálint Cserment adta a hangonyi monostornak (1448.).[200] Mátyás pap, majd pálos szerzetes, Kerek László fia az egri püspök engedelmével Telkibányán a Szent Katalinról n. templomot és szegényházat a Csécses nevű birtokkal s az itt épült kolostorral a *gönczi* monostornak adta, (1450.)[201] melynek birtokai az említett bekebelezés által tetemesen megnövekedtek. Telkibányán malom és majorság, a Chatárhegyen szőlők, a Szent Katalin templomhoz és szegényházhoz tartozó házak, rétek, szőlők, malom és Mezőpuszta (1444.), a Bányapataka vizén malom (1446), fürdő és egyéb fekvőségek (1459.) tartoztak a monostor birtokaihoz. Ezekhez a javakhoz főleg Kuprez György, Bebek Imre erdélyi vajda és fia László s a már említett Mátyás pálos juttatta a monostort, amelynek vagyona még

[196] 1441: OLDO 13610. — 1450: OLDO 14424. — 1456: OLDO 22495. Eggerer i. m. pag. 219.

[197] Gyöngyösi i. m. c. 49.

[198] Eggerer i. m. c. 21.

[199] 1444: OLDO 13826.

[200] 1448: OLDO 141192.

[201] Eggerer i. m. pag. 225. — Csánky D. i. m. Abaúj m. — Chronotaxis c. 5. n. 47.

vétel útján is gyarapodott. (Káros helység Zemplénben, az Olcsaván egy malom és Szántón egy szőlő.)[202]

A *régéci* kolostornak Upor István szőlőt, földeket, malmot (1438.), Zápolya Imre Horvátiban szabadtelket (1465.), Liszkay Szilva Péter (1466.) és Dyáki Simon (1468.) malmot adományozott. Egy győri polgár Alsokon szőlőket, Gara László nádor pedig szintén szőlőket adott a *csatkai* monostornak (1455.).[203] A *nagyjenői* kolostort a XV. században Vásoni Miklós fia László mester, Kisjenői Miklós fia György mester, nemes Keche István és Miklós, a Sárosdi nemesek Cher János, Jánossy Antal, Szalapai Beke János, özv. Végh Györgyné adományozták meg. 1452-től 1453-ig György atya építtette újjá a kolostort s ezzel a rend évkönyvírói szerint ő a kolostor tulajdonképpeni megalapítója.[204] A *szakácsi* kolostornak Szécheni László Széchényben szőlőt, Marcali János 200 forintot, Dorthidán malmot és Pechenden szántóföldeket (1455.), Therpe Péter pedig szőlőket, szántókat, réteket és erdőket (1456.) adott. A *pogányszentpéterfalvai* (Somogy m.) kolostor 1457-ben *Patán* birtokrésszel, a *pilisszentlászlói* kolostor pedig Sződ falu határában egy malommal, melyet egy szentendrei szőlőért kaptak cserébe és egy budai házzal bővült.[205] Miklós marcali vajda fia János *Nyavaládon* a tötösenyerei és uzsai pálosoknak adott földbirtokot, a Maros község mellett fekvő patai birtokát és malmát a *toldi* kolostornak adományozta, majd Szent Domonkos tiszteletére *Marcal* mellett kolostort is alapított (1455.).[206] Adományozását Mátyás hagyta jóvá (1459.).[207]

A főúri adományozók közül kitűnik *Frangepán Márton*, aki Noviban, az Adria partján alapított monostort. Néhány horvát nemes úr Busán mellett alapított kolostort. A híres lepoglavai monostort, amelyet Zsigmond apósa Cillei Hermann, Szlavonia bánja alapított 1440 körül, III. István idején (1452—1456.) restauráltatta utóda *Cillei Ulrik*, aki még a remetei kolostort is gazdagon megajándékozta, Blyzna nevű birtokával

[202] V. ö. Rupp i. m. 302 l.

[203] 1455: OLDO 14951.

[204] Eggerer i. m. pag. 214.

[205] 1457: OLDO 15189. Rupp i. m. I. 243 l. — A kolostor nevezetesebb perjelei Sebestyén (1351), Gergely (1413) és Mihály (1493).

[206] 1455: OLDO 14915. — V. ö. Vármegyei monográfiák Somogy vm. 424 l. 1480: Rupp i. m. III. 302. — Az 1536. évi adólajstrom szerint (33—38 l.) mindössze Egyházasandócson és Ecsényben voltak földesurak.

[207] 1455: OLDO 14919. 1459: OLDO 15323. — A toldi kolostorhoz tartozott 1443-ban Székesfehérvárott egy kisebb székházuk, amelyet 1479-ben vétel útján a csatkai kolostorhoz csatoltak. V. ö. Rupp i. m. I. 233 l.

és tartozékaival, 1445-ben. Példaadó hatása gyújtó volt. A következő évben *Benedek* zágrábi püspök Alsónovák nevű birtokát, 1448-ban pedig *Tamás* címzetes püspök Sternicz nevű birtokát adta a kamenszkai pálosoknak. De nemcsak hazánkban terjedt a rend ebben a korszakban. Ulászló gneseni érsek a lengyelországi *Qporovo* városban adott nekik templomot és kolostort. V. Miklós pápa 1454-ben az Üdvözítőről n. egyházból, amely *Róma* városán kívül volt, a Szent István templom mellett épült kolostorba telepítette őket: a Szent István magyar királyról nevezett templomot és a S. Stephano rotondot is ekkor szerezték meg a pálosok. Itt működött többek között Kapusi Bálint híres római gyóntató is. 1456-ban III. Frigyes a *bécsújhelyi* monostort alapította, melynek első perjele Zegindeth Bálint, magyar ember volt. Egyébként ez a kolostor a császári ház tagjainak kedvelt tartózkodási helye volt. Általában ez az időszak a szerzetesség aranykora volt. Valószínűleg ekkortájt létesült Vasmegyében a Lakhegy lábánál az *egervári* kolostor és műemlékekben gazdag temploma, melyben Szent Benedek vértanú ereklyéit és Egerváry Böröck c. tinnini püspök (XVI. század eleje) hamvait őrizték, Kiscell közelében a szentpéteri dűlőn a ma már csak romjaiban látható *jánosházai* kolostor, amely a XVI. század elején a várat birtokló Erdődyek több kedvezésében részesült és a ma már szintén csak romjai által jelzett Szent Lélekről n. *jólsvai* (Gömör m.) monostor, melynek a szomszédos Mnisányon (Baráthely) voltak birtokai.[208]

V. Lászlónak a pálosok iránti vonzalmát igazolja az a tény, hogy 1441-ben Fügedet adományozta a *veresmarti* kolostornak.[209] Egyházi téren való gondosságára is vall viszont, hogy 1456-ban újból biztosította a nagykáptalan helyének, a budaszentlőrinci kolostornak Zsigmond által adományozott 300 forintot s a következő évben bécsi tartózkodása idején ezt az összeget még évi 100 forinttal meg is toldotta.[210] *Hunyady János* pedig 1452-ben megerősítette az elefánti pálosok velkapoljai jobbágyait régi adómentességükben, továbbá mánkóci és velkapoljai birtokaikat is felmentette mindennemű adózás alól, majd a budaszentlőrinci pálosok és az óbudai apácák közt egy ház birtoklása körül támadt perben Dénes esztergomi érseket bízta meg a vizsgálattal. 1453-ban Szobon telket ado-

[208] Eggerer i. m. pag. 215. — V. ö. A rend meggyökerezése idegen országokban c. fejezet i. v. részeit és a Vasmegyei monográfiák Vas m. 31. 48 l. Gömör—Kishont vm. 476 l.

[209] V. ö. Bártfai Szabó László cikkét az Egri egyházmegyei közlönyben. 1931. évf. 109—111 l.

[210] Eggerer i. m. c. 24.

mányozott a márianosztrai rendháznak.[211] Kormányzósága idején a rend a dömösi apátság birtoklása miatt erős összeütközésbe került az országtanáccsal, amely maga rendelkezett legtöbb esetben az egyházi javakkal.

Az okot erre az összeütközésre az 1446-ban megüresedett *dömösi* prépostság ügye szolgáltatta. Ebben az évben ugyanis a „Szent Szűznek az Olajfák hegyén" nevű szerzete, amely eddig Zsigmond jóvoltából bírta a prépostságot, a szomszédok folytonos kellemetlenkedései miatt lemondott IV. Jenő pápa előtt Rómában a prépostságról. A Szentszék ezt pálos perjelséggé alakította át s mint ilyent érdemeiért Kapusi Bálint római prokurator generalisnak, pápai gyóntatónak, több teológiai munka szerzőjének adományozta. Nem tudott azonban arról, hogy Hunyadi János kormánnyzó és az országtanács a magyar király főkegyúri jogával élve a prépostságot Bothos István királyi ítélőmesternek már oda adományozta. Az ebből támadt zavarban egyaránt kellemetlen helyzetbe került a pápa, Hunyadi és a Pálosrend. Hunyadi megfeddte a budai pálos kolostor előljáróit, akik Kapusi Bálintnak, most már V. Miklós pápa magyarországi követének (1447) eljárásáról mit sem tudtak, hisz tudtukon kívül szerezte meg Rómában a perjelséget. Viszont Kapusi jogainak érvényesítése végett igen erőszakosan lépett fel. Még attól sem riadt vissza, hogy Bothos Istvánt egyházi átokkal sujtsa.

Az 1450 júniusában Pesten tartott országgyűlés rendjei hevesen tiltakoztak a magyar király kegyúri jogán esett eme sérelem miatt. Hunyadi kérő levelet intézett a pápához, sőt a kényes ügy minél gyorsabb elintézése végett a bibornoki kollégium közbenjárását is kérte aziránt, hogy a pápa fogadja el az országtanács döntését: hagyja meg a dömösi prépostságot Bothos István birtokában. Az ügyet végül Kapusi Bálint lemondása (1451. március 27) döntötte el. Miután belátta, hogy makacsságával rendjének nagy kárt okozott, visszatért Rómába. V. Miklós pedig a perjelséget ismét prépostsággá alakította s ugyanakkor egyesítette az ezidőben létesített budavári prépostsággal. Mindkettőnek prépostjává az egyházi átok alól felmentett Bothos Istvánt nevezte ki, de utódja kinevezését illetően már a magyar király főkegyúri jogát ismerte el.[212]

[211] 1452: OLDO 14537. 14538. 8840. V. ö. Ltári Közl. I. 121. **Hajnal István**: Kivonatok Hunyadi János kormányzói okleveleiből. — **Nedeczky Gáspár**: Dömös története és újabb leírása. Esztergom. 1880. 35—37 l.

[212] **Fraknói Vilmos**: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. 163—173 l.

e) *A pálosok a magyar reneszánsz idején: anyagi gyarapodásuk.*

Az a hallatlan emelkedés, amely a rend anyagi és erkölcsi helyzetében az Anjouk alatt észlelhető, a Nagy Lajos halála után beállott trónzavarok idején és Zsigmond, Albert, I. Ulászló és V. László uralkodása alatt, ha meg is csappant egy kissé, de folytatódott. A rend továbbra is a közérdeklődés előterében állott s 75 esztendő lezajlása után folytatta fényes pályafutását. Anyagi gyarapodás, szellemi emelkedettség, kultúrális tevékenység, a haza és vallás szolgálata volt osztályrésze. *Mátyást*, a nagy reneszánsz-fejedelem bőkezűsége, lelki derűje, szívós akaratereje és tudományszomja mintegy praedestinálta, hogy az egyetlen magyar eredetű és szívéhez annyira közelálló rendet emelje és fejlessze. Uralkodása valóban korszakalkotó jelentőségű nemcsak hazánk, hanem a rend történetében is. Már trónralépésének évében elárulta rokonszenvét a pálosok iránt. A lepoglavai, garicsi, dobrakutyai, dubiczai, remethei, sztrézai, kamenszkai, csáktornyai monostorokat felmentette az adózás alól. Ezt az intézkedést Ulászló (1507), Ferdinánd (1554) és II. Miksa (1573) is megerősítette. A márianosztrai kolostornak oltalomlevelet adott (1473),[210] a csepeli bírákat figyelmeztette, hogy a budaszentlőrinci kolostornak Zsigmond által adományozott megfelelő sójáradékot adják ki; a diósgyőri kolostornak 1460-ban jobbágytelket adott,[214] majd megengedte a kolostor lakóinak, hogy szabadon, minden tized-fizetés nélkül makkoltathassák sertéseiket (1471). Ezenkívül biztosította malmaikhoz a szabad átjárást Miskolcon, Csabán és Diósgyőrön. A csabai nemeseknek megtiltotta, hogy a Héjjő folyón a diósgyőri pálosok malma közelében új malmot építsenek. Beatrix királynő felmentette a rendet megillető sót, a sójukat szállító kocsikat és barmaikat az adózás alól s megengedte, hogy a sót a diósgyőri atyák szabadon adhassák el.[215] Mátyás uralkodása idején a kolostoralapítások és adományozások újabb sorozata következik. A *vetahidai* (Somogy m.) kolostor 1454 és 1492 közt Mácson a Miháldiak, 1464-ben Sorek Oszvald adományozása folytán részbirtokokra, 1493 ban pedig Somogyvár közelében földekre,[216] az *ungvári* kolostor

[213] Chronotaxis c. LXXVI.

[214] 1460: OLDO 15489.

[215] OLDO 17168. 19269. — Monaki Miklós is 1480-ban zálogosította el szadai birtokrészét a diósgyőri pálosoknál V. ö. Rupp i. r. II. 58.

[216] 1454: OLDO 14893. — 1481: OLDO 14867. — 1482: OLDO 18686 —1492: OLDO 19930 és Eggerer i. m. pag. 226. V. ö. Elenchus Sum. fol. 169. — Pázmány. — Gyöngyösi c. 31.

1412-ben a gerényesi szőlőhegyen három szőlőre, az Ungon malomra, Tarcsán és Bozoson szántókra, Ungvárott egy házra, 1506-ban pedig Záhonyban egy halastóra és Mocsár helységre tett szert.[217] A *régéci* kolostornak Zápolya Imre Horvátiban szabad telket adományozott.[218] Nemeskezy György fia, a tudós Balázs, Munkács várnagya, beregmegyei nagymuzsai birtokát, amelyet Mátyás anyjától, Szilágyi Erzsébettől kapott több birtokkal együtt, a *beregi* monostornak,[219] Kemek János pedig berki birtokát a *tolnai* kolostornak adta (1486), amely mint perjelség a toldi vikáriatus joghatósága alá tartozott.[220] A gombaszögi monostor főleg a Bebekek adományából, a veresmarti kolostor Debrői István birtokadományozásából (1461), a kalodvai kolostor Szilágyi Mjhály varjasi (1458), Fejéregyházy Bálint (1466) mosztonyi (Arad m.) és Szilassy Bernát (1493) gerbai (Zaránd m.) birtokaival gyarapodott. A *bajcsi* kolostornak Haraszti Imre és felesége Orsolya (Sywllewd) szérűskertet (1446) adományozott. 1457-ben Tamás cserőgi várnagy nagypeterdi részbirtokait a hozzátartozó vámmal és piacvámmal együtt a kolostornak adományozta. 1451-ben pedig a Villyami testvérektől Villány községben nyertek birtokot. Majd Gara Jób várúr főajtónállója, Porkoláb Bálint Gyeőrös községben és a Dráva mellett erdőt, szőlőt és malomtizedet juttatott a kolostornak. (1472.) 1484-ben pedig Gara Jób végrendelkezése folytán a kolostorra szállt tótfalui részbirtokok s egy siklósi ház tulajdonába iktatták be Mátyás király kívánságára a monostort.[221] A bodrogszigeti monostor, amelynek birtokai közé több értékes halastó tartozott, 1468-ban Segus (Szegös) György végrendelkezése folytán több szőlővel és a csatári határban húsz hold szántóval gyarapodott, melyet Herczeg Péter négy halastavával cseréltek el.[222] Várday Mihály várdai és jutai, az Imreffyek és Szerdahelyi István Chil (Szil) nevű birtokukat adták a *szerdahelyi* kolostornak (1484.).[223] A *dédesi* kolostor is a század második felében gyarapodott. Birtokai Miskolc, Kisfalud, Sajókeresztur és Csenik borsodmegyei helységekben,[224] továbbá Zám, Csécs és Szabolcs szabolcsmegyei pusztákon voltak. Ez

[217] Rupp i. m. II. 399 l.

[218] A. P. Régécz OLKO fasc. III. n. l.

[219] OLDO 17030. OLDO 15739 és Protoc. Paulin. pag. 107. — Rupp i. m. 376. l.

[220] Gyöngyösi i. m. c. 46.

[221] A. P. Baics 1483. fasc. I. n. 10. OLKO.

[222] Prot. Paulin. pag. 653.

[223] 1481 : OLDO 18587. — 1487 : OLDO 19266. V. ö. Rupp i. m. III. 298. és Csánky D. i. m. Tolna m. 452—465 l.

[224] Rupp i. m. II. 54. 55 l.

utóbbiakat a Gecsei család adományozta a rendnek (1473.). Az Endesiek pedig birtokrészekkel adományozták meg,[225] sőt birtokaikból még az eszényi kolostornak is juttattak (1482—83.),[226] amely 1479-ben Fáber Imre adományozása révén a Laponya nevű halastó, a szentmártoni rév, a Bari és Magashegyeken szőlők s Tóköz és Zeg nevű erdők birtokába jutott.[227] A *felnémeti* pálosok 1478-ban Szökén szereztek birtokokat, 1479-ben pedig a Vasváriaktól vásároltak birtokrészeket.[228] A *szentkirályi* kolostort 1497-ben adományozta meg Thoffalvai Tamás minden ingó és ingatlan vagyonával.[229] Beatrix királynő a máramarosi sóbányákból évi 50 aranyforint értékű sót utaltatott ki a mármarosi kolostornak (1483.), Praznolchi Péter porubai, hunyorádi, kelecsényi és praznolchi birtoka felét, egy malmát a Nyitra folyón, két halastavát és szarkaházi birtokát (1490.), Elefánthy Benedek elefánti, szalakuszi birtokának és a Nyitra folyón épült malmának felét (1491.), II. Ulászló pedig a nyitramegyei gethfalvi majorság felét (1493.) adományozta az *elefánti* kolostornak.[230] Rozgonyi László a máriavölgyi kolostornak templomot építtetett (1471.) a pozsonyi hosszú utcai háza felét, Szentgyörgyi Imre gróf özvegye pedig a ház másik felét 60 forint fejében adta át nekik. A Szent János tiszteletére emelt kápolna is ebben a házban volt.[231]

Az 1477. óta a toldi monostorhoz tartozó *székesfehérvári* házat 1479-ben vette meg a csatkai perjel s az elkövetkező háborús időkben székházul használta. Ez utóbbi kolostornak 1472-ben már Olesán és Picsordon (Győr m.) is voltak részbirtokai s valószínűleg még Mátyás uralkodásának utolsó éveiben szerezhette a kagymáthi (Fehér m.) birtokot is, amely 1512-ben oklevélileg bizonyíthatóan a rendé volt.[232]

A *szakácsi* kolostort Kozma Bálint erdővel (1463.), Veres György kerttel (1466.), Szeged város íródeákja, Ferenc szőlőkkel, egy malommal és monyorókeréki birtokával (1474.), Sauli

[225] 1773: OLDO 17459. — és OLDO A. P. Dedes fasc. I. n. 1.

[226] 1479: OLDO 18299. — 1483. Lelsz Elenchus stat. — 1482: Lelesz 12. — 1483: lelesz elenchus stat. V. ö. Csánky D. i. m. 534 l. Zemplén és Szabolcs m. — Eggerer i. m. c. 34. pag. 281.

[227] V. ö. Rupp i. m. II. 62 l.

[228] 1465: OLDO 16243. — Rupp i. m. II. 32. — OLDO 1002. — 1432: OLDO 12470. — 1466: OLDO 16362. — Nagyiván is a kolostor birtokai közé tartozott. 1508: OLDO 21856.

[229] Eggerer i. m. pag. 266.

[230] 1490: A. P. Elefant. fasc. 15. n. 5. — 1491: Annales ord. I. 2. c. 12. Eggerer i. m. c. 31. — 1493: OLKO fasc. VI. n. 10. 120.

[231] A. P. Thall. fasc. I—XIV.

[232] 1472: OLDO 17362. — 1512: OLDO 22301. V. ö. Rupp i. m. I. 233 l.

Demeter és özvegye felsődédi birtokukkal (1476.), Maróthi János Zsitva pusztával szemben levő egyik malmával (1477.), Szentkirályi István egy telekkel és két jobbágyával Keszőn (1481.), Kigyó Mihály, Vidy Mihály és Orvos Péterné a szakácsi határban rétekkel, szántókkal, szőlőkkel adományozták meg (1495.).[232]

A *nagyjenői* pálosokat első birtokukba a Veszprémmegyei Botföldön (Vidép.) 1478-ban nádori intézkedéssel iktatták be. Kinizsy Pál elvette tőlük ezt a birtokot, de 1489-ben ismét visszaadta nekik.[234]

A XV. században a török hadjárat idején elpusztult, eléggé gazdagnak mondható *kápolnai* kolostort Demeter alperjel búzgólkodására Tordai András és László restauráltatták 1474-ben.[235] A *pogányszentpéterfalvai* kolostornak Forster György Páldon malmot adományozott (1477.).[236] Ez a kolostor még a század folyamán három értékes szőlővel (1490) és Iharos-Berény közelében halastóval gyarapodott (1499). Gara László nádor fia, Jób pedig Kovácsi helység mellett elterülő Somlóhegy nevű erdőségét adta a pálosoknak. Mátyás a csabai pálosoknak a mármarosi sóbányából 300 forint értékű sót adatott; 1464-ben az Üdvözítőről nevezett kolostornak 150 forint értékű sót utaltatott ki a szegedi kir. Kamara útján.[237] A király pártfogásának tudatában a közhangulat állandóan a rend mellett volt, amit igazol az a viszály is, ami a kamenszkai pálosok és a zágrábi prépost között a tized fizetése körül merült fel s melyben a II. Pius pápa által bírákul kiküldött *Tamás* esztergomi prépost és *Péter*, hivatkozva a XXII. János, V. Orbán, XI. Gergely és V. Márton privilégiumos bulláira, kimondották, hogy a zágrábi prépost követelése nem helytálló, a pálosoknak nem kell tizedet fizetniök. Mátyás példáján egyébként mások is felbuzdultak. Országh Mihály nádor az ő beleegyezésével *Diósgyőrött* a város mellett kincstári földet (Csaba nevű birtok) juttatott nekik, a *dobrakutyai* pálosokat bevezettette a losonczi birtokba s Verőcze megyében két nemesi udvarházat iratott rájuk a császmai káptalan előtt.[238]

Frengepán Márton és István a novi kolostort és templo-

[233] Rupp i. m. III. 292. l.

[234] 1478: OLDO 18113. — 1489: OLDO 19596.

[235] Eggerer i. m. pag. 137. A kolostor birtokai: Sal-Septel, Andócberek sziget, Kis-zemlény puszta, Nagyrét nevű kaszáló, Zeleméren erdők, Vádász puszta malommal, Szántó, Nagyváradon és Püspökiben szőlők, malmok és rétek. V. ö. Rupp i. m. III. 162 l.

[236] 1477: OLDO 17918. V. ö. Rupp i. m. I. 316 és 317 l. — Csánky D. i. m. II. Somogy vm. — Vármegyei monografiák. Somogy m. 424 l.

[237] Eggerer i. m. pag. 226.

[238] Eggerer i. m. c. 26.

mot ajándékozta meg gazdagon (1462). Majd a több kolostor felett fennhatóságot gyakorló gvozdi (Modrus) vikáriátus épületét restaurálták 1475-ben. Kandal Mihály Kandalovecz birtokát, Kapronczai Dorottya horváthi birtokát adta a *sztrezai*, Rehovecz János a kosoveczi, máriasoveczi és polocnai birtokát a *garicsi*, Dobrecz Imre Wassan nevű birtokát a *veresmarti*, Lemberger Frigyes mackoveczi birtokát a *csáktornyai* monostornak (1477) adományozta.[239] Az adományozások következtében a *sajóládi* monostornak jutott talán osztályrészül a legnagyokb fejlődés. Sajópetrin Kornis Pál (1439), Vatán Szendy Tamásné (1440), a zemplénmegyei Bás és Kerem részjószágokon a kolostoralapító Czudarok, Emődön Ruffus György (1450), Egyházaspetrin a Berentheiek (1454), Alsó és Felsőkórógyon a Bikkiek és Csiterek révén nyert a monostor birtokokat. Ezeken kívül hozzátartozott „Szalaipétertelek" nevű puszta (1429), Détapuszta (1453), Korhiban (1454), Szalontán (1455 és 1464), Berentén, Gyömrőn, Szegeden és Szent Alberten (1450) birtokrészek; 1461-ben a Montajiak és Csiterek felsőbabai és szalontai birtokaira formált már jogót a monostor.[240] Majd a Tiszából eredő Fok nevű patak Szederkény falura eső részét is megvették (1467) Bögötei Benedekné, Erzsébet csipkeréki birtokrészét az *örményesi* kolostornak (1480), a Fajszi család ecsényi birtokrészeit juttatta a *toldi* kolostornak (1490),[241] Szentmihályi Székely Mihályné Potenciana asszony veresegyházi birtokát adta az *erdélyi* B. Szűzről nevezett kolostornak, amelynek épületét is ez időtájt megújíttatta (1469).[242] Zápolya Imre a tokaji kolostor építését fejezte be (1470).[243] Illés fia Mihály worczjai vajda és felesége, Toldalaghy András leánya Zsófia toldalagi halastavukat és malmukat, ha pedig utód nélkül halnának el, összes toldalagi, faragói, móróci (Doboka m.) és erthyei (Kolos m.) birtokaikat a *szentkirályi* (székelyházai) hegyfokon épült B. Szűzről n. páloskolostorra hagyományozták. — Toldalaghy Zsófia és második férje Baltero Benedek 1483-ban szintén a n. kolostor javára

239 V. ö. A rend meggyökerezése a külföldön c. fejezet i. v. részeit.

240 1439: Rupp i. m. II. 82. — 1440: 13557. — 1453: OLDO 14754. — 1454: OLDO 14886. — 1455: OLDO 14967. 15002. 14969. — 1456: OLDO 15072,15092. — 1461: OLDO 15551, — 1472: OLDO 14884. V. ö. Rupp i. m. 82.1.

241 1480: Rupp i. m. III. 302. A. P. Örményes fasc. 9. n. 2. Rupp i. m. I. 306 l. Az 1536. évi adólajstrom szerint (34—38 l.) mindössze Egyházasandócson és Ecsényben voltak földesurak.

242 Eggerer i. m. pag. 231. — Valószínűleg azonos ez az 1531 évnél Sub rupe Michaelis néven szereplő kolostorral. Ekkor] adományozta meg a tordai sóbányák hozadékából János király 100 forint értékű sóval. — Említi: Eggerer (i. m. pag. 172.), Gyöngyösi és Pázmány.

243 Eggerer i. m. pag. 230—231.

végrendelkeztek. A pálosok nevezett birtokaikat 1535-ig békében birtokolták, amikor toldalagi halastavukat, malmaikat és a hozzájuk tartozó telkeket Toldalaghy Barnabás örököseinek, Mihálynak és Zsófiának, valamint Zsófia férjének Borbathveszy Jánosnak azzal a kikötéssel adták vissza, hogy ha a nevezett nemesek elhalnának, az említett birtokok ismét a kolostor tulajdonába jussanak.[244]

Mátyás uralkodása alatt több kolostor alapításáról is tudunk. Az eleinte Szent Bereckről, később Sarlós Boldogasszonyról nevezett *monyorókeréki* (Eberau, Vas m.) monostor Ják és Németújvár közt az egykori Kolom nevű helység helyén, Ellerbach Berthold és felesége Borbála 1473. évi alapítása. Ez utóbbi templomot is emeltetett a kolostor mellett. Ez lett később a község plébániatemploma. A kolostort Ellerbach János és István újból építették 1482-ben s karácsonyfalvai birtokukkal, két malommal és két szőlővel adományozták meg. A kolostort több adományozás érte még a század folyamán. Schuch János szőlőt (1484), Ellerbach János Harsás (Hasós) vasmegyei helység felét és halastavát adta a monostornak, amely a század végén az említetteken kívül Tóthfalu, Avasallya (Vasallya) helységekben és Monyorókerék városában lett földesúr.[245] A stájer határ közelében, a romjaiban ma is látható B. Szűzről n. *városszalonaki* monostor (Schleuningen Vas m.) a helybeli vár ura, Paumkirchner András német lovag alapítása (1475), aki itt szép gótikus templomot is emeltetett.[246] A Szent Mihály arkangyalról n. *vázsonyi* (Veszprém m.) kolostort Kinizsy Pál és Adonyi Magyar Balázs alapították 1483-ban s több faluval is megajándékozták. Így Karakófalut, Besserén 200 hold földet, a Bakonyban erdőséget és szénást adományoztak a kolostornak. 1489-ben kőkerítéssel vették körül a kolostort, amelynek halastavat, szántókat és két rétet (Hassagh és Gyertyánka) is adtak. Maga Kinizsy még karakói birtokait is a jámbor szerzeteseknek juttatta. Annyira tisztelte a pálosokat életszentségük miatt, hogy templomukba kívánt temetkezni, ami meg is történt. Kolostoralapítási tényét büszkén hirdeti sírirata:

Erexit Vasonia claustra Kinysius Heros,
Illius hac urna marmoris ossa cubant.

[244] A. P. Szentkirály 1478 fasc. I. n. 2. — 1483 fasc. I. n. 3. — 1535 fasc. I. n. 4. — V. ö. Elenchus Sum.i. h.

[245] V. ö. Eggerer i. m. pag. 154. — Rupp i. m. 574 l.

[246] Eggerer i. m. pag. 240. — Szentiványi Cathalogus 54. n. 30. Magyarország vármegyéi és városai. Vas m. 107 l.

A kolostor alapítását és a nagylelkű adományozásokat Mátyás hagyta jóvá (1483), sőt nevezett birtokokra vonatkozó királyi jogáról is lemondott a monostor javára.[247]

A *sopronkertesi* kolostort (Baumgart, Kismarton mellett) 1475-ben Gravenig Udalrik és fia Farkas alapította. Kertesi birtokukat, réteiket, szántóikat, szőlejüket, halastavaikat, kastélyukat, malmukat és két jól jövedelmező soproni, valamint egy rajta kívül eső házukat adták a kolostoralapítás céljaira. Majd templomot és kolostort építtettek a szerzeteseknek. Alapításukat III. Ferdinánd erősítette meg.[248]

A Szent Farkasról n. *sopronbánfalvai* monostort (Sopron m.) a soproni polgárság alapította 1482-ben a Szent Farkasról n. s valószínűleg már 1441-ben alapított kápolna mellett, melynek gondozását még jóval a kolostor alapítása előtt bízták rájuk. A kápolna közelében levő barlang tulajdonképpen eremitorium volt, melyben a XV. század hatvanas éveiben egy jámbor pálos remete élt. Sűrűn látogatott búcsújáróhely volt ez a kápolna. Különösen a környék németajkú lakossága járt ide szívesen ájtatosságok elvégzésére. 1481-ben már a Szentszék is felfigyelt a szentnek tartott helyre. IV. Sixtus, a pálosok nagy barátja ebben az évben búcsút engedélyezett a kápolnának. Sopron város polgársága viszont a pálosok rendfőnökét kérte, hogy járuljon hozzá a kolostoralapításhoz, ugyanekkor a kolostor céljaira a templom mellett emelkedő két dombot adományozva. Majd Orbán győri püspök is megadta a soproniaknak az engedélyt a kolostoralapításhoz. A kolostor építése azonban csak lassan haladt, bár több végrendeleti hagyományozás és adományozás is érte ezidőtájt a pálosokat. Így Gemary László felesége Borbála grófnő még az alapítás évében malmot adott nekik[249].

A Gyümölcsoltó Boldogasszonyról n. *tokaji* monostort (Zemplén m.) Zápolya Imre szepesi örökös gróf alapította 1470-ben. Tulajdonképpen a már régebben alapított Szent Annáról n. tokaji kolostort alapították újra, melynek már 1411-ben Rácz Demeterné Mézesmál nevű szőlőhegyét s Vizaknai Esztemér János 35 forintot adott. Majd mint földesúr Tardos és Ond (Szabolcs m.) helység malmát, tizedét és kilencedét adta a ko-

[247] 1483: OLDO 18822. — 1489: OLDO 19536. — 1483: OLDO 14824 és 1489: OLDO 19537. — 1489: OLDO 18788. — V. ö. Chronotaxis c. 131.

[248] 1475: OLDO 17681.

[249] 1482: OLDO 18692. V. ö. Eggerer i. m. pag. 248. — Az alapítólevél szövegét közli Wohlmuth Ferenc: Gründung des ersten Karmelitinnenklosters zu Wandorf 1892. (Stimmen vom Berge Karmel 1893 évf. V. ö. Rozsondai Károly és Sümeghy József: Sopronbánfalva. Sopron 1937. 45 l.

lostornak (1476), amely rövid néhány évtized alatt a golopi birtokkal és néhány tokaji és tarcali szőlővel is gyarapodott. A kolostor tartozékbirtokai közé a már említett Tardos és Ond, a Bodrogon egy malom, a tokaji hegyfokon néhány szőlő (Aranyos, Nyulas, Pincefalu, Kuszárszőlő, Thanya, Jakabandrás, Mézesmál és Barátszőlő) és egy ondi szőlő tartozott.[250] A Szent Lászlóról n. *gyulai* (baranyai) kolostor szerzetesei az általuk 1472-ben VI. Sándor pápa engedelmével lebontott templomuk helyébe újat emeltek, amely Tamás rendfőnökhelyettes buzgólkodására 1487-ben épült fel.[251]

Mátyás király nekik ajándékozta a plébánia jellegével bíró, valószínűleg a XI. században épült Fehér Boldogasszonyról n. *fehéregyházi* (Pilis m.) templomot Óbuda közelében, ahol a hagyomány szerint Árpád sírja van.[252] A nagy király Avellas Archamonust küldte először követségbe ebben az ügyben a Szentszékhez, majd külön folyamodványban maga számolt be IV. Sixtus pápának arról a pusztulásról és szomorú elhagyatottságról, melyben az óbudai fehéregyházi prépostság volt. Templomában csak ritkán van istentisztelet, plébánosa, aki a budai egyház prépostja és más egyházi tisztségeket is birtokol, ezt a szegény és hasznot egyáltalán nem hajtó templomot nem gondozza kellőképpen ; a legfeljebb két itt tartózkodó pap végzi el helyette az istentiszteletet, ezeknek magatartása az idezarándokló nagyszámú nép áhítatát és az egyház tekintélyét rontja. Ezért kéri a pápa beleegyezését, hogy ezt a templomot a szigorúbb életmódjukról híres, tiszta életükről közismert pálosoknak adományozhassa (1480). Ez a kolostor 1484-ben ment át a rend tulajdonába. VI. Sándor pápa II. Ulászló kérésére erősítette meg a rendet Fehéregyház birtoklásában (1494), s megengedte, hogy ezen a helyen kolostort is szervezzenek. Majd ismételt kérésére kivette a kolostort a veszprémi és esztergomi püspök joghatósága alól (1496) s megengedte, hogy a békásmegyeri és nyéki „királyi kápolnákban" is bizonyos napokon ők végezzék az egyházi tényekedést. 1511-ben Pesti Nagy Péter Zolghaiur birtokát adta a templomnak. Ennek a kolostornak első perjele a komorlelkű pesti Bacc Mátyás volt, akinek vezetésével eleinte nyolc pálos lakott itt.[253] A premontreiektől elhagyott

[250] 1470: OLDO 15347. — OLDO 17867. V. ö. Csánky D. i. m. Zemplén m. és Szabolcs m. 534 l. — 1476: Rupp i. m. II. 332. — Eggerer i. m. pag. 231. — Extractus Sum. fol. 113. A. P. Tokaj fasc. I. n. 1. — fasc. 2. n. 7. — fasc. 4. n. 1.

[251] Chronotaxis c. 5. n. 12. — Kolier i. m. III. 233 és 235 l.

[252] Ezt a helyet említi 1421: OLDO 11152 és 1511: OLDO 35864.

[253] Eggerer i. m. pag. 254. — Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára III. 268 l. — V. ö. Bártfai Szabó László: Óbuda egyházi intéz-

Ker. Szent Jánosról n. *zsámbéki*[254] és Szent Eustachról n. *csuthi*[255] (Csút) prépostságot (1475) is nekik adományozta IV. Sixtus engedelmével, aki a prépostságokat a nevezett helyeken megszűntette s megengedte, hogy perjelségekké alakítsák át. Mindkét helyen Gábor egri bíboros püspök iktatta be a rendet az újonnan adományozott kolostorok birtokába (1480). A király új adományozási okmánnyal az egykori prépostságok régi javait is a pálosoknak adományozta (1482, 1484), amit II. Ulászló is megerősített (1501). Az előbbinek, amelynek többek közt Picsordon és Pátkán (Győr m.) is voltak birtokai,[256] Waaczy (Váczy) István, a király kedvelt budaszentlőrinci pálosa, az utóbbinak pedig Budai Imre volt a perjele. A premontreiek nem nyugodtak meg teljesen Mátyás intézkedésében. 1511-ben már elérkezettnek látták az időt, hogy közjegyző előtt tiltakozzanak az ellen, hogy Balaszentmiklósi Mihály püspök, pálos szerzetes, Váradi Endre perjel és társai a zsámbéki kolostorban tartózkodjanak. Tiltakozásuk azonban mit sem használt, akárcsak Ferenc sághi prépost, rendi vizitátor által irányított későbbi kellemetlenkedéseik sem (1520). 1514-ben az esztergomi káptalan, 1516-ban pedig Ruska Gáspár, Ujvásárhelyi György és Rohmann Zsigmond akarták a monostor birtokait (Olcsa, Födémes, Turgón, Gyón, Kemej és Kind-Kőrös puszták) elfoglalni. Az erélyes Pál perjel azonban sikeresen védte meg kolostora érdekeit, sőt Endre esztergomi nagyprépost előtt élesen kelt ki az ellen is, hogy a premontreiek őket „javaik és házaik vakmerő és szentségtörő bitorlóinak" nevezzék. A kolostort egyébként, amelyben a mohácsi vészig éltek pálosok, több adományozás érte. Mátyás király Szerdahely és Pátka pusztát (1482), Kewbly Benedek pálos remete öröklött vagyonát (1511), Galyai László özvegye, Nemes Márta galyai és csépeni birtokrészeit (1513), wapekewi Onory László özvegye, Ilona székesfehérvári házait adományozta a monostornak (1523, 1524, 1534), amelynek a fejérmegyei Vérten is volt nagyobb birtoka.[257] Mátyás egyéb-

ményei a középkorban. Budapest, 1935. és Mit várhatunk a Fehéregyház körül folyó ásatásoktól? Budapest, 1936. Szerinte minden kétséget kizáróan „a Bécsi-út felső vonalán ... a Viktoria (Bohn) téglagyár területén" kiásott templom és kolostor azonos Fehéregyházával. — U. o. 191.

[254] A helység első említése 1041: OLDO 8650. — A. P. Pest. fasc. 19. n. 45. és a P. Chuth fasc. 1. n. l. — V. ö. Chronotaxis c. 99.

[255] Gyöngyösi i. m. c. 61. Eggerer i. m. pag. 240. és 258. — Szentiványi Cathalogus 56. — 1480: OLDO 37014. — Chronotaxis c. 29. — Rupp i. m. I. 137 l.

[256] OLDO 24865. — V. ö. Eggerer i. m. pag. 240. — Chronotaxis c. 29.

[257] 1511: OLDO 22184. — A. P. Chuth fasc. 2. n. 2. és A. P. Pápa fasc. 1. n. l. — Czinár—Fuxhoffer Monast. II. 14 l. és 58 l. — Rupp i. m.

ként a rend iránti rokonszenvét 1481-ben is kimutatta. A török által felégetett lepoglavai kolostort György perjel által rendbehozatta, gazdagon megajándékozta s egyben temetkezési helyéül is ezt választotta.[258] Majd saját ügyészét, Péczely Benedeket is rendelkezésükre bocsájtotta, hogy a birtokaik körül támadt peres ügyekben segítségükre legyen a hatalmaskodó főurakkal szemben. Királyi kegyét és bizalmát még azzal is kimutatta, hogy pallosjogot adott nekik (1466).[259] Vallásos hittel volt eltelve a rend patrónusa, remete Szent Pál iránt is, akinek budaszentlőrinci sírja mellett tett fogadalmakról és az ott történt csodákról nem egyszer értesülhetett, akár a pálosokkal való személyes érintkezés által, akár az egyes eseteket feljegyző pálos atyák irataiból. A nagy király maga is több ízben ajánlotta magát a Szent pártfogásába. Így 1475-ben is, amikor épen remete Szent Pál napján aratott döntő győzelmet Moldvában Ali Bég felett.[260]

A királynak és kortársainak nagy rokonszenvén kívül a rend tekintélyét és fejlődésének lehetőségét uralkodása idejére eső kíváló rendfőnökök tényked̈ése is előmozdította.

Még uralkodása kezdetén 1459-ben halt meg a sajóládi kolostor egykori híres perjele, *Fekete Vince* rendfőnök, aki több levelet írt a már említett Mihály doktornak padovai lektorsága idején. Mandátumának utolsó esztendejében András vezette a rend ügyeit. Majd Sovány János (1460—1464), III. András (1464—1468), VI. Péter (1468—1472), I. Gergely (1472—1476 és 1480—1482), I. Bálint (1482 1484), Szombathelyi II. Tamás (1476—1480 és 1484—1488) és Zalánkeméni VII. Péter (1488—1492) következtek a rendfőnöki tisztségben. Tudásban, tehetségben kétségkívül mindannyian kíváló egyéniségek, akik a nagy király szimpátiájának birtokában a rendet úgy szellemi, mint anyagi tekintetben a fejlődés igen magas fokára emelték. Alattuk a pálos kolostorok, különösen a budaszentlőrinci, a tudományok és művelődés valóságos gócpontjaivá lettek. Gyöngyösi Gergelynek és az évkönyveknek erre a korszakra vonatkozó feljegyzései igaz büszkeséggel és örömmel tölthetik el a kutatót a sok kíváló név és nagyszerű alkotás említésekor. Nem lesz érdektelen ezekről a rendfőnökökről néhány találó vonást ide vetnünk. Az ő irányításuk szabja meg tulajdonképpen a rendi szellem fejlődésének útját.

246 l. — V. ö. Gyöngyösi i. m. c. 61. — Eggerer i. m. pag. 240. — Chronotaxis c. 29.

[258] Eggerer i. m. pag. 248.

[259] 1466: OLDO 16297. Eggerer i. m. pag. 228. — Gyöngyösi i. m. pag. 192. Akad. példány.

[260] Gyöngyösi i. m. pag. 193.

Soványi János mint a filozófia doktora lépett a rendbe. Önfeláldozó hősi lélek volt, s a regula előírásait maradék nélkül teljesítette. Nem riadt vissza ragályos járvány idején beteg társainak ápolásától sem. Lelkét a szigorú aszkézis keménnyé és ellentállóvá edzette, testét pedig legyengítette. Ezért nevezték macer-nak, soványnak.

András is mint meglett ember, a nádor szolgálatában töltött több évi katonáskodás után lépett a rendbe. Kiváló szónok volt. Szuggesztív ereje főleg a lesújtottak vígasztalásában érvényesült. Mint Vince rendfőnök helyettese, alaposan beletanult a rend ügyeibe s így a rend kormányát avatott lélekkel s ritka rátermettséggel vehette kézbe.

VI. Péter híres volt szelídségéről, jó szívéről. Nem büntető szigorral, szelídséggel hatott társaira, akik az általa sűrűn használt „bone fili" megszólítást állandó jelzőként illesztették nevéhez. Kormánya idején kétségkívül éppen jósága miatt kezdett a rendben a szabadabb szellem érvényesülni. Ezért vizsgáltatta felül II. Pál pápa Rómában Bernát bíborossal a rendi konstituciókat.

I. Gergely esztergomi kanonokból lett szerzetessé. Kiváló lelki sajátosságainál fogva rendtársainak valóságos atyja s egyben Mátyás kedvelt embere volt. Ez a szentéletű ember minden rendtársát nagyszerűen kezelte. Egyszer az egyik kolostor vizitálásakor néhány rendtársát a böjt megszegésén érte. Cellájukban a regula előírása ellenére sült kappant lakmároztak. Szelíden figyelmeztette őket: „Isten kegyelmezzen meg nektek, amiért nem hívtatok meg engem is." Hasonló tapintattal és alkalmazkodó szigorral járt el rendtársai minden rátartozó ügyében. Más alkalommal a budaszentlőrinci kolostorban két özvegy jelent meg és kérte a rendfőnököt, hogy nyittasson nekik cellát, mivel a világról lemondva, elvonultan akarják leélni életük hátralévő napjait. A kérés természetesen nem volt teljesíthető. Hogy azonban sértődés ne essék rajtuk, a tapintatos rendfőnök kijelentette előttük, hogy nincs üres cella a kolostorban. A társaságában levő fiatal fráter azonban hirtelen közbeszólt s ártatlanul figyelmeztette a rendfőnököt, hogy az ő cellája mellett van egy üres szoba. Gergely erre kénytelen volt kijelenteni, hogy az Egyház törvénye és a rend regulája is tiltja, hogy nők lakjanak a kolostorban. Az özvegyek távozása után pedig a fráterhez fordulva sajnálkozott azon, hogy a tisztes matrónának leánya csúf és félszemére vak. Az egyűgyű fráter erre elszólta magát, mert ugyancsak kezdte bizonygatni, hogy a leánynak tiszta szeme és tüzes tekintete van. A rendfőnök erre megkorholta őt: „Valóban, ha nem lennék bizonyos a te egyűgyűséged felől, kíváncsiságodért tüstént meg-

büntetnélek.". Gergely egyébként Mátyás királynak is kedvelt embere volt.

A nagy király különösen erényeiért becsülte őt. Ez a megbecsülés is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy éppen az ő kormánya idején erősen emelkedett a rend. Érdemeiért valóban megilleti őt a „religionis instaurator" (a rend megalapozója) jelző, amellyel kortársai őt illették. 1481-ben bekövetkezett halála után, mandátumának utolsó három évében emelkedett szellemben vezette a rend ügyeit vikáriusa, *Zegindeth Bálint*, a bécsújhelyi monostor első perjele.

Szombathelyi II. Tamás is képzett teológus, a hittudományi irodalom avatott művelője, a rendi jogok és privilegiumok alapos ismerője, a szerzetesi fegyelem szigorú őre. Rendkívül mértékletes, szinte önmegtartóztató ember volt. Rendtársai figyelmét nem kerülte el önként vállalt gyakori bőjtje. A káptalanon nagy figyelemmel kisérte a tárgyalandó rendi ügyeket, melyeknél sohasem az egyén, hanem mindig a rend és egyház ügyét tartotta fontosnak. A mértéktelenség és a tulajdonbirtoklás vétségébe esett rendtársakat szigorúan megbüntette. Még az infirmáriába szállított beteg rendtársak celláit is átkutatta, hogy helyes s főleg a szerzetesi szegénység fogadalmát megtartó életmódjukról bizonyságot szerezzen. Ez a kiváló iróember egyébként jóslélekkel látott rendje jövőjébe, ami kortársai szerint nyilván életszentségének bizonyítéka. Megjövendölte titkárának, Gyöngyösi Gergelynek rendfőnökségét is. Mint idősebb szerzetes VI. Péter szelíd, büntetni nem tudó egyéniségével szemben többízben felemelte figyelmeztető szavát, hogy rámutasson a kormányzás terén megnyilvánuló szelídség nagy veszedelmére.

Zalánkeméni VII. Péter (1488—1492) jámbor ember, szelíd és jólelkű egyéniség, rendtársai előtt közkedvelt szerzetes volt. Kormányának legnevezetesebb ténye, hogy VIII. Ince megerősítette a rendet az elődei által nyujtott privilégiumokban.[261]

f) *A rend szellemi életének képe Mohácsig: kiváló pálosok.*

Az itt felsorolt rendfőnökök, mint nagy nevelők, tág teret biztosítottak az egyéniség szabadabb fejlődésére. Egyesek jártasságukkal a tudományban, mások kiváló erényeik által váltak rendtársaik példaképeivé. Lassanként *megélénkült a kolostori élet*, anélkül azonban, hogy a szigorú fegyelmen a legcse-

[261] A fentiekre vonatkozólag v. ö. Gyöngyösi és Eggerer i. v. munkáinak megfelelő helyeit.

kélyebb csorba is esett volna. A tudományok művelése és a művészetek ápolása eddig soha nem észlelt mértékben terjedt el a rend tagjai között, akiknek ezirányú buzgóságát kétségkívül erősen fejlesztette Mátyásnak, a nagy reneszánsz-fejedelemnek a példája és egyben vonzalma a rendhez. A rendi krónikák adatai szerint a kiváló írói egyéniségek egész sorával találkozunk e korszakban. A már említett *Fekete Vince* rendfőnök aszkétikus műveket írt, amelyekkel a szerzetesi élet tökéletesbítését és a Mária-tisztelet fejlesztését óhajtotta szolgálni. Az előkelő származású és az orvosi tudományban is járatos *Báthory László*, a szónokok közül a zaklatott életű, nagy tudományú, „ékesszóló" s egyben magyar prédikációkat író *Kelemen* római perjel, a pálos Breviariumot és misekönyvet Velencében kiadó *Tatai Antal*, Szent Agoston munkáinak híres magyarázója, a „mellifluus praedicator" *Esztergomi Gáspár*, a szentatyák és zsoltárok csodált magyarázója *Szombathelyi Tamás*, a szentbeszédeket és zsoltáros könyvet író *Szegeto* (Szegedi) *Jakab*, az orvostudományban járatos *Nagyváradi Futó Mihály* színezik munkásságukkal a kor egyébként elég változatos s eszmékben egyre gazdagodó szellemi életét. A teljesen világi színezetű reneszánsz erőteljesebb megnyilvánulásaival szemben ők képviselik a keresztény középkorból átterjedő s *Temesvári Pelbárt* egyéniségében csúcsosodó aszketikus szellemet, amely akkor még az egész rendi élet velejárója volt.

A budakörnyéki kolostorokat, főleg a budaszentlőrincit töltötte el komoly, tudományos szellem, amelynek megteremtésében nem csekély szerepe volt a kolostor hatalmas és értékes könyvtárának. Ezt a könyvtárat, amelyet híres pálos másolók (Tetemi [Tétényi] Pál, Gál stb.) is gazdagítottak, Gyöngyösi Gergely Krónikájában is több helyen említi. Majd külön Directoriumában meg is jegyzi, hogy különösen a budaszentlőrinci kolostornak van könnyen olvasható szövegű könyvekre szüksége, hogy a könyvmásoló szerzetesek könnyebben dolgozhassanak. Említi azt a nagy kárt is, mely a kolostor könyvtárát érte 1454-ben Magyarországi Mihály theológiai doktor által, aki sok értékes könyvet vitt el innen magával Párisba, ahol a sajóládi Czudarok költségén a héber nyelvet tanulta. A tudós Mihály testvér itt is halt meg szerinte, a kolostor könyvei pedig, amelyek Eggerer állítása szerint „nobilissimi libri", elkallódtak.[262] A könyvtárban a szerzetesek másolással és a tudományok művelésével foglalkoztak. Igazi tudományos élet fejlődött ebben a monostorban. A rend kiváló tudósai éltek itt. *Hadnagy Bálint* is említi, hogy a könyvtár egyik régi könyvében találta meg Szent Ágoston imádságát, amelyet a B. Szűz tiszteletére

[262] Gyöngyösi i. m. c. 22.

írt.[263] Tudományos búvárkodásuk közben Mátyás *Korvinájá*t is használhatták. Innen is kölcsönöztek könyveket, többek között egy orvosi enciklopédiát is, amiről a benne található, pálos szerzetesektől eredő bejegyzések is tanúskodnak. Ez az enciklopédia tulajdonképpen a római Casanate könyvtár korvin-kódexe, melyben a juhok betegségéről szóló recept után pálos szerzetestől eredő következő bejegyzés található: „Praemissa omnia sunt probata per heremitas S. Pauli".[264] Annyi bizonyos, hogy a kolostor feldúlásakor Gyöngyösi szerint 1000 forint értékű könyv pusztult el itt.[265]

Mátyás kulturális törekvései a rendet az érdeklődés középpontjába helyezték. A nagy király szívből kedvelte a pálosokat, különösen *Gergely* rendfőnököt és a tudós *Mihály* frátert. Bonfini is úgy ír róla, mint a rend fenntartójáról. A pálos szellem virágzása korát élte ekkor, amit a budaszentlőrinci kolostor közkedveltsége is bizonyít. — Ha voltak is eddig a kolostornak fejedelmi látogatói, mint Róbert Károly és Nagy Lajos, akik több ízben megfordultak Budaszentlőrincen is, Mátyás király gyakori látogatásával ugyancsak túltett valamennyin. Nevét ilyen vonatkozásban sűrűn említik a rend évkönyvei. Így Gergely rendfőnökkel, aki akárcsak Boldog Özséb, esztergomi kanonokból lett pálos, gyakran társalgott sétálgatva a kolostor folyosóin, sőt a borospincébe is be-betért vele „egy kis felderülés végett".

Máskor vacsora idején akarta a király fényes kíséretével meglátogatni kedvelt szerzeteseit. A kapus fráter addig nem nyitott neki ajtót, amíg elősiető főnökétől ehhez engedélyt nem kapott. A király nem neheztelt érte. Sőt megdícsérte fegyelmezettségéért a pálos testvért és kíséretéhez fordulva ama vágyának adott kifejezést, hogy milyen jó lenne, ha az ő alattvalói is ilyen hűségesek és engedelmesek lennének iránta, mint ez az egy szerű fráter főnökéhez.

Egy alkalommal pedig éjjel a disciplina idején a templom kórusára lopódzott, hogy meggyőződjön a pálosok sokat emlegetett virrasztásáról és önsanyargatásáról. Végig hallgatta a temp-

[263] Fraknói Vilmos: Hadnagy Bálint munkái. Magy. Könyvszemle 1901. évf. 113 l. és Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban.

[264] A kódex, amelyet Schönherr Gyula fedezett fel, tulajdonképpen orvosi lexikon. Tulajdonosa Fonseca Rodericus Lusitanus volt. Címe: Historia animalium, metallorum, plantarum ad rem medicam ordine alphabetico. A kódexet Mátyás korában sűrűn használták a pálosok, mint a budai könyvtár tulajdonát. Majd a budaszentlőrinci kolostor könyvtárába került a kódex. A 87 magyar bejegyzést s a végén (187. b. oldalán) két receptet tartalmazó kódex 1546-ban már olasz kézen volt. Rómába kerülésének az útját nem ismerjük. Schönherr Gyula: A római Casanate könyvtár Korvin-kódexe. Magyar Könyvszemle 1904. évf. 435 l.

lom setétjében zsolozsmáikat, végig leste megvesszőztetésüket s végül látta azt is, hogy a rendfőnököt is megvesszőzik. Meggyőződött tehát arról, hogy nem tesznek kivételt maguk között. Könnyekre fakadva jelentette ki, hogy ezekben a szent férfiakban nincsen semmi alakoskodás, csak életszentség.[366]

Maga a nép is kedvelte a pálosokat életszentségük miatt. 1480-ban nagy szárazság volt. Az egész termés veszélyben forgott. Gergely generális 300 pálos szerzetessel vonult a kolostorból a királyi palotába. Itt a király saját asztalánál vendégelte meg őket. Majd mikor ismét visszalért a menet a zárdába, megeredtek az ég csatornái. Ekkor nevezték el őket esőtosztogatóknak (Portitores pluviarum). Az esetnek az emlékét pedig egy kedves distichon tartotta fenn egy darabig:

„Adventu fratrum sitiens terra imbre rigatur
Quos populi laudant, imbriferosque vocant."[367]

Valahányszor a budai Szűz Mária — vagy Zsigmond — templomban miséztek, Mátyás becsülése jeléül mindig meghívta őket királyi asztalához. Ilyenkor a kellemeshangú Palkó fráter, családi nevén Thod volt a felolvasó. Róla jegyezte fel Gyöngyösi, hogy életszentségével és szigorú önfegyelmével tűnt ki rendtársai közül. Egyébként ez a „fényes példaképe ifjaknak és véneknek egyaránt" több vikariátust (Baics, Máriavölgy, Ungvár, Kápolna) is kormányozott s ő vezette a budaszentlőrinci kolostor énekkarát is.[368] A pálosok is nagy becsben tartották Mátyás királyt. Halálakor (1490) a következőket írta évkönyvébe a hálás Pálosrend: „A legjobb fejedelmet siratja el a Pálosrend, amely elismeri, hogy egyrészt az egyik hollóstól: Isteni Pál atyánktól eredetét nyerte, másrészt a másik hollóstól, Mátyástól nem szerény anyagi javakat kapott s ezért gyászolva őt emlékezetében örökké megtartja."[369]

A budaszentlőrinci kolostor Mátyás halálakor valósággal bővelkedett az értékes fekvőségekben és műremekekben. Birtokai Ecseg, Hymesd, Szőke, Beő, Csudabala, Kajászószentpéter, Sal községekben és Budán voltak.[370] A rend tagjai között pedig kiváló szobrászok, festők akadtak, akik minden szabad dejüket és tudásukat a kolostor, főleg azonban a templom dí-

[365] Gyöngyösi i. m. pag. 305. Akad. példány.
[366] Eggerer i. m. pag. 237. Gyöngyösi i. m. pag. 187—189.
[367] Gyöngyösi i. m. pag. 211.
[368] Eggerer i. m. pag. 241.
[369] Eggerer i. m. pag. 259. — Gyöngyösi i. m. pag. 206. Akad. példány.
[370] V. ö. A. P. Budaszentlőrinc fasc. II—IX. és Zákonyi Mihály i. m. III. rész.

szítésére fordították. Dénes, a híres kőfaragó, remete Szent Pál teste számára 1484 körül a régi, kevésbé díszes kőkoporsó helyébe vörösmárványból faragott művészi ereklyetartót, melynek oldalait a Szent életéből vett jeleneteket ábrázoló, finom mívű domborművekkel ékesített.[271] Zarándokseregek s külföldi előkelőségek látogatták egyaránt ezt a helyet. Bertrandon de la Broquière, Zsigmond korabeli (1432) híres francia utazó is említi memoirejában Budaszentlőrinc kegyhely voltát: „Budától egy mérföldnyire van Remete Szent Pál teste; még teljesen ép".[272]

A Mátyást látogató török követ ámulattal állapította meg a művész alkotásáról: „Valóban nem ember, hanem a nagy Isten tanította ezt a művészt". Művészi érték szempontjából igen nagy jelentőséggel birt a templom északi oldalán, a rendház folyosójára nyíló remete Szent Pál kápolna, amelyet 1486-ban kezdtek építeni Kovács Márton pálos költségén, majd Thar István Albert pálos fejeztette be 1492-ben. Az egykori várnagy és a kúnok grófja belépésekor egész vagyonát adta a rendnek. Az adományából épült kápolnában helyezte el István szerémi püspök Benedek rendfőnök idején (1492—1496) a Dénes mester készítette művészi koporsót, a szent ereklyéivel. Maga az épület is mindenkit bámulatba ejtett. Hassenstein Bohuslav cseh humanista író Schlechta Jánoshoz írt latinnyelvű epigrammájában ihletett hangon ír erről a szentélyről:

„Marmoream Pauli primi conspeximus aedem,
Esse suam qualem casta Diana velit.
Hanc non Cretaei quondam videre parentes.
Nec statuere suo talia fana Jovi.
Haec agrippaeas superant delubra Columnas,
Cedunt Paulino Flavia Templa Tholo.
Marmoris haud tantum Memphis, bustumque Simandri,
Aut auri, aut verae religionis habent.
Felices Istri populos, felicia rura
Felicemque Budam Numine Paule tuo.[273]

II. Gergely rendfőnöknek is (1512 után) minden gondja a kolostor épületének bővítésére és a templom fényének emelésére irányult. Amerre megfordult, így Ungvárott és Diósgyőrött is, rendbe hozatta a romladozó épületeket s az istentisztelet fényének emeléséhez szükséges díszítéseket, egyházi ruhákat, könyveket, edényeket szerezte be. Nagyarányú, mintegy öt évig tartó munkájához a szükséges összeget az ország nemes urai-

[271] Gyöngyösi i. m. pag. 226. — Akad. példány.
[272] Bertrandon de la Broquière i. m.
[273] Gyöngyösi i. m. pag. 249.

nak és püspökeinek kolostorai számára tett végrendeleti hagyatékából fedezte. Gergely óbudai kanonok, Oszwald és Lukács zágrábi püspökök, Horváth Pál nándorfehérvári polgár és másoknak adományaiból újjá építtette a templom és kolostor főbb részeit, a szentélyt, a sekrestyét és a csodás szépségű gyűléstermet. Restauráltatta a szentélyben a főoltárt és az istentiszteletnél segédkező papság üléseit, a padlózatot pedig színes márvánnyal boríttatta. Ezenkívül díszes faragású kórust és pompás orgonát csináltatott. A munka oroszlánrészét *Vince* szobrász, *Jakab* ablakkészítő és *János* orgonamester végezték, valamennyien a rend tagjai.

Vince, a kiváló kőfaragó és építész, aki több monostort ékesített művészi alkotásaival, így a fehéregyházit és a bajcsit is, valóban ihletett lélekkel ékesítette a szentélyt. Oltárát drága pároszi márványból készítette, a papság ülőhelyeit, a kórust és a sekrestyét gyönyörű faragványokkal ékesítette.[274] A templomnak művészeti szempontból nagyértékű orgonája szintén az ő fáradozásának eredménye. Valószínűleg János orgonakészítő testvér keze alkotása ez, aki több helyen volt perjel és vikárius. Németországban is megfordult. Értett a régi orgonák helyreállításához és újakat is alkotott. A rendnek még több más jeles orgonakészítőjét is említi Gyöngyösi ebből a korból. Így a folyton gyengélkedő, de mindig jókedvű *Kelement*, aki egyébként orvos is volt: „Mindenkit gyógyított, úgy rendtársait, mint a világiakat", jegyzi meg róla a Krónika. Említi még *Kesztelczy János* ungvári vikáriust, aki különösen a hálószövés mesterségét értette és a németeredetű *Szervácot*, aki sok kolostornak volt az előljárója s az orgonakészítés avatott mestere.[275]

Jakab színes ablakokkal, *Lőrinc* pedig, aki a mohácsi vész előtt élt itt, festményekkel díszítette a templomot. Az előbbi egész ablakkészítő-iskolát teremtett a rendben. Művészetének szépségét több más monostoron kívül a fehéregyházi is hirdeti.

A kápolnában volt a Szent István oltár. A templomban pedig a főoltártól balra volt a szentkereszt oltára s előtte a Kővári testvérek: Miklós és Pál sirjai. A templom maga három hajóból állt, félkörívben zárult, oldalán két kápolnával. Egészen külön állt a torony és remete Szent Pál kápolnája.

Az állandóan királyaink pártfogása alatt álló hatalmas monostorban élt kiváló szerzetesek közül még a következők neveit említhetjük meg: *Lőrinc*, a kolostor alapítója s 25 éven át a rend főnöke (1300—1325), akit halálos ágyán fényes királyi kíséretével maga Róbert Károly király is meglátogatott. Itt élt *Németországi Miklós*, aki kétízben is volt rendfőnök, a német

[274] Eggerer i. m. pag. 251.

[275] Gyöngyösi i. m. pag. 286.

tartomány megalapítója és a fehér szerzetesi ruha bevezetője. E két nagy egyéniségen kívül, akiknek munkásságát rendi szempontból a „korszakalkotó" jelzővel illethetjük, itt élt *János* perjel, a kiváló hitszónok, *Böröck* rendfőnök, a hittudományok alapos ismerője, a jóhangú *Óbudai* (Thod) *Pál* (1525), más néven Palkó, Mátyás király kedveltje s ugyancsak a nagy király egykori várnagya, *Lőrinc* (1475), továbbá az életszentség hírében álló *Petky Imre* vikárius, a lengyel pálosok vizitátora, *Csatkay Pál* csúti perjel, aki monostorát az általa építtetett kősánccal óvta a Duna áradása ellen és az aszkézisben kiváló két Gál. Ez utóbbiak már János rendfőnök idején (1460—1464) a szenlőrinci konvent tagjai voltak. A kisebbik *Gál* rendkívül olvasott, tanult ember lehetett. Szép írásával a hagyomány szerint a kódexek másolása terén tűnt ki. „Magánexhortációiban és a nyilvánosság előtt tartott beszédeiben nagy gyakorlottsággal tárgyalta és oldotta meg a legelvontabb problémákat is. Különösen az egyházjog és teologia tételeiről szeretett vitatkozni a tudományok doktoraival és magisztereivel. Sokszor támadt összetűzése a jó erkölcsök felforgatóival. Minthogy azonban mindennél többre becsülte a tökéletesség keresését, gyakran még az ékesszólást is elhanyagolta. Kedves olvasmányai a Speculum Monachorum és a Profectus Religiosorum volt. A rendi évkönyvek szerint több rendházban is megfordult, aránylag azonban rövid ideig élt. Egyidőben élt vele a kolostorban a másik *szentéletű Gál*, aki tudomásunk szerint viszont magastermetű, hatalmas erejű ember volt. Sűrűn összenőtt szemöldöke, amelybe írásközben megpihenve, — igen szépírású ember volt ugyanis — tollát szokta belefűzni, szigorú külsőt köcsönzött neki. Erről a komoly szerzetesről jegyzi meg Gyöngyösi, hogy egyben „scriptor insignis", jeles író is.[276] Érdekes *anekdotát* is mond el a két Gálról, ezzel is bizonyitani akarva, hogy a vidám lelkület (animus hilaris) nem hiányzott a középkori pálosok szigorú kolostori életéből sem. A robusztus termetű nagy Gál a vikárius előtt a testiség erős kísértéseiről panaszkodott s kérte előljáróját, hogy a szokásos pénteki káptalanon jóval erősebben ostorozza meg őt, mint a többieket. S hogy a kórus éjszakai sötétjében, amikor a „disciplina vesszőzést" a regula értelmében végezték, tévedés ne essék, megegyezett a vikáriussal, hogy capuciumát, amely fehér színével magára vonhatja a homályban előljárója figyelmét, maga elé teszi. Ez azonban az utolsó percben meggondolva a dolgot, a törékenytestű kis Gál mellé ejtette capuciumát. Midőn a vikárius a kórus homályában az oldalt elhelyezett capuciumhoz ért, a megbeszélés értelmében ugyancsak erősen ostorozta meg — nyilván téve-

[276] Gyöngyösi i. m. pag. 169. 1461.

désből — a mellette arccal az oltár felé földre borult kis Gált. Ez pedig nem tudván, hogy miért éri őt a büntetésnek eme súlyosabb neme, a zsoltáros szavait énekelte: „Fájdalmaimnak sokasága szerint a Te vígasztalásaid örvendeztették az én lelkemet".[277] A vikárius másnap rájött ugyan a turpisságra, de tapintatból nem árulta el, hogy őt a nagy Gál félrevezette, viszont a kis Gálnak sem adott az éjtszakai kemény disciplinára vonatkozólag felvilágosítást, amit az a szerzetesi engedelmesség értelmében nem is kérhetett.[278] A dolognak azonban valahogy mégis híre ment. Legalább is erre vall a budaszentlőrinci kolostor lakói közt elterjedt latin versezet:

Dum Gallus Gallo plus iusto verbera fraude
Procurat virgae, fert patiensque tacet.[279]

A századforduló idejéből több pálos író emléke is fennmaradt korunkra. Közülük a vallásos tárgyú latin költeményeket író s egyben kiváló hitszónok hírében álló *Gsanádi* (Béla) *Adalbertet*, az irodalmi munkásságában remete Szent Pálért hevülő *Lórándházai Istvánt*, a szónokképzés és rendtörténetírás iránt meleg érdeklődést tanúsító *Dombrói Márkot* és *Szalánkeméni Jánost*, az asztrológia és remete Szent Pál élete iránt írói érdeklődést tanúsító *Magyarországi* (Hadnagy) *Bálintot*, a krakói születésű, latin ódákat szárnyaló, költői hevülettel író *Battis Istvánt*, a mélyen szántó teológiai értekezéseket és szónoki beszédeket író *Pesthi Gáspárt*, a konstitucióit horvátra fordító s egyben kiváló szónok hírében álló *Lengyel Szaniszlót* (Stanislaus Polonus) és a szorgalmasan irogató *Németországi Jánost* (Joannes Allemanus) († 1517) említik az évkönyvek. De a magyar keresztény középkor legszebb kiállítású, kézzel írott könyvei, a kétségtelenül pálos eredetű *Festetich-* és *Czeh-*, a csak részleg annak tekinthető *Gömöry-* és a valószínűleg pálos eredetű *Peer*-kódex is, amelyek a rend fiainak (Tetemi Pál, M. Frater) gondosságáról és művészi izléséről tesznek tanúságet, szintén ennek a korszaknak az alkotásai.

A horvát nemes szülőktől származó *Fráter György* szintén a kolostor lakója volt 1513 körül. Egyénisége, amely fényt vet a következő korszak sivárságába, a rend sajóládi, majd budaszentlőrinci monostorában tanulás, lemondás és aszkézis közt nevelődött és fejlődött úgy, hogy azután a XVI. század minden jelentősebb politikai hatalmasságával összeköttetésben

[277] Ps. LXL. III. 19.

[278] Gyöngyösi és Eggerer i. m. pag. 223.

[279] Míg Gál csalárdsággal Gálnak több vesszőcsapást szerez, az türelmesen tűri és hallgat.

álló, páratlanul ügyes diplomatává és államférfiúvá váljék. Apai nevén Utjesenovits, anyai nevén Martinuzzi Fráter György, XVI századi történelmünk délszláv eredetű nagy politikusa, sanyarú gyermekévei után Horvátország királyának, Corvin Jánosnak udvarában mint apród teljesített egy ideig szolgálatot, majd Erdélyben Hunyadvár parancsnokaként szerepelt. Huzamosabb ideig tartózkodott Szapolyai István nádor özvegyének, Hedvig tescheni hercegnőnek környezetében. 1506-ban, 24 éves korában a pálosok rendjébe lépett s a sajóládi kolostorban töltötte el újoncévét. A rendkívül éleseszű s kiváló tájékozódó képességű férfiút tanulmányai befejezése után rendje a budaszentlőrinci anyamonostorba helyezte. Itt élt 1513 körül. Kiváló képességei miatt hamarosan a sajóládi perjelségre választották meg. Mint a rend tagja, sűrűn utazgatott, valószínűleg diplomáciai megbízásból, Lengyelországba is. A híres czenstochowai kolostorban is, amelynek egyik kapubejáratát életéből vett öt jelenet freskóképe ékesíti, hosszabb ideig élt. Az az állítás azonban, hogy a kolostor perjele lett volna, csak legenda. Itt fontolta meg nagy diplomáciai haditervét, mely szerint előbb a török segítségével a némettől, azután a német segítségével a töröktől szabadítja fel az országot. Cellája, amelyben egykor lakott, még ma is megvan, bár beomlófélben. Rendkívüli ügyességének tudható be, hogy Szapolyai István nádor fia, János, lengyelországi számkivetéséből visszatérhetett. Ezért hálából, mikor királlyá lett, nagyváradi püspökké s egyben kincstartójává nevezte ki őt. Fráter Györgynek nagy tehetségét, kiváló politikai tájékozódóképességét és ritka becsületességét ismerve, a király halálos ágyán az ő gondjaira bízta özvegyét, Izabella királynét és a kiskorú János Zsigmondot. Ezzel igen nagy hatalom birtokába jutott Fráter György: az egész Tiszántúl és Erdély kormányzója lett. Hatalmának jeléül útjain állandóan 1500 vitéz kisérte, Budavárának eleste után Ferdinánd király esztergomi érsekké, III. Gyula pedig érdemei elismeréséül bíbornokká nevezte ki.

A független erdélyi fejedelemség megszervezése körül igen nagy érdemei vannak (Tordai únió 1542). Még gyámoltjának, János Zsigmondnak érdemeit is alávetette az erdélyi fejedelemség eszméjének. Igen óvatosan leplezett politikát folytatott. Mint az erdélyi 22 tagú kormánytanács feje, a gyulafehérvári püspöki palotában rezideált. Egész életét a magyar területi integritás szolgálatába állította. Jól tudta, hogy ezt csak akkor érheti el, ha Erdély sorsának intézésében a magyar elemnek jut a vezető szerep. Az 1544. évi tordai országgyülésre is a magyar túlsúly biztosítása végett hívta meg a Temesköz és a Partium követeit. Midőn látta, hogy a magyar területi integritást János Zsigmond alatt nem érheti el, Ferdinánd kezében

akarta egyesíteni az egész országot. A cél eléréséért folytatott küzdelemben János Zsigmond félreállt, Oppeln és Ratibor hercege lett s kialakult Castaldó ellenőrzése mellett az erdélyi fejedelmi interregnum (1551—1556). Politikája kortársai körében igen sok félreértésre adott okot, de az utókor előtt nemes szándékainak tiszta hazafisága, valamint fényes politikai képességei kétségkívül bebizonyosodtak. I. Ferdinánd emberei, főleg Castaldó, nem értették meg óvatos politikáját. Ez utóbbi azt hitte, hogy Ferdinánd ellen szövetkezik a törökkel. Ezért Pallavicini Sforzával s tíz orgyilkossal 1551-ben Alvincen éppen reggeli imája közben ölette meg, amint ezt a csenstochowai kolostor freskói szemléltetik.[280]

Martinuzzit III. Gyula pápa még halála előtt 1551. október 12-én bíborosi kalappal tűntette ki, Ferdinánd király pedig esztergomi érsekké léptette elő, de ebben a magas állásban nem nyert megerősítést.[281] Jellemző reá, hogy pálos voltára mindig büszke volt. Fehér kámzsáját magas méltóságait megillető díszes ruhái fölé helyezte. Nincs egyetlen olyan képe se, amelyen ne fehér pálos ruhájában ábrázolnák. Még püspöki címerében is megtartotta a pálos jelvényeket, így a kenyeret hozó hollót. A szamosújvári erőd külső nyugati kapuján aláírásos, kőből vágott, hasonló szimbólumú címere még a XVII. század végén is látható volt.[282] Józan ítélőképességére vall viszont, hogy Erdélyben főleg a nép körében és a török előtt is nagyobb népszerűségnek örvendő ferenceseket erősen támogatta missziós tevékenységükben, nem pedig az amúgy is nagyon megfogyatkozott s Erdély földjén csak nehezen meggyökerező rendjét. Annál inkább kedvezett azonban rendjének irodalmi téren. *1537-ben Velencében* Juntánál kinyomatta a pálos misekönyvet, amelyet a XVII. század végéig a rannai monostorban őríztek.[283] Irodalmi munkássága címén megemlíthetjük nagy kiter-

[280] V. ö. Schesaeus Keresztély: Ruinae Pannonicae IV. — Benger (i. m. 197. old.) Brietius Fülöp jezsuita atya sorait idézi, aki szerint halála után még jobban elterjedt nemcsak Magyarországon, hanem Erdélyben is az eretnekség.

[281] Szentiványi a Cathalogus archiepiscoporum Strigoniensiumban nem említi őt az esztergomi érsekek közt, de már a Miscellaneorum decadis 2. pars 3. synopsis 9-ben az 1550 évnél mint esztergomi érseket említi. Ugyanígy szerepel Raemundus Florimundus: Historia universitatis Viennensis 1. 4. de ortu haeresum c. 7. 1551 évnél.

[282] Benger i. m. pag. 294.

[283] *Missale novum*, juxta ritum, modumque Sacri Ordinis Fratrum Eremitarum Divi Pauli primi Eremitae, a mendis omnibus Expurgatum, accentibusque veris et marginali cottatione locorum, aptis Imaginum figuris interpositis illustratum, Restitutum autem, ubi mutilum erat, im-

jedésű, főleg politikai természetű levelezését és De Ritu explorandae veritatis című, Kolozsvárt 1550 ben kiadott munkáját.[284]

Martinuzzi idősebb kortársa *Huszár Gáspár* több csatában edzett katona volt már, mikor a rendbe lépett (1521), ahol az aszkézis és önfegyelem kimagasló mintaképévé lett. Egész élete a szigorú önmegtartóztatás jegyében folyt le. Húst nem evett, bort nem ivott. Testén, amelyet sokszor véresre ostorozott, szegekkel kirakott vasövet viselt, a kóruson pedig, hogy a folytonos virrasztás következtében beállt kimerülés úrrá ne váljék rajta, állandóan nagy ólomgolyót tartott a kezében. Minden vágya a ragályos betegek körébe vonta, akárcsak *Benedek* csúti, majd római perjelt is. Míg az előbbi állandóan maga ápolta és szolgálta ki a kolostor betegeit, addig az utóbbi orvosokkal kezeltette beteg rendtársait. Benedek rendje érdekeit is erőteljesen védelmezte mint római perjel a Szentszék előtt. Ungvári vikariátusa idején pedig sok kíváló szerzetest nevelt rendjének.

A szívós pálos egyéniségek közül többen a katonai életből, főleg kolostoraik védelméből is kivették részüket. E tekintetben *Török Mátyás* élete igen tanulságos, aki még keserű szenvedései közepette is tanulni és használni vágyott. A remetei kolostorból. amelynek védelmében karddal kezében ő is részt vett, ragadta magával fogságba a török, ahonnan 16 évi sok viszontagság után szabadult csak. Visszatérve hazájába, útja Bosznián vezetett keresztül. Itt ismerte meg a híres bosnyák körtefát, amelyből csemetéket hozott magával s ezeket a remetei kolostor kertjében ültette el. Nagy kedvteléssel foglalkozott egyébként a kertészettel, különösen a gyümölcsfák ápolásával. Az általa behozott körtefa hamarosan elterjedt Magyarország és Dalmácia gondozottabb kertjeiben.[285]

Ebben a korban a pápák intézkedései közül ki kell emelnünk II. Pál pápáét, aki Bernát bíborost megbízta a rendi kon-

pensis Reverendissimi Domini *Fratris Georgii Eremitae*, Divino favore Episcopi Ecclesiae Varadiensis, accuratissima diligentia excusum in officina Lucae Antonii Juntae, Anno a. Christum natum 1537.

[284] V. ö. Magyar Tört. Tár 1878. 93. Fráter György levelezése 1535—1551. Közli Károlyi Árpád a bécsi császári levéltárból: Codex epistolaris Fratris Georgii Utyesenovits (Martinuzzi dicti) Budapest 1881. — De ritu explorandae veritatis, seu judicio ferri candentis, quo in dirimendis controversiis gens hungara olim utebatur (Claudiopoli M. D. L.) Martinuzzira vonatkozó irodalmunk eléggé terjedelmes. Modern feldolgozású monografiáját azonban nélkülözzük. *Horváth Mihály* munkája: Utjeszenich Fráter György [Martinuzzi bíbornok] élete (Pest, 1872.) sok tekintetben avult. A vonatkozó irodalmat lásd Szinnyey i. m. VIII. 722 l.

[285] Eggerer i. m. pag. 279.

stituciók átvizsgálásával, amire a rend lelki hatalmának fokozatos kiterjesztése miatt akkor már égető szükség volt. VIII. Ince pápa pedig 1489-ben VII. Péter rendfőnök kívánságára megerősítette a rendet és felhatalmazta a rendfőnököt, hogy bárkinek felmentést adhasson a Szentszéknek fenntartott esetek kivételével.

g) *A pálos szerzet Mohács előtt : két fontos rendi esemény.*

A mohácsi vészig terjedő négy évtized *II. Ulászló* (1490—1516) és *II. Lajos* (1516—1526) uralkodásának ideje, s történelmünk sok szomorú emlékében bővelkedik. A nemzeti veszedelem növekedése, a török előnyomulása, a Jagellók gyenge uralma s ezzel szemben főuraink valóságos kiskirálysága, az ország helytelen külpolitikája, a rablólovagok és főurak garázdálkodása, a parasztlázadás mind olyan tényezők, amelyek a nemzet romlásának előkészítői. Ebben a szomorú halódásban, lassú aláhanyatlásban félelmetes gyorsasággal emelkedik a török félhold a magyar éjtszaka egére s úrrá válik az országban a viszálykodás, a széthúzás : a nagy magyar átok.

Természetes, hogy ezek az áldatlan viszonyok nem kedveztek sem a kultúrának, sem a vallásos életnek, tehát intézményes letéteményeseiknek, a kolostoroknak sem.

Mátyás uralkodása idején főleg a török hadszíntérhez közel eső kolostorok szenvedtek sok kárt a töröktől. Így 1473-ban a *kápolnai* (Várad mellett) monostort gyujtotta fel a török, Subáczi Antal vikáriusukat megölte, húsz szerzetesét pedig fogságba hurcolta.[286] A *lepoglavait* 1481-ben teljesen feldúlta a török. Csak György perjel áldozatra kész munkásságának és Mátyás bőkezű adományának köszönhető, hogy a kolostor a szenvedett kárt hamarosan kiheverte. Nem kisebb kárt okoztak hatalmaskodó főuraink is erőszakoskodásaikkal. Különösen Szlavonia területén, ahová a török már ekkortájt is be-betört s ahol még a Zsigmond korabeli huszita eretnekség is időnként kísértett, kellett a pálosoknak több ízben védekezniök erőszakoskodások és jogtalan birtokfoglalások ellen. Mindenesetre hatalmas pártfogókra szorultak, hogy féltve őrzött jogaikat s kolostoraik szabadságát eredményesen védhessék. Gazdagabb kolostoraik birtokai, különösen a remetei, sztrezai, lepoglavai és kamenszkai kolostorokéi, forogtak több ízben veszélyben, éppen a szomszédos földesurak zaklatásai miatt. A kolostorok életét, az ellenséges hordák támadásaitól eltekintve, állandóan éppen ezek az erőszakoskodások nyugtalanították. Már a XV. században is igen sok erőszakoskodás érte a horvátországi,

[286] Eggerer i. m. pag. 239.

Jóleg azonban a gazdag *remetei* **kolostort.** Így 1438-ban a remetinczi kápolnában Chasmai **János** pálos szerzetestől Péter és Demeter zágrábmegyei **plébánosok** raboltatták el a hívek által felajánlott adományokat. IV. Jenő utasítására a pécsi püspök nevezetteket eme cselekményük miatt egyházi átokkal is sujtotta.[287]

Egy másik oklevél szerint Medvevára kapitánya, Lobogós János okozhatott ugyancsak sok kárt a kolostornak, mert erősen meg kellett ígérnie, hogy minden hatalmaskodástól tartózkodni fog (1474).[288] Mátyás halála után szintén több inzultus érhette a kolostort. Erre vall az az irat, amely szerint Osvát zágrábi püspök György bexini főesperest mint subdelegátust küldte ki, hogy V. Márton bullája értelmében minden ellenségeskedéssel szemben védje meg a pálosokat.[289] Különösen birtokaikat érték nap-nap után támadások. Mloka falu nemesei a rakythowczi pálos erdőben követtek el erőszakoskodásokat. Ezek jóvátétele végett Ulászló király Corvin János lukaweczi várnagyát, Beryzlavych Istvánt küldte ki,[290] s ennek közvetítésével békés megegyezéssel ért véget a kellemetlen ügy.[291] Nem csekély kárt okozott a kolostor petrusowczi birtokain Erhewycz Pál, aki több jobbággyal a pálosok birtokain urai meghagyásából véres verekedéseket idézett elő, s a pálosok ökreit hajtatta el.[292]

Más alkalommal maga Alapi Boldizsár, Szlavonia al-bánja vitette el innen a pálosok szénáját,[293] sőt földjeiket is felszántatta és saját hasznára vettette be.[294]

Alapi Boldizsár és „Georgius de Schytherio" a kolostor Maryncz nevű falujának elfoglalásától sem riadt vissza.[295]

A pálosok, akik vikáriusaik útján állandóan tiltakoztak az erőszakoskodók ellen, végül is II. Ulászlóhoz fordultak jogos panaszaikkal. A király baynai Both András és kamychaczy Horváth Márk bánokat bízta meg a kolostor birtokjogának védelmével.[296] Alapi Boldizsárt és társait azonban nem tartotta vissza az újabb erőszakoskodástól az a tény sem, hogy a zágrábmegyei nemesek közgyűlésén a nevezett bánok őket petrusowczi, marynczi,

[287] 1438: OLDO 34712.
[288] 1474: OLDO 34513.
[289] 1493 jan. 30. Buda. Levéltári közl. 1927 évf. 181 l.
[290] 1493: OLDO 34540.
[291] 1493: OLDO 34543.
[292] 1502: OLDO 34744. Zágráb.
[293] 1503: OLDO 34564.
[294] 1504: OLDO 34570.
[295] 1504: OLDO 34574.
[296] 1506: OLDO 34590.

rakythowczi hatalmaskodásaik miatt a pálosokkal való békés megegyezésre szólították fel. Embereik a határmegállapításra összegyűlt szerzeteseket, tanuikat és a királyi embereket egyezkedés helyett, amint ezt Bálint vikárius panaszkép előadta, fenyegetések között, fegyveres kézzel elűzték.[297]

Úgy látszik, az erőszakoskodások napirenden lehettek még ezután is. A zágrábi püspökség adminisztrátora, Keczér Ferenc jobbágyaival több ízben Remethinczre tört, a birtokon található ökröket elhajtatta s a jobbágyok feleségeit bántalmazta.[298] Bár a pálosok az erőszakoskodások miatt János vikárius és István szerzetes útján György brandenburgi őrgrófhoz fordultak segítségért, aki utasította is medvei és lukaweczi kapitányait és várnagyait, hogy a szerzetesek szabadsága felett éberen őrködjenek.[299]

Az erőszakoskodások az elkövetkező évtizedben (1513—1521) sűrűbben ismétlődtek meg. Ezek közül talán a legjellegzetesebb Chetkoych Gergely dombrói várnagy és Krychych Péter ispán erőszakoskodása, akik jobbágyaikkal a szerzetesek Thehnowo (Remethyncz) falusi udvarházát feltörették, állataikat elhajtatták, felszerelésüket várukba hurcoltatták, sőt a Szentháromság-kápolna feltörésétől sem riadtak volna vissza, ha megfelelő erő állott volna rendelkezésükre.[300] 1515-ben pedig Mátyás medvei várnagy az eretnek szellemtől megszállva csapata élén támadt a kolostorra s jobbágyait leölette. Az atyák bátor ellenállásán azonban annyira felbőszült, hogy a kolostor lerombolását határozta el. Szándékában csupán közbejött halála akadályozta őt meg. Hasonló eset történt 1521-ben, amikor Kolobrath Koraszky János várnagya, Bohémus János, úrá megbízásából jobbágyaival a pálosok blyznai erdeire tört, szerszámaikat, nyolc szekérnyi karóikat elhurcolta, jobbágyaikat pedig halállal fenyegette meg.[301]

A *bakvai* kolostornak Banovigh Mátyás és paraszttársai kellemetlenkedtek 1479-ben.[302] Nem riadtak vissza a „kolostorba való behatolástól, az ott élő szerzetesek ütlegelésétől, megsebzésétől, a kolostori temető megsértésétől, erdeik lefoglalásától". Hiába fenyegették meg őket az egyházból való kiátkozással: „pulsatis campanis, candellis accensis et demum in terram projectis".[303] János csázmai olvasó-kanonok interdictum alá vetette

[297] 1507: OLDO 34595.
[298] 1512: OLDO 34603. Kapronicza.
[299] 1513: OLDO 34579. Crapine.
[300] 1514: OLDO 34609. Crisii.
[301] 1515: Eggerer i. m. pag. 230. — 1521: OLDO 34628.
[302] 1479: OLDO 32782. Thallowecz.
[303] 1479: OLDO 32786. Chasme.

őket, vagyis a hívőket is eltiltotta a velük (filii diaboli) való érintkezéstől[304] s ezt vásárnaponként a templomokban összegyűlt népnek is kihirdették. Ez a szigorú eljárás sem bírta belátásra a parasztokat, akik végül is csak színleg, nagynehezen vállalták a kolostornak okozott kár csekélyarányú megtérítését.

1495-ben már újabb erőszakoskodás érte a kolostort. Kelemen ispán vette el ezúttal erőszakkal a pálosok iweloczi jobbágyaitól a szarvasmarhákat, az erőszakoskodása ügyében kitűzött tárgyaláson pedig meg sem jelent.[305]

A folytonos erőszakoskodások ellen a pálosok jótevőjükhöz, Corvin János horvát bánhoz fordultak segítségért, aki utasította is Thuróczy Bernát és Gyulai János szlavon al-bánokat, Kőrös- és Verőcmegye alispánjait, hogy a bakvai pálosokat védjék meg minden erőszakkal szemben.[306]

Rendelkezése azonban csak rövid időre biztosította a kolostor nyugalmát, mert már 1498-ban Gordowai Buttkay Péter jobbágyai Iweloczon feltörték a pálosok házát és teljesen ki is rabolták.[307]

A sztrézai kolostort is több sérelem érte. Már 1445-ből van ilyen természetű írásos bizonyítékunk. Ebben az esztendőben Kandalouczi Kandal György és testvére György és Lukács fia Balázs foglalták el erőszakkal a Konzka és Plaunycza folyók közt elterülő pálos földeket, jobbágyaikat pedig halálra rémítették.[308]

1462-ben, Mihály perjel idején Karnynai Wytez László követett el erőszakoskodást a rendházzal szemben. A pálosok Ilyncz nevű falujában nyolc hold földet, réteket, erdőket foglalt le.[309]

A következő évben Gwodoczi Péter mestert és jakszerdahelyi Briga Balázst kellett a fentnevezett Mihály perjelnek ilinczi hatalmaskodásaik és foglalásaik miatt a király elé idéztetnie. Ekkor sikerült békés megegyezést elérniök.[310] De már 1465-ben ismét pörösködniök kellett, mert Gudoncz Péter és Bringa Balázs humi Polcz Zsigmondot bízták meg, hogy foglalja el Podbukowyna (azaz Zentbenedek) nevű birtokrészüket.[311]

A Bolyari Bereck által a pálosoknak adományozott Jakopowcz (Kőrös m.) falu birtoka miatt is hosszas pörösködés

[304] 1479: OLDO 32787. Chasme. és 1479: 32788. „in Lypowa".
[305] 1495: OLDO 31799. Crisii.
[306] 1495: OLDO 32802. „in civitate Montis Grecensis".
[307] 1498: OLDO 32803. Crisii.
[308] 1445: OLDO 34787. Crisii.
[309] 1462: OLDO 34895. Crisii.
[310] 1463: OLDO 34897. Tolna.

folyt (1468). A pálosok ügyes és jogban alapos jártasságot tanúsító ügyvédje, Miklós kapolnai (zágrábi egyházmegye) plébános azonban diadalra segítette az ügyet Bereck fiai János és Albert ellenében, akik a birtok fejében követelt pénzösszeg nélkül is kénytelenek voltak a vitás birtokot a sztrezai rendháznak visszaadni.[312]

A XVI. század elején ez a kolostor sok kellemetlenkedést élt át, különösen zerdahelyi Dersfy Miklós részéről, aki a kőrösmegyei Thorincz és Jakopowcz falvakat foglalta el.[313] A folytonos erőszakoskodások ellen II. Lajos király Torquatus Lajost bízta meg védelmükkel.[314]

A XVI. század végén eléggé elharapódzott erőszakoskodások és hatalmaskodások a lassanként anyagilag gyarapodó s tekintélyes vagyonra szert tett *lepoglavai* kolostort sem hagyták érintetlenül. Vikáriusaik ezek ellen hatalmas pártfogóiknál, az uralkodóháznál, Horvátország, Szlavonia és Dalmácia bánjainál, sőt a Szentszéknél kerestek oltalmat. Főleg VI. Sándor pápa vette őket oltalmába. Így 1495-ben megbízta „Elie de Modrusio" kanonokot a kamenskai kolostor azon panaszának kivizsgálásával. hogy a zágráb- és modrusmegyei egyházi és világi egyének „Baldasar de Zagrabia in Gerez" és „Mutinus Orgacich" vezetésével lefoglalták a pálosokat végrendeletileg megillető birtokokat.[315] 1499-ben pedig a zágrábi prépostot, őrkanonokot és Bladi Fábián kanonokot bízta meg ítélethozatallal Stoz Mihály, Negudovich Márton és társaik felett, akik a lepoglavai pálosok zágrábi birtokain okoztak sok kárt s több jobbágyukat hurcolták el.

Hasonló eset zavarta meg a kolostor békés csendjét 1509. táján is. II. Gyula pápa ugyanis ekkor bízta meg Korwthnyai Gál dubicai főesperest és Gergely varasdi kanonokot[316] azzal, hogy a lepoglavai és sztrezai kolostorok lefoglalt javait valami úton-módon szerezzék vissza a pálosok számára. Nevezett egyének a legmesszebbmenő buzgalommal jártak el az ügyben s mikor semmi sem használt, kiátkozással fenyegették meg az erőszakoskodókat.[317]

Hasonló erőszakoskodások ellen vette védelmébe a kolostort jótevőjük, *Corvin János* Horvátország, Szlavonia és Dalmácia bánja is, aki a krapinai várnagyokat bízta meg a lepog-

[311] 1465: OLDO 34902.
[312] 1468: OLDO 34911. Colocie.
[313] 1523: OLDO 34961. Esztergom.
[314] 1523: OLDO 34960. Esztergom.
[315] 1495: OLDO 34547. Roma.
[316] 1509: OLDO 34599. Róma.
[317] 1509: OLDO 34428. Zágráb.

lavai kolostor védelmével ;[318] továbbá Ulászló király, aki György brandenburgi őrgrófot, Krapina vár urát bízta meg 1513-ban ugyane kolostor védelmével.[319] Az első nagyobb erőszakoskodás azonban mégis épp egy krapinai várnagy részéről érte a kolostort. Strossar Engelhart János, György brandenburgi őrgróf krapinai várnagya, a kisthabori várnagy vezetésével tíz krapinai polgárt és fegyveres jobbágyokat küldött a lepoglavai kolostor ellen. Ezek allodiális házaikat feldúlták, állataikat elhajtották. Más alkalommal pedig maga a várnagy törette fel Crypychowcz (Varasd m.) falujában az allodiális házat, az itt tartózkodó Péter laikus testvért Krapina várába hurcolta és ott 15 napig önkényesen fogva tartotta, közben pedig kápolnájukat is kifosztotta. Hasonlóan cselekedett a varasdmegyei Kuzmyncz, Crepythyncz és Gregorowcz falujokban is. Az okozott kár a 700 forintot is meghaladta, ami abban a korban igen nagy összeg volt. Egész természetes, hogy Miklós lepoglavai vikárius magához Ulászló királyhoz fordult panaszával, aki a varasdmegyei hatóságokat bízta meg az ügy kivizsgálásával.[320]

A Zaboki Simon szolgabíró által megejtett vizsgálat kétségkívül igazolta ezt a nagyarányú erőszakoskodást.[321] Strossar Engelhart és a kolostor között csak 1517-ben simult el a viszály, amikor is visszaadta nekik a Lokawecz völgyében és Zereberye faluban lefoglalt birtokaikat s így az okozott kárt legalább némileg helyrehozta.[322]

De sok zaklatás érte őket *Gyulay János*, Trakostyán várnagya részéről is, aki a varasdmegyei kameniczai birtokukat foglalta el erőszakkal, majd a pálosok Szentgyörgy nevű falujára tört, a bírót elfogta, várába hurcoltatta s deresen verette meg. Jobbágyai még ez évben lefoglalták a pálosok „szabad pincéit" s szőlőit, amelyek után a hegyi vámot mindég pontosan megfizették. 1520-ban pedig özvegye Kamenycza és Benkowcz falvakat foglalta el erőszakkal.[323] Természetes, hogy a sok erőszakoskodás miatt a pálosok, különösen Miklós vikárius, igen erélyesen tiltakoztak Turóczi Bernát bán és a zágrábi káptalan előtt is[324] s bár igazukat mindig megállapították, elégté-

[318] 1495: OLDO 34548. Varasd.
[319] 1513: OLDO 34437. Buda.
[320] 1511: OLDO 34433. Buda.
[321] 1511: OLDO 34434. Varasd.
[322] 1517: OLDO 34455. Varasd.
[323] 1513: OLDO 34436. — 1514: OLDO 34441. Varasd. — OLDO 34442. Varasd. — 1520: OLDO 34462.
[324] 1514: OLDO 34443. — Eggerer i. m. pag. 279. A. 284—321-ig idézett oklevelek Mályusz Elemér közlései. Ltári közl. 1925—1934 évf.

telt csak nagy nehezen tudtak szerezni a század eme indulatos embereitől.

Ezektől az erőszakoskodásoktól eltekintve már a XV. században is több páloskolostor a pusztulás áldozatául esett. Említettük, hogy a *torpait* (Egri egyházmegye) 1434-ben, az *uzsait* 1455-ben, a *kápolnait* (Várad mellett) 1473-ban hagyták el a szerzetesek.[325] Ez utóbbit már a török zaklatásai miatt.

Általában a Mátyás halála után bekövetkezett lassú alánhanyatlás és a gyakori politikai bizonytalanság következtében az erkölcsi állapotok is lezüllöttek. Útonállók és rablók veszélyeztették az ország több részén a köz- és vagyonbiztonságot. 1493-ban a *villyei* monostort dúlták fel éjnek idején ellenséges rutén hordák. Elrabolták a templom négy értékes aranykelyhét több kinccsel együtt, a szerzeteseket sebekkel borították, Zsigmond atyát pedig, aki a kincsek rablását meg akarta akadályozni, megölték.[326] 1514-ben pedig a parasztlázadás tömegei a Várad melletti *Szent Jogh* (Jobb) kolostorból hurcoltak el egy pálos atyát, akit Váradon a város közepén le is fejeztek. A Rómából hazatérő Székely László perjelt is teljesen kifosztották Székesfehérvár táján az útonállók (1516). Elvették ruháit, lovát és pénzét. Szerencsére hamarosan elérte utazása célját, Budaszentlőrincet, ahol hamarosan a vikárius méltóságát töltötte be.

Ezek a szomorú közállapotok hatásukat a kolostorok életében is erősen éreztették. A leggondosabb ellenőrzés mellett is több oda nem való, *káros elem* került ekkor a rendi növendékek közé. Gyöngyösi fájdalmas kárnak „lamentabile damnum"-nak nevezi azokat a károkat, amelyeket éppen a rend noviciusai okoztak kolostoraiknak. *Csatkán* (1478), *Budaszentlőrincen* (1489), *Kápolnán* (1495), *Őrményesen* (1503) s végül *Márianosztrán* (1514) történt meg az, hogy a rendi növendékek közül egyik-másik megfeledkezve magáról a kolostor kincseit megdézsmálta s azzal odébb állt. A legkirívóbb eset a márianosztrai. Itt egy novicius kikémlelve a monostor rejtekeit egy pásztorral szövetkezve hurcolta el éjnek idején a Nagy Lajos adományozta kincsek jórészét, díszes kelyheket, szelencéket, kereszteket, tömjénezőket és az ötvösművészet szempontjából is értékes sok más kincset. Csak nagy üggyel-bajjal sikerült ezeket a kincseket megrongált állapotban a közeli erdőben fellelniök. Igaz, hogy a pásztor is, a novicius is elvette méltó büntetését, de a rossz példa erősen hatott. Egész természetes, hogy a rendi előljárók ettől kezdve igen elővigyázatosak voltak a rendi fiatalokkal szemben. Többé nem mutogatták meg nekik a kolostor kincseit. Őrzésüket idősebb rendtársaikra bízták. A fegyelem

[325] Eggerer i. m. c. 62.

[326] Eggerer i. m. pag. 238.

lazulását pedig a regulában biztosított lelki eszközökön kívül szigorú rendelkezésekkel és büntetésekkel is igyekeztek megtorolni. *Miklós* testvért például hibái miatt a nagykáptalan egyelőre a tonzura és a papi ruha viselésétől tiltotta el (1485). Igaz ugyan, hogy az ilyen szigorú büntetéseket Róma nem kedvelte. Kelemen pápai gyóntató, római prokurátor generális írja is ez esettel kapcsolatban Tamás rendfőnöknek, hogy nem szétszórni, hanem összegyűjteni kell a szerzeteseket. Majd szigorúan meghagyta, hogy a perjelek kutassák fel a szökevényeket és a rendből kitaszítottakat, igyekezzenek őket megjavítani és a rendbe visszavezetni.[327]

A katolikus egyház helyzetének romlása már ekkor komoly szimptomákban mutatkozott. A nagy dráma előjátéka már megkezdődött. A Mátyás-korabeli derűs kép lassanként megváltozik s veszedelmeket sejtető sötétebb korkép komorlik elénk. Az egyházmegyéket nem a püspökök, hanem helytartóik kormányozzák. A pusztuló monostorokat kapzsi főurak és főpapok foglalják le, vagy a városok sorolják birtokaik közé. Csupa kapzsiság, hűtlenség, erőszakoskodás szállja meg az igazságtalanságokban tobzódó embereket. Ezzel szemben valósággal csodálatra ragad az a nemes nyugalom, fegyelmezett élet, amely a pálos kolostorok lakóit — szórványos jelenségektől eltekintve — ezekben a változást jósló időkben áthatja. A szigorú fegyelmezettség, a szerzetesi szabályok pontos betartása s az emelkedettebb hittudományi életre való törekvés a kor zagyva, barbár viszonyai közt, jónéhány évtizedre, valóságos mentsvárakká teszik ezeket a kolostorokat. Intő példájuk hatása azonban csak szűk körre szorítkozhatik. A köznemesség körében is elburjánzó kapzsiság, hűtlenség, erőszakoskodás leküzdésére már gyengéknek bizonyultak.

A bajok ellensúlyozására a rend tagjai — saját védelmükre mást nem is tehettek — a legkiválóbb pálosokat helyezték Özséb örökébe, a rendfőnöki székbe. *II. Benedek* (1492—1496), aki mint Gergely definitora igen nagy tekintélyre tett szert a kormányzás terén s jól ismerte a rend ügyeit, főleg a noviciusok elhanyagolt nevelésére fordított igen nagy gondot. Kormánya idején lépett a rendbe a tudós *Zákoly László*, aki a kalocsai érseki széknél, melyről lemondott, többre becsülte a szerzetesi szegénységet (1494), továbbá *Tar Ispán Albert* várnagy, aki mortifikációjával kortársainak a szigorú vezekelés útját mutatta meg. Timon szerint az ő kormánya idején nyerték a pálosok a *nyulakszigeti* premontrei prépostságot 1493-ban. Állítása szerint „Péter kalocsai érsek, a király korlátnoka, Mátyás parancsára a nyulakszigeti Szent Mihály főangyalról cím-

[327] Eggerer i. m. pag. 224.

zett premontrei prépostság monostorát a pálosoknak adta, amint a Pázmány-féle zsinatban ezt megírták". Czinár Mór tévedésnek minősíti ezt. A Pálosrend XV. századbeli közkedveltsége azonban könnyen hihetővé teszi, hogy II. Ulászló, a pápa beleegyezésével, a csúti és zsámbéki premontrei prépostságoknak Mátyás által történt adományozása és a fehéregyházainak kolostorrá történt átszervezése (1494) után ezt a prépostságot is nekik adományozta. Ezt a feltevést, bár a pálos évkönyvekben semmi nyomát sem találjuk, valószínűvé teszi az a tény, hogy II. Ulászló, miként atyja Kázmér király Lengyelországban, több adományozásban részesítette a pálosokat hazánkban. Így a *Visegrád* mellett fekvő bencés apátságot is nekik adta 1493-ban.[328]

IV. István (1496–1500 és 1506—1512) váltotta fel II. Benedeket a redfőnöki székben. Ő a rendi birtokokat hozta rendbe. Figyelme kiterjedt azonban az újoncnevelésre és a rendi oktatásra is. Különös gonddal figyelte a beteg testvérek ápolását s a rend nevezetes eseményeinek feljegyzésére is gondja volt. Kormánya idején VI. Sándor pápa megerősítette IV. Jenő bulláját, mely a rendtagok átlépését tiltja meg más rendekbe a karthauziakén kívül (1499).[329]

Utóda *IV. Miklós* (1500—1506) igazságérzetével és nagy szorgalmával tűnt ki. Kérésére Péter, biboros apostoli követ felmentette a pálosokat a török ellen viselt háborúra VI. Sándor pápa által kivetett tized fizetése alól.[330]

II. Gergely (1512—1518) a rombadőlt kolostorok felújításával véste nevét a pálos kolostorok történetébe. A diósgyőri és ungvári monostor épületének restaurálása, továbbá Budaszentlőrinc fénykora, gyarapodása művészi emlékekben s tudományos művekben szintén az ő nevéhez fűződik.

Domonkos (1518—1523) a hittudományok doktora és a bölcselet alapos ismerője volt. Viszont *II. János* (1523—1528) a rendi élet szabályozásával és szigorításával tűnt ki. A rendi tanács döntése alapján elrendelte, hogy a rendi vagyon épsége fölött jobban kell őrködni, idegen szerzeteseket nem szabad felvenni, tilos továbbá akár világi személyeket, akár novíciusokat írásra, zenére vagy festészetre oktatni, mert az ilyen irányú elfoglaltság a szerzetes lelki összeszedettségének rovására van.

Mátyás halála után a Jagellók gyenge uralma idején beállt zavarok és lassú aláhanyatlás éveiben még mindig emelkedett a rend anyagiakban. Határozott tudomásunk szerint a veszprémmegyei Vigánt táján ekkortájt létesült a rendi birtokok

[328] Timon Sámuel: Imago novae Hungariae. Kassa 1734. — Czinár—Fuxhoffer. Monasteriologiae liber II. 34 l.

[329] Eggerer i. m. c. 33. pag. 279.

[330] Eggerer i. m. pag. 274.

közelében a *Szent Mihály kolostor*, melynek Orbán perjel volt a feje.[331] De néhány régi bencés monostor átvételével is erősödött a század végén a rend helyzete. Így a *visegrádi* Szent Andrásról n. apátságot is, amelyet IV. Béla egykor a bencéseknek adott (1253) s amely Károly Róbert, Nagy Lajos és Mária adományozásaiból gazdagodott, VI. Sándor pápa mint apátságot megszűntette s II. Ulászló mint perjelséget a pálosoknak juttatta 1493-ban. A visegrádi monostorhoz tartozó Óbudaörspuszta jövedelme miatt 1506-ban a garammelléki bencésekkel támadt is súrlódásuk, amelyet közös megegyezéssel intéztek el. Miskolczy Mihály perjel beleegyezett, hogy a nevezett puszta jövedelmét a pereskedő felek közt osszák fel. Igen értékes birtoka volt a monostornak ez időtájt (1493) a *pilismaróti*, amely a hódoltság idején is a rendé maradt. A Szent László által alapított s gazdagon megadományozott *váradi Szent Jogh* (szentjóbbi vagy berekisi) bencés apátságot (1083) is, — amelynek birtokai közé Szentjobb mezőváros, Penésztelken (Peniszlek), Szentmiklóson, Tóttelken (Bihar m.), Marhatelken (Szabolcs m.) részbirtokok, Debrecenben egy ház, továbbá Markus, Szegesd és Visznek is tartozott, — 1493-ban vették át IV. Sixtus engedelmével, aki ezt is perjelséggé alakította.[332] A monostort Máté bencés főapát és az országos rendek tiltakozása ellenére is, akik a pálosok eltávolítását és a bencések birtokbahelyezését követelték, megtartották s 1557-ig békésen birtokolták. A B. Szűzről n. *tőketerebesi* monostort (Zemplén m.) Perényi Imre nádor alapította 1502-ben és Ferrarai Péter bíborosnak s apostoli legátusnak engedelmével a Boldogasszony-egyházat is nekik adta. Alapítását II. Ulászló hagyta jóvá. Már 1504-ben Vécse, Sáros, Olaszliszka helységekkel, a Bodrog folyón egy malommal, a Buttkai Mihály adományozta két tolcsvai szőlővel, Lenke Antal egyik rétjével (1509), Szén György és Tamás, valamint Sztrithei Zsigmond zsadányi birtokaival (1516) gyarapodva a század első negyedében a vagyonosabb pálos kolostorok közé tartozott.[333]

[331] 1498: OLDO 20648 és 20651.

[332] V. ö. Visegrád: Eggerer i. m. c. 32. — Rupp i. m. I. 48. l. — Chronotaxis c. X. Várad: Gyöngyösi i. m. c. 70. — Gyöngyösi Inventáriuma és az 1552. évi összeírás szerint a Szent Jobb monostornak a következő birtokai voltak: Szent Jogh, Szent Miklós, Piskolth, Chianálos (Csinálos), Csiovagh (Csohaj), Saár-Szeg: részbirtokai voltak Penészlek, Szent Miklós telek, Tóthtelek, Marhatelek helységekben és házuk volt Debrecenben. A. P. Szent Job. 1552. fasc. I. n. 2.

[333] Eggerer i. m. pag. 268. — Szentiványi, Timon, Acta Gen. Tom. I. pag. 422. Egyet. könyvtár kézirattára. A. P. Terebes fasc. 1. n. 1. és fasc. 2. n. 7. 9. — V. ö. Rupp i. m. I. 325. l.

A B. Szűzről n. *máriacsaládi* (Zalad, Bars m.) monostor is, amelynek alapítója és alapítási éve ismeretlen, szép fejlődésnek indult Haraszthy Ferenc és Lévai Zsigmond belegi (Verebélyi járás), garammikolai (Garamvölgye), nagylóthi (Újlót) és máriacsaládi birtokadományozásai után (1512). Már ekkor volt itt kolostoruk és szép kéttornyú templomuk. 1521-ben Ludányi Cheh János a barsmegyei Somogyfalu pusztát, Zsigmond ludányi pap szőlőket és házakat, Dersneki Miklós egy ludányi szőlőt, II. Lajos pedig Loth helység királyi haszonvételeit engedte át a kolostornak (1525).[334] *II. Ulászló*, aki már lengyel származásánál fogva (Jagelló) is különös érdeklődést tanusított a pálosok iránt, s akiről az előbbiek során azt említettük, hogy a visegrádi bencés apátságot a Pálosrendnek adta át, a *nagyváradi* hegyfokon épült régi alapítású B. Szűzről n. kolostorban is a pálosokat telepítette le 1513-ban s királyi jogánál fogva meg is erősítette őket a kolostor birtoklásában.[335]

Ugyancsak II. Ulászló meghagyta a diósgyőri várnagynak (1499), hogy kímélje az atyákat a jogtalanságoktól és a malmaikba tartó embereket útjukban ne akadályozza.[336] A veresmarti pálosoknak védlevelet adott a földesúri erőszakoskodások ellen (1501). Az erdélyi *szenterzsébeti* pálosoknak Vingarton és Holdvilágon telkeket adományozott;[337] megerősítette Beatrix királyné adománylevelét, mely szerint a rónai sóbányák jövedelméből évente 50 forint értékű só illeti a *remetei* (Mármaros) atyákat;[338] megerősítette a *kalodvai* pálosoknak Kéry Balázs solymosi kapitány által tett szombathelyi (ma: szabadhelyi) birtokadományozását. Ez utóbbi kolostor egyébként még Veghedy Imre gyulafehérvári kanonok ároki birtokrészével is gyarapodott (1519).[339] Egyáltalán bármerre tekintünk is az országban a pálos rendházak körül, közvetlenül a parasztlázadás előestéjén, még mindig örvendetes gyarapodásukat tapasztaljuk. A *vetahidai* kolostor Mácson a Miháldiaktól részbirtokokat nyert (1454—1492) és Somogyvár közelében földekre tett szert (1493). Dombrói Márk mint *remetei* (Horvátország) vikárius a kolostort a há-

[334] 1512: OLDO 22305. — Említi: Gyöngyösi c. 30. Turóczy fol. 174. — Eggerer i. m. pag. 292. — Rupp i. m. I. 132. l. — Az alapítást II. Lajos erősítette meg 1517-ben. OLKO A. P. Chalad fasc. I. n. 18. és 19.

[335] Kürcz Antal i. m. 55. sz. kolostor.

[336] A. P. Diósgyőr fasc. I. n. 14.

[337] V. ö. Rupp i. m. III. 295. l. — 1454: OLDO 14893. 1481: OLDO 14867. A. P. Vetahida. — 1482: OLDO 18686 — 1492: OLDO 19930. Említi Gyöngyösi c. 31. — Extractus Sum. 169. pag. 2.

[338] 1507: OLDO 21717. A mármarosi remetei birtokra vonatkozólag V. ö. A. P. Mármaros 1552. fasc. I. n. 2.

[339] Rupp i. m. III. 72 l.

borús veszedelmek ellen toronnyal bővítette (1497). Tóthfalvai András minden ingó és ingatlan vagyonát a *szentkirályi* kolostorra hagyta (1497), a következő évben pedig tófalvai, szentgyörgyi, csúti, enyerei és zwekesi birtokait hagyta rájuk.[340] Frangepán Beatrix 1507-ben a *lepoglavai* kolostornak, amelyben a templom főoltára elé férjét, Corvin Jánost (1504) és fiát Kristóf herceget (1505) temették, Velika, Bratilovecz, Kraszetyncz, Dvoicz, Zarebria, Brosovec és Kamencza birtokait adományozta. Hemyng András pedig Mirnia nevű udvarházát adta az itt élő pálosoknak.[341]

Bajnai Both András horvát bán a *modrusi* Szent Miklós kolostor remetéinek a harmincadot engedte el (1511).[342] Buttkai Mihály tolcsvai szőlőjét (1506), Toronyai Fáber Lőrinc egy szőlőt (1509) és Varga Orsolya kelecsényi telkét (1510) adta a *sátoraljaújhelyi* kolostornak, amely ezeken kívül még több halastóval, földdel, házzal és szőlővel is bővült ezidőtájt. Széchy Jób borzovai részbirtokát adta a *gombaszögi* monostornak (1500). Sukoróti Tamás három sukorói (Somogy m.) szőlőt (1521), a halálraítélt Laky László pedig II. Lajos engedelmével Iklódon (Zala m.) és Keresztúron (Somogy m.) nemesi telket és felsőlaki szőlőjét adta a *pogányszentpéterfalvai* pálosoknak. Waxgiesser pozsonyi polgár és fia Gáspár Hohenau-hegyi szőlőjük felét adták a *pozsonyi* keresztelő Szent János kápolnának. Szentgyörgyi és bazini Péter gróf a boroskői Besztercét (1515), II. Lajos a Hódosy Ferenc magvaszakadtával felszabadult birtokokat (1520) adta a *máriavölgyi* kolostornak, amely szépen jövedelmező Maierhof nevű malmát is ekkor szerezte. Ezenkívül ruházatra és misékért évi 20—20 forintot is adott, amit Mária özvegy királyné is megerősített (1527), Szentgyörgyi Péter gróf özvegye, Waldstein Zsófia grófnő mertfalvai (Pozsonyszenterzsébet) birtokjogát (1518), Csenkey Benedek pedig 200 forint fejében szenterzsébeti birtokát adta nekik.[343] 1523-, 1524- és 1534-ben Óvári László özvegye, Ilona székesfehérvári három házát adományozta a *zsámbéki* pálosoknak. Adományozását János király hagyta jóvá s egyben nevezett birtokokra vonatkozó királyi jogát is a kolostornak adta.[344] Ugyancsak ez időtájt, valószínűleg 1524-ben, bővült a zsám-

[340] Eggerer. c. 33.

[341] U. o. pag. 274.

[342] U. o. pag. 275.

[343] V. ö. A. P. Thall fasc. I—XIV. — Orosz Ferenc: Diarium ven. Conventus Maria—Thallensis. Budapesti Egyet. könyvtár kézirattára. — Kummer László: Acta Thallensia tern. 2. pag. 6.

[344] 1523: OLDO 23743. — 1524: OLDO 23988. — 1534: OLDO A. P. Székesfehérvár fasc. II. n. 3. 4.

béki pálosok vagyona a *patkai* (Győr m.) birtokkal is, ahol kisebb kolostort is létesítettek. Az átvonuló katonák és a szomszédos földesurak erőszakoskodásai ellen János király, aki a pálosokat különösen kedvelte (Fráter György), 1527-ben vette védelmébe ezeket a kolostorokat. Külön védlevelet adott ki védelmükre.[345]

1525-ben a *bánfalvai* kolostorhoz csatolták az időközben (1493) leégett sopronkertesi kolostor javait is.[346]

A *városszalonaki* (Sopron m.) kolostornak Paumkircher György és András 1493-ban a vasmegyei Preusing nevű birtokot s néhány szőlőt, Csatárban a Pinka és Tavan folyón egy-egy malmot adtak.[347] A *villyei* monostort a rutén földön (Ung m.) 1493-ban rabló hordák dúlták fel. IV. István rendfőnök azonban hamarosan restauráltatta. 1510-ben pedig Némethy Miklósné, Margit asszony visszaadta a monostornak egykori ungvári szőlőjét.[349] A B. Szűzről n. *tokaji* monostor szőleit Szapolyai István özvegye, Hedvig tescheni hercegnő 1519-ben felmentette az adózás alól. A *márianosztrai* kolostornak csudai Tóth István és Klára a Kis-Garam folyón a barsmegyei Csuda puszta mellett malmukat adományozták.[350] A *fehéregyházi* templomnak Kisszabó Bence 200 forintos misealapítványt tett (1513), Bwchai Illés, a király titkára óbudai kőházát (1517), Gerchei Csama Bálint gercsei házát (1516), Pesti Zakach Györgyné Márta a kolostor épületéhez pesti kőházát (1518), Tholvay Máté óbudai polgár szőlőjét adományozta (1519);[351] a *gyulai* (baranyai) kolostornak, amely nemrég egy pécsi házra tett szert (1504), Mihályfy László hasságyi birtokrészét,[352] a *monyorókeréki* kolostornak, amelyet 1499-ben az Ellerbach család ismételten birtokokkal adományozott meg, Therjék Péter szentmártoni (Vas m.), bócföldi (Zala m.), szentmihályi és tőttösi (Vas m.) telkeit,[353] a *sajóládi* monostornak Korneth Mihály jászói várnagy Eörs helység negyedrészét,[354] a *régéci* kolostor-

[345] A. P. Pathka fasc. III. n. 1. OLKO.

[346] A. P. Bondorff. fasc. I. n. 6. és 1525: OLDO 24164. — 1493: OLDO 19979.

[347] Szentiványi Cath. 54. n. 30. Vas m. A. P. Szalonak fasc. I. Eggerer i. m. pag. 240.

[348] Eggerer i. m. pag. 180. — Gyöngyösi i. m. c. 39. 1510: OLDO 22104.

[349] Eggerer i. m. pag. 231.

[350] Regestr. Paulinorum pag. 166, 171. n. 8:, pag. 175. n. 4. — pag. 174. n. 1—3. 6. 8. 11.

[351] V. ö. Rupp. i. m. 574 l.

[352] A. P. Gyula fasc. 3.

[353] V. ö. Bártfai Szabó László i. m. 6 és 7 l.

[354] A. P. Lád fasc. 9 és Elenchus 315 l.

nak Rátki Benedek horváti birtokrészét (1510),[355] az *ungvári* kolostornak a Barthayak és Homonnayak (Krisztina, Ferenc és István) Bartha helységüket (1510—1528), Horváth György özvegye, Dorottya Eör helységbeli birtokrészét adományozta.[356]

Ezekre a nagyobb mérvű adományozásokra visszatekintve kétségkívül igazolódik az a feltevésünk, hogy az országot fenyegető veszély, ha egyelőre még nem is élt világosan a köztudatban, de már kezdte előre vetni árnyékát a hitélet terén is. Az igazabbak, a jobbak, a Szent Szűz oltalmától várták már ekkor a szabadulást az országra nehezedő rettenetes pusztulás előérzetében. A Pálosrend fejlődött, haladt még mindig, anyagiakban és erkölcsiekben egyaránt. Kitünő tudósok, józan elmék, prófétai ihletettségű férfiak teremtek a rendben, sőt egy nemzetmentő politikusunk (Martinuzzi) is az isteni gondviselés révén épp a rend keretében lett azzá, amire a XVI. századi Magyarországnak annyi veszély közepette a legnagyobb szüksége volt. A békés fejlődés azonban csak addig tartott, míg a rettenetes veszedelem az első nagyobb bénító csapást nem mérte az országra s vele a rendre. Az idő forgó kerekén megjelent az 1526-os év. Beteljesedett országunk sorsa: a *Fátum Hungariae!* A Pálosrendet illetőleg pedig, amint Muhi megteremtette, úgy Mohács tönkretette s földig alázta a magyar remeteség nagy értékeket termő, gazdag és büszke fáját!

A nagy vihar beállta előtt *két nagyjelentőségű esemény* foglalta le a pálos lélek érdeklődését. Az egyik a rend szellemi erejének, a rend önérzetének emelésére volt hivatva. Ez a távoli Portugáliában élő testvéreknek az anyatartományhoz való csatlakozása volt (1493). A másik pedig az a nagy ünnepség, amelynek keretében Budaszentlőrincre hozták remete Szent Pál fejének az ereklyéjét. Vessünk egy futó pillantást a rendi élet eme nevezetes mozzanataira.

1420 táján Mendo Gomez vezetésével közös élet követésére vállalkozó portugál remeték már 1464-ben kimondták csatlakozásukat a magyar rendhez. Felvételüket VI. Sándor 1493-ban hagyta jóvá, amikor követeik a rend konstitucióit és reguláját is átvették a budaszentlőrinci nagykáptalanon, ahol eleinte négy-, később nyolcévenként jelentek meg a rendi élet egységét szolgáló rendelkezések átvétele, a magyar rendhez tartozás elismerése s a rend generálisa iránti engedelmesség megújítása végett. 1571-ig tartoztak a magyar rendhez, amikor az egyre halmozódó nehézségek miatt kénytelenek voltak a Szentszék engedelmével elszakadni s külön rendfőnök, rektor generális vezetése mellett folytatni szerzetesi életüket.

[355] V. ö. Rupp i. m. I. 305 l.
[356] V. ö. Rupp i. m. II. 399 l.

A virágzó tartományban főleg a salubali rendházban a jelzett század leforgása alatt magyar pálosok is éltek, akik közül többen a XVI. század elején a délamerikai vad népek térítésében vettek részt.[357]

A keresztény középkor az ereklyék tiszteletéről volt híres. A középkori ember gondolatvilágára jellemző fejedelmi fényűzés volt az ereklyék megszerzése és gyüjtése ebben a korban. Nagy Károly Achenbe vitette a keresztény világ ereklyéit, a keresztes hadjáratok idején pedig divatos volt a Szentföldről gyüjtött ereklyék, esetleg a Szentkereszt egy darabkájának a megszerzése. Nagy Lajos súlyos betegségében remete Szent Pál koporsója mellett elmondott áhitatos imádságtól várt segedelmet s mindent elkövetett, hogy az ereklye hitelességéről meggyőződhessen. IV. Károly Prágában gyüjtötte az ereklyéket. A pálosok régi vágya is az volt, hogy remete Szent Pálnak az ereklyéje a maga teljességében birtokukban legyen. Nagy Lajos, mint említettük, a turini béke titkos pontjaként megszerezte a szent testét. Erről azonban három ujj hiányzott. Ezek már 1240 előtt Konstantinápolyból kerültek a cluny kolostorba. A szent fejét a csehországi Carysin (Karlstein) várában őrizték. IV. Károly császár, a nagy ereklyegyüjtő, császárrá koronáztatása után (1355) Rómából, ahová Konstantinápolyból került, Prágába vitte s helyezte el ott összegyüjtött ereklyéivel együtt. Innen került a szent feje a karlsteini várba.[358] II. Lajos 1523. évi ottani látogatása alkalmával ígéretet kapott a cseh uraktól arra nézve, hogy a féltve őrzött ereklyét kiadják a magyaroknak. Ő maga írja Báthory István nádorhoz intézett levelében: „Tegnap állhatatos és sürgető kérésemre a cseh urak elhatározták, hogy első remete Szent Pál fejét, amely állítólag Carsyn várában van, ezen törvény alapján nekünk átengedik, ha megtalálják. Elfogadtuk a feltételt és ma virradatkor Carsynba utaztunk és magát a fejet, bár koholt felirattal volt ellátva, mivel Isten is úgy akarta, megtaláltuk és még ugyanezen napon Prágába vittük. Ezt mihamarabb magunkkal hozzuk Magyarországba, hogy testéhez, ha Istennek is úgy tetszik, visszahelyezzük." [359] Majd egyidejűleg a király kíséretében lévő váci püspök is értesítette a nádort, hogy a szent fejét Prágában Magyarországba való szállításáig megőrzés végett átvette. A csehek igyekeztek fondorlattal elütni a dolgot. Hamis felirattal, mely Szent Anasztázia fejének nyilvánította az ereklyét, félre

[357] V. ö. A rend meggyökerezése a külföldön c. fejezet.

[358] Fuhrmann Anonymi Hungarici de Translatione S. Pauli pag. 165, 169 és 171.

[359] II. Lajos 1523. márc. 8-án Prágában kelt levele. OLDO 23725. — V. ö. Pesina Radius IV. 421 és 482.

akarták vezetni a királyt. Ez sikerült is volna nekik, ha egy szentéletű cseh pap el nem árulja a homlokára írt cseh szöveg tartalmát, amely minden kétséget kizáróan igazolta az ereklye azonosságát.[360]

1523. május 25-én fényes papi kíséret és nagy körmenet élén, amelyben a király és királyné is résztvettek, vitte Buda várából Simon zágrábi püspök a Budaszentlőrincről szintén processióban elősereglő pálosok elé a szent ereklyét. A két menet a város kapuin kívül találkozott. A püspök ekkor átadta Domonkos rendfőnöknek a 140 esztendeig huszita kézen volt, haját és szakállát vesztett fejet, amelyet ez boldogan vitt rendtársaival a csatlakozó néptömeg hatalmas menetének élén az anyakolostorba. Itt az istentisztelet végzése után a szentnek már megnyitott díszes koporsójában fekvő testéhez illesztette a fejet. A pálosoknak ezen a nagy ünnepén a király és királyné egész nap a kolostorban maradtak. Még csoda is történt ezúttal! Gyöngyösi feljegyzése szerint a körmenetben résztvevő Bebek Imre székesfehérvári prépost erős fogfájásától szabadult meg ekkor.

II. Lajos a rend igaz és őszinte barátja volt, amit az is igazol, hogy még 1522-ben, csehországi útja előtt Budán kelt kiváltságos levelében felmentette a pálosokat akár adományozás, akár saját munkájuk útján szerzett javaik után az ország védelmére előzőleg az országgyűlésen is megszavazott adózási kötelezettség alól.[361] Ezenkívül még 1524-ben jóváhagyta a tudós nemes Kezy Balázsnak a *beregi* (remetei) monostor javára tett nagymuzsai birtokadományozását, sőt a reávonatkozó királyi jogát is a monostornak adta. Majd meghagyta, hogy a pálosokat ebbe a birtokba iktassák be.[362] Ugyancsak a rend felvirágoztatását célozta az a rendelkezése is, mellyel a *sajóládi* kolostor Bás nevű elhagyott birtokára telepedő és ott építkező jobbágyoknak hat évi adómentességet biztosított.[363] Arathy János Lehérten (Szarkaháza) nemesi udvarházát (1520) adta a *vázsonyi* kolostornak, amely ekkortájt Szentgyörgyön és a herendi hegyen egy szőlővel gyarapodott és a Marcal folyón a révvámot is megszerezte.[364] A Váradon kívül eső Szent Jeromos kolostor a biharmegyei Függiben a Függiek 13

[360] Gyöngyösi i. m. c. 87. Eggerer i. m. pag. 284—286. és OLDO, 23725 és 25676. — V. ö. Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából 1902 évf. I. 80. és 81. l.

[361] Buda 1522 febr. 21-én kelt oklevél. OLDO 34466.

[362] 1524: OLDO 17032 és 23996.

[363] Buda 1525 aug. 15. OLDO 24175.

[364] Geszt. 1521 aug. 19. Egyháztört. Emlékek I. k. 34 old. 1902 évf. — Rupp i. m. I. pag. 345.

jobbágytelkével bővült (1524). Geszti Móré Elek özvegye Anna szentlászlói jobbágytelkét adományozta a baranyamegyei *kőszegi* (batinai) kolostornak. Sythe Miklós a zalamegyei Keresztúron két szőlőt adott az ekkor már a Kanizsaiak kegyurasága alá tartozó *enyerei* (1524), szentendrei Dezső Vince magosdi (Somogy m.) birtokait adta a *pogányszentpéteri* pálosoknak (1525).[365] Kanizsay Dorottyát, Perényi Imre özvegyét pedig 1521-ben avatta a rendnek nyújtott számtalan jótéteményéért Gergely főperjel a rend tb. tagjává.[366] A nagy rendi kitüntetés főleg a bajcsi monostor támogatásáért érte a lelkes nagyasszonyt, aki a baranyamegyei Vék nevű birtokát adta a kolostornak, majd 1525-ben kelt végrendelete szerint a bajcsi monostorhoz kápolnát óhajtott építtetni s oda is akart temetkezni.[367] Szép tervét keresztülhúzta a vihar, mely Mohácsnál a nemzet színe-javát tépte ki tövestül s egyben őt is kedvelt pálosai közeléből Batthányi Ferenc németújvári udvarába űzte.

[365] A. P. Enyere f. 6. n. 2. és A. P. S. Petri f. 5. n. 9. — V. ö. Rupp i. m. I. 315 l.

[366] Budaszentlőrinc 1521 május 13. Egyháztört. Emlékek 1902 évf. 34. l.

[367] 1525: OLDO 24152 és 24153.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A pálosok és a hitszakadás kora. A kolostorok küzdelme a pusztulással.

a) A XVI. század közviszonyai és a rend.

A XVI. század nemzetünk történelmének szomorú korszaka. A század magyarsága politikailag, társadalmilag, gazdaságilag s ami a legszomorúbb, főleg a vallási villongások miatt lelki élete szempontjából is több részre szakadt. Az előbbi század nagy virágzása után a hanyatlás hatalmas méretű képeit festette meg a sors nemzetünk történelmében. A fatum Hungariae beteljesedett! Visszavonás ádáz dühe bontotta meg a magyarság egységét: hazánk népe s ezzel területe is lazán összefüggő darabokra töredezett. A magyarság sorsában csak a széthúzás nyomában járó szenvedés volt a közös. Mindenfelé, amerre csak a történetírás világánál e korszakba betekinthetünk, harcba induló csapatokkal, ellenséges hordák felvonulásával s a nyomukban romokban heverő várakkal, felégett, üszkös templomokkal, rombadőlt falvakkal és városokkal, elbújdosott, éhező, sínylődő lakossággal találkozunk. A hajdan virágzó Pannonia területén vérpára töltötte be a levegőt s ejtette vad, öldöklő mámorba az idegen katonaságot. A csekélyszámú magyarságot pedig a helyett, hogy kétségbeejtő helyzetében valami mentő eszme jött volna még jobban eggyéforrasztani és nagyobb ellenállásra képessé tenni, — a lehető legrosszabbkor látogatta meg az idegenből behozott reformáció. A hitújítás mozgalma, mely végnélküli vallási vitákba kergette az országot, betetőzte a nemzeti egység szétbomlasztását. — Igaz, a reformációs mozgalomnak megvoltak a maga okai. A katolikus egyház ez időben tényleg belső reformra szorult már. Ezt a katolikus egyháztörténelem mívelői is hirdetik. Csupán a kivitel eszközeit nem választották meg szerencsésen. Magyar szempontból pedig, sajnos épp akkor bontotta meg az új hit a lelkek egységét, amikor erre hazánknak a legnagyobb szüksége lett volna.

De politikai, társadalmi és gazdasági téren is szörnyű méretekben mutatkoztak a bajok. Gazdasági és társadalmi téren

a parasztlázadás, politikailag a kettős királyválasztás gyengítette le országunkat annyira, hogy a végeken leselkedő török most már hazánk rabigába vonására komolyan gondolhatott. És elkövetkezett Mohács, nemzeti csapásaink legszörnyűbbje, amely következményeinek méreteiben még Muhit is felulmúlta, mert nem néhány esztendei, hanem 150 évi mérhetetlen szenvedést zúdított a magyarságra. A török hódoltság sárbatiporta a nemzeti önérzetet, a keresztény vallást és szörnyen hosszú időre porig alázta Szent Istvánnak annyi dicsőséget látott keresztjét. Nemzetünk legjobbjait rabszíjra fűzve hurcolta el a török a konstantinápolyi Héttoronyba, s amerre járt, vér és füst jelezte útját. Holttestekből emelt hegyek éktelenkedtek az egykor gabonatermő mezőkön. A töröktől elfoglalt várak ormaira kitűzött magyar hősi fejek borzongatták meg az odamerészkedő vándort. A békésen élni akaró lakosságot a török uralom kegyetlen adóbehajtással sanyargatta mindaddig, míg ellenállását meg nem törte és saját céljainak szolgálatába nem állította.

Az ország XVI. századi közállapotait a törökpusztítás, a reformáció terjedése, a nemzet szívében egyre jobban tért-hódító viszálykodás, a török és a Habsburgház nagyhatalmi törekvései s nem csekély mértékben az elnyomott, de a parázs alatt még szunnyadó nemzeti öntudat védekezésekben megnyilvánuló fellobbanásai jellemzik. A vallási és egyéb belső viszálykodások csak az idegen érdekek malmára hajtották a vizet, s hol a török, hol a német tábor törekvéseit erősítették. Csak lassan bontakozott ki, a hatalmas csapások nyomában járó megpróbáltatások után, a nemzeti összetartozás mindent átfogó érzése, amely megteremtette a maga hadi és diplomáciai fellegvárát: Erdélyt. Talán nem a véletlen műve, hogy épp egy pálos szerzetest, a sajóládi kolostor perjelét, Fráter Györgyöt helyezte e vészterhes időkben az isteni Gondviselés Erdélynek, a magyarság mentsvárának kormányzói székébe.

A katolikus egyház és vele a szerzetesség helyzete főleg a törökdúlta területeken hanyatlott rohamosan. A protestantizmus terjeszkedésének útját, — a katolikus bécsi udvarral ellentétes irányzata miatt, — a török nem akadályozta, sőt bizonyos mértékben támogatta is. Nagy általánosságban ugyan megállapítható, hogy elvben egyformán bánt a katolikusokkal és protestánsokkal. Mindegyiket megtűrte, megengedte vallásuk szabad gyakorlását, sőt nem egyszer egymás iránt türelemre is intette őket. Az új hit hírdetői azonban a török hódoltsági területen lassankint előnyt nyertek. A protestáns prédikátorok ugyanis szabadabbaknak érezték magukat és szabadabban mozgolódtak a hódoltsági területen, mint a Habsburg-uralom részein. A vallásos képek és szobrok gyűlöletének s a Habsburg király iránt érzett ellenszenvnek szításával lassankint bizonyos

mértékben a török érdek szolgálatának vonalába jutottak. A török ezért valahogy közelebb állónak érezte magához a protestáns magyarságot. Nem is engedte meg a katolikusoknak új templom és kolostor építését, vagy a meglevők bővítését, — hacsak külön Konstantinápolyból, magától a szultántól nem hozott egy-egy leleményes pap erre engedélyt. A katolikusoknak a „német" királytól kinevezett püspökeik, — mivel a török ezeket nem tűrte meg, nem foglalhatták el a székhelyeiket, s így híveik lelki vezetésével nem törődhettek. A mohácsi vész előtt volt ugyan több olyan püspöke az országnak, aki csak a jövedelmet tekintvén fontosnak, elhanyagolta híveit, s bár tehette volna, mégsem lakott közöttük. Később, a század vége felé és a következő században általános szokássá vált, hogy helyettesükül szerzeteseket neveztek ki. Az egyházi kormányzat által elhanyagolt *hódoltsági* területet hősi lélekkel járták hol titkon, álruhában, hol a szultántól kapott oltalomleveleik védelmében a pálos atyák. Szerzetük ruháját levetkezve világi ruhában teljesítették súlyos misszióikat, állandóan a török, a hatósági személyek, valamint az útonállók támadásától tartva, Így többek között a nagyjenői (tüskevári), bajcsi, az iregi, székesfehérvári, visegrádi kolostoraikból elbujdosott pálosok. A *nagyjenőiek*, bár a század szenvedéseiből bőségesen jutott osztályrészükül, nem törődve az életüket fenyegető veszedelemmel, mint misszionáriusok eleinte örményesi és enyerei, majd ezeknek pusztulása után az egyre erősbödő *pápai* kolostorukból, ahova 1637-ben Csáky László gróf éppen a keresztény hit terjesztése végett telepítette le őket, jártak át tüskevári híveikhez.[1] Az egykori *pécskörnyéki* pálosok is sűrűn jelentek meg a város falain kívül eső kápolnában, hogy titkon gondozhassák híveik lelki üdvösségét, melyet a várost elözönlő protestánsok, főleg unitáriusok és a görögkeletiek a török védelme alatt nagyon is veszélyeztettek. A visegrádiak *pilismaróti* kisebb kolostorukban húzták meg magukat időnként, 1576-tól kezdve pedig a környék népét az elemi ismeretekre és a hit tételeire tanították, akárcsak a lepoglavaiak és felsőelefántiak.[2] Sőt a reánk maradt adatok szerint többek közülük irodalmi téren is felvették a harcot a reformáció támadásaival szemben. Szerémi Gergely vizitátortársa, a lengyel származású *Balázs* az evangéliumok és epistolák magyarázatával, a Bánffyak véréből származó *Pannoniai Gergely* hittudományi és vitázó munkáival, Vilkovieckó János szónoki beszé-

[1] Csáky *Lévánt* is le akarta őket telepíteni a térités jegyében 1651-ben. V. ö. Csáky László gróf a nagykáptalanhoz intézett 1651 jun. 2-án Léván kelt levele. A. P. Tom. I. pag. 408.

[2] V. ö. Vármegyei monográfiák. Esztergom vm. 34 l.

deivel és kisebb terjedelmű vallásos munkáival tűnt ki. Másokat viszont a rendi dicsőségért való lelkesedés emelt az írók sorába. Dombrói Márkot, Szalánkeméni Jánost, Gyöngyösi Gergelyt a rendtörténeti és teologiai tárgyak, Briglevich Mártont remete Szent Pál dicsőítése bírt írásra. Munkásságukat a ferencrendiek, néhány világi pap, s a század végén a jezsuita atyák missziós tevékenysége egészítette ki. Mondanunk sem kell, hogy nagyon nehéz volt ebben az időben a katolikus lelkipásztorok hivatása. Életük állandóan veszedelemben forgott. Sokan közülük Krisztus hitéért vértanúhalált haltak hol a török kegyetlenkedése, hol a protestánsok erőszakoskodásai miatt.

De Erdélyben és a királyi Magyarországon is rohamosan terjedt a reformáció. A katolikus szerzetesség és papság elnyomott helyzetén óhajtott segíteni *Ernő* főherceg is, a pálosok jótevője[3] a végbeli kapitányok fokozott kötelességeire hivatkozó rendelkezésével. Mikor ugyanis az újvári kapitányi székre báró Ditrichstein Bélát ajánlotta, külön kiemelte annak fontosságát, hogy legalább az egyházi censusból fenntartott várakban ne csupán a török ellen hadakozzanak, hanem a katolikus hit védelmében is buzgólkodjanak.[4] Ilyen és ehhez hasonló, az új hit terjedését gátló rendelkezések azonban vajmi keveset lendítettek a csekélyszámú, pusztuló katolicizmus helyzetén. A katolikus papság és szerzetesség helyzete továbbra is nagyon siralmas volt. A XVI. század végén majdnem az egész ország protestánssá lett. A *linzi béke* (1608.) *idején* a királyi Magyarország területén mindössze hét-nyolc főúri család volt már csak katolikus, pedig eddig szigorúan tiltották a törvények a protestantizmust. A katolicizmus borzalmas pusztulását a *cuius regio, eius religio* elve segítette elő. Ugyanaz az elv, mely az ellenreformáció századában viszont a katolikus egyháznak fog majd eredményeket hozni. Ennek értelmében a jobbágyságnak nem volt szabad akaratnyilvánítása a hit dolgában sem. Ahhoz a hithez tartozott, amelyhez a földesura, akit minden vallásváltoztatáskor szolgailag kellett hít dolgában követnie. A városok szintén az új hit mellett foglaltak állást.

A protestantizmus nagyarányú előretörésének általános okát a papi fegyelem meglazulásában kell látnunk, amit viszont a püspöki kar helytelen, az ügyekkel alig törődő egyházmegyei kormányzása idézett elő. A protestantizmus ellen hoztak ugyan törvényeket, de érvényesítésükhöz nem állott rendelke-

[3] 1577-ben 50 magyar forintot adott a máriavölgyi templom orgonájának restaurálására. 1577. aug. 5. Pozsony V. ö. Zsinka Ferenc: Magyar Prot. Egyháztört. Adattár 26 l.

[4] 1584. szept. 12. V. ö. Magyar Prot. Egyháztört. Adattár, 1928. XII. évf. 50 l.

zésre a kellő hatalom. Főpapjaink nem szálltak le a nép körébe, hogy az élőszó erejével védjék a régi hitet a támadásokkal szemben. Az alsó-papság teológiai kiképzésére pedig kevés gondot fordítottak. Ennek a rétegnek műveltsége és tudománya az új hit külföldön tanult papjaival szemben nagyon hiányos volt. A világi urak tudatlansága is igen lesujtó volt. Sokan közülük még írni-olvasni sem tudtak. Ebből természetszerűleg újabb baj származott. Az ország fontos tisztségeit királyaink a műveltség birtokosaival, főpapjainkkal töltötték be, akik a vállalt tisztséggel járó nagy elfoglaltság mellett egyházmegyéjük ügyeivel alig értek rá foglalkozni. A Liber Dignitatum Saecularium szerint[5] a XVI. században az udvari kancellárok és helytartók javarészt a főpapok köréből kerültek ki. Statileo János erdélyi püspök, Frangepán Ferenc kalocsai érsek, Brodarich István szerémi püspök tulajdonképpen diplomaták voltak, Czibak Imre váradi püspök hadvezér, Zalaházy Tamás egri püspök kir. kancellár, Zobardy Mátyás váradi püspök pedig az ország déli végeinek főkapitánya volt. Sőt az új hit még az ő soraikba is beférkőzött. Arra is találunk adatot, hogy katolikus püspök lett protestánssá. Így Thurzó Ferenc nyitrai püspök, a királyi kamara elnöke, 1544-ben csatlakozott a protestantizmushoz.

Nem is csodálható tehát, hogy a püspökök főpásztori kötelességüket nem teljesítették, mert egyházmegyéjük ügyeivel vajmi kevés idejük volt foglalkozni. A protestantizmus elterjedésének okaiként megemlítjük még, hogy a mohácsi csatában több főpap elesett, néhány egyházmegye székhelyét pedig hosszú ideig nem is töltötték be királyaink, hogy a szüneteltetésből a kir. kamarának haszna legyen. Többször megtörtént, hogy királyaink az egyházi javakat lefoglalták hadi célokra, sőt gyakran zálogosították el azokat világiaknál.

A kellő irányítást nélkülöző papság jórésze lassanként fegyelmezetlenné vált. Az anyagiak miatt is elégedetlenkedő katolikus alsópapság résztvett a parasztlázadásban, majd a felügyelet hiánya miatt kezdte lassanként átalakítani a szertartásokat, behozta a két szín alatt való áldoztatást. Majd elvetette magától a papi nőtlenséget. Ezzel ijesztően megnövekedett a nős papok száma.[6] A katolikus papságból sokan nemcsak szítottak az egyénileg nagyobb szabadságot biztosító protestantizmushoz, hanem lassankint oda is csatlakoztak. Átpártoltak az új hithez s ezzel beállt a magyar katolikus egyházban a paphiány, a protestánsok körében pedig az aposztata nemzedék

[5] Orsz. Ltár Kanc. Oszt.

[6] Oláh Miklós 1560. évi zsinati bírósága. Kollányi Ferenc: Képek a hitújítás életéből. Magyar Sion 1891 évf. 843—844 lap.

túltengése.[7] Ennek az áldatlan állapotnak a következménye, hogy a királyi Magyarországon 1590 körül az esztergomi egyházmegyében 900 plébánia közül csak 100 maradt meg katolikusnak,[8] s 1605 táján egész Magyarországon, tehát Erdélyt és Szlavoniát is ideszámítva a szerzetesekkel együtt a katolikus papság létszáma 300 körül mozgott.[9]

E szomorú viszonyok között a Pálosrendet sem kímélték az idők viharai. Büszke, hatalmas törzsét megtépdesték, dús lombozata lehervadt, hatalmas hajtásai, erős ágai összetöredeztek. A nagy virágzás után a kolostorok száma erősen megcsappant, a megmaradtak pedig elnéptelenedtek. Kinek is lett volna kedve s ereje a század nagy nyomorúságai mellett még nagyobb nélkülözést, megaláztatást, szenvedést vállalnia, hacsak nem rendkívüli egyéniségnek? Az isteni gondviselés azonban gondoskodott arról, hogy egészen el ne pusztuljon a rend, hanem a megpróbáltatások tüzében megtisztultan a következő század elején újra feltámadjon régi fényében és dícsőségében. De tekintsünk a gyér számban fennmaradt adatok alapján az egyes rendházak életébe. Idézzük magunk elé viszontagságos sorsfordulataikat, vessünk egy-egy pillantást füstölgő, üszkös, rombadőlt kolostoraikra s áldozatoslelkű szerzeteseikre.

b) *A török pusztítása a pálos kolostorokban.*

A XVI. századot a rend történetében a pusztulás századának nevezhetjük. A három vészterhes jelenséggel: a parasztlázadással, Moháccsal és a reformációval járó kavarodás akkora volt, hogy azt mindenki megsínylette.

Török hordák járták az országot, rabolták ki, perzselték fel a kolostorokat s öldösték papjainkat. A megmaradt magyar területen a zsoldos katonaság felvonulása veszélyeztette gyakran a kolostorok vagyoni épségét. A gyakori elszállásolások és élelmiszerek és egyéb szükségleti cikkek önkényes harácsolása sem kedvezett a kolostori élet fejlődésének. Az általános szorongattatásban, ha létesült is pálos kolostor, nem indulhatott el benne a pálos szellem a fejlődés útján, Az időknek számára teljesen idegen, sőt ellenséges áramlatai már kezdetén megfojtották az új alapítást, a régi kolostorok életét pedig lassanként elsorvasztották. A *sajóládi, fehéregyházi, siklósi, tokaji* és *diósgyőri* pálosok életét is még a század elején nagyon megzavarták a csapások. Ezeknek a kolostoroknak lakói a veszély elől

[7] Szilágyi—Acsády i. m. 198. 199 és 346 lap.

[8] Kollányi Ferenc: Zsinati bíróság Magyarországon 1561-ben, Magyar Sion 1895. 902 lap.

[9] Károlyi Árpád: Magyar országgy. eml. XI. 230 lap.

kincseikkel a rend legerősebbnek tartott monostorába, *Budaszentlőrincre* menekültek. A király és az ország nagyjainak közelsége s Budavár falain belül birtokolt rendházuk a viszonylagos biztonság érzésével töltötte el őket. Midőn azonban érezniök kellett, hogy életük és kincseik itt is veszedelemben forognak, János rendfőnök tanácsára az utóbbiakat Homonnai Drugeth János özvegyének, Krisztinának adták át megőrzés végett, ők maguk pedig a hontalanság keserű érzésével az ország északi részeibe, Trencsén környékére, Felsőelefántra, majd az egyelőre még csendes és veszélymentes Lepoglavára menekültek. A nagy kincstömeggel a rend majdnem minden értéke a Homonnai család jeszenői és revickei váraiba került. Dúsan aranyozott, gyönyörűen ötvözött 24 kereszt, 49 kehely, 12 szentségmutató, 13 pár ámpolna, 4 füstölő, 5 szentségtartó, 10 ereklyetartó, 2 ezüst tál, Szent Orsolya fejét tartalmazó ezüstből készült és derekáig aranyozott művészi herma, gyűrűk, igazgyöngyök, kápák függelékéül szolgáló ezüstalmák, két láda ezüstedény, egyházi ténykedésekhez szükséges arannyal, ezüsttel díszített, drágakövekkel, gyöngyökkel kivarrott egyházi ruhák (48 casula, 7 humerale, 12 pár dalmatica, 24 kápa), értékes oltárdíszek s egy ládára való kolostori kiváltságlevél stb. mind a Homonnaiak kezére került. A kb. 90.000 forint értékű kincset a pálosok sohasem kapták vissza. Hiába folyt értük a hosszadalmas pörösködés (1550—1569.) Az ítélet szerint végül is Homonnai Drugeth János unokái, Miklós és István 2000 forint kártérítést fizettek az elveszett kincsekért.[10] Ha azonban kincseik jórésze el is sikkadt a Homonnaiak kezén, szerencsére a bölcs előrelátással rendelkező Ternavai István rendfőnök Elefántról Lepoglavára is sok kincset és oklevelet vitetett. (1577.) Az erős, várszerű kolostorban felhalmozott kincsek jórésze meg is maradt. Eggerer is említi, hogy 1663-ban itt őrizték a többek között Mátyás királyi palástját, melyet Beatrix királynő hímzett, a szertartásokhoz szükséges papi ruhákat, kelyheket, püspöki süvegeket, régi ereklyetartókat. Közülök a szent kereszt részecskéjét tartalmazó ereklyetartót emeli ki, mint talán a legszebbet. Ezek aranyból, ezüstből, gyémántokkal, amethistekkel s egyéb ékkövekkel kirakott, a régi magyar ötvösművészet valódi, remekelt csodái voltak, melyeket a jámbor szerzetesek főleg uralkodóktól s főrangú uraktól kaptak az istentisztelet fényének emelésére. Ezekért a XVIII. század elején, a horvátok kiválása után sokat kellett pörösködnie a magyar tartománynak. Az általános felfordulásban pusztultak el a régi híres pálos kolostorok. Közülök mindössze 10—12 maradt fenn. Az ezekhez tartozó birtokok nagy részét is kapzsi főpa-

[10] Eggerer i. m. pag. 294.

pok és főurak foglalták el ugyanannyira, hogy a megmaradt kolostorok lakói nem egyszer néztek szembe az éhinséggel. Természetes, hogy ilyen körülmények között az életszentség, a tudományok és művészetek pártolása és művelése hamarosan eltűnt a kolostorok falai közül. A szerzetesek létszáma is nagyon megcsappant. Ternavai István generalis alig kormányoz most már annyi szerzetest, mint amennyi azelőtt egy rendházban lakott. Tanulmányaikra és kiképeztetésükre sem fordíthattak annyi időt, mint a régi jó időkben. Három-négy év alatt kellett úgyszólván az írástól a teológiáig minden szükséges dolgot a kolostorban megtanulniok. Az előkelőbb ifjúság nagy része ezekben a harcias időkben főleg az érvényesülést nyújtó katonai pályára tódult. Nem csodálható tehát, hogy 1556-ban már az összes tiszántúli és erdélyi kolostorok is megszűntek, köztük a pálosokéi is. 1596-ban pedig már csak feldúlt kolostorokról beszélhetünk.

A mohácsi vész után pusztult el a gazdagságáról híres *budaszentlőrinci* kolostor is. Ezáltal a rendfőnök és a nagyképtalan tagjai is hontalanokká lettek. Lehetetlen megindulás nélkül olvasnunk *Gyöngyösinek*, a rend krónikásának feljegyzését a kolostor pusztulásáról. Szerinte a mohácsi csata után Budára vonult a szultán, ahol húsz napig tartózkodott. Innen küldte basáit a Duna mindkét partja mentén a további hadjáratra. „A templomokat és monostorokat nagyobb dühvel pusztították, az oltárokat felforgatták, Krisztusnak és a szenteknek képmásait darabokra törték. A két várost, Budát és Pestet majdnem földig lerombolták, és fölgyujtották, a templomok és monostorok összes harangját leszerelték és a Dunába süllyesztették. ...a budai várat azonban teljesen sértetlenül hagyták s benne nem romboltak le semmit. sem fel nem gyujtották...

Rendünknek sok monostora pusztult el ebben a veszedelemben. Ugyanis a magyarországi rendnek főmonostorát és fejét, az egész birodalom igen gyönyörűséges vígaszát teljesen elpusztították: a templomban a fényes táblák, a csodálatosan szép és költségesen készült kórus, a finom orgona és minden más a heves tűzben elégett és a szentély teteje is beomlott. Az oltárokat lerombolták, a szobrokat darabokra törték, a sírokat felforgatták, szent Pál finoman vésett márványsírjának fedőlapját durván letaszították és három részre törték: a monostor szép tartózkodási helyeit és minden helyiségét tűz emésztette el és földig rombolták le. Az összes használati tárgyat összetörték, az összes élelmiszert elfogyasztották: 10 napig tartózkodtak a monostorban és minden szegletét, minden rejtekhelyét átkutatták, aláásták és lerombolták: sehol sem dühöngtek annyit, mint ebben a monostorban és úgylátszik, hogy a világ végéig sem állíthatják ezt a monostort régi állapotába vissza.

De Isten és Szent Pál segítségével a templom minden díszе sértetlenül maradt azon a titkos helyen, ahová a testvérek rejtették s a Szent Pál kápolnájában sem gyujtottak tüzet, csak az oszlopon túl a külső részen: de mégis minden mást leromboltak. A könyvtárban ezer forint értékű könyv égett el. Mihelyt pedig a testvérek hallották a magyarok vereségét, remete Szent Pál testét a lehető leggyorsabban Trencsénbe, az erdélyi vajda legerősebb várába vitték. Ekkor 25 testvért öltek meg a törökök. Egyesek csodálatos módon menekültek meg. A monostor pedig elégett és elpusztult." [11] A menekülő jámbor szerzetesek csak néhány kincsüket és remete Szent Pál testét tudták átmenteni Trencsénbe, ahol a vár ostromakor 1527-ben ez is elhamvadt.

A budaszentlőrinci kolostort *másodízben 1541-ben*, Buda bevételekor pusztította el a török, amikor ádáz dühének a vár falain belül eső kolostorok is áldozatul estek. Így a Szent Pál utcában lévő remete Szent Pálról n. kolostoruk, melyet Nagy Lajos 1832-ben adott a budaszentlőrincieknek,[12] hogy ellenséges portyázások idején itt húzhassák meg magukat. Ez eléggé híres kolostoruk lehetett. Florenci János szentéletű domonkos szerzetest, Raguza bíboros érsekét, Magyarország apostoli követét saját kívánságára temették ide. (1418.) Ugyancsak ekkor pusztult el a Boldogságos Szüzről n. másik *Buda falain belül* eső kolostoruk, amelynek létéről több szűkszavú forrás is megemlékezik és a *vizivárosi* házuk, amelyet Buda visszafoglalása után Mallesics Gáspár rendfőnöki titkár rendtársával együtt keresett rendje megbízásából s melyről I. Lipóthoz intézett beadványában több ízben is megemlékezett, kérve, hogy adja vissza nekik egykori kolostorukat.[15]

A török pusztító dühe 1526 után nem ismert határt. Folytonos előnyomulásai és csatározásai közben váltak lakatlanná és pusztultak el a *csuthi* monostor, birtokai (Alcsut, Acsa, Kajászó Szent Péter, Felcsut puszta) pedig világiak kezébe kerültek, az *egervári* (Vas m.) kolostor és templom, melynek romjai még ma is láthatók, a *jánosházai* Kiscell közelében és a *jólsvai* Gömör-Kishont megyében. A *csatkai* monostor perjele is, aki

[11] Gyöngyösi i. m. pag. 304—306. V. ö. Eggerer i. m. pag 286.

[12] A pálosok házát a Várban emléktábla jelöli. — Gyöngyösi i. m. c. 60. V. ö. Annales 1701 évnél.

[13] Ferrarius Sigismundus: De rebus Hung. Pars 2. L. 1. c. 44 és Gyöngyösi i. m. c. 35. Eggerer i. m. pag. 170.

[14] Grieskirchner i. m. — Turóczy László: Hung. Comp. n. 49. — Bombardi: Topographia Hungariae.

[15] Kisbán Emil: A pálosok visszatelepítési kísérlete Budán és Pesten a felszabadító háború idején. Kat. Szemle 1935 évf.

1479 óta a rend székesfehérvári házában székelt, kénytelen volt felhagyni székhelyét, akárcsak a *zsámbéki* monostor azon szerzetesei is, akik közvetlen a mohácsi vész előtti esztendőkben Óvári László özvegyétől, Ilonától nyert három *székesfehérvári* házuk gazdasági ügyeit intézték.[16]

1529 után pusztult el a *pilisszentkereszti*, a *pilisszentléleki* és a *fehéregyházi* kolostor is. Ez utóbbiból a rendtagok Ecsegre (Heves m.) menekültek, kolostorukból pedig az Óbudát állandó táborozási helyül használó török földdel feltöltött ágyúfedezéket, kriptájából pedig puskaporraktárt alakított s így kénytelen volt gondozni. Talán ennek tudható be, hogy a templom és kolostor épülete 1570 körül még ép volt s valószínűleg nem esett nagyobb baja 1602-ben sem, amikor Musztafa serege hasonló célra használta fel.[17] A nemrég még Kőtörő István Szigetföld nevű rétjével gazdagodott ősi *bajcsi* monostorból is Kőszeg ostroma évében (1532)[18] menekültek el a szerzetesek, majd Demeter perjel vezetésével ismét visszatértek. A kolostor csak 1542-ben, a *patacsinak* (ireghi) 1533 évi pusztulása után egy évtizeddel vált lakatlanná. Hasztalan lendített ez utóbbi sorsán a pálosokkal együttérző János király azzal, hogy a kolostort nehéz anyagi viszonyai miatt minden adótól mentesítette s a jogtalan támadások ellen Brodarich István szerémi püspök védelmébe ajánlotta. Eszék és Siklós elfoglalása után (1543) a Pécs környékére támadó török zaklatásai és fenyegető magatartása lehetetlenné tette úgyszólván egész Baranyában a szerzetesek életét. Ez utóbbi két kolostor lakói közül sokan haltak vértanúhalált, a még idejében elmenekült és életben maradt szerzetesei pedig szétszóródva, a környező falvakban telepedtek le s rejtve pasztorálták megmaradt híveiket.[19] A *köszegi* (batinai), *bodrogszigeti*, *csatkai* és *enyerei* kolostor is ekkor pusztult el. Gótízlésű templomaikat lerombolta a török, birtokaikat, jövedelmeiket pedig saját céljaira foglalta le. *Eszényi* kolostoruk birtokait pedig, melyeket a Szolnok környékén portyázó török állandóan fenyegetett, a sátoraljaújhelyi vikáriátushoz csatolták s így is hagyták a XVII. század elejéig, amikor Bethlen Gábor katonái dúlták fel a monostor épületét s pusztították el birtokait. A hajdan virágzó szerzetesi élet felújítására

[16] 1523: OLDO 23743. — 1524: OLDO 23988. — 1534: OLKO A. P. Székesfehérvár fasc. II. n. 3.

[17] V. ö. Bártfai Szabó László i. m. 20 l.

[18] A. P. Baich fasc. 1. n. 3. 9. 10. — fasc. 2. n. 1. 2. — Chronotaxis c. 5. n. 13. — Gyöngyösi i. m. c. 15. — Eggerer i. m. c. 84. — V. ö. Fejér János: Siklós multja. Siklós 1934. 75—83 l.

[19] A. P. Patach 1533. fasc. I. n. 54 és 55. — Benger Chronotaxis OLKO.

1631-ben került csak sor, amikor id. Briberi Melith György kir. tanácsos a kolostort ismét a rendnek engedte át.[20]

A szépségéről, gazdagságáról, mélységes hitéletéről híres *márianosztrai* kolostor lakóiról tudjuk, hogy 1526-ban hősiesen védték a portyázó ellenség rajtaütéseivel szemben a kolostor épületét, de Esztergom, Vác és Nógrád eleste után nem tarthatták tovább a kolostort. 1535-ben Bálint rendfőnök vezetésével még itt tartották a nagykáptalant, melynek lezajlása után menekülniök kellett, hogy legalább puszta életüket mentsék.[21] Ebben az évben védték a pálosok is hősi lélekkel a koronaőrző Visegrádot. A *toronyaljai* kolostor, amely a márianosztrai vikariátus alá tartozott, valamivel tovább tartotta magát. Erre vall az a tény, hogy János király 1538-ban Szokolyán (Nógrád m.) még birtokot adományozott a kolostornak. Nógrád eleste után azonban minden valószínűség szerint elpusztult. Hasonló sors érte a *veresmarti* kolostort is Gyöngyös város török megszállása idején (1541—1549), amikor is a kolostor birtokai után járó dézsmáját az innen elmenekült, majd időközben ismét visszatért pálosok engedelmével a töröktől megtűrt ferenceseknek engedték át. A *visegrádi* kolostort pedig 1544-ben támadta meg ismét a török, majd birtokait, az esztergommegyei Budoncot és Pilismarótot pusztította el. 1591-ig nem is tértek ide vissza a pálosok, bár birtokaikat már 1570-től kezdve Forgách Simon és Imre grófnak adták bérbe.[22] A *bánfalvait* is 1529-ben gyujtotta fel és rombolta le a török. Csupán a templom szentélye kerülte el a pusztulást. A jámbor szerzetesek a bécsújhelyi monostorba menekültek innen, ahonnan nem szűntek meg állandóan sürgetni már 1533-tól kezdve Ferdinándhoz beadott kérvényeikben kolostoruk helyreállítását és javaik visszaadását. A kolostor birtokaira ugyanis részint bérbeadás, részint erőszakos foglalás útján a protestáns bánfalvai polgárok tették kezüket. A város pedig mereven elzárkózott e javak visszaadását sürgető jogos kérésük elől.[23] A pálosok helyzetük kilátástalansága miatt azonban nem csüggedtek. Mikor a török elől az ország déli részeiről menekülő lakosok is kolostoruk birtokaira formáltak igényt, sopronkertesi birtokaikkal együtt befolyásos magánosoknak (1546), majd a városnak adták bérbe birtokaikat. Ferdinánd pedig 1557-ben Vadafalvai Dávidnak adományozta medgyesi szőlőiket azzal, hogy a rendnek a köteles tizedet fizesse meg. A pálosok nem nyugodtak bele javaik erőszakos lefoglalásába. Szegedy István atya 1558-ban erélye-

[20] A. P. Eszény. fasc. I. n. 3.

[21] Fejér Codex Dipl. X. 6. 231 l.

[22] Regestr. Act. Paul. 870 1. l. n. és 871 l. 4 sz.

[23] V. ö. Annales m. helyei.

sen tiltakozott a soproni polgárok erőszakos és törvénytelen birtoklása ellen s azt kérte a vasvári káptalantól, hogy elvett javaikat a bécsújhelyi monostorhoz csatolja. Kérésének eredményeképp Ferdinánd király 1560-ban meghagyta a soproni polgároknak, hogy városukban három házat és két szőlőt adjanak vissza a rendnek.[24] 1566-ban és 1579-ben Oláh Miklós esztergomi érsek és testvére ellen tiltakoztak sopronkertesi birtokaik egy részének jogtalan birtoklása miatt. Károly főherceg meg is hagyta nekik, hogy az aranyhegyi szőlőt adják vissza a rendnek.[25] Ezzel azonban még nem zárult le a per, amely 1667-ig húzódott s a rendi káptalanokat és definitóriumokat is sűrűn foglalkoztatta.

A folytonos csatározások közben a török hadseregek felvonulásának irányában hazánk bizonyos részei valósággal állandó hadszíntérré változtak. Így a már említett kolostorokon kívül a *vetahidait* (1555), a *kápolnait* (1563 után, Mátyás vikárius idején), a *hangonyit* (1567), az *ungvárit* (1556), a *sátoraljaújhelyit* és *gyulait* (1566), az *egrit* (1580),[26] a *városszalonakit*, *nagyjenőit* s az *örményesit* (1600) pusztította el a török.[27] Máriacsaládról is a török elől menekültek Szent-János-Elefántra (1526). Innen figyelték kolostoruk birtokainak sorsát. Midőn pedig tudomásukra jutott, hogy a Henczelffy István adományozta Füss községbeli szőlőjüket Angyal Mátyás erőszakosan birtokolja, felemelték ellene tiltakozó szavukat (1550). Majd I. Ferdinándnál is kijárták, hogy utasítsa Léva várának felügyelőjét ludányi házuk és szőlőjük visszaadására.[28] A század közepén dúlta fel a török a *pogányszentpéterfalvai* monostort is, amely szintén a tekintélyesebbek közé tartozott. Hisz vikariátus volt ez is, a szakácsi perjelség tartozott joghatósága alá. Mondanunk sem kell, hogy miként a többi kolostoréi, ennek a birtokai is idegen kézbe kerültek ekkorra. 1563-ban azonban I Ferdinánd király rendelkezésére itteni birtokai egy részét új adományozás címén ismét visszanyerte a rend, akárcsak az 1546-ban feldúlt *porvai* kolostor birtokait is.[29] A *gyulafehérvári* kolostort is a törökveszede-

[24] A. P. Wandorf fasc. 2. n. 4. OLKO.

[25] A. P. Wandorf fasc. 1. n. 4. és fasc. 2. n. 3. 5. 8. 11.

[26] 1549-ben Deési Péter volt a perjele. 1584-ben már az elhagyott kolostorok között szerepel. A. P. Agrien. fasc. 1. n. 3. 5. — és fasc. 2. n. 1. 2

[27] A. P. Örményes fasc. 1. n. 2. 3. 9. és fasc. 8. n. 3. A monostor vikáriusai: István (1460), Lőrinc (1498), Pyskothi Tamás (1530), Lőrinc (1540), Szegedi Balázs (1540, 1554, 1558), Simon (1559—1563), Mihály (1565). György (1569, 1573), Ternavai István (1576, 1578).

[28] A. P. Chalad. fasc. 6. n. 3. és fasc. 8. n. 2. OLKO.

[29] A. P. S. Petri fasc. 1. n. 19. 30. és fasc. 5. n. 8. és A. P. Porva fasc. 1. n. 2. 3. fasc. 4. n. 1. és A. P. Örményes fasc. 2. n. 2.

lem miatt kellett elhagyniok, akárcsak az 1550-ben várrá alakított szentjobbi perjelségüket (1557).

Egész bizonyos, ha nem is maradtak feljegyzések a többiekről, hogy az itt nem említett kolostorok közül igen sok az örökös harcban pusztult el. A kolostorok jórésze sokáig lakatlan is volt, mint a felsőelefánti a XVI. század végén néhány évig, a pécskörnyékiek a XVII. század végéig, a sopronvidéki kolostorok a XVII. század közepéig, a nagyjenői a XVIII. század elejéig, a városszalonaki, a máriacsaládi s a pilisiek a XVIII. század közepéig.

A török folytonos előnyomulása miatt különösen az ország déli részein szenvedtek sokat a pálos kolostorok. Így a *remetei* kolostort a török több ízben is megtámadta. 1481-ben, amikor Iszkender, a meghódolt Szerbia beglerbégje seregével Háromvár táján átkelt a Dunán, portyázó csapatai e kolostort is felégették s az itt élő 24 szerzetest kardélre hányták. Kinizsi nagy győzelme után a kolostort hamarosan rendbehozták, de 1530-ban a János király segítségére sietö Mehmed szendrői pasa emberei ismét elpusztították. Az 1555. és 1557. évi török hadjáratok idején a horvátországi kolostorok majdnem mind elpusztultak. Ulaman pasa 1555-ben Szlavóniába tört, Varasdot és környékét elpusztította. A törökverő Zrínyi Miklósnak sikerült azonban őt levernie, egyetlen fiát, Gyaferuszt Zrínyi vezére, Margiti István Varasd külvárosában ölte meg.[30] 1557-ben, amikor Lusthaller várnagy Kosztanicát Ali boszniai pasának árulással átadta, a török csapatok gyakran keltek át az Unnán s Horvátországot egész a Kulpáig pusztították. Ali utóda, Ferhát is átkelt a Száván, csapataival elözönlötte Zágráb környékét s az útjába eső remetei kolostort is felgyújtotta. Visszavonulásakor azonban súlyos veszteség érte. Szent Ilonánál ugyanis Lenkovich generális a német nehéz lovassággal, Alapy János pedig magyar huszárjaival Ferhát boszniai pasa hadseregére megsemmisítő csapást mért. 1591-ben pedig *Hasszán* boszniai pasa 5000 emberével tört Horvátországra s a Kőrös vidékét pusztítva ezt a kolostort is felgyújtotta. Ez alkalommal 12 szerzetes lelte halálát a kolostor üszkös falai között.[31]

c) *Erőszakoskodó főurak kártevései.*

Több főúri család *erőszakoskodása* miatt is rengeteg szenvedés érte a pálosokat. A XVI. század amúgy is szomorú történelmét, akárcsak Zsigmond korában és a Mátyás halála után bekövetkező negyed században, az erőszakoskodó főurak

[30] Eggerer i. m. c. 41.

[31] V. ö. Eggerer i. m. és Horváth Mihály Magyarország történelme IV. köt. (Pest 1871) megfelelő helyeit.

viselt dolgaikkal még szomorúbbá tették. A hódoltság korában a vagyonbiztonság rendkívül meggyengült. Nemcsak a magántulajdon, de az egyházi vagyon is állandó veszedelemben forgott. Az egyházi javak erőszakos elsajátítása igen gyakori jelenség. A „cape rape" emberek nagyon elszaporodtak. A reformáció nyomában járó szabadabb érzés valahogy e téren is felszabadította a lelkeket s épp azokat a családokat tette a katolikus egyház elnyomóivá, melyeknek fiai az előző századokban vallásos buzgalmukban a szerzetesrendek letelepítése terén a legnagyobb áldozatokat hozták.

Az erőszakoskodók közül *Balassa Bálintot, Török Bálintot* és *Jánost, Serédy Gáspárt, Perényi Gábort* és *Pétert, Bebek Györgyöt, Homonnai Drugeth Ferencet* és *Gáspárt, Zrínyi Miklóst* és *Györgyöt, Ungnád Kristófot, Alaghy Jánost, Drágffy Gáspárt* stb. említhetjük. A század eme féktelen s az egyházi vagyon sérthetetlenségét figyelembe nem vevő főurai súlyos csapást mértek a pálosok kolostoraira is. Hatalmaskodásaiknak következményeképp a vagyonukat és birtokaikat vesztett kolostorok még a legnyomorúságosabban sem tudtak rendtagjaikról gondoskodni. Reguláik értelmében amúgy is igen csekéllyel kellett beérniök, de gyakran még az életük fenntartásához szükséges mindennapi szegényes falat kenyérhez sem juthattak.

Az elkeseredés emiatt igen nagy volt a szent rendben. Nem csodálkozhatunk azon, hogy védekezés céljából minden tőlük telhetőt elkövettek a század ez erőszakoskodó főurai ellen, akik között talán a legtöbb keserűséget a lutheri hitre tért és azt erőszakosan is terjesztő *Perényi Péter* okozott nekik. Ez a vakmerő főúr világi ember létére elfoglalta a püspöki széket. *Tőketerebesről* a pálosokat elűzte, monostorukat feldúlta (1530), köveiből a közelben várat építtetett, templomukat pedig új hitfeleinek adta át. Erőszakos tettéért azonban hamarosan meglakolt. Ferdinánd parancsára elfogták, s hosszas raboskodás után a bécsújhelyi börtönben halt meg (1548). Holttestét Tőketerebesen a Perényiek által emelt egykori pálos templomban temették el. A rendnek annyi kárt okozó s a szerzeteseket sanyargató nemes úr földi bűnhődésével azonban nem elégedett meg a megsértett pálos lélek. „Isten nem tűrte — úgymond a krónika — hogy istenes életű elődeinek hamvaival keveredjenek az ővéi. Ettől kezdve temetése évfordulóján még derűs égbolt mellett is évente megismétlődve villám sújtotta a szívnek megfelelő részén a sírt: míg csak el nem vitték csontjait a templom kriptájából. De még ezentúl sem volt nyugalma a hirhedt Péternek: az átkos hamvait takaró földréteget becsapódó villámok verdesték évenként. Még csodálatosabb dolog is történt. Míkor Vitkóczy Mátyás helybéli lakos háza építésekor a vakolathoz véletlenül a szerencsétlen ember hamvaival

keveredett agyagot használt, házát is mindaddig villámok sújtották, míg atyáink ördögűzéssel és szent érmekkel meg nem védték!" Egyébként a terebesi templomban, melyet a rend helyreállíttatott, a szerencsétlen Perényiről a következő drámai hangú magyarázó felirat olvasható:

Siste Viator Ungare!
Cultor dulcis Pannoniae terrae,
Zelator fidei Orthodoxae,
Tuus quondam terrigena cur exclusus e crypta
Petrus Perény?
Dat causam solus:
„Sordida avaritia (ad quae me deduxit).
Sitim mihi accendit Ecclesiasticorum Bonorum,
Episcopus ad bella coegi,
Episcopum post cladem Mohacsianam me feci,
putans me felicem,
Si Laicus pedum pastorale, cum Episcopali Arabone
possem obtinere, Bonaque possidere."...
Turpe lucrum! quid inveni?
Ecce inveni mille fulmina in me vibrari,
Totidemque poenis me vexari
Ita in familiam meam ultricem manum Dei experiri,
Vindictae simul et irae;
Nec mundus hac in parte potest caecutire.
Crede Viator,
Locus quietis pro me non erat hic,
Quia nullus locus erat sacer, quem mea non inquietavit
impietas, sitisque avaritiae Bonorum Ecclesiasticorum.
Victor eram famosus,
Sed hanc ipsam victoriam vicerunt crimina.
Pro laurea, ut essem fidelis, nolui,
Et sic inveni mille fulmina mortis.
Petri clavem Petrus rapui,
Et portam inferni mihi, millionibusque
animarum aperui.
Proh dolor! quid feci?
Praedecessorum meorum piorum fidem fregi,
Corda concatenata iniquus inique divulsi,
Gratam patriam ingratus ruinavi.
Apostolici Regni,
Piis feminis nobilem gentem turpi maschara
enormique haeresum larva infeci.
Quid plus?
Coronam sacram laesi,
Regnum ad alios transtuli.

Pro dulci patria, amara Acheronta inveni.
Sistite et videte,
In mundo ossa cremata igne.

In alio utinam anima non esset damnata,
Et ad has miserias ultimas non fuisset nata!
Ad quid me deduxerunt nefanda fata.

Perényiéhez hasonló erőszakoskodással zaklatta a csáktornyai pálosok életét 1570-ben a lutheránussá lett *Zrinyi György*, aki a Dráva-Mura közéről a katolikus papokat elűzte, a pálosok privilegiumait elvette, rájuk támadt s kegyetlenkedései vel egyidőre monostoruk elhagyására is kényszerítette őket. Védelme alatt a lutheránusok vagy egy évtizedig uralták a helyzetet ezen a vidéken, pedig az elűzött pálosok lassanként visszatértek kolostorukba, s hősi elszántsággal járták a vidéket, nem törődve azzal sem, hogy a lutheránusok több ízben törtek ismét rájuk. Perjelük, Simon is vértanúságot szenvedett. Megrendítően jegyzi fel az esetről Benger: „a fehér csapat vezérét saját vérével festette pirosra és megcsonkítva, szemérmetlen büntetés nemével illette őt".[32]

De vegyük talán lehetőleg időrendben a kárvallott kolostorokról fennmaradt feljegyzéseket. Ezekből következtethetünk a többiekre is, amelyek a század folyamán elpusztultak ugyan, de minden írásos nyom nélkül s így nincs alkalmunk róluk megemlékezni.

Ferdinád párthíve, Serédy Gáspár kapitánya, Tamásdy (Tomassay) János a *sajóládi* monostort támadta meg embereivel (1537)[33] s rombolta le. Az egykor virágzó monostor épületei ilyen pusztult állapotban maradtak a XVII. század végéig. Igaz ugyan, hogy a rend pör útján 1559-ben visszanyerte Perényi Gábortól a monostor javait, melyek vétel, sőt a következő század közepén adományozás útján is gyarapodtak. 1567-ben ugyanis Korhiban nemesi udvarhelyet vásároltak, 1650 után pedig Nyári Zsigmond, Diósgyőr kapitánya és Rimay István tisztartó Miskolcon birtokrészekhez juttatták a monostort, amelyben a hódoltság idején csupán két szerzetes lakott. A monostor birtokainak sorsát rendi kormányzók intézték, akik a rendi tanács és rendfőnök kívánságára — mást nem is igen tehettek — a birtokokat jól-rosszul bérbe adogatták.[34] A kolostor épületében a hódoltság korában Thurzó György nádor parancsára állandóan hat lovas és tíz gyalogos tartózkodott. Ezeket

[32] V. ö. Benger i. m. pag. 18 és 50—52.
[33] Eggerer i. m. pag. 300.
[34] A. P. Lád fasc. 1. n. 16. Elenchus pag. 296. és 305. l.

az ország védelmére kellett a mindenkori bérlőnek tartania. A nádor, aki egyébként a rend őszinte barátja volt, 1622-ben Borsod-megyét szólította fel, hogy a pálosoknak, mint törvényes birtokosoknak adja vissza javaikat. Ez hamarosan meg is történt.[35] Serédy Gáspár 1537-ben a *tokaji* kolostorra támadt, a vikáriust és szerzetestársait börtönbe vetette, a kolostor minden ingó vagyonát elhordatta, az épületet pedig földig leromboltatta. Mikor ura, Ferdinánd király felelősségre vonta, tettét azzal indokolta, hogy a Zápolyák a kolostort várrá akarták átalakítani, s erőszakoskodásait tovább folytatta. A János királynak hódoló Abaújban a *régéci* kolostort gyújtotta fel rabló hordája (1547). Igaz, hogy ezt a kolostort Ferdinánd kapitánya, Fels Lénárd is szorongatta, amikor ura parancsára ostrom alá fogta Boldogkő és Régéc várát, majd elfogta azt a 32 szekeret, amelyen Perényi Péter Kassa vidékén összefogott fiatal leányokat és fiúkat szállíttatott Ferenc fia váltsága fejében a szultánnak. Serédy emberei a *máriavölgyi* kolostorhoz tartozó Ludasrét kaszálóban is nagy kárt tettek. A máriavölgyi atyák perjelük, az illir származású Braginai György útján Serédy Gáspárral szemben az elszenvedett sérelmek miatt 1547-ben Révay Ferenc túróci grófnál és nádori helytartónál kerestek orvoslást és mondhatni elég sikeresen. Serédynek nagyobb kártérítési összeget kellett fizetnie s egyben igéretet kellett tennie, hogy a rendet birtokaiban többé nem háborgatja.[36] A kolostoraikból kiűzött atyák pedig ugyancsak Révay Ferenc rendelkezésére 1549-ben visszatérhettek tokaji és régéci házaikba s tartozékbirtokaikat (Nyulas, Aranyos, Pincefeli, Kuzarszehi, Csanga, Jakabandrás, Mézesmál Tarcalon) is visszakapták.[37] Tokaji kolostoruk 1612-ig állott fenn, ekkor végkép elpusztult. Az erőszkoskodások egész tömegét sorolhatnánk még fel. Így a gyarmati grófnak és a hét bányavárosnak kapitányai a zólyommegyei *máriacsaládi* monostort fosztották ki és rombolták le; a szentelt tárgyakat elhurcolták, a kolostor birtokait pedig erőszakosan lefoglalták (1550). Ugyanez volt a *diósgyőri, örményesi* monostornak[38] és az Eger melletti *felnémeti* kolostornak is a sorsa. 1553-ban Homonnai Drugeth Ferenc és Gáspár ellen indult eljárás az *ungvári* kolostor birtokainak (Bosos, Alsódomonya, Mocsár) erőszakos elfoglalása, a pálosok sanyargatása, kolostoruk feldulása és értékes egyházi kincseik elrablása miatt. Erőszakos tettükben Keresztúry Pál, Guthy Gergely,

[35] A. P. Lád fasc. 1. és 4.

[36] Eggerer i. m. pag. 302. — Magyarország vármegyéi és városai I. k. 330. l.

[37] V. ö. u. o.

[38] Eggerer i. m. pag. 303.

Veki Ferenc, Zthrittyey Benedek és Sebestyén is résztvettek. A nagy pusztítás miatt a szerzetesek kénytelenek voltak ekkor kolostorukat is elhagyni. Egyideig a szomszéd községben tartózkodtak, ahol I. Ferdinánd engedelmével a Thorday Zsigmondtól és Viczmándy Mátyástól kiutalt mocsári jövedelmekből éltek. Ez utóbbi javait 1552-ben Eger felszabadulása után a protestánsok foglalták le. Maga Ungnád Kristóf is erőszakosan elvette tőlük egyik felnémeti malmukat, amelyet csak 1571-ben adott ismét vissza a kolostornak.[39] 1556-ban pedig, — Eggerer nem nevezi ugyan meg a tettest éppen előkelő volta és őseinek a pálosok iránt tanusított jóindulata miatt, — Homonnai Drugeth Ferenc ismét kirabolta a kolostort és Bálint vikáriust két szerzetestársával bebörtönözte. Hatay III. Tamás generalis panaszára Nádasdy Tamás nádor kötelezte az előkelő tettest, hogy a monostor kárát térítse meg, s a szerzetesek bántalmazásáért nagyobb összeget fizessen, Guthy Gergelyt pedig a kir. Tábla jószágvesztésre, vérdíjfizetésre és 10600 forint kártérítésre ítélte. A kolostort 1564-ben ellenséges hordák rombolták le,[40] a birtokai ellen elkövetett erőszakoskodások miatt azonban szűntelenül tovább folyt a pörösködés. Így 1573-ban Péter rendfőnök képviselte rendje igazát az erőszakos foglalások ügyében. A kolostor birtokai azonban továbbra is idegen kézen maradtak. Bosost egyideig Dobóczy Mihály és Nagymihályi György, majd 1603 után Bácsmegyei György egri kanonok adományozás útján, Mocsár helységet pedig 1587—1597-ig a Viczmándyak, 1600-ig a rend, majd Homonnai Drugeth Bálint, 1628-tól pedig Hartay Bálint bérbevétel útján, Bartha községet pedig Lorántffy Zsuzsánna (1650.), fia Rákóczi Ferenc és Pethő János birtokolta.[41] 1558-ban a *monyorókeréki* monostor esett ugyancsak a nemesi erőszakoskodás áldozatául. 1566-ban pedig *Bebek György*, a Miksa ellen zendülők feje, az Imre rendfőnök és Péter gombaszögi vikárius által a rozsnyói polgároknál biztonságba helyezett 2000 forint összeget és aranyból és ezüstből készült művészi ötvözetű s ékkövekkel kirakott szentedényeiket (kb. 1000 magyar forint érték) erőszakkal elvétette tőlük, majd 1569-ben a *gombaszögi* házat[42] is kifosztotta.[43] Perényi Gábor pedig a dédesi (Borsod

[39] Rupp i. m. II. 31—32. l.

[40] Acta Gen. P. Tom. VIII. fol. 36.

[41] A P. Unghvár fasc. 1., 2. és 3. m. h. V. ö. Rupp i. m. 400—401. l.

[42] Eggerer i. m. pag. 315. A. P. Gombaszög fasc. I. n. 3. 4. 5. 6.

[43] A Bebekek 1532-ben még hű fiai voltak a kat. egyháznak. Pelsőci János fia Imre és Ferenc ekkor adták új adományozás címén a kolostornak egy malmukat a Sajón. A. P. Gombaszög fasc. I. n. 2. és fasc. III. n. 2. — A gazdag kolostor birtokai közé tartozott: Kápolna és Kuruttyán, részbirtokok Szalócon, Teresztenyén, Felső- és Alsókemeneken, Borzován,

m.) kolostor birtokait foglalta le, melyeket csak nagy üggyelbajjal sikerült 1559-ben visszaszerezniök.[44] A felső Tisza mentén egymaga két kolostort romboltatott le, a *sátoraljaújhelyit* és *terebesit*; sőt az előbbihez tartozó ősi pálos petrachói birtokot is elfoglalta. Drágffy Gáspár pedig a kolostor terenyi szőlőit foglalta el. E kolostorok életébe Miksa rendelete hozott némi változást, aki 1560-ban megparancsolta az utolsó Perényinek, hogy a pálosokat telepítse vissza kolostoraikba, 1569-ben pedig a gombaszögi pálosoknak kincseikre vonatkozó tulajdonjogukat igazoló iratot adott ki.[45]

A *diósgyőri* monostor javai túlnyomóan már a XVI. század első negyedében idegen kézbe kerültek. Főleg a Balassák, mint szomszédos birtokosok okoztak kárt erőszakos foglalásaikkal a már a XV. század közepén vikariátusi rangra emelkedett[46] gazdag monostornak, melynek virágzó malomipara, sertéstenyésztése és sómonopóliuma volt. Éppen a legfőbb jövedelmüket nyújtó csabai, miskolci és diósgyőri malmaikat, továbbá harkányi és jenkei birtokaikat foglalták el jogtalanul, ami kitűnik abból az iratból, amelyben a rend 1549-ben elismeri az egri káptalan előtt, hogy Balassa Zsigmond és neje Fánthy Borbála az okozott kárt jóvátették azzal, hogy a fenti birtokokat és malmokat a diósgyőri monostornak visszaadták.[47] Az így rendbejött monostort a szomszédos *dédesivel* együtt 1550-ben dúlta fel a török. Az egykor fényes monostor szerzetesi életének helyreállítása csak a XVIII. század elején sikerült. Birtokait addig a rend által kiküldött szerzetes-jószágkormányzók gondozták.

A *vetahidai* (Somogy m.) monostor Mács és Somogyvár közelében fekvő birtokaira Török Bálint vetett szemet s le is foglalta egyik birtokát, ami ellen tudomásunk szerint Miklós perjel 1542-ben hevesen tiltakozott is. A kolostor egyébként, amint már említettük, 1555-ben a török pusztító dühének esett áldozatául.[48]

A gazdagnak mondható *beregi* monostor, melynek levéltárát még 1447-ben huszita rablók gyújtották fel, sem kerülte el az előbbiek sorsát. A század közepén a kolostori épületeket lerombolták, birtokaikat pedig 1556-ban erőszakkal foglalták el a protestánsok. Egész bizonyossággal állíthatjuk, hogy 1562-ben

Ongán, Licén, Domaházán, Sajószentpéteren és Szőlősardón, az Ungon egy malom. V. ö. Gindl Gáspár Elenchus i. r.

[44] A. P. Dedes fasc. 1. n. 2.

[45] Eggerer is idézi Ferenczi Antal egri püspökhöz, Perényi Gáborhoz és Zay Ferenchez intézett levelét. V. ö. i. m. c. 41.

[46] 1469-ben Imre, 1484-ben Antal a vikáriusa.

[47] A. P. Diósgyőr I. 16. OLKO.

[48] A. P. Bethahida f. 1. n. 10.

már nem voltak itt pálosok. Ezt bizonyítja Ferdinándnak ez évben kiadott ajánlólevele, amelyben 9 muzsai jobbágyot a monostor lerombolása után Székely Antalnak, nem pedig ruszkai Dobó Istvánnak és Domonkosnak ad át.[49] Úgy látszik sikerült a rendnek a kolostor birtokait az erőszakoskodó protestánsoktól idővel visszaszerezni. Péter rendfőnök ugyanis 1567-ben az egész monostort a beregszászi házzal és nagymuzsai birtokkal dálnoki Székely Antalnál zálogosította el 200 magyar forint ellenében.[50] Ebből azonban ismét baj támadt, mert Székely rongálta a kolostor épületét, javaival mostohán bánt. A pálosok kénytelenek voltak még ez évben felségfolyamodványban panaszt emelni ellene. A következő évben pedig Péter rendfőnök is tiltakozott nemcsak Székely Antal, de mások ellen is, akik a Beregújfalu mellett lévő kolostoruk javait erőszakosan a maguk számára sajátították ki.[51] Majd hosszas pereskedés után 1573-ban anyagi kárpótlást is felajánlott, csakhogy a rend nagymuzsai birtokait visszaadja. A beregi monostor helyreállításáról a pálos rendfőnökök sohasem mondtak le, akárcsak több elpusztult kolostoruk helyreállításáról se.

Ugyancsak sok kellemetlenségük volt a *sátoraljaújhelyi* kolostor atyáinak is. Ez a kolostor a XVI. század első évtizedeiben jelentős vagyon birtokában volt,[52] ami miatt a husziták is vérszemet kaptak, megtámadták a kolostort és kirabolták. Később Perényi Péter emberei is sokat zaklatták az itt élő atyákat ugyannyira, hogy emiatt kolostorukat is elhagyták, Drágffy Gáspár pedig toronyai szőlőjükből üldözte el őket. Sátoraljaújhelyre csak 1560-ban tértek ismét vissza: Miksa említett rendeletére ugyanis Perényi Gábor, a család utolsó férfitagja telepítette őket ismét vissza. Alig éltek itt azonban néhány évig viszonylagos nyugalomban, amikor ismét a török kerítette hatalmába és fosztotta ki a kolostort (1566). Ettől kezdve birtokai a protestáns Kálnásy Ferenc tulajdonába kerültek, aki állandóan zaklatta a szerzeteseket. A század végén azonban Dobó Ferenc hathatós támogatásban részesítette őket. Bocskai katonáinak bántalmazásai ellen azonban nem tudtak kellő védelmet találni. Bocskai egész vagyonukat elkobozta s háborús célokra használta fel, a szerzeteseket pedig elűzte (1603). 1610-ben azonban kolostorukat és vagyonukat ismét visszanyerték.[53]

A *hangonyi* (Gömör m.) monostornak, melynek az 1494—95.

[49] A. P. Bereg I. 11. OLKO.

[50] A. P. Bereg I. 12. OLKO.

[51] A. P. Bereg I. 15. OLKO.

[52] Kelecsényben telek, majd több halastó, földek, ház és értékes szőlők birtokosa a század elején ez az ősi monostor.

[53] A. P. Dedes OLKO.

évi összeírás szerint Balázsfalván 16 jobbágytelke volt, a XVI. század első felében szintén sok viszontagságban volt része. A kolostor 1567-ben már teljesen elpusztult ugyannyira, hogy Péter rendfőnök és Imre patakújhelyi perjel a monostor birtokait Széchy Tamásnak és csoltói Bacsó Mihálynak 200 magyar forintért volt kénytelen eladni[54] (1568).

A *gombaszögi* monostor azon csekélyszámúak közé tartozott, amelyeknek még 1526 után is nagyobb anyagi gyarapodásban volt részük. Bebek Imre székesfehérvári prépost és Bebek Ferenc a Sajón malmot adtak ezidőtájt a kolostornak. 1532-ben Alsó- és Felsőkemejt és Szentpétert, 1500-ban kakki (Zemplén m.), majd abaúji, ongai, domaházai (Heves m.) és kurtyáni (Nógrád m.) birtokaikat szerezték. Nagy vagyonuk és hatalmas fejlődésük közismert volt. A biztonság hiánya miatt azonban már 1555-ben értékes dolgaikat, kincseiket, főleg nemesfémből készült egyházi edényeiket és felszerelésüket a rozsnyói polgároknál helyezték el megőrzés végett. Imre rendfőnök és Péter gombaszögi vikárius 2000 forint és 46 ezüstmárka készpénzt, meg ékkövekkel kirakott, gazdag ötvözetű, aranyozott kelyhet, 60 db ezüströgöt és egy ezüst keresztet helyezett el.[55] Éppen a kellő időben, mert a Törökországból visszatért *Bebek György*, aki feleségével, Patócsy Zsófiával a lutheránus hitre tért, még ez évben lefoglalta birtokaikat, kolostorukat várrá alakította át, gótikus templomukat s 10.000 forint értékű kincstárukat elvette, a szerzeteseket pedig, akik jórészt a sátoraljaújhelyi kolostorba menekültek, elűzte. A kolostoralapító jámbor Bebekek emez eretnek leszármazottja nem elégedett meg azonban a harácsolt javakkal. Megtudta, hogy a rendháznak megőrzés végett rozsnyói Literatus Jakabnál nagy mennyiségű aranya és ezüstje van letétben. Erre is rátette kezét s hogy erőszakosságait gúnnyal is tetőzze, Lukács vikáriust és négy szerzetestársát elfogatta s török ruhába öltöztetve közcsúfságnak tette ki őket.[56] Bebek György halála után egyébként gróf Schwendi Lázár császári hadvezér leromboltatta a Bebekek „kolostorvárát," a kolostor javait pedig a királyi javakhoz csatolták. A pálosok sérelmei ügyében ekkor hosszas vizsgálat indult meg. Ennek eredményekép Miksa császár attestatiót adott ki 1569 szeptember 27-én, melyben a pálosok tulajdonjogát ismeri el. Kijelenti ebben, hogy az egykor Bebek György által lefoglalt s a császári birtokokhoz csatolt javak ügyében a rendnek van igaza.

[54] A. P. Hangon I. 1. és 1568: I. 2. — Gyöngyösi cap. 3. — Annales pag. 144. Szentiványi Cath. 54.

[55] 1555 jan. 14: OLKO. A. P. Gombaszög I. 3.

[56] Imre, patakújhelyi vikáriusnak, az északi részek vizitátorának tiltakozása az egri káptalan előtt 1566-ban. A. P. Gombaszög I. 5. OLKO.

Azonban a végekhez eső birtokok visszacsatolása a rendhez csak szerencsésebb időben történhetik meg, amikor esetleg a rend tagjainak a létszáma is nagyobb lesz.[57] A nagyjelentőségű és gazdag monostor a XVI. század végén már teljesen elpusztult. Borzovai birtokuk és Gombaszög a XVII. században az Esterházy hercegek birtokába került. A rend sokáig pereskedett is érette, de a királyi tábla a hercegi családnak ítélte. Esterházy Antal herceg végül is az ügy elintézéseképpen 1100 rénesforintot adott a magyar rendtartománynak.[58]

A *monyorókeréki* (Éberau Vas m.) kolostort 1558-ban a protestáns *Zrinyi Miklós* romboltatta le és birtokait elfoglalta. Erőszakos tette ellen kétségbeesetten tiltakozott rendje nevében a vasvári káptalan előtt Szegedy István bécsújhelyi vikárius.[59] Tamás rendfőnök pedig a Zrinyivel kötött szerződésről kijelentette, hogy félve azoktól a fenyegetésektől, melyekkel a gróf szerzeteseit illette, kényszer hatása alatt kötötte meg a kolostor birtokaira és Karácsfalvára vonatkozó szerződést.[60]

Ugyancsak erre az időszakra esik a Csáktornyától északra fekvő Szent Ilona kolostor szerzeteseinek összeütközése a protestantizmushoz szító Zrinyi Györggyel, aki 1570-ben szerezte meg magának ezt az ú. n. dominium insulanumot, majd a kat. papokat innen elűzte, a pálosok kolostorát megtámadta, s jogaikat elvette. Az atyák a nélkülözések következtében kénytelenek voltak a monostort elhagyni, legalább is egy időre. Nem tudták azonban tétlenül szemlélni, mint kényszeríti Zrinyi György a lakosságot a lutheránus papok prédikációinak hallgatására. Továbbra is példás odaadással teljesítették hivatásukat, követve vezetőjük, Simon perjel jó példáját, aki 1580-ban a Dráva-Mura-közi üldözések idején, midőn az eretnekek a konventet kifosztották és a szerzeteseket elűzték, igen sok szenvedésen ment keresztül, sőt súlyosan meg is sebesült. A csáktornyai monostor tényleg Isten vára, lakói „rendezett csatasor" és „szigeti apostolok," amint Vinkovics Benedek zágrábi püspök mondja róluk.[61]

Alig egy század eltelte után ez a kolostor már a Zrinyiek kegyeit élvezi. Ide temetik a vadkanvadászatban tragikus körülmények közt elhunyt törökverő kős Zrinyi Miklóst, a költőt,

[57] Decretum Imperatoris in con. Camerae Aulae 27. Septembri 1509.

[58] Benger i. m. pag. 153. A kolostor említése: Gyöngyösi c. 59. — Pázmány. — Extr. sum. 224. — A. P. Gombaszög f. 1. n. 7. Chronotaxis c. 5. n. 47. 1534-ben Bánffy Gergely híres hitvédő volt a monostor vikáriusa.

[59] A. P. Monyorókerék I. 2. OLKO.

[60] A. P. Monyorókerek I. 3. OLKO.

[61] Benger i. m. pag. 51—52.

a pálosok jótevőjét (1664 dec. 21.). Az emlékbeszédet felette gróf Kéry János lepoglavai perjel tartotta: Obosztrenecz Jakab pálos teológus szép panegyrist mondott róla. Schottó András pedig epitáfiumában a hős erényeit s élete főbb mozzanatait drámai rövidséggel örökítette meg.[62]

A Buda eleste után következő szomorú időkben a *sajóládi* kolostor is többízben volt protestáns főúri erőszakoskodásoknak kitéve. Így 1547-ben Serédy Gáspár ellen pereskedtek, aki fegyveres emberekkel tört a kolostorba s több mint 40 szekérre való értékes holmit rabolt innen. A következő évben pedig páni Horváth György ellen tettek jelentést a kir. kúrián, mert fegyveres embereivel 24 ökröt hajtatott el a sajóládi atyák állatállományából. Horváth György mindenáron azzal védekezett, hogy nem is ő, hanem Fels Lénárd császári kapitány, akit Ferdinánd küldött Zápolya János ellen, hajtotta el megtorlásképpen az ökröket, mivel a kolostorból parittyával kőveket lődöztek katonáira. Védekezése azonban megdőlt. Kiderült, hogy Fels akkor nem is járt Sajólád környékén.[63] 1559-ben Perényi Gábor visszaadta a monostornak erőszakkal lefoglalt javait. Azonban a folytonos zavarok, majd a rend elnéptelenedése miatt 1570-ben Belaivai Imre sátoraljaújhelyi és sajóládi vikárius 3200 forintért bérbeadta a sajóládi monostort minden tartozékával, valamint a diósgyőri monostorhoz tartozó Jenke nevű birtokot is csoltói Bacsó Mihálynak.[64]

A híres *vázsonyi* kolostor is, pálos kódexeink „kirepítő fészke", ahogy Horváth János nevezi, szintén sok kellemetlenséget élt át a század elején az átvonuló katonaság részéről, később pedig a pápai földesúr, a protestáns *Török János* emberei ellen kellett védekeznie. Ferdinánd már 1528-ban utasította több kapitányát, így Kocziáner Jánost is, hogy csapataikat akadályozzák meg abban, hogy a monostornak és a hozzátartozó birtokokon élő jobbágyoknak kárt okozzanak.[65] Majd külön is meghagyta vezéreinek, hogy a kolostor tartozék-birtokainak (Dobron, Léhert, Agyaglik és Karakó) lakóitól fizetség nélkül semmit el ne vegyenek.[66] 1548-ban pedig Salm Miksa tábornokot, Veszprém kapitányát, aki maga is a máriavölgyi pálosok jótevője volt, bízta meg a kolostor védelmével Török János emberei, Devecseri Choron András, vásonkői Horvát Péter és Gáspár, továbbá Kolos János ellen, akik a monostor

[62] Benger közli Schotto (liber 3. appendix) epitaphiumát. — V. ö. i. m. pag. 53.

[63] A. P. Lád. I. 11. 12. I. 14.

[64] A. P. Lád. I. 13. 14. 15. 16. OLKO.

[65] A. P. Vázsony I. 7. OLKO.

[66] A. P. Vázsony II. 2. 1528. OLKO.

lakóit állandóan zaklatták, birtokaikat fosztogatták, majd erőszakosan lefoglalták. A vázsonyi kolostornak ezekben a bizonytalan időkben újabb pártfogója támadt Miksa főherceg személyében, aki 1552-ben erélyes hangon szólította fel Gyulaffy Lászlót és a fent nevezetteket, hogy az általuk lefoglalt birtokokat haladéktalanul adják vissza a kolostornak és az okozott kárt is tegyék jóvá. A jámbor szerzetesek végül is nem tudva elviselni a folytonos zaklatást, 1560 után elhagyták monostorukat, melynek birtokait az örményesi, majd a következő században a pápai pálosok birtokaihoz csatolták. Birtokaik jórészére a vázsonyi Horváthok tették kezüket. Ezeket csak hosszas pörösködés után 1616-ban nyerték vissza.[67]

A *nagyjenői* (Tüskevár, Torna) kolostoruknak is meggyűlt a baja az arra portyázó török csapatokkal. Egy század leforgása után a Mátyás alatt fejlődése csúcspontján álló kolostor lakóinak a XVI. század nagy küzdelmei között igen sok szenvedés jutott osztályrészül. Igaz, hogy Erdődy Péter még e szomorú időszak elején nagyobb adományaival biztosította a szerzetesek megélhetését. Az életükre leselkedő veszedelmek elől azonban kénytelenek voltak több védelmet nyujtó, távolabb fekvő kolostoraikba menekülni. Az 1514. évi parasztlázadás idején az örményesi kolostorban találjuk őket, ahonnan a nyugalom helyreálltával még 1519 előtt tértek vissza „erdőövezte, ingoványos, berkes helyen" épült kolostorukba,[68] amelyet a mult században a nagy reneszánsz-fejedelem védőszárnyai alatt építettek György testvér vezetésével jellegzetesen nagy szentélyü gótikus templomukkal együtt. 1530 körül több *erőszakoskodó földesúr* tartott igényt a kolostor birtokaira. János király azonban ezekkel szemben különös védelmébe vette az itt élő szerzeteseket.[69] 1543-ban Szulimán tatárai elől menekültek ismét Örményesre, végleg azonban csak 1550 körül hagyták el a portyázó török csapatok egyre sűrűbb támadásai s fenyegető magatartása miatt kolostorukat és templomukat, amelyet ekkor már parochiális joggal vezettek. Lassanként ez az egész vidék török kézre került. Ali basa 1552-ben már Veszprémet is elfoglalta. A kolostori birtokokra pedig a környék erőszakoskodó földesurai tették rá harácsoló kezüket.

A kolostorhoz tartozó birtokok körül az erőszakoskodásai miatt hirhedt *Chorom András* az amúgy is nagy anyagi nehéz-

[67] A. P. Vázsony I. 9. OLKO. A kolostor birtokai Vázsony, Agyaglik, Csepel, Dobron, Karakó, Kisszőlős, Léhert és Myrath helységekben voltak. A. P. Vázsony fasc. I—VIII. Különösen fasc. 1. n. 12. 13. 15. 20. — fasc. 3. n. 30. 33. 45. és fasc. 7. n. 4. Továbbá A. P. Örményes fasc. 2. n. 2.

[68] Házi i. m. 226 lap.

[69] A. P. Vázsony I. 2. 1530. OLKO.

ségekkel küzködő kolostornak aránylag legjövedelmezőbb, szinte létfenntartását biztosító Botföldjét (Vidép) foglalta el. Leszármazottja, Chorom János törvénytelen birtoklása ellen Simon örményesi vikárius tiltakozott is a Szent Adrián vértanúról nevezett zalai konvent előtt s követelte, hogy rendjének birtokait: a karakói szántóföldeket és Botföldjét adja vissza.[70] 1563-ban a nagyjenői kolostor már annyira tönkrement, hogy birtokait Ferdinánd király új adományozás címén az örményesi kolostorhoz csatolta.[71] Igen siralmas volt ezekben az időkben nemcsak ennek a kolostornak, hanem az egész rendnek a helyzete. Maga Nagyjenő község a hódoltság korában a határmenti községek szomorú sorsában osztozott. Kétfelé kellett adóznia s a török folytonos rajtaütéseitől is rettegnie kellett. Kutassy Lajos győri püspök szerint a monostor teljesen elpusztult állapotban volt. 1580 táján már a királyi kamarához akarták csatolni javait. Legalább is erre vall Ernő főherceg levele, amelyben arra kéri a királyi kincstárt, hogy addig ne foglalja le a kolostor javait, míg erre vonatkozólag a renddel nem tárgyalt.[72] A nagy nyomorúság enyhítésére 1592-ben hat évre az időnkint főleg híveik pasztorálása végett titkon visszatérő szerzeteseknek egy malmot és szőlőt adott.[73] A pusztulás azonban oly nagymérvű volt, hogy egy évszázad multán is Milos Ferenc győri kanonok és pápai főesperes egyházi vizitációja alkalmával azt írta, hogy a templom romokban hever s még azt sem tudják, hogy melyik szentnek van dedikálva.[74] A folytonos támadások ellen védelmül Kovács Mihály nagyjenői hadnagy 1605 és 1610 között a földhányásból emelt sáncokat tüskével rakatta tele. Innen a helységnek az eleinte gúnyból adott, később az 1658. évi telepítés alkalmával pedig már komoly értelemben vett Tüskevár elnevezése.

A vikáriátusi rangban volt ősrégi *örményesi* monostorban a század első felében buzgó szerzetesi élet folyt, mert nem esett az ellenséges hordák felvonulásának útjába. 1530-ban János király vette oltalmába, sőt védlevelet is adott számára, amely szerint a monostornak adta az elpusztult nagyvázsonyi, zsámbéki, porvai és nagyjenői, valamint a sümeghi Szent Péterről nevezett kolostor javait. A pálosok a század ezernyi leselkedő veszedelme között eléggé biztonságosnak tartották monostorukat. Legalább is erre vall az a tény, hogy azt választották több nagykáptalanjuk székhelyéül. Így 1566-ban itt tartották meg azt

[70] A. P. Vázsony I. 5. OLKO.
[71] A. P. Vázsony I. 6. és II. 6. OLKO.
[72] A. P. Vázsony I. 3. OLKO.
[73] A. P. Vázsony 1592. nov. 2-án kelt okirat.
[74] Az 1698. évi vizitáció.

a nagykáptalant is, amelyen az erélyes és szentéletű Ternavai Istvánt választották meg a rend főnökévé, aki egy ideig itt is rezideált. Igen gazdag kolostor lehetett ez. Birtokai több községben terültek el: Fényesházán, Kedhidán, Németfalun, Rokolyán és Szentpéterváron. I. Ferdinánd pedig 1563-ban, új adományozás címén csatolta a kolostorhoz Bagothát, Bakolnakot és Barátszigetet; az elpusztult nagyjenői kolostor birtokait.[75] Az itt tartott 1576. évi utolsó rendi nagygyűlés után azonban a fenyegető veszély elől a szerzetesek Bécsújhelyre menekültek, birtokaikat pedig a rövid időre jobb viszonyok közé került nagyjenői kolostorhoz csatolták, mely a hódoltsági terület határára esett. Az örményesi monostor azonban nem állott sokáig lakatlanul. A jámbor s egyben harcban edzett szerzetesek hamarosan visszatértek ide s már 1593-ban szentpétervári javaik visszaadását, a kolostor épületét védő hajduk számára pedig megfelelő mennyiségű élelmet, a legközelebbi rendi káptalan számára pedig egy hordó bort kértek. A monostor helyzete még biztonságosabbá vált, amennyiben ez a XVI. században lehetséges volt, mikor 1598-ban Dobó Ferenc, a város birtokosa hathatós védelmébe vette.[76]

d) *A protestánsok kolostorfoglalásai: az elefánti és máriavölgyi monostor ellenállása és fejlődése.*

A protestantizmus terjedése is sok kolostort követelt áldozatul. A beregi kolostort 1566-ban foglalták el erőszakkal a protestánsok, s pusztították el irattárát, a *dédesit* 1550 körül Perényi Gábor protestáns emberei, a *sátoraljaújhelyit* és *gombaszögit* 1566-ban, a *tőketerebesit* 1530-ban, a *diósgyőrit* a protestáns Balassa Zsigmond 1550-ben, a *remeteit* 1554-ben, a *sopronbánfalvait* 1558-ban, a *monyorókerékit* a protestáns Zrinyi Miklós 1558-ban, a *vázsonyit* 1548-ban, a *nagyjenőit* 1550 körül, a *nagyfaluit* 1593 után. A század végén pedig az ország észak-keleti részén már csak a leleszi premontrei prépostság, az elefánti és sátoraljaújhelyi pálosok küzdöttek a protestantizmus mindent elöntő árjával. A katolikus Báthory Kristóf erdélyi fejedelem hívására a pálosok ismét megjelennek Erdély földjén, ahonnan 1556-ban javaiknak a kolozsvári rendi gyűlés által történt lefoglalása s a királyi kincstárhoz való csatolása után voltak kénytelenek távozni. 1580-ban birtokukba veszik a

[75] A. P. Örményes II. 3. és I. 3.

[76] A. P. Örményes fasc. 1. n. 2. 3. 9. — fasc. 8. n. 3. — V. ö. Eggerer i. m. és Chronotaxis m. helyeit.

Szűz Máriáról n. egykori *mihálykői* kolostorukat, a fejedelem által adományozott tótfaludi, búzásbocsárdi birtokokat, magyarigeni szőlőjüket (Barátszőlő). Ezzel ők is belekapcsolódtak Erdély földjén a jezsuiták által 1578-ban megkezdett eredményes, de csak egy évtizedig tartó térítőmunkába.[77]

Ezekben a vihardúlt időkben a keresztelő Szent Jánosról n. *elefánti* (Nyitra m.) kolostor lépett lassanként előtérbe mint a pálosélet egyik exponált, de mégis védettebb helyen álló bástyája. A török által feldúlt kolostorokból, vagy erőszakoskodó földesuraink és a protestánsok üldözése elől menekülő pálosok leggyakrabban e kolostor vendéglátó falai közt vonták meg magukat. Így 1530-ban a noviciátusukat is ide helyezték át Sajóládról. 1641-ig működött itt a rend eme fontos intézménye, amikor a nagykáptalan döntése alapján *Sopronbánfalvára* helyezték. Talán érdekes megemlítenünk, hogy a vértanú Cseppelényi György is itt tette le fogadalmát (1643). A noviciátus anyakönyvét is, amelyben az ő nevén kívül Martinuzzi Fráter Györgyé (1508) is szerepel, itt rejtették el a portyázó török elől. Budaszentlőrinc 1541. évi feldúlása után is idemenekült a szerzetesek zöme, sőt a hontalanná vált rendfőnök és káptalan is ide tette át székhelyét. A budaszentlőrinci monostor kincseinek egy részét, amit nem menthettek át Lepoglavára vagy a Homonnaiak váraiba, ide rejtették. Irodalmi kincseink közül pedig a Jordánszky kódex rejtőzködött itt. Innen került a rend eltörlése után Nagyszombatba Jordánszky Elek püspök tulajdonába. A kolostor XVI. századi élete a Pálosrend szerzeteseinek szívós kitartásáról tesz tanúságot. Sűrű erdőség-övezte kolostorukat portyázás közben többször is megfenyegették a közelébe jutó kisebb csapatok, de el nem pusztították. Pedig a századfordulón (1598—1601) ezerszámra gyujtotta fel s döntötte romokba a környező járások házait. A szerzetesek az ezernyi fenyegető veszély elől értékes kincseiket elrejtve a máriavölgyi monostorba menekültek. A kolostor birtokait pedig a máriavölgyihez csatolva Mossóczy Zakariás váci püspöknek adták bérbe. Mihelyt azonban a helyzet megenyhült, még a század utolsó éveiben, ismét megjelentek kolostorukban, hogy szeretett híveik pasztorálását ismét átvegyék a távollétükben őket helyettesítő szalakuszi plébánostól.[78]

[77] Somlyói Báthory Kristóf erdélyi vajdának a sátoraljaújhelyi konventhez intézett levele. — A. P. Mihálykő 1579. fasc. I. n. 1. OLKO. Báthory Kristóf új adományozási levele A. P. Mihálykő 1589. fasc. I. n. 2. — OLKO. — Báthory Kristóf elrendeli a pálosok beiktatását. A. P. Mihálykő 1580. fasc. I. n. 3.

[78] Mittuch József: Adatok Felsőelefánt történetéhez. 74. l.

Az *elefánti pálosok* a reformációval szemben is megállták helyüket. Elefánt azon kevés hely közé tartozott, amelyet ha körül is csapdostak a hitújítás hullámai, el még sem boríthatták. A környező falvakat jóformán mind elöntötte már az új hit hullámverése. A nyitramegyei földesuraknak (a Thurzóknak, Berényieknek, Zerdahelyieknek, Révaiaknak, Balassáknak, Apponyiaknak) nyomására, akik mind az új hit tanait fogadták el, majdnem az egész megye protestánssá lett, csak Elefánt maradt meg katolikusnak. Ez kizárólag a pálosok érdeme, akik féltékenyen őrködtek községük hitélete felett. Ugyanakkor, amikor a nyitrai püspökség anyagi ügyek miatt perlekedett, a püspöki szék huzamosabb ideig be sem volt töltve, s a pappá sem szentelt Thurzó Ferenc püspök is a protestáns hitre tért, ezek az egyszerű barátok megmutatták, hogyan kell az ősi hitben ezernyi veszély közepette is állhatatosan megmaradni s az új hit tanai ellen elszántan küzdeni. Remete Szent Pál ereklyéit is egy ideig itt őrizték. Az adományozások a XVI. században, míg a török pusztítása és a reformáció szele végig nem sepert az országon, tovább folytak. A pálosok tisztelői közül Családi Péter Chysolcs nevű pusztáját,[79] kisapponyi Chuklasz Pál 50 forintot[80] (1523), Zuzan Kristóf János a templom számára egy kandelábert (1539), a lévai vár hormányzói pedig Nicolgaran (Garammikola) birtokot adományozták a kolostornak. Ez utóbbi tényt az esztergomi érsek és Salm Miklós gróf kívánságára Ferdinánd király 1550-ben hagyta jóvá.[81] A reformáció terjedése a földesurakat is nagyobb merészségre birta a szerzetességgel szemben. Az elefánti pálos perjelek azonban mindent elkövettek, hogy a földesurak erőszakoskodásai ellen a kolostorhoz tartozó birtokokat megvédjék. A folyamatos berontások és birtokpusztítások ellen főleg Márton perjel védte meg sikeresen a kolostor javait (1542).[82] Ferenc perjel pedig a század hirhedt alakjának, gyarmathi Balassa Menyhártnak, aki erőszakkal vitette el egyik harangjukat s akarta Ilmes polgárainak eladatni, majd Antal ágyuöntő mesterrel megolvasztatni, húzta keresztül számítását.[83] Ferenc egyébként kiváló gazdasági érzékkel is rendelkezett. Előnyös kölcsönügyleteket bonyolított le. Hol a megszorult trencséni Majthényieket, hol a trencséni posztógyárat mentette ki kölcsöneivel szorult helyzetükből.[84]

[79] Zerdahelyi Lvt. ab. No. 62. Nyitram. Mon.
[80] Nyitramegye. kápt. Lvt. Pr. I. f. 133.
[81] Bél M. Notitia Hungariae IV. 409.
[82] Nyitrai kápt. Lvt. Pr. I. f. 133.
[83] Nyitrai kápt. Lvt. III. 195. lap. és u. o. Pr. 3. P. 195.
[84] Nyitrai kápt. Lvt. II. 145 l.

1552-ben pedig Podlusán birtokukra vonatkozólag kötöttek előnyös megegyezést az Apponyi családdal.[85]

A török előnyomulása és a reformáció erős terjedése miatt a perjel legfőbb gondja továbbra is a rendi birtokok megőrzése és jövedelmük biztosítása volt. A XVI. század második felében Varasdi Lukács és Márton perjel, valamint Simon vikárius vitték a kolostor vezetésében a főszerepet. Az első csitári szőlőjüket iratta át Forgách Simonra és Imrére (1570)[86] a másik Zekkel Jakab Apponyi várnagynak a podlusáni földeket adta bérbe 12 magyar forint fejében.[87] Ez utóbbiak közül 12 holdat elkülönítve Bossányi Jánosnak adott bérbe.[88] A török zaklatásai elől azonban a szerzeteseknek csakhamar távozniok kellett kolostorukból. 1579-ben Ternavai István rendfőnök, miután székhelyét innen a biztonságosabb Lepoglavára helyezte át, valószínűleg az egyik Elefánthynak erőszakoskodása miatt, a monostort birtokaival együtt Mossóczy Zakariás váci püspöknek és testvérének adta bérbe 10 esztendőre évi 400 forint fejében. Ez időtől kezdve a monostor birtokai állandóan a bérbeadottak között szerepelnek a XVII. század elejéig a rend megújhodásának idejéig.

1582-ben Mossóczy Zakariás váci püspök bérli a kolostort az új szerződés alapján, minden tartozékával évi 114 forint fejében, amely összeget a máriavölgyi vikáriusnak küldött meg évente.[89] Ide menekültek ugyanis az elefánti atyák. Simon vikárius főleg a ghymesi Forgáchokkal pereskedett a birtokok ügyében 1589 után. A század végén, mikor a pálosok visszatérhettek kolostorukba, az elefánti perjel akadályozta meg özvegy Tapolcsányi Jánosnét a velkapoljai erőszakoskodásokban (1597),[90] Kuchár Miklóst pedig abban, hogy felsőelefánti birtokait eladja. (1598)[91] A nyitrai kanonokból pálossá lett Felnémethi Benedek 1600-ban már mint a kolostor perjele védelmezte rendje érdekeit a nyitrai káptalan előtt.[92] Ugyancsak nála zálogosították el Luka László és neje 12 hold földjüket.[93] Felnémethi egyébként vétel útján is növelte a kolostor vagyonát: 1601-ben megvette Cserge Ambrusnak 1 hold földjét.[94]

[85] Nyitrai kápt. Lvt. IV. 160 l.

[86] Nyitrai kápt. Lvt. P. 13. f. 43.

[87] Nyitrai kápt. Lvt. P. 13. f. 43.

[88] Nyitrai kápt. Lvt. XVIII. 119.

[89] Nyitrai kápt. Lvt. 30. 179.

[90] Nyitrai kápt. Lvt. 46. 64.

[91] U. o. 44. 493. l.

[92] U. o. P. 44. F. 495.

[93] Nyitrai kápt. Lvt. P. 44. F. 495. A fenti (80—93) adatokat *Mittuch* i. munkájából (63—66. l.) vettük.

[94] OLKO A. P. Elefánt f. 58.

A *máriavölgyi* kolostor a század szomorú viszonyai között is szépen fejlődött, különösen György (1540) és Gymesy Kristóf (1580) vikáriusok idején. Gyarapodását királyi privilégiumok és különféle adományozások biztosították.

Ferdinánd a nevezett kolostort, mivel területén az ércbányászatot megengedték, minden javával és jogával 1535-ben különös pártfogásába vette s egyben megbízta Kerecsényi Zalay János pozsonyi grófot, hogy a kolostort és lakóit mindenféle törvénytelen támadóval szemben erélyesen védje meg.[95] 1591-ben pedig I. Rudolf a pozsonyi kamara véleményezése alapján a monostor földjeit és szőleit felmentette a tized fizetése alól.[96]

1542-ben, amikor a hódoltság hatalma és terjeszkedése már igen erős volt, hagyta a monostorra, — amelynek ekkortájt már Besztercén, Stomfán és Hódoson szép birtokai voltak, — nagylóci birtokát magyarbéli Csorba János; Balogh Mihály pedig a prácsai hegyen levő szőlőjét egy récsei szőlőjükkel cserélte el. Szegedi Ferenc váci püspök Búron és Újfaluban jobbágyokat, Fejérkövi István nyitrai püspök Récsén udvarházat adott nekik (1591). Lipcsák György plebános Stomfán, Valtinger plébános pedig Récsén adott nekik szőlőt. Itt borpincéjük, serfőzőjük és borprésük is volt. Voltak még szőleik a kolostort környező dombokon (Aizenberg, Galling-Pichet: Dévény).[97]

A pozsonyi Hosszu-utcai „fehérbarátok házában," amely a máriavölgyi kolostorhoz tartozott s amelyben Keresztelő Szent János tiszteletére kápolnát emeltek, üdvös munkásságot fejtettek ki a pozsonyiak pasztorálása terén 1537-ig, amikor is házuk leégett.[98] A meglehetősen rossz anyagi körülmények közé jutott kolostor Kisterenyei Ferencnek adta bérbe a székházat a megújítás kötelezettségével. 1550-ben már Filetynczi Pálczán Péter öccse János és huga Dorottya a bérlők, akiktől a rend, miután a vállalt kötelezettségeknek nem feleltek meg, 1567-ben ismét visszaszerezte s a máriavölgyi kolostor birtokaihoz csatolta, s benne italmérést is nyitott. „Tiltott italok mérése miatt" igen hosszas pörösködésük támadt (1591—1688), amelynek végére I. Lipót tett pontot azzal, hogy 1688-ban védlevelet adott a rendnek s ennek a „szabad nemesi udvarnak" a bor- és sörmérési kiváltságot is megadta a menhelyi jogon kívül.

Az elefánti és máriavölgyi kolostorok ez adatain kívül még más adományozásokról is van tudomásunk. *Szapolyai* Já-

[95] Wien 1535. in festo decensionis A. P. Thall fasc. I. n. 5.

[96] 1592. márc. 2-án kelt Ernő főherceg aláírásával ellátott irat. — OLKO: A. P. Thall.

[97] A. P. Thall. fasc. 5. n. 1. 2. — fasc. 6. n. 1. 2. — fasc. 7. n. 1. — fasc. 8. n. 3. — fasc. 12. n. 1. — fasc. 15. n. 2. OLKO.

[98] OLKO A. P. Thall.

nos és *Miksa* többízben vették védelmükbe a pálos kolostorokat, sőt bizonyos adományozásoktól sem zárkóztak el. Szapolyai 1529-ben Kelecsényt[99] adta az *ungvári* monostornak, a következő évben pedig az *örményesi* szerzeteseket vette védelmébe támadójukkal szemben. Majd mikor a kolostor elpusztult, *Ernő* főherceg külön intette a királyi kamarát, hogy addig, amíg erre vonatkozólag nem tárgyalt a renddel, ne foglalja le az elhagyott kolostor javait.[100] 1531-ben 100 forint értékű sót juttatott a tordai sóbánya jövedelméből az ottani Szent Mihály kolostornak.[101] Miksa császár 1563-ban vette védelmébe az egész rendet monostoraival és tartozékbirtokaival együtt, a patacsi zárdát pedig mindennemű adó alól mentesítette (1533).[102] Majd a lepoglavai monostornak juttatott néhány birtokot Krassó, Zágráb és Varasd megyék területén. Az *adományozók* sorában egyébként több előkelő nemesi család nevével találkozunk. Így Bebek Imre és Ferenc a gombaszögi monostornak szalóci, felső- és alsókúti birtokaikon földeket, szőlőt, házat és malmot,[103] turáni Faddan Kristóf a csáktornyai pálosoknak a Mura és Dráva között Krisovec faluban malmot, halastavat, szőlőt és néhány jobbágytelket (1554) adott.[104] A gombaszögi monostor 1553-ban az Abaúj-Torna megyei Tamásházával bővült.[105] A lepoglavai monostornak 1566-ban Ungnád Kristóf horvát bán a patrónusa. Ebben az évben esett el Szigetvár is. A hős Zrinyi Miklós fejét, melyet a török vezér a hős iránti tiszteletből Miksának, nem pedig szokás szerint a szultánnak küldött meg, Miksa Batthyány Miklóssal a pálosok csáktornyai templomába küldte eltemetés végett.[106] A pálosok tekintélye főleg Horvátország területén növekedett a század utolsó harmadában. Draskovich György bánsága idején még azokat a földeket is sikerült visszaszerezniök, melyeket Trakostyán ura, Gyulai János vett el a lepoglavai monostortól. Sőt Gyulai halála után még Kamenyicát is visszakapták.[107]

A XVI. század elején még virágzása teljében álló rend a pusztulás árjával csak helyenként tudott szembeszállni. Pedig a bátor barátok megtettek mindent, ami erejükből telt. Így a

[99] Kelecsényt kapja Ungvár.

[100] A. P. Örményes fasc. I. n. 2. és 3.

[101] Eggerer i. m. pag. 298.

[102] Eggerer i. m. pag. 299.

[103] U. o.

[104] U. o. c. 41.

[105] U. o. c. 41.

[106] Eggerer i. m. c. 40 és Krisztolovecz János i. m. Csáktornyára vonatkozó része. — V. ö. A rend meggyökerezése külföldön c. fejezetet.

[107] Eggerer i. m. c. 41.

márianosztrai és visegrádi pálosok közvetlen a mohácsi csata után még hősi elszántsággal védték Visegrád várát és a szent koronát. Pedig 11 kolostorukat égette fel és rombolta le ebben az évben a török. A szigorú kolostori fegyelem is, amelyre Mátyás királyunk is annyira büszke volt, lassanként meglazult. Hivatásukat: a maguk és a nép lelki üdvösségének művelését kezdték egyes kolostorokban mindinkább elhanyagolni. A kemény aszkézistől elcsigázott lelkeket megérintette a reformáció szele. A század elején kibontakozó politikai válság: a kettős királyválasztás zavarai és a főurak telhetetlensége, a török folytonos előnyomulása lassanként megbontották a szerzetesi élet szigorát. A régi egyszerű életmódot nagy eszem-iszomok váltják fel: uralomra jutnak a test eddig leláncolt vágyai, szenvedélyei s a már 1408-ban megnyitott kolostori börtönök megtelnek a rendjükből megszökött, fosztogató, garázdálkodó aposztata pálosokkal. Sőt a XVI. század folyamán több ízben megtörtént, hogy meg nem felelő elemek léptek a rendbe, s ezek a noviciusok kifosztották a templomot és a rabolt kinccsel megszöktek.[108]

c) Rendmentő törekvések: a pálos birtokok bérbeadása.

A rend lelkiségének hanyatlása valóban igen komoly méreteket öltött. A rendfőnökök gondos kormányzásukkal pedig a hanyatlást megállítani nem, csupán lassítani tudták. Vessünk egy futó pillantást ezekre a derék férfiakra, akik erejüket meghaladó feladatra vállalkoztak s akik, ha kevésbé eredményesen is, de tiszteletreméltó munkásságot fejtettek ki. Közvetlen a mohácsi vész után, a nagy szerencsétlenség idején a rend hajóját egy szeretetteljes, de egyébkéat erélytelen egyéniség, *Gyöngyösi Gergely* (1528—1530) irányította, aki maga köré gyűjtve jobbérzésű szerzeteseit, intézkedéseivel valamennyiök tiszteletét kivívta. Megírta rendje történetét. Gondosan összeállította az 1520-ig kiadott, rendjét érintő, mintegy 80 kolostorra vonatkozó pápai bullák kivonatos chartuláriumát[109] és közölte a pápák és pápai követek által rendjének adott oklevelek teljes szövegét. Kéziratos művével a rendnek, melynek oklevelei a háborúk zivataraiban jórészt elvesztek, nagy szolgálatot tett. Nyomtatásban fennmaradt Directoriumában a rendi szervezet ismertetését adja, alapos kánonjogi ismerettel. A Declarationes Constitutionum c. művében határozottan kiemeli, hogy ők nem koldulórend. Brevilogia c. műve és remete Szent Pálról szóló 12 beszéde nyomtatásban is megjelent. Az alaposan képzett

[108] V. ö. Zákonyi M. i. m. 126. Eggerer pag. 293.

[109] Jelenleg a keszthelyi Festetich könyvtár őrzi.

hitszónok és a hét szabad mesterség magisztere szól hozzánk ezekből a munkákból.[110]

Gyöngyösinek nemcsak elméleti, hanem előzetesen szerzett gyakorlati tudása is volt a rendkormányzatból. Két évig volt rendfőnöki titkár, újabb két évig pedig mint a római rendház perjele széleskörű ismeretségre s nagyszerű összeköttetésekre tett szert. X. Leó őt, mint a rend főnökét és még tíz rendtársát jogosította fel szerzetestársai feloldozására. Ezt a privilégiumot ő nyerte először s a pápa száz évre adta a mindenkori rendfőnöknek. E vészes időkben a szerzetesek lelki tisztaságának megőrzése s nyugalmának folytonossága szempontjából ennek a rendelkezésnek igen nagy jelentősége volt. Ugyancsak rendjének a többiektől való éles különválasztása céljából Tamás esztergomi érsek kieszközölte, hogy ezentúl elnevezésük Remete Szent Pál Rendje legyen és nem Szent Ágoston Testvérei (Fratres Ordinis S. Augustini), ami sok félreértésre adott okot.[111]

Gyöngyösi utóda, III. János (1530), a rend 38-ik generálisa a szerzetesi regula megszegőinek szigorú büntetője volt: „Rigidus disciplinae religiosae vindex" mondja róla Eggerer.[112] Tekintélyével és szigorúságával a rendnek igen jó hírnevet szerzett. Ennek utódairól: II. Bálintról (1533—1540), II. Imréről (1540—1544), II. Ferencről (1544—1551), IV. Gergelyről (1551—1553), Bakay II. Imréről (1553—1556), Hatay III. Tamásról (1556—1560), II. Györgyről (1560—1565), Mihályról (1565—1570), VIII. Péterről (1570—1576), akik a rendet a sok viszontagság idején sikerrel kormányozták, a rendi évkönyvekben alig találunk fontosabb feljegyzést. Az események azonban igazolják, hogy ők is elődeik szigorú hagyományai szerint kormányozták a század végén igen sok viszontagság közé került rend hajóját. A rend fejlődésében, a szerzetesek hitéletében és erkölcseiben nagy romlás állhatott be. Igen jellemző erre *Károly főhercegnek* 1570-ben Mihály generális kérésére kiadott rendelete, mely szerint a rendet fosztogató aposztata pálosokat elfogatásuk esetén rendjüknek kell kiszolgáltatni. Péter vikárius kérésére pedig elrendelte a főherceg, hogy a generális engedélye nélkül pálos szerzetes semmiféle zálogtárgyat nem adhat.[113] Rövid néhány évtized alatt minő hanyatlásra enged következtetni csak ez a két rendelet is a rend belső életében. A tartóssá vált hanyatlásban IV. Gergelynek és öt utódának elkeseredett, de alap-

[110] Munkáiról bővebben a rend irodalmi törekvéseiről szóló fejezetünkben értekezünk.

[111] Eggerer i. m. c. 37.

[112] Eggerer i. m. pag. 299.

[113] Zákonyi M. i. m.

jában eredménytelen harcot kellett még külön vívniok a Homonnaiak kezén elsikkadt rendi kicsekért is.

A töröknek folytonos előnyomulása és kellemetlenkedése, a zavaros közállapotok, a közbiztonság teljes hiánya s főleg a nagy élelemhiány miatt a szerzetesek a század utolsó harmadában még meglévő monostoraik nagy részét is elhagyták. Az így *lakatlanná vált monostorok birlokait* a rendfőnökök, hogy legalább a menthetőt mentsék, bérbeadták. Ez a törekvésük természetesen nem járt mindig eredménnyel. Sőt többnyire csak részben hozta meg a kivánt eredményt. Bérlőikkel ugyanis többnyire csak néhány éves szerződést kötöttek, ami birtokaik kiuzsorázására és tönkretételére vezetett. A kikötött s amúgy is alacsonyra szabott bérleti díjakért pedig gyakran évtizedeken át pörösködniök kellett. Kolostoraik közül azok, melyek hódoltsági területen voltak, idegen birtokosok kezére kerültek, akik legtöbb esetben a rendnek semmiféle térítést sem akartak fizetni a haszonélvezeti birtok után, gyakran azzal az alattomos céllal, hogy a rend tulajdonjogát idővel feledésbe juttassák vagy legalább is kétségessé tegyék. Ha pedig fizettek is valami csekély összeget, az sem lendített a rend helyzetén. A fizetésnek a rend szempontjából csupán eszmei jelentősége volt: az, hogy ezzel a rend tulajdonjogát elismerjék.

Más volt a helyzet a magyar király és erdélyi fejedelem joghatósága alá eső területen. Itt a pálosok csekély létszámuk miatt nem tudtak maguk gazdálkodni, kénytelenek voltak tehát birtokaikat ők is bérbeadni, főleg azonban olyanoknak, akik a század ezernyi veszélyének kitett ingatlanaikat képesek voltak megvédeni a támadások, fosztogatások ellen, s egyben a szerzetesek szerény megélhetését biztosító bér fizetésére is hajlandók voltak. Ilyen alapon adták bérbe hosszas megfontolás után a sopronkertesi és sopronbánfalvai birtokaikat eleinte befolyásos magánosoknak (1546), majd később erős kényszerhatás alatt Sopron városának (1557). Hosszas pör támadt ebből az egyezségből a város és a rend között, melynek folyamán több királyi leirat is védelmébe vette a rendet a folytonosan kitérő válaszokat adó s a pálosok tulajdonjogát feledésbe meríteni szándékozó lutheránus városi tanáccsal szemben. Csak a következő század elején sikerült a rendnek a hosszas pereskedést sikeres megegyezéssel befejeznie s egykori kolostora és birtokai felett rendelkezési jogát visszaszereznie. A XVI. század utolsó negyedében úgyszólván minden rendi birtokot bérbeadtak a rendfőnökök vagy helyi vikáriusaik. A rendi birtokok bérbeadásának kora ez! *Imre vikárius a budaszeniőrinci* kolostor kenderesi (Heves m.), ecsegi és szolnoki birtokait Alberti Ghymes Ferencnek és Ballay Istvánnak négy évre (1569), Péter, Ternavai István, Bratulics Simon rendfőnökök

Bessenyei Györgynek (1575, 1582, 1593) adták bérbe. *Belaviai (Bala, Bélay) Imre sátoraljújhelyi* és *sajóládi* vikárius 1570-ben pedig 3200 forintért adta bérbe hét évre a sajóládi birtokot csoltói Bacsó Mátyásnak,[114] Diósgyőr területén két kőmalmukat enyingi Török Ferencnek, márianosztrai, visegrádi és máriacsaládi monostoraik birtokait Ghymesi Forgách Simonnak és Imrének egész életükre évi 225 forintért, csabai négy malmukat tartozék-földjeikkel, a szentgyörgyhegyfoki szőlőt, miskolci házukat, diósgyőri kőmalmaikat.[115] *Bálint komisszárius atya* és *Lukács* sátoraljaújhelyi vikárius 1572-ben Török Ferenc özvegyének, Guthi Országh Borbálának és fiának, Ferencnek adta bérbe kétkerekű malmukat a Szinván, a barátokhegyi szőlő kilencedét és rényei szőleiket.[116] Ugyancsak ezek bérelték a pálosok tulajdonát képező csabai nemesi házat tartozék-birtokával és a Héjjőn ötkerekű malmukat.[117] Majd enyingi Török István a bérlő, akinek 1591-ben Ternavai István rendfőnök a *csabai, dlósgyőri* és *miskolci* birtokokat,[118] 1594-ben pedig Bratulics Simon adta bérbe a nevezetteken kívül az *örményesi, enyerei* és *vázsonyi* birtokokat.[119] Ez utóbbi 1595-ben Bedeghi Nyári Pálnak, enyingi Török Istvánnak és Homonnai Drugeth Istvánnak, 1609-ben Horváth Mártonnak,[120] 1611-ben Szentiványi Zsigmondnak és nejének Fejér Eufrózinának adta bérbe a nevezett birtokokon kívül a dédesi monostor birtokait is.[121] Zaicz János rendfőnök 1613-ban az említetteken kívül még a sátoraljaújhelyi és sajóládi birtokokat is nekik adta bérbe.[122] Ugyancsak Bratulics adta bérbe 1609-ben évi 150 forint fejében a sajóládi monostor minden birtokát Szentiványi Zsigmondnak és nejének Fejér Eufrozinának. Zaicz János ugyancsak nekik adta bérbe a nevezett birtokokat. 1609-ben Török János bérli évi 40 forint fejében a rend dobroni, újfalui, patkai birtokait és Pápa közelében egy malmát, Hagymásy Miklós pedig a karakói, nyavaládi, szentpéterúri, fényesházai, rakonaki és rokolyai,

[114] A. P. Budaszentlőrinc (Kenderes) fasc. I. n. 31. 36. 37. és 39. A. P. Diósgyőr I. 16. OLKO.

[115] A. P. Diósgyőr I. 18. OLKO. 1570: Arendatoriae fasc. I. n. 1. és 2. — 1580: Arendatoriae fasc. I. n. 4.

[116] A. P. Sátoraljaújhely I. 19. OLKO. és 1572: Arendatoriae fasc. I. n. 3.

[117] A. P. Csaba II. 15. 1572. OLKO.

[118] A. P. Lád. I. 21. OLKO.

[119] A. P. Lád. I. 22. OLKO. 1591: Arendatoriae fasc. I. n. 5. és 1594: Arendatoriae fasc. I. n. 56.

[120] A. P. Lád. I. 24. OLKO. 1595: Arendatoriae fasc. I. n. 7.

[121] A. P. Lád. I. 24. OLKO. A. P. Dedes 1611. I. 3. OLKO.

[122] A. P. Lád. I. 26. OLKO.

Horváth Márton a sajóládi és diósgyőri birtokokat, a miskolci, csabai és diósgyőri malmokat, 1614-ben Zalabay István a csatai, gémi, garammikolai és gyékényesi, 1623-ban Esterházy Miklós nagylóthi, garammikolai, csatai és gémi, 1628-ban Alaghy Menyhért a diósgyőri[123] birtokokat bérli. A XVII. század elején Sajólád valósággal végvárjellegű volt. Ezért Thurzó György nádor már 1611-ben a pálosok zsadányi, sárai, olaszi és kéreni birtokai után őt illető tizedeket Szentiványi Zsigmondnak adta azzal a kikötéssel, hogy mint Sajólád bérlője a kolostorban állandóan hat lovasból és tíz gyalogosból álló őrséget tartson.

1627-ben már Rákóczi György bérli a *sátoraljaújhelyi, sajóládi* és *diósgyőri* birtokait. A Füle Lajos atyával kötött szerződés értelmében évi 1200 forint bérösszeget fizetett a rendnek. Ez a szerződés azonban csak egy évig volt érvényben. Füle atya ugyanis az esztergomi káptalan előtt megsemmisíttette ezt a rendjére, véleménye szerint, nem előnyös szerződést.

1628-tól 1630-ig Alaghi Menyhért bérelte a sajóládi birtokokat a Biell Rudolf rendfőnökkel és Bakics János atyával kötött szerződés alapján.[124]

A Mária Magdolnáról n. *felnémeti* kolostor (Eger mellett) birtokai is idegen kézen voltak a XVI. században. Többek között Eger vára is használta birtokait. E birtokok közül a felnémeti malmot és szőlőket Ungnád Kristóf egri várkapitány adta vissza a rendnek. Csoltói Bacsó Farkasnak Ternavai István rendfőnök (1582), majd Bratulics Simon rendfőnök adta bérbe a kolostor javait tíz évre évi 400 forint fejében (1584).[125] A *porvai* kolostor egyik malmát már 1554-ben enyingi Török Ferencnek adták bérbe évi 12 forintért. A gönci monostor birtokait pedig Panka Péter vette meg 900 magyar forintért.[126]

A Serédy Gáspár emberei által felgyújtott *régéci* kolostor birtokait egyideig Régéc városa,[127] majd Lorántffy Zsuzsánna, Erdély fejedelemnője birtokolta, ami ellen Borkovics rendfőnök 1658-ban tiltakozott is a nádori szék előtt.[128] Ugyancsak állandóan bérbeadták a század végén a diósgyőri vikariátus alá

[123] A. P. Diósgyőr fasc. I. n. 28. 30.

[124] Arendatoriae 1609. fasc. I. n. 8. 9. 11. — 1611. fasc. I. n. 12. — 1613. fasc. I. n. 12. — 1613. fasc. I. n. 13. 1614. fasc. I. n. 15. — 1623. fasc. I. n. 21. — A. P. Lád. fasc. I. n. 18.

[125] A. P. Felnémeti II. 2. OLKO.

[126] A göncruskai kolostor birtokai is állandóan idegen kézen voltak. 1635-ben Ferdinánd gróf Rákóczi Pálnak adta zálogba gönci, fövényeshegyi. ruszkai, szikszói szőlőit, szántóit, kinizsi nemesi udvarhelyét, majorságát, ruszkai, alsókékedi malmát, vizsolyi rétjét, szelepkai és keresztéti halastavait. V. ö. N. R. A. f. 947. n. 14. — A. P. Gönc. f. I. n. 20.

[127] A. P. Régéc I. 12. OLKO.

[128] Annales pag. 109. — Gyöngyösi c. 20.

tartozó dédesi perjelség birtokait is, amelyeket 1559-ig Perényi Gábor és emberei erőszakkal birtokoltak.[129] Bérlői között a XVII. század elején Szentiványi Zsigmond[130] (1611) és Rákóczi György (1620)[131] szerepeltek. Márianosztrát a Forgách grófok bérelték 1570-től 1580-ig.

Az *elefánti* monostornak 1582-től a már említett Mossóczy Zakariás váci püspök és fivére, János voltak a bérlői, gettfalvai birtokát pedig Miklós perjel Berenczhén Lászlónál zálogosította el 50 magyar forint ellenében.[132] Zaicz rendfőnök pedig 1623-ban Szelechényi Lászlónak adta zálogba hűséges szolgálatai fejében 125 forint ellenében.[133] Ez a birtok csak 1654-ben került ismét a rend birtokába. Ekkor már a Török család tulajdonában volt, amint ez kitűnik abból az iratból is, mellyel Török György elismeri, hogy a rend visszafizette neki azt a 200 forintot, melynek fejében atyja, Zsigmond zálogként bírta az elefánti pálosoktól ezt a birtokot.[134]

A *monyorókeréki* kolostor javait a szigeti Zrínyi Miklós bérelte, majd örökáron vette meg a Tamás rendfőnökre és a rendre rákényszerített szerződés értelmében (1558). A kolostor birtokaiban igen sok kárt tett, magát a kolostort pedig leromboltatta. Hiába tiltakozott erőszakos cselekedete ellen Szeginded Bálint bécsújhelyi vikárius a vasvári káptalan előtt. Zrínyit 1562-ben a birtokokba beiktatták.[135] A Zrínyiek után az Erdődyek birtokolták a monostor javait és Karacsfalvát, melynek visszaállítása érdekében Zaicz János rendfőnök és Erdődy Tamás gróf fáradoztak sokat.[136] Végül is Zaicz a vasvári káptalan előtt kötött egyezséggel Erdődy Tamásnak három évre 70 magyar forint ellenében adta bérbe a kolostort tartozékbirtokaival együtt azzal, hogy monostoruk épületét javíttassa ki. Ettől kezdve az Erdődyek a monostor birtokainak bérlői a karacsfalvai birtok kivételével, melyet 1637-ben Stassevszky rendfőnök és a rendi tanács határozata alapján a sopronbánfalvai újoncnevelő intézethez csatoltak.[137] 1656-ban Ivanovics Pál rendfőnök az egész karacsfalvai birtokot a monyorókeréki monostor minden tartozékbirtokával együtt id. Erdődy György grófnak adta el 15.000 rénesforintért azzal a feltétellel, hogy

[129] A. P. Dedes I. 2. OLKO.
[130] A. P. Dedes I. 3. OLKO.
[131] A. P. Dedes I. 6. OLKO.
[132] A. P. Elefánt VIII. 6. OLKO.
[133] A. P. Elefánt VIII. 7. OLKO.
[134] A. P. Elefánt VIII. 9. OLKO.
[135] A. P. Monyorókerék I. 2—3. OLKO.
[136] A. P. Monyorókerék I. 3. 1613. OLKO.
[137] A. P. Monyorókerék I. 58. OLKO.

mindaddig, amíg erre a pápai engedély meg nem jön, hivatalosan csupán a nevezett birtok bérlőjeként szerepelhet.[138] Ivanovics ugyanis a Bánfalvához sokkal közelebb eső prodesdorfi és sondorfi (Sopron m.) birtokokat akarta ezek helyett a rend számára megszerezni.[139]

A Szentszék által ebben az ügyben kommisszáriusként kiküldött Széchenyi György püspök[140] a monostor eladását helyesnek találta s egyben azt ajánlotta, hogy az érte kapott 15.000 forinton a rendre nézve hasznosabb, főleg könnyebben kezelhető birtokot vegyenek, vagy pedig, ha ez nem lehetséges, helyezzék el a pénzt gyümölcsözően biztos helyen.[141] Ezzel a kolostor egész vagyona véglegesen az Erdődyek tulajdonába ment át.

Voltak olyan tönkrement kolostoraik is, amelyeket újraépítésük, illetőleg helyreállíttatásuk kötelezettségével zálogosították el. Ez a volt a főindok akkor is, amikor Zaicz a monyorókeréki kolostort az Erdődyeknek adta bérbe (1613). Voltak viszont olyan kolostoraik is, melyeket a nagy pusztulás miatt kellett eladniok. Így a már elpusztult *hangonyi* monostor birtokait (Balázsfölde) 1567-ben Péter rendfőnök és Imre patakújhelyi perjel Széchy Tamásnak és csoltói Bacsó Mihálynak adták el 200 magyar forintért.[142] A háromhegyi monostor elpusztult javai ugyanebben az évben Baktay Gergely birtokában voltak.[143] A *beregi* (kisberegi) monostor javait már 1546-ban Matusnay György és Pál bírták zálogban, 1561-ben János Zsigmond jóváhagyásával Báthory Györgyöt iktatták a monostor birtokaiba (Hodos, Bereg, Temesváraljai szőlő), melyeket Lőrinc kisberegi perjel és Mátyás kápolnai vikárius adásvételi szerződése biztosított neki. A következő évben I. Ferdinánd kapitánya, dálnoki Székely Antal a birtokos, aki ellen erőszakoskodásai miatt kétízben is (1567, 1573) tiltakozott Péter rendfőnök. A *nagyfalusi* kolostort és birtokait György rendfőnök 1563-ban kénytelen volt Báthory Istvánnak 300 forint értékben elzálogosítani, később Báthory Kristóf és a Bánffyak kezére kerültek az egyébként még 1593-ban is Pál perjel vezetésével kolostorukban lakó pálosok javai. Bratulics Simon rendfőnök 1588-ban a leleszi konvent előtt a lerombolt *beregi* kolostor tartozékbirtokait (Nagymuzsa és Bene, továbbá a

[138] A. P. Monyorókerék I. 75. OLKO.
[139] A. P. Monyorókerék I. 76. OLKO.
[140] A. P. Monyorókerék I. 77. OLKO.
[141] A. P. Monyorókerék I. 78. OLKO.
[142] A. P. Hangony I. 1. 2. és 1508: I. 21. — Gyöngyösi c. 3. Annales pag. 144. — Szentiványi Cath. 54.
[143] A. P. Trimons n. 3. és 6.

Boldván egy kétkerekű malom, Beregszászon telek és három szőlő stb.) a monostor helyreállításának idejéig Sövényházi Móricz Balázsra, feleségére Nagymihályi Margitra és örököseire iratta zálogként 1000 magyar forint fejében.[144] Majd 1603-ban hasonló feltételekkel adták zálogba a kolostor javait Daróczy Ferencnek, és Dalnoki Székely Boldizsárnak.[145] Daróczy Ferenc 1613-ban Zaicz rendfőnöknek terjedelmesen be is számolt a monostor javairól,[146] mire a rendfőnök felhatalmazta őt, hogy szerezze vissza a rend számára a monostor birtokait, s amennyiben a rend ezeket nem használná maga, úgy adja bérbe másoknak.[147] A rendnek a következő században sokat kellett pörösködnie a nádori széknél ezért a birtokért. Végül is 1618-ban Ghimesi Forgách Zsigmond nádor meghagyta Daróczy özvegyének, Pálffy Katalinnak, hogy a beregi monostor javait, melyeket elhalt ura bírt a rend beleegyezésével, adja vissza a rendnek.[148] 1630-ban a kisberegi birtokot a rend vissza is nyerte.[149] A rendi birtokok visszaszerzéséért folytatott küzdelem egyik nyugvópontja az 1651-ben kiadott királyi dekrétum, melynek értelmében azokat az adományozásokat, melyeket Rákóczi György erdélyi fejedelem juttatott Tokaj, Régéc és Helmec vára felett a rendnek, a király nem akarja a rendtől elvétetni.

Ugyancsak a század végén adták bérbe Török Jánosnak a vázsonyi és nyavaládi kolostor tartozékbirtokait. (1591, 1594).

Ez utóbbi bérlői között szerepelnek Hagymásy Miklós (1609), Hagymásy Kristóf (1627) és gróf Nádasdy Ferenc.

A *váradi Szent Jobb* kolostor a pálosok távozása után 1550-ben erőddé alakult át. Birtokaira a török kiűzése után Nyakazó Antal (1557), majd Némethy Ferenc vetett szemet (1563). A század végén már az erdélyi fejedelmek hívei tették rájuk kezüket (Kendy Ferenc hűtlensége után Bocskay István, majd Bogáthy Menyhért). Magát a castrumot Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelem új adományozás címén Rédey Ferencnek adta (1607), Csinálos (Csanálos) nevű birtokát Bethlen Gábor Korlatovics Györgynek (1614), Rákóczi György fejedelem pedig Serédy Istvánnak és nejének Kamuthy Katalinnak adta (1639).[150]

[144] 1588. Neo—Reg. Actorum fasciculo 1741 n. 36. és Eperjes 1589 jún. 12. A. P. I. 20. OLKO.

[145] 1603. júl. 18. In. civitate Regia Pragensi. A. P. Bereg I. 21. OLKO.

[146] A. P. Bereg I. 22. — Pozsony 1613 ápr. 19. OLKO.

[147] A. P. I. 23. — Kassa 1614 okt. 10. OLKO.

[148] A. P. I. 25. — Galgóc 1618 dec. 6. OLKO.

[149] A. P. I. 26. — Nagydobos 1630 febr. 4. OLKO.

[150] A. P. Szent Job. I. 3. V. ö. Rupp i. m. III. 170 l.

Az erdélyi kolostorok közül a romokban heverő *nagyfalui* (Szilágy m.) kolostort és birtokait György rendfőnök 300 magyar forintért zálogosította el Báthory Istvánnál (1563), az erdélyi ellenreformációs mozgalom elősegítőjénél és a jezsuiták betelepítőjénél, majd Péter rendfőnök kívánságára Kápolnai Mátyás nagyfalui perjel a maroni birtokot, malmokat és szőlőket Báthory Istvánnak és Kristófnak évi 200 forintért adta bérbe. (1564). 1571-ben II. János rendelkezése szerint már Bánffy Farkas és Kristóf a kolostor nagyfalui, a Báthoryak pedig a maroni birtokok bérlői.[151]

Birtokaik bérbeadásából, főleg birtoklási joguk feledésbe merüléséből származó bonyodalmak miatt a következő században a pálosoknak hosszasan kellett pereskedniök birtokaikért. Így vagy nyolcvan évig húzódott pereskedésük a Horváthokkal. 1616-ban megkeresésükre Veszprém vármegye közgyűlése a Horváthok által jogtalanul lefoglalt malmot, halastavat és szántóföldeket ítélte vissza a rendnek.[152] Ennek az ítéletnek azonban nem volt meg a kívánt eredménye. A per sokáig húzódott még. Ivanovics Pál rendfőnök még 1642-ben is kénytelen Veszprém vármegye összessége előtt tiltakozni azok ellen, akik a monostor javait a rend akarata ellenére minden fizetség nélkül használják.[153] Végül is 1645-ben Horváth Zsigmondné Vizkelety Éva a kisszőlősi és csepeli birtokokat adta vissza a rendnek.[154] 1651-ben Zichy István gróf vette bérbe a pápai konventtől a vázsonyi kolostor minden birtokát.[155] A Zichyek azonban nem fizették pontosan a bérösszeget. Hiába szabályozták a bérösszeget 1694-ben újabb egyezséggel. Zichy Imre gróf a pápai konventnek a szerződések szerint a jövedelem negyedrészét volt köteles beszolgáltatni. Még 1746-ban is kénytelen Veszprém megye Zichy Imre és János grófot meginteni, hogy az 1694-ben kötött szerződés értelmében tegyenek eleget kötelezettségeiknek s 50 éve folyton gyülekező adósságaikat fizessék meg.[156]

A *zsámbéki* kolostor és javai a XVII. század elején is még mindig idegen kézen voltak. Bernát testvér kérte is Zsámbékon kelt levelében Mihalszky Rafael rendfőnök közbejárását aziránt, hogy tiltsák el a katonaságot a monostorban való lakástól, s a monostor körül elterülő szőlőknek ingyenes használatától.[157]

[151] V. ö. A. P. Nagyfalu 1563 fasc. I. n. 1. 2. 3. — 1564 fasc. I. n. 4. — 1567. fasc. I. n. 5. — 1571 fasc. I. n 6. OLKO.

[152] A. P. Vázsony I. 15. OLKO.

[153] A. P. Vázsony I. 25.

[154] A. P. Vázsony I. 26.

[155] A. P. Vázsony III. 46.

[156] A. P. Vázsony III. 51.

[157] A. P. Zsámbék 1. 2. 1609.

A *régéci* és *tokaji* monostorok birtokai is hosszú ideig idegen kézen voltak. A régéci kolostor és tempom felépítésére vonatkozólag báró Alaghy Menyhért tett igéretet 1614-ben;[158] a tokaji kolostor birtokainak erőszakos elfoglalói ellen a XVII. században több ízben is tiltakozott, így 1602-ben Rákóczi Zsigmond, 1614-ben Thurzó György, 1639-ben Bethlen Gábor özvegye Brandenburgi Katalin, 1658-ban Lorántffy Zsuzsánna ellen.

Sok gondot okoztak a pápai vikáriusoknak a XVII. és XVIII. században a *nagyjenői* kolostor majdnem mindig idegen kézen levő birtokai is. 1680-ban Nagy Imre,[159] 1717-ben Csuzy Zsigmond tiltakozott Veszprém megye összessége előtt Somlyó várának tulajdonosai és Jánosháza lakói ellen, mert önhatalmúlag használták a kolostor birtokait. Orosz Ferenc pápai perjelsége idején pedig két ízben is tiltakozott (1735 és 1741) a győri káptalan előtt Erdődy György gróf és a jánosházi Rákosok ellen, mert Botföldét erőszakosan elfoglalták és saját birtokaikhoz csatolták.[160] Az *örményesi* kolostor birtokait a század végén Török János[161] (1591), majd Hagymásy Miklós vette bérbe.

A rend eseményeire felfigyelt időnként a Szentszék is. Figyelte a sorsát, akárcsak az egész törökdúlta Magyarországét. A pápák felruházták a rendet az egyre változó viszonyoknak megfelelően a lelki hatalom különböző fegyvereivel. A gyóntatás és az Oltáriszentség kiszolgáltatásának jogát véglegesen ekkor kapták meg, majd III. Pál[162] 1536 szeptember 24-én kelt oklevelében az elődei (IV. Jenő, V. Márton, VI. Kallixt, IV. Sixtus és X. Leó) nyújtotta kegyekben erősítette meg őket. Idetartozik többek között az a privilégium is, mely szerint tekintettel a háborúra, felmentést adhatnak a szándékos emberölés, öncsonkítás és eretnekség bűne alól is. A rendfőnöknek és utódainak pedig megengedte, hogy a püspöktől távoleső helyeken az egyházi kegyszereket, ruhákat megáldhassa és a hitetlenek által vérrel vagy más bűnnel szennyezett temetőket, felégetett templomokat kiengesztelhesse és megáldhassa.[163] Mikor pedig a rendet ért erőszakoskodásokról értesült (1535), néhány erőszakoskodó nemest átkával sujtott és az egyházból kizárt. Igy Berskovits Mátyást és társait is ezzel a büntetéssel illette. mert a dubicai templomba fegyveresen rontottak be és az oltárnál miséző Mátyas papot megölték.[164]

158 A. P. Régéc fasc. I. n. 8. — fasc. 3. n. 6. 9. 10. — fasc. 4. n. 4.

159 A. P. Nagyjenő I. 9.

160 A. P. Nagyjenő I. 12.

161 A. P. Örményes 1618: I. 5. 8. és 1609: II. 4.

162 III. Pál 1536. szeptember 24-én kelt oklevele. Közli Eggerer i. m.

163 Eggerer i. m. 299.

164 Eggerer i. m.

HATODIK RÉSZ.

A barokk megújhodás a rendi életben.

a) *Reformtörekvések a századfordulón.*

A XVI. század vége felé a katolicizmus lassanként tudatára ébredt annak a szomorú ténynek, hogy a reformációval szemben — főkép kedvezőtlen körülmények összejátszása folytán — hatalmas térveszteséget szenvedett és egészen elnyomott helyzetbe került. Vezető férfiai látnoki lélekkel léptek a bajokból kivezető útra s a katolicizmus régi fényének helyreállítása végett mindent elkövettek. Az egész Európában megindúló ellenreformáció hazánkban is kezdte éreztetni hatását. Még a század első felében feltünt *Loyolai Szent Ignácnak* az egész emberiség vajúdó lelkiségének irányt mutató, hatalmas egyénisége. Ő az Egyház fejének szolgálatára akként szervezte meg rendjét, a jezsuitákat, hogy tevékenységének sikere biztos legyen. Az ecclesia militans e mindenkor harcrakész tagjai mint „bolygó csillagok"[1] tüntek fel az Egyház szorongattatásának legkétségbeejtőbb pontjain s az iskolában, sajtó útján, szószékről s a gyóntatószékben egyaránt kemény harcot folytattak Krisztus Egyházának igazáért s a lelkek visszatérítéséért. Ugyanezt a célt szolgálták a világi apostolkodásban tevékenykedni óhajtókat egybegyűjtő és irányító Máriakongregációk, a küzdő egyháznak nem kevésbbé fontos csapatai.

A jezsuiták az iskolázás terén a pedagógia történetében egyedülálló törvénykönyvüket: a *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu*-t alkották meg (1599). Katolikumot árasztó kollégiumaik mintaszerűek voltak; alkalmazkodtak a kor szükségleteihez, tanítás és nevelés szempontjából egyaránt. Tagjaik a tudományok minden ágában (hittudomány, történetírás, filozófia, nyelvtudomány, pedagógia, szónoklat, matematika, fizika,

[1] Socherus Antonius: Historia Provinciae Austriae Societatis Jesu. Praefatio. — V. ö. Meszlényi Antal: A magyar jezsuiták a XVI. században. Budapest, 1931.

csillagászat stb.) kiváltak s irodalmi munkásságukkal bámulatba ejtették még ellenfeleiket is. Működésük nyomán új élet áramlott a *cuius regio, eius religio* elvének elnyomása alatt szenvedő lelkekbe. A hitvitákba belefáradt katolikus lélek újabb ösztönzést nyert a jezsuiták működése nyomán. A lassan megalakult s mégis váratlanul fellépő csatasoruk elől az egyelőre még diadalmas protestantizmus lassankent kezdett háttérbe szorulni. Hatásuk alatt a csekélyszámú, tengődő katolikus papság és szerzetesség új reményekre gyulladt. Kezdte belátni, hogy csak akarni kell és a római egyház sikere biztos.

A Pálosrend életében is megindultak ekkortájt az első reformok. A rend kiváló főnökei megérezték a jezsuiták működésében a katolikus értékek és erők eddig fagyott csiráinak lassú életrekelését. A meginduló nagy harcban átlátva a helyzet tarthatatlanságát, minden eszközt megragadtak elsősorban is rendjük felvirágoztatása érdekében. A régi fegyelem helyreállítására, szerzeteseik számának gyarapítására és hathatósabb tevékenység kifejtése által a katolikus eszméknek minél szélesebb társadalmi rétegbe való átsugároztatására törekszenek. Szerzeteseik bejárják a vidéket, elmennek a megmaradt néhány kolostoruk közelébe eső falvakba és városokba, sőt néhány évtized múlva bemerészkednek a hódoltsági területekre is. Tanítják a népet a katolikus hit tételeire és az elemi ismeretekre. Betegeket látogatnak és a hit vigaszával látják el őket, sőt börtönben sínylődő rabok pasztorálásával is foglalkoznak. Egyelőre csekély létszámukhoz mérten mindent elkövetnek, hogy magasztos hivatásuknak a változott kor viszonyaihoz képest megfelelhessenek. Ősi jelszavuk: Istenért, hazáért! Ez telíti egész lelkületüket. Szent vággyal eltelve foglalják el ők is, a csekély számban megmaradt fehér csapat, helyüket a katolikus hitnek és lelkipásztorkodásnak meggyengült harci vonalában.

A nagy munkából főleg a derék pálos generálisok vették ki részüket! Minden erejüket elsősorban is a rend fegyelmezettségének és szellemi erősödésének helyreállítására fordították. Közülük Ternavai V. István, a későbbi szerémi püspök (1587), akit a rend ősrégi örményesi kolostorában választottak meg rendfőnökké, a kor zűrzavaros viszonyai, főleg azonban az Elefánthyak folytonos zaklatása miatt a biztonságosabb Lepoglavát tette meg székhelyévé (1577). Ezzel ez a monostor vette át fél évszázadra a rend életében a vezető szerepet. Innen kormányozták a rendet ezekben a szomorú időkben, melyeknek folytonos harci zaja „a hazának és a rendnek nyomorúságos képet adott".[2] A szerzetesek száma megcsökkent. Az iskolák

[2] Eggerer i. m. pag. 312.

hiánya és az eretnekség terjedése gyűlöletessé tette a szerzetesi pályát. Alig lépett be valaki a pálos monostorok lakói közé. A rendnek nem volt meg a kellő utánpótlása. A nagy nyomor miatt bérbeadott rendi ingatlanokat idők folyamán világi emberek, kapzsi főurak és hatalmaskodó nemesek szakították el a monostoroktól. A pálos szerzetes nem tudta, hogy este még ugyanabban a cellában hajthatja-e álomra fejét, amelyben hajnalban még dicsőítette az Urat. Ezek az áldatlan állapotok nagy változást idéztek elő a szerzetesi életben. Dícséretükre kell azonban felhoznunk, hogy ők voltak, a ferencesekkel együtt, a papságnak az a része, amely még legtovább állott ellent az idők viharos fergetegének. Ebben az általános romlásban azonban körükben is bekövetkezett a szerzetesség szempontjából a legrosszabb: a fogadalom megszegése, ha nem is általánosságban, de mégis elég sűrűn.

Ternavai V. István (1573—1593) generális tizenhárom évig tartó kormánya idején mindent elkövetett a fegyelem érdekében. Kérésére XIII. Gergely pápa Verczelli (Buoni) Ferenc püspököt és apostoli nunciust bízta meg a rend vizitációjával. Ez a lepoglavai káptalanban egybegyűlt atyákkal karöltve hozott is néhány fontos határozatot. Kimondták, hogy a béke beálltával fel kell kutatni a szentéletű papok és szerzetesek sírját. Életüket és erkölcsi kiválóságukat írásba kell foglalni és az iratokat szenttéavatásuk megindítása végett a Szentszékhez kell beterjeszteni. A rendfőnök székhelyén csupán tudós és életszentségben kiváló szerzetesek lakjanak s ott történjék a fiatalok nevelése is, akik számára külön papnevelő intézetet kell létesíteni. A városokban a tekintélyesebb polgárok körében alapítsák meg remete Szent Pál kongregációját, s tagjainak szerezzenek a Szentszéktől privilégiumokat, búcsúkat. Erősítsék az uraknak s a népnek ragaszkodásával és segítségével a rendet. Terjesszék remete Szent Pál tiszteletét a nép körében. Ezeken kívül kimondták, hogy küldjön a rend minden vasár- és ünnepnap két szerzetest a környező falvakba, hogy a népet imádságra, a hit tételeire és kathekizmusra tanítsák. Tartsanak lelkigyakorlatokat, látogassák a betegeket, bebörtönözötteket, szegényeket, különösen a városokban.[3]

Mindenesetre üdvösen ható törekvések ezek, melyek azonban a kívánt cél elérésére mégsem voltak elegendők. Ternavai V. István ezért a hit erősítése végett székhelyén, Lepoglaván iskolát is alapított, melyben az elemi ismereteket tanították. A rend értékeinek megőrzése végett pedig idevitette a legértékesebb kincseket, hogy a bizonytalan időkben ellenséges támadások esetén biztos helyen legyenek (1577). Itt őrizték Corvin

[3] Eggerer i. m. pag. 315. c. 42.

Mátyás királyi palástját, amelyet Beatrix ktrályné hímzett, az értékesebb egyházi ruhákat, kelyheket, papi süvegeket, ereklyetartókat, köztük azt, amely a Szent Kereszt részecskéjét tartalmazta és ezeken kívül igen sok arannyal, ezüsttel és ékkővel díszített tárgyat.

Utóda az isztriai származású *Bratulics Simon* (1593—1611) a későbbi szerémi, majd zágrábi püspök, sőt kalocsai érsekjelölt, pap és katona volt, aki a harcok idején egyik kezével a rózsafüzért morzsolta, másikkal a kardját suhogtatta az ádáz török feje felett. Hősiességével Kanizsa ostromakor tűnt fel, majd személyes bátorságával az egri mezőkön portyázó Miksa főherceget mentette meg a török fogságtól. Máskor ismét, mint zágrábi püspök, egyházmegyéje javait védte meg a fosztogató támadók ellen.

Minden vágya és törekvése a nagyrészt elpusztult rend ősi fényének helyreállítása, a szerzetesek számának gyarapítása és tanulmányaik színvonalának emelése által. 1610-ben a Bocskay híveinek kezére jutott *sátoraljaújhelyi* kolostort és tartozékbirtokait szerezte vissza rendje számára.[5] Majd Aquaviva Claudius jézustársasági generalis segítségével a rendi növendékeket a jezsuiták római, prágai, bécsi és olmützi kollegiumaiba küldte tanulmányaik végzésére. Draskovich János bán segítségével a pálosokat Zágrábban is letelepítette, ahol világi ifjak oktatására iskolát is tartott fenn, amelyben a jezsuiták letelepedéséig a pálosok tanítottak. Sikeresen vette fel a küzdelmet II. Mátyás alatt Szlavóniában is terjedni kezdő eretnekség ellen. Ebben a munkájában Erdődy Tamás bán és a már előbb említett Draskovich János vezetésével több főúr is támogatta. Sikerült is elérnie, hogy: „A haza a mérges kígyó marásától ment maradt."[6] Térítői munkásságának legszebb bizonyítéka Bánffy Kristóf gróf megtérése és belépése a rend konfraternitásába. Ez egyébként annyira megszerette a puritán és bátor szerzetest, hogy arcképét, amíg csak élt, alsólindvai várában a legnagyobb szeretettel őrizte.[7]

Hasonló eréllyel fogott a rend erejének és fényének visszaállításához a magyarszármazású *Zaicz János* (1611—1628), a már új szellemben nevelkedett szerzetes. Czenstochowában öltötte magára a rend fehér ruháját, Máriavölgyben tette le a

[4] V. István Lepoglaván halt meg 1593-ban, s a templom kórusa alá temették. — A Kincsekre vonatkozólag v. ö. Krisztolovecz János i. művét.

[5] A sátoraljaújhelyi pálostemplomot 1626-ban javították ki. Ugyanekkor Alaghy Menyhért új főoltárt emeltetett benne. V. ö. Rupp i. m. II. 337 l.

[6] Eggerer i. m. pag. 322.

[7] U. o. pag. 320. c. 43.

fogadalmát a nagykáptalan idején Simon generális kezébe, Olmützben a humaniorákat és filozófiát, Romában pedig a Collegium Germanico-Hungaricumban a teológiát tanulta, ahol később példaadó magatartása miatt előljárói bizalmából a fiatalabb növendékek vezetője volt. A tehetséges fiatal szerzetes sok értékes tapasztalatot gyűjtött külföldi tartózkodása idején. Hazájába visszatérve elefánti perjel, Gruin Mihály halála után helyettes rendfőnök, majd 1611-ben Bratulics halála után rendfőnök lett. Személyében az egyszerűség és alázatosság erényeinek megtestesítője és hirdetője lépett a rend élére. A külföldi egyetemeken tanult pálosokat eltiltotta doktori címük használatától, ő maga pedig a neki felkínált püspökség elől tért ki szerényen.[8]

Hasonló szerénységgel és búzgósággal folytatta rendmentő munkáját *Biell Rudolf* (1628—1629), aki szintén a római kollégium növendéke volt. Tanulmányai elvégzése után egy ideig a lepoglavai monostorban működött, majd Bratulics rendfőnök hazájába, Németországba küldte, ahol néhány év eltelte után a rajnai pálostartomány kormányzója lett. Innen 1628-ban tért vissza a máriavölgyi nagykáptalanra, ahol rendfőnökké választották a már tekintélyes és tudós szerzetest. Rendfőnöki működéséhez több nevezetesebb intézkedés fűződik. Többek között kívánságára Torres bíboros közbenjárására VIII. Orbán pápa a generálisválasztást a visszaélések elkerülése végett a tridenti zsinat normája szerint rendelte el. Ezáltal elérték, hogy a választás titkos maradjon, továbbá, hogy a népesebb rendtartomány a választás alkalmával ne legyen erősebb a létszámszerint gyengébbnél. Ő is a rendi fegyelem helyreállításán fáradozott. Szigorúan büntette az elégedetlenkedő, fogadalomszegő szerzeteseket. A magántulajdont rejtegetőket pedig azzal bélyegezte meg, hogy profán helyeken (temető árka) temettette el őket. Kedves feladatának az istentisztelet fényének emelését tekintette. Aki a gregoriándallamot nem sajátította el, vagy nem volt hallása, azt tanulmányainak folytatásában akadályozta meg.[9]

Az említett rendfőnökök tiszteletreméltó munkát végeztek rendjük megmentése érdekében. Csekélyszámú rendtársaik sorában is akadtak azonban olyanok, akik hivatásuk magaslatán állottak s példaként fénylettek az önmagukról megfeledkezett atyák előtt. Ezek között említhetjük *Felnémethy Benedeket* és a lengyel *Vilkoviecko Jánost*. Az előbbi nyitrai kanonoki stallumát hagyta oda, csakhogy Elefánton remete Szent Pál rendjébe léphessen (1597), az utóbbi rendkívüli szónoki tehetséggel

[8] 1628-ban a remetei monostor vikáriusa lett; ott is halt meg. Eggerer i. m. c. 46.

[9] 1629. november 1-én Bécsújhelyt halt meg.

volt megáldva s életszentség hírében állt. Nagy tudományáról volt híres a római Collegium Germanico-Hungaricum jeles növendéke *Tabler András* († 1628. Bécsújhely). A zágrábi születésű (1609) *Padarovich András* pedig, aki a humaniorákat Dubroviczi Márton zágrábi prépost költségén végezte szülővárosában, szintén nagy díszére vált a rendnek. A kiváló tehetségű ifjú egy esztendő leforgása alatt három év anyagát végezte el. Majd a gráci Ferdinandeumban a hároméves filozófiai tanfolyamot elvégezve, Tartius Balázs zágrábi jezsuita tanácsát követve a Pálosrendbe lépett. Tudományán kívül főleg szerénységével, mértékletességével, szerzetesi erényekben való kiválóságával tűnt ki. Nagy mortificator volt s életszentség hírében állott. A rendi évkönyvek több érdekes adatot jegyeznek fel csodás életéről. Egy alkalommal belső sugallatára hallgatva nem evett a felkínált lúdból, pedig nem is sejtette, hogy lopott jószág volt. Más alkalommal a lépcsőzet tetejéről zuhant le, anélkül, hogy baja esett volna. Itt említhetjük még meg *Teiss Henriket*, a rajnai tartomány főnökét és társát *Strobel Jakabot*, akiket a magyarországi nagykáptalanról hazájukba való visszatérésük közben, a hitbeli állhatatosságukon feldühödött kóbor eretnekek öltek meg s akik így vértanuságot szenvedtek Krisztusért.[10]

b) *A rendi reformok, a konstituciók átdolgozása.*

Sajnos azonban a rendfőnökök reformtörekvései és e kiváló férfiak intő példái nem hozták meg a kívánt eredményt. A XVI. század végén megmaradt páloskolostorok közül csak néhány volt életképes. (Lepoglava, Remete, Csáktornya, Máriavölgy, Elefánt, Sátoraljaújhely). A többiek jórésze romokban hevert, birtokaik még mindig hatalmaskodó, kapzsi főurak kezén voltak s közülök csak nagyon kevés szerepelt, amint az előző fejezetből is láthatjuk, a bérbeadottak között. Ez utóbbiakért pedig a bért nagyon bizonytalanul vagy sehogysem kapták kézhez. A rend szellemi haladása és tevékenysége sem elégítette ki a Szentszéket. Ezért *V. Pál* pápa kénytelen volt a rendi fejetlenség és anyagi romlás meggátlása s egyben a rend ügyeinek rendezése végett 1619. április 20-án a jezsuita *Pázmány Pétert* a pálosok teljhatalmú apostoli vizitátorává kinevezni. Az ellenreformáció vezérét azonban egyelőre másirányú ügyek foglalták el, a rend vizitációjával alig volt ideje foglalkozni.

Pázmány az 1624. évi nagykáptalanhoz buzdító levelet intézett, amelyben kiemeli, hogy remete Szent Pál rendje éppen a benne megvalósult fegyelem miatt hajdan Magyarországon a

[10] Eggerer i. m. pag. 322. 232.

legdicsőbb rend volt. Tanácsolja, hogy a jelen bajoknak vágják útját, cselekedjenek a régi szerzetesi szellem értelmében s akkor nem lesz szükség a Szentszéktől reábízott vizitációra.[11] Bár a rend főnökei továbbra is tiszteletreméltó törekvéseket tettek a rendi szellem javítása érdekében, a helyzet nem változott.

Pázmány az 1629. évi nagyszombati zsinaton már teljes felkészültséggel jelent meg a rend vizitációját illetően. Összeírta a páloskolostorokat, számszerint 122-t. Tabula monasterioruma eléggé tájékoztat a rend állapotáról.[12] Döntés azonban egyelőre nem történt. Végül is 1632-ben, római tartózkodása idején amellett döntött, hogy vagy töröljék el a rendet, vagy helyezzék a domonkosok örökös felügyelete alá, mivel a rendi reformok megvalósítására legcsekélyebb remény sincs. Ezek egyikére sem került azonban sor.[13]

Új megtisztulási törekvés indult meg a rendben, mikor a lengyel származású *Gruskovics Mártont* (1631—1636), aki szintén Rómában nyerte kiképeztetését, Máriavölgyben generálissá választották (1632). Ő tisztában volt a rendjét eltöröltetéssel fenyegető nagy veszéllyel s ezért erélyesebben járt el, mint elődei. Mindenre gondja volt, amiből a rendre haszon származott. Főleg szerzeteseinek életberendezését szabályozta a régi kolostori élet szellemében. Újból életbe léptette az éjféli matutinumot, megfelelő időpontra tette a kompletóriumot, behozta a régi szerzetesi étkezést, rendezte a klauzurát a Szentszék kívánsága szerint. A világiak hitéletének emelése végett pedig a hívek körében Máriakongregációt alapított.[14]

Valószínűleg ezeknek az erélyes intézkedéseknek tudomásulvétele után rendelte el a pápa 1632-ben újból az egész rend apostoli vizitációját, amellyel *Tomkó János* boszniai püspököt és *Vazul* bécsi kapucinus atyát bízta meg s egyben írásbeli jelentést kért tőlük a rend állapotáról. A pápai breve pontosan megszabja a vizitációs munka irányát. Cikkelyekbe és pontokba foglalja, hogy hogyan figyeljék meg a megbízottak a szerzetesek magatartását, erkölcseit, egész életét s a vizitáció körébe eső egyéb körülményeiket.[15]

Közben Gruskovics generális is mindent elkövetett rendje jóhírének megvédése érdekében, már csak azért is, hogy a

[11] Tóth László: Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében. Magyar könyvszemle 1930 évf. — A. P. Tom I. pag. 123. — Egyet. könyvtár kézirattára, Eggerer i. m. c. 46. pag. 333.

[12] Pázmány: Tabula monast.

[13] A. P. Tom. I. pag. 123.

[14] Eggerer i. m. pag. 33. c. 46.

[15] 1632 aug. 14-én kelt breve. V. ö. A. P. Tom. I. pag. 124.

vizitációt reá bízzák. Ez azonban nem sikerült, sőt a bíboros benyújtotta a Propaganda Fideihez a Tomkó és Vazul gyűjtötte hatalmas, a rendre nézve lealázó anyagot tartalmazó olasznyelvű jelentést. A pápa 1634 aug. 28-án Palotto bibornok vezetése alatt különböző szerzetesekből és világi papokból alakított *vegyes bizottságot*, hogy ezt az olasznyelvű jelentést tanulmányozza. Az itt hozott határozatokból nyilvánvalóvá vált, hogy, bár Tomkónak sok igaza volt, mégsem fogadták el minden mgállapítását, kölönösen a téves értesüléseken alapulókat nem.

A *Congregatio de Propaganda Fide* egyébként kimondta, hogy az aposztatákat vissza kell hívni s penitenciával sújtani, mivel ezeknek jó része az előljárók helytelen kormányzása miatt távozott a rendből. Elrendelte a következő évre a nagykáptalan összehívását. Intézkedett a prior generális és a vikárius generális hívatali hatalmának meghosszabbítása ügyében. Kimondta egy római monostor alapításának szükségességét, amely egyben a generális rendes székhelye is legyen. Sürgette két újoncnevelő intézet felállítását. Az egyiknek helyére vonatkozóan kimondta, hogy Pázmánynak, a rend örökös protektorának véleményét kell kikérni, a másikat pedig Lengyolországban erre alkalmas helyen kell megnyitni. Az újoncok nevelését, ha nincs a rendben erre alkalmas ember, a már megreformált rendek valamelyikéből választható magiszterre kell bízni mindaddig, amig a Kelemen-féle konstitúciók értelmében saját szerzeteseik között erre a tisztségre alkalmas egyén nem akad.

A noviciátusból kikerülő növendékek továbbképzésére ugyancsak két monostor kijelölését kívánta a Kongregáció. Végül felszólította a nagykáptalant a konstitúciók megreformálására és elrendelte, hogy ezeket a munka befejezése után felülvizsgálás, megerősítés és jóváhagyás végett a Szentszéknek kell megküldeni.

Mivel Tomkó János a lengyel provincia vizitációját nem tudta elvégezni, *Kretkowsky Erasmus* karmelita tartományfőnököt és az új pálos generálist bízták meg a vizitációval. Majd mikor kérték, hogy ne külső ember végezze a vizitációt, két évi halogatás után Rembowsky Leonhard ciszterci apot küldte ki a Szentszék a lengyel pálosok vizitátorául. Egyben a lengyelországi nuncius a lengyelországi vizitáció idejére felfüggesztette a tartományi káptalant. Ezeket a határozatokat a Propaganda Fide Ginetti biboros referátuma alapján 1634. november 21-én erősítette meg. A rendet ért sok megaláztatás során Stassewsky generális önérzetesen kelt mélyreható reformmunkája során rendje védelmére. Elsősorban is Tomkónak a Szentszékhez tett előterjesztésével foglalkozott s a benne felhalmozott adatok leglényegesebbjeit, amelyek a rend dezo-

láltságát sötét színekben tűntették fel, igyekezett megcáfolni. Majd kijelentette, hogy nem tartja ajánlatosnak Tomkó előterjesztése értelmében a rendnek hat tartományra osztását. Szerinte az egész magyar tartományban nincs 60-nál több szerzetes, még kevésbbé van 100 elpusztított kolostor, Erdélyben pedig egyetlen pálos sincs, még kevésbbé pálos monostor. A kolostorok és szerzetesek csekély száma, főleg az anyagi eszközök hiánya miatt isztriai és dalmáciai rendházaik sem alakulhatnak külön tartománnyá. Az 1638. évi nagykáptalan pedig eredménytelenül hívta vissza az aposztatákat.[16]

Pázmány és a definitorium ajánlatára a noviciátust Bánfalván, a rendi növendékek továbbképzését szolgáló studiumot pedig Bécsújhelyt nyitották meg. A rendi konstitúcióknak a változott viszonyoknak megfelelő átdolgozása is a rendi reformtörekvések keretébe tartozott. Evégből a konstitúciókat már 1634 óta visszatartották a római kúrián „sub censura Magnorum Praelatorum".

Reformjuk előkészítésével vikáriusaikat, a tehetséges Jaskay Jánost és Francisci Andrást bízták meg. Ezek munkájukat elvégezve az 1640. évi nagykáptalanon mutatták be átdolgozásukat. Mivel azonban a lengyelek bizonyos pontokra vonatkozólag nem tudtak megegyezni, Stassewsky, — akkor már ő volt a rendfőnök — a régi konstitúciókkal együtt az újakat felülvizsgálás végett Rómába küldte. Itt a Palotto bíboros elnöklete alatt álló Propaganda Fide hosszas és nehéz tárgyalások után, amelyekből maga Ingoli Ferenc, a nevezett kongregáció titkára is alaposan kivette részét, végül is VIII. Orbán pápa elé terjesztette, aki 1643. május 4-én megerősítette és jóváhagyta az átdolgozott *konstitúciókat*. Ezeket még ugyanebben az évben Rómában ki is nyomatták és el is küldték Magyarországra.[17] A háborúk és a pestis okozta zilált viszonyok s Rákóczi György erdélyi fejedelem felkelése nyomán támadt zavarok között a közbiztonság nem állott szilárd alapon. Ennek tudható be, hogy csak egy példány érkezett meg postán az 1644 szeptember 12-én tartott máriavölgyi nagykáptalanra. Ingoli, a Propaganda Fide titkára több ízben írja is a generálisnak, hogy a reklamált konstitúciókat elküldték. Hogy nem érkezett meg: „at culpanda est temporis ac regionum, per quas deferuntur, calamitas". Máskor ismét azon csodálkozik, hogy újból ki akarják nyomatni, holott „Constitutionum Exemplar ei sucusque reddita fuisse confido". Máskor ismét arra figyelmezteti a rendfőnököt, hogy ha valamelyes változtatást

[16] A. P. Tom. I. pag. 115. — 127 és 141.

[17] A. P. Tom. I. pag. 127. es 227. — Ingoli Ferenc Rómában 1643. márc. 21-én kelt olasznyelvű levele. — A. P. Tom. I. pag. 129.

akarnak a konstitúciókon eszközölni, (pl. enyhítést a bőjtre vonatkozólag), előbb a nagykáptalan tárgyalja le a kívánságot s csak azután terjesszék a Szentszékhez felülvizsgálás és jóváhagyás végett. Ha pedig, említi ismét egy másik levélben, valami téves, vagy homályos dolog fordulna elő bennök, az bizonyára a nyomdászok hibájából ered.[18] Minthogy azonban félő volt, hogy nemcsak a nagy fáradsággal készült munka, hanem a benne közreműködő kiváló pálos szerzetesek is a bizonytalan idők áldozatául eshetnek, ezért szükségesnek tartották, hogy az egyetlen megérkezett római példány nyomán Bécsben új kiadást rendezzenek sajtó alá.[19]

Az *1647. évi Máriavölgyi káptalan* is kimondta, hogy a generális vigye a konstitúcióbeli nehézségeket a Szentszék elé. Majd a még ez évben megejtett lengyelországi vizitációval kapcsolatban tartott lengyel tartományi gyűlésen összehasonlították a konstitúciók római és bécsi példányát s azokat megegyezőknek találták. Az 1615. évi máriavölgyi nagykáptalan ismét határozatilag mondta ki, hogy a konstitúciókban rejlő ellentmondásokat a generális és tanácsa a lehető legrövidebb időn belül rendezze el.[20]

Mivel azonban a Szentszék *Borkovics Márton* ismételt rendfőnökké választását nem hagyta jóvá, az 1651 június 6-i nagykáptalanon megválasztott *Ivanovics Pál* generális intézkedett aziránt, hogy a definitórium generále tagjai különösen a lengyel atyák sürgetésére a kifogásolt konstitúcióbeli ellentmondásokat, illetőleg nyomdai hibákat kivizsgálják. 1652 március 6-án Máriavölgyben ültek össze a definitorok s most már tizennégy nap alatt elkészültek a munkával.[21] Ennyi fáradozás után ült össze az 1654. évi nagykáptalan, melynek főtárgya a konstitúciók revíziója volt. Beszámoltak a tipográfiai hibák kijavításáról, bemutatták a római és bécsi példányt, majd authentikus levelekkel igazolták, hogy ezek a valódi példányok. Május 29-én már meg is állapította a definitórium jelentésében, hogy az 1644. évi Rómában kinyomott konstitúciókba a nyomdász hibájából kerültek a hosszas huzavonára okot nyujtó tévedések. Egyben határozatilag mondották ki, hogy a definitórium által nyomdahibáktól megtisztított és elrendezett konstitúciók most már mindenkire nézve kötelezők.[22]

[18] Ingoli Rómában 1645. jan. 21-én, szept. 16-án, okt. 15-én és 21-én, ápr. 2-án és 21-én kelt és a rendfőnökhöz intézett levelei. — V. ö. A. P. Tom. I. pag. 220—227.

[19] A. P. Tom. I. pag. 228.

[20] A. P. Tom. I. pag. 221 és 330.

[21] A. P. Tom. I. pag. 407 és 443.

[22] A. P. Tom. I. pag. 449 és Eggerer i. m. pag. 352. Kisebb jelen-

Ezzel a konstitúciók ügye éppen húsz évi fárasztó szellemi munka és küszködés után végre is szerencsésen lezárult — legalábbis egy időre.

c) *Stassewsky Miklós.*

A rendi élet eme nagy forrongásában, éppen a legválságosabb időben, valóban gondviselésszerűen került egy nagy tehetségű és felkészültségű férfiú kezébe a rend kormánya. *Stassewsky Miklós* egyéniségének szerepe hivatásszerű rendje történetében. Mint meglett férfi: huszonhét éves korában lépett a rendbe (1622). Mint procurator provincialis működött Rómában s közben teológiai és filozófiai tanulmányokat végzett. 1636-ban Gruskovics rendfőnök halála után VIII. Orbán pápa kívánságára vette át a rend ügyeinek intézését, mint vicarius apostolicus.[23] A nagykáptalan összehívására s megtartásának időpontjáig a rend ügyeinek viteléről szóló meghatalmazását már 1634 november 14-én nyerte el a Palotto bíboros elnöklete alatt ülésező Propaganda Fidei kongregációtól.[24] De csak 1636-ban Pázmány hívó levelének engedve utazott haza Rómából, ahol a Congregatio de Propaganda Fide ügykörébe vágó rendi kérdésekkel foglalkozott. Sürgős feladatának tartotta az egyes rendtartományok kolostorainak felülvizsgálását. Először is a szlavóniai kolostorokat vizitálta. Megdöbbenve tapasztalta a reformációnak általa eddig nem ismert hatalmas méretű terjedését s ezért a horvát viszonyok alapos ismerőjét, Borkovics Mártont, aki egyben már ekkor a rend legképzett tagjai közé tartozott, tette meg helyi vikáriusává Lepoglaván. Innen Bécsújhelyre sietett az általános rendi ügyek intézése végett, majd nem törődve lóharapásból eredő betegségével Czenstochowába ment, ahol rendtársai s egyben honfitársai is igen nagy tisztelettel fogadták. Igen körültekintő munkásságot végzett itt. Alaposan megfigyelte a rendi élet káros kinövéseit. Mikor pedig a szent rend ügyeit tartva szem előtt ezek miatt egyeseket tisztségüktől meg kellett fosztania, maga ellen ingerelte lengyel szerzetestársait. Ő azonban nem törődött neheztelésükkel. Hamarosan rendet teremtett a Propaganda Fide-től megkövetelt szellemben. Majd székhelyére, Bécsújhelyre ment, ahol nagy

tőségű változtatások, sajtóhibák kiküszöbölése miatt még a XVIII. században is sűrűn szólaltak fel a nagykáptalanokon a rendtartományok képviselői.

[23] A. P. Tom. I. pag. 2. és Eggerer i. m. pag. 334. c. 46.

[24] A Prop. Fide 1634. november 14-én hozott határozata, Barberini Antal és Ingoli Ferenc aláírásával. A. P. Tom. I. pag. 16.

buzgalommal kapcsolódott az ország politikai életébe és az ellenreformációs mozgalomba. Részt vett az 1638. évi pozsonyi országgyűlésen is, ahova III. Ferdinánd megbízásából Esterházy Miklós nádor hívta meg őt. Itt ismerkedett meg az ország befolyásos katolikus uraival, majd Lósy Imre esztergomi érsek bizalmát is megnyerte.[25] Látva azonban, hogy rendje csak akkor tudja megállni méltó helyét a már ekkor Európa-szerte megindult ellenreformáció frontján, ha előbb maga is átesik a szükséges reformokon s visszatér a regulák és konstitúciók szigorú, minden életmegnyilvánulást szabályozó területére. Elsősorban is a nagykáptalan összehívását sürgette. 1638 május 28-án pünkösd ünnepén gyűlt össze a máriavölgyi kolostorban a nagykáptalan. Az itt hozott határozatok már komoly lépésekkel vitték előre a rend reformját. A káptalan megnyitásán az apostoli nuncius és Lósy Imre esztergomi érsek is megjelent. Elsősorban a tisztségeket töltötték be. Titkos szavazással definitor generálisokká (rendi tanácsosokká) a rend legügybuzgóbb tagjait: Belostenecz Jánost, Borkovics Mártont, Callion Jánost és Ivanovics Pált választották meg. Ezen a gyűlésen foglalkoztak az aposztaták ügyével. Majd a noviciusok tanítását szabályozó konstitúciók felülvizsgálásával, melyek épp ekkor érkeztek meg Rómából, Jaskay János és Francisci András vikáriusokat bízták meg, meghagyván nekik, hogy a zsinati határozatoknak és bulláknak megfelelően átalakítva küldjék el ezeket a provinciáknak s jóváhagyás végett az apostoli Szentszéknek. Majd Ivanovics Pál definitor generálist és elefánti vikáriust bízták meg az északmagyarországi rendházak kánoni vizsgálatával. Ez általánosabb természetű intézkedések után a sürgős bajok orvoslására tértek át. Kimondták, hogy a nagykáptalan kérje a szentatya engedélyét arra, hogy a definitorok és a rendfőnökök együttes határozata alapján távolíthassák el a javíthatatlanokat a rendből. A feletteseknek hivatalvesztés terhe mellett hagyták meg, hogy az istentisztelet szabályosságára és a rendi élet egyöntetűségére ügyeljenek, „a monostorok javainak elidegenítését akadályozzák meg, szigorúan őrködjenek a fölött, hogy a rend tagjai sem miféle tulajdont se bírhassanak, még az egyes rendtagok ruhafeleslegét is meg kell szüntetniök". Végül elrendelték, hogy minden hó első napján el kell mondaniok remete Szent Pál officiumát még akkor is, ha arra a hónapra esnék a translatio-nak, vagy Remete Szent Pál nevének ünnepe.[26] Ezzel az intézkedéssel a rendi szellem erősítését akarták szolgálni.

Stassewsky *kormány-programmját* egyébként a máriavölgyi

[25] Eggerer i. m. pag. 335. c. 49.

[26] U. o. A. P. Tom. I. pag. 10.

nagykáptalan a következő három pontban határozta meg: A rendi javak és birtokok visszaszerzése, karbantartása és az elhagyott kolostorok felépítése által a rend *gazdasági* helyzetének megjavítása, hogy ezáltal tagjai nagyobb lendülettel tölthessék be szent hivatásukat. A *missziós* munka kiterjesztése által a küzdelem felvétele az eretnekséggel szemben. A rendi növendékek alapos kiképzésével és a rendi reform keresztülvitelével a *térítés* hatékonyabbá tétele.

Stassewsky kedvenc törekvése a *portugál* provincia reuniója volt. Ezzel mintegy megszabta a Pálosrend XVII. századi törekvéseinek irányát. Buzdította az a tudat, hogy ellenreformációs terveiben Lósy Imre is előkelő helyet biztosított a poraiból megelevenedő Pálosrendnek. Az érsek maga is felszólította a máriavölgyi káptalanra 1740-ben egybegyűlt atyákat, hogy elhagyott düledező kolostoraikat építsék fel, költségvetésükben alkalmazkodjanak állandóan a rend jövedelméhez, az eretnekek elszaporodásával szemben pedig jól képzett s a nép nyelvében járatos hitszónokok vegyék fel a küzdelmet.[27]

Stassewsky ritka buzgalommal és éleslátással látott a nehéz probléma megoldásához. Az 1640-ben tartott máriavölgyi káptalanon már mint megválasztott rendfőnök elnökölt s mint ilyen a lengyel provincia vizitátorává és komisszáriusává Goldonovszky Andrást, a következő évben pedig az isztriai tartomány egyre halmozódó bajainak orvoslására Jaskay János máriavölgyi perjelt nevezte ki tartományfőnökké. Ő maga is sokfelé vizitált. Ahová pedig sürgős elfoglaltsága miatt személyesen nem tudott elmenni, oda titkárát, Petroniczky Györgyöt küldte, aki kíváló jogi jártasságával utóbb a magyar nemesség osztatlan becsülését vívta ki magának, idősebb korában pedig mint máriavölgyi és elefánti perjel, majd rendi tanácsos rendjének igen fontos ügyekben tett nagy szolgálatokat.[28]

Kedvenc eszméje volt a nagyszombati pálos-szeminárium létesítése. Midőn azonban ez a terve kivihetetlennek mutatkozott, két rendi növendékét, Petracsics Károlyt és Winkler Ferdinándot a nagyszombati nemesi konviktusban helyezte el, hogy a Pázmány-alapította híres egyetemen a jezsuiták teológiai és logikai előadásait hallgassák.[29] Majd később sikerült megvennie a rend számára azt a házat, melyet egykor Pázmány vásárolt szegény, de tehetséges tanulók részére.[30]

[27] Pozsonyban 1640. július 9-én kelt s a máriavölgyi nagykáptalanhoz intézett levél. V. ö. A. P. Tom. I. pag. 18.

[28] A. P. Tom. I. pag. 39.

[29] A két növendék után tíz hónapra 206 rénesforintot fizetett a rend.

[30] 1400 forintot kért a rendtől ezért a házért az esztergomi káptalan.

A rendi növendékek tanulmányainak folytonosságáról is intézményesen gondoskodott. Egyes rendi birtokok jövedelmét erre a célra kötötte le. Ezenkívül nagyobb összeget helyezett el különböző megbízható helyeken azzal, hogy kamatait a mindenkori pálos generális csupán a növendékek tanulmányainak biztosítására fordíthatja. Majd elrendelte, hogy ezeknek az összegeknek a visszafizetése után újabb jövedelmeket biztosítsanak a rend pedagógiai céljaira.[31] Egész munkássága a rendi növendékek alapos kiképzésének, főleg külföldi iskolázásának biztosítására irányult. Minden erővel azon volt, hogy a jezsuiták híres bécsi, prágai, olmützi és római kollégiumaiban a rendi növendékek számára biztosított 3—3 helyet állandóan betöltsék.

Kormányzása idejére esik a *bécsújhelyi* (1634.), *sátoraljaújhelyi* (1638.) kolostor újjáépítése és a *pápai* kolostor alapítása. Az előbbieknél a kezdeményezés érdeme határozottan az övé. Ezekben a zavaros időkben, a folytonos török harcok miatt az amúgy is számban erősen megfogyatkozott pálos szerzetesek számára biztos menedéket s a rendi növendékek magasabb kiképzésére megfelelő csendes helyet kellett biztosítani. Ezért kezdte meg, mikor Rómából mint vikárius generális 1634-ben visszatért, a bécsújhelyi kolostor újjáépítését a Gruskovics halála után Lengyelországban fennmaradt összegnek, az újhelyi monostor jövedelmeinek és egyéb rendi pénzeknek felhasználásával. 1638-ban Adrianus bécsújhelyi vikárius már tovább fejlesztette az építkezést. A templom egész kövezetét kicseréltette, új kriptát és két kisebb oltárt építtetett, a falakat értékes díszítéssel burkoltatta, a sekrestye bútorzatát megújíttatta, s a kolostort szárnyépülettel látta el.[32]

Ugyancsak 1634-ben a definitórium döntése a már 1610 és 1643 közt a Széchenyi, Esterházy, Nádasdy és Csáky családok költségén helyreállított *bánfalvai* Szent Farkas monostort jelölte ki a noviciátus helyéül; Bécs, Sopron és Nagyszombat közelsége miatt ugyanis kiválóan alkalmasnak bizonyult ez a hely a rendi tanulmányok végzésére. Fenntartására Lósy Imre esztergomi érsek, rendi protektor engedelmével és tanácsára a többizben

[31] Aschauer János bécsújhelyi polgárnál 200 forintot (1641. jún. 2) évi 12, a czenstochowai kolostornak 3000 forintot évi 105, a bécsújhelyi monostornak 1000 forintot szántók, szőlők és rétek vásárlására évi 60 forint kamatra adott. A Vragovich Pétertől rossz állapotban nyert szőlőt is rendbehozatta s jövedelmét a fentiekkel együtt a rendi növendékek képzésére fordította. A. P. Tom. I. pag. 43—44.

[32] A kolostor és templom rendbehozatalára fordított kb. 5000 forint összeget Winkler Ferdinánd pálos 607 forint öröksége, egy bécsi házuk eladásából befolyt összeg s egyéb kamatra kiadott összegeik hozadékai szolgáltatták. A. P. Tom. I. pag. 46.

veszélyeztetett monyorókeréki kolostorhoz tartozó karácsfalvai birtokuk jövedelmét kötötték le.[33] (1637.)

Majd 1638-ban az igen rossz állapotban lévő *sátoraljaújhelyi* monostor újjáépítését is elrendelte. Ez azonban már nem készülhetett el, mivel Rákóczi Györgynek, „Erdély és a kálvinisták fejedelmének" katonái munkájában megzavarták. Meg kellett elégednie a sátoraljaújhelyi monostorhoz tartozó birtokok rendezésével. A körülmények ezen a protestánslakta vidéken nagyobb alkotásoknak nem kedveztek. Ő maga is mondja: „az eretnekek ereje túlsúlyban van, alkalmasabb időt kell kivárni."[34] Mindamellett annyira rendbehozta, hogy jövedelme a bécsújhelyi studium fenntartásának számottevő tényezője lett. A későbbi időkben hazánk közoktatásában és művelődésében oly nagy szerepet játszó pápai monostort is ekkor (1638) adták át a Pálosrendnek. Tulajdonképpen a térítés jegyében telepedtek meg.

Pázmány és a jezsuiták korszakalkotó térítőtevékenysége ösztönözte Csáky László grófot, hogy 1638-ban a pálosok számára az akkor még erősen protestáns jellegű *Pápa* városában kolostort és gimnáziumot építsen. Az alapításról már 1633-ban volt ugyan szó, amikor Bánffy Kristóf gróf alsólindvai kastélyából levélben kérte Gruskovics rendfőnököt, hogy vizitációs körútján Muraszombat vagy Szentgotthárd felé menet keresse fel Csáky László grófot a kolostoralapítás ügyének megbeszélése végett. A rendnek azonban ekkortájt tizenkét kolostora s ezekben a munka ellátására csupán hatvan szerzetese volt. Minden erejét tehát egyelőre arra kellett fordítania, hogy a szerzetesek a már meglevő kolostorokban hiány nélkül tölthessék be nemes hivatásukat. A gróf meghívását tehát egyelőre tudomásul vették, de erőik hiányában egyelőre nem fogadhatták el. Csak néhány év eltelte után, mikor már a rend belső reformálásának nehéz munkáján is átestek, teljesedett Csáky kívánsága. Újabb sürgetésére végre is a nagykáptalan Stassewsky rendfő-

[33] 1637: OLKO A. P. Monyorókerék fasc. I. n. 57. és 58. — 1656-ban azonban a monyorókeréki monostor birtokaival együtt Ivanovics rendfőnök id. Erdődy György grófnak adta el. 1656: OLKO A. P. Monyorókerék fasc. I. n. 75. — Stassewsky az újoncnevelő intézet céljaira Winczek Oswald perjelnek évi 442 forintot biztosított. (A. P. Tom. I. pag. 47.) 1640-ben 550 német forintért szőlőt vettek Szent Keresztnél a noviciátus fenntartására. A bánfalvai kolostor ezidőszerinti bőkezű adományozója Nádasdy Ferenc volt.

[34] „In eadem vinea fecerunt viam publicam pedites pro ascensu in vineas superiores, quam impedire non potui efficaciter, quia est quidem tempore desolationis facta et potentia Haereticorum praevalet, expecandum tempus commodius." V. ö. A. P. Tom. I. pag. 48.

nök kívánságát is tekintetbe véve 1638-ban Mikulicz Miklós, Skotniczky Alfonz és Vistoky György presbitereket, majd Belovári György, Pater Gábor és Csuklich Mihály konverzusokat küldte a Csáky által a rend számára ezer forinton vásárolt pápai Hosszú-utcai házba. A nemes gróf egyben igéretet tett, hogy a Gyümölcsoltó Boldog Asszonyról nevezendő templomot is fölépítteti számukra. Alapítólevelében kikötötte, hogy a katolikus hitet terjesszék s hogy róla és családjáról a szentmisékben emlékezzenek meg.[35]

A pápai rendház az elkövetkező időkben kiváló előljáróinak vezetése mellett igen nagy szolgálatokat tett a katolikus egyháznak. Az előljárók közül a lengyel származású Skotniczky Alfonz János tizennégy éven át csekély megszakítással — amely idő alatt mint sátoraljaújhelyi perjel hasonló tevékenységet fejtett ki —, minden erejével a rend egykori pápakörnyéki, vagyis vázsonyi, csatkai, enyeri, porvai, nagyjenői és zsámbéki kolostoraihoz tartozó birtokainak visszaszerzésén fáradozott, s e mellett az alapító nemes szándéka szerint társaival széleskörű térítőtevékenységet fejtett ki.

A *tüskevári* (nagyjenői) kolostor lakóinak, mint már említettük, főleg a parasztlázadás miatt s a kétfelé adózó határmenti községeken folyton rajtaütő töröknek kegyetlenkedései és a környék gazdag protestáns főurainak erőszakoskodásai miatt kellett sok zaklatást eltűrniök. A kolostor birtokai hamarosan idegen kézre kerültek, templomuk és egyéb épületeik pedig a folytonos lakatlanság és ellenséges dúlás miatt a pusztulás szomorú képét mutatták. — Csak 1636-ban enyhült némiképpen ez a kép, amikor a Pápa városában letelepedett pálosok feje: Skotniczky vikárius az elhagyott kolostor javainak visszaszerzése körül igen sokat fáradozott. Utánjárására egyelőre a tüskevári kolostor egykori birtokaiból egy szőlőt és egy malmot adott át nekik Draskovich György győri püspök.[35]

Stassewsky egész énjét lekötötte és állandóan foglalkoztatta a XVI. század végén elszakadt portugál testvérek reuniójának a kérdése is.[37]

Már Gruskovics Márton is belefoglalta a rend reformálásáról szóló előterjesztésébe, hogy minden ország pálosait egy fő alá kell hozni. Életrendjük és ruházatuk is

[35] A. P. Tom. I. pag. 74. — V. ö. Bakonyvári Ildefonz i. m. Csáky alapítólevele: 1638.

[36] V. ö. Molnár Ernő: A nagyjenő—tüskevári pálos kolostor. A veszprémi egyházmegye multjából. Budapest, 1936. 1637. febr. 11-én kelt adományozási levél OLKO. A. P. Nagyjenő.

[37] A portugál rend alakulásáról lásd A pálosok meggyökerezése a külföldön c. fejezet i. v. részét.

egyforma legyen. Portugáliában, Milanoban, Nápolyban szürke kappát, fekete skapulárét és kapuciumot viselnek, a hegyeken túl pedig fehér ruhában járnak.

Stassewsky kormánya idején a portugáloknak a következő 15 kolostoruk s több kisebb remetehelyük volt: a Szent Pálról n. serra dossai 30, a Szent Antal apátról n. az előbbitől 2 mérföldre 30, a villa-vicosai Beatae virginis de Camparo 19, Elba városában a Virginis dos remedios 15, a Szent Antalról n. souseli 12, a borbai B. Mariae Lucis 10, az eborai teologiai kollégium 17, a Szent Margitról n. eborai 13, a de Monte Morerovo városi Szent Kereszt 13, a satubali B. Mariae de Consolatione 15, a Lisszabon melletti da Rosaban a B. Szűzről n. 17, a Szent Juliánról n. allanquezi 14, a Szent Pálról n. porteli 15, a vigasztaló Szűzről n. serpai 12, a segítő Máriáról n. tavirai 16 szerzetessel. Közöttük a Szent Pálról nevezett serra-dossai, melyet gazdag könyvtára és ereklyéi tettek nevezetessé, volt a leghíresebb. Neves kolostoruk volt még a camparoi Boldogságos Szűzről n. villa-vicosai és a Segítő Máriáról n. tavirai kolostor az algabrok országában. Eborában a század folyamán teológiai kollegiumuk is volt. Ezekben a kolostorokban 248 szerzetes élt.[38]

Stassewsky rendfőnök megbízta tehát Vanoviczy Jánost, aki ebben az időben a római Collegium Germanicumban végezte teológiai tanulmányait, hogy vegye fel a portugál tartományfőnökkel az összeköttetést.

Ludovicus de Nazareth rector generalis Vanoviczynak írt válaszában olyan nagy horderejűnek tartja a reunió kérdését hogy szerinte erről csakis a következő évben összeülő nagy káptalan jogos dönteni.[39] Most már Stessewsky is ír Nazarethnek s kéri, hogy a reunió ügyében fejtsen ki üdvös tevékenységet.[40] A kérdés tulajdonképpeni nehézségeit Anselmus, a villa vicosai konvent rektora, aki egyben a vizitátor generális titkára is volt, fejtette ki a generálishoz írt és Vanoviczy János által elküldött levélben. Hajlandó az egyesülés érdekében közreműködni, — mint írja — de csakis a káptalan hozzájárulásának birtokában. Ezért a kérdést szerinte a káptalanban kell először tárgyalni. A két provincia egyesítésének főakadálya a távolság és a spanyol és portugál királyok közt támadt egyenetlenkedés. A háborús állapot miatt most már csakis a tengeri út igénybevételével juthatnak el Magyarországba. Örömmel állapítja meg azonban, hogy a konstitúciók szerint a magyarok életmódja, különösen a noviciusok nevelésére vonatkozó elvek sokban

[38] A. P. Tom. I. pag. 115., 123. és 107.

[39] L. De Nazareth 1612. máj. 14. Eborában kelt levele.

[40] Stassewsky levele 1642. aug. 16. Bécsújhely.

egyeznek az övékével. Felhasználja a kedvező alkalmat s a Rómából hazautazó Vanoviczyvel elküldi a portugál konstitúciókat, remélvén, hogy a magyar rendtársak között akad majd valaki, aki a portugál nyelvet megérti. Egyben jelzi, hogy ha körülményei megengedik, ő is Magyarországba utazik s a májusi nagykáptalanon ismertetni fogja a portugál provincia erre vonatkozó kívánságait.[41]

Stassewsky örömmel ragadja meg a kedvezőnek látszó alkalmat s mivel a Rómában tartózkodó Anselmus a káptalanon nem vehetett részt, levélben írja meg, hogy Vanoviczy ismertette a káptalanon a portugálok reunios tárgyalásait. Igéri, hogy saját költségükön többször felkeresik portugál testvéreiket s ottlétük alkalmával a tartomány fejlesztése érdekében minden lehetőt elkövetnek. Figyelmezteti őket, hogy a ruhaszin különbsége,[42] vagy a nagykáptalannak Magyarországon való tartása nem lehet a reunió akadálya. Ezeken a csekélységeken a konstitúciók némi módosításával könnyen lehet segíteni.[43] Ezek a reuniós tárgyalások azonban épp úgy nem vezettek eredményre, mint Krisztolovecz rendfőnöksége idején. A fennálló akadályok nemhogy megszűntek volna, hanem ellenkezőleg még fel is szaporodtak.

A rendje ügyéért buzgó s nagy munkabírással megáldott rendfőnöknek igen nagy gondja volt még a már előbb említett rendi statutumok felülvizsgálására is. Kortársa, Eggerer szépen mondja róla: „Mégis különös gondja a statútumok felülvizsgálása körül tűnt ki, melyeket, bár teljesen Ingoli Ferencnek, a Propaganda Fide Congregatio titkárának, a mi rendünknek igen lekötelezett férfiúnak kell tulajdonítanunk, mégis fáradhatatlanul dolgozó Miklós testvérünknek is érdemül kell betudnunk."[44] 1644-ben Goldonovszky András, akit ő választatott meg Czenstochowában a lengyel tartomány főnökévé, áldásos tevékenységben eltelt életét befejezte. A Szent Borbála kolostor falába illesztett márványtábla még ma is hirdeti tiszteletreméltó alkotásainak emlékét. A lengyel tartományi választókáptalan nagy alkotásairól híres fiát, aki távol idegenben intézte ezideig az egyetemes rend ügyeit, most tartományfőnökévé választotta meg. Stassewsky szerzetesi alázatossággal vette tudomásul a döntést. Lemondott a sok fáradsággal járó rendfőnöki tisztségről s örröm-

[41] Anselmus a Divo Paulo 1642. szept. 4-én Rómában kelt levele. V. ö. A. P. Tom. I. pag. 105.

[42] A portugálok vöröses kámzsát, fekete skapulárét, a kolostoron kívül hosszú, fekete, csuklyás köpenyt viseltek.

[43] Stassewsky 1643. jan. 3-án Máriavölgyben kelt levele. V. ö. A. P. Tom. I. pag. 108.

[44] Eggerer i. m. c. 47.

mel tért vissza szűkebb hazájába, Lengyelországba, az általa nemrég megrendszabályozott szerzetesei körébe. Később azonban, 1647-ben erről a tisztségéről is lemondott s az új rendfőnökkel, Borkovics Mártonnal tért vissza ismét hazánkba, majd innen Rómába ment, ahonnan barátja és bizalmasa, Ingoli Ferenc halála után ismét hazánkba jött. Élete utolsó éveit a bécsújhelyi monostorban töltötte, ahol 1658. február 15-én fejezte be áldásos tevékenységben gazdag életét.

d) Borkovics Márton.

Mikor Stassewsky a Propaganda Fide megbízásából mint apostoli vikárius Magyarországra jött, már akkor felismerte a szegény, de nemes szülőktől származó *Borkovics Mártonban*[45] azt az egyént, aki a nagy rendi reformok keresztülvitelében kiváló tehetségénél és hajlamainál fogva méltó segítőtársa lehet. Ezért tette meg a szlavoniai monostorok főnökévé. Személyében nem is csalódott. Ez a kiváló tehetségű s nagyszorgalmú horvát szerzetes gyermekéveit a szülői ház vallásos légkörében élte le, majd Zágrábban végezte középiskolai tanulmányait. Alaposan átérezte a már fiatalon hallott distichonnak értelmét:

> Fumus opes et fumus honos, fumusque voluptas;
> Virtus perpetuas sola ministrat opes.

Ennek hatása alatt 1629-ben Lepoglaván a rendbe lépett. Az olmützi akadémián a filozófia magisztere lett, Rómában a teológia elvégzése után 1635-ben pappá szentelték. Eleinte lepoglavai szónok, perjel, rendfőnökhelyettes, Stassewsky Miklós mellett a rendi reform búzgó munkása. Mint lepoglavai szónokot érte Stassewsky kitűntetése, amellyel a tartomány vezetője, három év multán pedig a rendfőnök helyettese lett. A Bánfalván 1644-ben tartott nagykáptalanon valósággal akarata ellenére választották meg Stassewsky utódává. Az új rendi konstitúciók kihirdetésétől és a fogadalmak megújításától átszellemült s az idők komolyságát átérző atyák megsejtették benne azt a férfiút, aki ritka egyéni sajátosságainál fogva az egész rend érdekeit átfogó tehetséggel volt megáldva s már eddig is tanuságát adta nagyszerű kormányzati rátermettségének. Még megválasztása évében a lengyel tartomány ügyeit vizsgálta felül, majd IV. Ulászló lengyel király jóindulatát akarva megnyerni rendje ügyének, Varsóban látogatást tett nála. Visszatérve szűkebb hazájába, a horvátországi remetei monostort hozatta rendbe. Az 1647. évi nagykáptalanon hozott határozataival is az volt a célja, hogy

[45] 1597-ben Károlyváros mellett Domagovics faluban született.

rendjét régi fényébe helyezze ismét vissza. Ekkor mondatta ki azt a határozatot, hogy rendtársai közül ezentúl senki sem fogadhat el püspökséget. Ezzel akarta megakadályozni azt a már eléggé gyakorivá váló jelenséget, hogy kíváló rendtársai világi papi stallumokért a rendet elhagyják.

Mint rendfőnök a zavaros és nehéz időkben meglazult rendi fegyelem helyreállítására törekedett. Behozta az évenkénti fogadalom-megújítást, szorgalmazta az újoncok gondos szellemi nevelését, a klerikusok komolyabb teológiai oktatását. Gondosan ügyelt szerzetesei szükségleteinek kielégítésére: a superiorokat intette, hogy a rendi statutumokhoz tartsák magukat e tekintetben. „Ha az alattvalók éheznek vagy szomjaznak, maguk a superiorok legyenek ebben az elsők. Sőt magukkal szemben legyenek szűkösek, társaikkal szemben bőkezűek."[45]

A század közepén már komoly arányokban fejlődő rend Borkovics vezetése mellett a hazai katolicizmus érdekében folytatott harcban is tevékenyen vette ki részét. A rend tagjait előkelő teológiai kollégiumokban neveltette. Kívánságára Lippay még 1694-ben felvett a nagyszombati papnevelő intézetbe két pálos növendéket azzal, hogy ott tartózkodásuk alatt teljesen a szeminárium előljáróinak legyenek alávetve s hogy ez külsejükben is kifejezésre jusson, előírta, hogy nem a rendi, hanem a szemináriumi öltözékben kötelesek járni.

Borkovicsot az 1650-ben összehívott máriavölgyi nagykáptalan ismét rendfőnökké választotta. Az egész rend, a bécsi nuncius és Lippay György esztergomi érsek tetszésével találkozott a nagykáptalanon történt ismételt megválasztása. A reelectiohoz azonban az új Konstitúció értelmében szentszéki jóváhagyásra volt szükség, amit azonban a rend nem tudott ez esetben elnyerni. Maga Lippay György is közbenjárt ez ügyben a Sacra Congregaio Regulariumnál (levele 1650 aug. 26.). Levelében kiemeli Borkovicsnak a rendi kormányzat és a magyarországi hitélet terén szerzett nagy érdemeit. Ezek miatt, nem pedig a Szentszék által az új konstitúciókban felvett megszorítással ellenkezni akarva választották meg a kiválóan erényes, a szerzetesi fegyelemnek, a rend anyagi és lelki ügyeinek terén buzgólkodó, minden tekintetben érdemes férfiút ismét rendfőnökké.

A Rómában benyujtott rendi memorandum sorsa azonban nagyon bizonytalan elintézés elé nézett. Ginetti bíboros Camillus Meltius capuai érseknek s egyben bécsi nunciusnak küldte el elsősorban is véleményezés végett (1650 szept. 30. Róma), aki Borkovics személyének nagy tisztelője lévén az ügyről érdemben jól nyilatkozott. Az ügy Biffonius ügyvéd és Stassewsky

[46] Pars. 3. cap. 9. (Rendi statutumok.)

prokurátor levelei szerint is jól állt, csupán a Congregatio kebelében történt titkárváltozás miatt késik egy ideig a rendfőnökválasztásra vonatkozó dispenzáció megadása. Képzelhető milyen csalódást keltett a rendben a Szentszék nem várt kedvezőtlen döntése, miben minden bizonyossággal M. Albericusnak, a Congregatio új titkárának nagy része lehetett.

Ginetti dekrétummal utasította a bécsi nunciust, hogy ugyanazok a szavazók, akik a választásnál jelen voltak, még az év letelte előtt ejtsék meg az új választást minden tisztségre vonatkozólag, mivel a Szentszék Borkovics és a többi előljáró megválasztását konstitúció-ellenesnek ítélte. A rendkormányzatban keletkezhető zavar elkerülése végett pedig megengedte, hogy Borkovics előljárótársai intézzék az új választás megejtéséig a rend ügyeit, de nem mint felettesek, hanem csupán mint azok helyettesei (vikáriusai), a kormányzás formájának teljes megőrzésével.

Borkovics a Szentszék döntését Bartkovich Adrián bécsújhelyi vikárius útján Lepoglaván vette tudomásul. A szent engedelmesség nevében zúgolódás nélkült tüstént Bécsújhelyre ment, hogy az új választó káptalan összehívását illetően intézkedjék.[47]

Az 1651. jún. 7-én Máriavölgyben összeült nagykáptalan a zágrábi születésű *Ivanovics Pált* választotta meg rendfőnökké (1651—1657 és 1663—1669).[48]

Ivanovics a gráci Ferdinándeumban sajátította el az aristotelesi filozófia tanait, majd a lepoglavai kolostorban elvégezve az újoncévet, egyideig még Bécsben filozófiai és teológiai tanulmányokat folytatott. 1628-ban a máriavölgyi atyák előtt nagy dícsérettel vitázott teológiai tételéről. Egy ideig a csáktornyai Szent Ilona monostor perjele volt. Majd Alaghy Menyhért comes kérésére a bécsi aulában teljesített szolgálatot, ahonnan csak Alaghy halála után tért vissza a máriavölgyi kolostorba. Mint az elefánti kolostor vikáriusa, szerzeteseinek lelki és anyagi jólétéről egyaránt gondoskodott. Mint rendi előljáró sokfelé megfordult, több rendháznak volt a feje, végül 1651-ben rendfőnökké választották. Elsősorban is nagy elődjének és honfitársának megkezdett munkáját folytatta. A remetei kolostor restaurálását befejezte, majd *Nagyszombatban* létesített szemináriumot tizenkét növendék számára, hogy a

[47] A. P. Tom. I. pag. 367. V. ö. Eggerer i. m. 48. Benger Annalium Eremi coenobiticorum ordinis fratrum Eremitarum S. Pauli primi Eremitae volumen secundum. pag. 238—247.

[48] Borkovics Mártont vik. generálissá, rendi tanácsosokká pedig: Bartkovich Adriánt, Petroniczky Györgyöt, Ederer Eleket és Hochberger Cypriánt választották meg.

jezsuiták vezetése alatt álló híres egyetemen a teológiai előadásokat hallgathassák (1653). Az intézet megalapításában nagy segítségére voltak Luzsinszky Joachim esztergomi kanonok, aki breztováni birtokát adta ezidőtájt a pálosoknak, Csáky László gróf, aki erre a célra évente 1000 forintot ajánlott meg. A kisebb adományozók közül Fejérpataki Mátyás esztergomi kanonok (1659), Slatinay Zsófia, Mruskó Benedek (1662), Susics Gergely kanonok (1664), Haskó Jakab vágújhelyi prépost (1666) szőlőket, Hamerla György zavari birtokát s Nagysúron kaszálókat, Szakrácz Mátyás özvegye Bosnyák Magdolna pedig 4200 forintot adományozott a rendház céljaira.[49]

A rendi tanács pedig átérezve a nagyszombati teológiaintézet fönntartásának fontosságát, a máriavölgyi kolostor mai gyarbéli szőlőjét engedte át számára.

Az 1654. évi nagykáptalanon a rendfőnök a rend szép virágzásáról és fejlődéséről számolhatott már be. Wesselényi Ferenc nádor is a rend mecénása volt már ekkor. Igaz, hogy Lengyelországban a rend sokat szenvedett a svédektől. Czenstochowát Müller tábornok svédjei ostromolták. Támadásuk és ostromzáruk a hős Kordecky Ágoston perjel buzdításának s kitartó példájának hatása alatt azonban teljes kudarccal végződött.

Az 1657. évi választó káptalan ismét Borkovics Mártont tette meg rendfőnökké (1657—1663).[50] Ennek a kiváló képességű, nagytudású, fáradhatatlan szorgalmú férfiúnak kormánya idején a rend tovább haladt a népszerűség útján. Valósággal második virágkorát élte kormánya idején a rend. Kérésére VII. Sándor pápa *In supremo militantis Ecclesiae solio* kezdetű bullájával[51] megújította a rend privilégiumait s újból megállapította hiteles elnevezését: Remete Szent Pál rendje. Ezáltal is megcáfolta a reájuk vonatkozó téves felfogásokat, amelyek épp ezidőtájt kezdtek terjedni a tudós Ascanius Tamburinus nyomán, aki Wion Arnold és Trithemius János apát munkái alapján állandóan azt bizonyítgatta, hogy a pálosok Szent Benedek regulája szerint élnek. Akadtak olyanok is, akik Szent Ágoston testvéreinek[52] nevezték őket. Viszont a rend eredetét is téves színben tüntették fel egyes híresztelések. Ez utóbbiaknak Radossány László lanséri kamalduli superior a kamalduliak történetét ismertető munkájában adott hangot először. E szerint

[49] V. ö. Eggerer i. m. c. 49 és 50. — A. P. Tyrn. fasc. II. n. 11 fasc. III. n. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 8. Neoreg. Act. fasc. 520. n. 11. — Chronotaxis i. m. c. XXVII.

[50] Definitorai: Ederer Elek, Kuttner Ágost, Jaskay János, Petreniczky György, titkára Vanoviczy János, A. P. Tom. I. pag. 518.

[51] Róma 1658. szept. 6.

[52] Fratres ordinis Sancti Augustini.

1008 táján Szent Romualdnak, a pereumi kamalduli rend alapítójának Magyarországon maradt 15 remetéje a hegyekben elszéledve, külön kunyhókban élve remete Szent Pál életét követte életmódjában. Majd Özséb jámbor életéről és a szegények iránt tanusított szeretetéről tudomást szerezve, csatlakoztak hozzá s a szemlélődő élet követése mellett az Evangéliumot hirdették és mások lelki üdvét is munkálták. A Romuald-féle kötött életmód, nevezetesen a hústól való örökös tartózkodás alól a Szentszék mentette fel őket, mivel most már a szónoklás, gyóntatás és a szentségek kiszolgáltatásának nehéz munkáját is végezték. Egyben megengedte nekik, hogy Szent Ágoston regulája szerint éljenek. Ruhájuk színét is csekély változtatással megtarthatták, csupán elnevezésük változott. Ezentúl remete Szent Pál fiainak nevezik őket.[53] — Ez a feltevés azonban tévedésen alapszik. Az első kamalduli monostort Jaklin Balázs nyitrai püspök és fitestvére alapította 1691-ben Nyitra mellett a Zobor-hegyen. Romuald óhaja, hogy hazánkban a vértanuság pálmáját mint hithirdető elnyerje, csak óhaj maradt. Sohasem tette lábát hazánk területére, csupán tanítványai.[54]

Az ilyen feltevésekkel szemben fontos volt a Szentszék megnyilatkozása, hogy tekintélyével döntse el a vitát s erősítse meg a rend igazát. Ez a bulla ismét megerősítette a rend előjogait, megállapította, hogy Szent Ágoston regulája szerint élnek és nevük „első remete Szent Pál rendje."

Borkovicsnak is, akárcsak Ivanovicsnak és többi elődjének, a monostorok régi fényének emelése volt a főcélja. Ezért, a romokban heverő remetei kolostort 1646-ban helyrehozatta, templomát remete Szent Pál oltárával ékesítette, majd 500 forintot adott az ottani szerzetesi élet könnyítésére. Segítette Lepoglavát, roskadozó s az idők viharaitól megrongált öreg épületeit újakkal cserélte fel s templomában remete Szent Pál tiszteletére oltárt emeltetett, a máriavölgyi kolostort nagy költséggel kijavíttatta, Nagyszombatban két házat vétetett Petroviczy György elefánti vikárius által a tanulmányaikat végző rendtagok számára, az elefánti kolostort pedig fallal vétette körül. Az ulimai új településnek 1000, a pesti székháznak is 1000 forintot, rendfőnöki járandóságra 100 aranyat, a római székház fejlesztésére pedig 3000 forintot juttatott.[55]

Sok levélbeli és szóbeli tárgyalást folytatott a kolostorok vezetőivel a visszaélések, zavarok megszüntetése és a szerzetesi fegyelem erősítése érdekében. A folytonos háborúskodástól

[53] Radossány László: Epitome antiquarii tripartiti Sacri ordinis Camaldulensis (1726) c. el.

[54] Damianus Péter: Vita S. Romualdi. Bollandus febr. 7.

[55] A. P. Tom. I. pag. 367 és Benger Miklós i. m. pag. 12.

zaklatott kolostorok nyugalmának biztosítására több ízben eszközölt ki védlevelet az átvonuló és zavargó katonasággal szemben. 1645-ben gróf Forgách Ádám tábornok,[56] 1649-ben gróf Wesselényi Ferenc Északmagyarország főkapitánya adott védlevelet a sajóládi monostornak s tartozékbirtokainak. Ez utóbbi részletesen felsorolja a monostor birtokait s ezeket (sajószentpéteri udvarház, miskolci ház, csabai malom, kéreni, deitai, korki, keresztúri, rákosi és felsőkemei birtokaikat) felmentette a katonai elszállásolás kötelezettsége alól. A hódoltság idején két atya élt itt állandóan 1643-ig.[57] A török is megbecsülte őket s biztosította további itt tartózkodásukat. Így 1648-ban Arszlán pasa védlevelet adott ki, mely szerint Vanoviczy János missziós praefectus két társával a korki birtokon és a sajóládi monostorban nyugodtan maradhat.[58] Kormánya idején az új rendházak egész sora jutott a rend birtokába nemcsak itthon a hazában, hanem idegen országokban is. Így Morvaországban a Lichtenstein János Ferdinánd herceg adományozta crumlovi monostorban (1657.), amelyet az ide 1356-ban Lippai Czenko által telepített ágostonos remeték elhagytak, 1660-ban kezdték meg működésüket s a mellette levő iskolában a grammatikai iskola legmagasabb osztályáig vezették, tanították az ifjúságot.[59]

Lengyelországban lencesiczei monostorukat 1639-ben Boglevski Miklós bíró örökségéből létesítették. A varsói konvent 1661-ben alakult meg. Kordecki Ágoston, aki a svéd csapatokkal szemben tanusított magatartása miatt az egész lengyel nép előtt osztatlan becsben állt, szintén kérte ennek a kolostornak az alapítását. Kázmér királynak, a hős czenstochowai perjelnek és a lengyel főuraknak kívánságára Varsó városa megszűntette a helybeli prépostságot s a Szent Lélekről nevezett templomát és monostorát a pálosoknak adta. Czenstochowában pedig a Szent Borbála-kápolna és forrás mellett Goldonovszki András szorgalmazására épült monostorban (1637.) a rendi újoncnevelő intézetet helyezték el (1646.).

Stájerországban Zakmárdi János az ulimai várat tartozékbirtokaival együtt 12.000 rénesforint értékben a pálosoknak adta, akik ezt 1663-ban vették át. Első adminisztrátorává a híres szónokot, Obostrenecz Jakab lepoglavai alperjelt nevezte ki a rendfőnök azzal, hogy a vár épületét alakíttassa át monostorrá.[60] Ugyancsak az ő sürgetésére alapították a kőrösi (Szlavonia) kolostort is 1665-ben.

[56] A. P. Lád I. 18. OLKO.

[57] Acta Gen. Tom. I. pag. 134.

[58] A. P. Lád. I. 21. OLKO.

[59] „Usque ad supremam grammatices classem." Benger Chronotaxis i. h.

[60] Benger i. m. pag. 12.

A *horvát tengerparton* a zenggi kolostort, amelyet az ágostonosok elhagytak, mivel a nagy szegénység miatt nem tudtak itt megélni, Agatics Ker. János zenggi és modrusi püspök felszólítására Bakics János rendi prokurátor vette át a rend számára (1634. márc. 10.). Borkovics 1646-ban III. Ferdinánd külön beleegyezését szerezte meg ehhez az adományozáshoz, Lipót pedig az örökös tartományok látogatásakor, 1660-ban ezt az adományozást elismerő új megerősítő oklevelet adott ki.[61]

A *szveticei* (szmolcsai) kolostor ebben az időszakban kezdett erősebben fejlődni. Ekkor került ugyanis a glagoliták tulajdonából a pálosok birtokai közé. Szvetice (horvátul: szentek) a Zrinyiek ősi fészkétől, Ozal várától északra a Kulpa folyó mellett húzódó Szmolcsa nevű szőlődombon emelt és Szent Katalinnak, Szent Margitnak és Szűz Máriának szentelt három kápolnáról nyerte elnevezését. Ezeket a kápolnákat minden tartozékukkal 1627-ben a Zrinyi-árvák gyámjai a latinul nem tudó, horvátnyelvű (illir) istentiszteletet tartó glagolitáktól elvették s a pálosoknak adományozták. Ezek nem is annyira önmagáért, ezért az alig 2—3 szerzetes szegényes ellátását is csak nehezen biztosító helyért, melynek főbirtoka a Tersachki Katalin által adományozott Breznik nevű majorság, néhány föld és szőlő volt, hanem inkább tekintettel a közeli elpusztult állapotban levő, de Fratovczi és Senkovecz nevű tartozékbirtokkal és szveticei házzal még mindig bíró egykori gazdag kamenszkai monostorukra, melynek visszanyerését állandóan remélték, szívesen egyeztek bele az átvételbe, sőt buzgó papi tevékenységükkel virágzó kegyhellyé fejlesztették. A B. Szűz szobrának eme helyét a szomszédos falvak, majd messze vidékek népei valósággal elárasztották s falait a kapott kegyelemmegnyilvánulások emlékéül a kegytárgyak ezreivel aggatták tele.[62]

Később Zrinyi Péter is elismerte gyámjainak intézkedését, sőt Borkovics rendfőnök idején, 1646-ban a templommal szomszédos piacteret is minden jogával a szveticei pálosoknak adta. Zrinyi Miklós viszont öccsének ezen adományozása miatt eleinte neheztelt a pálosokra. 1650-ben embereivel a csáktornyai monostor ellen elkövetett erőszakoskodása miatt támadt viszálykodás lecsendesedése után azonban megbékélt velük, sőt nagy becsben is tartotta őket. A korszak életére és a törökverő Zrinyi egyéniségére jellemző viszálykodást érdekességénél fogva ide-

[61] Lipót megerősítő oklevele 1660. szept. 10-én kelt „in civitate Labacensi. Szelepcsényi György kalocsai érsek, kir. kancellár állította ki. V. ö. Benger i. m, pag. 15.

[62] Benger i. m. pag. 13. és 14. 1527. júl. 2-án iktatták be őket új birtokukba Zaicz János rendfőnök, Domitrovics Péter zágrábi püspök és a Zrínyi-árvák jelenlétében.

iktatjuk. Selegovics Mátyás csáktornyai vikárius panaszolja a Bécsújhelyt tartózkodó rendfőnökhöz írt levelében, hogy Zrinyi Miklós horvát bán többízben megfenyegette őket a kolostor lerombolásával, zsarnokoskodik felettük s fegyveres emberei állandóan zavarják a kolostor és templom csendjét. „Ehhez hasonló tragédiát, melyet nékünk és a mi embereinknek okozott, egyetlen keresztény fejedelem vagy főúr részéről sem hallott verekedéseket, rablásokat, hogy a templom kapuja előtt vért ontott a nép oly nagy csődülete és gyásza mellett, hogy még az istentiszteletet se lehetett befejezni; az egyik, névleg Fabianek János halálra van sebezve, a másiknak, Poliak Jánosnak bal keze majdnem egészen le lévén vágva sohasem fogja használhatni. Tiltakoztam úgy a világi személyek, mint két atya által ezen erőszakoskodások miatt." A továbbiakban jelzi, hogy a támadók közül 8—10 ember hangoztatta azt is, hogy a bán küldte őket a kolostorra. Figyelmezteti a rendfőnököt, hogy hiába ír a bánnak, levélre az nem válaszol, kihallgatást nem tart, igazságot nem szolgáltat. Kéri, hogy a felsőbb fórumnál járjon el a monostor érdekében. Az általa küldött György atya mint szemtanu majd élőszóval mindent elmond, amit látott és hallott, de amit leírni nem lehet.[63] A rendfőnök a veszélyeztetett monostor érdekében tüstént Bécsbe ment, ahol Csáky László gróffal, a kir. kúria bírájával, aki egyébként a rend nagy tisztelője volt[64] és a bán testvérével, Péterrel megtárgyalva az ügyet, önérzetes hangon írt Zrinyinek. Felpanaszolja, hogy emberei halálra sebezték a pálosok jobbágyait, vérengzésükkel megszentségtelenítették az istentisztelet helyeit és a temetőt. A zavar miatt a heti vásár alkalmával egybegyűlt nagy tömeg előtt mondott szentmisét is meg kellett szakítani. Hasonló kellemetlenségek megelőzése végett bűntesse meg embereit az elkövetett jogtalanságért, mert ha elégtételt nem kap, kénytelen más joghatóság előtt a rend igazát keresni.[65]

A bán rendkívül tárgyilagosan válaszolt levelében. Sajnálja, hogy egyetlen felvilágosítás elegendő volt a rendfőnök előtt a vádak igazságának elismertetésére. Kijelenti, hogy csatlósai, akik tudta nélkül jártak Csáktornyán, csupán az ellenük ellenségesen fellépő tömeg támadása ellen védekeztek. Szerinte hihetetlen, hogy két ember merészeljen a tömegre támadni. Egyébként, ha hibát követtek el emberei, bűntetésük

[63] Selegovics Mátyás 1650. jan. 23-án Csáktornyán kelt levele. A. P. Tom. I. pag. 309.

[64] 1651-ben a nagykáptalannak javasolta, hogy az eretnekség rohamos terjedésének meggátlására a lévai plébániából pálos kolostort alakítsanak. A. P. Tom. I. pag. 408.

[65] Borkovics levele Zrínyihez. Bécsújhely 1650. febr. 3.

el nem marad. Majd önérzetesen jelenti ki, hogy „az Isten háza nem a vásároké, hanem az imádságé; ezt tanusítják a kánonok, a jó atyáknak is ehhez kell alkalmazkodniok." [66]

Borkovics most már más színben látva az ügyet, szintén igéri, hogy megbűnteti szerzeteseit, ha a bán igazáról, főleg azonban arról meggyőződik, hogy szerzetesei sértették őt.[67] Zrinyi erre a levélre már nem válaszolt. Borkovics azonban Jagacsics György alperjel útján szerzett tudomást arról, hogy a bán a rend javára megváltozott. „Szent György napján Kozma atya rábeszélésére Kristóf sociussal elmentem hozzá; kellemes ünnepet s Itáliából való visszatéréséhez szerencsét kívántam neki. Eléggé jóságosan fogadott s ígérte, hogy minden ügyünkben kész minket segíteni. Asztalunkra egy hordó bort adott." Reméli, hogy nemsokára a piacot és Szent Jeromos beneficiumát (Strido) is visszanyeri a rend.[68]

A szveticei pálosok kellemetlen ügye a katolikus Zrinyivel tehát rövid rdő alatt rendeződött. Jagacsics valóban jól érezte meg a bán nagylelkűségét. Nemcsak nem neheztelt, hanem igen nagy becsben is tartotta ettől kezdve az egyedüli magyar eredetű rendet.

Sokkal nehezebb feladat volt azonban a pálosok egykori *tőketerebesi* monostorának visszaszerzése, ami szintén Borkovics rendfőnöki buzgalmának eredménye. Ebből a Perényi Imre nádor által 1502-ben alapított és általa gazdagon megadományozott, II. Ulászló által pedig birtokaiban megerősített monostorból 1530-ban űzte el őket a lutherizmushoz szító Perényi Péter. aki birtokaikat lefoglalta, monostorukat feldúlta, köveiből a közelben várat építtetett, templomukat pedig a lutheránusok papjának adta át. Borkovics rendfőnök megbízásából Vanoviczy János, a rend ügyes és képzett ügyvivője hosszas tárgyalásokat folytatott a terebesi birtok ezidőszerinti tulajdonosával, Homonnai Drugeth János özvegyével, Jakusich Annával. Tárgyalásai eredményekép létrejött köztük a megegyezés a leleszi konvent előtt (1650.). Eszerint a rend visszakapta egykori kolostorát néhány birtokával együtt.[69] A pálosok tehát ismét megkezdhették itt is áldásos működésüket, bár néhány évtized mulva ismét sok viszontagságot kellett átélniök.

A *veresmarti kolostor* életrekeltése és birtokainak visszaszerzése még ennél is nehezebb feladatnak bizonyult. Amint

[66] Zrínyi levele Borkovicshoz. Nova Curia 1650. febr. 28.

[67] Borkovics levele Zrínyihez. Bécsújhely 1650. ápr. 8.

[68] Jagacsics György levele Borkovicshoz. Csáktornya 1650. ápr. 8.

[69] A Borkovics által Vanoviczy számára kiállított 1650. jún. 17-én kelt megbízólevelet közli. A. P. Tom. I. pag. 444. — A leleszi konvent előtt kötött szerződést Lipót 1651. jan. 24-én erősítette meg. U. o. pag. 443.

említettük, az ebben az ügyben elért eredmény is Borkovics ügyességének tulajdonítható, bár valójában utóda Ivanovics aratta le a babért, ha ugyan a rend sikerének vehetjük a hosszas pörösködés után elért eredményt. Gyöngyös város török megszállása óta (1541) a pálosok beleegyezésével a gyöngyösi ferencesek szedték a már ekkor jórészt romokban heverő s csak nagyon csekély lakható résszel bíró kolostor Barátrét nevü birtoka után járó alig számottevő dézsmát. Skotniczki Alfonz elefánti perjel Chyki János gyöngyösi ferences házfőnök figyelmeztető és az egykori gyöngyöskörnyéki pálosbirtokokra vonatkozó felvilágosító leveleinek hatása alatt, melyeket főleg azért írt, mivel Almásy András plebános a városi tanács segítségével a csekély dézsmát is magának akarta lefoglalni, meg is indította a megye székhelyén, Füleken a vizsgálatot egykori birtokaik megállapítása s visszaszerzése ügyében. Ügyüknek az esztergomi érsek és az egri püspök pártfogását is megszerezte. Borkovics Márton rendfőnök, személyesen kereste fel Galgóc várában Wesselényi Ferenc nádort, hogy őt a rendre nézve annyira fontos ügyben tájékoztassa. A gyöngyösi ferencesek segítségével lefolytatott tanukihallgatások során kiderült, hogy a pálosoknak értékes, de már feledésbe ment birtokaik voltak itt (Farkasmál alján 13, Szurdokon alul 9 szőlő). A pálosok nagy tisztelőjének, Wesselényi Ferenc nádornak leiratára a városi tanács teljesítette is a plebánossal szemben a rend kívánságát. Megengedte, hogy továbbra is a ferencesek szedjék a birtok után a dézsmát (1659 márc. 28). Ivanovics Pál rendfőnök kérésére pedig, aki 1659 husvétján a nádor murányi várában vendégeskedett, a nádor hozzájárult a kolostor életrekeltéséhez. A rend Cseppelényi Györgyöt helyezte az alig lakható kolostorba, a benei birtokokat pedig a dézsma fizetése alól 10 esztendőre felmentett jobbágyokkal telepítették be, azt a kötelezettséget róva rájuk, hogy a kolostor földjeit megmunkálva, azokat termőföldekké alakítják át. Cseppelényi, mint tudjuk, 1674-ben hitének vértanuja lett. A rend vezetősége pedig ismerve a török megszállás következtében folytonos izgalomban élő vidéknek a helyzetét, elállt, legalább is egy időre, a kolostor felélesztésének gondolatától, s megelégedett a rend tulajdonjogának pusztán elvi elismertetésével. A kolostor birtokaiért folytatott küzdelem jellemzi e hely további helyzetét. Cseppelényi halála után a pesti perjelekre bízták a kolostorra és birtokaira vonatkozó ügyek intézését. Ezek átlátva a gyöngyösi tanács mesterkedésein (Ker. szent János tiszteletére rendezett búcsújárások és városi kápolna építése a pestisből szabadulás emlékére), s eltulajdonító szándékát megérezve továbbra is minden lehetőt elkövettek tulajdonjoguk védelmére (Horváth Bernát 1693-ban, Bakay Imre 1715-ben). Ezek a kísérletek, a kolostori birtokok visszaszerzé-

sére irányuló törekvéseik, a Mária Terézia által elrendelt vizsgálat, az általuk 1750—56-ban eszközölt benépesítés sem hozta meg a kívánt eredményt. Az 1783 évi megyei ítélet csupán a Farkasmált és Vizeskeszőt, az 1784 évi táblai itélet pedig a Barátok rétjét és a peres rész felét ítélte a rendnek, míg Hollókőt, Csíkostót és a peres rész másik felét a városnak ítélte.[70]

A rend fényének emelésén fáradozó rendfőnök, — aki egyébként életszentség hírében is állott — éberen őrködött saját jogainak, országgyűlési *elsőbbségi jogának* sértetlen fenntartásán is. Már az 1608. évi országgyűlés első cikkelye II. Mátyás koronázása alkalmával kimondotta, hogy a rendfőnököt az országgyűlésre meg kell hívni. A rend főnökei ez időtől kezdve mindig az ország főrendei közt, közvetlen a püspökök után foglaltak helyet. A zágrábi nagyprépost azonban már 1625-ben a mágnások közé iratkozott s ezzel a rendfőnököt elsőbbség és tekintély dolgában el akarta nyomni. Ez történt az 1659. évi országgyűlésen is, amikor Dianesevics Miklós zágrábi prépost magának akarta megszerezni az országgyűlésen közvetlenül a prelátusok után a pálos rendfőnök helyét. A rendek szavazásra tették fel a kérdést s a rendfőnök javára döntöttek a *praecedentia* ügyében. Hadadi Wesselényi Ferenc nádornak 1659. dec. 16-án Pozsonyban kiadott határozata foglalja össze a kérdés anyagát s egyben tekintélyekre hivatkozva állapítja meg, hogy a rendfőnök ősi idők óta mindig a prelátusok után következett, a zágrábi nagyprépost viszont csak 1625-ben nyert először a főurak között helyet. Ezért „egyhangúlag megállapíttatott, hogy a jövőben remete Szent Pál rendjének említett főnöke és az ugyanazon rendnek időben utána következő főnökei az országgyűléseken közvetlenül a prelátusok után következzenek".[71]

Borkovics pályáján pusztán kiváló tehetsége révén fényesen emelkedett. Ez az egyszerű szerzetes, aki kétizben volt rendfőnök, — 1663-ban remetei vikárius, 1667-ben a magyarországi pálos misszió feje, a következő évben Lipót kívánságára zágrábi püspök, 1687-ben pedig kalocsai érsek és a zágrábi püspökség adminisztrátora lett. Magas méltóságában ez évben érte őt a halál.

Ez a jámbor ember igen tevékeny volt. Minden szabad idejét szerzetestársai körében töltötte. Állandóan rendje ügyei foglalkoztatták. Nagy elfoglaltsága mellett a történelemtudomány iránt kiváló érzékkel megáldott férfiúban állandóan élt a vágy

[70] V. ö. Bártfai Szabó László: A benei kápolna. Gyöngyösi Kalendárium 1938. IX. évf. 115—122. l. U. ö. részletesebben ír a kolostorról az Egri Egyházmegyei Közlöny 1931. évf.-ban 109—111. l.

[71] A. P. Tom. I. pag. 622—635. és Benger i. m. pag. 19.

rendje történetének megírása iránt is. Eggerer munkájához hatalmas anyaggal járult ő is hozzá s 1663-ban Bécsben ki is nyomatta a Fragmen panis corvit, a rendi Annales első kötetét. Püspöksége idején egyházmegyéjét állandóan látogatta. Négy zsinatot is tartott. A protestánsok ellen oly nagy sikerrel vette fel a harcot, hogy a lutheránus Jankovich Istvánt is az országból való távozásra kényszerítette. Nagy Györgyöt pedig, a Zrinyiek muraközi birtokainak kormányzóját a királynál való közbelépésével megakadályozta abban, hogy a csáktornyai monostor közelébe zsidókat telepítsen.[72] Sürgette a görögkeletiek megtérését, sőt a zágrábi teológiai karon néhány görögkeleti kispapnak Lipót költségén ösztöndíjas helyeket biztosított. A Máriakultusz, főleg a Szűzanya szeplőtlenségének kultusza érdekében igen sokat tett. Mikor mint rendfőnök a rendházakat vizitálta, a superiorokat gyakran fedte meg atyailag, ha nem látott a kolostorban, vagy a templomban Mária-képet. „Mi van veletek atyák? Hibázott a B. Szűz, hogy annyi kép és stukkatúra közt nincs hely számára a ti kápolnátokban?" — Majd hozzátette: „Tudnotok kell atyáim, hogy sem az ebédlőbe, sem a templomba nem lépek szívesen, ha nem áll előtérben a B. Szűz képe".[73]

Rendkívül önmegtartóztató volt az étkezésben. Mint elefánti vikárius és pater ordinis sem fogadott el több ételt, mint amennyit a legszerényebb testvérnek adtak. Még püspökségében állandóan szerzetesnek vallotta magát. Pálos ruhában járt, csupán püspöki kappát viselt fölötte. Gyakran mondotta: „Bár püspök lennék, mégis még szerzetes és pálos vagyok". Rendjét mint püspök is sok jóval halmozta el, pedig püspöki méltóságában is igen sok kötelezettséget kellett vállalnia egyházmegyéjével szemben. Legszebb cselekedeteinek egyike, hogy a nélkülözők és elhagyottak védelmére szegényházat alapított, melynek felirata büszkén hirdeti az ő nagylelkűségét:

Borkovich has aedes ponit Martinus egenis,
Zagrabiae Praesul. Metropolita Coloc, MDCXCI.

A zágrábi székesegyházban temették el (1697). Kortársai a „Haza atyjának" nevezték. Életében és halálában megnyilvánuló csodás jelenségek miatt, főleg azonban azért, mert teste halála után romlatlan maradt, szentnek tartották.[74]

[72] U. o. pag. 238.
[73] U. o. pag. 240.
[74] U. o. pag. 246.

e) Kiváló pálosok Borkovics Márton rendfőnöksége idején.

Borkovics kortársai között a kiváló rendtársak hosszú sorát emelhetjük ki. A hitélet és aszkézis kiváló mesterei, a tanítás és nevelés, szónoklás és hittérítés buzgó apostolai, a tudomány és irodalom, valamint nemzeti művelődésünk lelkes harcosai bőven vannak soraikban. Csak néhányat említünk a sok közül, akiknek neveit feljegyezte a kegyelet a rendi viharzás emez éveiben az Annalesek ritkán forgatott lapjain. Méltán megérdemlik, hogy az utókor is tudomást szerezzen azokról, akik maguk nem keresték a dicsőséget, de annál üdvösebb tevékenységet fejtettek ki a nemzet fiainak lelki és szellemi kimívelésével s akiknek nem kis érdeme, hogy ilymódon felvértezték népüket az egyre sűrűbben jelentkező sorscsapások elviselésére. A pozsonymegyei Mászt község szülötte *Petrassics Tamás* († 1634, Remete), Zaicz és Biell rendfőnöki titkára szerzetesi kiválóságával a „sanctulus" név kiérdemlője, túlnyomóan a horvátországi és isztriai kolostorokban élt. Egy ideig a bánfalvai és az isztriai Szent Sixtus kolostor perjele volt. — Az alacsony származású, de kiváló erényű *Tersztenyák György* († 1640), Zrinyi György horvát bán kedveltje a Mura-Dráva közén élő eretnekek buzgó térítésében tűnt ki. A varasdi származású *Vinczek Oszvald* mint bánfalvai perjel védte kolostorának jogait az eretnekekkel szemben, majd később a sátoraljaújhelyi és a rannai kolostor perjele volt. Az ozali születésű *Markovics Pál* († 1642) remetei, lepoglavai perjel, majd isztriai tartományfőnök; *Mikulics Miklós* († 1649) a bécsi és olmützi kollégium kitűnő növendéke, isztriai tartományfőnök († 1647), akinek élete a reábízott monostorok jogainak buzgó védelme miatt több ízben forgott kockán; a lengyel *Vesolczi Vendel* († 1642), akit, miközben az oporovói konventből beteghez hívták, hívatása teljesítésekor orgyilkosok öltek meg; honfitársa, a Krisztus stigmáit magán viselő *Biocei Máté; Krolik Miklós* († 1646), *Miernicki Ferenc* († 1645. Lepoglava) szentéletű, másokat is hivatásukban erősítgető lengyel konverzus, aki végtelen alázatosságában mindig kitért a pappá szentelés elől; *Convasi Sándor* († 1647), az Ostrog hercegek nevelője, Jaroslav egykori prépostja, a jogi tudományok doktora; *Mstovi Benedek* († 1650 Czenstochowa), a teológia doktora és első tanára, majd Czenstochowa perjele és a lengyel tartományfőnök helyettese; *Zaremba Kázmér* († 1650 Máriavölgy) lengyel tartományfőnök, a rend fáradhatatlan szószólója a lengyel királyok előtt; *Klodavski Pál* († 1651 Krakkó) a teológia doktora, Gruskovics rendfőnök titkára, a rendtörténetírás buzgó művelője, Czenstochowa perjele, két ízben is a lengyel tartomány főnöke; *Adamovich Chryzosztom* († 1652) újoncmester, pinczovi perjel és lengyel definitor,

aki pestises híveinek ápolása közben szerzett ragályban halt meg; *Tyravski Sylvester* († 1653) lengyel tartományfőnök, a konstitúciók reformjának buzgó harcosa; az életszentsége miatt a lengyel királyok és hercegek előtt kiváló becsben álló *Koncsicki Albin* több lengyel rendház perjele, sőt a lengyel tartomány főnökének helyettese, aki a csáktornyai rendházban egy ideig lektor is volt és „explanator casuum conscientiae". Ez utóbbi különös kedvvel foglalkozott az egyháztörténelemmel. Élete végén Bzovius Annaleseit folytatta. Itt emlékezünk meg a szentéletű és jó szónoki tehetséggel megáldott *Sniadecki Ábrahámról* és *Traffarovics Károlyról* († 1669). Ez utóbbi a krakói egyetem collega maiorja és a kánonjog doktora vott. E tudós és szentéletű férfiú vagy harminc éven át jeles szónoki tevékenységet fejtett ki. Szónoklatainak hatalmas kötete pártfogó hiányában kéziratban maradt (Polyanthea). *Wrecici Miklós* a sziléziai Lublinecz városában főleg missziós tevékenységével az „eretnekek kalapácsa" nevet szerezte magának († 1670). *Stradomszky János* az igazságosság és erényei miatt a lengyel királyi ház előtt is közkedveltségben álló lengyel tartományfőnök († 1670) és helyettese *Stavicky Sebestyén* a királyi ház kiváló szónoka, több panegyrisnek és gyászbeszédnek ügyes szerzője († 1670); *Ziviecky Kilián* († 1672) lengyel tartományfőnök, a svéd háborúk után a romokban heverő krakói és varsói konvent épületét teljesen rendbehozatta. *Kordecki Ágoston* († 1673) a háromízben megválasztott lengyel tartományfőnök, akinek jelentősége és dicsősége nemcsak Lengyelország népéhez, de az örökvárosba is eljutott. Czenstochowa védelme körül kifejtett tevékenységéért a király püspökségre akarta emelni, de ő ezt a magas kitüntetést szerényen elhárította magától. Hírét, dicsőségét megírta Kobierzycki Stanislaus Pomeránia palatinusa, Damalewicz István prépost és Ludwik Frans.[75]

Itt említjük még meg a sziléziai *Firmac György* bánfalvai híres noviciusmestert, a bécsújhelyi studium igazgatóját, aki a pestises betegek önfeláldozó ápolása közben halt meg (1645) és honfitársát *Hellmann Ádámot*, aki a hívek gyóntatása közben szerzett bajban pusztult el († 1645), a szász származású *Kempf Sebestyént* († 1647), a szuggesztív erőtől duzzadó kiváló egyházi szónokot, akit Pálffy Pál gróf kívánságára rendfőnöke Marchekbe küldött az eretnekek és zsidók térítésére; a szigorú erényű *Fischer Péter* († 1648 Lindau) bécsújhelyi perjelt és rendi tanácsost, akit szerzetesi erényei miatt Borkovics küldött a sváb-rajnai tartományba, melynek kétízben is tartományfőnöke volt; az elzászi származású *Hochberger Cypriánt* († 1653 Rohrhalde), az olmützi és római kollégium kiváló növendékét,

[75] Ludwik Frans: Obrona Jasnej Góry w. r. 1655. Czenstochowa 1935.

a filozófia tudósát, aki bécsújhelyi tanár s a svábrajnai tartomány főnöke lett; a lengyel *Lobsinszky Dénest* († 1654), a kiváló szónokot és honfitársát *Teretius György* († 1660) híres moralista írót. *Goldonovszky András* († 1660) lengyel tartományfőnököt, aki körülbelül 3000 embert térített meg, a Szent Borbála noviciátusi monostor létesítőjét, s egyben előkelő rendi írót. Az illir származású *Bakics János* († 1655) csáktornyai vikáriust, az ifjabb Zrinyi György visszatérítőjét a katolikus hitre; a nyelvekben járatos *Küttner Ágost* († 1669) máriavölgyi noviciusmestert, majd isztriai tartományfőnököt, az előkelő származású osztrák *Grieskirchner Ferdinánd* († 1661) lepoglavai filozófia-tanárt, a máriavölgyi csodás Mária-szobor történetének megíróját; a tiroli *Trientbacher Pál* († 1664) csáktornyai alperjelt, aki a Felsőelefánt mellett elterülő Velikopolában (Hochwiesen) néhány száz lutheránust térített vissza az egyházba; a nagytudású és jámbor életű *Gerber Bonaventurát* († 1667), a svábrajnai tartomány főnökét, *Czik Antalt*, a rajnai tartomány vizitátorát († 1667); a horvát *Solari Jakabot* († 1664), Zrinyi Miklós és a nemesség kedveltjét, aki a lepoglavai ház építése és a templom díszítése körül szerzett nagy érdemeket; a zágrábi születésű *Perkovich Ágostont* († 1666) az isztriai tartomány főnökét, aki szentéletű ember, szigorú szerzetes hírében állt; *Conradus de Alverniát* († 1668) Alverniai Mihály őrgróf és Kolowrat Eleonora grófnő fiát, ezt a nagyhivatású, komoly szerzetest, akit nagybátyjai, Lichtenstein Károly herceg olmützi püspök és Kolowrat Ferdinánd János prágai érsek sem tudtak a szent rendbe való lépéstől visszatartani. Mint rendfőnöki titkár fiatalon halt meg. Itt említjük meg a kőrösi származású *Obostrenecz Jakabot* († 1669), a Bécsújhelyből Lepoglavára vitt filozófiai studium első tanárát, az ulimai kolostor adminisztrátorát, majd a kőrösi székház superiorját, akinek nemes alakját Kéry rendfőnök nagy tudományáért külön is kiemeli: „A filozófiai és teológiai tudományok terén a legmagasabb helyre küzdötte fel magát." *Jelenszki Tamást* († 1671), a Lepoglaváról a remetei kolostorba helyezett újoncok szentéletű mesterét (1658); a morva származású *Mlineti Ferencet* († 1670), a lepoglavai kari zsolozsma vezetőjét, a krumlaui kolostor szentéletű perjelét, a Duplex clavis aurea c. Isten utáni forró vágyakozást kifejező kisebb munka szerzőjét; a gráci származású *Eggerer Andrást* († 1672), a krumlaui monostor híres szónokát, lepoglavai filozófia-tanárt (1666), majd ulimai perjelt, a Fragmen panis corvi c. rendtörténeti mű és a Pharmacopaea Coelestis, seu historia Divae Virginis Thaumaturgae Remetensis c. mű szerzőjét.

A magyar származású pálosok közül kiemelkedik *Ballog Ferenc* († 1645 Apponyvára) vértanú alakja. Erdélyi protestáns nemes szülők gyermeke. Mint ifjú Bethlen Gábor udvarában

teljesített szolgálatot. A jezsuiták térítették meg. A Mária-officium végzése miatt egy alkalommal szíjjal verte véresre őt hirtelen haragjában a fejedelem, akinek halála után a katolikus Csáky László gróf udvarába került. Majd a világ hiúságáról lemondva Lepoglaván a rendbe lépett, pappá szentelték s az eretnekek buzgó térítése terén tűnt ki, akárcsak *Mattheovics János*, aki a drávamenti és muraközi eretnekeket térítette s a betegeket gyógyította füvekkel. — A galgóci származású *Vragovics Péter* († 1646), Vanoviczy missziós-társa is rendkívül gazdag egyéniség. A Rákóczi-féle zavargásokban hithűsége és térítőtevékenysége miatt sok szenvedés és üldöztetés osztályosa, de egyben sok ember életének megmentője is volt. Egy alkalommal már csak úgy tudott az üldöző protestánsok haragja elől menekülni, hogy barátja, Dobronoky György jezsuita jóvoltából Homonnán jezsuita ruhába öltözött át és Lengyelországba szökött. A rendi kiválóságok között említhetjük még *Stomfai Gergely* († 1646) lepoglavai és máriavölgyi perjelt, majd rendi tanácsost s egyben kiváló hitszónokot, továbbá *Jaskay Jánost* († 1662), az olmützi és római kollégium növendékét, tudós máriavölgyi perjelt, majd Isztria tartományfőnökét.[76]

f) *A rend Ivanovics Pál kormánya idején.*

Az 1663. évi nagykáptalanon már érezhető volt a közelgő háborús veszedelem. A rend tagjainak választása folytán a rendfőnöki székbe ismét *Ivanovics Pál* (1663—1669) került, a rendfőnök helyettese a hős *Kordecki Ágoston*, a rendfőnöki titkár pedig az erélyéről és ügyességéről ismert *Vanoviczy János* lett. Ivanovics Pál tehetségéről Wesselényi Ferenc nádor és Lippay György esztergomi érsek is elismerően nyilatkozott. Ez utóbbi mellett hosszú időn át mint tanácsadó igen fontos szerepet töltött be az egyházmegyei kormányzat terén. Érsekének bizalmát annyira bírta, hogy az nem is akart beleegyezni ismételt rendfőnökké választásába. A tehetséges férfiú pályáján érdemei elismeréséül magas egyházi méltóságokat ért el: scardoniai, majd tinnini püspök, esztergommegyei kanonok s szenttamáshegyi prépost lett. Valóban a rend „fénylő csillaga" volt, amint Benger mondja róla, s rendjének tett nagy szolgálataival valóban kiérdemelte ezt a jelzőt.[77] A remetei, pápai, elefánti, különösen azonban a lepoglavai monostor és a nagy-

[76] V. ö. Benger i. m. és az A. P. Tom. I. i. v. helyeit.

[77] „Splendidissimum Religionis sydus" Benger i. m. pag. 108.

szombati székház épületeit rendbehozatta s példát adott arra is, hogyan kell a veszély óráiban mindenkinek kötelességét teljesítenie a haza és a rend javára. A magyarság, de egész Középeurópa népe is sorsdöntő órák előtt állott ebben az 1663-as esztendőben. Megkondult a vészharang országunk s egyben a rend felett is. Ádáz ellenségünk, a török még ebben az évben nagy haderővel új hódítóútra indult és Párkánynál leverte a magyar sereget, elfoglalta Újvárt, ostrom alá fogta Lévát és Nyitrát, országunk nagy részét és a szomszédos Morvaországot is tűzzel-vassal pusztította és fosztogatta. Amerre elvonult, mindenfelé rémületet keltett a lakosságban. A pálosok hol ügyes taktikával, hol bátor ellenállással védték meg kolostoraikat, majd látva a török túlerőt, biztos rejtekhelyeken vonták meg magukat. Az elefánti monostort 1663-ban támadta meg először a Dunán átkelve egy messzebb kalandozó kb. 4000 főből álló török csapat. Ezúttal Nagy Miklós vikárius védte a kolostort kicsiny csapatával. Az időközben Gimes várában elrejtett értékes szent edényeiket, okleveleiket, könyveiket, valamint a szerzetesek életfenntartásához szükséges anyagokat pedig, amelyekről félő volt, hogy a török kezére jutnak, még a vár eleste előtt Kelcz Miklós alperjel mentette át biztonságosabb helyre. A következő évben a török folytonos kellemetlenkedéseit akarva elkerülni, a kolostor lakói nyugodtabb helyekre költöztek, csupán Kelcz Miklós alperjel maradt itt néhány conversussal, „cum familia servili", amint Benger mondja. A budai pasa az eléggé védtelenül maradt monostort ekkor el is foglalta.[78]

Ivanovics rendfőnök már 1663-ban elmenekült a máriavölgyi kolostorból a csodatevő Máriaképpel Pozsony felé, de csak nehezen sikerült elkerülnie, hogy a török fogságába ne kerüljön. A következő évben már alig élt szerzetes ebben a kolostorban. Valamennyien a védettebb fekvésű, főleg északmagyarországi és a horvát kolostorokba vonultak. Ivanovics maga *Lepoglavára* menekült, ahol a rendház keleti szárnyát építtette meg, megújíttatta a meglehetősen elhanyagolt sekrestyét és templomot, melyben nagyobb főoltárt is emeltetett. Mindezt talán azért tette, hogy bizalmat, lelket öntsön a csüggedőkbe. A török ezalatt Mariankáig nyomult elő, elpusztította a pálosok környékbeli birtokait s a kolostorok jobbágyai közül is sokat fűzött rabszíjra, a monostort azonban elkerülte. Kéry János gróf, a rend későbbi főnöke, nagy lelkesedéssel írja Máriavölgynek csodálatos megmeneküléséről: „Az Istenanyának székhelye, a Szentegyház eltávolítja a halálthozó veszedelem forrá-

[78] A. P. Tom. I. pag. 502. és 711.

sát. Ennek a napnak arculatát semmiféle ellenséges támadás sem szennyezte be, az a mező az ellenséges tövisek semmiféle bántalmát sem érezte meg. Nem nyelte el ezt a szirtet az ázsiai vész hullámzó folyama. Kikerülte Magyarország eme világító tornya az északi szél minden dühöngését." [79]

A harcok folyamán a *bánfalvai* monostor is nagy inségbe jutott ebben az évben. Elfogyott az atyák élelme, még miseboruk sem volt. A portyázó török csapatok fel-felbukkanása pedig rémülettel töltötte el a kultúra helyének békés lakóit. Az atyák lassanként elhagyták a kari zsolozsmát, abbahagyták a papi tevékenykedést, újoncaik nevelését és oktatását, sőt nagyarányú térítő tevékenységüket is, pedig csak nemrég tért itt vissza éppen az ő missziós tevékenységük eredményeképp Nádasdy Ferenc és Esterházy Pál gróf vagy háromezer jobbágyukkal. Perjelüknek, Bébery Györgynek engedelmével biztosabb menedéket nyújtó rejtekhelyekre bujdostak el innen is. Az ország felszabadításának vágya azonban, amely ott égett szíveikben, szárnyat adott reményeiknek. Zrinyi még 1663-ban fényes győzelmet vett a törökön, seregét tönkreverte s a Murába szorította, a következő évben pedig végigküzdötte dícső hadiettekben gazdag téli hadjáratát, egész Európa bámulatára, s Szentgotthárdnál Montecuccolival karöltve döntő csapást mért a törökre. Az általános felkelés kimondásakor a horvátországi katolikus papság is kivette részét a harcokból. A felvonuló magyar seregben mindenütt feltűnnek s a harcokból is kiveszik részüket a pálosok házi gyalogos csapatai is Nagy Miklós lepoglavai, Jurissevics Jakab remetei és Grabantovics Ferenc szveticei perjelek vezetésével. Bátor magatartásukért az esztergomi érsek az országgyűlésen meg is dícsérte s egyben a nemesi rendek hathatós támogatásába ajánlotta őket: „A pálosok a veszedelemben bátran és kitartóan velünk maradtak, méltó dolog tehát, hogy ezért megvédjük őket." [80]

A magyarságra nézve lealázó vasvári békekötés után Ivanovics rendfőnök és tanácsa a rendi élet helyes mederbe terelését s egyben anyagi fejlesztését tűzte ki céljául. A menekülő s bujdosó pálosok ismét visszatértek a török járom alól felszabadult kolostoraikba, amelyek az elkövetkező béke éveiben újabb adományozásokkal gazdagodva sebeiket lassanként kiheverték. Régi kolostoraik közül a *sátoraljaújhelyi* gazdag adományokhoz jutott Skotniczky Alfonz perjel buzgólkodása következtében, aki Báthory Zsófiát és fiát, Rákóczi Ferencet térítette a katolikus hitre s mint követjáró a lengyel udvart nyerte meg

[79] Benger i. m. pag. 42.
[80] U. o. pag. 49.

a Rákóczi-ház számára.[81] Somogyi Ferenc leleszi prépost a konventnek nagyértékű felszerelést és Olasziban kertet juttatott, Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia pedig Erdély fejedelménél eszközölte ki, hogy a pálosok ellen elkövetett jogtalanságok jóvátétele címén Kisztefalut minden tartozékával, Barancson nemesi udvarhelyet, Komár pusztát, s a váraljai és Oremus nevű szőlőt ennek a konventnek juttassa.[82]

A *bánfalvai* monostor és a soproni polgárok közt támadt viszály is ekkor ért véget mégpedig a rend javát szolgáló egyességgel. A virágzó kolostort, amelyben 30 szerzetes élt, 1529-ben a török pusztította el, a lutheranizmust követő soproni polgárok pedig a monostor telkét és tartozékbirtokait foglalták el. Cerasinus György rendfőnök csak nagynehezen vitte keresztül a törökkel megkötött béke után, hogy birtokjoguk elismerésének bizonyos évi bér fizetésére kötelezték magukat a soproniak. Megállapodásukat azonban nem tartották meg. Hosszas pörösködés támadt ebből. Ivanovics rendfőnök az ügyet Pozsonyban, majd a bécsi aulában tárgyaltatta. Végül is a soproniak belátták, hogy Ivanovics-csal szemben könnyen elveszthetnék a pört. Ezért 1666-ban békés megegyezést kötöttek a birtokokra vonatkozólag,[83] ami azonban nem zárta ki főleg a földesúri erőszakoskodásokból, bormérési jogból stb. származó további pörösködést.

A következő évben már komoly adományozás érte a kolostort. Galántai gróf Esterházy Pál a monostornak 80.000 forintot adományozott s a Kálvária-dombon Krisztust ábrázoló hat művészi szobrot emeltetett. 1668-ban renoválták és növelték a kolostor épületét, hogy a noviciátus számára alkalmassá tegyék. Ugyanakkor a templom szószékét a tiroli származású Albin mester művészi vésetekkel díszítette és bearanyozta.[84]

Ivanovics teljesen át volt hatva attól a gondolattól, hogy csakis a tanítói munkásság biztosíthatja a rend erőteljes fejlődését. Ezért a béke éveit kihasználva fejlesztette a *bánfalvai noviciátust.* Az előde kormánya idején szerzett *nagyszombati* rendházban pedig már 1653-ban szemináriumot létesített, hogy az itt lakó rendi teológusok a jezsuiták híres egyetemén hallgathassák az előadásokat. Kormánya idején egyébként anyagilag ez a rendház is gyarapodott: Pálfalvay János váradi püspök

[81] Rákóczi Györgyné Báthory Zsófia 1661. május 2-án kelt levelében a rendfőnök engedelmét kéri, hogy a „szarmata sas fenyegetőzése" miatt adja beleegyezését Skotniczky Alfonz sátoraljaújhelyi vikárius és és Ágoston atya lengyelországi követségjárásához. A. P. Tom. I. pag. 554.

[82] Benger i. m. pag. 63. és Szirmay i. h. 256. l.

[83] U. o. i. m. pag. 64.

[84] U. o. pag. 71.

1668-ban a magyarbéli hegyfokon két szőlőt adományozott neki. Az *elefánti* monostor pedig hatvanévi pörösködés után szintén ebben az évben nyerte vissza régi birtokait. Ivanovics alatt nemcsak itthon a hazában gyarapodott a rend, hanem az idegen tartományokban is. Horvátországban 1665-ben támadt új rendházuk, a *kőrösi* kolostor, amelyet Zakmárdy János varasdi vicecomes alapított. Ivanovics az alapítás ügyének elintézését teljhatalommal felruházott helyettesére bízta. Az alapítás tényét Lipót még ebben az évben megerősítette. A pálos atyákat pedig 1667-ben iktatták a kolostor tulajdonába, melyhez Makar Miklós házat adományozott. *Lepoglavai* kolostorukat Erdődy György gróf tüntette ki adományával. Nekik adta Csresenevecz birtokát, a templom számára pedig hat ezüst gyertyatartót és egy ezüst feszületet adományozott. Ausztriában a Neydek János báró alapította *rannai* monostort és templomot, mely az eretnekek támadása következtében majdnem elpusztult, Forestin Erzsébetnek, a vár úrnőjének 6000 forintnyi költségén restauráltatta Leipold Benedek, a kolostor perjele.[85] Az 1666. évi időközi nagykáptalan pedig Vanoviczy Jánost és Lubnicz Miklóst küldte *Rómába*, hogy ott a rend számára megfelelő rendházat vásároljanak. A rendfőnök átlátva az ügy fontosságát Caraffa, Guisi és Vidoni bíborosokhoz fordult támogatásért, Lipót királlyal viszont VII. Sándor pápához iratott az ügy érdekében. Ezeknek a leveleknek meg is volt a hatásuk. Rospiglio bíboros, a későbbi IX. Kelemen pápa,[86] valamint Vidoni és Guisi sietnek leveleikben biztosítani a rendfőnököt arról, hogy a rend római prokurátorát, Vanoviczyt a pálosok minden igazságos ügyében támogatni fogják.

A pálosok *római* rendházának ügye állandóan az érdeklődés középpontjában állott. János Kázmér lengyel király, a rend konfrátere, 1667-ben szintén levélben fordult IX. Kelemen pápához érdekükben. Amit ír róluk, a legszebb elismerés, ami uralkodó részéről szerzetesrendet érhet. Tökéletességre, életszentségre és állhatatos hitre törekvés tölti el lelkületüket. Különösen azt emeli ki, hogy a Mária-kultusz elkeseredett ellenségei: a svédek ellen állandóan harcolnak. Előtte VII. Sándor már kilenc évvel előbb kilátásba helyezte nekik, hogy Rómában rendházat kapnak. Az idő akkor a gondolat megvalósításának nem kedvezett.[87]

IX. Kelemen végül is, talán a királyi levél hatása alatt, megengedte nekik a letelepedést Rómában. Három prelátust

[85] V. ö. Benger i. h.

[86] Rómában 1667. május 14-én kelt levél. Közli Benger i. m. pag. 69.

[87] Cracoviae 1667. szept. 13-án kelt levél. U. o.

bízott meg azzal, hogy a rend számára megfelelő helyet keressenek. De kellő anyagi eszközök hiányában sem a felajánlott S. Galla templomot, sem „az irgalmasság testvéreinek" templomát nem tudták átvenni s így az ügy újabb halasztást szenvedett. Végül is 1669-ben Kéry rendfőnökségének második évében megvették a ciszterciták házát és zöldséges kertjét a Quirinalison 3200 scudoért, mely összeghez Lipót király is néhány ezer scudoval járult hozzá.[88]

De más kitűntetés is érte 1667-ben a pálosokat. Szelepcsényi György esztergomi érsek ajánlatára a Szentszék őket küldte ki *missziós munkára* főleg Szepesmegyébe, ahol már nagyon elterjedt a lutherizmus. A rendi tanács döntése alapján ezeknek az áldozatrakész férfiaknak Borkovics Márton lett a vezetőjük, aki azonban tisztjét alig egy esztendeig viselte csak. 1668-ban érdemei jutalmául Lipót zágrábi püspökké, majd kalocsai érsekké és egyben zágrábi adminisztrátorrá nevezte ki.

g) *Kéry János.*

A rend eddig is állandóan a nemzet érdeklődésének középpontjában állott. Midőn pedig a fiatal, alig 31 éves, protestáns családból származó *Kéry János gróf* lett a rend főnöke (1669—1675), nemcsak a nép és a köznemesség, hanem a főrangúak figyelme is fokozottabb mértékben fordult a rend felé. Kéry János a család ősi birtokán, Ipolykéren született 1638-ban. Szülei gróf Kéry János és gróf Czobor Orsolya mindent elkövettek fiuk alapos kiművelése érdekében. Középiskolai tanulmányait Pozsonyban, a bölcseletet pedig Bécsben végezte (1653—1655), ahol a szabad művészetek és a filozófia doktorává avatták. A lelkében szunnyadó elhivatottság, amely mély vallásos érzéssel párosult, késztette arra, hogy 1655-ben a pálosok rendjébe lépjen. Újoncévét a lepoglavai monostorban töltötte, ahol 1656 júl. 23-án szerzetesi fogadalmat tett. Két év mulva, mint a római Szent Apollinaris kollégium lakója (1658) nagy szorgalommal merült el a teológiai tudományokban. E nagy kitüntetést, hogy a római kollégium növendéke lehet, tehetségén és jellemén kívül főleg rendfőnökének, Lipót király és Barberino Ferenc bíboros hatékony ajánlásának köszönhette. Támogatásuk nélkül a rendi fiatalok felvétele körül Rómában mutatkozó nagy nehézségek miatt aligha sikerült volna a kollégium növendékei közé jutnia. Ennek tudatában pártfogóiról mindenkor a hála hangján emlékezett meg. A fogékonylelkű

[88] Benger i. m. pag. 83.

ifjúra igen nagy hatást gyakorolt a katolicizmus nagy Rómája, az idegen országokban szenvedélyesen küszködő szellemi áramlatok s vallási villongások felett elhangzó tárgyilagos ítéletek, a vallás védelmében tett szentszéki intézkedések nagyszerűsége, a politikai helyzetek éles megítélése, a pápai udvar közelsége, a hatalmas műemlékek és művészi alkotások állandó szemlélete. Főleg azonban két kiváló nevelői egyéniség gyakorolt erős hatást jellemére: Spinola Lajos, a kollégium rektora és Esparcza Márton, a teológia magisztere. Hatásuk Kéry egész életét döntően befolyásolták. Eszményük: a szellemileg képzett ragyogó elme állandó harckészsége és küzdelme a veszélyeztetett katolicizmus szellemi frontján a más hitűekkel szemben, lett az ő papi ideálja is. Tanulmányainak befejezésekép egész napig tartó nyilvános vitatkozáson nyerte el a teológia doktori fokozatát. A kiválóan képzett szerzetest rendje Pápára, majd még ebben az évben Lepoglavára helyezte, ahol a filozófia tanítását bízták rá (1663). Tanári működése alatt skolasztikus filozófiai tankönyvének írásába kezdett, hogy hallgatóinak könnyebbé és érthetőbbé tegye e nehéz tárgy tanulását. Működéséről előljárói a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak, tanítványai között pedig nem egy olyan is akadt, aki a rend későbbi történetében is nevezetes szerephez jutott (Barilovics Lajos, Szvetenay Miklós, Saurer Melichár). 1666-ban a rendi növendékek spirituálisa, az év végén pedig Vanoviczy János prokurátor generális mellett Rómában a titkári teendőket végezte nagy szakértelemmel, majd Ivanovics Pál rendfőnök sociusa lett s mint ilyen többízben adott neki rendkormányzati ügyben kiváló tanácsot.

Az alig 31 éves szerzetes rendje ügyeiben s kora tudományában az élemedettebb rendtársaktól is megcsodált nagy jártasságra tett szert s ha ehhez az érdeméhez betudjuk nagy befolyását a főrangúak, a bíborosi kollégium tagjai és a királyi udvar körében, nem csodálkozunk azon, hogy az 1669. június 3-án Máriavölgyben összeülő nagykáptalan tagjai közül a rend 22 megbízott választója őt választotta meg nagy szótöbbséggel a rend főnökévé s ezzel a feltörekvő ifjúi erő jegyében biztosították a rend további előrehaladását főleg a hittérítés, iskolázás, a rend szellemi életének elmélyítése s egyben anyagi felvirágoztatása terén. A rendfőnökök sorában kétségkívül ő nyerte el a legfiatalabb korban ezt a méltóságot. Felelősségteljes munkáját szerzetesi alázatossággal és éleslátással végezte. Tervszerűen kiépítette hivatali idejének programmját. Ezt annyival is inkább tehette, mert tisztában volt a kor kívánalmaival. Ismerte a kor különböző eszmeáramlatait, a felekezetek erőviszonyait, országunk politikai helyzetét, a királyi udvart, a a rendek által sugalmazott politikai törekvéseket, országunk

gazdasági helyzetét, de másrészt Róma kívánságaival, rendje helyzetével és erőviszonyaival is tisztában volt. Vizitációs útjai, elnöklései a tartományi káptalanokon, tudományos és irodalmi munkássága, politikai tényked̄ései csak egy célt szolgáltak: rendje emelése által a katolikus hit és a szeretett magyar haza erősítését.[89]

Nagyarányú reformmunkáját, amely IX. és X. Kelemen pápa általános hittérítő programmjához igazodott, nemcsak hazánkban, hanem a rend többi tartományában is kiváló férfiak támogatták. Így a czenstochowai káptalanon 1671-ben tartományfőnökké választott, hősiességéről híres Kordecki Ágoston is.

h) *A pálosok missziós tevékenysége.*

Hittérítéssel, missziós tevékenységgel a pálosok erőikhez képest már eddig is foglalkoztak. Kiváló rendfőnökeik már a XVI. század végén látták azt a siralmas helyzetet, amelybe hazánkban a katolicizmus jutott. Ezért rendjük újjászervezése terén kifejtett nagyméretű tevékenységük közben sem feledkeztek meg a máshitűek térítéséről. Ternavai István és Bratulics Simon rendfőnök tevékenysége — mint már említettük — ebbe az irányba is kiterjedt. A rendelkezésükre álló csekély eszközök s főleg a rendben mutatkozó paphiány feladatukat megnehezítette ugyan, mégis erejükhöz mérten ezt a feladatot is vállalták s állandóan szem előtt tartották.

Sokkal erőteljesebb tevékenységet fejtettek ki azonban a XVII. században, amikor a Szentszék kívánságára újjáalakultak, a rendi reformon átestek s tagjaik között már sok olyan kiváló egyén akadt, akik a jezsuiták külföldi kollégiumaiban s a nagyszombati egyetemen sajátították el a filozófiai és teológiai tudományok tételeit, a szónoklás és vitatkozás művészetében nagy jártasságra tettek szert s készültek az elkerülhetetlen nagy harcra.

A XVII. században a pálosok missziós tevékenységének színhelye hazánk északkeleti része, a század végén és a XVIII. század elején Erdély, célja a protestánsok megtérítése, míg Horvátországban ezeken kívül a görög-keletiek visszahódítása is.

[89] A. P. Tom. I. 730. etc. — Benger i. m. pag. 83—130. V. ö. Bathó István: Kéry János élete és művei. Budapest 1911.

[90] Eggerer András: i. m. pag. 315. c. 42.

[91] Eggerer András: i. m. pag. 320. C. 43.

i) *Északmagyarország pálos hittérítői.*

Különösen hazánk északi részein hódított erősen tért a protestantizmus. Lippay György esztergomi érsek kifejezésre is juttatja Stassewsky rendfőnökhöz intézett levelében, hogy menynyire szüksége van a magyar katolikus egyháznak a szónoklásban és az illető vidék nyelvében jártas szerzetesekre.[92] A helyzet ismerete alapján 1642-ben a Propaganda Fidei kongregáció *Vanoviczy Jánost*, aki a római Collegium germanicohungaricumban éppen akkor fejezte be tanulmányait, küldte ki Magyarországra és a török által megszállt területekre mint apostoli misszionáriust azzal, hogy a rendfőnök kijelölése alapján még két társával együtt kezdje meg térítői tevékenységét. Eléggé veszedelmes feladata sikeres elvégzéséhez VIII. Orbántól a legmesszebbmenő felhatalmazást kapta a lelkiek terén azzal, hogy ezt a hatalmát a szükséghez képest a rend főnöke által kijelölt és mellé beosztott két másik társára is delegálhatja.

Maga a pápai felhatalmazás nagyszerűen rávilágit hazánk XVII. századi sajátos viszonyaira. Elsősorban is biztosítja minden körülmények között a szentségek kiszolgáltatását. Megengedi, hogy a haeresis, apostasia és schisma alól nemcsak világi egyéneket, hanem papokat és szerzeteseket is felmenthessen. Ugyancsak feloldozhat a Szentszéknek fenntartott esetek és a simonia alól is.

Megengedi neki, hogy az eretnekek és pogányok vallásával foglalkozó könyveket elolvashassa. Ha a helyzet úgy kívánja, már hajnal előtt egy órával és délután is, esetleg napjában kétszer is misézhet: hordozható, esetleg ereklye nélküli oltáron eretnekek és kiközösítettek jelenlétében is, ha a szükség úgy hozza és nem forog fenn szentségtörés vétsége. Búcsúkat adhat, házasságokat rendezhet és törvényesíthet az Egyház kánonjainak előírása szerint. Missziós területén, ha élete veszedelemben forog, vagy szent küldetését másként nem tudja teljesíteni, polgári ruhában járhat, a betegekhez titkon, gyertyás kíséret nélkül is viheti az Oltáriszentséget, különösen ha az eretnekek vagy a török részéről zavartatástól kellene tartania. A breviárium helyett szükség esetén a rózsafüzért is elmondhatja. Felhatalmazza a misemondáshoz szükséges szent edények és eszközök megáldására, a profanizált templomok benedikálására; ha nem áll rendelkezésére szenteltvíz, úgy közönséges vízzel is. Kötelességét felhatalmazásánál fogva csakis a saját misszió területén minden ellenszolgáltatás nélkül teljesítheti s hatalmát még két társával oszthatja meg.[93]

[92] U. o. Lippay György levele Stassewszky Miklós rendfőnökhöz. 1641.

[93] VIII. Orbán 1642. febr. 23-án kelt felhatalmazó levelét Barberino

Vanoviczy kétségkívül a rend legképzettebb és legtehetségesebb egyéniségei közé tartozott. Többízben volt a rend római prokurátora is. Később, mikor már missziós tevékenységét abbahagyta s a rendi káptalan választása alapján a sátoraljaújhelyi vikárius tisztjét töltötte be, Keresztury László, aki Eperjesen a nádor helyetteseként az oktáviális bíróság elnöke volt, annyi dícséretet hallott róla, nemcsak a főnemesek, hanem Rákóczi fejedelemnő teljhatalmú megbízottaitól is, hogy a rendfőnököt és az akkor ülésező nagykáptalant nem mulasztotta el levélben figyelmeztetni arra a nagy kárra, ami Vanoviczy áthelyezése következtében a rendre, az ottani katolikusokra és a rend szerencsésen megkezdett ügyeire származhatnék.[94]

A protestantizmus Északmagyarországon egyre terjed. Ezért különösen Léva környékén Csáky László gróf új pálos konvent alapítását tanácsolja s erre legalkalmasabbnak a lévai plébánia átalakítását javalja.[95]

Vanoviczy János missziós prefektusi megbízásától a hetvenes évekig vagy húsz pálos hittérítő működött hazánk északi részein. Valamennyien kiváló egyéniségek, Vanoviczy munkásságának méltó folytatói. Valóban elmondhatjuk, hogy a rend kiváló férfiakat állított a misszió szolgálatába, akik nemcsak apróbb kellemetlenségek elviselésétől nem riadtak vissza, hanem életüket is áldozták, ha kellett, hivatásuk teljesítése közben. Kempf Sebestyén, Vragovics Péter, Gersics Fülöp, Benkovics Ágost, Bébery György, Pethő István és Acsády Bonifác neveivel találkozunk az Acta Paulinorum lapjain, akik Pozsonyszentgyörgyön, Korponán, az árvamegyei Tresztinán és Szabolcsban Kisvárdán fejtettek ki sikeres térítői tevékenységet. A kiváló szónoki tehetséggel megáldott Acsády Bonifác pedig Nyitrában Sasvárt térítette a lutheránusokat. Eredményes munkásságáért sok üldözésben volt része.[96]

A pálosok missziós tevékenysége azonban a hetvenes években ível a legmagasabbra. A Sacra Romana Congregatio Generalis IX. Kelemen pápa elnöklésével már 1668-ban elhatározta, hogy hittérítőket küld ki az egész világra. Vanoviczy János előterjesztésére, aki ekkor Rómában a rend prokurátora volt, a magyarországi misszióval a pálosokat bízták meg s nagy kiváltságokat adtak nekik. Így már a következő évben terjedésük biztosítása végett pápai dekrétum jelenik meg (1669

biboros és az Inquisitio jegyzője, Sank Tamás János Antal írta alá. Acta Paulinorum I. pag. 97—103.

[94] Keresztury László levele a rendfőnökhöz. Eperjes. 1650. május 23. Acta Paulinorum I. pag. 383.

[95] Csáky László grőf levele a nagykáptalanhoz. Léva, 1651. jún. 2.

[96] Acta Paulinorum II.

máj. 23), amely kimondja, hogy végzett növendékeiket a trienti zsinat engedélyezte életkornál előbb s bármelyik megyéspüspök felszentelheti. Továbbá bármely vármegye területén letelepedhetnek és misézhetnek.[97]

A pálosok a jezsuitákkal karöltve főleg Északmagyarországot foglalták le maguknak oly területül, ahol a térítés a legnagyobb eredménnyel bíztatott a protestánsok között. A szellemi harcra rendi iskoláik és az 1673-ban alapított nagyszombati teológiai studiumuk s külföldön a jezsuiták vezetése alatt álló római, prágai, olmützi és bécsi kollégiumaik képesítették őket. Kiváló misszionáriusok kerültek ki ezekből az intézetekből, akik a szónoklásban és vitatkozásban igen képzettek voltak. Iskoláikat, templomaikat, közéleti tevékenységüket, működésüknek javarészét állították a lelkek térítésének szolgálatába. Buzgó főpapok és főurak adományozásaikkal és a protestánsoklakta területeken kolostorok alapításával is előmozdították a térítés munkáját. Így *Nagyszombatban*,[98] ahol csak nemrég adta nekik Hamerla György zavari nemesi házát és részbirtokát minden tartozékával (1669), Nagy Imre és Branik György rendi tanácsos kérésére a rendi ifjúság nevelésének biztosítására, a protestánsok Patak-utcai templomát is ekkor vették át és Szent Józsefnek dedikálták. Fenntartására a városi tanács a modori szőlőhegyen egy szőlőt s három más szőlő eladásából származó összeget biztosította.[99] Néhány kiváló férfiú adományozása lehetővé tette, hogy 1719-ben már új kolostor építésébe kezdhettek. Ekkor már a szomszédos modersdorfi templom s a lorettói Szűzről n. híres búcsújáróhely pasztorálása és gondozása is az ő hatáskörükbe tartozott. A térítés hathatósabb előmozdítása végett adta nekik Szelepcsényi György érsek a *pozsonyszentgyörgyi* és *korponai* kolostort. *Szakolcán* plébánia templomot, amelyet remete Szent Pálnak dedikáltak, rendházat és iskolát kaptak a husziták és Kálvin híveinek távozása után. Az új település céljaira Révay Mihály minden birtokát, Aranyay Pál földeket (1676), Czobor Borbála grófnő 1500 forintot, Vajay Pál földjét és házát adományozta (1705). Majd 1715-ben sikerült Huszár János Zsigmond házát 4000 forintért megvenniök s így az eddig eléggé szűk helyen meghúzódó atyák a viszonyaikhoz képest nagyobb rendházból nagyobb számban hirdethették egyházuk igazságait.[100] Szent Jeromos állítólagos születése helyén, a Muraköz-

[97] Benger Miklós: Annalium Eremi-Coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum S. Pauli primi eremitae. Posonii 1743. pag. 83.

[98] Benger i. m. pag. 90.

[99] A. P. Tyrn. fasc. I. n. 1. 2.

[100] Benger i. m. pag. 98. — Neoreg. Acta fasc. 1623. n. 6. és fasc. 1635. n. 24. — V. ö. Rupp i. m. I. 196. l.

ben *Stridón* kegyhelyet létesítették.[101] Az ottani kápolnát I. Lipót adta a csáktornyai kolostornak (1671 aug. 12.). Ugyancsak ő adta a rendnek a Zrinyi Péter alapította hunsdorfi templomot is.[102] Zemplénben a *varannói* templomot Izsép és Visnyó falvakkal Esterházy Mária grófnő adta neki 1672-ben.[103] *Késmárkon* kimondottan mint misszionáriusok telepedtek meg a Bársony György váradi püspöktől és szepesi préposttól kapott rendházban és plébánia-templomban,[104] melynek fiókegyházait is ők vezették. A város pedig a német plébánia templomot adta át nekik 1673-ban. Az említett templomokon kívül a városon kívül is két templomban pasztorálták híveiket. Pedig veszedelmes helyek voltak ez utóbbiak. A lutherizmus nem válogatott a maga eszközeiben. Az erőszakoskodások napirenden voltak itt. Horváth Márk protestáns nemes embereivel az úrnapi körmenetet zavartatta szét. Igaz, hogy ezért méltó büntetésben volt része.[105] 1672-ben a protestánsok a sátoraljaújhelyi monostort támadták meg, irtó pusztítást végezve az értékes szentelt edények és szobrok közt. Még a szenvedő Krisztus szobrát, a templom főékességét is megcsonkították.[106] Szelepcsényi György esztergomi érsek, aki három házat adományozott nekik székházépítés céljaira, ismerve a pálosok kitartó és rettenthetetlen térítőtevékenységét, 1675-ben a már előbb szintén általuk vezetett szepesmegyei hunfalvi, szentkeresztfalvai, rakuszi, sztrázsai és kakaslomnici plebániák vezetését is rájuk bízta.[107]

Az 1669. évi nagykáptalan újabb misszionáriusokat küldött Északmagyarország protestánslakta vidékeire. Berzeviczy Lajos, Leipold Benedek, Cseppelényi György, Dubniczky Gergely, Ladány László, Lányi László, Szörény Ágoston, Török Márton és Sütő Lőrinc neveit jegyezte fel ezek közül az Acta Paulinorum névtelen írója.[108] Munkájukat ezúttal az államhatalom is megkönnyítette. A Wesselényi-féle összeesküvés értelmi szerzői a pozsonyi commissio szerint a protestánsok voltak. Ezért száműzték őket. Elhagyott templomaikba a régi birtokosok, a katolikusok vonultak be újra. Így történt ez Varannón (Zemplén m.) is, ahol szintén a pálosok telepedtek meg. Életük telve

[101] Benger i. m. pag. 100.

[102] Katona István: Historia Critica XXXIII. pag. 935.

[103] Benger i. m. pag. 105.

[104] Acta Paulinorum l. pag. 863. Első adminisztrátora Seszták Adrián rendi titkár lett.

[105] Benger i. m. pag. 90.

[106] Benger i. m. pag. 90., 106.

[107] A. P. Késmárk n. 4., 5. — Protocol. Paul. n. 801. — V. ö. Rupp i. m. 192. l.

volt küzdelemmel és nélkülözéssel. Valamennyi közül *Cseppelényi György* mártíralakja emelkedik ki a legélesebben. Mint füzéresi hittérítő és a sátoraljaújhelyi konvent tagja a reformátusok bevallása szerint hét falu lakosságát vezette vissza az „egy igaz egyházba." Ezért bilincsbe verten hurcolták el a füzéresi parochiáról s válogatott kínzásoknak vetették alá. Hatvannapi fogsága idején mezítláb hajtották a lekaszált tarlón, majd a Tisza sásos helyén szúnyogok csípésének tették ki mezítelen testét, hátán dohányt vágtak s az agyonkínzott emberrel csomagjaikat hurcoltatták. Végül 1674. máj. 24-én lefejezték.[109] Vértanui nagysága Szegedi Ferenc egri püspöknek Benkovics Ágost rendfőnökhöz írt s a vértanu utolsó szavait tartalmazó leveléből is kitűnik.[110] Idevetjük e néhány drámai erejű mondatból álló párbeszédet, mely annyira jellemző erre a hitéhez állhatatos férfiúra. Az eretnekek egyike figyelmeztette őt végső órájára: „Páter, gondot viselj a lelkedre, mert majd meghalsz." Válaszolta az atya: „Legyen nektek gondotok lelketekre, mindenkor volt énnékem arra gondom." Két katolikus lázadó is volt itt. Ezek így kérték az atyát: „Megbocsásson kegyelmed édes páterem, ha vétettünk kegyelmednek, de mink semmiben kegyedet nem bántottuk, kegyelmedhez sem nyúltunk, amint maga is tudja kegyelmed." Válaszolt: „Bocsássa meg Isten minden bűnötöket, nemcsak néktek, akik nem bántottatok, hanem azoknak is, akik majd megölnek, mert nem tudják, mit mívelnek." De szépen emlékezik meg róla Cseke Mihály, Ecseg várának plébánosa is, Pongrácz György váci püspökhöz írt levelében: „Egy fehér barátot, pátert valahol elkaptak s Eger táján sok gyalázatos káromkodás, csúfolás, kínzás után öltenek meg, aki nagy dícséretes állhatatossággal az igaz hitben ez világbul kimult!"[111]

Temetetlenül heverő testét hívei először a farnosi, majd a sátoraljaújhelyi templomban temették el. Hősi mártiriumának történetét először rendtársa, Landor László írta meg s Fenesy György egri püspök kívánságára kiadták Bécsben Ovis in medio luporum címen.[112]

A vértanuság lett Vanoviczy János térítő társának, Török

[108] Acta Paulinorum II. 173. és Orosz Ferenc Synopsis.

[109] Acta Paulinorum II. pag. 175.

[110] Szegedi Ferenc erdélyi püspök levele Benkovicshoz. Kassa, 1674. jún. 17. Acta Paulinorum II. pag. 175.

[111] Acta Paulinorum II. pag. 176. Cseke Mihály ecsegi plébános levele Pongrácz György váci püspökhöz 1674. máj. 31.

[112] Magyarul Kollarics Joachim is megírta életrajzát: Boldogemlékezetű Cseppelényi György pálos vértanu élete és halála címen. Kézirata az Orsz. Ltárban A. P. 765. sz.

Mártonnak is osztályrésze, akit a protestánsok Boldogkővárából Kassa felé menet lőttek agyon.

Szvetenay Miklós és Barilovics Lajos négy térítő társukkal a Homonnaiak ősi birtokán, Terebes várában jutottak a protestánsok fogságába. A királyi csapatok közeledésének hírére azonban az általuk megszervezett foglyokkal az őrséget lefegyverezték, a várat pedig, a király hűségére adták vissza. Szvetenay Miklós nem kerülhette el sorsát. Több évi eredményes térítői munka után, amelyet főleg a rutének között fejtett ki, a hontmegyei Bozók várának ostromakor a protestánsok kezére került, akik kegyetlen módon ki is végezték.

Fejérváry Imrét és Dubniczky Gergelyt is búzgó térítői tevékenységükért illették különböző kínzásokkal a protestánsok. Éjszaka érte a varannói kolostort az ellenséges támadás. Az atyák még védekezni sem tudtak. Fejérváry Imre unokatestvérét megölték, kettőjüket pedig úttalan-utakon, köves, mocsaras helyeken át nyugtot nem adva nekik, étlen-szomjan s folytonos rettegés közepette egész Szihalomig hurcolták. Végül is váltságdíj fejében, amit egy emberségesen érző plébános, Told atya fizetett ki értük, bocsátották őket szabadon.[113]

1679. márc. 27-én már a pálosok másik exponált térítő központját, a *sátoraljaújhelyi* monostort, amelyet a terebesi kolostor javaiból kihasított Zsadány, Sára és Olaszi birtokokkal erősített nemrég a rendi tanács, támadták meg a jórészt protestáns felkelők, mintegy hatszázan Szalánczy Ferenc és Kassai István vezetésével. A monostor ellen három oldalról intézett támadást vitézül verték vissza ezuttal a kolostor előljáróinak, Bessenyei Márknak és Szörény Ágostnak vezetésével a pálos atyák és a köréjük gyülekezett jobbágyaik, számszerint körülbelül harmincan. Veszteségük csekély volt. A támadók vezére, Kassai István pedig halálos sebtől vérezve menekült Szalánc várába, kilenc szekérre való holttestet és nagyszámú (84) sebesültet hagyva maga után.[114]

A pálosok északmagyarországi házaikból a folytonos zavarok miatt már alig mozdulhattak ki. Még az 1678. pünkösd vasárnapján Máriavölgyben megtartott nagykáptalanon sem jelenhettek meg. Annál nagyobb dícséretek hangzottak el azonban itt róluk és hősies küzdelmeikről. Fejérváry Imrének, a varannói székház adminisztrátorának pedig a rendi tanács elhatározásából értékes munkásságáért a perjel címet adták és a nagykáptalanon szavazati jogot biztosítottak neki azzal, hogy ez a jog utódaira is átszáll.[115]

[113] Acta Paulinorum II. pag. 187. Bpesti Egyet. Könyvtár.
[114] Acta Paulinorum II. pag. 192.
[115] Acta Paulinorum II. pag. 206.

1679-ben a Propaganda Fidei Congregatio Barilovics Lajost nevete ki öt évre a missziók prefektusává, helyettesévé pedig Kosz Domonkost.[116] Felhatalmazása hazánk egész területére, tehát a török hódoltsági területre is kiterjedt.

Lelkes munkásságuk híre idegen országokba is eljutott. 1680-ban *Csehországban* is letelepedtek. Czehorodi Pessina Tamás prágai dékán buzgó fáradozása készítette elő ide útjokat. Ez alkalommal Szelepcsényi György esztergomi érsek igen meleghangú levelet írt a prágai érsekhez, amelyben éppen térítői tevékenységüket emeli ki: „Senkisem kételkedhetik, hogy midőn ebben az országban több évszázadon át úgy a tudományokban, mint a jámborságban és a lelkek gondozásában kitűntek, az apostoli munkának kötelessége mellett az én uralmam idején is Magyarország jelenlegi térítésében serény munkásságukkal és több testvérüknek halálával tettek bizonyságot, ezenfelül a felséges császári és királyi uralkodó, továbbá mások előtt is igen szeretetreméltóknak bizonyultak"... Ezért az egész országnak ajánlja őket.[117]

Hazánk északi részein hamarosan, legalább is egyidőre abba kellett hagyniok az annyi áldozattal és fáradsággal, egyben igaz hivatással teljesített missziós munkásságukat a protestánsokat nagyon is pártoló *Thököly Imre* felkelése miatt. Thököly épp akkor, amikor a czenstochowai kolostor fényes külsőségek között fennállásának háromszázéves évfordulóját ünnepelte, foglalta el Kassát, Eperjest, Tokajt, Nyitrát és a *Bányavidék* nagyobb városait (1682). A hozzá csatlakozni nem akaró katolikusokat, főleg azonban a papokat és szerzeteseket mindenünnen száműzte, templomaikat pedig a lutheránusoknak adta át.[118] A pálosok két missziós központját is, a varannói és késmárki templomot, valamint rendházat is birtokaikkal együtt lefoglalta, a pálosokat pedig elüldözte.[119] Thököly felkelése egyébként az egész ország nyugalmát feldúlta. Hullámai még Ausztriába is átcsaptak. Midőn pedig Kara Musztafa seregével Bécs felé vette útját, a felvonulás területére eső kolostorok lakói félelmükben védettebb helyekre menekültek. Több rendházban szünetelt ekkor remete Szent Pál szerzetének munkássága. A kolostorokban néma csend honolt, majd pogány török hordák tanyáztak bennök átmenetileg. A *nagyszombati* rendház ekkor esett a törökdúlás áldozatául. *Máriavölgyi* kolostorukat Thököly protestáns felkelőivel együtt pusztította el a tö-

[116] Acta Paulinorum II. pag. 247. Barilovics Lajos és Kosz Domonkos számára a Propaganda Fidei által kiadott megbízólevél. Róma 1679. jún. 26. Altesy biboros aláírásával.

[117] Szelepcsényi György levele a prágai érsekhez. Pozsony 1680. szept. 26.

rök s vetette a tűz martalékául. Bébery rendfőnök csak nagy nehézségek árán tudott innen Stomfa várába menekülni. Ide mentette át a kolostor értékesebb levéltári anyagát és a csodatevő Mária-képet (1683). A *bécsújhelyi* stúdium növendékei is hamarosan búcsút vettek hivatásuk helyétől s kedvelt tanárjuktól, Landor Páltól. Elszéledtek, kit erre, kit arra vitt jó vagy balsorsa. Közülök Esterházy Imrének sikerült a veszély elől Horvátországba menekülnie. De nem mind voltak ilyen szerencsések. A klerikusok közül hárman a török fogságába kerültek. Wolmuth Bernátot még sikerült hozzátartozóinak kiváltaniok, Széplaky Györgyöt elhurcolták s Bécs alatt ölték meg. Apponyi Imre pedig sokáig raboskodott Nándorfehérvárban.[120]

A török sikeres előnyomulása és Thököly hadiszerencséje következtében a helyzet igen veszélyessé vált. A török *Bécs alatt*, Európa kapujában állott hatalmas seregével. Nemcsak hazánk végleges sorsa, hanem a nyugati keresztény civilizáció békés fejlődése is kockán forgott. A helyzet felismerése és a veszély nagyságának mérlegelése egységes ellenállás megszervezésére késztette az európai keresztény államokat. Beköszöntött a felszabadító háború ideje. A pálosok a török elleni harcból is kivették részüket s közülük sokan hősi magatartásukkal tűntek ki. Buda falai alatt, Mohács mezején, a szentgotthárdi csatasíkon mindenütt ott vannak, hogy szeretett hazájukat, rendjüket és az egész kereszténységet védelmezzék. A körülmények tehát megváltoztak. A szellemi harc eszközei egy időre háttérbe szorultak s helyettük a háború gyilkos fegyverei léptek előtérbe. Vér és tűz jelezte mindenütt a háború útját. Az északmagyarországi pálos missziók ügye azonban mégsem aludt el teljesen, ha nem is volt olyan sikeres, mint az előző években. Buda visszavétele és Thököly mozgalmának a meghiúsulása után a *késmárki missziós ház*, majd a *terebesi* ismét bekapcsolódik a térítés munkájába. 1698-ban a megvakult Seszták Adrián a késmárki ház főnöke, aki balsorsát igaz jókedvvel, istenfélő lélekkel viselte, különösen a hívők gyóntatásában tűnt ki.[121] A *terebesi* konvent tagjai közül pedig Jurkovics Márton vonta eredményes térítésével a pròtestánsok haragját magára (1699). A felbőszült protestánsok többízben halálra keresték. Egy alkalommal ferences ruhába öltözve tudott csak szorult helyzetéből elmenekülni.[122]

[118] V. ö. Meszlényi Antal: A magyar katolikus vértanuk Thököly Imre felkelése idejében. Magyar Kultúra 1925. évf. 85. l.

[119] Benger i. m. pag. 200.

[120] Benger i. m. pag. 202.

[121] Benger i. m. pag. 320.

[122] Benger i. m. pag. 329.

j) Térítés Horvátországban.

A pálosok a térítés munkájába Horvátország területén is bekapcsolódtak. *Benkovics Ágost* rendfőnök (később váradi püspök), aki ifjabb éveiben maga is mint hittérítő működött Északmagyarországon, a rend térítői tevékenységének tágabb teret óhajtott biztosítani. Ez a Krisztus egyházáért izzó lélek, akiről Istvánffy Miklós is nagy dícsérettel emlékezik meg,[123] Belosztenecz Jánost, a kiváló szónoki tehetséggel és mélységes hivatással megáldott férfiút a horvátországi eretnekek térítésével bízta meg. Nagy hatását mi sem bizonyítja jobban, mint az a tíz horvátnyelvű beszéd, amelyet a lepoglavai monostor költségén adatott ki a rend főnöke Zágrábban.

Borkovics Márton pedig, a pálosból lett zágrábi püspök Horvát-Szlavonországban minden lehetőt elkövetett a lutherizmus térhódítása ellen. Midőn 1687-ben Jankovics Istvánt nem sikerült szépszóval rávennie, hogy térjen vissza a katolikus egyházba, javait elkoboztatta s katolikus hiten élő fiának adatta át, őt pedig száműzette.[124]

Ugyancsak ő sürgette a görög-keletieknek térítését is. Keresztülvitte, hogy a Wesselényi-féle összeesküvésben részes Zrinyi Péter elkobzott vagyonából az Ozal várához közel fekvő Pribisce falu jövedelmét Lipót király az ő egyházmegyéjének adományozza mint alapítványt, hogy ebből néhány görögszertartású papnövendék a zágrábi szemináriumban a latin írást és a katolikus dogmatikát elsajátíthassa. Ezek lettek tanulmányaik befejezése után a szakadárok leglelkesebb térítői.[125]

A pálosok Horvátországban az *iskolát* is a misszió szolgálatába állították. Már eddig is több kiváló nevelő volt közöttük. Eggerer András Fragmen panis corvi c. munkája végén közli is a pálosok nevelési elveit. Kéry János pedig Martis Turcici Ferocia c. műve dedikációjában[126] megemlíti, hogy I. Lipót királyi hercegek nevelését bízta rájuk. Pozitív adatunk azonban, hogy már Kéry János rendfőnöksége idején tanítottak a horvátországi *kőrösi* gimnáziumban (1670). Ennek a munkakörnek ellátásába csak hosszas megfontolás után a város többszörös megkeresésére egyezett bele a rend kormánytanácsa. Első tanáraik: Skutics Mátyás és Selegovics Márton a humani-

[123] „Vinculis Charitatis, benignitate, patientia, humanitate, ita devinxit efferatos sectarios, ut plurimi sectam desererent" (c. 16) írja a Propugnaculum reipublicae Christianae in Hungaria 1725. Tyrnaviae című művében. V. ö. Benger i. m. pag. 362.

[124] Benger i. m. pag. 237.

[125] Benger i. m. pag. 238.

[126] Régi Magyar Könyvtár II. 1313. A Tud. Akad. könyvtárában.

órák tanítása mellett tág teret találtak az itt lakó nagyszámú görögkeleti lakos között a katolikus vallás terjesztésére.[127]

1699-ben *Fistrovics István* perjel kezdeményezésére a kőrösi kolostor építéséhez kezdtek. Ez a kiváló férfiú a török elleni harcokban mint tábori lelkész vett részt és hősi magatartásával, valamint beszédeivel a horvát csapatokat annyira fellelkesítette, hogy Draskovich János horvát bán könnyűszerrel aratott nagy győzelmet az így fellelkesült csapattal Csehaja basán.[128] Utóda Balogh Ferenc szuperior is buzgón folytatta az előde által kezdeményezett építkezést, sőt keresztülvitte, hogy a rendi tanács erre a célra 500 forintot engedélyezzen.[129]

k) A *rend térítői Erdélyben.*

A XVII. század végén a pálosok *Erdély* földjére is bevonultak, ahol eddig csak a jezsuiták és a ferencesek működtek. 1695-ben itt találjuk már Brezány Lászlót, aki állandóan kér a rendtől segítőtársakat, a térítői munka sikeres végzésére. Kérésére még ebben az évben a rendi tanács utasítására az erdélyi származású Gálffy Mártont küldték ide, majd néhány év letelte után Radován Özséb, Székely András és Bencsik Márton kapcsolódtak Mallesics Gáspár rendfőnök határozott kívánságára az erdélyi térítés ügyébe (1700). Térítői tevékenységüket Kolozsvárt kezdték meg, ahol *Radován Özséb* szónoklatának hatása alatt már működésük első napján áttért egy protestáns. Majd tevékenységük hathatósabbá tétele végett felosztották maguk között térítés szempontjából egész Erdélyt. Radován Özséb altorjai Apor István főkapitánynak, Székely András Száva Mihály, Zaránd megye főispánjának és Bencsik Márton pedig Csáky István kolozsi comesnek birtokán telepedett meg. Rövid működésük alatt csakhamar megkedvelte őket a nép. Az Istentisztelet végzésében, a szentségek kiszolgáltatásában a protestánsok még azokon a helyeken sem háborgatták őket, ahol már legalább egy század óta szünetelt a katolikusok vallási élete.[130]

Ennek az örvendetes eseménynek tudható be, hogy Apor István gróf a fejérmegyei *Tövisen*, ahol Hunyadi János kormányzó alapított egykoron pálos kolostort, a már teljesen pusztulásnak indult templomot újjáépítette és Radován Özsébnek, a pálos misszió fejének adta át. Az alapító-levélben Apor István kiemeli, hogy súlyos betegségében tett fogadalmához híven építtette újjá a több mint egy század óta romokban heverő templomot s azt

[127] Benger i. m. pag. 333.
[128] Benger i. m. pag. 326.
[129] Benger i. m. pag. 91.
[130] Benger i. m. pag. 329.

az erdélyi katolikus egyháznak igen nagy szolgálatot teljesítő pálosoknak adományozza: „Akik bár felszentelt monostoraikat elvették tőlük és összes javaiktól megfosztották őket, úgy, hogy majdnem helyük nem maradt, ahol fejüket nyugalomra hajthatnák, mégsem távoztak el úgy az országból, hogy valaki közülük vissza ne maradt volna. Ezek a lutheránus és kálvinista hithez csatlakozó világi papoknak és szerzeteseknek hiányát pótolva, Isten szavával Krisztus kisded nyáját mindezideig sohasem szüntek meg apostoli módon legeltetni."[131]

Az alapítást Kollonits Lipót bíboros még ebben az évben jóváhagyta (Bécs, 1701. dec. 27). Radován pedig ritka buzgalommal látott az Aportól kapott néhány száz forinton a templom és rendház újjáépítésének munkájához. A néhány cellából álló tövisi rendházba már a következő évben bevonult Fekete Elek rendtársával. A háromoltáros templomot Illyés András erdélyi püspök a boldogságos Szűz tiszteletére szentelte fel. A szépen induló erdélyi pálos missziót azonban hamarosan megzavarták a II. Rákóczi Ferenc felkelésével kapcsolatos mozgalmak. A felkelők és a temesvári pasa csapatai végigportyázták Hunyad, Fejér és Zaránd megyéket. Radovánnak sok kellemetlenségen kellett átesnie. Végül is társával együtt elhagyta Tövist. Először Gyulafehérvárra, majd az erdélyi hegyekbe vonult, nem szűnve meg kitűzött célját, a térítést szolgálni.

Még ebben az évben adta át nekik Mózes pap, erdélyi misszionárius, aki Apornál ismerkedett meg Radovánnal, *Illyefalván*, a protestánsok legerősebb helyén, a Bialis Ferenc adományából épült fatemplomot és elemi iskolát a hozzátartozó birtokkal. A Kollonitstól missziós célokra kapott évi 1000 forintot is a pálosoknak engedte át.[132]

Székely András vette át rendfőnöke engedelmével az illyefalvi székházat és a tövisi kolostor fennhatósága alá helyezte épúgy, mint a rend konfrátere, Mikes Mihály gróf által 1714-ben adományozott misszióshazat is. A pálosok igen nagy eredménnyel működtek ezeken a területeken.[133] Különösen Illyefalván voltak tömeges protestáns megtérések.

A rend egyöntetű munkásságát azonban, melyet az a hitélet minden terén oly nagy buzgalommal, ezernyi veszély közepette fejtett ki, csakhamar külső és belső bajok zavarták meg. Rákóczi szabadságharca lángbaborította az országot. A kuruc-labanc világ bizonytalanná tette az életet és vagyonbiztonságot. Az egyetemes magyarság érdekköre is más irányba terelődött. A vallási kérdések mellett előtérbe léptek a politikai harcok és indulatok. A Pálosrend maga a horvát rendtársak

[131] Apor István gróf alapító levele. Alba 1701. szept. 9. Benger i. m. 348—349.

folytonos cselszövése következtében két részre, magyar és horvát-osztrák tartományra szakadt (1700). A rendnek ez a belső kettészakadása és az ország politikai állapota az elkövetkező évtizedekben bénítólag hatnak a rend belső életére. A rend missziós tevékenységét azonban nem hagyta abba. A XVIII. század változott viszonyainak megfelelően, mint az ország egyik legműveltebb szerzetesrendje, a szószéken kívül az iskola katedráját is elfoglalta és innen is hallatta térítő szavát s hirdette az utat Isten igaz egyházába.

A vállalt hittérítői munkát a század utolsó harmadában erősen előmozdították a Pálosrendet ért s már föntebb említett *adományozások* is. Kéry rendfőnök maga is gyarapította rendjét új épületekkel. A máriavölgyi és lepoglavai kolostort toldaléképületekkel bővítette, renoválta az ulimai és bánfalvai kolostort, mely utóbbinak templomában Hamerla György 600 forinton fényes oltárt emeltetett. A Krisztus öt szent sebének konfraternitását is megalapította itt (1669). A rendfőnök kérésére unokatestvére Tarnovszka grófnő nagyszombati Posztóutcai házát adta a rendnek, amelyre eddig hiába alkudoztak. Az ő rendfőnökségének idejére esik a czenstochowai fényeshegyi kolostor templomának, a remete Szent Pálról n. csodálatos szépségű kápolnának felépítése is a Dönhoff hercegek örökségéből. A kápolna fényét egyébként remete Szent Pál ezüst szobrával ékesített oltárán kívül Szent Antal apátnak és Szent Jeromosnak oltárai, remete Szent Pál csodáit, Mátyás győzelmét remete Szent Pál segítségével Ali bég fölött, a pestisesek gyógyítását, Czenstochowa ostromát a svédek által, a Szűz megjelenését a svédek ostroma idején stb. ábrázoló falfestmények is emelték. Dönhoff András lengyel herceg, andreovi apát pedig 10.000 lengyel forintot helyezett el náluk misealapítvány címén. Ezeken a nagyobb adományokon kívül kisebbekhez is jutott a rend ebben a korszakban. Így a reformátusból katolikussá lett Fóra nemes 1673-ban csajági birtokait adta a pápai kolostornak, Esterházy Pál a bánfalvai kolostornak értékes gyöngyökkel ékesített aranykeresztet és láncot adott a Máriaszobor ékesítésére s befejezte a kálvária építését is (1760). Erdődy Imre gróf is nagyobb alapítványt tett.[134]

b) *A rendi iskolázás emelkedése: a pálos Studium Generale.*

Az *iskolázás fejlesztése*, illetőleg a rendi növendékek alapos kiképzése szintén a rend térítő törekvésének állt szolgá-

[132] Benger i. m. pag. 350.
[133] Benger i. m. pag. 469.
[134] V. ö. A. P. Tom. I. i. h. és Benger i. m. pag. 99.

latában. Már Stassewszky Miklós rendfőnök szerint is a katolikusok gyengeségének gyökerét az általános, de főleg papjaik iskolázatlanságában kell keresni. Igen sajnálatos, hogy nem tudta kedvenc eszméjét: a nagyszombati pálos szemináriumot megvalósítani. Hogy a rend növendékei a nagyszombati jezsuiták teológiai előadásait hallgathassák, alapítványt tett a magyar növendékek számára. Az általa renováltatott bécsújhelyi kolostorban a rend filozófiai intézetét helyezte el. Utódai Ivanovics Pál és Borkovics Márton szintén az ő szellemében vezették a rendet. Ők is a rendi növendékek alapos kiképzését gátló körülmények elhárításán fáradoztak. Borkovics két növendékét küldte Rómába a Collegium Generalis Cleri Hungariaeba. Ivanovics Pál pedig 1653-ban megnyitotta végre a nagy elődje által inspirált intézményt, a nagyszombati pálos szemináriumot, amelyben 12 növendékét helyezte el, majd Vanoviczy Jánost és Lubnicz Miklóst Rómába küldte, hogy ott házat szerezzenek a rend számára. Ez, amint már említettük, 1669. okt. 1-én meg is történt.

A pálosrendi növendékek kiképzése szempontjából azonban a legfontosabb a *pálos egyetem* (Studium Generale) intézménye, amely Kéry János nevéhez fűződik. Létesítésének szükségességét több rendi és általános szempont indokolta. Keletkezésüket a rendi pedagógiai törekvések hosszú láncolata előzte meg. Nagyon is köztudomású volt ugyanis, hogy a protestánsoknak kiválóan képzett, külföldi egyetemeken tanult prédikátoraival szemben a harcot csakis a tanult, az összes tényeket ismerő, apostoli lelkülettel megáldott, egyenes gondolkozású, szellemileg fölényesen képzett, bátor férfiak vehetik fel. A nagy Pázmány alakja és az irígyelt jezsuiták pedagógiai rendszere, a Ratio Studiorum lebegett a rend generálisainak szeme előtt. És méltán! Pázmány mint ellenreformátor elévülhetetlen érdemeket szerzett. Elbánt a protestáns hittérítők jórészével. Magyaritól Balduinusig senki sem tudta felvenni vele a harcot és élete végén, győzelme teljében, a királyi tekintély védelme alatt a protestáns rendek erőszakosságától sem kellett már tartania. A század elején, pályája kritikus fordulóján pedig hiába tiltották ki a jezsuitákat az országból és száműzték a nagy érseket. Az elhatározás kivitelére nem kerülhetett sor. Ereje és igazsága tudatában sziklaszilárdan állott a támadások pergőtüzében s verte vissza az ellenfél kicsinyes gáncsoskodását. Egyetemalapítása, irodalmi munkássága, a jezsuita iskolázás megalapozása intézményessé tették győzelmét, eszméi maradandóságát. Hazánkban a katolikus egyház alatta a század első felében régi fényében állt ismét: Szent István keresztje dicsőn fénylett e korban a magyar Sion ormán. A nagy érsek halála után azonban erősen érezhető űr támadt a magyar

katolicizmus életében. Hanyatlás meggátlására, az ellenreformáció győzelmének folytatására léptek sorompóba a rend tagjai s hogy munkájuk minél hatékonyabb legyen, elsősorban rendtagjaik kiképzéséről és szellemi harckészségéről gondoskodtak újonnan szervezett rendi iskoláikban: a pálos egyetemeken.

A pálos studium generale alapításáról *három oklevél* intézkedik: a X. Kelemen által 1671. április 3-án kiadott Bulla provisoria, amelyet az 1672. évi nagykáptalanon hirdettek ki. Majd ezt követte az 1674. évi február 5-én ugyancsak általa kiadott Bulla modificatoria, mely az előző bulla egyik félreérthető pontjának magyarázatát adja. Végül I. Lipótnak 1674. január 23-án kiadott, az első bullát megerősítő és egyben kiváltságokat nyujtó oklevele.

Nem lesz érdektelen ezeknek a bulláknak lényeges rendelkezéseit ismertetnünk, hisz művelődésünk történetében fontos intézmények megvalósításának alapkövei ezek. Maga a kérdés beletartozott X. Kelemen pápának általános hittérítő programmjába s magának a Pálosrendnek is életbevágóan fontos érdekét szolgálta. Az ügy fontosságának tudatában Kéry rendfőnök személyesen járt el a Szentszéknél, ahol Barberini Ferenc bíboros, helyettes pápai államtitkár támogatta a rend kérését.

X. Kelemen 1671. április 3-án kiadott Bulla provisoriája engedélyezi a studium generálék felállítását a pálos provinciákban. A lengyel rendtartományban Czenstochowában és Krakóban, Ausztriában Wienerneustadtban, Svájcban Langnauban, Horvátországban Lepoglaván, Olaszországban Rómában, ha itt elegendő számú tanáruk és épületük lesz, hazánkban pedig Máriavölgyben és a hitterjesztés minél hatékonyabb előmozdítása végett Sátoraljaújhelyen. Ezeknek az időknek szomorú bizonytalanságára jellemző a pápai bullának az a rendelkezése. mely szerint, ha ezen városok valamelyikét a török elfoglalná, egyetemét tetszőlegesen megválasztható más helyre helyezhetik át. Ezeken az egyetemeken csupán filozófiai és teológiai fakultás volt és csak a rend növendékei hallgathatták az előadást, nem úgy mint a rend filozófiai stúdiumain, ahol a világiak is szép számmal voltak képviselve. Tanulmányaik végeztével a kiváló növendékeket a rend generálisa doktorokká promoveálhatta.

Ez a bulla egyébként kimondja, hogy tanult scholareseket és lektorokat kell egyetemeiken alkalmazniok s a legközelebbi káptalanon határozzák meg a doktorok létszámát. Előírja, hogy a filozófiai fakultáson tanítsák a logikát, fizikát és metafizikát, a teológiain pedig a skolasztikát és az egyházjogot.

Felruházta ezeket az egyetemeket a korabeli nyilvános egyetemek kiváltságaival.[135]

A bulla, melyet az 1672. évi nagykáptalanon hirdettek ki, osztatlan örömet és elismerést okozott a rendtársak között. Méltán írja Krisztolovecz, a rend későbbi generálisa a pálos egyetemmel kapcsolatban: „Ha Kéry nem tett volna mást, akkor is örök dícsérettel kellene nevét ünnepelni." [136]

Kéry 1673-ban nyitotta meg *Nagyszombatban* a pálosok első házi teológiai intézetét is, amelybe a rend ezidőszerint legképzettebb tagjait: Bedics Antalt, Széchenyi Pált és Jambrehovics Lászlót küldte tanárokul. Ez az intézet egészen a rend eltörléséig fennmaradt. 1679-ben a pestis miatt szünetelt. 1683-ban a török előnyomulás miatt Lepoglavára helyezték át, ahol 1668-ban morális teológia lett. 1696-ban a háborus veszedelmek után Nagyszombatba került s itt mint theologia speculativa 1703-ban szünt meg.

A filozófiai tanfolyam két évig, a teológiai három évig tartott s azokat, akik sikerrel vizsgáztak az előírt anyagból, a generális a nagykáptalanon, vagy a tartományi gyűlésen doktorokká promoveálhatta.

Az *első doktorráavatást a máriavölgyi kolostorban* tartott káptalanon maga Kéry tartotta 1674. november 1-én. Bevezetésül a filozófia és teológia viszonyáról tartott szép avató beszédet, majd a formula promovendit felolvasván átnyujtotta nekik a doktori jelvényeket és megmagyarázta értelmüket. Az aranygyűrű az új doktort a bölcselet jegyesévé teszi, a könyv komoly tudományos könyvek írására serkenti és a fekete négyszögletű süveg azt a kívánságot fejezi ki, hogy a bölcsesség a világ mind a négy tája felé jusson el.

A következő évben ugyancsak Máriavölgyön bölcsészdoktorokat avatott. Magasszárnyalásu avató beszédében Aristotelest állította eléjük követendő mintaképül.

A Bulla provisoriának ama pontja azonban, amely szerint a rend tisztségeit csakis doktorok nyerhetik el, a rendtagok között sok nyugtalanságra adott okot. Az elégedetlenség megszüntetése végett X. Kelemen 1674. február 5-én a Bulla modificatoriát adta ki. Eszerint az állások elnyerésénél továbbra is az érdem, nem pedig a doktori cím az irányadó. Ha azonban a választók a tisztségre jelölt doktort és nem doktort minden tekintetben egyenlőnek találnák, ebben az esetben a doktor kapja meg a tisztséget.

X. Kelemen Bulla provisoriáját I. Lipót 1674. január 23-án

[135] **Benger i. m. pag. 127—131. és A. P. Tom. I. pag. 730. etc.**
[136] **Benger i. m. pag. 130.**

esősítette meg. Oklevelében a pálos egyetemeket a külföldi egyetemek kiváltságaival ruházta fel.

1675-ben vált meg Kéry rendfőnöki tisztjétől. Egy ideig mint a rendi tanács tagja, majd a bánfalvai teológiai intézet tanára tevékenykedett. 1676 után gyorsan emelkedett pályáján. A király esztergomi kanonokká, szentistváni prépostá, majd Szelepcsényi György esztergomi érsek ajánlatára szerémi püspökké nevezte ki. 1678. március 31-én csanádi püspök és mint ilyen főrendiházi tag is lett, aki az 1681-i országgyűlésen, mint a katolikus párt egyik vezére fontos tevékenységet fejtett ki.[137]

Ezen az országgyűlésen a protestánsok érdekében hozott határozatok, valamint a Thökölyt érintő megegyezés, amelyeknek keresztülvitelében nagy szerepe volt Kérynek, nem hozták meg a kivánt nyugalmat.

Midőn Thököly és Kara Musztafa hadaikkal 1683-ban a Dunántúlra vonultak, a kényszerítő szükségnek engedve ő is Thökölyhez csatlakozott a saját és Ferenc bátyja életének és birtokainak biztosítása végett. Mint váci püspök, — mivel Vác már 140 éve török uralom alatt állott — Nagyszombatból intézte egyházmegyéje ügyeit. Mint Szelepcsényi érseki helytartója az esztergomi egyházmegye ügyeit is ugyancsak innen intézte. Majd Lotharingiai Károly felszabadító seregéhez csatlakozva részt vett Vác visszavételében és 1684. június 27-én végre elfoglalta váci püspöki székét. Püspöki tényked ése alatt rövid félévi itt tartózkodása idején visszafoglalta a templomokat. Még a protestánsok templomát is visszavette és ezáltal őket maga ellen haragította. Fővágya, hogy őreg napjaira egy magaalapította pálos kolostorba vonulhasson vissza, nem teljesedett. Az e célra gyűjtött 8000 forintot 1684. év végén Thököly felkelői rabolták el, midőn a Czoborok ősi saskői várát, a pénz őrzési helyét feldúlták. De más csapás is érte. Alig félévi váci tartózkodása után a Bottyán János védelme alatt álló Vác városát (1684. nov. 3.) a török újból elfoglalta, mire Kérynek Nagyszombatba kellett menekülnie. A sok izgalom aláásta egészségét s miután végrendeletileg majdnem minden vagyonát a Pálosrendre hagyta, 1685. március 5-én 47 éves korában meghalt. A máriavölgyi kolostorban temették el.[138]

Kéry munkássága kétségkívül korszakot jelent a Pálosrend történetében. A XVII. század harcos nyugtalanságában a protestáns eredetű Pázmány ellenreformációs tevékenységének méltó folytatása volt az a nagy reformmunka, mely a Pálosrend életében egyre nagyobb arányúvá lett, a protestánseredetű Kéry

[137] A. P. Tom. I. pag. 735. etc.

[138] Benger i. m. pag. 217.

munkásságában tetőződött s melynek eredménye, hogy a következő században a pálosok hazánk legműveltebb s egyúttal legtekintélyesebb szerzetesei lettek.

Kéryt a rendfőnöki székben *Benkovics Ágoston* követte (1675—1681), aki a hittérítést jelölte meg a rend főfeladatául. A Kérytől átvett gazdag hagyomány ez ágának fejlesztését tartotta legfontosabbnak, legkorszerűbbnek.

HETEDIK RÉSZ.

A barokk szellem kiteljesedése a rendben.

a) *A rendi szellem útja a XVII. század végén.*

A XVII. század utolsó negyedében még tovább tart a barokk szellem jegyében a rendi élet emelkedése: a vallásos érzés erősödése s fokozottabb érdeklődés a teológia és metafizika kérdései iránt, aminek természetes következményei a hittérítés munkásságában való részvétel, a Máriakultusz reneszánsza s a pálosélet ősi, hagyományszerű szigorának feleleventése. A fejlődésnek ebbe a kor szellemi áramlataitól elősegített irányába kapcsolódtak munkásságukkal a század végéig működő rendi kormányok.

A század utolsó negyedében is valósággal háborús világ dúlt hazánkban. A török garázdálkodása, Thökölyi Imre felkelése s a protestánsok zavargásai miatt ezekben az években a szerzetesség helyzete kedvezőtlenre fordult. A magyar pálosnak, mint a rendi évkönyvek adataiból is megállapítható, két ellensége volt ebben a században: a *reformáció* és a *török*. Mindkettővel fanatikusan vette fel a harcot. Különösen az ország északkeleti részére eső sátoraljaújhelyi, varannói, tokaji és késmárki pálos kolostorok lakói igen sok nélkülözésen és szenvedésen mentek keresztül.[1] A rend misszionáriusainak a katolikus hitért sokszor kellett az eretnekek durva bántalmazásait, sőt a halált is elszenvedniök. De hivatásuk mellett kitartva mégis nagy eredményeket értek el, s a protestánsok nagy tömegét térítették vissza az Anyaszentegyházba.

A török előnyomulásának útjába eső kolostorok közül a *máriavölgyi* és a *bécsújhelyi* szenvedtek legtöbbet. Ezeknek a kolostoroknak fiatalabb szerzetesei a veszedelem láttára önként léptek a hadseregbe, az idősebbek a több biztonságot nyujtó északmagyarországi házaikban húzták meg magukat a harcok idején, a máriavölgyi kolostorban tartózkodó rendfőnök pedig a

[1] Benger i. m. pag. 200.

veszély elől Stomfa várába menekült s magával vitte a templom híres Mária-képét és a kolostor fontosabb okleveleit. A török az üresen talált kolostort feldúlta és siralmas állapotban hagyta hátra.[2] Nem csoda, ha a pálosok a felszabadító háborúban is résztvettek és hősiességükkel nem kevesen írták nevüket nemzeti történelmünk lapjaira.

1683. szeptember 12-én *Bécs* falai alatt Lotharingiai Károly, Miksa Emmanuel bajor, János szász választófejedelem és a pálosok „igaz barátja" Sobieski János lengyel király vezérlete alatt egyesült keresztény hadak döntő csapást mértek a törökre. Az ország felszabadításának vágya, mint lázas nyugtalanság fogta el a lelkeket. Az egész keresztény Európa szabadulni akart a pogány félhold másfélszázados lidércnyomása alól. Ugyanez év október 10-én Párkánynál újabb vereség érte a törököket. A fényes haditettek egész sora következett most: felszabadult Esztergom több magyar várral együtt, a következő évben Visegrád, Vác és Pest jutottak a felszabadító seregek kezére. Közben a török szövetségesét, Thökölyt ismételten legyőzték. Hazánk északkeleti részén Újvár, Kassa, Eperjes ekkor ismét Lipót kezére került.

1686-ban ostrom alá vették *Budát*. Az ostromló magyar csapatokban feltünt a rend lovas és gyalogos csapatai élén *Majthényi László* pálosrendi atya, aki Visegrád ostrománál a márianosztrai pálosokat vezette s hősiességének nem egy ízben adta tanujelét.[3] Az egész keresztény Európa lélekzetvisszafojtva várta a győzelmes hadjárat legfontosabb tényét: Buda visszafoglalását, ami szeptember 2-án be is következett.

Nemzeti integritásunkért vívott harcainkban a török elleni gyűlölet, a protestánsok térítésére irányuló törekvésekben Krisztus egyházának szeretete vezérelte e komor, vészterhes időkben a rend tagjait. Nem a véletlen műve tehát, hogy a század utolsó negyedében a hittérítői munka tüzében nemesült s a magyar katolikus anyaszentegyház problémáit jól ismerő s megoldásukat szívükön viselő rendfőnökök kerültek továbbra is Özséb örökébe. *Benkovics Ágoston, Bébery György, Mihalsky Rafael, Barilovics Lajos, Mallesics Gáspár* e korszak valóban nagy rendfőnökei, akiknek rendkormányzati tevékenysége kétségkívül nemcsak a rend, hanem az ellenreformáció ügyét is hathatósan előmozdította. Vessünk egy pillantást e rendfőnökök egyéniségére és munkásságára. *Benkovics Ágoston*[4] (1674—1680) a római Apollinaris kollégium egykori kíváló

[2] U. o. pag. 202.

[3] Bakonyvári Ildefonz: A pápai katholikus gymnasium története a pálosok idejében. 1896. 14. l.

[4] Nyitraapátin született 1632-ben. 1653-ban Bánfalván lépett a

növendéke ragyogó szónoki tehetséggel megáldott férfiú, hazánk északi részein a misszió terén működött eredményesen. Mint a terebesi székház superiorja a rendház két szárnyát építtette fel, a templomot rendbehozatta, a templom kriptájából kitétette a kolostornak a XVI. század folyamán igen sok kellemetlenséget okozó lutheránus Perényi Péternek többízben villámsújtotta tetemét. Mint a sátoraljaújhelyi kolostor perjele, rendháza ügyeit és szerzeteseinek életét nagyszerűen irányította. Sőt, mikor a rendfőnök vikáriusa lett, Szegedy Ferenc egri püspök is őt küldte ki helynökéül a rutén földre, ahol eléggé terjedt ezidőtájt az új hit. Munkássága a rendtársak szemében nagy biztosíték volt, hogy a protestánsok erősbödése miatt beállt viharzás nehéz éveiben jól fogja kormányozni rendje hajóját. Benkovics rendi tanácsával együtt[5] elsősorban is azon volt, hogy rendjének békéjét és szerzeteseinek fegyelmezettségét erősítve, térítő munkájuk eredményességét biztosítsa. Különösen a varannói, sátoraljaújhelyi és felsőelefánti kolostorok térítő munkásságának fontosságát érezte át. Ezért a varannói ház adminisztrátorának, az eredményes térítőtevékenységéről híres Fejérváry Imrének a definitorium által a perjel címet adatta meg, a nagykáptalanon szavazati jogot biztosított neki, a rendházat pedig perjelségre emelte s nagy szegénységben élő szerzeteseinek jobb ellátására Bodrogolasziban és a Bihajka hegyfokon (Zemplén m.) szőlőt adományozott.[6] Ezirányú törekvéseit XI. Ince pápa 1677. április 9-én kiadott dekrétuma is támogatta, amely megerősítette a rendfőnöknek azt a jogát, hogy a szerzeteseket az egyik tartományból a másikba áthelyezhesse. Ezzel elérhette, hogy a kevésbé népes tartományokba más tartományokból küldhetett szerzeteseket, a renitenseket pedig teljesen idegen környezetbe helyezhette. A konstitúciókban megszabott jogánál fogva pedig a viszálykodó, összeférhetetlen, vagy lázongó szerzeteseket, — bár ilyenek csak elvétve akadtak, — különféle büntetésekkel sújthatja. Az 1678-ban tartott időközi káptalanon a szerzetesi élet elevenségének biztosítására, a statútumok megkerülésének gátlására hozott üdvös intézkedései is ezt a célt szolgálták. E káptala-

rendbe. 1658-ban tért vissza hazájába a római Apollinaris kollégiumból. 1702-ben Nagyváradon mint püspök halt meg.

[5] Rendfőnökhelyettessé Selegovics Mátyást, a rendi tanács tagjaivá Jambrehovics Lászlót, Nagy Imrét, Bébery Györgyöt, Széchenyi Pált, majd Klancsec Miklóst, Petracsics Károlyt, Jurissevics Jakabot, a rendfőnök titkárává Turkovics Mátyást választották meg. A. P. Tom. II. pag. 11.

[6] A. P. Tom. II. pag. 206 és Benkovics Ágost 1678. jún. 1-én Máriavölgyben kelt levele. V. ö. A. P. Tom. II. pag. 232.

non kimondták ugyanis, hogy minden szerzetes köteles évente tíznapos lelkigyakorlatot tartani; a háborús idők bizonytalansága miatt minden kolostor köteles iratait két példányban készíteni és az eredeti példányt a rendi levéltárnak megőrzés végett elküldeni. Elrendelték javított konstitúciójuk elkészítését s a rendet is megillető karthauzi-privilégiumok összeírását és kinyomatását;[7] eltiltották a rendtagokat címzetes püspökségek elfogadásától, mert ez a rendtársak között a multban gyakran keltett irígységet, sőt gyűlölködést is.[8]

Benkovics rendfőnök az alázatosság és hithűség példaképe gyanánt állította rendtársai elé a hitszakadás első évtizedeiben élt, nyelvekben járatos és mélytudományú *Pannóniai Gergelynek*,[9] a római Monte-Coelion levő S. Stephano Rotondo nevű páloskolostor egykori perjelének munkáját: a *Commentaria in Cantica Canticorumot*. Pannóniai Gergely kíváló hittudós hírében állott. Az említetten kívül több munkát is írt, így a Commentarium in Apocalypsin és az Expositio super Regulam Divi Augustini címűeket. Különösen nevezetes az a levélbeli vitája, amelyet mint Bálint rendfőnök titkára a gombaszögi, majd a háromhegyi kolostorból, ahova beteg rendfőnökét vizitációs útján kísérte, 1534-ben a katolikus papból lutheránussá lett *simontornyai Musophilus Gergellyel*, a szintén lutheránus Bebek Imre titkárával folytatott. E néhány levélben a reformáció és a régi hit szelleme csapnak össze eleinte szelídebb, később egyre hevesebb hangon: megnyilvánul ezekben egyik részről a régi hitben állhatatos, másik részről az új hithez ragaszkodó, annak előnyeit hangoztató, egy és ugyanazon szellemi iskolázottságon átment két ember vallási buzgalma és fanatizmusa. Simontornyai Gergely Luther Postilláira hívja fel a figyelmét „mert a nap alatt ennél a Postillánál ékesebb könyvet nem látott." Pannóniai Gergely válaszában kijelenti, hogy „nincs szüksége a hiú és tisztára hazug Postillákra," mert őt Isten vezérli, az egyház és apostoli szentszék nyílt tilalma tiltja el őt ettől a munkától, melyet csak akkor olvasna el, ha erre külön engedélyt nyerne. De inkább nem, mert nem akar a germán szennyel szennyeződni. „Félem az Urat írja, aki nekem nem a szökevény Luthert, hanem Péter pásztort ajánlotta, akinek mondta: Legeltesd az én juhaimat. Ezekből a juhok-

[7] A fontosabb karthauzi-privilégiumok összeírásának szükségességét 1654-, 1660-, 1666-, 1669-, 1672- és 1675-ben is hangoztatták. V. ö. A. P. Tom. I. és II.

[8] A. P. Tom. II. pag. 207. — Benger i m. pag. 156.

[9] Teljes nevén Gregorius Coelius Pannonius, kitűnően értett a görög, héber, latin és olasz nyelvhez.

ból való vagyok én, aki Krisztusnak s pásztorának intézményeiből táplálkozom." [10]

Simontornyai Musophilus Gergely válaszában továbbra is kísértgeti a hitében állhatatos pálos szerzetest. Hagyjon fel a tradícióval, — ajánlja neki — és vesse el a pápai dekrétumokat, mert a pápák elhagyták az igazság útját, tévelyeiket pedig dekrétumokkal bástyázták körül. A Szentírásnak, Krisztus tanításának gyakori olvasását ajánlja figyelmébe. A jó dialektikájú író odaveti neki: „Félsz a germán fekélytől? de közben nem félsz az Antikrisztus tanítványa lenni! Luthert szökevénynek mondod? Jól mondod, ha úgy értelmezed, hogy az Antikrisztus pártjáról szökött meg! Zsinatokat, szentatyákat, egyetemeket és ősi remetéket emlegetsz? Én Krisztust és Evangéliumát." Szerinte az apostolok halála után tartott zsinatok egytől-egyig tévedtek. A pápisták a szenteket profanizálták s hitükben minden eretnekséget egyesítettek. A pápát Antikrisztusnak, híveit az Antikrisztus apostolainak tartja, akik az egész világ félrevezetésére szövetkeztek.[11]

Erre az éleshangú s a protestánsok felfogását tükröző iratra a hitében állhatatos pálos megállapítja, hogy ellenfele igen veszedelmes ember, aki súlyos istenkáromlásával, méreggel itatott fulánkjával mások megsebzésére tör. Valójában csak dicsekszik és ügyes szavakat hánytorgat. Sajnálja szörnyű eltévelyedéséért, mert az igazságot és Isten országát nem a jámborságban és alázatban, hanem a dühös szóáradatban keresi. Felháborodottan veti a lutheránusok szemére: „Valamennyien, akik nyugodtan éltek a lutheránus állapotban, a hittel dicsekedtek, ti igen keserű emberek, akiket már régen kivetett a szájából Krisztus, hogy távozzatok a kárhozatba." — Majd az előbbi leveleiben tett nyilatkozataiért kérdőre vonja. Minden állítását ízekre szedi és megcáfolja. Nagy hévvel vitázik és élesen vág vissza. Támadásába minden tudását és lelkierejét beleviszi. Meggyőződésének fanatikus hevével adja tudtára, hogy őt nem tudja eltéríteni az ősi igaz hittől még akkor se, ha valamennyi aposztata társával fog is össze ellene.[12] A korra nézve, mely ezeket kitermelte, rendkívül értékes dokumentumok ezek a levelek. Talán azért is tartotta érdemesnek közlésüket Benger.[13] Pannonai Gergely pálos sziklaszilárd, megingathatatlan s minden támadásra könnyedén válaszoló felkészültsége és tudása pedig a XVII. század végén folyó szellemi harcban a pálos atyáknak missziós tevékenységükben követendő

[10] 1534 tertio circumcisionis Domini die Gombaszög.

[11] In desertis Hungariae in profesto Epiphaniae 1534.

[12] Ex Trimonte 5 Idus Januarii 1534.

[13] Benger i. m. pag. 181—187.

példaképül szolgálhatott. A mult bevált mintaképe volt ez a hasonló nehézségekkel és problémákkal küszködő jelen embere számára. Benkovics Ágostonnak a kor szükségleteit megérző képességének jele, hogy e kiváló író munkáinak megjelenését lehetővé tette.

1681-ben a pálosok e kiváló vezéregyéniségét főleg térítői tevékenységéért és a rutének nyelvében és szokásaiban való jártasságéért a királyi kegy a török megszállás alatt álló nagyváradi püspökség és a leleszi Szent keresztről nevezett prépostság élére állította.[14] Benkovics Ágoston püspöki székét azonban csak 1661-ben foglalhatta el: előbb vissza kellett venni a töröktől Nagyváradot. Ott volt ő az ostromló magyar vitézek soraiban s buzdította a harcosokat a kereszt diadalának kivívására.[15] Mint püspök is „a szeretet kötelékeivel, jósággal, türelemmel, emberi együttérzéssel úgy megnyerte a féktelen sectariusokat, hogy legtöbben el is hagyták felekezetüket".[16] A protestánsok térítése és főleg anyagilag elhanyagolt egyházmegyéje helyrehozatala körül nagy érdemeket szerzett.[17] Mint a pálosok patrónusa pedig alapítványokat tett a tanulmányokat folytató pálosok eltartásának biztosítására. 1701-ben 10.000, 1702-ben 7.500 rénesforintot hagyott a rendre. Halála után Barilovics Lajos rendfőnök a sátoraljaújhelyi templomban Cseppelényi György vértanu mellé temette.

Benkovics utódai a rendfőnöki székben a bahoni (Pozsony m.) születésű tudós és kormányzásra termett *Mihalsky Rafael* (1687—1690.) és a győri születésű, nemes szülők fia, *Barilovics Lajos*[18] (1690—1696. és 1709—1712.) voltak.

Az első átérezve elődének rendi törekvéseit, főleg a rendtagok térítői tevékenységét viselte szivén. Egész élete, pályafutása a rendben, gazdag tapasztalatai és átélt szenvedései érlelték meg lelkületét a kormányzás nehéz, fárasztó és nagy tapintatot kívánó feladatára. Mint rendi tanácsos és sátoraljaújhelyi perjel tisztában volt az északmagyarországi protestánsoknak Thököly Imre felkelése által táplált s a térítés nehéz,

[13] Lipót 1681. dec. 28-án Sopronban kelt két kinevező oklevele. A. P. Tom. III. pag. 34. Előde a püspöki székben Luzsinsky Joachim volt.

[15] Istvánffy Miklós: Pannonii Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Ab. a. 1490 ad a. 1606 Coloniae Agrippinae 1632, lib. 49. pag. 633.

[16] Propugnaculum reipublicae Christianae in Hungaria. Anno 1725. Tyrnaviae. cap. 16.

[17] Kívánságára I. Lipót a nagyváradi püspökségnek egykori javait új adományozás címén visszaadta.

[18] Rendkormányának tagjai: Barilovics Lajos rendfőnök-helyettes, Mallesics Gáspár, Kopp Viktor, Jankovics Anselm és Guarient Felicián rendi tanácsosok voltak.

gyakran sok szenvedéssel járó munkáját végző rendtársai helyzetével. Mindent elkövetett helyzetük könnyítésére. Törődött ember létére is buzgón vizitálta a rendtartományokat, éber figyelemmel kisérte rendtársainak lelki életét, vallási buzgalmát s őrködött a fogadalmak s a közös élet támasztotta követelmények jogos és méltányos betartása felett. A horvát rendházak vizitálása után visszatérve hazánkba, súlyos betegségbe esve Bánfalván halt meg.[19]

A másik rendfőnöknek, Barilovics Lajosnak törekvése az aszketikus szellem fejlesztése és a rend terjeszkedése volt. Filozófiai tanulmányait Lepoglaván, a teológiát pedig a prágai egyetemen elvégezve már ifjan az északmagyarországi pálos misszió munkájába kapcsolódott. A hittételek magyarázatával, hitszónoklással, a másvallásúak érveinek cáfolásával a térítés terén igen nagy eredményt ért el. Egész természetes, hogy e miatt Kálvin és Luther hívei egyaránt ádáz gyűlölettel teltek el irányában s nem egyszer halálra is keresték. Benger mondja róla, hogy „elfogták, ütlegelték, dárdával sebezték meg, több olyan sebet kapott, melyek nyomait haláláig viselte... Ezenkívül koplaltatták, megvadult lóra kötötték." Két jezsuita segítségével sikerült azonban szorult helyzetéből kimenekülnie. A terebesi és sátoraljaújhelyi perjelségből emelkedett a rendfőnök díszes poziciójába.[20] Nagyarányú kormányzói tevékenysége közben nagy gondja volt az istentisztelet fényének emelésére. Bármily nagy és fárasztó volt is elfoglaltsága, a kari zsolozsmáról nem maradt el. Különösen a B. Szűz tiszteletében tűnt ki. Midőn 1676-ban a késmárki házfőnökséget átvette, az eretnekek garázdálkodása miatt oly szegény volt a rendház, hogy még a „vértelen áldozathoz" szükséges gyertya és bormennyiség sem állt rendelkezésükre. Mindent megvonva magától pénzecskéjét összekuporgatta s a templomi szükségletek kielégítésére fordította. Példája a hívek nagymérvű adakozását idézte elő. Hamarosan kolostora minden szükségletét fedezni tudta. Vallásos buzgalmában különösen a Máriakultusz és arimathiai József tiszteletének emelésén fáradozott. Ez utóbbinak a máriavölgyi kolostor folyosóján oltárt is emeltetett; majd dicsőségét hirdető tizenöt gondosan megírt prédikációját rendezte sajtó alá. Ez a műve azonban csak halála után, 1730-ban jelent meg Pozsonyban. Rákóczi felkelése idején, bár a rend

[19] Hivatali idejének hátralévő részében a jászói születésű Nagy Imre, aki Rómában lett a filozófia és teológia doktora, vette át a rend ügyeinek intézését.

[20] Helyettese Mallesics Gáspár, tanácsosai Landor László, Kollecsány Ádám, Guarient Felicián és Kopp Viktor, titkára pedig Kupinics Máté volt.

a szigorú semlegesség alapjára helyezkedett, ő királya pártján állt. Tőle várta az országban a katolikus hit megerősödését s a belállapotokban a nyugalom helyreálltát. Valószínűleg erős szláv érzelmei is gátolták őt abban, hogy szívvel-lélekkel nemzetünk eszményi képviselőjéhez, a „nagy fejedelemhez" csatlakozzék. Gyakran kellett a kurucok hadai elől Pozsonyba vagy Stomfa várába menekülne, ahová a máriavölgyi kegyképet, a pálosok főkincsét is mindig magával vitte. Különösen a nezsideri és pesti házat fejlesztette, több konventet pedig atyai támogatásában részesített. A nagyszombati rendházban halt meg, amelynek Nádasdy László volt a perjele. Még halálos ágyán is az egybegyűlt atyák előtt élete egyetlen vágyát, a békét ajánlotta a horvátok nemzetiségi mozgalmától már megbolygatott rendjének. Tetemét Máriavölgybe vitték, ahol a főrendek és rendtársai nagy részvéte mellett temették el.[21]

A rendfőnökök mindent elkövettek, hogy rendjök érdekében megfelelő összeköttetésekre tegyenek szert. Különösen Buda felszabadítása után mozgattak meg minden eszközt, hogy a rend egykori kolostorait és birtokait visszaszerezzék. A *Neo-acquistica commissiohoz* beadott kérvényeiket királyi és főpásztori ajánlásokkal kellett alátámasztaniok. Ezért látogatta meg Mihalsky Rafael, aki a bécsújhelyi monostorban resideált, Pozsonyban Széchenyi György esztergomi érseket, s adta át neki rendje ajándékát, a czenstochowai Madonna másolatát s egyben rendjét is jóindulatába ajánlotta.[22] A Szentszékhez, I. Lipóthoz, Kollonits Lipót bíboroshoz, III. János lengyel királyhoz is eljutottak a rendfőnök diplomáciai összeköttetéseinek szálai: kívánságára írtak is Lipótnak, hogy helyezze vissza kedvelt rendjét egykori birtokaiba.[23]

A rend külső fényét fokozó jelenségek is nagyban előmozdították a rendi törekvések sikerét. A magyar püspöki székek közül többet kiváló pálos szerzetesek töltöttek be ezidőtájt. Csupán Borkovics Márton, Kéry János, Széchenyi Pál, Benkovics Ágost neveit említjük, akik magas főpásztori hivatalukban is sokszor gondoltak szeretett rendjükre s szereztek pálos rendtársaiknak érdemszerinti örömet.[24]

A századvég kiváló rendfőnökeinek irányító munkásságában úgyszólván a rend minden egyes tagja komoly lélekkel vett részt. A *nagykáptalanokon* az egyes rendtartományok, rendházak, avagy a rend összessége nevében elhangzott kí-

[21] 1712-ben bekövetkezett halála után Krísztolovecz János vikárius generális vezette a rend ügyeit.

[22] A. P. III. 144.

[23] 1687. júl. 9. Javorovia. A. P. III. pag. 144.

[24] A. P. Tom. II. pag. 172—173.

vánságok is ezt bizonyítják. A rendtagok kívánságai a rendi iskolázás emelését, a rendi élet szellemi és anyagi erősítését, szigorú és egyöntetű irányítását célozták.

Az elsőt illetően kimondták egy horvátországi noviciátus létesítésének szükségességét. Megengedték, hogy a lengyel teológusok a hazájukhoz legközelebb eső olmützi kollégiumban tanuljanak. Továbbra is megtartották a nagykáptalanokon a szokásos disputációkat.[25] A rendi doktorok létszámát 12-ben állapították meg[26] s majdnem minden káptalanon volt doktorráavatás. Igy 1687-ben Kollecsány Ádám woborzistei perjel, Rapoltski Szaniszló a lengyel discretus sociusa, Kupinics Máté teológiai, Kienczl Ferdinánd bécsi és Nádasdy László pápai discretusok pedig filozófiai doktorok lettek. Panasz tárgyává tették a lepoglavai stúdenseknek tanáraiktól fűtött, fennhéjázó magatartását.[27] A bécsújhelyi filozófiai stúdium fenntartására a kir. felségtől Péterfalváért és Gyármánosért nyert 8000 és Nádasdy László örökségéből kapott 2000 forint kamatait fordították. Ezáltal lehetővé vált, hogy a monostor a minden stúdens után kapott évi 50 rénes forintból a rendi növendékeket a konventbeli atyákkal teljesen egyenlő ellátásban részesíthesse. Majd a később beálló anyagi zavarok kiküszöbölésére a konventbeliek létszámát csökkentették. 1680 március 4-én meg is kezdődött itt a tanítás a Lepoglaváról idehelyezett Kupinics Máté tanár vezetésével.[28] Elhatározták az időközben megszűnt nagyszombati teológiai stúdium visszaállítását, majd a sok zavar miatt nyugtalan városból Lepoglavára való áthelyezését,[29] és a bánfalvai kolostor által évi 200 forinttal való segélyezését.[30] 1689-ben Máriavölgyben morális teológiai stúdiumot alapítottak s első tanáraul Tallián Pétert küldték ki, majd gondoskodtak a lepoglavai filozófiai stúdium fenntartásáról.[31]

A bécsi aulában konventjeik ügyeinek intézésére ügyvivőt bíztak meg.

A rend szellemi erősítése végett több ízben gondoskodtak könyvtáraik fejlesztéséről és karbantartásáról, a rendi konstitúciók és privilégiumok sértetlen fenntartásáról[32] és érvényesülé-

[25] Az 1675. évi disputációban Széchenyi Pál, Jambrehovich László, Turkovich Adalbert, Kéry János és Landor László vettek részt.

[26] A. P. Tom. II. pag. 16.

[27] A. P. Tom. II. pag. 12.

[28] A. P. Tom. II. pag. 272.

[29] A. P. Tom. II. pag. 152, 153.

[30] A. P. Tom. II. pag. 153.

[31] A. P. Tom. III. pag. 198.

[32] Az 1689. május 8-án Bécsújhelyt tartott definitoriumi ülés Mallesicsot bízta meg a konstitúciók felülvizsgálásával.

séről. Éberen ügyeltek rendtagjaik levelezésére a házi cenzura szigorításával. Több ízben is hangoztatták, hogy remete Szent Pál officiumát „sub ritu duplici" az egész katolikus anyaszentegyházban tegyék kötelezővé, eltiltották a világi vendégek gyakori fogadását és vendégeskedését, mert az a silentium folytonos megtörésére vezet. Kárhoztatták a szerzetesek gyakori kijárásait a városba. Ismételten is elrendelték a közös étkezést, egyes visszaélések miatt a szeszes italoktól való tartózkodást és a tulajdonszerzés bűnének kerülését. Majd az egyöntetűség végett ismét pontosan előírták a szerzetesi ruházat anyagát és alakját.[33] A bőjtre vonatkozó statútumbeli előírásokra hivatkozva ismét kimondták, hogy a felettesek engedelme nélkül nagybőjt és Advent vasárnapjain nem ehetnek húst s este meleg ételt. A nappali és éjszakai kari zsolozsmázáson lehetőleg feletteseik is vegyenek részt. Az egyes kolostorok főnökei a káptalanokon, tanácsüléseken és a kánoni vizitációkor hozott cikkelyeket és határozatokat jegyezzék be a konvent évkönyvébe s évente a fehérvasárnap után eső héten olvastassák fel rendtársaik előtt.[34] A fárasztó munkát végző szónokoknak több jogot biztosítottak. Hetente háromszor felmentették őket a kari zsolozsma alól s étkezésükhöz a szónoklás napján bort adtak.[35] Kimondták, hogy távollevőket nem lehet tisztségekre megválasztani s hogy a rendi előljárók kormányzati ténykedésükben szigorúan ragaszkodjanak a statútumokhoz. A kolostorok élére a legalkalmasabb szerzeteseket helyezzék, a szerzeteseket pedig csak a legsürgősebb esetekben helyezzék át más kolostorokba. A rendre nézve semmi haszonnal nem járó címzetes püspökséget senki se fogadhasson el, a megyéspüspökség elfogadhatásához viszont a rendi tanács egyhangú beleegyezése szükséges. Parochiát is csak olyant vállalhatnak, amelyet közvetlenül a kolostorból lehet irányítani.[36] Az egyes rendházak anyagi fejlődésének biztosítása végett elhatározták, hogy a helyi főnököket három évnél gyakrabban ne váltogassák.

A szegénységgel küszködő rajnai tartomány nagykáptalani

[33] Habitus ex sericeo panno alioque pretioso, calcei alti, fibulae argenteae, pilei exotici, uti et Pileoli parvi nigri, Subae nigrae, indusia fimbriata et noduli argentei penitus abnexati sunt ita: ut si subditus in aliquo praemissorum deliquisse deprehensus fuerit, a Superiore puniatur poena carceris, sublatis ei prius huiusmodi vestimentis: Superior vero tamquam dissipator disciplinee Regularis ab officio deponatur." — 1686. jún. 2-án Bánfalván tartott tanácsülés jegyzőkönyve. A. P. Tom III. pag. 69.

[34] A. P. Tom. III. pag. 89—91.

[35] A. P. Tom. II. pag. 16.

[36] A. P. Tom. III. pag. 89.

kiküldötteit visszautazásuk alkalmával a szükséges összeggel és ellátással segítették meg. Javasolták a sátoraljaújhelyi kolostor templomának rendbehozatalát és megerősítését, mert az ellenség minden díszétől megfosztotta oltárait, szószékét „tönkresilányította".

A török állandó támadásának kitett és neki évente 90 forinttal adózó elefánti kolostor szerzeteseinek létszámát s a reá kivetett rendfőnöki járulékot csökkentették.[37]

A superiorok meg nem értő működése miatt elégedetlenkedő vicsápi jobbágyok állandóan szökésben voltak; házaikat elhagyva a törökhöz szöktek át s inkább azokat szolgálták. A mánkóci jobbágyok is ugyanezt tették, mivel őket az érsek jobbágyai állandóan zaklatták.[38]

A pöröktől és adósságoktól agyonzaklatott csáktornyai monostor vikárius helyett egyszerű superiort óhajtott főnökéül, hogy a szegény monostor szükségletein segítsen. A terebesi monostor állandó főnököt kért, mert a folytonos változtatás miatt nem tudott anyagilag talpraállni.

b) *Kiváló pálos egyéniségek a XVII. század végén.*

Az előre bocsájtott rövid curriculum vitaekből és a nagykáptalanokon hozott határozatokból és elhangzott indítványokból is megállapítható, hogy a rend kormánya ebben a hol a Thökölytől és a töröktől, hol pedig a protestántizmustól állandóan zavart korszakban erős kezekben nyugodott s a rendtagok élete is helyes mederben folyt: betölthették szent hivatásukat. Az Acta Paulinorum kéziratos köteteit s Benger Annaleseit olvasgatva a lelkes, szorgalmas és hivatásuk magaslatán álló pálosok egész serege felett tarthatunk szemlét e korszakban. A névtelen hősöket, akik saját maguk legyőzésében vitézkedtek elsősorban, hogy embertársaik lelki üdvét szolgálhassák, méltán megilleti, hogy legalább nevük kerülje el az enyészetet, bár nem a földi, hanem az örökélet számára gyűjtötték érdemeiket. E földön, a siralom völgyében, semmi dicséretre sem számítottak; minden cselekedetük in specie aeternitatis, a katolikumot és a nemzeti eszmét szolgálta. A mai ember számára egészen idegen világban járunk közöttük, a kötelességteljesítés, a hit és emberszeretet eme felkent bajnokai között, kik egyéni kényelmet, életbiztonságot félrevetve jártak a világban, az elvilágiasodás veszedelme nélkül, szivükben legféltettebb kincsükkel, a hit hatalmasan sugárzó erejével, amit azonban minden halandó lelkében lángra lobbantani

[37] A. P. Tom. II. pag. 31—32.
[38] A. P. Tom. II. pag. 35.

leghőbb vágyuk volt. A térítés, tanítás, tudományos irodalom művelése, lelkipásztorkodás voltak azok a főbb területek, amelyeken át ható erejük a világba sugárzott, melyet javítani, emelni akartak, anélkül, hogy szennyéből lelkületük lehér köntösére bármi is rátapadt volna.

A *lengyel* atyák közül a kiváló szerzetesi egyéniségek egész sora magaslik elénk e korszakból. *Klekovsky Dénes* több lengyel kolostor perjele és rendfőnöki tanácsos, *Ligesza Szaniszló*, czenstochowai perjel, *Mstovi Bálint* kiváló szónok, Czenstochowa alperjele, majd az oporowói konvent buzgó tagja († 1676), az életszentség hirében álló *Grodzki Mihály*, a Szent Borbáláról nevezett noviciátusi kolostor perjele, a kari zsolozsma lelkes ápolója († 1688); *Jarossovski Konstantin* lengyel tartományfőnök, akinek a vieruszovi kolostor és templom rendbehozatala körül voltak nagy érdemei († 1687); *Babeczky Angyal*, a czenstochowai sekrestye helyettes vezetője, majd varsói alperjel, a virrasztásnak és a kari zsolozsmának buzgó gyakorlója († 1691); *Dymalski Romuald* czenstochowai sekrestyés és a máriakincs hű őre, majd renditanácsos, († 1685); *Dussinski Hillarion* a jóravaló jasinskói lelkipásztor († 1685); *Kern Jeremiás*, akit térdelve, kezeiben a keresztet szorongatva holtan találták cellájában († 1691); *Grebinski Máté* a szentéletű krakói perjel, aki Szent Szaniszló sziklája köré négyszögű kolostort építtetett, a kolostor halastavát pedig, melybe a király nekivadult katonái a szent feldarabolt tetemét hajigálták, nagy költséggel kőfallal vétette körül. Alperjelsége idején a czenstochowai kolostorra, amely huzamosabb ideig szükséget szenvedett, ismét ráragyogott a szerencse s a bőség. A századvég lengyel pálosainak sora azonban nem lenne teljes, ha nem említenénk meg a tudományszomjas *Miknicza Thádét*, az olmützi teológia kiváló növendékét, aki a czenstochowai tűzvész alkalmával (1690) elégett könyvei miatt támadt bánatában súlyos betegségbe esett és a wieruszovi kolostorban halt meg (1690), továbbá a nemzeti hősként emlegetett *Bleszinski Mátyás* teológiai doktort, aki Czenstochowa 1655. évi ostromakor kolostora megbízásából az ellenséges svédek vezérével tárgyalt rendtársának *Malachovski Zakariásnak* jelenlétében. Mikor az ellenség vezérének méltánytalan feltételeit nem fogadta el s ezért másnapra halált mondott fejére, bátor lélekkel kérdezte: „Miért nem halunk meg ma? Miért leszünk csak holnap Isten, király és a haza áldozatai?" († 1692). A kimagasló egyéniségek közé soroljuk *Krasuski Izidor* († 1705) tartományfőnököt, a czenstochowai kolostor védőjét, aki a svédek támadása idején a czenstochowai kolostor tornyát érccel fedette be és kitünő szerkezetű órát helyeztetett rá; *Mlinarski Kajetánt* († 1705), aki az eretnek svédek kegyetlen kínzásai közben halt vértanu

halált. Tudományos képzettségeért és aszkétikus szelleméért említjük meg *Gruskovics Tóbiást* († 1699), Czenstochowa perjelét, a tartományfőnök helyettesét, aki hosszabb ideig a morális, filozófia és a teológia tanára volt Czenstochowában, a kormányzás terén pedig közismert tapintatosságával járt el; *Stassewsky Illést* a morális tudós tanárát, aki a cilicium-viselésben és a test különböző fajta mortifikálásban vált ki († 1675); *Wielevsky Anselmet*, a varsói konvent kiváló szónokát, akit tiszta élete miatt „innocens acinna"-nak neveztek († 1699); *Macarius Musicust*, szintén eme konvent tagját, aki melléknevét nem a zenéről, hanem lelki életének összhangjáról nyerte, († 1699); *Lorkovics Szaniszlót*, aki prelátusi rangjáról lemondva lett pálossá s mint varsói perjel állandóan a munkában keresett enyhülést († 1690); *Marhin Sámuel* glogaui perjelt († 1705) és rendi tanácsost, *Nayman Özséb* czenstochowai kincstárost († 1705), *Dryevics Fábián* lengyel tartományi titkárt, a glogaui kolostor perjelét, a kiváló matematikust († 1695); *Tarnovski Józsefet*, a híres lengyel grófi család sarját, aki 2000 lengyel forintot adományozott a vieluni konventnek, ahova édesanyját temették, mint perjel pedig a fából épült rendházat kővel építtette át († 1704); a szivjóságáról híres *Suhocky Processus* lengyel magisztert, († 1704); az életszentség hírében álló *Chwalbecki Bogoslait*, aki példájával, kiváló teológiai tudásával, nagyszerü szónoki képességével, mint újoncmester sok derék szerzetest nevelt tartománya számára. († Varsó 1691); *Csehovics Tóbiást* († 1703), az ötszörösen megválasztott tartományfőnököt, akinek az 1690-ben leégett czenstochowai kolostor diszítése és fényének emelése körül voltak nagy érdemei; *Lancsevszki Faustint*, a kiváló pincsovi szónokot és misszionáriust, aki főleg a ruténeket térítette s vagy huszonnégy templomot szerzett vissza Egyházának († 1680); *Rembicki Ádámot*, a betegek szeretetteljes ápolóját, aki a mindenkitől undorral megvetett fekélyes embert szeretettel ápolta († 1672); *Uher Benedeket* a krakói rupellai konvent tagját († 1677); *Kidrzinsky Jakabot*, *Ripinszky Eleket*, *Stipulszky Ádámot*, akik a pestisek ápolása közben maguk is a pusztító kór áldozataivá lettek († 1680.)

A *horvát kolostorokban* is igen sok kiváló szerzetes élt ezekben az években. Ezek közül a horvátországi főnemesség körében nagy tekintélynek örvendő *Grabantovics Ferenc* perjelsége idején a szveticei és remetei kolostor épületét hozta rendbe, a csáktornyai rendházat pedig valósággal újjáépítette. A kőrösmegyei születésű *Klancsec Miklós*, a lepoglavai, máriavölgyi, bánfalvai és remetei monostor vikáriusa, illetőleg perjele, majd rendi tanácsos és a rendfőnök horvátországi teljhatalmú megbízottja is igen sokat fáradozott a reábízott kolostorok épületének rendbehozatala körül. Így a remetei kolostorra

emeletet építtetett. Itt említjük meg a pálosok büszkeségét, a szentnek tartott *Borkovics Mártont* és a kapronci (Északszlavonia) születésű *Portenberger Jánost* (1647—1684). Az előbbi magas rendi és egyházi méltóságokat ért, az utóbbi pedig az életszentség kétségbevonhatatlan jeleit adta már életében. Kőrösön, ahol nővérénél nevelkedett, annyira megszerette a szigorú pálos szerzeteseket, hogy ő is a remetei kolostorba lépett. Alázatos lélekkel alacsony munkát végzett a rendben. Az önmegtartóztatásban, a szigorú bőjtben s a maga mortifikálásában vált ki. Engedelmes, türelmes s a fájdalmakat szónélkül, szinte örömmel tűrő szerzetes volt. Szilárd hite és mélységes tisztelete Szűz Mária iránt nemcsak rendtársai, de a nép körében is közismert volt. Rómában, ahol ő a kulcsár tisztét töltötte be, főnöke nyiltan mondta róla: „Tudom, Rómában sok szent van, de ez egy azok közül". — Előre megmondta halála napját. Benger állítása szerint, miként Szent Pál püspök halálakor, a szobácska, melyben holtan feküdt, megremegett és ablakának felső üvegei kihullottak.

A kiváló horvát pálosok galériájában találjuk a főnemesi családból való *Rattkay Miklóst*, Rattkay Miklós báró és Gaisrugg Rosina grófnő fiát, aki a noviciátus elvégzése után Horvaczka nevű atyai birtokán tüdősorvadásban halt meg († 1620); a zágrábi nemes szülőktől származó *Jambrehovics Lászlót*, aki csáktornyai perjel, lepoglavai teológiai tanár, majd rendi tanácsos lett s nagy tudásáért „Sydus Paulinum"-nak nevezték s egyben a rend legtanultabb férfiának tartották. Életszentsége és tudománya miatt közmegbecsülésben volt része. Zebecz Gergely zágrábi kanonok mondta róla halálakor: „Nem akármilyen atyát, hanem második Aquinóit vesztettek el." E korszakban élt *Bessenyey Miklós* szveticei perjel, az engedelmes, szelíd és alázatos szerzetes és *Jankovics Anselm* rendi tanácsos, aki a bécsi teológiát elvégezve bánfalvai prokurátor, majd ulimai, bánfalvai, csáktornyai és lepoglavai perjel lett. Nevéhez fűződik a lepoglavai monostor épületének (1675) és kertjét övező falának építése. Kortársai *Francsák István* a petrini, majd peschini plebánosból lett híres pálos szónok († Remetén 1692), a háromszor ulimai perjellé választott *Bogarics Simon*, aki a templomépítés körül szerzett érdemeket s a kolostort is három emeletesre növelte († 1692); a nemesi családból származó *Jellasics Cyprián* remetei vikárius, aki mint ulimai, majd lepoglavai perjel a gondjaira bízott kolostorok gazdasági állapotát hozta rendbe annyira, hogy az 1685. évi éhinség idején a szegény népet kolostora helyzetéhez képest gabonával és pénzzel segíthette, majd a remetei és lepoglavai templomokat is Patasics Helena bőkezűségéből rendbehozatta és ékesítette is (1692); a kőrösi születésű *Martinek István* remetei magiszter,

kőrösi perjel, majd remetei vikárius, a remetei szent-rózsafüzér társaság megalapításával és a kolostor épületének bővítésével tette nevét emlékezetessé († 1697); *Valentekovics Tamás*, Borkovics gyóntatója, magisztersége, majd szveticei perjelsége idejét tette életszentségével emlékezetessé († 1697). Említést érdemel *Jurissevics Jakab* is, aki Olmützben tanár, majd vagy harminc éven át különböző rendházak perjele volt. A remetei kolostornak három ízben is volt perjele. Mint renditanácsos és a rendfőnök meghatalmazottja a horvát kolostorok együttes kormányzása terén is kivált. Ez az érdemes férfiú öreg napjaira a lepoglavai kolostorban vonta meg magát s mint egyszerű konventuális. semmi kedvezést sem fogadva el, szigorú szerzetesi magányban élte le élete hátralévő napjait († 1700).[39] *Selegovics János* († 1705) csáktornyai, kőrösi és szveticei perjel, a török pusztította kamenszkai templomot hozatta rendbe; *Szalarics György* lepoglavai perjel,[40] *Buziakovics Lőrinc*[41] († 1705) és a kőrösi születésű *Sztrucsics Jakab* kőrösi perjel (1684) kiváló szónokok voltak. Ez utóbbinak egész tanári működését Szent Bernát szava irányította: „A tanítás szeretet nélkül felfuvalkodottá tesz, a szeretet tanítás nélkül téved." [42] Tudós tanártársai közül *Spolarics Mihály* és *Csephics László* tüntek ki pedagógiai tevékenységükkel (1705). A varasdi születésű *Selegovics Mátyás* híres térítő volt. Csáktornyai alperjel korában Zrinyiné Széchy Erzsébetet térítette meg, s mint bécsújhelyi perjel Lipótnál oly nagy kegyben állt, hogy a pálos kolostorok elhanyagolt helyzetét személyesen tárhatta fel az uralkodó előtt. Stridót is ő szerezte Lipót segítségével a csáktornyai rendház számára. Ugyancsak tőle nyert 1000 forintot a lepoglavai főoltár aranyozására. 1675-ben vikárius generális lett. Élete utolsó két évet Máriavölgyön töltötte betegen, de példás szerzetesi fegyelemben. Ott is halt meg 1682-ben.[43] A zágrábi születésű *Sitius Gergely*, aki több konventnek, így a csáktornyainak is alperjele volt, a dráva-muraközi pestisnek esett áldozatául. Mikor ő is megkapta a pestist, visszavonult a kolostor cellájába és buzgón készült a halálra († 1681). A zágrábi születésű *Horváth Gellért* is a lepoglavai pestis áldozata lett († 1638). *Nemesy Pál* életszentségével világított. 1699-ben Remetén halt meg. 1704-ben a megtelt kripta sírjait felnyitva, romlatlan állapotban talált testét a szent kereszt oltára alá helyezték. A reicsai születésű *Kupinics Máté* magyar tartomány-

[39] Benger i. m. megfelelő helyei.
[40] U. o. pag. 385.
[41] U. o. pag. 460.
[42] Sermo 69 in caut.
[43] Benger i. m. pag. 207.

főnök, teológiai tanulmányait a prágai Károly Ferdinád egyetemen végezte, majd hazájába visszatérve különböző monostorokban sikerrel tanította a filozófiát és teológiát. Ezért rendfőnöke mindkét tudomány doktorává avatta. A rend nagyszombati teológiai intézetének egyideig tanulmányi felügyelője és a rendház superiorja, majd máriavölgyi perjel, rendi tanácsos s a magyar tartomány főnöke lett. Ez a rendkívül tudós, magát folytonosan képző és egyben mélyen vallásos és hivatása magaslatán álló szerzetes valósággal a régi remeték szigorú és egyszerű életét élte. Igen kedvelte a kari zsolozsmát. Szabad idejében főleg teológiai könyveket olvasott († 1714. Felsőelefánt).

Az *isztriai* pálosok között is sok kíváló egyéniség akadt e korban. Így a zagoriai születésű *Petracsics Károly* isztriai tartományfőnök, aki magas méltóságát lepoglavai magisztrátussága, tanársága és csáktornyai perjelsége után nyerte el; a liburniai származású, nemes születésű, példás életű *Spigliati János* († 1702 Segnia), isztriavinodoli tartományfőnök, a szerzetesi élet fegyelmezettségének szigorú őre, az isztriai rendházak anyagi ügyeinek gondos rendezője, aki a Szent Péterről nevezett erdei monostor lázongó jobbágyait hatásos beszédével fékezte meg († 1677); *Czere Pál* konverzus, a Máriatisztelet buzgó terjesztője és a betegápolás fáradhatatlan hőse, aki engedelmességével, szelídségével, a hallgatás pontos betartásával rendtársai példaképe volt; a grabniki (Isztria) születésű *Mogovics Jeromos*, aki zágrábi kanonoki stallumát hagyta oda s a rendbe lépett († 1696). A bécsi Pázmáneum e kitűnő növendéke mint monyorókeréki plébános több protestáns családot térített vissza az Egyházba. Majd Borkovics zágrábi püspök határozott kívánságára a zágrábi egyházmegye szolgálatába lépett. Az isztriaiak közül még csak *Antolschah Zakariás* († 1698) zenggi perjelt és isztriai tartományfőnököt és a csehek közül *Klunschanski Kristófot* említjük. Az előbbi ügyesen kormányozta tartománya rendházait, az utóbbi kapitányi rangjáról mondott le s lépett a rendbe († 1698).

A kíváló *német* és *osztrák* pálosok közül a következőket említjük: *Francz Miklóst*, a svábrajnai tartomány főnökét, aki a grünwaldi coenobium új épületét emelte (1670), Kappelben pedig parochiális joggal templomot szerzett rendjének (1677). *Weixler Rudolfot*, aki több ízben is volt tartományfőnök s a háborúban elpusztult langnaui monostor újjáépítése fűződik nevéhez (1688); Veringer Marián langnaui perjelt († 1698); a bécsújhelyi születésű *Saurer Menyhértet*, aki szent életével társainak példaképe volt. Ez utóbbi több kolostorban perjelkedett. Nem törődött az anyagiakkal, inkább a reá bízott szerzetesek lelki életével. A bécsi születésű *Guarient Felicián* bécsújhelyi

és rannai perjel, két ízben is rendi tanácsos, majd többször rendjének prokurátor generálisa volt a császári udvarban. Különösen a woborzistei (Csehország) monostor alapítása körül fáradozott sokat († 1701).

A *magyarok* közül a magasívelésű szerzetesi egyéniségek hosszú sora bontakozott ki ebben a korszakban. Ezek közül felemlítendők a veszprémi *Acsády Bonifác* pápai hitszónok, sasvári misszionárius, a sárospataki pestisesek lelki támogatója, majd kisvárdai misszionárius († 1671). *Cseppelényi* György († 1674), *Török Márton* († 1674) és nemeskosztolányi *Szvetenay Miklós* († 1673) hitükért vértanúságot szenvedtek. Az alázatos és kitartó, protestánsból pálos szerzetessé lett *Rohonczi János*; *Seszták Adrián* késmárki missziós, a buzgó gyóntató, öregsége vakságának megbékélt viselője († 1698); *Dubniczky Gergely*, a szelíd és jólelkű misszionárius, aki mikor az eretnekek fogságába került s a bilincsek lábairól csodálatos módon önként hullottak le, maga vitte oda fogvatartóihoz kérve őket, hogy jobban erősítsék meg azokat rajta[44] (1676); *Bedics Antal* bánfalvai noviciusmester, lepoglavai és nagyszombati teológiai tanár, aki a világtól annyira elvonatkozott, hogy még a forgópénzt is alig ismerte, kiváló szónok volt s végtelenül szerette a vallásos tárgyú beszélgetéseket († 1675); *Turkovics Mátyás* több rendfőnök titkára, igen buzgó tanár († 1684): a grófi családból származó *Kéry János* († 1685) magas egyházi méltóságok betöltője; *Nagy Imre*, aki két ízben is rendfőnök-helyettes († 1688) volt; a muraszombati születésű *Kelcz Miklós* Csáktornya, Pápa és Elefánt perjele, aki 1664-ben Elefántot hősi lélekkel védte a török ellen († 1692); Jakabfalvi *Jurkovics Márton*, aki ügyes és sokoldalú ember volt s a terebesi, pápai perjelséget, bánfalvai magiszterséget, rendi tanácsosságot viselte, majd az északmagyarországi misszió buzgó munkatársa lett, s kit az eretnekek nagy térítő eredményei miatt halálra kerestek († 1699); a veszprémi *Ladányi László*, ez a „Krisztus csatasorában igen kipróbált katona", aki a misszió terén, majd a máriavölgyi rendház kormányzásával mint perjel szerzett rendjével szemben elévülhetetlen érdemeket;[45] *Wolmuth Bernát* († 1714) magyar tartományi tanácsos és elefánti perjel, aki rendje minden ügyével teljesen tisztában volt s egyben a világi jogi irodalomban is alapos jártasságra tett szert, s aki mint kiváló szónok az eretnekek térítése terén igen szép eredményeket ért el; *Rácz István* erdélyi misszionárius († 1719. Sátoraljaújhelyt), aki a nagy katolikus paphiány idején plébánia vezetésére is vállalkozott; *Gnadt Péter* a magyarországi és erdélyi misszió lelkes

[44] U. o. pag. 144.
[45] U. o. pag. 458.

munkása és noviciusmester, varrannói perjel, aki szeretetteljes egyéniségével úgy rendtársai, mint a világiak előtt közszeretetben állott. Újhelyt és Erdélyben is önként ápolta a pestiseseket. Nagyarányú térítőtevékenységre tekinthetett már vissza, mikor Illyefalván a pestisesek ápolása közben meghalt († 1719). A szeretetreméltó *Bolla Ágoston* († 1724), a tartománynak tizenhárom éven keresztül volt helyettes főnöke, a magyarországi missziónak sok évig vezetője s vagy harminc éven át különböző konventek[46] perjele († 1724 Márianosztra). A kopházi születésű *Weinacht András* († 1714) a bécsi egyetemen végezte el a theologia speculativát, Bánfalván prokurátor, majd Csáktornyán perjel lett († 1695). Ez utóbbi helyen a leégett rendházat helyreállíttatta és anyagi ügyeit is rendezte, majd bánfalvai perjel lett. Okos és bölcs előrelátásának tudható be, hogy a kolostort fenyegető veszedelmekből a pálosok sértetlenül kerültek ki, így 1708-ban is, amikor Rákóczi kuruc katonái támadták meg a kolostort. Minden gondja a sok veszedelem között is a vallásos élet elmélyítésére irányult. Buzgó utánjárásával a Kersnerics- és Rosonics-féle nagyobb alapítványokat szerezte meg kolostora számára. Elefánti perjel korában is hasonló buzgalommal járt el a rendi közjó érdekében. Az ügyekben való jártasságáért és szelíd természetéért rendtársai nagyon kedvelték őt s tanácstagsággal tüntették ki. 1714-ben halt meg, mint a máriavölgyi rendház alperjele. Kortársai közül kivált *Galovics Mihály* nezsideri perjel († 1725), aki II. Rákóczi Ferenc felkelése idején higgadt viselkedésével az ellenség pusztításaitól óvta meg rendházát; a zohori születésű *Havran Özséb* († 1726 Nagyszombat) híres máriavölgyi szónok és alperjel, majd bánfalvai és elefánti perjel, aki mély lelki életet élő, sokat böjtölő, magát állandóan mortifikáló szerzetes volt. A szerzetesi erények gyakorlása terén valóban rendtársai előtt ragyogó példakép volt. Itt említhetjük meg *Thuri Imre* nagybányai konverzust († 1710), az exorcista hírében álló *Pongrácz Mihály* máriavölgyi filozófia tanárt († 1697), a galyári születésű, életszentség hírében álló *Hnatovics Ágost* varannói perjelt († 1711), Máriavölgy híres szónokát, a misszió és rendkormányzás terén kiváló s egyben szentéletű *Barilovics Lajost* († 1711), *Malonyai Pált*, a nagyszombati teológia tanárát, aki különböző rendi tisztségek után lett a magyar tartomány főnöke († 1722. Elefánt). Valamennyi közül azonban messze kimagaslik *Széchenyi Pál*. Ő 1662-ben lépett a rendbe. Bécsben filozófiát, Rómában teológiát tanult, majd Máriavölgyben a filozófia, 1673-ban pedig a Nagyszombatban újonnan alapított intézetben a teológia tanára lett. A tudós férfiú hamarosan bánfalvai per-

[46] Sátoraljaújhely, Elefánt, Bánfalva, Pápa.

jel, majd rendi tanácsos lett. Egyidőben a ciszterciek rendjébe hívták s a szentgotthárdi apátságot ajánlották fel neki. Ő azonban állhatatosan megmaradt rendjében: „Sem hitemet, sem szerzetemet nem változtatom meg soha", szokta ilyenkor mondogatni. Nagybátyjának, Széchenyi György esztergomi érseknek utánjárására 1676-ban pécsi püspökké nevezték ki s ugyanekkor, mivel Pécs török megszállás alatt állott, az esztergomi érsek, hogy püspökhöz megfelelő módon élhessen, a szentgotthárdi apátságot is neki adta. 1687-ben veszprémi püspök, 1703-ban pedig kalocsai érsek lett, de a veszprémi püspökség adminisztrációját is megtartotta. Lipót, majd I. József is sokszor kérték ki tanácsát fontos állami ügyekben. Rákóczi és az uralkodóház kibékítésén is sokat fáradozott. Az uralkodó a bíborosi méltóságra is ajánlotta, de mielőtt ezt elérhette volna, meghalt. Az egyházi és világi jogban való jártassága miatt nagy tiszteletben állt a nemesség előtt. Keresztély Ágost bíboros hercegérsek minden fontosabb kérdésben kikérte tanácsát, az ország főurai pedig, akár az országgyűlésen, akár magánbeszélgetésben nyilatkozott, ellentmondás nélkül fogadták meg tanácsát († 1710 Sopron).

De igen sok *írója* is volt a rendnek ebben a korszakban. Ezek a tudományos élet több ágában is kitűntek s magukra vonták kortársaik figyelmét.[47] Zimics Andrást, Fráter Lajost, a lengyel Bidrzikovszky Gáspárt, Vielkoviecko Miklóst, Goldonovsky Andrást és Tallián Pétert a czenstochowai Madonna ihletett írásra. Irodalmi munkásságukkal a Mária-kultusz emelésén nem csekély eredménnyel fáradoztak.

Teretius György, Jaskay János, Grieskirchner Ferdinánd, Mlineti Ferenc, Meislseder Ferdinánd, Nagy Imre, Kollecsány Ádám, Portenberger János a teológiai, morális és vitairodalom gazdagításán fáradoztak s munkásságukkal valósággal irányt szabtak a katolikus egyház régi fényének helyreállításán fáradozó rendtársaiknak. Klodavsky Paulint, Lobsinszky Dénest, Kordecki Ágostont, Eggerer Andrást, Borkovics Mártont, Landor Lászlót, Sotarevics Bertalant, Vanoviczy Jánost, Wesolovsky Szaniszlót, Niesporkovics Ambrust, Leipold Benedeket, Krisztolovecz Jánost irodalmi munkásságukban főleg a rendi események megörökítése lelkesítette.

Koncsicki Albint az egyháztörténelem, Kéry Jánost a nemzeti történelem fontos eseményei, a filozófiai irodalom fogasabb kérdései foglalkoztatták.

Belostenecz János, Stavicki Sebestyén, Traffarovics Károly a szónoki, Feiczinger Lipót a liturgikus, Mallesics Gáspár

[47] A rend íróiról és irodalmi törekvéseikről a II. kötetben külön fejezetben számolunk be.

az egyházjogi és morális irodalom, Sternievicz Arnulf és Bolla Péter a vallásos líra terén munkálkodtak elismerést érdemlő buzgalommal.

c) *A rend gyarapodása és terjedése külföldön és hazánkban.*

Ebből a seregszemléből is látható, hogy a századfordulón a rendnek lelkiekben hatalmas erőtartalék állott rendelkezésére. A rendtagok nagyarányu munkásságát pedig nyomon követte a rend fokozatos terjedése és anyagi emelkedése,

Ha egyebet nem is veszünk tekintetbe, csupán azt, hogy a rend három idegen országban: Csehországban *Woborzistén* Poroszországban *Topolnán* és Litvániában *Wlodavieben* teret hódított, azokban az országokban pedig, melyekben már régebben megtelepedett, például hazánkban is, egyrészt több új kolostora támadt, másrészt a régiek anyagiakban szintén lényegesen gyarapodtak, meg kell állapítanunk, hogy a mostoha viszonyok ellenére is, melyeket főleg a Thököly felkelése, a protestánsok erőszakoskodásai és a török ellen indított háború idézett elő, komolyan számottevő a rend emelkedése. Kétségkívül igen nagy része van ebben elsősorban Buda felszabadítójának, *XI. Ince* pápának, aki speciális bullában szólította fel őket, hogy követeljék vissza régi birtokaikat a protestánsoktól s hozzák rendbe azokat[50] (1679). Világosan látjuk a rend századvégi emelkedését, ha áttekintünk az alapítások és adományozások adatain. *Horvátországban* a remetei kolostort 1675-ben Brezarits György és Kupinics Kristóf zágrábi kanonokok, továbbá a zágrábi püspök várnagya, Hukovics Péter adományozták meg, 1680-ban pedig a kolostor templomát Rucsicsné Patacsics Ilona költségén javították ki. A *cirkvenicai* konvent Lipót király határozott felszólítására nyerte vissza a Zrinyiek által eltulajdonított néhány birtokát (1678). A *lepoglavai* monostor Szabóki Baltazár özvegyétől, Gereczy Borbálától végrendeletileg 1000 császári aranyat kapott, Draskovich János gróf pedig ugyanitt a lorettói Szüz tiszteletére kápolnát építtetett (1693).

Az *ulimai* (Csehország) konvent jelentősebb pénzadományokhoz jutott (1681). Czenstochowában pedig Sotarevics Miklós tartományfőnök buzgólkodására *pálos nyomda* létesült.

Hazánkban különösen az északkeleti részeken erősödött a rend. A *terebesi* monostort Forgách Zsigmond özvegyének Batthyány Borbálának alapítványa gazdagította (1678). A

[48] V. ö. A. P. Tom. III. és Benger i. m. megfelelő helyei.

[49] Benger i. m. pag. 159.

[50] U. o. pag. 167.

késmárki pálos háznak Bársony György püspök a liszkeni hegyen szőlőt adományozott (1678). Lipót király ezidőtájt hagyta jóvá *sárvári* birtokaira vonatkozó megegyezésüket Draskovich Miklós gróffal, aki Szentpéterfalváért és Gyármánosért 8000 forintot adott a rendnek, hogy ezen az összegen megfelelő fekvésű birtokot, illetőleg földeket vásároljanak.[51] 1688-ban pedig a király jóváhagyásával egykori *székesfehérvári* házukat is megszerezték, amely a hódoltság idején a csatkai kolostorhoz tartozott. Gondozására Nagy Imre vikárius Tompa Andrást küldte ki. Mivel azonban a rend nem tudott a városban megerősödni, helyét hamarosan a ferenceseknek adta át, akik viszont a jezsuiták kezére adták a kolostort.[52] Nem járt ilyen sikerrel letelepedési kisérletük *Egerben*.

A Fertő-tó mellett a *nezsideri* rendházat ekkortájt alapította Hamerla György (1686). A kolostoralapítás céljaira nemesi udvarhelyét, Gálos községben husz hold földet és 3000 magyar forintot adományozott azzal a kikötéssel, hogy a rend építtessen kisebb templomot, melyben két pap lássa el az istentiszteletet. A birtokbaiktatás ténye már a következő évben meg is történt, Kopp Viktor bánfalvai perjel vette át a rendházat, valamint az alapító által Gálos községben adományozott húsz jobbágytelket. Hamarosan több adományozás is érte a kolostort. Sibey Tamás nezsideri plébános szőlőt (1711), Ruskovics Márk pandorfi plébános 400 forintot (1707) adott fenntartásra.[53] A *sopronbánfalvai* monostor birtokaiért folyó pör a század elején nyugvópontra jutott. Bratulics Simon rendfőnök ugyanis a rendre nézve semmi haszonnal nem járó hosszas pörösködést végül is megúnva 1610-ben egyességet kötött a soproni polgárokkal, melynek értelmében a város a már életrekeltett kolostornak négy hold földet adott. Ez egyesség után hamarosan ismét kiújult a pör, amely véglegesen csak 1666-ban fejeződött be, amikor a város a kolostornak 50 évre évi 50 öl tüzelőfát kötött le. A kolostorhoz csatolt sopronkertesi birtokok ügyében pedig a következő évben kötött sikeres egyességet Nagy Imre perjel Esterházy Pállal, aki 8000 forint fizetésére kötelezte magát. A pálosok bánfalvai vagyona ebben az esztendőben vétel útján is gyarapodott. Alsó-László és Kéthely községek határában 14

[51] Chronotaxis c. V. n. 9.

[52] A. P. Nesider n. 10. Az alapító halála után (1689) adományozását nővére és ennek fia, Ravasz István perrel támadták meg. Lipót Kollonits Lipót és Korompay Péter vezetésével bizottságot küldött ki az ügy kivizsgálására, melynek döntése a pálosokat vagyonukban meghagyta. A. P. Tom. III. pag. 210. és A. P. Nesider n. 10. 21. 12. — V. ö. Rupp i. m. I. 502. l.

[53] V. ö. Rupp i. m. I. 485. l.

fél és egy egész jobbágytelket, egy nemesi udvarhelyet és malmot vásároltak. Ezeket a nagyértékű javakat 1676-ban Esterházy Pálnak adta át a rend, azzal hogy a rátáblázott 5000 forint teher kamatainak fizetését vállalja. Ettől kezdve Keresztúr várurainak, az Esterházyaknak kezén voltak a rend e birtokai.[54] A *sátoraljaújhelyi* monostor többeknek (Marinyi István, Nádasdy László stb.) adakozásából gyarapodott (1693), majd báró Meléth Pálné Putnoki Magdolna Szabolcsban adományozott birtokrészeket a rendnek.

A XVII. század török harcaiban több ízben is megrongálódott *telsőelefánti* kolostor újraépítése is erre a korszakra esik. A rendi évkönyvek feljegyzései szerint többször esett át ez a kolostor izgalmas megpróbáltatásokon. 1663-ban nagyobb portyázó csapat vette körül a várszerűen erősített kolostort, melyet aránylag kicsiny *fegyveres* csapatával bátor lélekkel védett meg *Nagy Miklós* helybeli vikárius. A bátor férfiú, aki nem rettent vissza attól sem, hogy Erdődy Gábor gróf özvegyét máriavölgyi zarándokútjára a háború ezernyi veszedelme között elkísérje,[54] a portyázó hadak elől bújkálva tért vissza kolostorába. Parancsára a templomi értékeket éjjel titkon Ghymes várába szállították s mindaddig ott tartották, míg a veszély multával Kelcz Miklós vikárius vissza nem hozhatta teljes sértetlenségükben. A török folytonos mozgolódása miatt az elefánti szerzetesek biztonságosabb helyekre menekültek. A kolostor lakóinak száma ezzel igen megcsökkent. Egy újabb ellenséges támadás alkalmával már csupán Kelcz Miklós és néhány szolga védte a kolostort. Nem is csoda, hogy ezúttal sikertelenül. A török elfoglalta a kolostort, az élelmiszereket elrabolta, a szerzeteseket azonban nem bántotta, sőt a rejtekhelyéről előhurcolt vikáriust embereivel együtt szabadonbocsátotta.[55]

Mikor már a török Budáról is kiszorult és javában folyt a felszabadító háború, építtette újra Mihalsky Rafael rendfőnök a harcokban erősen megrongálódott kolostor falait[56] (1687). Ez időtől kezdve ismét néhány békés év következett a kolostor életében. Az ország lassú felszabadulása után meginduló nagy építő tevékenység Elefánton is erősen éreztette hatását. Csakhamar a szomszédos Zobor hegyen, ahol már Szent István korában is éltek jámbor remeték, Jaklin Miklós báró kolostort alapított a kamalduliaknak (1692),[57] akikkel az elefánti pálosok, akárcsak a krakói pálosok a bielaniakkal, igen meghitt barát-

[54] A. P. Elefánt f. 65. OLKO.
[55] Benger i. m. pag. 44—48.
[56] U. o. pag. 243.
[57] Rupp i. m. I. 2. 631 l.

ságba elegyedtek. Komoly szellemi érintkezés támadt itt a két rend között, amit a pálosok elefánti könyvtárában talált „ex eremo Zoboriensi Camald" bejegyzésű nagyszámú könyv is igazol.

A *máriavölgyi* monostor düledező templomának kijavítása is ekkor történt (1680). 1691-ben Szent Anna tiszteletére kápolnát építettek a templomhoz. Ez a kolostor a század folyamán igen sok megpróbáltatáson esett át. Bethlen Gábor, Bocskay István, Rákóczi György, Thököly Imre és a következő század elején II. Rákóczi Ferenc felkelése idején érte több ízben ellenséges támadás ezt a kegyhelyet. 1618-ban pusztították el Bethlen Gábor katonái a templom közepén emelt értékes mauzoleumot, amelybe Báthory Andrásnak, II. Miksa udvari bírájának, Sümeg-, Szatmár- és Szabolcs-megye comesének, Dévény és más várak urának tetemét helyezték 1566-ban bekövetkezett halálakor. A megrongált síremlék márványdarabjaiból emelték remete szent Pál oltárát, amelyet 1722-ben a templom bejáratánál a szent tiszteletére épült kápolnába helyeztek át. A templom főuraink és főpapjaink áldozatkészségéből folytonosan bővült s értékes műemlékekkel is gyarapodott, sőt az ellenséges támadások okozta kár is többnyire mindig bőségesen megtérült. Így a Thököly lutheránus katonái által 1683-ban ledöntött nagy oltárt 1694-ben hozatták rendbe, illetőleg építették újra. Ez év június 27-én szentelte fel Széchenyi Pál veszprémi püspök „a B. Szűz Máriának, az angyalok királynőjének" tiszteletére. Esterházy Imre, a pálosból lett hercegprímás pedig új főoltárt emeltetett, amelyet 1737. jan. 17-én szentelt fel Berényi Zsigmond pécsi püspök.[58] Egyébként Thököly katonáinak támadásai után a templomot és kolostort, melyeket széthánytak és lángok martalékául vetettek, úgyszólván teljesen alapjaiból kellett rendbehozatni. 1698-ban újabb veszély fenyegette a kolostort a zendülők részéről.

Kisebb inzultusok is történtek ebben az időben. Jaskay János máriavölgyi perjel 1648. évi beadványából, amelyet a pozsonyi káptalanhoz intézett, arról értesülünk, hogy Körmendy János vezetésével néhány stomfai polgár erőszakoskodott velük, sőt egyik rendtársukat, Bratulics Simont súlyos tettlegességgel is illették.[59] Más alkalommal a máriavölgyi kolostorhoz tartozó pozsonyi pálosház szerzeteseivel szemben követtek el erőszakoskodást. A katonai részilletmények behajtása végett Maisl János és Strade Lajos pozsonyi polgárok katonai kísérettel, erőszakkal hatoltak be a házba, az ellenszegülő atyákat pedig

[58] Orosz Ferenc: Diarium Ven. Conv. Maria-Thallensis Tom. II. pag. 363. Kézirat az Egyet. Könyvtárban. — Benger i. m. pag. 294. — Kummer László Acta Thallensia tern. 2. p. 6.

[59] A. P. Thall. fasc. IV. n. 20. OLKO.

tizenhét napig tartották fogságban.[60] E kisebb jelentőségű eseményeken kívül nagyobb izgalomban tartották őket *a török háború* esélyei. Mikor 1663-ban a török Párkányt, Újvárt, Lévát és Nyitrát elfoglalta s Morvaország határait is elérte pusztításával, majd 1664-ben, mikor Mariankáig hatolt, nagy izgalom fogta el a Soós Mihály perjelsége és Saera József alperjelsége alatt élő atyákat. Az egykorú feljegyzések szerint éjjel-nappal imádkoztak s úgy látszik sikeresen, mert kolostorukat valahogy elkerülte a török.[61]

A máriavölgyi kolostor lakói azonban hiába fogadták meg a rendfőnök semlegességre intő szavát, több-kevesebb kellemetlenséget mindig el kellett viselniök, hol az egyik, hol a másik hadakozó fél részéről. Szinte megható az a féltő szeretet és aggodalom, amellyel a kegyhely féltve őrzött kincsét, a Mária-szobrot őrizték és gondozták ezekben a viharsujtotta, veszedemes időkben. Valahányszor szorult helyzetbe került a kolostor, a rend főnökeinek első gondja a szobor biztonságba helyezésére irányult. A rendi Annales feljegyzései szerint 1663-, 1664-, 1683-ban őrizték a csodatévő szobrot a közeli Stomfa várában. Ugyanez történt 1697-ben is, amikor a Tokaji Ferenc zendülése és a török újabb mozgolódása miatt Barilovics Lajos rendfőnök, Mácsay Sándor alperjel és a kolostor szónoka, Mikovinyi Ferenc a többiek tudtán kívül a szobrot vaskazettába zártan vitték Stomfa várába, a templom oltárán pedig a szobor sikerült hasonmását helyezték el. Midőn pedig a veszély napjai elmúltak, ugyanolyan titokban csempészték a hasonmás helyébe vissza az eredetit.[62]

II. Rákóczi Ferenc felkelése idején szintén itt őrizték a szobrot. Csak 1708-ban, a trencséni csata után, amikor a fölkelés sorsa már meg volt pecsételve s az ország nyugati részein már nem kellett a harcoktól tartani, hozta vissza Kollenicz András, a rend historikusa és a tartományfőnök titkára.[63]

A század zavaros viszonyai mellett is azonban a templom és kolostor életében sok olyan örvendetes mozzanatról számolhatunk be, amelyek mind a cselekvő hit bizonyítékai. Már Borkovics rendfőnöksége idején tapasztalható a máriavölgyi kolostor fényének emelkedése, ami kiváló vikáriusainak[64] buzgólkodásán kívül elsősorban a barokk vallásossággal együtt-

[60] 1686. ápr. 18: A. P. Thall. IV. 34. OLKO.

[61] Benger i. m. pag. 371.

[62] U. o. pag. 49, 202, 315 és 320.

[63] Orosz Ferenc: Liber historicus Ecclesiae Thallensis kézirat a Budapesti Egyet. könyvtárban. Ab. 179.

[64] Jászky József (1647), Soós Mihály (1666), Klancsec Miklós (1682), Majthényi Pál (1698).

járó gyakori adományozásoknak és anyagi gyarapodásnak tudható be. Psareveczky György Grinaván három szőlőjét, öt rétjét és kőházát (1638), Kossovics Tamás a grinavai Vashegyen (Aizenberg) szőlőjét (1689), Veresmarti pozsonyi kanonok Nagyudvarnok és Küzd között negyven hold földjét (1646), Magyari Mihály bezenicei plébános 1200 forint értékű győri házát (1655), Hatvany Lajos hidegkúti szántóföldjét, Waltlicher Márk egész vagyonát (1654), Lipcsák György plébános stomfai, Valtinger plébános récsei (1671), Kapus Éva Rozina dévényi szőlőjét (1673) adta a monostornak, amelynek a környező dombokon, főleg a dévényi szőlőhegyen már eddig is voltak kisebb birtokai, Mariankán pedig háza. A kolostorhoz tartozó pozsonyi házuk is ezidőtájt részesült nagyobb adományozásban. Gróf Sigray Ferenc az atyja által házuk rendbehozatalára adományozott 2000 forintot 1674-ben adta át a pozsonyi pálosoknak azzal a feltétellel, hogy adományozó atyja nevét és címerét a kolostor főbejárata előtt helyezzék el. A vallásos buzgalmáról híres Zichy Péter gróf pedig házát és a szomszédos Szent János kápolnát folyosóval köttette össze, melynek végében a templom szentélyére nyíló oratoriumot építtetett (1712). A monostort ért jelentősebb pénzadományok közül kiemelkedik Lippay György esztergomi érseké, aki 5086 forintot adott, hogy a Lajtán malmot szerezzenek (1648), majd 4000 forintot a rendház céljaira (1649).[65]

A kolostor jelentőségét a XVII. században egyre jobban uralomra jutó barokk szellemen kívül, mely a vallásos érzés és a vallásos művészet fejlesztésének nagyon is kedvezett, főleg Pozsonynak, az ősi koronázó városnak, az országgyűlések színhelyének közelsége igen magas színvonalra emelte. Az itt gyűlésező rendek és a kir. családnak az országgyűléseken résztvevő tagjai gyakran tüntették ki látogatásukkal ezt a messze földön, még idegen országban is híressé vált kolostort. Orosz Ferenc pálos történetíró, a kolostor egykori alperjele (1732) találóan jegyzi meg kéziratban maradt Diarium Thallense c. munkájában: „Nemcsak a polgári és falusi nép, hanem Ausztria, Csehország, Morvaország, Szilézia és Magyarország főnemesei is nagy jámborsággal szokták látogatni ezt a helyet, mikor az ország ügyeiben megbeszélések végett Pozsonyban összejönnek". Uralkodóink közül Nagy Lajoson kívül III. és IV. Ferdinándot, I. Lipótot, I. Józsefet, III. Károlyt, Mária Teréziát és II. Józsefet említi mint olyanokat, akik többízben látogatták meg a hatalmas kolostort és templomot és végezték

[65] A. P. Thall. fasc. I. n. 14. — fasc. X. n. 1. 2. — fasc. XI. n. 1. 2. 5. — fasc. XIV. n. 2. 4. 9. 14. — V. ö. Rupp i. m. I. 170—172. l.

el itt szokásos ájtatosságaikat.[66] A XVII. és XVIII. század vallási életében tehát igen jelentős szerepet játszott ez a kolostor.

A fejedelmi látogatások megszokottságuk mellett is valósággal élményszámba mentek a kolostor jámbor lakóinak életében. Királyaink főleg politikai vagy országos nehézségek okozta gondjaik eloszlatása végett jártak ide, hogy égi segítséget nyerjenek és megnyugodhassanak. IV. Ferdinánd magyar király is ezért látogatta meg 1647-ben a monostort s ugyanekkor megrongált épületének rendbehozatalára is bőségesen adakozott. I. Lipót is a rend igaz barátja volt. Neki köszönhették a pálosok, hogy hosszas utánjárás után 1688-ban Pesten is letelepedhettek. Látogatásai[67] közül különösen az 1668. évi, — ebben az évben kétízben volt a kolostor vendége — emelkedik ki. Ez év január 24-én ugyanis feleségének Neuburgi Eleonórának, József megkoronázott királynak és Mária osztrák főhercegnőnek társaságában mély megilletődéssel végezte el ájtatosságát, melegen érdeklődött a rend helyzete iránt: különösen a rendfőnök elbeszélése nyomán a kegyhely története hatotta meg. Távozása előtt pedig mély vallásos érzést sugalló verses feljegyzésben, melyet egy cédrusfából készült táblán eszközölt, örökítette meg ottani tartózkodását. A vers alá faragott szívalakba pedig Eleonóra császárnő véste be nevök kezdőbetűit (E. L.).

„Excelsa virgo Talensis miraculis clara
Gratiis et favoribus celebris.
(E. L.)
Vera mater et fautrix sacri ordinis
Paulinorum in Hungaria“ [68]

Királyaink példájára főuraink és főpapjaink is sűrűn zarándokoltak ide. Különösen az 1658., 1662., 1687., 1696. és 1712. években tűnt ki a kolostor előkelő látogatóival. Az ország legelőkelőbb urai és hölgyei fordultak itt meg.[69]

Egy ilyen főúri látogatásnak köszöni eredetét a monostor területén épült *Szentforrás kápolna* is. 1696-ban Esterházy Pál nádor Széchenyi Pál veszprémi püspök, az egykori bánfalvai perjel társaságában Makolányi János kir. személynök igaz elragadtatással hallgatta itt Nádasdy László vikáriusnak a

[66] Orosz Ferenc: Diarium ven. Coenobii Maria Thallensis. Kézirat a Budapesti Egyetemi Könyvtárban.

[67] 1659-, 1662- és 1668-ban járt itt.

[68] Grieskirchner Ferdinánd i. m. pag. 64. és Acta Paulinorum Tom. VI.

[69] Neveiket az adományozók sorában közöljük.

szent forrás történetét tárgyaló érdekes elbeszélését. Majd mélységes meghatottságában 1000 forintot ajánlott fel az itt építendő kápolna javára. A vikárius lelkes fáradozása révén a kápolna már a következő évben felépült. Makolányi özvegye pedig 1702-ben díszes oltárt emeltetett ebben a kápolnában, amely teljes szépségében csak 1723-ban bontakozott ki. Ekkor a templomból a kápolnához vezető úton különböző egyének áldozatkészségéből hat kisebb kápolnát építettek, amelyeket Tarnek Mihály, a konvent vasárnapi szónoka, a nem csekély művészi érzékkel rendelkező férfiú vallásos képekkel és feliratokkal ékesített.

Városaink polgársága s falvaink lakossága is gyakran zarándokolt ide a külső fényükben is nem mindennapi ájtatosságok végzésére. Erről tanuskodik a sekrestyében és kincstárban őrzött sok értékes fogadalmi tárgy: ékszerek, koronák, ékköves keresztek, nemes fémből készült láncok, szívek, sasok, virágok, kelyhek, szobrok, lámpák, gyűrűk, egyházi szerek, ruhák stb. Nem óhajtjuk a sok jámbor adakozó nevét felsorolni; csak azokat említjük meg, akiket nevük vagy adományuk nagysága emel az érdeklődés előterébe.

A már említett Frigyes Ágost és Móric Adolf szász hercegeken kívül a hercegek közül a Lichtenstein- és Lobkowitzházak tagjainak és Esterházy Pál nádornak adományait említjük. Az első gyémánttal kirakott koronát,[70] a második papi ornátus számára értékes szövetet, a harmadik aranyból készült gyémántos diadémet ajándékozott a kegyhelynek (1694). Lippay György prímás a kolostor szerzeteseinek megélhetéséről gondoskodott jó ideig. Zongor Zsigmond váci püspök ezüst gyertyatartót és értékes perzsaszőnyeget (1658), Homonnay Borbála 10 forintos aranyérmét (1660), Lippay Györgyné, Ruttkay Andrásné és gróf Bottyán Kristófné egyházi ruhák készítésére esküvői ruhájukat (1661), Balassa Bálint ezüst emléktáblát, gróf Zichy Péter évente annyi forintot ajánlott fel, ahány éves (1694).

A kolostor templomának díszítésére nagyjaink is hoztak áldozatokat. A templom tornya és harangja Simon besztercei plebános, egy nagyobb oltár pedig a pozsonyi kamaraelnök s Bars-megye comese, Lippay Gáspár áldozatkészségének tanújelei. Héderváry János püspök a szentélyt márvánnyal vonatta be, a felsőkórus régi stallumait rendbehozatta, Veres Márton pozsonyi kanonok pedig a szószéket építtette meg. Az alsókórus ülései s a kripta viszont Jaskay János perjelsége idején

[70] Benger Miklós i. m. pag. 499.

[71] A fentiekre vonatkozólag v. ö. Orosz Ferenc: Liber historicus Ecclesiae Thallensis pag. 30—59.

épült.[71] Kéry János rendfőnök édesanyja, Czobor Orsolya grófnő végrendeletileg 8000 forintot hagyott a monostorra, hogy rajta címerével ékesített oltárt emeljenek s ezen hetente egy misét mondjanak emlékére.[72] Barilovics Lajos helyettes rendfőnök is sokban hozzájárult a kegyhely fejlesztéséhez. A Szent Anna kápolnában a szent, a rendház folyosóján pedig arimathiai József tiszteletére emeltetett oltárt (1703), majd két áldoztató kelyhet is adományozott (1709). A szent Anna oltár építésével egy időben díszes rácsot helyeztek a B. Szűz oltára elé, amelyet Thury Imre konverzus igazi művészi érzékkel dúsan aranyozott s a magyar szentekre és a rendre emlékeztető képekkel ékesített. Ekkortájt ékesítették a szentélyt is Lippay Antal gróf vágújhelyi prépost költségén stukkatúrával és festményekkel, a templomot pedig remete Szent Pál életét ábrázoló képekkel (1703).[73]

Legtöbb adomány azonban a csodatévő *Mária-szobrot* érte. Mária tisztelete szobrának gyengéd áhítattal és fiúi ragaszkodással való gondozása jegyében történt itt. A XVII. és XVIII. századból rengeteg kegytárgy adományozásáról maradtak fenn feljegyzések. Az ötvösművészet valóságos remekei voltak ezek a többnyire láncok, gyűrűk, koronák és egyéb ékítmények. Landlskrovetz János, Pálffy Pál nádor könyvelője Mária diadémjára négy font aranyat adott, sőt az ötvösmunka költségeit is vállalta (1660). Jakisich Imre aranygyűrűjét, gróf Erdődy Kristóf, a kir. kincstár elnöke értékes ruhát és arannyal bevont ezüst tárgyakat juttatott a Máriaszobor díszítésére, amelyet 1688-ban aranysugarakkal vettek körül. Esterházy Pál nádor, aki gyakran zarándokolt ide, ékkővel kirakott értékes aranykoronát adott a szobor ékesítésére (1693). Ifjabb Pálffy Miklós ezüstből készült csecsemőszobrot (1707), Koháry István gróf kir. ítélőbíró értékes aranyláncot, III. Károly feleségének bábája ékkövekkel kirakott értékes koronákat ajánlott fel, hogy a fejedelemnőnek fia szülessen.[74]

A XVII. században a pálosok rendházai közül a máriavölgyi kolostor mellett kitartó térítőtevékenysége, a benne lezajlott fontos rendi események és iskolája miatt a *pápai* kolostornak is nagy jelentősége volt. A rendház ügyeinek intézésében a már említett Skotniczkyn kivül *Nagy Imre, Berzeviczy Lajos, Nádasdy László, Jurkovics Márton* és *Szily György* helyi vikáriusok tűntek ki, A szentéletű és nagytudományú Nagy Imrének, akit rendtársai kétízben is megválasztottak a rendfőnök helyettesévé, tizenhét évig tartó pápai elöljárósága

[72] 1660. júl. 6. A. P. Thall. fasc. XIV. n. 10. OLKO.

[73] Orosz Ferenc: Liber Historicus. pag. 18—25.

[74] V. ö. Orosz Ferenc: Liber historicus és Diarium Thallense i. h.

idején tárgyalták a Pálosrend legelőkelőbb tagjai a vikárius gubernans elnöklete alatt egykori budakörnyéki kolostoraik visszaszerzésének ügyét. Majd, mivel betegsége nem engedte, hogy személyesen vegye ki részét a nevezett kolostorok ügyének sürgetéséből, maga helyett megbízottakat küldött Budára és Bécsbe, akik a szóbanforgó kolostorok ügyében az ő szellemében folytattak tárgyalásokat. 1663-ban pedig a török ellen védelmezte a pápai ház karakói birtokát. Előzőleg azonban a rendház okiratait Bécsújhelybe küldte, a magyar tábort Szentgotthárdig követte és az ütközetben mint tábori lelkész maga is részt vett (1663). Majd az egykori csatkai kolostorukhoz tartozó székesfehérvári házat is megszerezte s *bárándi* birtokukat is rendbehozatta. Idők folyamán a pápai rendházat több adományozás is érte. Maga az alapító Csáky László gróf a borosgyőri kapu mellett kertjét (1645), Esterházy Ferenc gróf pedig csajági, sarasi, ötvösi, cziklyei és zsidi pusztáinak egy részét juttatta nekik (1680).

E nagyarányu anyagi fellendülésnek, valamint a tudós pápai perjelek buzgólkodásának és a vezetésükre bízott atyák mély szellemiségének következménye, hogy városukban csakhamar a tekintély és hírnév magas fokára emelkedtek. Kicsiny rendházuk az eleinte itt lakó öt atya számára eléggé tágas volt. 1696-ban azonban, amikor számuk már nagyon megnövekedett, ez a ház szűkké vált. Kérték is ebben az évben a rendi tanácsot, hogy ne helyezzen több tagot Pápára, mert máris ketten-hárman kénytelenek egy szobában lakni, ami a tanulást nagyon zavarja. De a rendház jövedelme sem futotta a sok szerzetes ellátására. Perjeleik még a legfontosabb javításokat sem voltak képesek a rendházon elvégeztetni, pedig már a teteje is olyan rossz állapotban volt, hogy a szobákba az esőviz becsurgott.[75] Nagy Imre sok panasz után a definitorium engedelmével a kolostor fölös jövedelméből végeztetett itt a szükséghez mérten kisebb-nagyobb javításokat.

d) *A rend újkori terjeszkedése Budán és Pécsett, erősödése Erdélyben.*

A rend századvégi mozgalmas életmegnyilvánulásai között igen nagy fontosságu s a felszabadító háboru eredményeivel függ össze a *pesti, pécsi* és *szentkúti* letelepedésük és térfoglalásuk.

A pálosok, éppugy, mint a többi rendek, melyeknek még 1541 előtt volt Budán kolostoruk, bízva Buda visszafoglalásának sikerében, kérték Lipót királyhoz intézett beadványaikban

[75] Ezt már 1663-ban is panaszolták.

egykori budai és budakörnyéki rendházaik és birtokaik visszaadását. A Mallesics Gáspár rendi titkár által szerkesztett első beadványukban, amelyet Guarient Felicián bécsújhelyi perjel nyujtott át a királynak, nyolc egykori kolostorukra tartottak igényt, mint amelyeket egészen a török foglalásig jogosan birtokoltak. Ezek: a budaszentlőrinci, a budai Szent Pál, a fehéregyházi, a Szent keresztről nevezett pilisi, a márianosztrai, a visegrádi Szent András és a toronyaljai Szent Mihály kolostor. Bizonyos birtoklási jogfolytonosságra is hivatkoztak ez alkalommal. Határozottan említik, hogy az ezen kolostorokhoz tartozó birtokokon lakó jobbágyaik, bár török fennhatóság alatt éltek, a rend tulajdonjogának elismerésekép évenként bizonyos bért fizettek a rend részére s ezáltal őket a birtokok jogos tulajdonosainak ismerik el. A király a beadványt átnyujtó perjelt a kolostorok ügyének méltányos elintézése felől megnyugtatta.[76] Buda visszavétele után azonban a pálosok újabb memorandummal fordultak a királyhoz, majd ügyükben Korompai Péter udvari kancellár támogatását is kérték, november 26-án pedig Pápán rendi tanácsülést tartottak budavidéki kolostoraik visszaszerzése ügyében. Jankovics Anzelm rannai, Kopp Győző bánfalvai perjelek, Mallesics Gáspár rendi titkár és a vikárius generális felszólalásai után a bécsújhelyi perjelt, az elefánti vikáriust és a rendfőnök titkárát bízták meg egykori budai kolostoraik felkutatásával és esetleges birtokbavételével. Majd kimondta a rendi tanács, hogy a kolostorok minden nélkülözhető pénzüket adják össze a közös cél érdekében.[77]

1687 január 20-án indult el Mallesics rendi titkár a már Budán ismerős Majthényi Pál elefánti vikáriussal, hogy a beadványukban említett kolostorok helye, fekvése, állapota és javai felől tájékozódást szerezzenek.

Elefánttól Budáig több romokban heverő elpusztult községet érintettek. Léva felé menet a kihalt Garammikola, Nagy-Lóth, majd Nosztra községek meredtek eléjük füstös romjaikkal, üszkös, leégett házaikkal. A sűrű erdőség mélyén, a nagy hegy lábánál épült márianosztrai kolostort azonban a nagy hó miatt nem tudták megközelíteni. Vigasztalóbb képet találtak az Esztergomtól nem messze fekvő Pilismaróton, amely a nagy pusztulást már némileg kiheverte. Itt újból épülő házakat és szorgalmas földművelő népet találtak. A lakosságot kitartásra buzdították, a csüggedőkbe erőt öntöttek s megigérték, hogy az átvonuló katonaság ellen védlevelet szereznek nekik. November 28-án érkeztek a kiküldött atyák Budára s nyomban hozzáláttak egykori kolostoraik helyének felkereséséhez. Egyetlen tám-

[76] Acta Paulinorum. Tom. III. pag. 94.
[77] Acta Paul. Tom. III. pag. 98.

pontjuk Ferrarius Zsigmond adata volt.[78] Azonban az általa megjelölt helyen nem találtak olyan épületet, amely azt a látszatot keltette volna, hogy ott valaha az ő kolostoruk lehetett. A nagyvezér istállói közelében azonban, a Vizivárosban volt egy rendkívül rossz állapotban levő s a pálos kolostorokkal egyező beosztású „kicsiny, szűk ablakokkal, ajtókkal, folyósóval, elkülönített cellákkal rendelkező épület, amely a csáktornyai, római és máriavölgyi kolostorokhoz igen hasonlított. Vele összefüggött a nyilvánvalóan keresztény templomból átalakított mecset."[79]

A város előljárója előtt ezt az épületet nyilvánították az atyák egykori kolostoruknak, bár komolyabb bizonyítékot a már említett hasonlóságon kívül nem igen tudtak felhozni. A polgárok közül pedig senki sem akadt, aki határozottan emlékezett volna, hogy a kérdéses épület tényleg az ő hajdani kolostoruk lenne. Ferrarius is csak annyit tud, hogy Buda alsó városában „In suburbio civitatis Budensis" volt a kolostoruk. Ez azonban nagyon kétes meghatározás, mert ez alatt nagyon könnyen érthették az alsó városon kívül eső helyet is. Ferrarius nagyon bizonytalan és félreérthető meghatározása után indulva találták meg a Szent Pál-völgyében a Szent Pál-kolostor romjait, amelyről a közhit azt tartotta, hogy valamikor fehér barátok laktak benne.

A pesti oldalon is nagy kolostor maradványaira bukkantak, amelynek friss vizű kútját a polgárság a „fehér barátok kútjának" nevezte. Az atyák a legnagyobb bizonytalanságban voltak. Azt hitték, hogy a budaszentlőrinci kolostor romjait találták meg, holott ez a budai Szent Pál kolostortól 4—5 kilométer távolságra volt Székesfehérvár felé.

Budai házukat hiába keresték; bár egész nap járták a várost, semmi nyomot sem találtak. A fárasztó keresést és utánjárást befejezve, még csak Benk Lipót tábornoktól, a helyőrség parancsnokától szereztek, igéretük szerint, Pilismarót község számára oltalomlevelet az átvonuló garázdálkodó katonák erőszakoskodásai ellen.

November 30-án hagyták el Budát. Visszatérő útjukon a pilisi Szent Lélek és Szent Kereszt kolostorok maradványait, — bár tervbe vették, — a nagy havazás miatt nem tekinthették meg.[80] Pilismaróton átadták a község lakóinak a megigért

[78] Ferrarius Zsigmond: De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum fratribus quattuor et octo libris distributi commentarii... Viennae... Anno 1637. 475—78. l. — Appendix ad Commentarios de Rebus Hungaricae Provinciae ord. Praedicatorum. 32. l.

[79] Acta Paul. III. 104. l.

[80] Acta Paul. III. 106. l.

oltalomlevelet. Innen Visegrádra mentek, ahol egykori, Szent Andrásról elnevezett kolostoruk romjait sem lelték meg, mindössze egy bedőlt templom maradványait találták itt.

Fájdalmas szomorúsággal tértek vissza egyelőre állomáshelyeikre a kiküldött atyák. Majthényi Pál Elefántra, Mallesics Gáspár pedig néhány napi máriavölgyi pihenés után Bécsbe távozott. Itt a bécsújhelyi perjellel ismét megtanácskozta rendje érdekében a tennivalókat, majd újabb, immár a harmadik memorandumot terjesztette rendje nevében a király elé. Beadványában kiemeli, hogy a rendi évkönyvek és más hiteles források adatai szerint Nagy Lajos a budai Vizivárosban házat, illetőleg kolostort adott a rendnek. Ennek az épületnek maradványait a hozzátartozó, jelenleg török mecsettel együtt az elmúlt napokban ő és kiküldött társa is látta. Ezt a régi kolostort kéri rendje számára a királytól.[81]

Ezt a Vizivárosi kolostort főleg azért szerették volna visszaszerezni, mert ez a város falain belül, tehát előnyös fekvésénél fogva ellenséges támadás esetén védettebb helyen volt, mint akár a budaszentlőrinci, vagy a szentpálvölgyi kolostor.

Kérésük azonban meghiúsult, pedig Sobieski János lengyel királynak támogatását is igénybe vették. Kívánságukra Sobieski 1687-ben levélben kérte Lipót királyt, hogy az ellenségtől felszabadult magyar területen a pálosok újból letelepedhessenek.[82] Közben a Budára kiküldött atyák állomáshelyeikről Bécsújhelyre értek s itt a rendi tanácsülésen szomorúan tettek jelentést a tapasztaltakról. Útjukat teljesen eredménytelennek tartották. Elmondták, hogy a királyi dekrétum szerint csak a ferencesek, karmeliták és jezsuiták telepedhetnek le Budán. Ezért Pesten, a török mecset szomszédságában választottak letelepedésük céljaira telket. Viszont ezt a kamarai felügyelő (Inspector camerae) királyi engedelem nélkül, amit Bécsben kellett volna megszerezniök, nem adhatta el nekik.

A rend kérése már-már teljesen eredménytelennek látszott, mikor egy váratlan esemény ismét jó irányt adott az ügynek. Lotharingiai Károly, Miksa Emmanuel bajor választófejedelem

[81] A beadvány szószerinti szöveg: „in suburbio seu civitate inferiori Budensi, quam Aquaticam vocant, ordinem nostrum habuisse Domicilium seu monasterium tum ex superstite etiamnun ab antecessoribus ad posteros promanata traditione ac memoria, tum ex monumentis Annalium nostrorum, tum aliunde constat. Cuius quidem domicilii rudera, formam perfectam Monasterii prae se ferentia cum adiuncto templo Turcico de Ecclesia monasterii efformato proxime praeterlapsis diebus oculis nostris perlustravimus.. " Acta Paul. III. 107. l.

[82] Sobieski János levele Lipóthoz. Javorovia, 1687. júl. 9. Közli Benger i. m. 231. l.

segítségével újabb győzelmet aratott a törökön Mohács mezején. Lipót király ez alkalommal feleségével együtt a bécsújhelyi pálosok templomában végezte szokásos hálaadó ájtatosságát, majd a kolostort is meglátogatta. A rendfőnök jelentést tett előtte Sobieski János király pártoló leveléről s beadványukról, amely szerint Pesten a török mecset közelében óhajtanának letelepedni. Utána magánkihallgatáson fogadta a király a rendfőnököt s a kérését illetőleg teljes jóindulatáról biztosította. A rendfőnök résztvett az 1687. évi pozsonyi országgyűlésen is, ahol Buonvisi bécsi nunciust és Kollonits Lipót győri püspököt megnyerte a rend igazságos és méltányos ügyének.[83]

Mihalsky Ráfael rendfőnök látva a sok nehézséget, amelybe a vizivárosi, a „vezér istállója melletti kolostor" visszaszerzése ütközik, 1688. április 25-én újabb kéréssel fordult a királyhoz, amelyben Pesten kér rendje számára letelepedési engedélyt és erre a célra a már többször említett török mecsettel szomszédos telket kéri.[84] Egyben titkárát a királyi kancellária fejéhez küldi, hogy a király válaszát megtudakolja. Úgy látszik, a pálosok ügye elé ismét nehézségek torlódtak, mert a kancellár új memorandum benyujtására szólította fel őket.

A király, mielőtt a pozsonyi országgyűlésről visszatért volna Bécsbe, január 24-én meglátogatta a pálosokat máriavölgyi kolostorukban. Ezzel is meg akarta mutatni irántuk való nagy jóindulatát. Fényes külsőségek közt folyt le ez a királyi látogatás. Megjelentek itt Lipót kíséretében felesége, fia, I. József megkoronázott magyar király, valamint leánya, Mária Erzsébet osztrák főhercegnő. A királyi család az egész napot a kolostorban töltötte, Ebéd alatt Lipót több kérdést intézett a rendfőnökhöz rendjét illetően. Az utóbbi beszámolt a rend nagy veszteségeiről. Elmondta, hogy vizitációs útján Magyarországon találta a legtöbb elhagyott és kirabolt pálos monostort, birtokot és templomot. Panaszos kijelentéseire Lipót ismét kilátásba helyezte hathatós támogatását, majd este családjával együtt visszatért Pozsonyba.[85] A pesti letelepedésről ezúttal nem esett szó. A rendfőnök ügyes tapintattal kerülte a legégetőbb kérdést. Tartózkodott ezúttal az ügy sürgetésétől, hisz csak nemrég adták be újabb memorandumukat a királyi kancelláriába. Úgy látszott, hogy az ügy még sokáig elhúzódik, pedig akkor már komoly adományozások is történtek a pesti rendház

[83] Benger i. m. 230. l.

[84] „Humillime supplico Mtti Vrae Sacrmae, quatenus in Regia Civitate sua Pesthiensi sitam moscheum olim Turcicam et vicinum eidem locum construendo successive domicilio religioso idoneum ordini meo benignissime conferre donareque dignetur." Acta Paul. III. 221. l.

[85] Benger i. m. 249. l.

javára. A rendfőnök végül is látva az ügy fontosságát, Horváth Bernátot, majd Nádasdy Lászlót küldte Bécsbe, hogy pesti letelepedésük ügyének hivatalos jóváhagyását megsürgessék, ami hosszas fáradozás után sikerült is.

A király *1688 július 13-án* a budai királyi kamara főnökéhez írt németnyelvü leíratában megengedte a pálosoknak, hogy Pesten a török mecset mellett kolostort és templomot építsenek. Majd elrendelte, hogy a királyi kamara főnöke a templom és kolostorépítés céljaira kért területet jelölje ki s királyi akarata szerint illeték- és telekadómentesen adja át nekik.[86]

A hivatalos eljárás befejezése után a pálosok a kecskeméti kapu közelében a kb. 100 öl hosszú és 80 öl széles telket a hozzátartozó néhány rossz állapotban levő kisebb házzal és a török mecsettel együtt 1693 dec. 15-én vették át.[87] Ez az aránylag kicsiny telek a szomszédos ingatlanok megvételével fokozatosan bővült azzá a hatalmas területté, amelyen a mai Cukor-, Szerb-, Veres Pálné- és Egyetem-utca között a Tud. egyetem és a Központi szeminárium épületei találhatók.[88]

Ugyancsak a század végére esik a pálosok újabbkori *pécsi* letelepedése is, amely a felszabadító háboruk lezajlása után bekövetkezett nagy katolikus újjászületéssel van szoros összefüggésben. Radonay Mátyás Ignác pécsi püspöknek s vele a Jezsuita- és Pálosrendnek nagy feladatot kellett megoldania a reformátusoktól, unitáriusoktól és gör. keletiektől teljesen elözönlött Pécs városában, az ősi hit fényének visszaállítása érdekében. Pécs nagy restaurációs püspöke, akinek indítványára a város lakossága fogadalmat tett, hogy nem tűr meg falai között, sőt külvárosaiban és egyházi birtokain sem másvallásuakat, őszintén szerette a pálosokat. Lelkében a pálosok fényes multjának történelmi emlékei éltek. Titkára Somogyi Zsigmond is pálos volt. Tulajdonképpen az ő vállaira nehezedett a nagy feladat: a térítés és a kat. pasztoráció eredményes munkálása végett a rend visszatelepítése arra a helyre, ahol egykor a rend egyik bölcsője ringott.[89]

A kezdeményezés érdeme a pécsi letelepedés ügyében tulajdonképpen Somogyi Zsigmond atyáé, aki erre a célra az irgalmasok mai helyén álló egykori sarokházat vette meg 120 forintért, de ezt a rend kénytelen volt hamarosan a kapucinusoknak átadni.

A töröktől felszabadult területek birtokviszonyait rendező

[86] Acta Paul. III. 224. l.
[87] Regestum doc. conv. Paul. Pest. 199. l. OLKO.
[88] Reg. Doc. conv. P. Paul. Pest. 201. l.
[89] Iregh 1225. Patacs 1334.

Caraffa-bizottság 1698-ban a budai kapu mellett a Szent Erzsébet kórházat és templomot adta nekik, amely a hódoltság előtt még a XIV. és XV. században keresztény irgalomház volt, a török pedig templomot emelt mellé s minarettel bővítette, a rácok viszont templomukká alakították át (1686—1695). Egyelőre négy pálos lakott ebben a régi, történelmi nevezetességű épületben: a házfőnökön kívül két szónok és egy szerb-horvát gyóntató.[90]

Ugyancsak a XVII. század utolsó éveiben vették át a pálosok Radonay Mátyás Ignác püspök és mások adományaiból épült kápolnából és kisebb rendházból álló *szentkúti* kegyhely gondozását. Ez a várostól nem messze eső helység a pécsiek kedves kirándulóhelye volt. Radonay mindent elkövetett a kegyhely felvirágoztatása érdekében. Ő maga gyakran járt ide ájtatosság végzésére. Nagy buzgalommal gyóntatta az ide zarándokló híveket s búcsúkat is szerzett a Szentszéktől. Az eleinte a B. Szűz mennybemenetelének szentelt templomot későbbi félreértések elkerülése végett kénytelenek voltak a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére dedikálni, mert a jezsuiták az általuk gondozásba vett Szent András apostolról n. temető templomát (az ürögi birtokon túl) is a B. Szűz mennybemenetelének dedikálták.[91] 1695-ben *Erdélyben* is letelepedtek a pálosok és értékes térítői munkásságot fejtettek ki. Munkásságuk eredményességének tudható be, hogy Apor István gróf az alsófejérmegyei *Tövisen*, Nagy Mózes pap *Illyefalván* (Hunyad m.) (1701), Mikes Mihály gróf, a rend konfrátere pedig *Tordán* telepítette le őket. Apor a kolostornak egy tövisi malmát, gyulafehérvári szőlőjét s 4000 forintot, majd a Mezid béget 1442-ben legyőző Hunyadi János által építtetett s a protestánsok által elpusztított templom javítására 1000 forintot adományozott. Mikes Mihály házát adományozta nekik örökjogon minden joggal és tartozékával (1714). Ezzel akarta a rend térítőtevékenységét, amellyel annyira meg volt elégedve, elősegíteni. Gálffy Márton pálos atya pedig szántókat és szőlőket szerzett a ház számára

[90] Somogyi Zsigmond levele Barilovics rendfőnökhöz a pécsi székház és Szentkút ügyében. 1696. A. P. Pécs. fasc. I. n. 1. OLKO. Báró Kurcz Ferenc budai kincstárigazgató levele a Caraffa-bizottsághoz a pécsi pálostelek ügyében. 1698. A. P. Pécs fasc. I. n. 2. OLKO. A pécsi kolostor telkének kisajátítása. 1698. A. P. Pécs fasc. I. n. 2. OLKO. V. ö. Brüsztle József Recensio universi cleri Dioccesis Quinque-Ecclesiensis. Tom. I. pag. 16, 35. 181—240. — Gálos László: A Lyceum-templom és épület története (A pécsi gyakorló reáliskola 1928—29. tanévi értesítője. Pécs, 1929.

[91] Ennek a főoltára az oltárképpel együtt a német-ürögi plébániatemplomban van. — Brüsztle i. m. Tom. III. pag. 928.

s a protestánsoktól erőszakosan elvett Szent Annáról n. egykori katolikus templomot is visszaszerezte gróf Steinville István Erdély egyetemes parancsnoka (commendans generalis) és Hahn Ignác legfőbb kommisszárius segítségével. Az eléggé rossz állapotban levő templomot Prezner Kristófnak, a tordai sóbányák felügyelőjének bőkezűségéből rendbehozatta, oltárt, szószéket, orgonát építtetett s ismét rendszeresítette a mindennapi istentiszteletet.[92]

1679-ben komoly kísérlet történt a Szentszék részéről, hogy a rend a *római Szent Istvánról* nevezett egykori kolostorát a Monte Coelion visszaszerezze. XI. Ince rendelete értelmében Nortfold bíboros fel is szólította a procurator generalis útján a rendet a hivatalos lépések megtételére. A rendfőnök nagy elismeréssel adózott a bíborosnak, aki Aquinói Tamáshoz hasonlóan buzgólkodik a rendért, de rámutatott a nehézségekre, főleg XIII. Gergely bullájára, amely nyiltan kimondja, hogy az e helyen megszűnt pálosrendi kolostor javait a magyarországi papképzés szolgálatában álló Collegium Germanico-Hungaricumhoz csatolták. „Fontolja meg, mit követne el ebben az esetben az ország papsága a rend ellen," még a külföldi (bécsi, prágai, olmützi és a római Apollináris) kollégiumokban tanuló rendi növendékek helyzete is bizonytalanná válna. Borkovics Márton, ki ekkor már zágrábi püspök volt, szintén támogatta a rend római érdekeit, de a rendfőnök észszerű érvelése végül is győzött és a rend nem tett lépéseket egykori római rendháza visszaszerzése végett.[93]

A XVII. század rendtörténetében kétségkívül igen nagy szerepük volt térítés szempontjából a pápai, pécsi, tüskevári, késmárki, varannói, sátoraljaújhelyi, rendkormányzati szempontból pedig a lepoglavai, elefánti, máriavölgyi, pesti, bécsújhelyi és római kolostoroknak.

Ebben a században, amint ez már az 1615. évi káptalan harmadik cikkelyéből is kivehető, három vikariátusuk volt: a *lepoglavai*, amely alá a remetei és csáktornyai, a *máriavölgyi*, amely alá az elefánti és a *bécsújhelyi*, amely alá a rannai és a bánfalvai monostorok tartoztak. Ez a három főmonostor a

[92] Apor István alapítólevele. Alba 1701. szept. 9. V. ö. Benger i. m. pag. 348—349, 350 és 469. old. A templomát Illyés András püspök a B. Szűz tiszteletére szentelte fel. — A. P. Tövis 1703: I. 2. 1704: I. 3. — Az adományozásokat III. Károly erősítette meg 1716-ban. A. P. Tövis I. 5. OLKO. — Az illyefalvai (Illyevár) székház több birtok- és dézsmaadományozásban részesült. (Zalány. Al-dobol stb.) V. ö. Rupp i. m. III. 209. l.

[93] A rendfőnök 1679. jan. 1-én Lepoglaván kelt levele. A. P. Tom. II. pag. 267.

század végéig hatalmas fejlődésen ment keresztül. A lepoglavai és a máriavölgyi a generális székhelye volt. Itt volt a studium generale, szerzeteseiknek száma jóval fölülmulta a többi monostorét, de épületeiknek nagysága és jótevőiknek száma is folyton gyarapodott. A bécsújhelyi monostor főleg a rendi ifjúság nevelése terén szerzett érdemeket s fontosságát Bécshez való közelsége emelte. Sokszor fordult itt meg a rendfőnök.

A rendi élet szívverése ezen a három monostoron át vitte az életet, a friss vért a többiekbe. Váltakozó sorsuk hol ennek, hol annak adott elsőbbséget. A század végén a máriavölgyi monostor lépett előtérbe s a rend eltörléséig vezető szerepet vitt.

Mielőtt az egyes rendházak további fejlődését szemmel tartanánk, s ezzel mintegy az anyagi gyarapodás és a lelki élet hallatlan, szinte csodálatos emelkedésébe bepillantanánk, vessünk egy pillantást a horvát és osztrák pálosoknak a század végén induló s a következő század első évtizedére is átterjedő, a rendi békét is megbolygató, függetlenítésükért vívott harcára.

NYOLCADIK RÉSZ.

A rendi fegyelem. A horvát és osztrák pálosok függetlenítése hazánktól.

A rend virágzásának, a szellemi és társadalmi téren kifejtett buzgó működésnek igazi forrása ugyan elsősorban a rendtagok egyéni rátermettsége és belső, lelki áldozatossága, mégis egy ilyen nagy testületben rendkívül nagy fontossága van a külső összetartó erőnek, mely nem más, mint az engedelmességen alapuló szerzetesi fegyelmi rendszer és a rendkormányoknak bölcs és körültekintő, de egyben erőskezű s ha szükséges, szigorú vezetése. Minden nagy testületben, minden korban, akadnak nyugtalan, nem megfelelő egyének, akik akár egyéniségük miatt, akár a zavaros korviszonyok hatása következtében nehezen illeszkednek bele a közösségbe. A szerzetesi fegyelmi rendszer feladata a nem megfelelők megjavítása, a nyugtalanságoknak mutációval vagy más eszközzel való megszűntetése. A Pálosrendben már az előző nagykáptalanokon is igyekeztek az összeférhetetleneket, a viszályhintőket, az elégedetlenséget szítókat más tartományba áthelyezni (Radossevich Miklós), bűntetésekkel javítani (Haisler Ferdinád [1]), szentszéki felhatalmazás alapján [2] körükből kizárni. (Kovacsics János, Mladoszewich Lőrinc, Uray Elek).

Ritka volt az olyan eset, mint *Mladoszewich Lőrincé*, akire a konstitúciókba ütköző cselekedetei miatt több ízben szabtak bűntetést. 1651-ben az elefánti monostor börtönéből megszökve hódoltsági területre akart jutni. A császári katonaság azonban

[1] Radossevich Miklóst az isztriai tartományfőnök panaszára más rendtartományba helyezte át az 1675. évi nagykáptalan. A. P. Tom. II. pag. 11. — Haisler Ferdinánd a kolostorból való szökéséért három és fél évig sínylődött a lepoglavai konvent börtönében. 1675-ben bocsátották szabadon. A. P. Tom. II. pag. 208.

[2] VIII. Orbán bullája. — A tridenti zsinat és a rendfőnök 1650. aug. 30-án kelt engedélye alapján hat idősebb atyából álló bizottság határozata alapján a javíthatatlanokat a rendfőnök a rendből kiteheti. 1675. évi káptalani határozat. A. P. Tom. III. pag. 208.

elfogta s visszavitte monostorába. Az ország törvényei szerint eme cselekedetéért minden előzetes eljárás nélkül ki lehetett volna végezni. Ő azonban ebből sem okult. Sikerült újból megszöknie. Hosszabb ideig protestánsok-lakta területeken kóborolt. Végül is megbánva cselekedetét Regensburgba ment, ahol a királytól menlevelet nyert és Szelepcsényi György magyar kancellár és apostoli nuncius közbenjárására egy évi próbaidő kikötése mellett rendje ismét visszavette.

Speculum illuminativum in tenebris Babilonicis c. diffamáló könyvéről pedig, amelyet a szász választó fejedelem kívánságára terjesztett, ki kellett jelentenie, hogy kényszerből írta s a könyv egész tartalmát kárhoztatja.[3] Mladoszewich azonban javíthatatlannak bizonyult. 1655-ben a máriavölgyi monostor rendfőnöki vizitációja alkalmával, félve az engedetlensége miatt várható súlyosabb bűntetéstől, éjnek idején Pozsonyba szökött. Itt az országgyűlésen résztvevő nunciusnál keresett menedéket. Mivel felettesei tudta nélkül ment oda, még aznap visszavitték monostorába s rögtön el is bocsátották a rendből. „Miután rendi ruházatától és hajkoszorújától megfosztották, málháját megvizsgálva, igen sok sötétséget és pornográfiát tartalmazó iratot találtak nála, melyek miatt Rómában egész bizonyosan visszavonhatatlanul élve kellett volna megégetni.“ [4]

Uray Elek a sátoraljaújhelyi kolostorból a protestáns fejedelemnő sárospataki udvarába szökött s szolgálatába állt. Tettét azonban hamarosan megbánva visszatért rendjébe, amely öt évi börtönnel sujtotta a magáról megfeledkezett szerzetest. Az elefánti és csáktornyai börtönben kitöltött bűntetése után a javulás útjára tért szerzetest a lepoglavai kolostorba helyezték.[5]

Ilyen és ehhez hasonló eset azonban nagyon ritkán fordult elő, különösen azonban a rendi élet újjászületése után, a XVII. század végén. Sokkal nagyobb veszélyt jelentett azonban a rendre a *nemzetiségi kérdés* hánytorgatása. A magyarok a horvát és osztrák rendtagokkal eddig a legnagyobb egyetértésben éltek. A nemzetiségi kérdés hánytorgatása sohasem fordult elő a rendtagok között, Nem kérdezték senkitől sem, hogy melyik nemzetiséghez tartozik. A XVII. század utolsó évtizedében azonban a horvát rendtagok részéről erős aknamunka indult meg. Egyelőre titkon próbálkoztak összehozni a saját érdekeiknek kedvező érveket s megnyerni céljuknak rendtársaik egy részét. Törekvésük azonban minden komolyabb ala-

[3] 1654. május 29-én kelt időközi káptalani határozat. A. P. Tom. I. pag. 449.

[4] A. P. Tom. I. pag. 510.

[5] A. P. Tom. I. pag. 8. 449, 510 és 580.

pot nélkülözött. Elnyomatásuk a rendben csak képzelt volt. Ha pedig meggondoljuk, hogy 1640—1702-ig a rendfőnökök nemzetiségszerinti megoszlása négy magyar, öt horvát és két lengyel, akkor joggal állapítható meg, hogy ha már mellőzésről volt szó, úgy a lengyelek emelhettek volna inkább panaszt, nem pedig a horvátok. A horvát nemzet maga is mindenkor a legteljesebb szabadságot élvezte hazánkban. Nemzetiségi elnyomatásról hazánkban szó sem lehetett, legkevésbé a rendben. A horvátság erős nemzeti érzése azonban valósággal fanatikus ellenszenvvé fajult a magyarsággal szemben. Ez az érzés fűtötte vagy két évtizeden át, aminek végső eredménye lett a horvátok és osztrákok elszakadása az anyatartománytól.

A mozgalom közelebbi oka talán az volt, hogy az 1687. évi rendfőnök-választó nagykáptalan ülésén a magyarok a lengyel *Mihalsky Rafaelre* s nem a horvát származásu *Mallesics Gáspárra* szavaztak. A horvátok e fölötti neheztelését s egyben kiválási szándékát Krisztolovecz János lepoglavai teológiai tanár juttatta kifejezésre a szintén horvát származásu Borkovics zágrábi püspök előtt, aki maga is régebben pálos volt, ismerte a rend helyzetét s nagyon kedvelte a magyarokat. Ő azonban ezt a gondolatot kereken elutasította. A horvátok most már látván, hogy püspökükre nem számíthatnak, titkon szervezkedtek céljuk elérésére. Törekvésük szálai az erős horvátérzésű férfiú, *Mallesics Gáspár* lepoglavai vikárius kezébe futottak egybe. Ő annál is inkább vállalkozott erre a feladatra, mert Barilovics rendfőnök vizitációs útján bizonyos szabálytalanságok miatt megintette őt s így a tekintélyén esett csorba a magyarok ellen ingerelte. Mallesics egyébként kiválóan alkalmas volt erre a feladatra. Mint Bèbery rendfőnök titkára jól ismerte az egyes kolostorok levéltári anyagát. A függetlenségüknek kedvező anyagot hamarosan összegyűjtötte. Majd az *1693. évi káptalanon* több társa unszolására nyiltan lépett fel s hangoztatta a kiválás szükségességét. Indítványát, hogy az atyákat tervének megnyerje, komoly érvekkel támasztotta alá. Az a 14 pont, amellyel indítványát megokolta, kétségkívül igen nagyot lendített a horvátok ügyén. Hivatkozott a Congregatio de Propaganda Fide 1643. évi határozatára, amely a szétválást lehetővé teszi. Felsorolta az ebből származó előnyöket, amelyek között a következők szerepelnek: a rendfőnök személyében magyar tartományfőnök is és mint ilyen képtelen minden évben a magyar rendházakat külön is meglátogatni. A függetlenítés által kiküszöbölődnék a rendben a nemzetiségi viszály. A rendnek nagyobb tekintélye lenne, jobban teljesíthetné feladatát. Kolostoraik elszaporodnának. S végül hivatkozik arra, hogy így van ez más rendeknél is, pl. a jezsuitáknál. A nagykáptalan azonban a horvátok kérését a háborus idők miatt,

továbbá mint az érvényben levő Konstitúció és kánonok szerint kivihetetlent, elvetette.[6]

Erre az ügy Rómába került, ahol 1695-ben Nádasdy László máriavölgyi vikáriusnak és Krisztolovecz János kőrösi perjelnek, a két fél képviselőinek meghallgatása után a Propaganda Fide (1695. jún. 14.) úgy határozott, hogy a nagykáptalanon tárgyalják meg az ügyet s az elintézésről értesítik a Szentszéket.

Az 1696. jún. 8-án Máriavölgyben megtartott nagykáptalan Barilovics Lajos utódául Mallesics Gáspárt választotta meg a rendfőnöki tisztségre.

Mallesics Gáspár[7] (1696—1702) személyében igen tehetséges és képzett egyén került a rendfőnöki székbe. Már ifjúkorában komoly tanulmányokat folytatott 1667-ben a remetei kolostorba lépett újoncévének elvégzése végett. Innen Lepoglavára küldte rendje, ahol a szuggesztiv hatású Sztancsics János a filozófiára oktatta. A rendjét nagy reményekre jogosító ifjú innen a római Apollinaris kollégiumba került, ahol annyira kitűnt, hogy hazatérve hamarosan a filozófia tanításával bízták meg. Nyolc évig a nagyszombati és lepoglavai pálos teológiai liceum prefektusa és tanára volt. Munkásságával hamarosan kiérdemelte a „tudós" jelzőt. Bébery rendfőnök figyelme hamarosan ráterelődött a tanult és tehetséges szerzetesre, aki már akkor nagyszerü stiliszta hírében állott s ügyességével, jó modorával, szelíd lelkületével idősebb rendtársai előtt is valósággal közszeretetben állott. Maga mellé vette titkárául, majd 1687-ben a rendi ügyekben való nagy jártasságáért rendi tanácsossá, majd rendfőnökhelyettessé választották meg. 1696-ban a töröknek az országból való kitakarodása után, éppen a rend szempontjából is igen fontos időszakban, őt állították a rend élére. E nagyszerű fellépésű férfiúban úgyszólván egyesültek mindazok az erények, amelyek rendtársai szemében a rendi élet szempontjából a legfontosabbak voltak. Kitünő szónok volt, aki meggyőződésének erejével lenyügözte hallgatóságát. Szónoki erejével páratlan képessége és tudása a teológia, filozófia, egyházi és világi jog terén párosult. Nagyarányu elfoglaltsága mellett az említett tudományok körében kifejtett irodalmi tevékenysége, igazságos szigora és eddig tanusított részrehajlatlansága valósággal predesztinálták a rend vezetésére. A morális irodalom terén: Samaritanusa és lelkigyakorlatos könyve, az egyházjogi irodalom terén Quadripartituma és beadványa a Neoacquistica Commisiohoz és a Protoeremitici ordinis Bullariuma, rendtársai figyelmét valóban felé irányították. Különösen ez utóbbi munkája értékes rendi szempontból. Egységesen so-

[6] Benger i. m. pag. 285, 297.

[7] Varasdon született 1646-ban.

rakoztatja fel benne a pápák és más egyházfők által a rendnek juttatott privilégiumokat, kedvezéseket; ismerteti a Konstitúciókat s összehasonlítja más rendekével, majd részletesen, éles ésszel boncolgatja.[8]

Ha magyar szempontból nem is, de általános rendi szempontból igen szerencsésnek mondható a *máriavölgyi nagykáptalan 1696. évi választása*, mely a kiváló képességű rendfőnök mellé értékes tagokat delegált a rendi tanácsba is. Helyettese a rendi ügyekben szintén járatos és kiválóan képzett Nádasdy László, a rendi tanács tagjai pedig Kupinics Máté, Jurkovics Márton, Guarient Felicián, akit a bécsi császári udvarba küldtek mint a rend prokurátorát, Kolecsány Ádám, akinek halála után helyét Landor László töltötte be, Krisztolovecz János, titkára pedig Esterházy Imre teológiai doktor és tanár, mind kiváló tudású és kellő hozzáértéssel rendelkező férfiak.[9] Csupán az volt a baj, hogy jórészt horvátok voltak, akik rendfőnökük sovinizmusát minden kérdésben támogatták. Mallesics kormányprogrammja pedig tulajdonképpen késhegyig menő harc volt a horvátok különválasztásáért. Igy történhetett meg, hogy a nagykáptalan Mallesics tervének elfogadása mellett döntött.

Elhatározták tehát a különválást, aminek egyébként semmi jogi akadálya sem volt. A Szentszék ugyanis eleddig nem határozta meg, hogy új tartomány létesítéséhez hány monostor szükséges. Viszont megállapítást nyert az a tény, hogy a horvátok négy monostorral rendelkeznek s ezek közül a lepoglavai nagysága és híre szerint kettővel is felér. Továbbá alapos reményük van több volt monostoruk visszaszerzésére. Az anyatartományt viszont az elválasztásból kifolyólag semmiféle hátrány sem érheti.

A magyar rendtagok az érzékenységüket sértő határozat miatt Rómába fellebbezték az ügyet. Beadványukban hangoztatták, hogy a nagykáptalant befolyásolta a döntés alkalmával az a tény, hogy maga a rendfőnök volt ennek az indítványnak a legfőbb támogatója. A káptalan tagjai pedig nem akartak saját rendfőnökük ellen határozni. Erre *1697 júl. 29-én a Congregatio de propaganda fide* teljesen a régi állapot fenntartása mellett foglalt állást. A kellemetlenségek elkerülése végett elvetette tehát a külön horvát-tartomány alapításának gondolatát.[10]

A biztos győzelem tudatában élő horvátok ezzel keserűen csalódtak. Ezért a következő évben ismét Rómához fordultak s

[8] 1702-ben Varasdon halt meg s Lepoglaván temették el.

[9] Benger i. m. pag. 303.

[10] A Kongregációnak a Card. de Alteriis praefectus és A. Fabronius secretarius aláírásával Rómában 1697. július 29-én kelt végzésének szövegét közli Benger i. m. pag. 314.

ügyükben újabb határozatot eszközöltek ki. A Propaganda Fide 1699. máj. 4-én hozott határozata kimondja, hogy a nagykáptalan küldjön ki tartományonként két, összesen tehát 12 tagot, akik az elválasztás ügyében újból, most már szavazással határozzanak. A *bizottság*, amelyben a lengyelek részéről a rendfőnök és titkára, a németek részéről Steixner József és Kienczl Ferdinánd, a magyarok részéről Barilovics Lajos és Landor László, a horvátok részéről Krisztolovecz János és Cseskovics Farkas, a sváb és isztriai tartomány részéről a tartományfőnökök és titkáraik kerültek be, hosszasan megbeszélték a felmerült kérdések anyagát s véleményüket írásban közölték a bécsi nunciussal. A döntés ezúttal a horvátok győzelmét jelentette. Maga a nuncius is, aki az atyák véleményét olasznyelvű jelentésébe foglalta bele s Rómába elküldte, szintén az elválasztás mellett foglalt állást. Szerinte a németeket a magyarokhoz kell csatolni, a hat horvát monostorból azonban új tartományt kell alakítani.[11]

A horvátok a további csalódások elkerülése végett *Krisztoloveczet Rómába, Kienczl Ferdinándot* pedig *Bécsbe* küldték, hogy az ügy további folytatása felett őrködjek s minden befolyásukat vessék latba most már a siker biztosítása végett. Krisztolovecz János, mint procurator generalis Medici Ferenc és Norisi bíborosoknál járt el Lipót király, továbbá Selisevics István zágrábi kanonok és a horvát rendek ajánló leveleivel. A magyarok viszont az ügy állása miatt elkedvetlenedve felhagytak a további küzdelemmel.

A Propaganda Fide 1700 aug. 30-án kelt határozata pedig a horvátok teljes győzelmét hozta meg, amely szerint: „hosszas tárgyalás és megfontolás után elhatározták, hogy két tartományt kell létesíteni: egyet a magyar s egyet a német és horvát konventekből."

Az utóbbiban a tartományfőnöknek és helyettesének tisztét felváltva viseljék a németek és horvátok olyképpen, hogy amikor a tartományfőnök horvát, a helyettese legyen német és fordítva. Ez a dekrétum a generális és provinciális tisztjét is különválasztja.[12] Ezek szerint tehát a nuncius elgondolása sem érvényesült, amely szerint a németek a magyarokkal alkottak volna közös tartományt.

A Propaganda Fide az elválasztás munkájával *De Via János Antal bécsi nunciust* bízta meg, aki 1701. jan. 12-én kelt levelében Mallesics rendfőnök értésére adta, hogy mint a Szentszék „specialiter deputatus executorja" jár el a rendre

[11] U. o. pag. 322.

[12] A Propaganda Fidének Barberini Károly és C. A. Fabronius aláírásával 1700. aug. 30-án Rómában kelt határozata. U. o. 331.

nézve oly fontos ügyben. A Propaganda Fide határozata értelmében elkülöníti a rendfőnök és a magyar tartományfőnök tisztjét. Ezentúl legyen külön magyar tartományfőnök, aki a rendfőnök fennhatósága alá tartozzék, akárcsak a többi tartomány főnöke.

A magyar tartományt két részre osztja: magyarra és horvátra. A magyarhoz tartoznak: a máriavölgyi, elefánti, sátoraljaújhelyi, bánfalvai, pápai, nagyszombati, pesti, szakolcai, nezsideri, terebesi, varannói, késmárki, pécsi és az ország területén később épülő kolostorok. A horvát tartományhoz: a lepoglavai, remetei, kőrösi és szmolcsai horvát, továbbá a bécsújhelyi és rannai osztrák, az ulimai stájer, a krumlovi morva, a woborzistei cseh és a csáktornyai magyar kolostor. Kimondja továbbá, hogy a horvát tartományban a provinciális tisztjét a németek és horvátok kölcsönösen viseljék: „A tisztségek váltakozására a német és horvát atyák között állandóan figyelni kell; ugyanis az egyik alkalommal horvátot kell tartományfőnökké választani, vikáriussá pedig németet; másik alkalommal német választassék tartományfőnökké, vikáriussá pedig horvát."

Előírja ezenkívül, hogy a háromévenként tartandó tartományi káptalanon a rendfőnök, vagy az általa kiküldött helyettese elnököljön. Ezeken az üléseken köteles minden konvent perjele és megbízottja megjelenni. Intézkedik a nuncius ebben a rendelkezésében a rendfőnök jövedelmét illetően is. A volt magyar tartomány elszakított kolostoraiban élő tagoknak pedig tetszésére bízták, hogy melyik tartományhoz óhajtanak csatlakozni.[13]

Az apostoli nuncius dekrétumát a rendfőnök minden tartománynak megküldte s egyben öszehívta az első horvát tartományi választókáptalant 1700. márc. 6-ra *Lepoglavára.* Itt választották meg a tartomány első tisztikarát. Tartományfőnök lett Kienczl Ferdinánd, vikáriusa Esterházy Imre. A definitórium tagjai: Cseskovics Farkas és Jellasics János horvátok, Meislseder Ferdinánd és Schwenk Jácint németek. Ugyanekkor egy későbbi szétválás esetére megegyeztek az osztrák és horvát tartamányok határaira vonatkozólag is. Az ugyanebben az évben *Elefánton* megtartott első magyar tartományi gyűlésen pedig Barilovics Lajos rendfőnököt tartományfőnökké, vikáriusává a tehetséges Bolla Ágostont, a definitorium tagjaivá pedig Weinacht Andrást, Kollenics Andrást, Karlóczy Lajost és Wolmuth Bernátot választották meg. A szétválás óta a házfőnököket nem vikáriusoknak, hanem perjeleknek s azt a házat, ahol 12 rendtagnál kevesebb lakott, nem konventnek, hanem rezidenciának

[13] U. o. pag. 338.

(székház) nevezték. Öt konvent volt ekkor hazánkban: Máriavölgy, Bánfalva, Elefánt, Pápa és Sátoraljaújhely, a többi nyolc székház volt. Még ez év szeptember 20-án Bánfalván a két új tartomány kiküldöttei felosztották egymásközt a külföldi akadémiák tanulmányi helyeit. Eszerint a római és prágai kollégiumban három, az olmützben egy hely a magyaroké lett, a német-horvát tartomány pedig Bécsben három és Olmützben két helyet kapott.[14]

A magyarokat az elválasztás tényével kétségkívül igen nagy veszteség érte. Rendházaiknak mintegy fele került a horvátok kezére. S ha meggondoljuk, hogy a híres *csáktornyai* kolostor is, amelyet István erdélyi vajda, tehát magyar ember alapított, a horvátoké lett, e fölött jogos felháborodásuk teljesen érthető. A Kongregáció, amelyhez tiltakozásukat benyujtották, egyelőre helyt adott a magyar kívánságnak. A bécsi nuncius útján intézkedett, hogy amíg ebben az ügyben véglegesen nem dönt, addig a magyar tartományhoz tartozzék. A magyarok által ide küldött Kurpész pál perjel és Turóczy György alperjel a nuncius levelének birtokában hasztalan akarták azonban hivatalukat elfoglalni, a horvát atyák erőszakkal akadályozták meg őket ebben. Hiába volt a bécsi nuncius szigorú fellépése Mallesics rendfőnökkel és a horvát tartományfőnökkel szemben, ezek a csáktornyai horvát atyák erőszakoskodását jóleső érzéssel nézték el. Úgy tettek, mintha nem tudnának róla. A nuncius már a nádortól akart fegyveres erőt igénybe venni, hogy Kurpész és Turóczy bemehessenek a kolostorba, amelyet horvát parasztok őriztek. Végül is a magyarok a Kongregációhoz fordultak igazságos kérésükkel. Beadványukban előadták, hogy ezt a kolostort magyar ember alapította. Ezenkívül a csáktornyai várban tudnák biztonságba helyezni háború esetén rendi vagyonukat a folyton támadó törökkel szemben. Felhozták azt is, hogy Csáktornya még Zala-megye területén van s az itt élő sok magyar katolikusnak magyar lelkipásztorra van szüksége. A beadványt a Kongregáció elutasította, mire Barilovics tartományfőnök a pápához fellebbezett. Kedvezőbb döntést azonban hiába várt. A Propaganda Fide 1701 dec. 6-án kelt határozata ismét kimondta, hogy a csáktornyai monostor a horvát tartományhoz tartozik.[15] Az áldatlan küzdelem tehát, amely a magyar Pálosrend kettéoszlását eredményezte, egyelőre végetért. A viszály magvát azonban a rendben már elvetették. Az első lepoglavai horvát káptalanon már megpendítették a német tartomány kiválásának a gondolatát. A további szétesés réme ott leselkedett az új tartomány első ülésének atmoszférájában.

[14] U. o. pag. 341 és 346.

[15] A. P. Tom. IV. és Benger i. m. pag. 346.

A németek jobban szerettek volna a magyarokkal együttmaradni. Csak a feltételekben nem tudtak annak idején hirtelen megegyezni. A bécsi nuncius is ezt akarta. A két nemzet lelkisége, műveltsége, mentalitása közelebb állott egymáshoz. Az osztrákok és horvátok egyesítése ép ezért nem volt valami szerencsés gondolat. Ez a kényszerhelyzet hozta létre 1710-ben az osztrák rendtagok különválását. Az ez évi lepoglavai káptalanon osztrák részről már csak Wolff Farkas jelent meg titkára kíséretében. A horvátok kérdésére, hogy az osztrák konventek tagjai miért nem jelentek meg a káptalanon, általános megrőkönyödés közben mutatta be a bécsi nunciatúra értesítését a Szentszék határozatáról, amely szerint Bécsújhely, Ranna, Krumlau, Woborziste és Máriatrost a megalakult osztrák tartományhoz tartoznak.[16] A horvátok és az elnöklő rendfőnök a kész helyzetbe beletörődtek.[17] Számotvetettek maradék rendházaikkal. Belátták, hogy Lepoglava teológiai és filozófiai stúdiumával és 50 szerzetesével, továbbá csáktornyai, remetei, szveticei, ulimai, kőrösi és kamenszkai kolostoraik egymagukban is nagy erőt jelentenek a horvát tartomány számára. Megelégedtek tehát annak elismertetésével, hogy az ulimai coenobium kétségen felül az övéké, továbbá, hogy tartományuknak az osztrákokkal szemben kijár a „honor praecedentiae". Azután kimondották, hogy három hónapon belül mindenki átléphet abba a tartományba, amelyikbe akar, akár a németbe, akár a horvátba. Most már az egész Pálosrend a kiválás rendje szerint magyar, lengyel, sváb, isztriai, horvát és osztrák tartományra oszlott.

A rend az elválási harcok idején a nemzet szellemi megmozdulásaiban is tevékenyen részt vett. Hogy nem tudott a nemzet történelmi eseményeibe belekapcsolódni, azt jobbára horvát származású rendfőnökeinek tiltó szavára hallgatva tette. A szerzetesi élet ilyen értelmezése adja okát ennek a tartózkodásnak.

[16] Benger i. m. pag. 428—429.

[17] Az első *horvát* tartományi választó káptalanon (1710. aug. 21.) Sesztány Pál provinciális elnökölt. Helyettese Demsics István, definitorai Valentekovics Ferenc, Gussics András, Stibelli Lajos és Glogovski Antal voltak. — Az *osztrák* tartomány első választókáptalanját Barilovics Lajos rendfőnök elnökletével Bécsújhelyt 1711-ben tartották. Tartományfőnökké Meislseder Ferdinándot, helyettesévé Wolff Farkast, tartományi tanácsosokká Klampfl Anselmet, Steible Frigyest, Stangel Andrást és Ivancsics Ferdinándot választották meg. V. ö. Benger i. m. pag. 442.

KILENCEDIK RÉSZ.

A Pálosrend II. Rákóczi Ferenc felkelésének korában.

a) *A hazánkkal kapcsolatos rendtartományok: a horvát tartomány erősödése.*

A horvátok és osztrákok különválása igen nagyjelentőségű esemény volt a rend életében. Mallesics rendfőnökségének utolsó két esztendejében minden erejével a fiatal horvát-osztrák tartomány megerősítésén fáradozott. 1700. január 15-én a *lepoglavai* kolostor fennállásának 300 éves jubileumát ünnepelte. Párját ritkító fényes rendi ünnepség volt ez. Még ebben az évben a rendfőnök új teológiai főiskolát létesített az 1695-ben innen átvitt intézet helyén. A horvát rendtagok kiképzésének minél hatékonyabbá tétele végett a rend két legképzettebb horvát tanárát: Cseffics Lászlót és Juriavics Ferencet bízta meg a tanítással.[1] A *kőrösi* kolostor építését is lázas buzgalommal folytatta, a csáktornyait pedig a horvátoknak szerezte meg. Krisztolovecz János prokurátor generálissal rendbehozatta a rend római házát, remélvén, hogy ez is egykor a horvát tartományhoz fog tartozni. *Szveticének* pedig 2000 forint adományt juttatott Sily István és neje Gubasóczi Dorottya. Midőn Krisztolovecz hivatali ideje lejárt, az 1702. évi rendfőnökválasztó nagykáptalanon ügyesen elintézte, hogy a horvátok és osztrákok elválásakor a horvát tartományba belépett Esterházy Imrét, — bár magyar ember volt, — választották meg rendfőnökké.

Esterházy Imre (1702—1707) a rendi ügyek alapos ismerője volt. Galánthay Esterházy Imre és Bucsány Zsuzsánna fia középiskolai tanulmányait Nagyszombatban és Sopronban elvégezve 1680-ban tette le Barilovics Lajos perjel kezébe a fogadalmat. A bécsújhelyi filozófiai tanfolyamon a lelkes Landor László előadásait hallgatta. Ezután rendje Rómába küldte az Apollinaris kollégiumba, ahonnan a teológiát elvégezve négy év multán mint teológiai doktor Lepoglavára került. Itt két évig filozófiát tanult, majd maga is tanított. Innen rendje Nagyszom-

[1] Benger i. m. pag. 333. és A. P. Tom. IV.

batba helyezte teológiai tanárnak. A kiváló tehetségű és előkelő családból származó szerzetes mint a horvát-német tartomány vikáriusa és a rendfőnök titkára jól ismerte a közelmult mozgalmas harcainak fázisait s a rendi életet mozgató erőviszonyokat. Mikor 1702-ben rendfőnökké választották, tisztában volt azzal, hogy személyének a horvát—magyar versengés megnyugtató kiegyenlítését kell szolgálnia. Bár helyettesévé a „főhorvátot", Krisztolovecz Jánost választották meg, a rend különböző nemzetiségekhez tartozó tagjai mégis megnyugodtak, mert a nagykáptalan intézkedései folytán a definitóriumi tagságokat a négy nemzet fiai közt osztották meg s ebben bizonyos igazságszolgáltatást láttak. A lengyel Sotarevicz Miklóst, a magyar Landor Lászlót, a német Steixner Józsefet és a horvát Cseskovics Farkast választották meg rendi tanácsosokká, prokurátor generálissá az osztrák Meiselseder Ferdinándot, aki későbbi magyarellenes működésével a magyar tartomány ellenszenvét keltette fel maga iránt.[2] Mondanunk sem kell, hogy a horvátok törekvéseinek és a rendi vezetőség ilyetén összeállításának következményeként a magyar tartományt a többi tartománnyal szemben sok sérelem érte.

A horvát tartomány erős anyagi gyarapodása tovább folytatódott. *Lepoglava* már ekkor főmonostor volt. Temploma és a monostor épülete valósággal kiemelkedett a többi közül régiségével, műalkotásaival, kincseivel egyaránt. Az ősi szellem megkedveltetéséért a kololostor folyosóit Markgraf Lukács konverzus híres pálos atyákat ábrázoló képeivel díszítették.[3] A kolostor tekintélye folytonosan nőtt. 1703-ban nagy adományozások érték. Orahoczi István 500 rénes forintot, Gotthal Gábor báró és Orssich Anna bárónő Graberie és Keglevich Erzsébet grófnő Szigetecz birtokát adta a monostornak minden tartozékával együtt. 1705-ben Patasics László és neje Vragovics Borbála felépíttették a Szentháromság-kápolnát s egyben 1500 forintos adományukkal gyarapították a monostor vagyonát.[4] A monostor fényét emelte az a tény is, hogy Esterházy Imre rendfőnök 1703-ban a Rákóczi felkelés miatt Elefántról ide helyezte át székhelyét. 1710-ben pedig Krisztolovecz vikárius generális buzgólkodására új könyvtárat rendeztek be, felhasználva erre azt az 1000 rénes forintot is kamataival együtt, amelyet még Mallesics adott, továbbá Patasics György boszniai püspöknek és szalavári apátnak 5000 forintos adományát. A könyvtár 1711-ben már teljesen elkészült. Gyönyörű stukkókkal ékesített falain hatalmas festmények gyönyörködtették látoga-

[2] U. o. pag. 358.
[3] U. o. pag. 371.
[4] U. o. pag. 381.

tóit. Kilenc hatalmas, művészi kőszobrot helyeztetett a templom homlokzatára is, melynek régi tornyát Demsics István pálos restauráltatta s tetejét bronzlemezekkel díszíttette (1711). Ugyancsak Krisztolovecz buzdítására ebben az évben adták ki a lepoglavai pálosok horvátul Kempis Tamás Krisztus követését is.[5]

Hasonló gyarapodásról számolhatunk be a *remetei* kolostort illetőleg is. 1702-ben Znika György kanonok áldozatkészségéből 5000 rénes forintot adott, amiből renoválták a templom szentélyét: Mária életét ábrázoló és csodatételeit megjelenítő művészi képekkel, gipszszobrokkal, finom sima márványból készült oltárral s rajta a művészi szentségházzal ékesítették. A rendfőnök pedig 1000 rénes forintot adott a Mária-kápolna ezüst kandeláberére és egyházi felszerelésekre. Az időközben váci, majd zágrábi püspökké lett Esterházy Imre pedig a Draskovich gróf özvegye által adományozott 1700 rénes forint kamatait engedélyezte a remetei templom céljaira.[6]

Remete után következett fontosságban *Kamenszka*, melyet 1707-ben perjelségre emeltek. Első perjele Verbanics Cyprian lett. A kamenszkai kolostor igen sok viszontagságon ment keresztül, de a horvátoknak mindenkor kedvelt kolostora volt. Körülbelül 152 éven át virágzó szerzetesi élet folyt itt mindaddig, míg a török el nem pusztította. 1556-ban Kosztanica elfoglalása után sorra érték a kolostort török részről a csapások. 1576-ban a lakatlanná vált kolostort birtokaival együtt Ternavai István rendfőnök Auersperg János grófnak adta bérbe. 1592-ben a kolostor épületeinek követ a károlyvárosi erődnek, a Zrinyiek pedig Svarcsa várának építéséhez használták fel. A török újabb támadásai szomorú sorsra juttatták Kamenszkát. 1659-ben Ritter Pál báró, az ismert horvát történetíró, így ír róla: „Most nyomorúságos falu, egykor gazdag város volt." Birtokait jó ideig a remetei, majd a szveticei kolostor kezelte és élvezte. Ez utóbbi perjelei építtették újjá templomát a török kiűzése után s gondoskodtak a vasárnapi istentisztelet elvégzéséről (1685). Az 1699. évi szveticzei földrengés után két pálos atya lakott Kamenszkán állandóan, akik 1707-ig a szveticzei házfőnök fennhatósága alá taroztak. Ekkor visszacsatolták a kolostor birtokait s több szerzetest küldtek ide. A Beatissimae Deiparae ad Nivesnek szentelt templomuk az itt történt sok csoda hatása alatt valóságos kegyhellyé vált.[7]

[5] U. o. pag. 443.

[6] U. o. pag. 359 és Krisztolovecz i. m.

[7] V. ö. Krisztolovecz i. műve és Benger Chronotaxisának és Annalesének i. v. részeit. Főleg pag. 399.

A rend egyéb tartományaiban is szép fejlődést tapasztalunk. *Csehországban* a woborzistei templom Solopiski Mladota Vilmos wermerzitzi földesúr költségén épült fel (1709).[8] Ausztriában Máriatroston vetették meg lábukat, *Lengyelországban* erősen gyarapodott a varsói konvent jövedelme s 1707-ben már új templomot építettek. A czenstochowai kolostor azonban már sok támadást élt át. 1702. augusztusában Guldenstern svéd vezér 8000 emberével 10 napig ostromolta a kolostort s ez alkalommal tartozékbirtokait rabolta ki. 1704-ben Reinschild svéd tábornok támadásával szemben a hős Krasuski Izidor lengyel tartományfőnök védte meg az ódon kolostor falait. Svéd és orosz seregek járták akkortájt a lengyel földet. Bizonytalan volt az utazás. A rendfőnök még a tartományválasztó káptalanra sem mehetett el. 1705-ben újból támadták a svédek a kolostort. 1708-ban a lengyel katonák erőszakoskodásai ellen II. Ágost lengyel királynak kellett a kolostort megvédenie. 1709-ben pedig a poltavai vereség után Pomerániába vonuló svédek Crassau tábornok vezetésével vették ostrom alá, de sikertelenül. Mencsikow Sándor herceg, az orosz sereg parancsnoka, a cár fia ekkor látogatta meg a svédek elvonulása után ezt a már ekkor történelmi patinával bevont helyet.[9]

A szatmári békekötés előtt zajló évtizedekben a Pálosrend leghathatósabb támogatója I. József volt. Ő azonban az 1710-ben a horvátoktól különvált osztrák tartomány fényének gyarapítására törekedett. A *máriatrosti* (Grác mellett) kolostor megszerzésében messzemenő támogatást nyújtott a rendnek.[10] A magyar rendházak állapotával azonban nem sokat törődött. Hazánkban inkább az osztrákokkal egy tartományt alkotó jezsuitákat támogatta, akiket a kuruc mozgalom amúgy is üldözött. I. Józsefnek 1711-ben bekövetkezett halála után III. Károly uralkodása alatt a magyar tartomány mostoha sorsa csakhamar megváltozott. A rend hazánkban ismét a fejlődés útjára lépett. Kíváló férfiak támadtak a rendben, akik a magyar rendtartomány érdekeiért folytatott kitartó küzdelemre fordították minden erejüket. Az előző évtized viharos eseményei között a rend hajóját csupa horvát származású és így horvát érzelmű férfiú vezette. Mallesics Gáspár (1696—1702), Esterházy Imre (1702—1708), majd 1708-tól egy évig *Krisztolovecz János* mint vikárius gubernans. Egyéb körülményeket nem tekintve, főkép ezeknek az erős nemzetiségi érzelmektől fűtött férfiaknak tulajdonítható, hogy a rend tagjai legalább is egy ideig távoltartották magukat a magyar lélek legeruptivabb mozgalmától, II. Rákóczi Ferenc-

[8] Benger i. m. pag. 420.

[9] V. ö. Benger i. m. pag. 398. 358. 372. 381. 409. 427.

[10] U. o. pag. 438.

nek az ősi jogok védelméért és a sérelmek orvoslásáért folytatott szabadságharcától. Bár akadtak, akik ennek ellenére is beírták nevüket a Rákóczi-felkelés dícső emlékébe. Példa erre, hogy az ónodi gyűlés után Majthényi Pál, Blaskovics Imre és Dáni Jácint csatlakoztak Rákóczihoz, amiért később Keresztély Ágost hercegprímás meg is fosztotta őket a perjelségtől.

b) *Az ország állapota Thököly és II. Rákóczi Ferenc felkelése idején.*

Miként az előző fejezetből láthattuk, a XVIII. század első évtizede a rend életében tulajdonképpen az egységért folytatott küzdelem jegyében folyt le. Ebben a korszakban a rend hajóját kíváló rendfőnökök irányították, akik azonban nemzetiségi érzésüktől befolyásoltatva, hol a rendi egységért, hol a rendtartományok különválasztásáért küzdöttek. Ismertettük már az előbbiekben a horvátok és osztrákok különválásának folyamatát s remélhető volt ezután, hogy ők céljukat elérve, most már a békés fejlődés útján haladva, az anyatartománnyal közös, egységes munkából veszik ki részüket. Ehhez azonban a megbontott rendi egység helyreállítására volt szükség, amihez a szatmári békekötés után országunkban beállott ideiglenes nyugalom, a közéleti szenvedélyek csillapodása és III. Károlynak országunkkal szemben megértőbb, több alkotmányosságot ígérő uralma is jó alapul szolgált.

A törökök kiűzése után új munkaterületek támadtak az országban. Teljesen elhanyagolt, tönkretett területek szabadultak fel a félhold uralma alól. Új honfoglalás volt ez nemzetünk történelmében. Rideg, kietlen, gyéren lakott helységek, rombadőlt városok, ledöntött templomok csak nyomaikban hirdették ezeken a területeken az egykor hatalmas Magyarországot s keresztény kultúráját, amelyet a török pusztítása, lelketlen garázdálkodása, rabszolga-uralma váltott föl s leálacsonyította a szenvedő magyar lelkiséget, nyomort, kétségbeesést, a nemzet fájdalmas vonaglását, majd lassú halódását idézve elő. A budai csonkatoronyban és a konstantinápolyi héttoronyban szenvedő rabmagyarok keserves szenvedései, az otthonmaradottak váltságdíjhajszái a rabságban sínylődő családtagért, a török kegyetlenség egyéb borzalmas bizonyítékai ismeretesek a történelemből.

A pusztulásnak ebből az állapotából vánszorgott át a magyar lélek a dicső felszabadító harcok idején az új életet ígérő korszakba. Csakhogy az új élet korszaka sem mutatkozott olyannak, amilyenért a nemzeti lélek sóvárgott, s amilyent annyi szenvedésével megérdemelt: új harcok vártak rá, hősies

küzdelmeket kellett vívnia a szabadságért az osztrák elnyomás ellen. Meg kellett vívnia a csaknem egy évtizedig tartó eleinte dicső, később azonban porbahanyatló szabadságharcát.

A kuruc-labanc mozgalom, Rákóczi felkelése, ha nem is okozott annyi pusztulást, mint a török hódoltság másfél százada és a portával szövetséges Thököly megmozdulása, mégis bizonytalanná tette még jóideig a magyar sorsot. A magyar föld népét ez a bizonytalanság komoly építő munkára nem serkenthette. Az a felbuzdulás és mondhatnók építési láz, amely közvetlen Buda, majd még inkább az ország déli részeinek felszabadulása és a karlováci béke (1699) után állott be, 1703-tól kezdve ismét megbénult vagy egy évtizedre. Pedig az a néhány év a XVII. század végén, mikor a fölszabadítás öröme hatotta át a magyarságot, sem volt minden ürömtől ment.

A Thököly-féle felkelés viszontagságaitól és a rákövetkező állami intézkedésektől amugy is agyonsanyargatott ország lakosságára a felszabadító háború és a karlováci béke után irtózatos nyomor nehezedett. Éhinség és pestis pusztított különösen északkeleten. A tűrhetetlen helyzet és sok megpróbáltatás Tokaji Ferenc vezetésével nyilt zendülésbe vitte a Hegyalja jobbágyságát. Az általános elégedetlenség a Habsburg uralkodóval szemben csakhamar átterjedt az ország lakosságának minden számottevő rétegére. A helyzet teljesen megérett már egy nagyobbszabású nemzeti megmozdulásra. II. Rákóczi Ferenc 1703. május 12-én kiadta első kiáltványát a Lemberg melletti Brezán várában s elküldte piros selyemzászlóit „Cum Deo pro patria et libertate" felirással. A helyzettel még tisztában nem lévő nemesség eleinte tartózkodó álláspontra helyezkedett. Nagyobb lendülettel csatlakozott azonban hozzá a szegény jobbágyságnak főleg az a része, mely a vezér hatalmas birtokán élt. Rákóczi „Makoviczai hercegségéből rutén és magyar települési területen, Munkácson, Sárospatakon és Tokajon át szinte megszakíthatatlanul saját földjén mehet ecsedi várába, az egykori Báthory és Bethlen uradalomba."[11] A hatalmas és gazdag urat eleinte csak a magyar parasztság, majd az egész nemzet megmozdulásának vezérévé nemzeti elhívatottsága avatta. Szabadságharcát eleinte győzelem, majd a váltakozó hadiszerencse kisérte. A háború első éveiben a kuruc fegyverek győztek, majd később, mikor a császári seregek a nyugati hadszintéren győztek, vereség lett az osztályrészük, miglen a majthényi sikon végkép lehanyatlott szerencsecsillaguk.

[11] Hóman—Szekfű: A magyar nemzet története IV. k. i. r.

c) *A honi szerzetesrendek és a Pálosrend helyzete.*

Ebben a harcos időben a mélységesen vallásos lelkületű fejedelem, bár nagy becsben tartotta a szerzetességet, a háború kényszerhelyzetében maga is kénytelen volt kijelenteni, hogy „háborús világban a klastrom nem klastrom".[12] A szerzetesek kolostorait főleg a protestánsok erőszakoskodásai ellenében nem volt módjában megvédeni. A szerzetesség nagy része, bár túl nagy védelmet nem remélhetett tőle, általánosságban csatlakozott hozzá s mindenben önfeláldozóan támogatta. A bencések, az eperjesi és nagybányai minoriták, az egri szerviták, a piaristák, ciszterciek, a premontreiek, a zobori kamalduliak, a ferencesek, a női szerzetek közül pedig az orsolyiták feltétlen hívei voltak. Több kolostorban kuruc őrséget helyeztek el, így a premontreiek leleszi és jászói kolostoraiban; a csornaiban pedig hol a kurucok, hol a labancok szállásolták el csapataikat. Sokat szenvedtek mégis nemcsak a labanc, de a kuruc csapatok rajtaütéseitől is. Az egyháziak két pártra osztódásuk miatt két malomkő, a kuruc és a labanc között őrlődtek a szerint, hogy ki hová tartozott. Bizonyos hogy a vallási sérelmeinek orvoslása végett Rákóczi köré csoportosult protestáns nemesség mindent elkövetett a katolikus papság visszaszorítására, mert csak így remélhete, hogy visszaszerezheti egykori templomait s az erőteljesebb katolikus térítésnek gátat vethet. Az igen nagy sikerrel járó ellenreformációnak, melyet Bécsben Kollonits, hazánkban pedig Szelepcsényi primás, Bársony nagyváradi és Szegedy egri püspökök erőteljesen támogattak s melynek nagyszabású munkájából a szerzetesek általában, így a pálosok is méltó részüket vették ki, vezérei mégis a jezsuiták voltak s így érthető, hogy Rákóczi táborának protestánsai minden eszközt megragadtak a jezsuiták ellen; koholt vádak (hazafiatlanság, önzés, mérgezés, háborúság szítása stb.) kitalálásától sem riadtak vissza, csakhogy céljukat, a jezsuita rend annyiszor hangoztatott kitiltását elérjék.[13] Már a gyöngyösi gyűlésen (1704) követelték sérelmeik orvoslását. A szécsényi gyűlés (1705) túlnyomóan protestáns szövetséges rendjei hoztak is ezirányú határozatot (VI. artikulus), amelyet a buzgó katolikus fejedelem, aki maga is a jezsuiták neveltje volt s egyénileg is kedvelte őket, az éppen körülötte nagy befolyásra szert tett protestánsok kívánságára, — hisz

[12] Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc II. kötet, 395—403-ig.

[13] Meszlényi Antal: II. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták. (Különlenyomat a Regnum egyháztörténeti évkönyvből.) Budapest, 1936. 36. l.

hadainak 9/10 része protestánsokból alakult,[14] — jóváhagyott, sőt keresztülvitelét később kívánságukra szorgalmazta is. A fejedelemség területén lakó jezsuiták szorongatott helyzete a többi rendet is bizonyos mértékben a semlegesség álláspontjának elfogadására késztette. Ezt tették eleinte általánosságban a pálosok is, akiknek csupa bizonytalanság volt az életük hazánkban. Lengyel testvéreik is sok szorongattatáson mentek keresztül. Említettük, hogy alig múlt el esztendő, melyben anyakolostorukat kóborló svéd csapatok ostrom alá ne fogták volna.

Mennyivel többet kellett azonban szenvedniök az állandó hadszíntérre eső magyar kolostorok lakóinak. A különböző kolostorok lakói még érintkezni is nehezen tudtak egymással. A folytonos portyázások miatt az utas élete bizonytalan volt. A nagykáptalan összehívása szinte lehetetlen feladatnak bizonyult. A messze városok kolostorai nem tudták elküldeni előljáróikat és megbízottaikat a káptalanokra, az ezernyi leselkedő veszedelemtől eltekintve már csak azért sem, mert a kurucok által elfoglalt területen csak katonai útlevéllel lehetett mozogni. A rendje érdekeiért és nyugalmáért remegő rendfőnök kénytelen volt nyilt levelet, pátenst küldeni a legközelebbi kolostorba, Bánfalvára (1704). Üzenetét innen továbbították láncszemszerűen a többi kolostorba. Igy adta szerzeteseinek tudtára, hogy tekintettel a rendkívüli körülményekre, az összes előljárókat hivatalukban meghagyja és hatáskörükben megerősíti.[15] A rendtagok tehát továbbra is kötelesek voltak engedelmeskedni nekik. A rendi tanács viszont a szigorú semlegesség álláspontját ajánlotta a kolostoroknak. A definitorium tagjai jól ismerték főleg a tudományuk és tanrendszerük miatt általuk is tisztelt jezsuitáknak folytonos zaklatását a kurucok részéről. Hisz több városban éltek egymás mellett rendházaikban békés szeretetben. (Nagyszombat, Pozsony, Győr, Buda, Gyulafehérvár, Pécs, Esztergom, Szakolca, Mármarossziget, Nagyvárad). Ezért mondta ki, hogy ne avatkozzanak a dolgok folyásába. Egyik fél pártjára se álljanak. Éljenek egyedül és tisztán nemes hivatásuknak. Ezen az alapon akartak védekezni hol a kurucok, hol a labancok támadásaival szemben. Mindez azonban nem használt semmit. Hiába szívlelték meg a kormánytanács intelmeit, igen sok megpróbáltatáson kellett keresztülmenniök mindkét háborúskodó fél részéről. Kolostoraik elég sűrűn kerültek hol a kurucok, hol a labancok területi fennhatósága alá. Hol ezek, hol pedig amazok sarcolták meg őket, használták fel kolostoraikat elszállásolásra s ahol csak tehették, kíméletlen sarcolá-

[14] V. ö. Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc II. köt. 366. l. — Magyar Történeti Életrajzok.

[15] Benger i. m. pag. 369.

sukkal zaklatták a szerzetesek életét, akiknek még a kóborló katonáktól is rengeteget kellett tűrniök. A napirenden levő erőszakos birtokfoglalások, a kegytárgyak gyakori megcsúfolása, a katolikusokból, lutheránusokból és reformátusokból álló háromtagú templomosztó bizottságok működése, az 1704. évi gyöngyösi, az 1705. évi szécsényi gyűlés, a miskolci és rozsnyói tanácsülés s az 1708. évi pozsonyi országgyűlés tárgykörc: a jezsuiták sorsa s a templomok odaítélése, a Pálosrend vezetőségét is állandó rettegésben tartotta. Ehhez járult, hogy a hódítókat nem egyszer a kémek igyekeztek rosszindulatú feljelentéseikkel félrevezetni, sőt még azzal is meggyanusították az atyákat, — akárcsak a ferenceseket, akik valójában a fejedelem vezérének, Bottyánnak legjobb kémei voltak,[16] — hogy a másik pártnak kémkednek. A háború első éveiben a kurucok Szlavonia területére is behatoltak. Elfoglalták *Csáktornyát* és mellette a pálosok Szent Ilona kolostorát feldúlták. A kurucok Lipót höchstadti győzelméig (1704. augusztus 13.) minden vonalon előre törtek. Itt Marlborugh és Savojai Jenő herceg verték meg döntően az egyesült bajor és francia hadakat, Miksa Emmanuel bajor választófejedelem pedig, akinek Rákóczi a magyar koronát szánta, a csatavesztés következtében még trónját is elvesztette. Ez a győzelem tette lehetővé Lipótnak, hogy csekély magyarországi haderejét: 4000 főből álló várőrségét és Erdélyben Rabutin vezérlete alatt levő 8000 főből álló seregét a nyugati hadszíntérről hazánkba vezényelt csapataival növelje. Serege megerősödése következtében gróf Pálffy János bán visszafoglalta a kurucoktól Szlavoniát, Csáktornyát elfoglalta, a pálosok Szent Ilona kolostorából kiverte a kurucokat s a kolostor régi rendjét ismét helyreállította.[17]

A *máriavölgyi* kolostort viszont, amely a felvonuló hadak útjába esett, a király szövetséges fejedelmeinek csapataiban szolgáló protestáns katonák támadták meg éppen a rend protektorának, Szent Tamásnak az ünnepén (márc. 7.). Heister Hannibál tábornok, a sereg főparancsnoka vezérkarával éppen Stomfa várában tartózkodott, midőn hírül hozták, hogy protestáns katonái a monostort kirabolták s a templomban is mérhetetlen kárt okoztak. „Minden istenfélelmet sutba vetve, mindent elraboltak; még a szentélyt sem kímélték meg; elhurcolták a templom felszerelését, a szentelt kelyheket és egyéb tárgyakat; az itt tartózkodók közül mindenkit, akit csak értek, még a szerzeteseket is bűnös szenvedéllyel öldökölték." [18]

[16] V. ö. Márki Sándor II. Rákóczi Ferenc II. köt. 397. old.
[17] Benger pag. 370.
[18] U. o. pag. 371.

Az atyák sürgető kérésére a rend helyreállítása végett Heister Desffinyes tábornokot küldte ki, aki a pálosok konfraternitásához tartozott. A tábornok mindent elkövetett, hogy a pálosok a szenvedett sérelemért elégtételt nyerjenek. Elűzette katonáival „a szentségtörő zsákmányolókat," a rablott tárgyakat lehetőség szerint jogos tulajdonosaiknak visszaadatta s a kolostor elé őrségül nagyobbszámú császári katonaságot állított.

1705. május 5-én az *elefánti* kolostor került kellemetlen helyzetbe. Wolmuth Bernát perjelt a nyitrai császári főparancsnok előtt azzal vádolták, hogy állandó levélbeli összeköttetésben áll Rákóczi pártjával, tehát a „lázadás" részese. A parancsnok már-már halálra kereste a perjelt és a kolostor elpusztításának gondolatával is komolyan foglalkozott, mikor a nyitrai káptalannak sikerült a cselszövő besúgó állításait megcáfolnia s ezzel a parancsnokot szándékától eltéritenie.[19]

1708-ban szintén nagy veszély fenyegette a kolostort. A Nyitra várát ostromló Pálffy császári tábornok ekkor az elefánti és zobori kolostorokra zúdította rác martalócait. Szörnyű pusztítást vittek végbe az elfoglalt kolostorban. Az ott rejtőző nemes asszonyokat megbecstelenítették, a szerzeteseket tettlegesen bántalmazták, a kolostort pedig kirabolták. Az éppen nem messze táborozó Ocskay László kuruc brigadéros pusztulni hagyta a kolostort. A barátok hasztalan várták segítségét. Nem is sejtették, hogy lélekben felkészült már az árulásra, melynek írásos megkötésére és Pálffyval való találkozására épp e kolostort választotta. A Rákóczi-mozgalom szempontjából tehát szomorú hely ez a kolostor, melytől a pereszlényi mező sincs távol, amelyen Ocskay árulása végbement. A pálosok azonban, ha rendfőnökeik semlegességre is intették őket, mégis mint igaz magyarok inkább a kurucokhoz vonzódtak, legalább is az ország északi kolostoraiban. Erre vall gróf Esterházy Antalnak, II. Rákóczi Ferenc kuruc tábornokának 1710. február 12-én Tapolcsányban kiállított írásos engedélye, mellyel a pálosoknak ügyeik intézése végett szabad járást biztosított.[20]

1706-ban II. Rákóczi Ferenc kiadta a parancsot, hogy taktikai szempontból pusztítsák el a sátoraljaújhelyi kolostort. Erdélyből ugyanis Rabutin tábornok seregével a kurucok által szorongatott Kassa segítségére sietett. Csapatainak a sátoraljaújhelyi kolostor nagyszerű védelmi pontot nyújtott volna a nem messze portyázó kuruc csapatok támadásaival szemben. Már meg is történtek az előkészületek a kolostor felgyujtására, az utolsó percben azonban Károlyi Sándor gróf változtatott a fe-

[19] U. o. pag. 380.

[20] A. P. Elefánt fasc. 67. OLKO.

jedelem szigorú parancsán, s nem engedte az ősi, árpádkori kolostort felgyújtani.[27]

1708. március 4-én Esterházy Imre rendfőnököt váci püspökké nevezte ki a király. Ezzel a rend életében újabb változás állott be. Elsősorban is a nagykáptalant kellett volna összehívniok, amire azonban most még gondolni sem lehetett. Krisztolovecz János vikárius generálisnak a rendfőnököt választó káptalant a lengyelországi pestisjárvány és a magyarországi kuruc mozgalom miatt egy évvel el kellett halasztania. Így a *Bécsújhelyen* tartott rendi ülésen, amelyen mint gubernans ordinis elnökölt, vitatták meg a rend helyzetét s beszélték meg pontosan a teendőket. A konstitúcióbeli hibák kiigazítását, amit a lengyelek állandóan sürgettek, Kienczl Ferdinánd magyar tartományfőnökre és a rendfőnök titkárára bízták. Közben mint vikárius gubernans a pozsonyi országgyűlésen is résztvett Krisztolovecz, ahol a rendfőnök teljes jogkörét töltötte be.[22] Mikor pedig a kurucok sikeres harcai miatt az országgyűlést is szüneteltetni kellett, visszatért rendtársai körébe s kiadta Mallesics gyüjteményes munkáját, a Quadripartitum Regulariumot, amely a rendre vonatkozó bullákat tartalmazza. Krisztolovecz, ez az erős érzelmű horvát férfiú ezzel is a rend belső rendjének biztosítására törekedett, s távoltartotta nemcsak közvetlen környezetét, hanem egész rendjét is az annyira magyar kuruc-mozgalomtól.

A felkelés mozgalmas harcai hovatovább már öt esztendeje folytak váltakozó szerencsével.

1708. augusztus 3-án a Fertő-tó partján fekvő *nezsideri* rendházat is elfoglalták. A túlnyomóan protestáns harcosok nem törődve a szerzetesekkel a rendházat s templomot kirabolták és a vérontástól sem riadtak vissza. A környék lakói közül sokan menekültek ide a kurucok elől. Ezeket a kolostor templomában és ebédlőjében öldösték le, sőt Vépi János pálos atyán is súlyos sebet ejtettek. Maga Gallovics Mihály perjel pedig csak úgy tudta életét megmenteni, hogy egész nap a tó nádasában bújkált gyakran nyakig merülve a vízben.[23]

A *bánfalvai* kolostor is 1704—1709-ig mindkét fél katonaságától nagyon sokat szenvedett. Weinacht András, a kolostor perjele is abba a gyanúba keveredett, hogy kurucokat rejteget a kolostorban. Ezért Plumberg császári parancsnok, aki egyébként még lutheránus is volt, a perjelt bilincsekbe verette és mindaddig fogságban tartotta, amig sikerült ártatlanságát bebizonyítania. A szomszédos község protestáns lakói sokszor emeltek

[21] Benger i. m. pag. 390.
[22] U. o. pag. 402.
[23] U. o. pag. 406.

ellenük koholt vádakat, tisztán rosszindulatból. Rájuk fogták, hogy harangjukkal jelezték a kurucoknak a városukban tartózkodó katonaság helyzetét és hadállásait. A gyanú elkerülése végett a kis harangot, amelynek hangja csak a rendház közvetlen környékén hallatszott, használták a szerzetesek összehívására, istentiszteleteik kezdetének jelzésére.[24] Itt említjük meg, hogy *Pécs* városát 1707-ben dúlták fel a kurucok, majd a rácok. A jezsuiták hatalmas kolostorát teljesen elpusztították, a jezsuita atyákat s a rendházukban lakó világi papokat felkoncolták,[25] viszont a pálosok szerény egyemeletes kolostora a kellemetlenségektől ezúttal mentesült. Nem járt azonban ilyen jól a *lepoglavai* főmonostor, amelyet a kurucok ugyancsak alaposan feldúltak és kiraboltak.

Rákóczi legendás hadai 1709-ben, a végzetes kimenetelű trencséni csata után Nyitra felé vonultak vissza. A hívei közt támadt egyenetlenkedés és személyeskedés szomorú eredménytelenségben mutatkozott a hadszíntéren is. Az egész országban meginogtak a kurucok hadállásai. Veszprém, Sümeg és több más kuruckézen levő vár került ismét a király hatalmába. Az ország nyugati részein a királyi csapatok kiszorították a kurucokat s a szövetkezett rendek hamarosan bevonultak Magyarországba. Nap-nap után érték vereségek a kurucok hadait. A császáriaknak pedig első dolguk volt, hogy a felkelők által lefoglalt egyházi javakat s katolikus birtokokat tulajdonosaiknak rendeletileg juttatták vissza.[26] A pálosokat ért anyagi sérelmeket ez a rendelet kiegyenlítette. Nagyobb lett a nyugalom és a közbiztonság. Egy évi halogatás után végre a rendfőnököt választó nagykáptalan is összeülhetett a máriavölgyi kolostorban (1709). Az annyi megpróbáltatáson keresztülment pálos tartományok kiküldöttei *Barilovics Lajost* emelték a rendfőnöki székbe, akinek ritka erélye és nagy munkabírása, ami különösen a protestánsok visszatérítésében nyilvánult meg az előző években, most a rend nyugodt fejlődésének biztosítéka lett. Helyettese, a már ismert Krisztolovecz János és rendi tanácsosai: a lengyel Napolsky Szaniszló, a magyar Kupinics Máté, a német Meislseder Ferdinánd és a horvát Cseskovics Farkas, továbbá Krassin Mátyás római procurator generalis, nagy hozzáértéssel és ritka buzgalommal láttak a rend ügyeinek intézéséhez. A káptalanon hozott határozataik közül a rend szellemi erejének növelését szolgálta az az intézkedés, amely szerint a rendfőnök tudta és beleegyezése nélkül senki nem fogadhat el

[24] U. o. pag. 407.
[25] Kiss Albin: A pécsi gimnázium története (1914—15 évi Értesítő).
[26] Meszlényi i. m. 80 l.

egyházi méltóságot. Egyben szabályozták az egyes provinciák által a rendfőnök költségeire fizetendő kvótát is.[27]

A rend tekintélyének emelésére is történt ekkortájt intézkedés. Az 1709. évi pozsonyi országgyűlés határozatilag biztosította rendfőnök *praecedentiális* jogát a pannonhalmi főapáttal szemben. E szerint az ország rendei között a diaetán most már őt illeti meg az első hely a püspökök után, nem pedig a pannonhalmi főapátot.[28]

A szatmári béke megkötése után hazánk néhány esztendőre a béke nyugalmát élvezte. A Pálosrend pedig újabb fellendülésnek az útjára lépett. Beköszöntött a rend második virágzásának korszaka. Újjáalakult ebben az esztendőben a magyar tartomány vezetősége (1711). *Kupinics Máté* újonnan megválasztott tartományfőnök és helyettese *Bolla Ágoston* tanácsosaikkal (Malonyai Pál, Weinacht András, Karlóci Lajos és Bakay Imre) elsősorban is a rend régi kolostorainak s birtokainak visszaszerzését és rendbehozatalát tűzték ki feladatukul. A székesfehérvári házat, a budai, a pécsi, valamint a Nagy Lajos korabeli, romokban heverő, de egykor „igen fényes" márianosztrai kolostort akarták elsősorban, mint a régi nagy idők fényes szimbolumait, életképesekké tenni. Ez utóbbihoz az elefánti kolostor által kezelt birtokait (Nosztra, Csatta, Toronya nevü nógrádmegyei földjeit és a pozsonymegyei Schwarzbachot), káptalani határozattal visszacsatolták. Majd a nógrádmegyei Maros, Beleg, Nagylóc, Garammikola, Gyékényes új adományozásával biztosították a kolostor életlehetőségét.[29] Első adminisztrátorává a derék Kurpész Pált nevezték ki, aki még ebben az évben meg is kezdte a Széchenyi György esztergomi érsek által adományozott 17.000 forint kamatjából a kolostor újjáépítését.[30] Ez azonban csak az első lépés a sok közül. Az Újszerzeményi Bizottsághoz intézett s nagy gonddal szerkesztett beadványok,[31] a nagykáptalanokon és tanácsüléseken felvett jegyzőkönyvek a rend anyagi megerősödésének és élni akarásának csodálatos képét tárják elénk. A

[27] U. o. pag. 418.

[28] U. o. pag. 419.

[29] Regestr. Paulin. 166 és 176 l. n. 5. és Miscellanea. OLKO.

[30] U. o. pag. 442.

[31] 1697 és 1698-ban Mallesics rendfőnök kívánságára Krisztolovecz János rendi tanácsos írta össze a kolostoraikhoz tartozó birtokokat. A 161 old. terjed. beadványban 19 monostor birtokait sorolja fel. Ebben említi a fehéregyházi, máriacsaládi, enyerei, techewi (técsői), toldi, baicsi, baranyai, pilisszentkereszti, nagyszakácsi, iregi Szent Jakab, patacsi, szerdahelyi, budaszentlőrinci, vázsonyi, vetahidai, sümegi, sztrigenti, a Szent Üdvözítőről n. dunamelléki, a Szent Üdvözítőről n. chursegi (kőszegi, kiskőszegi, batinai) monostorokat.

rendtagok buzgólkodása hitélet fejlesztése, híveik pásztorálása, kegyhelyeik fényének emelése, az iskolázás, a tudományok és irodalom ápolása terén csodálatos méreteket öltött a XVIII. században. A tanári katedra, a templomi szószék, a toll, a könyv mind fokozottabb mértékben összeforrt a rend történetével. Nemzeti művelődésünk sorsközösségben élt ebben a században a fehérbarátok rendjével. Remete Szent Pál magányba vonult szelleme Boldog Özséb tudós magyar lelkületén át hódította meg a magyar híveket. A fehér pallium védelme alatt a pálosszellem a maga teljességében áradt szerte az országban, meghódította a gazdagot és szegényt, a hatalmast és gyengét, a lelki élet magaslatait járó s az elesett lelkeket egyaránt. A század sajátosan magyar hazaszeretete és barokk vallásossága a rendi szellemben egyesült s benne tetőződött.

A PÁLOS KOLOSTOROK ALAPÍTÁSUK RENDJÉBEN.*

Magyarországi kolostorok.

A XIII. században.

Patacs	1225.
Sátoraljaújhely	1248.
Pilisszentkereszt [1]	1250.
Pilis (Pilup) [2]	1250. és 1263 között.
Köveskut [3]	„ „ „ „
Bakony	„ „ „ „
Hidegkut (Idegsith) [4]	„ „ „ „
Badacsony [5]	„ „ „ „
Örményes [6]	„ „ „ „
Elek	„ „ „ „
Szakácsi [7] (Nagyszakácsi)	„ „ „ „

* Miután a pálosok kolostorait 12 honi és 11 külföldi kivételével s ezek is jórészt újra alapítások, a tárgyalt időszakban alapították, azért jegyzéküket már itt közöljük. A rend előljáróinak névsora a II. kötet végén következik.

[1] 1250-ben kezdték építeni s 1263-ban készült el.

[2] Pilis sziget (Insula Pilup.)

[3] Jakossics József szerint ez a Mária Magdolna tiszteletére 1266-ban emelt kolostor Zala-megyében. V. ö. A Szent Pál I. remetéről nevezett magyar rendtartománynak zárdái és tagjai 1785. május 9-én. Jakossics József kéziratai 14 köt. 225—231 l.

[4] Jakossics szerint: Szent Erzsébetről n. pesthidegkúti kolostor. Ez tévedés. Veszprém és Zala megye határán van Kis- és Nagyhidegkút. Ez utóbbi helyen van is egy templomrom egy üdevízű forrás mellett.

[5] Szent Imre tiszteletére emelték 1268-ban Jakossics szerint.

[6] Szűz Mária tiszteletére Zala-megyében 1266-ban alapították Jakossics szerint.

[7] Szent Domonkos tiszteletére alapították 1270-ben Borsodmegyében Jakossics szerint. Nem tudjuk, Jakossics honnan veszi adatait a nevezett kolostorokra vonatkozólag. Mivel ezek a kolostorok Pál veszprémi püspök 1263-ban kelt levelében már szerepelnek, bizonyos, hogy az oklevél kelte előtt történt alapításuk s így Jakossics adatai az alapítás idejét illetően nem helytállók.

Zala (Dobus)	1260.
Bajcs [8]	1260.
Pilisszentlélek [9]	1263.
Bodrogsziget (Bodrogmonostor)	1282 előtt.
Kékes	1291 körül.
Kápolna	1294.
Baranya [10] (más néven gyulai, szentegyházi, lászlóföldei kolostor)	1295.

A XIV. században.

Veresmart [11]	1304.
Diósgyőr (Krisztus szent teste)	1304.
Budaszentlőrinc	1304.
Huszt (Mármaros m.)	1307 előtt.
Técső „	„ „
Cherew „	„ „
Kökényes „	„ „
Kalodva (Kladova) [12]	1308 előtt.
Gyulafehérvár [13] (Szent Erzsébet)	1309.
Vetahida	1310.
Torna (Nagyjenő, Tüskevár.)	1310.
Diósgyőr (Szentlélek)	1312.
Kisbát [14]	
Kács (Borsod m.)	1317.
Kövesd (Övesd)	
Sümeg (Szent Miklós)	
Régécz (Horváthi) [15]	1319.
Hernád	1319.
Mindszent (Szemes)	1323.
Thalad	1324.
Nagyfalu [16]	1325.

[8] A kolostor 1283-ban épült fel.

[9] Jakossics szerint 1265-ben, Szluha szerint 1274-ben alapították.

[10] V. ö. Csánky Dezső i. m. II. 487.

[11] Később Pásztón és Verebélyen is létesült kisebb kolostor. Ezek a veresmartihoz tartoztak.

[12] Paulis és Máriaradna közt (Arad m.) az országútra kiálló hegy csúcsán a XVIII. század végén még láthatók voltak romjai. V. ö. Jakossics i. m.

[13] A Szent Erzsébetről n. gyulafehérvári kolostort Szluha szerint Demeter püspök alapította 1316-ban.

[14] A kisbáti kolostor Turóczy szerint azonos a gercsenivel.

[15] Jakossics szerint a Szent Fülöp és Jakab tiszteletére 1319-ben emelt kolostor Horváthiban volt.

[16] Egyesek szerint 1423-ban alapították.

Gyula [17] (Szent Jeromos)	1327.
Bereg	1329.
Tolna	1333.
Ürög (Iregh)	1334.
Kiskőszeg (Batina)	
Alsóbatina (zágrábi egyházmegye) [18]	
Váradon kívül (Szent Jeromos)	1335.
Sátoraljaújhely	1335.
Tötösenyere	1336.
Szerdahely [19]	1336.
Túr	1339.
Dédes	1346.
Felnémet (Mária Magdolna)	1347.
Eger (Szent Miklós)	
Székelyháza	1350.
Székesfehérvár[20]	1350.
Márianosztra	1352.
Eszény	1356.
Bedeg (Beleg)[21]	
Baranya (Üdvözítőről n. *csatári* k.)[22]	1360.
Buzgó	1361 előtt
Csatka	1361.
Mármaros (Remete, Remec)	1363 előtt
Hangony	1368.
Torpa[23]	
Róna	
Nyárád	
Elefánt (Felsőelefánt)[24]	1369.
Gönc	1371.
Gombaszög	1371.
Henee-Enyeke (Sz. Margit)[25]	1376.
Máriavölgy	1377.

[17] A Szent Jeromosról n. gyulai kolostor alapítását Szluha 1325-re teszi.

[18] 1462-ben adományozták meg. Nem azonos a kiskőszegivel (Batina).

[19] Szent László tiszteletére emelte Dersfi Miklós comes 1335-ben Jakossics szerint.

[20] Később 1447-, 1523- és 1776-ban telepedtek le Székesfehérvárott.

[21] Valószínűleg Beleg.—Jakossics szerint Munkács közelében volt ez a kolostor.

[22] Ezt a kolostort az Üdvözítő tiszteletére 1360-ban emelt *csatári* kolostor néven említi Jakossics.

[23] 1434-ben lakatlanná vált.

[24] Mánkóci birtokán 1415-ben létesült kolostor.

[25] Szent Margit tiszteletére alapították 1376-ban. V. ö. Csánky D. i. m. III. 60.

Pogányszentpéterfalva (Stregenc)	1381 előtt
Örményes	1381.
Tarc	1381.
Gercsen (Görcsön Baranya m.)[26]	1382 előtt
Buda (r. Sz. Pálról n.)	1382.
Pathlan	1382.
Háromhegy	1383.
Ungvár	1384.
Told	1384.
Buda (Viziváros)	
Szentmihály (Mihálykő, Erdélyben)	1384.
Sajólád (Ládháza)	1387.
Boldogkő	1393 előtt
Bélakő	1393 előtt
Gothal	1393 előtt

A XV. században.

Villye	1400.
Uzsa	1406 előtt
Gönc[27]	1406.
Újháza	1408.
Tokaj	1411 előtt
Szilágy	1413.
Pókafalva	1416.
Marosszentkirály[28]	1419.
Válus (Vállus)	1429.
Tiszaberek	
Bolondóc (Beckó)[29]	1430.
Porva	1436.
Tornaalja[30] (Toronyalja, ma Toronya)	1437.
Tövis[31]	1442.
Székesfehérvár[32]	1447.
Marcal	1455.
Szentmihálykő	1469.

[26] Turóczy szerint azonos a kisbátival.

[27] Göncön az első kolostor 1371-ben létesült.

[28] Szluha (Compendium historiae sacri candidi ordinis Sancti Pauli primi eremitae. Vác. 1804.) szerint azonos a székelyházaival. 1497-nél említik az évkönyvek. OLDO 10766.

[29] Stribori Stribor alapította Szűz Mária tiszteletére.

[30] Ma Toronya Hont-megyében Nagymarostól északra.

[31] Hunyadi alapítása. Horváth Mihály i. m. II. k. 551 old. 1579-ben újból felépítik.

[32] Jakossics szerint a kolostort Mátyás alapította. Temploma Nagy Lajos korabeli.

Erdély	1469.
Tokaj[33]	1470.
Monyorókerék	1473.
Jólsva (Gömör—Kishont m.)	
Egervár (Vas m.)	
Jánosháza (Vas m.)	
Városszalonak (Vas m.)	1475.
Zsámbék	1475.
Csút (Csuth, Csütt.)	1475.
Sopronkertes	1475.
Pécs	1480.
Sopronbánfalva	1482.
Vázsony	1483.
Fehéregyháza	1484.
Szentgyörgy[34]	1493.
Váradi Szent Jobb (Jogh)	1493.
Visegrád	1493.
Szentmihály (Veszprém m.)	1498 előtt.
Tótfalud.[35]	
Várad melletti Sz. Mihály monostor.[36]	
Szentkút (Ürög mellett)	
Acsa	

A XVI. században.

Tőketerebes	1502.
Máriacsalád	1512.
Nagyváradi régi kolostor	1513.
Székesfehérvár	1523.
Patka[37]	1524.
Mihálykő[38]	1579.

A *XVII. században.*

Pápa	1638.
Nagyszombat	1653.
Miskolc[39]	1654.
Késmárk (Hunsdorf)	1670.
Szakolca	1671.

[33] Az első kolostor Tokajban 1411 előtt létesült.
[34] Hajdan apátság volt. IV. Sixtus adta a pálosoknak 1493-ban.
[35] Vigant táján. Mihálykő birtoka.
[36] Monasterium S. Michaelis sub Castro. V. ö. Szluha i. m.
[37] A zsámbéki kolostor birtoka csupán.
[38] Új letelepülés.
[39] Első letelepülés 1376. Diósgyőr függeléke.

Varanno	1672.
Pozsonyszentgyörgy	1674.
Korpona	1674.
Trsztina	1674.
Pest	1688.
Nezsider	1689.
Pécs[40]	1694.

A XVIII. században.

Tövis[41]	1701.
Illyefalva	1701.
Torda	1714.
Györgyén	1719.
Nagyárad (Váradolaszi)	1731.
Sasvár	1733.
Mocsár	1767.
Ungvár	1774.
Székesfehérvár[42]	1776.
Szatmárnémeti	1776.

A XIX. században.

Pilisszentkereszt	1864,

A XX. században.

Nagylévárd	1902.
Budapest	1934.
Pécs	1934.

Dalmáciai, isztriai, szlavoniai és horvátországi kolostorok.

Remete[43] (Remetinec)	1240.
Dubica	1244.
Čepič (Czepicz)[44]	1271.
Garič[45]	1272.
Bakva	1301.

[40] Régi települések: 1225, 1334, 1480.

[41] Hunyadi János alapította 1442-ben.

[42] Régi települések: 1350, 1447, 1523.

[43] Szluha a kolostor alapítását 1280-ra teszi.

[44] Már 1271-ben volt itt pálos eremitorium, a kolostor azonban csak 1287-ben épült fel a hasonló nevű tó mellett.

[45] Gyöngyösi, Orosz és Szluha szerint nagyobb adományozásával Tiburtius mester alapította 1291-ben. 1272-ben volt itt már pálos eremitorium. A kolostor azonban csak 1295-ben épült fel.

Szlatkagora (Zlath)[46]	1304.
Kraszničanoca (Krasniza: Szent Benedek)[47]	1327.
Sztreza	1367.
Csáktornya	1376.
Zengg (Üdvözítőről n. Szveti Spasz.)	1381 előtt.
Zengg (Szent Ilona)	1381 előtt.
Szalánkamen[48]	1393 előtt.
Lepoglava	1400.
Kamenszka (Kamenica)	1404.
Modrus (Gvozd)[49]	1406 előtt.
Dobrakutya (Dobrakucha)	1412.
Cirkvenica	1412.
Novi (Terranova, Sub castro Novi)	1453.
Busán (Buši)	1453.
Beska (Baška)[50]	1455.
Szent Péter az erdőkben (San Pietro in selve)	1459.
Klavar (Hlavar)	1466.
Turunje	
Brinje[51]	1496 előtt.
Szent Sixtus	1596.
Petina	
Szent Erzsébetről nevezett de Monte	
Slunj (Szluin)	
Lika	
Bihacs (Bihagh)[52]	
Szvetice (Szmolcsa)	1627.
Zengg (Szent Miklós)	1634.
Strido (Stridova, Strigova)	1644.
Kőrös (Krisi, Kreutz)	1665.

[46] Bresztováctól délre.

[47] Ez a kisebb kolostor a bakvai szent Benedekről n. kolostor tartozékbirtoka volt.

[48] 1393-ban dúlta fel a török. Egyébként ez a kolostor a horvát kolostorok közé tartozott, később Jakossics említi még a Szent Anna, Szent Katalin, besztercei, vatanoviai (Zemplén m.) kolostorokat is. Ezekről semmi tudomásunk sincs.

[49] A Szent Miklósról n. modrusi remeteség a Frangepánok alapítása, 1414. után Gvozdnak nevezték, 1706. óta Mons-Capella a neve és perjelség. Nem szabad összetévesztenünk a Priepoljétől délre és Baritól északra eső Gvozd nevű boszniai helységgel.

[50] 1518-ban önállósult.

[51] Egyéb nevei: Brinn, Brigna, Brünndl.

[52] A szlunji, likai és bihacsi kolostor 1554-ben vált lakatlanná.

Varasd	1777.
Pozsega	1777.

Ausztriai kolostorok.

Ranna	1414.
Bécsújhely	1456.
Bécs-Hernals	1709.

Morvaországi kolostor.

Krumlau (Crumlov)	1653.

Csehországi kolostor.

Woborziste (Oborziste)	1680.

Stájerországi kolostorok.

Ulima (Uljma)	1663.
Mária-Trost	1708.
Kimperg	1710.

Lengyelországi kolostorok.

Czenstochowa	1382.
Glogau [53]	1388.
Wielun	1394.
Wieruszów	1401.
Brzozów	1428.
Vilna	1428.
Brdovie	1436.
Pinczów (Pincsow)	1449.
Oporovo	1453.
Krakó (Krakow)	1471.
Bessovie	1472.
Vohanice	
Czenstochowa városán belül	1474.
Czentsochowai Szent Borbála kolostor	1634.
Konopniza	1637.
Lenczeszice	1639.
Topolno (Poroszország)	1649.
Varsó (Warschawa)	1661.
Wielgomlin (Wielkomlin)	1676.
Wlodawie (Litvánia; Wlodowice)	1698.
Leszniov	1706.
Jaslo	1718.

[53] Sziléziában van.

Lublin	1718.
Horoszkow (Horochów, Gorochow)	1718.
Jaslowiecz	1719.
Leszna	1727.
Krzeszov (Krzeczów, Krshetschow)	1733.
Nisnyovie (Oroszország)	1740.
Sztarawies	
Leopolje[54]	

Németországi kolostorok.

Andenhausen (Hanhayson)	1341 körül
Halle (Sueshall)	1341 körül
Basel (Pasle)	1341.
Awe[55]	1344.
Than[56]	1353.
Rorhalde	1358.
Argenhart[57]	1359.
Blumenstahl (Blumenthal)	
Donnersberg (Donners-Berg)	
Engenthal	
Goldbach	
Gundelsbach[58]	
Kaiserstuhl[59]	
Kirnhalde[60]	
Rubra domus (Rothenhaus)[61]	
Sulz	
Tennenbach (Tennenbrunn)	
Bondorff[62]	1403.
Langnau	1405.
Mainsbach	1408.
Grünwald (Griedwald)[63]	1430.

[54] A sztarawiesi és leopoljei (Galicia) kolostorok 1782—1784. közt szűntek meg. Alapításuk idejét nem ismerjük.

[55] Sulz város mellett.

[56] Willingen mellett.

[57] Argenthal a Rajnavidéken.

[58] Bajorország: Gundelsdorf.

[59] Breisgau közelében.

[60] Talán Kirn a Rajnavidéken.

[61] Württemberg hercegség területén.

[62] Württemberg hercegség.

[63] München mellett.

Portugál kolostorok.[64]

Alferrara (Alfarras)	1383.
Moronuovo (Rio-morerinko, Morro-Nuovo)	1400.
Villa-Vicosa	1405. és 1595.
Claromontanum Ossa közelében (Claré-mont)[65]	1407.
Serra d'Ossa	1420 előtt
Satubal	1420.
Balsa	1439.
De Serpa (Alemtejo)	1440.
Allanquez	1441.
Arosa	145[illegible].
Elvas (Elve)	1458.
Ossahegy	
Ebora	1578.
Ebora mellett	
Elefántvölgy (Val d' elefant)	
Vallis Abraham	
Gondisalv	
Tavira	
Valdinfant	
Souzel (Sóuza)	
Seixal	
Portel	
Lissabon (Port Lisboa)	1640.
Borba	1704.
Conimbrice	1749.

Olaszországi kolostorok.

Róma : S. Salvadore in Onda templom mellett	A XV. század elején.
Róma S. Stephano Rotundo in monte Coelio templom mellett	1454.
Róma : S. Pauli primi Eremitae in Platea Montis Quirinalis	1669.
Róma közelében Lombradia.	
Új rendi székház Rómában (Via della Careta O. S. Catharinae de la Rotta)	1934.

[64] A portugál pálos kolostorokat a tartomány historikusának, Henricus à Sancto Antonio atyának adatai alapján közöljük. V. ö. Streszka i. m. pag. 763.

[65] 1407-ben már eremitorium volt. A kolostor csak 1577-ben épült fel.

Velitreia
Nápoly
Milano[66]
Pávia[67]

A Szentföldön.

Táborhegy[68]
Voltak kolostoraik ezeken kívül még Franciaországban (1620—1640) és a spanyol virreynatusok idején Délamerikában is. Ezekre vonatkozó bővebb adatokra nem tettünk szert.[69]

[66] A milanói és nápolyi pálosokat a XVII. századi reúniós törekvések idején említi Ludovicus de Nazareth portugál rector generalis a máriavölgyi káptalanhoz intézett levelében. Ebora 1642. május 14. A. P. Tom. I.

[67] Jakossics szerint.

[68] A fenti adatokat gondos mérlegelés alapján oklevelek, az Acta Paulinorum s a pálos történetírók nyomán állítottuk össze.

[69] A francia pálosokra vonatkozólag v. ö. Gyenis András és Őry György i. munkáit; a délamerikai térítésre vonatkozólag Ács Tivadar közlését s néhány i. v. cikkét.

TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ.*

Aachen 95, 159.
Aba nemzetség 78.
Abaúj 182.
Achilles pk. 17 (21).
Acsa 170, 325.
Acsády Bonifác 245, 277.
Adamovich Chryzosztom 233.
Ad Apostolicae dignitatis k. bulla 72.
Ad perpetuam rei memoriam k. bulla 105 (144).
Adrián (szent) 186.
Adriánus vik. 216.
Agatics (ker.) János pk. 41, 227.
Agyaglik 184, 185 (67).
Aizenberg 191.
Aja Kapussi 12.
Alacska 103.
Alaghy János 175.
— Menyhért 197, 202, 206 (5), 223.
Alamizsnás Szent János 69.
Alapi Boldizsár 146; — Gáspár 46; — János 174.
Albert (Habsburgi) 14.
Albert király 101, 115, 117.
Alberti Ghymes Ferenc 195.
Albertus Pinczowiensis 35.
Albin mester 239.
Alcsút 170.
Al-dobol 296 (92).
Alferrara (Alfarras) 65, 66. 330.
VI. Alfonz 66.
Algabrok 219.
Ali basa 185; — bég 132, 174.
Allanquezi mon. 65, 219, 330.
Almásy András pleb. 230.
Alsáni Bálint pk. 102.
Alsó-Batinai kol. 82 (54), 323.
Alsódomonya 103, 178.
Alsok 120.
Alsókéked 109, 197 (126).
Alsólindva 206.
Alsó-László 284.
Alsónovák 41, 121.
Altesy bíboros 250, (116).
Alverniai Konrád 235; — Mihály őrgróf 235.
Alvinc 143.
Andenhauseni kol. 27, 329.
András (Miklós vajda fia) 49; — fia Lőrinc 76; — perjel 52, 97, 104; — püspök 22; — I. rf. 88; III. rf. 132, 133; — malma 91 (88).
Angyal Mátyás 173.
Annales 233, 271.
Anonymus Hungarus 12.
Anselmus a S. Paulo rector 66, 219.
Antal ágyúöntőmester 189; — remete Szent 10, 11; — testvér 18; — vik. 180 (46).
Antolschach Zakariás 276.
Antonius róm. hadvezér 9.
Apáti 114.
Apor (altorjai) István 253, 254 (131), 295, 296 (92); — mester 112 (177).
Apostolicae servitutis k. bulla 85.
Apponyi család 189, 190; — Anikó 114; — Imre 251.
Aquaviva Claudius 206.
Aquinói Tamás 19, 296, 315.
Aranyay Pál 246.
Aranyhegy 173.
Aranyos 104, 130, 178.
Aranyszarv 12.
Arathy János 160.
Argenharti kol. 28, 329.
Argentina 66.
Aristoteles 259.
Arimathiai József 267.

* A zárójeles számok a lapszéli jegyzetre utalnak.

Rövidítések: b. = báró, érs. = érsek, fhg. = főherceg, gr. = gróf, hg. = herceg, kan. = kanonok, kol. = kolostor, mon. = monostor, pleb. = plebános, pk. = püspök, rf. = rendfőnök, tf. = tartományfőnök, vik. = vikárius.

Arnold perjel 78.
Arosai kol. 65, 330.
Arszlán pasa 226.
Arus 17.
Ascanius Tamburinus 224.
Aschauer János 216 (31).
Athanáz (Szent) 10.
Ausperg (Auersperg) János gr. 61, 309.
Avasallya (Vasallya) 128.
Avellas Archamonus követ. 130.
Awei kol. 27, 28, 329.

Ács Tivadar 67 (138), 331 (69).
II. Ágost lengyel király 310.
Ágoston atya 239 (81).
Ágostonosok 41, 96, 226, 227.
Árok 155.
Árpád sírja 130.

Babeczky Antal 272.
Babolcsay Lőrinc 81.
Bacc Mátyás perjel 130.
Bachin (Bathin) város 46.
Bacsó Farkas (csoltói) 197; — Mátyás 196, 199; — Mihály 182, 184.
Badacsonyi kol. 20 (36), 78, 321.
Bagatta Johannes 32 (20).
Bagota 93 (103), 187.
Bahon (Pozsony m.) 266.
Baicsi mon. 21, 22, 76, 124 (221), 137, 161, 169, 171 (18), 319 (31), 322.
Bajnokfalva 92.
Bakay II. Imre rf. 194, 319.
Bakics János pálos 197, 227, 235.
Bakolnak (Bakonak) 93 (103), 187.
Bakony 13, 19, 20, 321.
Bakonybél 15.
Bakonyvári Ildefonz 218 (35), 262 (3).
Baksay Tamás (Simon fia) 90.
Baktay Gergely 199.
Bakvai mon. 47, 58, 77, 78, 147, 148, 326.
Balagovics Judith 59.
Balassa család 180, 189; — Bálint 175, 287; — Menyhért 189: — Zsigmond 180, 187.
Balaszentmiklósi Mihály pk. 131.
Balásfalu 113, 182.
Balázs egyh. író 164; — pálos 53; — perjel 53.
Balázsfi Lukács 112 (177).
Balázsfölde 91 (89).
Baldasar de Zagrabia in Gerez 149.
Balduinus 256.
Ballagi Aladár 102 (132), 136 (263).
Ballay István 195.
Ballog Ferenc 235.
Balogh 18 (27); — Ferenc 252; — Mihály 191.
Balsa 66 330.
Balter fia Mathko 61.
Baltero Benedek 127.
Bandonus 46.
Banich János 39.
Banovigh Mátyás 147.
Baracskai István 92; — János 92; — Lőrinc 92.
Barancs 239.
Baranya 171.
Baranyai mon. 21, 91, 77, 130, 319 (31), 322, 323.
Barátok rétje 231.
Barátrét 230.
Barátszer 19.
Barátsziget 187.
Barátszőlő 130.
Barberini Ferenc bíboros 213, 241. 257, 303 (12).
Bari-hegy 125, Bari 327 (49).
Barilovics Lajos rf. 242, 249, 250 (116), 262, 266 (18), 267, 278, 284, 288, 295 (90), 303, 305, 306 (17), 307, 318.
Barnabás fia Kelemen 77.
Bartha 158, 179,
Barthayak 158.
Bartkovich Adrián vik. 223 (48).
Baseli kol. 27, 28, 329.
Batthyányi Ferenc 161; — Miklós 192.
Battis István költő 141.
Baynai Both András 41, 146, 156.
Bácsmegyei György 179.
Bálint bíboros pk. 112; — deák 63; — kommisszárius 196; — officiális 63; — perjel 54; — püspök 77; — testvér 104; — vértanu 59; — vikárius 147, 179; — I. rf. 132; — II. rf. 172, 194, 264.
Bánffy család 81 (46), 164, 199; — Farkas 201; — Gergely 183 (58); — Jakab 48; — Kristóf 201, 206, 217; — Miklós 48.
Bánföld 43.
Bányapataka 119.
Bányavidék 250.
Bárándi kol. 91, 94, 95, 289.
Bársony György pk. 247, 281, 313.
Bártfai Szabó László 78 (31), 121 (209), 130 (253), 157 (353), 171 (17), 231 (70).
Bás 127, 160.

Báthor 103.
Báthory család 81 (46); — András 283; — György 199; — István 35, 159, 199, 201; — Kristóf 188 (77), 199, 201; — László 135; — Zsófia (Rákóczi Györgyné) 238, 239 (81).
Bátjok 92.
Beatissimae Deiparae ad Nives 309.
Beatrix magyar királyné 59, 123, 125, 155, 168, 206; — portugál királylány 66.
Bebek család 109, 113, 124, 179 (43); — Ferenc 182, 192; — György 93, 175, 179, 182; — Imre 115, 119, 160, 182, 192, 264; — László 93, 119.
Bedeg (Beleg) 323.
Bedeghi Nyári Pál 196.
Bedenczi 56.
Bedics Antal 258, 277.
Beke család 47.
Bekethyncz 47.
Belaviai Imre vik. 184, 196.
Belcz 32.
Beleg 155, 319.
Belgrád 55.
Belosztenecz János 214, 252, 279.
Belovár 51.
Belovári György 218.
Bencések 104, 313.
Bencsik Márton 253.
Bene 78, 199, 230.
Benedek perjel 144; — püspök 44, 57; — remete 15; — római polgár 64; — tartományfőnök 20, 21, 22, 38, 43, 73; — I. rf. 94, 107, 115, 116; — II. rf. 138, 152, 153; — II. pápa 108; — völgy 19.
Benekovich Márton 49.
Benger 16 (20), 24 (5), 26 (13), 27, 29 (16), 32 (20), 34 (25), 38 (39), 39 (41), 40 (45), 41 (49), 42 (53), 43 (55), 48 (73), 51 (87), 55 (110), 56 (113), 58 (120), 62 (123), 63 (129), 64 (130), 65, 66, 67 (137), 68, 71 (149), 94 (110), 112 (173), 113 (178), 143 (282), 171 (19), 177 (32), 183 (58), 184 (62), 223 (47), 225 (55), 226 (59), 227 (62), 231 (71), 232, 236 (76), 237, 238 (79), 239 (82), 240 (85), 241 (88), 246 (97), 247 (101), 251 (119), 252 (124), 253 (127), 254 (131), 255 (132), 258 (135, 136), 259 (138), 261 (1), 262 (2), 265 (13), 267, 271, 274, 275 (39, 43), 277 (44, 45), 280 (48 49, 50), 282 (55), 283, 284 (58), 287 (70), 293 (83, 85), 301 (7), 302, (9, 10), 305 (15), 307 (1), 309 (7), 310 (8, 9, 10), 314 (15), 315 (17, 18), 316 (19), 317 (21, 22, 23), 318 (24), 319 (27, 28, 30).
Benk Lipót tábornok 291.
Benkovics Ágost rf. 245, 248, 252, 260, 262, 263 (6), 264, 266, 268.
Benkowcz 150.
Beő 137.
Bereck várnagy 52.
Bereck fia János és Albert 149.
Bereg 90.
Beregi (kisberegi) mon. 78, 82, 118, 124, 180, 199, 323.
Beregszász 82, 181, 200.
Beregújfalu 181.
Berenczhén László 198.
Berente 127.
Berentheiek 127.
Berettyó 81.
Bergenye 90.
Berényiek 189; — Zsigmond pk. 283.
Bernát bíboros 133; — testvér 201.
Berskovits Mátyás 202.
Bertalan pk. 15, 18; — aranyműves 112.
Bertrandon de la Broquière francia utazó 102 (133), 138 (272).
Berzeviczy Lajos 247, 288.
Beryzlavych István 146.
Beskai kol. 38, 40, 327.
Besnyő Gyula 7.
Bessenyei György 196; — János 51; — Márk 249; — Miklós 274; — Péter 52.
Besseneu 90.
Bessere 128.
Bessoviei mon. 33, 36, 108, 328.
Beszterce 100, 156, 191, 327 (48).
Bethlen Gábor 171, 200, 235, 283; — Gáborné 202.
Bébery György rf. 238, 245, 251, 262, 263 (5), 300, 301.
Bécs 34, 37, 206, 212, 223, 228, 239, 241, 248, 251, 262, 278, 292, 293, 294, 297, 298, 305.
Bécs-Hernals 328.
Bécsi ház 216 (32); — kollégium 216, 296, 305.
Bécsújhelyi mon. 69, 121, 172, 173, 187, 207, 211, 213, 216, (31), 221, 223, 228, 256, 257, 261, 275, 276, 289, 292, 293, 296, 297, 304, 306

(17), 328; — börtön 175; — studium 235, 251, 269.
Béd 92.
Békásmegyer 130.
Bél Mátyás 189 (81).
IV. Béla 13, 18, 19, 20, 72, 76, 93, 154.
Bélakői kol. 94, 95, 114, 324.
Bialis Ferenc 254.
Bidrzikovszky Gáspár 279.
Biell Rudolf rf. 197, 207, 233.
Bielani kamalduliak 282.
Bilfonius ügyvéd 222.
Bihacsi kol. (Bihagh) 42, 327.
Bihajka hegyfok 263.
Bikkiek 127.
Bilo-hegy 51.
Biocei Máté 233.
Birk Miklós 28, 112.
Bisergnachovich György 40.
Bizánc 12.
Bladi Fábián 149.
Blaskovics Imre 311.
Blatkó 61.
Bleszinski Mátyás 272.
Blyzna 44, 120, 147.
Blumenstabl (Blumenstahl) 28, 329.
B. Mariae Virginis ad nives templom 62.
Bócföld 157.
Bocskay István 181, 200, 283.
Bodár Miklós 100.
Bodrog 130, 154.
Bodrogolaszi 263.
Bodrogszigeti mon. 21, 22, 124, 171, 322.
Bogarich Simon 274.
Bogáthy Menyhért 200.
Boglovszki Miklós 33, 226.
Bohemus János 147.
Bolari András 52.
Boldogasszonyháza 154.
Boldogkői kol. 94, 95, 178, 324.
Boldogkővára 249.
Boldva folyó 200.
Boleslawszki Bartolomiei tf. 35.
Bolla Ágost 278, 304, 319; — Péter 280.
Bollandisták 18 (25).
Bolondóci (Beckó) kol. 113, 324.
Bolyary Bereck 148.
Bombardi 51 (85), 170 (14).
Bonacorzi 31.
Bonfini 84, 86 (68), 96, 101, 136.
VIII. Bonifác 74: — IX. 57, 105, 107: — XI. 72.
Borbai mon. 66, 219.
Borbála magyar királyné 47, 53, 62; — (szent) 33, 37 (30).
Borbáthveszy János 128.
Borkovics Márton 45, 58, 59, 197, 212, 213, 214, 221, 222, 223 (48), 224, 225, 227, 229 (66), 230, 231, 233 241, 252, 256, 268, 274, 276, 279, 284, 296, 300.
Borsanouch 47.
Borsodmegye 178.
Borzova 156, 179 (43), 183.
Bosla 330.
Bosnyák Antal 39.
Bossányi János 189, 190; — Lőrinc 92.
Bóth (Bács) 83.
Bothfölde (Vidép) 17, 26, 186, 202.
Bothos István 122.
Botondpuszta 90.
Bottyán vezér 315; — Bottyán 96; — Kristófné 287; — János 259.
Bozok 249.
Bozos (Bosos) 103, 124, 178, 179.
Bögötei Benedekné 127.
Böröck rf. 116, 140.
Braginai György 178.
Branik György 246.
Bratilowcz 56, 156.
Bratulics Simon 60, 195, 196, 197, 199, 206, 207, 243, 282, 289.
Brdowiei mon. 33, 36, 37 (30), 108, 328.
Breisgau 329 (59).
Bresnychkyhege 47.
Breviarium 101 (128).
Brevilogia 193.
Bresanecz 63.
Bresztovácz 327 (46).
Brezarits György kan. 280.
Brezánvára 312.
Brezány László 253.
Breznik 227.
Brezovácz 56.
Brezyancz 62, 63.
Briberi Melith György 172.
Brietius Fülöp 143 (280).
Briga Balázs 148.
Briglevich Márton 165.
Brinjei mon. 38, 40, 41, 327.
Brodarics István 51 (83), 166, 171,
Brosovecz 156.
Brüsztle József 295 (90).
Brzozov 33, 328.
Bucsány Zsuzsánna 307.
Buda 21, 95, 102, 112, 113, 130, 137, 138, 142, 169, 170, 251, 262, 282, 289, 291, 312, 314, 319, 324;

— Szent Péter 98 (120); — vár 168.
Budai Imre 131; — Lukács 61; — Szent Pál kol. 96, 97, 290; — zsinat 14.
Budakörnyéki kolostorok 289.
Budapest 37 (33), 326.
Budaszentlőrinci mon. 12, 52, 58, 65, 73, 78, 83, 85, 86, 97, 98, 100, 110, 111. 115, 121, 123, 131. 132, 135. 136, 137, 138, 140, 141, 142, 151, 153, 158, 160, 168, 169, 170, 188, 290, 292, 319 (31), 322.
Budin 55.
Budonc 172.
Bugar 17.
Bukovecz 44.
Bulgár László 90.
Bulisinec 55, 56.
Bulla modificatoria 257.
Bulla provisoria 257, 258.
Buonvisi nuncius 293.
Busani mon. 38, 39, 41, 120, 327.
Buttkai Mihály 154, 156; — Péter 148.
Búzásbocsárd 188.
Buzgói mon. 91, 114, 323.
Buziakovich Lőrinc 275.
Buchai Illés 157.
Bzovius 234.
Bykallya 52.

Callier János 66.
Callion János 45, 214.
Camillus Metlius bíboros 222.
Candid (Szent) 34.
Canduzzi Gáspár 70.
Capella Ssncti Georgii 56.
Capistannar 56.
Caraffa bíboros 240; — bizottság 295.
Carolus de Tapia 68.
Carysin (Karlstein) 159.
Casanate könyvtár 136 (264).
Castaldo 143.
Cavalchini bíboros 31.
Cerasinus II. György rf. 194, 201, 239.
Chanády Kelemen 89.
Chasmafew 48.
Chasmai János 145.
Chatárhegy 119.
Cheh János 155.
Chely-i János 54.
Chenigh 78.
Cher János 120.
Cherew 97, 322.
Chernák (Felső- Alsó) 63.
Chernech folyó 62.
Chetkoych Gergely 147.
Chyanálos (Csinálos) 154 (332), 200.
Chil (Szil) 124.
Chorom András 184, 185; — János 186.
Chronkovczy 56.
Chrysogonus (Laurentius) 46 (68).
Chuklasz Pál 189.
Chwalbecki Bogoslai 273.
Chwpor Jakab (Monoszlói) 63; — Miklós 63.
Chyki János 78 (31), 230.
Chysolcs 189.
Cibo Odvard érs. 58.
Cikulini János 60.
Cillei Frigyes 48, 51, 56; — Hermann 48, 55, 56, 59, 120; Ulrik 44, 48, 56, 120.
Cirkvenicai mon. 38, 39 (41), 42, 280. 327.
Cisowski Aleksy progeneralis 36.
Ciszterciek háza (Quirinalis) 241.
Ciszterciek 279, 313.
Claromontanum kol. 66, 330.
Clocochoncz 52.
Cluny 12, 18, 159.
Collegium Apollinaris 241, 263 (4), 296, 301, 307. — generalis cleri Hungariae 256. — Germanicum 68, 219. — Germanico—Hungaricum 244. — Hungaricum 68.
Columna Prosper bíboros 82, 113.
Commentaria in Cantica Canticorum 264.
Commentarium in Apocalypsin 264.
Conimbrice 330.
Convasi Sándor 233.
Coranai nemesek 61.
Cornelius vértanú 9.
Corvin János 56, 79, 142, 148, 149, 156.
Corvina 136.
Carsnichanoga 47.
Crassau tábornok 310.
Crepythincz 150.
Crisanczy 51.
Croacus Máté 52.
Crumlovi (Krumlau) mon. 69, 226, 235, 304, 306, 328.
Crynecz 63.
Crypychowcz 150.
Cum inter alios Religionis k. bulla 72 (5).
Cwcher 61.
Czech-kódex 141.
Czehorodi Pessina Tamás 250.

Czenner János 112.
Czenstochowai mon. 31, 32, 33, 34, 35, 37, 94, 95, 142, 143, 206, 213, 216 (31), 224, 233, 243, 250, 255, 257, 272, 273, 280, 310, 328.
Czepiczi mon. 21, 22, 38, 41, 326.
Czere Pál 276.
Czibak család 93; — Imre 166.
Czik Antal 235.
Cziklye 289.
Czinár—Fuxhoffer 131 (257), 153 (328).
Czinár Mór 153.
Czoborok 259; — Borbála 246; — Orsolya 241, 288.
Czudar család 109, 127, 135; — György 108; — Imre 104, — István 108; — Péter 108.
Cyprianus vértanú 9.
Csaba 189, 196 (117), 197, 226.
Csabai nemesek 123.
Csaják 255, 289.
Családi Péter 189.
Csanádi (Béla) Adalbert 141; — Péter rf. 104.
Csanády Miklós 81.
Csanga 178.
Csatár 124, 157.
Csatkai mon. 91, 98, 120 (207), 125, 151, 170, 171, 218, 281, 289.
Csatkay Pál 140.
Csatta 91, 96, 197, 319.
Csák Máté 75, 77.
Csáktornyai mon. 49, 58, 93, 95, 111, 123, 127, 183, 192, 208, 223, 227, 232, 247, 271, 273, 274, 275, 276, 278, 291, 299, 304, 305, 306, 307, 315, 327.
Csáky család 216; — István 253, — László 164 (1), 217, 218 (35), 224, 228, 235, 245 (35), 289.
Csánky Dezső 76 (20), 77 (25), 80 (41), 81 (45), 82 (50), 83 (57), 91 (84), 93 (101), 109 (155), 110 (162), 119 (201), 124 (223), 125 (276), 126 (236), 130 (250), 322 (10), 323 (25).
Császma 126.
Cázmán 48.
Cseffics László 275, 307.
Cseh Péter 114.
Csehaja basa 253.
Csehország 25, 26, 70, 250.
Csehovics Tóbiás 273.
Cseke Mihály 248 (111).
Csenik 124.
Csenkey Benedek 156.
Csepel 185 (67), 201.
Cseppelényi György vértanú 188, 230, 247, 248 (112), 266, 277.
Cserge Ambrus 190.
Csergetegpatak 115.
Csermen 119.
Cseskovics Farkas 303, 304, 308, 318; — Pál és Péter 60.
Csébi Pogány család 83.
Csécses 119.
Csépen 131.
Csiovagh 154 (332).
Csipkerek 127.
Csitár 190.
Csiter család 127.
Csobánka 78.
Csobánkai nemesek 78.
Csorba János 191.
Csornai kol. 313.
Cső (Csév) 21.
Csresenevecz 240.
Csuda 157.
Csudabala 137.
Csuklich Mihály 218.
Csupor Mihály 47, 48; — Pál 113.
Csút 130, 153, 156, 170, 325.
Csűzy Zsigmond 202.

Dalmácia 19, 24, 25, 143, 211.
Dalmát nemesek 115.
Dalnoki Székely Boldizsár 200.
Damalewicz István 234.
Damianus Péter 225 (54).
Daróczy Ferenc 200.
da Rosa 219.
Daruvár 62.
Dáni Jácint 311.
Debrecen 154 (332).
Debrői István 124.
Decius császár 9.
Declarationes Constitutionum 193.
Deési Péter 173 (26).
Deita 226.
Demeter alperjel 126; — érsek 102; — kanonok 79; — fia Ferenc 112 (178); — plebános 54, 145; — püspök 44, 80, 322 (13); — és özvegye 126.
Demjén-hegy 79.
de Monte Morerovo 219.
Demsics István 306 (17), 309.
Derecskeiek 82.
De ritu explorandae veritatis 144.
Ders 52.
Dersffyek 112, 119; — Anna 83; — Mártonné 83; — Miklós 53, 83, 149, 323 (19).
Dersneki Miklós 155.

Desffinyes 316.
De Via János Antal 303.
Dezső Vince 161.
Dédesi mon. 89, 98, 111, 124, 179, 180 (44), 187, 196 (121), 198 (129), 323.
Dénes 49, 138; — érsek 121; — perjel 92.
Délamerika 66.
Déta 127.
Dévény 191, 283, 285.
Diaeta salutis 104.
Dianesevics Miklós 231.
Diarium Thallense 285.
Diósgyőri mon. 78, 79, 97, 98, 101, 111, 126, 129, 138, 155, 167, 177, 178, 180, 184. 187, 196, 197, 322, 325 (39).
Directorium 193.
Ditrichstein Béla 165.
Dyáki Simon 120.
Dlugosz János 33.
Dobó Ferenc 181, 187; — István és Domonkos 181.
Dobóczy Mihály 179.
Dobogóhegy 97.
Dobozi Bánffy Endréné 114.
Dobrakuchai Dávid 62.
Dobrakutya 58, 61, 113, 123, 126, 327.
Dobrava 43.
Dobrecz Imre 127.
Dobron 184, 185 (67), 196.
Dobronoky György 236.
Doktorráavatás 259.
Dol 48.
Domagovics falu 221 (45).
Domaháza 91, 180 (43), 182.
Domány falu 79.
Dombrói Márk 58, 141, 155, 165.
Domitrovics Péter 64, 227 (62).
Domonkos 153; — pálos 53; — perjel 78; — rf. 160; — szent 20; — villicus 63.
Domonkosok 13, 209, 291 (78).
Donnersbergi kol. 28, 329.
Dorthida 120.
Doselenecz 62.
Dömösi prépostság 122.
Dömölk 98.
Dönhoff hercegek 255; — András 255.
Dörgicse 22.
Dragovancz 56.
Draskovichok 57, 309; — György 192, 218; — János 59, 206, 253, 280; — Miklós 281.
Draskowczi Mihályevics János 62.
Drágffy család 110; — Gáspár 175, 180, 181.
Drenouch 62.
Druskóczy Gáspár 60; — István 60.
Dryevics Fábián 273.
Dsubathi kapussi 12.
Dubicai mon. 19, 22, 43, 46, 47, 58, 113, 114, 123, 326.
Dubniczky Gergely 247, 249, 277.
Dubowcze 39.
Dubroviczi Márton 208.
Dudás 21 (39).
Duna 26, 140.
Dunamelléki (Szent Üdvözítő) kol. 319 (31).
Duplex clavis aurea 235.
Dussinski Hilarion 272.
Dvoicz 156.
Dvoreci kápolna 59.
Dworcz 56.
Dymalski Romuald 272.

Eberhard 114.
Eberhardt János 44.
Eborai kol. 164, 65, 66, 219 (39), 330.
Ecseg 137, 171, 195, 248, (111).
Ecsény 120 (206).
Eger város 131, 173, 197, 248, 281, 323; — folyó 90; — vár 121, 170, 325.
Egervári Böröck pk. 121.
Eggerer András 12 (12), 16 (20), 17 (21), 18 (25), 21 (41), 24 (4), 31, 32 (19), 39 (42), 43 (57), 46 (68), 65, 66, 75 (16), 76 (21), 77 (24), 79 (37), 80 (38), 82 (50), 83 (56), 85 (65), 89 (76), 90 (80) 91 (84), 93 (98), 96 (114), 97 (116), 98 (120), 99 (122), 100 (125), 101 (127), 102 (131), 103 (137), 104 140), 105 (142), 106 (145), 107 (148), 108 (150), 109 (154), 111 (167), 112 (173), 113 (178), 115 (187), 118 (195), 119 (196), 120 (204), 121 (208), 123 (216), 125 (226), 126 (235), 127 (242), 128 (245), 129 (249), 130 (250), 131 (255), 134 (261), 135, 137 (268), 141 (278), 144 (285), 145 (286), 147 (301), 150 (324), 151 (325), 152 (327), 153 (329), 154 (332), 155 (334), 156 (340), 157 (348), 160 (360), 168 (10), 170 (11), 171 (18), 174 (30), 177 (33), 178 (36), 179 (49), 187 (76), 192 (101), 193 (108), 194 (111), 202 (163), 204

(2), 206 (6), 207 (8), 208 (10), 214 (25), 220 (44), 223, 224 (49), 232, 235, 240, 252, 279.
Egregh 94.
Egyed (szent) 19; — testvér 80.
Egyházaspetri 127.
Egyházasandócs 120 (206).
Egyptom 9.
Elefánti (Felső-) mon. 58, 91, 92, 95, 113, 121, 125, 164, 168, 174, 180, 187, 189, 198, 207, 208, 215, 223, 237, 263, 271, 277, 278 (46), 282, 296, 299, 304, 305, 308, 316, 319, 323.
Elefántvölgyi kol. 65, 330.
Elefánthy család 114, 204; — Benedek 125; — Dezső fia Mihály 91; — László 114, Lukács 114; — Mátyás 92, 114.
Elek 20 (36), 321.
Eleonora 66.
Elie de Modrusio kan. 149.
Ellerbach család 157; — Berchtold 128; — István 128; — János 128.
Elvasi (Elve, Elba) kol. 65, 66, 219, 330.
Emanuele à Sancto Salvatore 66.
Emőd 108, 127.
Endes 90.
Endesi család 91, 125.
Endre nagyprép. 131; — prép. 15; — II. 16, 26, 70; — III. 21, 90.
Engenthali kol. 28, 329.
Enyerei (Tötösenyerei) mon. 78, 82, 98, 120, 156, 161 (365), 169, 171, 218, 319 (31), 323.
Enyery János 83; — Tamás 83.
Eör 158.
Eören 78, 79.
Eörs 157.
Eperjes 245, 250, 262.
Erdődy család 121, 199; — Farkas 58; — György 198, 202, 217 (33), 240; — Gáborné 282; — Imre 255; Kristóf 288; — Péter 185; — Tamás 198, 206.
Erdély 24, 25, 81 (46), 142, 163, 165, 167. 221, 243, 253, 278, 289, 295.
Erdélyi kol. 127, 325.
Ernő bádeni őrgr. 28.
Ernő fhg. 165, 186, 191 (96), 192.
Erzsébet (IV. László neje) 14; — szent 20; — királyné 46, 78, 79, 81, 82, 96; — lengyel királyné 35.
Erhewycz Pál 146.
Erthye 127.
Esparcza Márton 242.
Esterházy család 183, 216, 232; — Antal 316; Imre 46, 251, 283, 302, 304, 307, 308, 309, 310, 317; — Mária 247; — Miklós 197, 214; — Pál 224, 238, 239, 255, 282, 286, 287, 288.
Eszék 171.
Eszényi mon. 90, 103, 125, 171, 323; — nemesek 91.
Esztergom 14, 17, 21, 118, 130, 131, 135, 172, 262, 314.
Esztergomi káptalan 215.
Ethe (Étheö) I. György rf. 47, 104, 113.
Expositio super regulam divi Augustini 264.
Ex supernae providentia maiestatis k. bulla 88 (75).
Eyselin Mihály 31.

Éderer Elek 223 (48), 224 (50).
Érdy kódex 102, 103 (135).

Fabianek János 228.
Fabronius secretarius 302 (10), 303 (12).
Faddan (Turani) Kristóf 192.
Fajszi család 127.
Fanchy Miklós (Gordovai) 48.
Faragó 127.
Farkasmál 230, 231.
Farnos 248.
Farnos Vid 90.
Fábián pálos 48; — apát 20, 21.
Fáber Imre 125.
Fánthy Borbála 181.
Fehér barátok kútja 291.
Fehér Boldogasszony 130.
Fehéregyháza 130, 153, 157, 167, 171, 290, 319 (31), 325.
Feiczinger Lipót 279.
Fejéregyházi Bálint 124.
Fejes János 21 (38).
Fejér Eufrozina 196; — György 16 (19), 17 (21), 18, 79 (32), 81 (48), 83 (57), 172 (21); — János 171 (18).
Fejér m. 254.
Fejérpataki Mátyás kan. 224.
Fejérváry Imre perj. 249, 263.
Fekete Élek 254; — Vince rf. 132, 135.
Felcsútpuszta 170.
Felfalu 76.
Felnémethy Benedek 190, 207.
Fels Lénárd 178, 184.

Felsewsoploncza 62.
Felsőbaba 127.
Felsődéd 126.
Felsőkemej 226.
Felsőlak 156.
Fenesy György pk. 248.
Ferdinánd stiriai hg. 42; — I. 49, 123, 142, 143, 172, 173, 175, 178, 179, 187, 189, 191; — III. 129, 214, 227, 285; — IV. 285, 286.
Ferdinandeum 223.
Ferenc atya 68; — deák 125; — perj. 189; — prép. 131; — szent 13; — I. rf. 106; — II. rf. 194.
Ferencesek 253, 292, 313, 315.
Ferenchlaka 62.
Ferenczy Antal 180, (45)
Festetich kódex 141; — könyvtár 193 (100).
Ferhát pasa 174.
Ferrarai Péter 154; — Zsigmond 73, 84, 170, (13), 291.
Félthó 78, 79.
Fényesháza 187, 196.
Filetynczi Pálczán Péter, János, Dorottya 191.
Firmac György 234.
Firmianus 43.
Fistrovics István 64, 253.
Fischer Péter 234.
Florenci János 170.
Fodor Miklós 113.
Fokpatak 127.
Fonseca Rodericus Lusitanus 136, (264).
Fora nemesek 255.
Forestin Erzsébet 240.
Forgách család 92; — Ádám 226; — Imre gr. 172, 190; — Péter, Albert, Félix, György 114; — Simon gr. 172, 190; — Zsigmond 200; — Zsigmondné (Batthyányi Borbála) 280.
Forster György 126.
Fortunski Teodor progeneral 36.
Födémes 131.
Fövényes 109, 197, (126).
Fragmen panis corvi 232, 252.
Fraknói Vilmos 75, (15), 122, (212), 136, (263).
Francisci András 211, 214.
Francz Miklós 276.
Francsák István 274.
Frangepán család 107, 327 (49); — Angelo 41; — Bernát 39; — Bertalan 41; — Beatrix 44, 56, 57, 59, 156; — Duim 41; — Ferenc 166; — István 39, 126; — I. János 39, 40; — Márton 39, 120, 126; — Miklós 39; — Oklevéltár 39 (40); — Zsigmond 39, 41.
Frans Ludwik 32 (21).
Francia pálosok 66.
Frater Lajos 279.
Fratres de Hispania 65.
Fratres Ordinis S. Augustini 194.
Fratovec 62.
Fratovczi 227.
Fredro Sándor 33.
Frigyes (II) 12; — (III). 41, 69, 121; — Ágost szász hg. 287.
Fuhrmann 10 (1), 11 (4), 12 (14), 64 (133), 65, 68 (140), 69 (144), 71 (149), 159.
Furó III. István rf. 117.
Füged 121.
Függiek 160.
Függi nemesek 83.
Füle Lajos 197.
Fülek 230.
Fülöp 13: — perjel 40.
Fültora 78.
Fürstenberg 29.
Füss 173.

Gajzzugi (Gaisrugg) Rozina Zsófia grófnő 59, 274.
Galgóc 230, 236.
Galling-Pichet 191.
Gallovich Mihály 278, 317.
Galya 131.
Galyai Lászlóné 131.
Gamaus János 102.
Gara Jób 124, 126; — László 109, 120; — Miklós 77, 80.
Garammelléki bencések 154. —
Garammikola (Nicolgaran) 155, 189, 197, 290, 319.
Garády Sándor 84 (61).
Garicsi mon. 21, 22, 43, 47, 57, 58, 77, 111, 113, 115, 119, 123, 127, 326.
Gábor bíboros 131.
Gál 135, 140, 141 (279).
Gálfy Jánosné Erzsébet 62.
Gálffy Márton 253, 295.
Gálos község 281.
Gálos László 295 (90).
Gerba 124.
Gecsei család 125.
Gelasius pápa 11.
Gele (Zrednai) család 47.
Gellért (szent) 15.
Gencsi család 89.
Gentilis bíboros 18, 74, 75, 77, 83.
Gemary László 129.

Gerber Bonaventura 235.
Gercseni kol. 91, 95, 324.
Gerchei Csama Bálint 157.
Gerdas 48.
Gerdonócz 50.
Gerdwarela 44.
Gerény 103.
Gerényes 124.
Gergely kanonok 139, 149; — perjel 120 (205): — plebános 55; — polgár 39; — I. rf. 132, 133, 134, 136, 137, 152, 161; — II. rf. 138, 153; — IV. rf. 194; — IX. pápa 12; — XI. pápa 64, 89, 126; — XII. pápa 28, 64; XIII. pápa 68, 205, 296; — XVI. pápa 99, 100 (123).
Gersei Pethő Gáspár 60; — János 60.
Gersics Fülöp 245.
Geszti Móré Elekné 161.
Getfalva 125, 198.
Gém 96, 197.
Gimes (Ghymes) 237, 282.
Gindl Gáspár tf. 25 (11), 100.
Ginetti bíboros 210, 222, 223.
Glagoliták 227.
Glogaui mon. 33, 35, 36, 71, 108, 273, 328.
Glogovski Antal 306 (17).
Gnadt Péter 277.
Goblinus (Geubel) pk. 80 (40), 104.
Goldbachi kol. 28, 329.
Goldonovszky András 215, 220, 226, 235, 279.
Golkowski Jan 36.
Gombaszögi mon. 93, 95, 113, 124, 156, 179, 180, 182, 183, 187, 192, 264, 323.
Gondisalvi kol. 65, 330.
Gonsalvus remete 66 (136).
Gorica 59.
Gothali kol. 94, 95, 114, 324.
Gotthal Gábor 308.
Gömöry-kódex 141.
Gönci mon. 95, 96, 97, 109, 111, 119, 197, 323, 324.
Göncruszka 109, 197 (126).
Grabantovics Ferenc 51, 238, 273.
Grabovie 62.
Grabnik 276.
Graberie 308.
Grangya 47, 76.
Gravenig Udalrik és Farkas 129.
Gráz 70.
Grebinski Máté 272.
Greda 55, 56.
Gregoriowcz (Gregorowcz) 56, 150.
Gregorius de Schytherio 146.
Gresenche folyó 47.
Gresencke Hermann 21, 77.
Grinava (Aizenberg) 285.
Grieskirchner F. 24 (8), 46 (68), 64, 81 (46), 84, 90, 91 (87), 94 (108), 115, 170 (14), 235, 279, 286 (68).
Grodzki Mihály 272.
Gruber Teodor 36.
Gruin Mihály 207.
Gruskovics Márton rf. 66, 68, 209, 213, 216, 217, 218, 233. — Tóbiás 273.
Grünwaldi kol. 28, 30, 112, 276, 329.
Guarient Felicián 266 (18), 267 (20), 276, 290, 302.
Gubasóczi Dorottya 307.
Gudesi család 89.
Guisi bíboros 240.
Guldenstern 310.
Gundelsbachi kol. 28, 329.
Gussics András 306 (17).
Gusztáv Adolf 27.
Guthi Országh Borbála 196; — Ferenc 196.
Guthi Gergely 178, 179.
Gül Dsamissi 11, 12.
Günther 15.
Gvozdi mon. 38, 127, 327 (49).
Gwodoczi Péter 148.
Gymesy Kristóf 191.

Gyaferusz 174.
Gyármános 269, 281.
Gyenis András 66, 331 (69).
Gyeör Pál 79, 80.
Gyeörös 124.
Gyepespuszta 90.
Gyertyánka 128.
Gyékényes 197, 319.
Gyéressy Ágost 7.
Gyón 131.
Gyöghy Péter 80.
Gyömrő 127.
Gyöngyös 172, 230.
Gyöngyösi ferencesek 230.
Gyöngyösi Gergely 16, 18 (25), 19, (29), 20 (37), 21 (41), 24 (1), 27, 33, 35 (26), 38 (37), 40, 43, 48 (74), 55 (110), 66, 69 (144), 77 (24), 78 (31), 79 (37), 80 (38), 81 (45), 82 (51), 84 (59), 90 (81), 93 (105), 94 (106), 96 (113), 97 (116), 98 (120), 101 (129), 103 (138), 104 (141), 107 (147), 109 (155), 110, 115 (189), 116, 119 (197), 123, 124 (220), 131, (255), 132 (260), 134 (261), 135

(262), 137 (265), 138 (271), 139 (275), 140 (276), 141 (278), 151, 154 (332), 157 (348), 160 (360), 165, 169, 170 (11), 171 (18), 182 (54), 183 (58), 191, 193, 194, 197 (128), 326 (45).
Gyöngyösi gvűlés (1704), 313, 315; — tanács 230.
Győr 314.
György (Egyed fia) 44; — testvér 185; — vik. 173; — atya 120, 228; — főesperes 146; — perjel 56, 132, 145; — brandenburgi őrgróf 44. 57, 147, 150; — Vilmos Péter bíboros pk. 113.
Györgyéni kol. 326.
Győri ház 285.
Gyulai mon. (Baranya) 21, 22, 78, 81, 130, 157, 173, 323.
Gyula mester 21; — württembergi herceg 29; — II. pápa 149; — III. pápa 142, 143.
Gyulafehérvár 78. 80, 173, 254, 295, 314, 322.
Gyulaffy László 185.
Gyulai család 57, 72; — János 112, 148, 150.
Gyüngh 112.
Gyürüs 76.

Habdelich Georgius 46 (68).
Hadnagy Bálint 12, 102 (132), 135, 141.
Hagymásy Kristóf 200; — Miklós 196, 200, 202.
Hahn Ignác 295.
Haisler Ferdinánd 298.
Hajnal István 122 (211).
Hallei kol. 27, 329.
Hamerla György 224, 246, 255, 281.
Hangonyi mon. 91, 95, 113, 119, 173, 181, 199, 323; — Domonkos 91; — Lázár 91.
Haraszti Imre 124.
Haraszthy Ferenc 155.
Harkány 180.
Hartay Bálint 179.
Haskó Jakab prépost 224.
Haspach 69.
Hasságh 22, 128, 157.
Hassenstein Bohuslav 138.
Hasszán 174.
Hatay (III) Tamás 179, 194.
Hatvany Lajos 285.
Havran Özséb 278.
Hazai okmánytár 77 (27).
Házy Alajos 80 (42).
Háromhegyi mon. 103, 199, 264, 324.
Háromvár 174.
Hárshegy 83.
Hector perjel 83.
Hedre 17.
Hedrihowcz 52, 56.
Hedvig 35.
Heister Hannibál 315, 316.
Hejcze 109.
Hellmann Ádám 234.
Helmec 200.
Hemme 17.
Hemyng András 156.
Henczelffy István 173.
Henee-Enyekei kol. 93, 95, 323.
Henricus a. Sancto Antonio 65, 330 (64).
Henrik bíboros 66.
Herczeg Péter 124.
Herend 160.
Herkuk Miklós 43; — Miroslaus 43.
Hernalsi (Bécs) kol. 69.
Hermann László (grebeni) 48.
Hernádi mon. 78, 80, 81, 322.
Herzegh család 82.
Héderváry János pk. 287.
Héjjő 123, 196.
Héjjőkeresztúr 108.
Hidegkúti kol. (Nagy- és Kis-) Idegsith 20, 321.
Hinkó pk. 114.
Hirtenschweileri plébánia 112.
Hnatovics Ágost 278,
Hochberger Cyprián 29, 223 (48), 234.
Hochenberg Rudolf 27, 29.
Hochwrya 56.
Hódos 191, 199.
Hódosy Ferenc 156.
Hohenau-hegy 156.
Hollókő 231.
Hóman—Szekfű 14 (16), 86 (67), 312 (11).
Homonna 236.
Homonnay család 158, 168, 195, 249; — Borbála 287.
Homonnai Drugeth Bálint 179; — Gáspár 175, 178; — Ferenc 175, 178, 179; — István 168, 196; — János 103, 168; — Jánosné (Jakusich Anna) 168, 229; — László 103; — Miklós 168.
Honoratus (szent) 34.
Horoszkow 329.
Horvaczka 274.
Horváth (vázsonyi) család 185, 201; — Bernát 230, 294; — Gel-

lért 275; — György (páni) 184; — Györgyné 158; — János 184; — Márk 247; — Márton 196, 197; — Mihály 144 (284), 174 (31); — Pál 139; — Péter és Gáspár (vásonkői) 184; — Zsigmondné 201.
Horváthi 81, 120, 124, 127, 322 (15).
Horváthowsthyna 52.
Horvátország 24, 174, 243, 252.
Hostisthe 56.
Hosszútótiak 94.
Höchstadt 315.
Hrusovecz Konrádné 119.
Hukovics Péter 280.
Húnfalva 247.
Hunyadi János 115, 117, 121, 253, 295, 324 (31), 326 (41).
Hunyadvár 142.
Hunyorád 125.
Hunsdorfi plebánia 247.
Huszár Gáspár 144; — János Zsigmond 246.
Huszíták 32, 145.
Huszt 97 (116), 322.
Hymesd 137.

Iharos-Berény 126.
Iklód 156.
Ilincz 52.
Illésfia Mihály 217.
Illéskőfölde 18.
Illyefalva 254, 278, 295, 326.
Illyés András 254, 296 (92).
Ilmes 189.
Ilona (szent) 19, 26; — Óvári László özvegye 171.
Ilyncz 148.
Imre (szent) 20; — II. (Bakay) rf. 179, 182, 194; — perjel 82, 182, 199; — vik. 180, 182 (56), 195.
Imreffyek 124.
VIII. Ince 139, 145; — XI. 263, 280, 296.
Ingoli Ferenc 211 (17), 212 (18), 213 (24), 221.
Inke 112.
In sinu sedis Apostolicae k. bulla 72 (3).
In supremo militantis Ecclesiae solio k. bulla 224.
Inzaghy gr. 70.
Ipoly folyó 96.
Ipolyi Arnold 11 (7), 12 (8).
Ipolykér 241.
Iregh (Ürög) 16, 17, 164, 171, 294 (89), 319 (31), 323.
Irgalmasság testvérei 241.
Irugh folyó 112.
Irughmal 17.
Isquirinus 20, 43, 46.
István vik. 173 (27); — atya 68; — szlavoniai hg. 43; — vajda 49, 93, 305; — pálos 53, 147; — testvér 21, 82; — provinciális 21, 22, 76; — hg. 43; — várnagy 63; — nádor 89 (78); — I. rf. 84; — pk. 138; — II. (Jeles) rf. 116; III. rf. 120; — IV. (Lórántházi) rf. 153, 157; — V. király 46, 90; — fia Gergely és Pál 112.
Istvánffy Miklós 96 (113), 252, 266, (15).
Iszkender 174.
Isztria 21, 25, 38, 211.
Ivancsics Ferdinánd 306 (17).
Ivanovics Pál 45, 46, 58, 60, 198, 201, 212, 214, 217 (33) 223, 225, 230, 236, 237, 239, 240, 242, 256.
Ivánka fia János 79.
Izsép 247.
Iwelowcz 48, 148.
Izabella királyné 142.

Jablonow 33.
Jagacsics György 229 (68).
Jagellók 145.
Jakab ablakos 139; — atya 68 — szent 19, 20 (36); — -andrás 130, 178.
Jaklin Balázs pk. 225; — Miklós b. 282.
Jakisich Imre 288.
Jakob z Bogumilowic tf. 35.
Jakoponcz 112.
Jakopowcz 52, 148, 149.
Jakossics József 321 (3. 4. 7.), 322 (9. 12. 15), 323 (21), 324 (32), 327 (48), 331 (67).
Jambrehovich László 258, 263 (5), 269 (25), 274.
Jankovics Anzelm 266 (18), 274, 290; — István 232, 252.
Japricza 40.
Jaroslav 233.
Jarossovski Konstantin 272.
Jasinski Martin progeneral 36.
Jasinsko 272.
Jaskay János 211, 214, 215, 224 (50), 236, 279, 283, 287.
Jaslo 328.
Jasna-Gura 36, 37.
Jaszloviecz 33, 329.
Ják 128.
János apát 48, 119; — érs. 54, 79,

104; — gr. 19; — bíboros 113; — prokurator 55; — perjel 140; — püspök; 57, 108, 119; — Szent 41; — szabó 112; — kan. 76, 147; — szerzetes 21; — I. luzitan király 66; — I. Zápolya 73, 156, 157, 171, 172, 174, 184, 185, 186; — vik. 139; — Zsigmond 142, 143, 199; — II. rf. 153, 201; — III. rf. 51, 140, 168, 194; — III. lengyel király 268; — szász választó fejedelem 262; — IV. portugál király 66; — XXII. pápa 18, 72 (1), 75, 79, 82, 84, 85, 105, 126; — Kázmér lengyel király 240.
Jánosháza 121, 170, 202, 325.
Jánossy Antal 120.
Jászky János 284 (64).
Jászói kol. 313.
Jelenszki Tamás 235.
Jellasics Cyprián 274; — János 304.
Jenke 180.
Jenő község 80; — IV. pápa 88, 106, 118, 122, 145, 153, 202.
Jeromos (szent) 11, 51 (83).
Jeruzsalem 25, 26.
Jeszenő 168.
Jezsuita kollégiumok 246.
Jezsuiták 60, 188, 203 (1), 215, 217, 243, 253, 292, 294, 295, 300, 317.
Jób pk. 20.
Jó halál testvérei 66.
Jólsvai kol. 121, 170, 325.
Jordánszky kódex 188.
József fhg. 39 (70); — I. 279, 285, 310; — II. 6, 37, 285.
Junta 143.
Juriavics Ferenc 307.
Jurissevics Jakab 238, 263 (5), 275.
Jurkovics Márton vik. 251, 277, 288, 302.
Jursie de Doglano 40.
Juta 124.

Kacsics nemzetség 78.
Kagymath 125.
Kaiserstuhli kol. 28, 329.
Kajászószentpéter 137, 170.
Kakaslomnic 247.
Kakk 182.
IV. Kallixt pápa 202.
Kalodvai (Kladova) kol. 78, 79, 98, 111, 124, 155, 322.
Kamaduliak 224, 225 (53), 282, 313.
Kamenno 52.
Kamenszkai mon. (Kamencza) 42, 45, 48, 56, 57, 58, 61, 121, 123, 126, 149, 150, 156, 227, 306, 309, 327.
Kamenyicza 192.
Kamuthy Katalin 200.
Kamychaczy Horváth Márk 146.
Kandal György 52, 148; — Mihály 127.
Kandalovecz 127.
Kanizsa 206.
Kanizsay (Kanysai) család 93, 112, 161; — Dorottya 161; — István 112; — Miklós 113; — László 48, 93, 112.
Kapisztránói János 73, 107.
Kappel 276.
Kapronca folyó 52, 274.
Kapronçai Dorottya 127.
Kapus Éva Rozina 285.
Kapussy Bálint 68, 117, 121, 122.
Kara Musztafa 250, 259,
Karachinus perjel 21.
Karakó 128, 184, 185 (67), 189, 196.
Karácsfalva 183, 198, 217.
Karácsonyfalva 128.
Karád 103.
Karlóczy Lajos 304, 319.
Karlováci béke 312.
Karlstein (Carysin) 12.
Karmeliták 292.
Karnynai vitéz László 148.
Karthago 9.
Karthauziak 87, 88, 108.
Kassa 178, 249, 250, 262, 316.
Kassai István 249.
Katolikus Izabella 66.
Katona István 247 (102).
Kácsi kol. 94, 322.
Kálmán pk. 80; — hg. 46.
Kálnásy Ferenc 181.
Kápolnay mon. 22, 95, 126, 137, 145, 173, 179 (43), 322.
Kápolnai Mátyás 201.
Károly III. 42, 285, 288, 296 (92), 310, 311; — IV. 12, 159; — XII. svéd király 32; — fhg. 61, 173, 194; — Gusztáv 32; — Róbert 14, 154.
Károlyi Árpád 144 (284), 167 (9); — Sándor gr. 316.
Károlyváros 221 (45).
Káros 120.
IV. Kázmér 33, 35, 153.
Keche István és Miklós 120.
Keczér Ferenc 147.
Kedhida 187.
Keglevich Miksa 61; — Erzsébet 308; — Péter 61.

Kelchen Miklós 103.
Kelcz Miklós 237, 277, 282.
Kelecsény 125, 156, 181 (52), 192 (99).
Kelemen orgonakészítő 139; — vlk. 43; — atya 68; — ispán 148; — prokurátor 152; — V. 105; — VI. 72. 75, 87; — IX. (Rospiglio bíboros) 69, 240, 243, 245; — X. 243, 257, 258; — XI. 34.
Kemej-puszta 113, 131.
Kemej (Felső — Alsó —) 179, 182.
Kemek Dénes 82; — Gál 82; — János 124,
Kempf Sebestyén 234, 245.
Kempis Tamás 309.
Kenderes 195.
Kendy Ferenc 200.
Kerecsényi Zalai János 191.
Kerek László 119.
Kerem 127.
Ker. Szent János 59, 78, 130.
Keresztély Ágost 279, 311.
Keresztét 197.
Keresztúr 20, 156, 161, 226, 282.
Keresztury László 245 (94); — Pál 178.
Kerékerdő 113.
Kern Jeremiás 272.
Kersnerich alapítvány 278.
Kertes 129.
Kesei Lőrinc 19.
Kesziek 81.
Kesző 126.
Kesztelczy János 139.
Kezy Balázs 161.
Kewbly Benedek 131.
Kékesi kol. 21, 22, 75, 77, 98, 322.
Kékeshegy 78.
Kéren 197, 226.
Kéry Balázs 155; — Ferenc 259; — János 36, 51, 58, 184, 237, 241, 252, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 268, 269 (25), 277, 279, 288.
Késmárk 277, 296, 304, 325.
Késmárki ház 247 (107), 250, 251, 261, 267, 281.
Kéthely 281.
Khevenhüller Zsigmond 69.
Kiedrzinsky Jakab 273.
Kiedrzynski Anasztazi progeneral. 36.
Kienczl Ferdinánd 269, 303, 304, 317.
Kigyó Mihály 126.
Kigyós 82.
Kilián polgár 79.
Kimperg 70, 328.
Kinizs 109, 197.
Kinizsy Pál 126, 128, 274.
Kirn 329 (60).
Kirnhalde 28, 329.
Kisbán Emil 170, (15).
Kisbát 78, 83, 324 (26), 322.
Kisbelsanouch 47
Kisbelsenovec 113.
Kisbereg 200.
Kiscell 121, 170.
Kisfalud 90, 124.
Kisharsány 21.
Kishódos 110.
Kisjenői György 120.
Kis Károly 103.
Kispalóc 83.
Kiss Albin 318 (25).
Kisszabó Bence 157.
Kisszőlős 185 (67), 201.
Kistapolczay János 62.
Kisterenyei Ferenc 191.
Kisthabor 150.
Kisvárda 245.
Kiszteľalu 239.
Kysmlaka 44.
Kywar 52.
Klampl Anselm 306 (17).
Klancsec (Klanchecz) Miklós 60, 263 (5), 273, 284 (64).
Klavari kol. (Hlavar) 38, 41, 327.
Klekovsky Dénes 272.
Klenovnik 56.
Kleopatra 9.
Klodavszky Paulin 76 (22), 233, 279.
Klunschanski Kristóf 276.
Kneflinski Mateusz progeneral. 36.
Kobierzycki Stanislaus 234.
Kocziáner János 184.
Kóczy Borbála 60.
Koháry István 288.
Kolár Borbála 114.
Kollarics Joachim 248 (112).
Kollányi Ferenc 11, 166 (6), 167 (8).
Kollecsány Ádám 267 (20), 269, 279, 302.
Kollenicz András 284, 304.
Koller (Josephus) 16 (19), 17 (21), 22 (45), 77 (28), 82 (52), 130 (251).
Koller Vazul 29 (16).
Kollonits Lipót 254, 268, 281 (52), 293, 313; — Zsigmond 69.
Kolobrath Koraszky János 147.
Kolocsna 92.
Kolom 127.
Kolos János 184.
Kolozsvár 144, 187, 253.

Kolowrat Eleonora és Ferdinánd 235.
Komárpuszta 239.
Komnenosz Mánuel 11, 12.
Konarszki Ádám 33.
Koncsicki Albin 234, 279.
Koncsina 47.
Konespole Jakab 33.
Konjetpolszky 33.
Konopniczki Jeromos 33.
Konopnizai kol. 33, 37, 328.
Konrád testvér 21, 38.
Konstanz 27, 31, 108.
Konstitúció 210, 211, 222, 302.
Kont Bertalan 91, 112; — Imre és László 112; — Miklós 80, 91 (88), 112.
Konzka 148.
Konzkai Miklós 52.
Konzkamelléki Laczkó 82.
Kopp Viktor 266 (18), 267 (20), 281, 290.
Koptik Oddo 100 (126).
Kordecki Ágost 32, 33, 224, 226, 234, 236, 243, 279.
Koreni Antal 52.
Korhi 127, 177.
Korki 226.
Korlatovich György 200.
Korneth Mihály 157.
Kornis Pál 217.
Kórogy (Alsó — és Felső —) 127.
Koromlai Pál 114.
Korompay Péter 281 (52), 290.
Korponai kol. 245, 246, 326.
Korwthnyai Gál 149.
Koschicze 41.
Koscielne 38 (36).
Kosowcz — (Kosovecz) 47, 127.
Kossovics Tamás 285.
Kostanicza 61, 174.
Kosucha Odolenus 46.
Kosz Domokos 250 (116).
Kosztanica 309.
Kovacsevics János 298.
Kovács Márton 138; — Mihály 186.
Kovácsi 126.
Kozma atya 229; — Bálint 125.
Kőkényes 97, 322.
Kőkényesfő 83.
Körmendy János 283.
Kőrös város 274, 327; — folyó 81.
Kőrösi kol. 63, 64, 174, 226, 235, 240. 275, 304, 306, 307; — gimnázium 252; — Pálné 114.
Kőszegi (Batina) kol. 21, 82, 161, 171, 319 (31), 323.
Kőtörő István 171.
Kővári Miklós és Pál 139.
Kővesd (Küvesd, Övesd) 78, 83, 322.
Köveskút 321.
Középnémeti 80.
Központi szeminárium 294.
Krakó város 257.
Krakói mon. 33, 35, 36, 37, 328; — egyetem 234; — pálosok 282.
Krappina 56, 149, 150.
Krassin Mátyás 318.
Krasuski Izidor 32 (20), 272, 310.
Kratkidol 43.
Krazethyncz 56, 156.
Kraznicanoca 77, 327.
Krbava 41.
Krempl Rudolf 29.
Krepicsevc 56.
Kreppynhyncz 56.
Kretkowsky Erasmus karmelita 210.
Krisowcz (Krisovec) 51, 192.
Kristóf (Corvin) hg. 59, 156; — pálos 53; — socius 229.
Krisztolovecz 38, 42 (53), 43 (55), 45 (67), 46 (68), 47 (69), 48 (73), 51 (82), 55 (108), 56 (113), 58 (120), 60, 62 (123), 61 (121), 63 (129), 64 (131), 66, 192 (106), 206 (4), 220, 258, 268 (21), 279, 300, 302, 303, 307, 308, 309, 310, 317, 318, 319 (31).
Krisztus öt szent sebe konfraternitás 69, 255.
Krychych Péter 147.
Krolik Miklós 233.
Krzeszow 71, 329.
Kubarski Péter 36.
Kuchár Miklós 190.
Kulmer Mária Anna 69.
Kulpa folyó 61, 174, 227.
Kummer László 156 (343), 283 (58).
Kún (IV.) László 13, 14, 18, 19, 76.
Kúnó (Boldog) 29.
Kupinics Kristóf kan. 280; — Máté 267 (20), 269, 275, 302, 318, 319.
Kuprez György 119.
Kurcz Ferenc b. 298 (90).
Kurpész Pál 305, 319.
Kurtyán 182.
Kurutyán 179 (43).
Kussali Jakch Mihály 111.
Kuszárszőlő 130.
Kút (Felső- és Alsó-) 192.
Kutassy Lajos 186.
Kuttner Ágost 224.
Kuzarszehi 128.

Kuzminc 55, 56, 150.
Küküllői János 95, 101 (130).
Kürcz Antal 24 (2), 91, 103 (137), 155 (335).
Küttner Ágost 235.
Küzd 285.

Lachowski Eugenius 36.
Ladányi László 247, 277.
Ladomér érs. 14, 21, 22.
Lajos (Jámbor) 28; — lelkész 78; — II. 12, 44, 145, 149, 155, 159 (359), 160.
Lajta folyó 285.
Lakhegy 121.
Laky László 156.
Lamberger Frigyes 49.
Lambergi Terézia Márta 60.
Landor László 248, 267 (20), 269 (25), 279, 302, 303, 307, 308; — Pál 251.
Landlskrovetz János 288.
Lancsevszki Faustin 273.
Langnaui mon. 27, 28, 30, 112, 257, 276, 329.
Lansér 224.
Lanzio Jakab 12.
Laponya 125.
Lateráni zsinat 18.
Lábatlan György Mátyás 113.
Lányi László 247,
Lápa-patak 81.
László (szent) 21, 49; — menedékház 39 (40); — mester 80; — prépost 109; — rf. 105; (Vencel fia) 74; — V. 57, 115, 117, 121, 123.
Lászlófölde 77.
Ldyna 44.
Leipold Benedek 69 (143), 240, 247, 279.
Lehért (Szarkaháza) 160, 184, 185 (67).
Lelesz 187, 229 (69), 266, 313.
Lemberg 312.
Lemberger Frigyes 127.
Lenczesziczei mon. 33, 36, 226, 328.
Lengyel Szaniszló 141; — pálosok 272.
Lengyelország 25, 26, 142, 226.
Lenke Antal 154.
Lepoglavai mon. 54, 55, 56, 60, 120, 123. 132, 145, 149, 150, 156, 164, 168, 188, 190, 192, 204, 208, 213, 221, 223, 225, 235, 236, 237, 240. 241, 242, 252, 255, 257, 258, 267, 269, 274, 275, 276, 280, 296, 297, 299, 301, 302 (8), 304, 306, 307, 308, 318, 327: — studium 269, 277.
Leskócz 49.
Leszniovi mon. 33, 37 (30), 328.
Lesznai mon. 33, 37 (30), 328.
Leustákfalva 92.
Léta 93.
Létay László 93.
Léva 164 (1), 173, 237, 245 (95), 284, 290.
Lévay József 7; — Zsigmond 155.
Lice 180.
Lichtenstein Ferdinánd hg. 69; — János Ferdinánd 226; — Károly 235; — Péter 11 (6), 101.
Lika 38, 41, 327.
Lipcsák György pleb. 191, 285.
Lipinski Filip 36.
Lipóczi Miklós 113.
I. Lipót 51, 64, 170, 191, 227, 231, 240, 241, 247, 252, 257, 258, 266, 268, 272, 275, 279, 280, 281, 284, 285, 286, 289, 292, 293, 303, 315.
Lippai Czenko 226.
Lippay Gáspár 287; — Antal prépost 288; f— György érs. 222, 236, 244 (92), 285, 287; — Györgyné 287.
Lipthay Bálint 119.
Lisszabon 64, 65, 66, 219, 330.
Liszkay Szilva Péter 120.
Literátus Jakab 182.
Litvánia 25, 71.
Lobkowitz-ház 287.
Lobogós János 146.
Lobsinszky Dénes 235, 279.
Lochilnycza 56.
Lukavecz 147, 150.
Lombardia kol. 68. 330.
Lompniczai Pál 44.
Lonka 43.
Lórándházai IV. István 141.
Lórántffy Zsuzsánna 179, 197, 202.
Lorettói kápolna 59.
Lorkovics Szaniszló 273.
Losanch 62.
Lósy Imre érs. 214, 216.
Losonc 126.
Losonczy Bánffy György és László 109.
Lóth 155.
Lotharingiai Károly 259, 262, 292.
Loyolai Szent Ignác 203.
Lőderer György 29.
Lőrincz perjel 199; — püspök 44; — tf. 73, 74, 84, 139, 140, 173.
Lövöld 87.
Lublin 329.
Lublinecz 234.

Lubnicz Márton 35; — Miklós 240, 256.
Lubojenski Chrysostom 36; — Mateusz 36.
Luchai Julianus 40.
Lucidus (szent) 28.
Luc 108.
Ludasrét 100.
Ludány 155, 173.
Ludovicus de Nazareth 66, 219, 331 (66); — Godofredus 68, 73 (13).
Ludvik Frans 32 (21), 234 (75).
Luka László 190.
Lukács (szent) 32; — perjel 54, 96; — pk. 44, 95, 139; — rf. 105; — várnagy 52, — vik. 182, 196; — fia Balázs 148.
Lukasovecz 119.
Lukovo 41 (48).
Lusthaller 174.
Luther 28, 264, 265.
Lutheránusok 177.
Luzan Gergely 29, 30, 31.
Luzsinszky Joachim 224, 266 (14).
Lükös mester 84.

Macarius Musicus 273.
Macskowecz 49, 50, 127.
Magashegy 125.
Magor 112 (178).
Magosd 161.
Magyar Balázs (adonyi) 128; — Mihály 68, 105, 109, 117, 132, 135.
Magyarbél 224, 240.
Magyari István 256; — Mihály pleb. 285.
Maierhof 156.
Mainspachi mon. 28, 329.
Maisl János 283.
Majthényi család 189; — László 262; — Pál 284 (64), 290, 292, 311.
M. Albericus titkár 223.
Makar Miklós 240.
Makolányi János 286; — özvegye 287.
Makovicza 312.
Malachovski Zacharias 272.
Mallesics Gáspár 48, 60, 61, 76, 170, 253, 262, 266 (18), 267 (20), 269 (32), 279, 290, 292, 300, 302, 305, 307, 310, 317, 319 (31).
Malonyai Pál 278, 319.
Marcali István 40.
Marcali kol. 120, 160, 324.
Marchani Borbála 56.
Marchek 234.
Marczaly János 63, 120.
Mare magnum 89.
Margit hgnő 43, 90.
Margiti István 174.
Marhatelke 154 (332).
Marhin Sámuel 264.
Marianka 237, 284, 285.
Mariasovecz 47, 127.
Marinyi István 282.
Markgraf Lukács 308.
Markovics Pál 233.
Markus 154.
Marlborugh 315.
Maron 201.
Maros 120, 319.
Maroszentkirály 90, 110, 324.
Maróth 113.
Maróthi János 126.
Marquard 112.
Martinek István 274.
Martinuzzi 109, 141, 142, 144 (284), 158, 163, 188.
Martis Turcici ferocia 252.
Maryasowcz 47.
Marynczy 44 (60), 146.
Massolus 40.
Mattheassich András 41.
Matheouch (Mathewecz) 62.
Matthaeucsovicza 55.
Mattheovics János 236.
Matusnay György és Pál 199.
Mács 123, 155, 180.
Mácsay Sándor alperjel 284.
Mák 110, 119.
Mály 108.
Mályusz Elemér 48 (72), 63 (128) 150 (324).
Mászt 233.
Mánkóci kol. 114, 121, 323 (24).
Máriacsaládi mon. 155, 173, 174 178, 196, 319 (31), 325.
Mária királynő 49, 64, 79, 89, 97 100, 103, 107, 108, 154, 156, 196; — Trost 70, 306, 310, 328.
Máriakultusz 209, 232, 249, 267, 279.
Mária fhgnő 286; — Erzsébet 293; — Zell 95; — Terézia 230, 285.
Márianosztra 35, 73, 88, 94, 95, 96, 107, 122, 123, 151, 157, 172, 193, 198, 290, 319, 323.
Máriaradna 322 (12).
Máriavölgyi mon. 31, 60, 95, 96, 97, 98, 111, 125, 137, 156, 178, 188, 190, 191, 206, 208, 209, 212, 214, 215, 222, 223, 225, 242, 249, 250, 255, 257, 258, 259, 261, 267, 268, 273, 275, 276, 277, 283, 284, 288, 291, 296, 297, 299, 302, 304, 305, 313, 323; — studium 269.

Márki Sándor 313 (12), 314 (14), 315 (16).
Mármaros 111, 115, 116, 155 (338).
Mármarossziget 314.
Márton 81; — mester 117; — perjel 189, 199; — pk. 80; — rf. 116, 119; — V. 57, 72, 105 (144), 108, 126, 146, 202.
Mártonyi 103, 111.
Máté főapát 154; — kan. 62; — pleb. 48.
Mátyás kan. 54; — pap 119; — pálos 119; — várnagy 147; — vik. 173, 199; — király 44, 45, 49, 58, 60, 62, 73 (9), 82, 120, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 151, 168, 174, 193, 206, 255, 324 (32); — II. 206, 231.
Mecsek 13, 16.
Mecziny József 33.
Medici Ferenc bíboros 303.
Medved 43, 110.
Medvevára 146, 147.
Mehmed pasa 124.
Megyeri Balázs 112.
Meinhardt érs. 41.
Meislseder Ferdinánd 279, 304, 306 (17), 308, 318.
Meléth Pálné Putnoki Magdolna 282.
Mellyes 47.
Mencsikov Sándor hg. 310.
Mendo Gomez 65, 158.
Meszlényi Antal 7, 203, 251, 313 (13), 318 (26).
Metlikai Katalin 61.
Mezar Lőrinc 51.
Mezeller Rudolf 27.
Mezid bég 295.
Mezőkezői Gáspár 114.
Mezőpuszta 119.
Ménfő 110, 119.
Mézesmál 129, 130, 178.
M. Frater 141.
Mierniczky Ferenc 233.
Mihalovszky János László 33.
Mihalsky Rafael 34, 201, 262, 268, 282, 293, 300.
Mihalwelge 47.
Miháldiák 123, 155.
Mihály (Lóránd fia) 52; — főespere 76; — vik. 173 (27), 194; — gr. 66; — pálos 53, 136; — rf. 194; — perjel 120 (205), 148; — kő 188, 325.
Mihálylewagoricza 62.
Mihocza Elek 76.
Mikchevczi Boldizsár 44.
Mikes Mihály gr. 254, 295.
Miklós comes 21; — testvér 117, 152; — vik. gub. 53, 96; — perjel 180, 198; — pk. 80; — pléb. 149; — vajda 118, 120; — vik. 150; — I. rf. 84, 85. — II. rf. 87; — III. rf. 104; — IV. rf. 153.
Miknicza Tádé 272.
Mikovinyi Ferenc 284.
Miksa császár 53, 179, 182, 192; — Emmanuel 262, 292, 315; — fhg. 42, 185, 206; — II. 123, 283.
Mikula 43.
Mikulies Sándor 45; — Miklós 218, 233.
Milano 68, 219, 331.
Milcsics Márk 42.
Milos Dorottya 52; — Ferenc 186.
Mindszent 78.
Mindszenti (szemesi) kol. 81, 322.
Mindszentek kápolnája 59.
Minoriták 313.
Mirna 156.
Miskolc 79, 123, 124, 1277, 180, 196, 197, 226.
Miskolci tanács 315.
Miskolczy Mihály 154.
Missale novum 143 (283).
Misszió 267, 277.
Mittuch 188, 190 (93).
Mladoszewich Lőrinc 298.
Mlinarski Kajetán 272.
Mlodeczky Sándor 33.
Mloka 146.
Mnisány (Baráthely) 121.
Mocsár 124, 178, 179, 326.
Modersdorf 246.
Modor 246.
Modrus (Gvozd) 38, 39, 41, 156, 327 (49).
Mogovich Jeromos 276.
Mogusd 17.
Mohács 163, 167, 251.
Mohi 108.
Moldva 132.
Molnár Ernő 81, 218 (36); — Tamás 114.
Monaki Miklós 123 (215).
Monfforti Henrik 27, 28, 112; — Hugo 28.
Monoszlay Miklós pk. 89.
Mons-Capella 327 (49).
Montajiak 127.
Montecuccoli 238.
Monyorókerék 125, 128, 157, 179, 183 (59), 187, 198 (135), 217, 325.
Morigia (Paulus) 68.
Móric Adolf szász hg. 287.

Móróc 127.
Moro-nouvo 65, 330.
Morussovecz 55 (109).
Morvaország 25, 69, 226, 237.
Mosinski Konstantyn 35.
Mossóczy Zakariás 188, 190, 198; — János 198.
Mosztony 124.
Mózes pap 254.
Mounith 17.
Mruskó Benedek 224.
Mstovi Bálint 272; — Benedek 233.
Muhi 163.
Munkács 312, 323 (21),
Muraköz 51.
Muraszombat 217.
Murányi vár 230.
Musár András 46.
Musztafa 171.
Mutinus Orgacich 149.
Muzsa 181.
Müller tábornok 32, 224.
München 329 (63).
Münzer Tamás 28.
Myrath 185.

Nagyfalu 76, 78, 81 (46), 187, 199, 201, 322.
Nagy György 232; — Imre 202, 246, 263 (5), 267 (19), 277, 279, 281. 288, 289; — István 10; — Iván 90; — Károly 159; — Lajos 12, 19, 21, 31, 43, 46, 48, 73, 76, 78, 79, 81, 83, 85, 86, 89, 90, 91, 95, 98, 99, 101, 102, 111, 123, 136, 151, 154, 159, 170, 285, 292, 334 (32); — Miklós 237, 238; — Mózes 295; — Miklós vik. 282.
Nagyiván 125 (228).
Nagyjenői kol. (Tüskevár) 78, 80. 120, 164, 173, 174, 185, 186, 187, 202 (159), 218 (36), 296, 322.
Nagylévárd 326.
Nagylóth 155, 197, 290.
Nagylóc 319.
Nagymaros 324 (30).
Nagymihályi György 179; — Margit 200.
Nagymuzsaj 82, 124, 199.
Nagypeterd 83, 155, 200.
Nagysúr 224.
Nagyszombati egyetem 243; — kol. 225, 239, 246, 250, 268, 301, 304, 307, 314, 325; — szeminárium 215; 256 (258), 277, 278; — stúdium 269; — zsinat 209, 222, 223, 224.
Nagyudvarnok 285.
Nagyváradi Futó Mihály 135; — mon. 78, 83, 155, 160, 200, 263 (4), 266, 314, 323, 325, 326.
Nagyvázsonyi mon. 80, 102, 186.
Nana prépost 15.
Napolsky Szaniszló 318.
Nayman Özséb 273.
Nádasdy család 216; — Ferenc 200, 217 (33), 238; — László 269, 269, 282, 286, 288, 294, 302; — Magdolna 58; — Tamás 179.
Nándorfehérvár 251.
Nápoly 68, 219, 331.
Neckar 28.
Nedeczky Gáspár 122.
Negudovich Márton 149.
Neidegh (Neydek) János 69, 109, 240; — Roland 69.
Nelepech fia Benedek 62, 113.
Nemesy Pál 275.
Nemeskezy Balázs 124.
Neoacquistica Commissio 268, 301, 319.
Nep. Szent János 59.
Neuburgi Eleonora 286.
Nezsideri kol. 268, 278, 281, 304, 317, 326.
Németfalva 93, 187.
Némethi Literátus Tamás 93.
Némethi család 112; — Ferenc 200; — Miklósné 157.
Németi 112.
Németország 25, 26, 179.
Németországi János 141; — Miklós 26, 27. 28, 139.
Németújvár 128, 161.
Németürögi plébánia 295 (91).
Névtelen Karthauzi 12; — pálos 61.
Nicolaus Machmensis de Catharo 39.
Nieszporkovicz Ambrus 31 (18), 32, 34 (23), 46 (68), 279.
Nisnyovie 33, 37, 71, 329.
Nógrád 172.
Nolingar Móric 61 (127).
Norisi bíboros 303.
Nortfold bíboros 296.
Novi 38, 39 (41), 42, 120, 327.

Nyakazó Antal 200.
Nyavaládi kol. 120, 196, 200.
Nyárádi kol. 94, 323.
Nyári Sándor 25 (12).
Nyáry Zsigmond 177.
Nyék 130.

Nyitra 237, 250, 284, 318; — folyó 125; — vára 316.
Nyitraapáti 262 (4).
Nyitrai káptalan 316.
Nyulakszigeti premontrei prépostság 152.
Nyulas 130, 178.
Nyulmál 109.

Obosztrenecz Jakab 184, 226, 235
Óbuda 121, 130 (253), 157, 171.
Óbudai (Thod) Pál 140.
Óbuda-örspuszta 154.
Ó-Czenstochowa 37 (30).
Ocskay László 316.
Ocura 55.
Odormány 79.
Ogulin 61.
Olasz pálosok. 66.
Olaszfalu 22.
Olaszi 22, 197, 239, 249.
Olaszliszka 154.
Oláh Miklós 166 (6), 173.
Olcsa (Olcsava, Olcsva) 97, 120, 125, 131.
Oldamur kún vezér 14, 76.
Olesniczky Zbigeus 33.
Olivér Vilmos 82.
Olmütz 206, 207, 216, 234, 236, 275.
Olmützi kollégium 269, 272, 296, 305.
Omodék 97.
Ond 129, 130.
Onga 180 (43), 182.
Opuliai László 31, 32, 33, 94, 108.
Oporowói mon. 33, 36, 37, 121, 233, 328.
Oppeln 32.
Orahóczy István 60, 308.
Orbazy család 82.
Orbán perjel 154; — pk. 129; — IV. 18; — V. 75, 85, 88, 126; — VIII. 66, 72, 73, 207, 211, 213, 244 (93), 298 (2).
Ordódy Károly rf. 36, 37.
Oremus szőlő 239.
Orosz Ferenc 12 (13), 16 (19), 18 (25), 24 (5), 25, 27, 72 (6), 156 (343), 202, 248 (108), 283, 284 (63), 285, 286 (66), 287 (71), 288 (73, 74), 326 (45).
Orsolyiták 313.
Orssich Anna 308.
Országgyűlés (1608) 231.
Országh Mihály 126.
Orvos Péterné 126.
Ossai kol. 65.
Ossahegy 64, 65, 330.
Ostrog hgek 233.
Osvát pk. 146.
Osztrák pálosok 68.
Oszwald pk. 139.
Otok 46.
Óvári István és Konrád 21; — János 83, 100; — László 171; — Lászlóné 156.
Ovis in medio luporum 248.
Ozal 227, 252.
Ozlathyncz 48.

Ördögluka 89.
Öry G. György 68 (139), 85 (66), 331 (69).
Őrményesi mon. 20, 93, 95, 113, 127, 151, 164, 173, 178, 185, 186, 187 (75), 192, 202 (161), 204, 321, 324.
Öttevény 78.
Ötvös 289
Özséb 7, 17 (22), 18 (25), 19, 20, 21 (43), 22, 76, 136, 225, 262, 320,

Padarovich András 208.
Padova 132.
Palachna 47.
Pallavicini Sforza 143.
Palotto bíboros 210, 211, 213.
Panka Péter 197.
Pannóniai Gergely 164, 264 (9).
Paprétje 78.
Paraguay 66.
Paris János, Fülöp 43.
Pata 120.
Patacs 16 (19), 17, 22, 112, 171, 294 (89), 319 (31), 321.
Patacsi Albert 82; — Kelemen 59, 82.
Patacsics Ilona 45.
Patak-utcai templom 246.
Patasich László 60, 61, 308; — György pk. 308; — Heléna 274; — Istvánné 60.
Pater Gábor 118.
Pathlani kol. 93, 95, 324.
Patka 157, 325.
Patócsy Zsófia 182.
Paulis 322 (12).
Paumkiréhner György 157.
Pavlin Klostar 55.
Pavlovszky Constantyn 65.
Pazsite 92.
Pál 48; — perjel 131, 199; — pk. 19, 20 (36), 22. 74, 93. 321 (7); II. 133, 144; — III. 202; — V. 66, 208.
Páld 93 (102), 112, 126.
Pálfalvay János 239.

Pálffy János bán 315, 316; — Katalin 200; — Miklós ifj. 288; — Pál 234, 288.
Pálos breviárium 11; — missale 11 (6); — misszió 231; — nyomda 33, 280.
Pálvölgye 84 (60).
Pámer 17 (22), 18 (26).
Pápa 277, 278, 305.
Pápai mon. 119, 164, 185, 196, 216, 217, 218, 236, 278 (46), 288, 289, 290, 296, 304, 325.
Páris 109, 135.
Párkány 237, 262, 284.
Pásztó 78, 322 (11).
Pátka 131, 196.
Pávia 331.
Pázmáneum 276.
Pázmány P 25 (10), 76, 80 (39), 84 (59), 90, 91, 96 (113), 103, 104 (140), 109 (159), 123 (216), 183, 208, 209 (12), 213, 215, 217, 256, 259.
Pechend 120.
Pedro de Mendoza 66.
Peer kódex 102 (134), 141.
Pelsőci János fia Imre és Ferenc 179 (43).
Penésztelke 154 (332).
Pereum 225.
Pereszlény 316.
Perényi Gábor 177, 179, 180 (45), 184, 187, 198; — Imre, 154, 229; Imre, János, István 109; — Péter 175, 176, 178, 181, 229, 263.
Peribleptae 11, 12.
Perkovich Ágost 235.
Pesche 79.
Peschin 274.
Pesina Radius 159; — Tamás 70.
Pest város 122, 130, 169, 225, 262, 285, 292, 293, 294, 326.
Pesti kol. 268, 296, 304; — Zakach Györgyné 157; — Nagy Péter 130.
Pesthi Gáspár 141.
Pestis 230, 255, 258, 275, 277, 278.
Peteryancz 62, 63.
Pethő István 245; — János 179.
Petina 38, 327.
Petkey Mátyás 112.
Petky Imre vik. 140.
Petőfalva 83.
Petőné Falussy Borbála 60.
Petracho 19, 180.
Petracsics Károly 215, 263 (5), 276.
Petrassics Tamás 233.
Petretics Péter 46.
Petrethinch 47.
Petrin 274.
Petroniczky György 215, 223 (48), 224 (50).
Petrosolch 44.
Petroviczy György 225.
Petrovie 63.
Petrusovec 43, 110, 146.
Pezyancz 62.
Peyth folyó 91.
Pécs 15, 112, 157, 171, 279, 294, 314, 318, 325, 326.
Pécsi gimnázium 318 (25); — kol. 296, 304, 319.
Péczely Benedek 132.
Péter 21, 126; — gr. 100, 111; — bíboros 153; — érs. 152; — pálos 93, 150; — perjel 92; — pleb. 92; — rf. 82, 85, 179, 181, 182, 195, 199, 201; — I. rf. 27, 54; — II. 87; — vik. 179, 182, 194; — III. 88; — IV. 104; — V. 105; — VI. 130, 132, 134; — VII. 145; — VIII. 194.
Péterfy 17.
Pfeiffer Gyula 7.
Pharmacopaea Coelestis 235.
Philippus de Alencono 44.
Piaristák 313.
Piaszt Erzsébet 87, 94.
Picsord 125, 131.
Piis supplicium votis 87 (70), 88 (74).
Pilis 13, 15, 21, 22, 174, 321.
Piliscsaba 76.
Pilismarót 154, 164, 172, 290, 291.
Pilisszentkereszt 18, 19, 21, 22, 43, 76, 86, 113, 171, 290, 291, 319 (31), 321, 326.
Pilisszentlászló 86, 120.
Pilisszentlélek 19, 73, 76, 86, 113, 171, 291, 322.
Pilisszántó 18.
Pilup 19.
Pincefalu (Pincefeli) 130, 178.
Pinczow 33, 36, 233, 273, 328.
Pinka 157.
Piskolth 154 (332).
Pyskolthi Tamás 173 (27).
II. Pius 41, 126; — VI. 36.
Plaunicza 148.
Plumperg tábornok 317.
Podbukowyna (Zentbenedek) 148.
Pocziczi család 33; — Lajos 33.
Podgorie 56,
Podhradczky József 102.
Podlusan 190.
Pogana 62.

Pogányszentpéterfalvai (Stregench) mon. 93, 112, 120, 126, 156, 161, 173, 319 (31).
Póka Benedek 89 (78).
Pókafalvai mon. 109, 324.
Polcz Zsigmond 148.
Poliak János 228.
Polocna 127.
Pongrácz György pk 258 (111); — Mihály 278.
Popiel 34.
Porkoláb Bálint 124.
Porse 17.
Porteli kol. (Porto) 65, 66, 330.
Portenberger János 58, 274, 279.
Portugál pálosok 64, 218 (37).
Portugália 25, 26, 158, 215, 219.
Poruba 125.
Porvai mon. 109, 173, 186, 197, 218, 324.
Pozsega 55, 63, 328.
Pozsony 15, 125, 156, 191, 214, 231, 237, 239, 241, 267, 268, 285, 293, 299, 314, 315. 317, 319.
Pozsonyi ház 285; — János 104.
Pozsonyszentgyörgy 245, 326.
Praecedentia 231, 319.
Praudicz Miklós 43.
Pratai Miklós és János 62.
Praznolch 125.
Praznolchi Péter 125.
Prácsa 191.
Prága 12, 159, 206, 216.
Prágai egyetem 267, 276; — kollégium 296, 305.
Prekrith György 60.
Premontreiek 130, 131, 313.
Preusing 157.
Prezner Kristóf 296.
Prépostváry Bálint 93.
Pribisce 252.
Priepolje 327 (49).
Pristancsina (Dolije) 43.
Prodesdorf 199.
Profectus Religiosorum 140.
Prohászka Ottokár 14 (17), 76.
Propaganda Fide Congregatio 58, 209, 210, 211, 213, 220, 221, 244, 250, 300, 302, 303, 304, 305.
Protoeremitici ordinis bullarium 301.
Przezdziecki Pius rf. 7, 37.
Psareveczky György 285.
Puerberg 70.
Puklenc 47.
Pula 80.
Purgerie 55.
Quadripartitum 301, 317.
Quirinalis 68.

Raager János 45.
Rabutin 315, 3, 16.
Radonay Mátyás pk. 294, 295.
Radossány László 224, 225 (53).
Radossevich Miklós 298.
Radovány 40, 253, 254.
Raemundus Florimundus 143 (281).
Raguza 170.
Racholchai Lewkus 47.
Rajna 26.
Rajnai tartomány 270.
Rakitholch 44, 146, 147.
Rakonak 196.
Rannai mon. 69, 109, 143, 233, 240, 277, 304, 328.
Ranzanus Péter 101.
Ravasz István 281.
Rácz Demeterné 129; — István 277.
II. Rákóczi Ferenc 254, 267, 278, 279, 283, 284, 310, 311, 312, 316; — György 197, 198, 200, 211, 217, 283; — Pál 197 (126); — Zsigmond 200, 202; — ház 239.
Rákos 226.
Rákosháza 108.
Rákosok 202.
Rakusz 247.
Rapoltski Szaniszló 269.
Ratio studiorum 256.
Ratkay Benedek Ádám 46; — György 60; — János 60; — kápolna 59; — Zsigmond 60; — Zsigmondné 59.
Rattkay Miklós 274.
Ratki Benedek 158.
Rátold 80.
Rátóti Lőrinc 81.
Regensburg 299.
Regula 16, 22.
Rehovecz János 127.
Reicsa 275.
Reimann Özséb tf. 37.
Reinschild tábornok 310.
Rembicki Ádám 273.
Rembowsky Leonhard (ciszter-cita) 210.
Remete Szent Pál 9, 10, 11 (6), 12, 18 (26), 24, 45, 58, 69, 70, 96, 99, 100, 101, 103, 132, 138, 139, 141, 158, 159, 165, 169, 170, 189, 193, 194, 205, 224, 225, 246, 255, 270, 283, 288, 320.
Remete Szent Pál officiuma 214.
Remetefalva 77.

Remetei (Remethe) mon. 10, 19, 20, 22, 43, 45, 95, 96, 111, 114, 120, 123, 145, 155, 174, 187, 208, 231, 235, 236, 273, 274, 275, 280, 304, 309, 326.
Remethynczy 44, 46, 47, 147.
Retice 91.
Revicke 168.
Récse 191, 285.
Rédey Ferenc 200.
Régéci mon. 111, 120, 124, 157, 178, 197 (127), 200, 202, 322.
Révay család 189; — Ferenc 178; — Mihály 246.
Rimay István 177.
Ripinszky Elek 273.
Ritter Pál b. 309,
Róbert (I) Károly 18, 19, 21 (42), 43, 47, 48, 70, 72, 74, 76, 77, 78, 83, 86, 90, 95, 96, 136, 139.
Rohmann Zsigmond 131.
Rohonczi János 277.
Rohouchai Gergely 47; — Ugrin 47.
Rokola (Rokolya) 93, 187, 196.
Római kol. 12, 18, 25, 26, 37, 68, 69, 121, 133, 136, 206, 207, 209, 210, 211, 216, 220, 221, 225, 240, 242, 257, 274, 278, 291, 296, 307, 323, 330.
Róma 299, 301, 302, 303.
Római kollégium 234, 236, 305.
Romanos Argylos 12.
Róna 94.
Rorhaldei mon. 27, 28, 29, 30, 329.
Rosanich-alapítvány 278.
Rosnyói László 40.
Rottenburg 28.
Rozgonyiak 107; — László 125.
Rózsák mecsetje 11, 12.
Rozsnyó 182.
Rozsnyói polgárok 179; — tanácsülés 315.
Rozsondai Károly 129 (249).
Rubra Domus (Rothenhaus) 28, 329.
Rucsics János 45.
Rucsicsné Patasics Ilona 280.
I. Rudolf 191.
Ruffus György 127.
Rupp 18 (24), 21 (39), 78, 79 (32), 82 (53), 83 (56), 89 (78), 91 (84), 93 (99), 94 (109), 98 (120), 103 (138), 111 (169), 113 (179), 120 (202), 124 (217), 125 (228), 126 (233), 127 (240), 130 (250), 131 (257), 154 (332), 155 (334), 157 (351), 158 (355), 160 (364), 161 (365), 179 (41), 200 (150), 206 (5), 246 (100), 247 (107), 281 (52), 282 (57), 285 (65), 296 (92).
Ruska Gáspár 131.
Ruskovics Márk 281.
Ruszka 109, 197 (126).
Rutének 249, 265, 273.
Ruttkay Andrásné 287.

Saár-Szeg 154 (332).
Sacra Congregatio Regularium 222.
Sacra Romana Congregatio Generalis 254.
Racrae Religionis k. bulla 72 (4).
Sajó 79, 182.
Sajókeresztúr 124.
Sajóládi mon. 95, 108, 127, 132, 141, 142, 157, 160, 163, 167, 180, 184, 196, 197, 226, 324.
Sajópetri 127.
Sajószentpéter 180, 226.
Sal 137.
Salamon úr 47, 78.
Salm Miklós 189; — Miksa 184.
Samaritanus 301.
Sanctae Religionis honestas k. bulla 72 (2), 87.
Sank Samás János Antal 245 (93).
Saras 289.
Sarawnycza 56.
Sarló 76.
S. Galla templom 241.
S. Salvadore in Onda 68.
S. Stephano Rotondo 68, 264, 296.
Sasvári kol. 245, 277, 326.
Saera József alperjel 284.
Satubali mon. 60, 65, 66, 159, 219, 330.
Sauli Demeter 125.
Saurer Melichár 242, 276.
Savojai Jenő 315.
Ságh 131.
Sándor cár 37; — VI. pápa 41, 65, 130, 149, 153, 154; — VII. pápa 240.
Sára 197, 249.
Sárhegy 78.
Sáros 154.
Sárosdi nemesek 120.
Sárospatak 277, 312.
Sátoraljaújhelyi mon. 19, 22, 90, 156, 173, 180, 181, 187, 196, 206 (5), 208, 217, 218, 233, 239 (81), 247, 248, 257, 261, 263, 266, 267, 271, 278 (46), 282, 296, 305, 316, 321, 323.
Scharth János 113.

Scheible Ágost 29.
Schesaeus Keresztély 143 (280).
Schorchyopolye 61.
Schotto András 184 (62).
Schönherr Gyula 136 (264).
Schuch János 128.
Schwarzbach 319.
Schwendi Lázár 182.
Schwenk Jácint 304.
Scitovszky 37.
Sebestyén esperes 92; — király 66; — perjel 120.
Segus (Szegös) György 124.
Seixali mon. 65, 330.
Selegovics Mátyás 227.
Sempeiz Dimynachus 40.
Senkóc 61 (122).
Senkovecz 50, 62, 227.
Selegovics Márton 252; — János 275; — Mátyás 263, 275.
Selicsevicz Mátyás 51; — István 51, 303.
Serédy Gáspár 175, 177, 178, 184, 197; — István 200.
Seriawine 61.
Serra d'Ossai mon. 65, 66, 219, 330.
Serpai mon. 65, 66, 330.
Seszták Adrián 247, 251, 277.
Sesztány Pál 305 (17).
Sibey Tamás 281.
Sydon Mihály 79.
Sigray Ferenc 285.
Siklós 20, 167, 171.
Silvanus Balázs 63.
Sylvester Maurolycus 101.
Sily István 307.
Simon pk. 44, 160; — perjel 52, 177, 183; — vik. 173 (27), 186, 190; — pleb. 287.
Simontornyai Musophilus Gergely 264, 265.
Sinkolch 49.
Sitius György 275.
Syrcha 39.
Sythe Miklós 161.
Sywellewd 124.
IV. Sixtus pápa 129, 130, 154, 202, 325 (34).
Skotniczky Alfonz 78 (31), 218, 230, 238, 239 (21), 288.
Skutics Mátyás 252.
Slatinay Zsófia 224.
Slunj 38, 42, 327.
Smičiklas 43 (58).
Sniadecki Ábrahám 234.
Sobieski János 34 (24), 262, 292 (82).
Socherus 203 (1).
Soklyósi 20.
Solari Jakab 235.
Soldos János 113.
Solopiski Mladota Vilmos 310.
Sólyomkővára 91.
Somló (Somlóhegy) 80, 126.
Somlyó 202.
Somogyfalu 155.
Somogyi Ferenc prépost 239; — Zsigmond 294.
Somogyvár 123, 155, 180.
Sondorf 199.
Soós Mihály 284 (64).
Soploncha folyó 62.
Sopron 173, 195, 307.
Soproni polgárok 239, 281.
Sopronbánfalvai mon. 28 (15), 30, 112, 129 (249), 157, 172, 187, 188, 198, 210, 217, 221, 233, 238, 239, 255, 259, 262 (4), 267, 269, 270, 273, 274, 277, 278 (46), 281, 296, 304, 305, 317, 325, 329, 331.
Sopronkertesi mon. 129, 157, 172, 281, 325.
Sorek Oszvald 123.
Sotarevics Bertalan 279; — Miklós 280, 308.
Sousel 65, 66, 219, 330.
Sovány János 132, 133.
Sövényházi Móricz Balázs 200.
Speculum illuminativum 299.
Speculum Monachorum 140.
Spigliati János 276.
Spinola Lajos 242.
Spitz 69.
Spolarich Mihály 275.
Spoljarics Pál 59.
Stambul 12.
Stangel András 306 (17).
Stanislaus de Bohnya 39.
Stanislaw tf. 35.
Stanislaw z Oporowa 35.
Stara Boleslavia (Alt-Bunzlau) 35.
Stassewsky V. Miklós rf. 35, 66, 198, 210, 211, 213, 215, 217 (33), 219 (40), 244 (92), 256; — Illés 273.
Statileo János 166.
Stavicky Sebestyén 234, 279.
Steible Frigyes 306 (17).
Steinville István 296.
Steixner József 303, 308.
Stenyicsnyak 61.
Sterniewicz Arnulf 280.
Sternic 61, 121.
Stibelli Lajos 306 (17).
Stipulszky Ádám 273.
Stomfa (Porusthia) 99, 191, 251, 262, 268, 283, 285, 315.

Stomfai Gergely 236; — polgárok 283.
Stomfa-folyó 100.
Stoz Mihály 149.
Strade Lajos 283.
Stradomszky János 234.
Strassburg 27.
Streszka Márton 24, 25 (9), 65, 66.
Stribori Stribor 324 (29).
Stridó 49, 51 (83), 63, 64, 229, 247, 275, 327.
Strossar Engelhart 150.
Strobel Jakab 208.
Studium generale 58, 255, 257.
Studiumok 60.
Stupna 47.
Sturmecz 48.
Subáczi Antal 145.
Sub-Buzgó 91 (87), 115 (189).
Sub Rupe Michaelis 104 (140).
Suhocky Processus 273.
Sukoro 156.
Sukoróti Tamás 156.
Suluna 11.
Sulz 27, 28, 329.
Suno Miklós 39.
Surk 83.
Susics Gergely kan. 224.
Sümeg 78, 83, 94, 112, 186, 318, 319 (31), 322.
Sümeghi József 129 (249).
Sütő Lőrinc 247.
Svarcsa 61, 309.
Svastovics István 45.
Svicza 4.

Szabóky Baltazárné (Gereczy Borbála) 280.
Szabolcs 282.
Szakácsi (Nagy-) 20 (36), 93, 113, 120, 125, 126, 173, 319 (31), 321.
Szakácsiak 113.
Szakolca 246, 304, 314, 325.
Szalaipétertelek 127.
Szakrácz Mátyásné (Bosnyák Zsófia) 224.
Szalakusz 125, 188.
Szalarich György 275.
Szalánc vára 249.
Szalánczy Ferenc 249.
Szalánkemén 51, 55, 94, 114, 327.
Szalánkeméni János 141, 165.
Szalóc 179, 192.
Szalonta 127.
Szamosújvár 143.
Szaniszló Ágost. 36.
Szaplonca 63.
Szapolyai János 142, 191; — Istvánné (Hedvig) 142, 157.
Szarkaház 125.
Szatmárnémeti 326.
Szántó 18, 120.
Szántó István 68.
Szántói Laczkó Jakab 115.
Száva Mihály 253.
Szebény 104.
Szederkény 108, 127.
Szeged 127.
Szegedi Balázs 173 (27); — Ferenc pk. 248, 263, 313; — (Szegeto) Jakab 135.
Szegedy István 172, 183; — pálos 83.
Szegesd 154.
Szelechényi László 198.
Szelepcsényi György 227 (61), 241, 246, 247, 250 (117), 259, 299, 313.
Szelepka 197.
Szemere 119.
Szemes 78, 79, 81, 111.
Szendy Tamásné 127.
Szendomiri János 33.
Szent Aga 22, 77; — Albert 127; — Anna 59, 62, 129, 283, 288; — Anna kol. 327 (48); — András apostolról n. temető 295; — Antal apát 255; — Anasztázia 159; — Ágoston 19, 20, 119, 135, 225; — Ágoston testvérei 224 (52); — Benedek 77, 224; — Benedek vértanú 121; — Bereck 128; — Bernát 275; — Borbála kol. 220, 226, 272, 328; — Damján és Kozma 40; — Domonkos 321 (7); — Donát kápolna 59; — Endre 120; — Erzsébet 38, 155. 231 (4); — Erzsébet luzitán királynő 65; — Erzsebet kórház 295; — Erzsébetről n. de Monte kol. 327; — Eustach 130; — Farkas 129; — György 59; — György vértanú hegye 79; — Ilona császárnő 70, 174; — Imre 321 (5); — István 98, 99, 121, 139, 163; — Jakab 76, 77; — János kápolna 285; — Jeromos 246, 255; — Jobb (Jogh) 151, 154 (332), 174, 325; — Katalin kol. 327 (48); — Kereszt 58; — Kereszt remetéi 18; — László 77, 80, 81, 82, 91, 130; — Mihály 95, 154, 157, 325; — Mihályról n. premontrei prépostság 152; — Miklós kol. (Eger) 90, 154 (332);

— Orsolya 168; — Pál pk. 274; — Pál kol. (Buda) 291; — Pálvölgye 291; — Pálvölgyi kol. 292; — Péter 93 (102); — Péter 93 (102); — Péter az erdőkben mon. 38, 41, 42; — Rókus konfraternitás 70; — Romuald 225; — Rózsafűzér konfraternitás 69, 70, 275; — Sebestyén konfraternitás 70; — Szaniszló 272; — Sixtus 38, 78, 233, 327.
Szenterzsébet 156.
Szentforrás kápolna 286.
Szentföld 70.
Szentgotthárd 217, 238, 251, 281; — apátság 279.
Szentgyörgy 94, 150, 156, 160, 325; — hegyfok 196.
Szentgyörgyi Imréné 125; — Péter gr. 156.
Szentgyörgyvári Máté 44.
Szenthelyi Sebestyén 112.
Szentiványi 21, 46 (68), 76 (21), 80 (38), 81 (85), 83 (57), 84 (59), 94 (108), 118 (193), 131 (255), 134 (281), 154 (333), 157 (347), 182 (54), 196, 197, 198.
Szentkeresztfalva 247.
Szentkirály 125, 127, 156.
Szentkirályi István 126.
Szentkút 289, 295 (90), 325.
Szentlászló 161.
Szentleveli György 82.
Szentléleki László és János 114.
Szentlukácsfalva 83.
Szentmárton 125, 157.
Szentmihálykő 104, 324.
Szentmihályi Székely Mihályné 127.
Szentmiklós 154.
Szentpál 112.
Szentpéter 98 (120), 112, 182.
Szentpéterfalva 112, 269, 281.
Szentpétervár 187.
Szentpéterúr 93 (103), 196.
Szerdahely 78, 83, 119, 124, 131, 319 (31), 323.
Szerdahelyi István 124.
Szerém 171.
Szerémi Gergely 164.
Szervác 139.
Szerviták 313.
Szécsényi gyűlés (1705) 313, 315,
Sséchenyi család 216; — György 199, 268, 279, 319; — László 120; — Pál 258, 263 (5), 268. 269 (25), 278, 283, 286; — Tamás 78.
Széchy Jób 156; — Tamás 182, 199.
Székely András 253; — Antal (dálnoki) 181, 199.
Székelyháza 323.
Székesfehérvári ház 281, 319, 323, 324, 325, 326.
Szép Juhászné 83.
Széplaky György 251.
Szigetecz 308.
Szigetföld 171.
Szigetvár 192.
Szihalom 249.
Szikszó 109, 197.
Szilassy Bernát 124.
Szilágy 94, 109, 324.
Szilágyi—Acsády 167.
Szilágyi Erzsébet 124; — Mihály 124.
Szily György vik. 288.
Szilicza 48.
Szilvásnyék 79.
Szinnyey József 144 (284).
Szinva 79, 196.
Szirmay 239.
Székelyfalva 90.
Székelyháza 90, 95.
Székely Károly 7; — László 151.
Székesfehérvár 90, 119, 120 (207), 125, 131, 151, 156, 164, 171, 289, 291.
Szén György Tamás 154.
Szilézia 328 (53).
Szkalka 14.
Szlatkagora (Zlath) 48, 77, 114, 327.
Szlavonia 25, 145, 167; — mon. 221.
Szluha Gzörgy 322 (9.13), 323 (17), 324 (28), 325 (36), 326 (43.45).
Szmolcsa 63, 79, 227, 304.
Szob 98, 121.
Szokolya 172.
Szolnok 171, 195.
Szombathely (Szabadhely) 155.
Szombathelyi II. Tamás 132, 134, 135.
Sződ 120.
Szőke 137.
Szőlősardó 180.
Szörény Ágost 247, 249.
Sztancsics János 301.
Sztarawies 37, 329.
Sztrázsa 247.
Sztreza 45, 51, 52, 58, 95, 111, 112, 123, 127, 148, 149. 327.
Sztrithei Zsigmond 154.
Sztrucsics Jakab 275.

Szuffranovicz Hilarjon 36.
Szulimán 185.
Szur 110, 119.
Szurdok 230.
Szürteiek 90.
Szvetenay Miklós 242, 249, 277.
Szveticei mon. 61, 62, 63, 64, 227, 273, 274, 275, 306, 307, 309, 327.

Tabler András 208.
Tabula monasteriorum 209 (12).
Tallián Péter 269, 279.
Tamás dékán 250; — érs. 80, 88, 194; — pálos 53; — prépost 126; — pk. 121; — rf. 89, 100, 152, 183, 198; — vajda 78; — várnagy 124; — vik. 130; — fia Lőrinc 82.
Tamásdy (Tomassay) János 177.
Tamásváralja 82.
Tamásháza 192.
Tamburinus 68.
Tanár 119.
Tapolca 110, 119.
Tapolcsány 316.
Tapolcsányi János 190.
Tar Ispán Albert 138, 152.
Tarc 93, 324.
Tarcal 130, 178.
Tarcsa 124.
Tardos 129, 130.
Tarnek Mihály 287.
Tarnovszka grnő 255.
Tarnovszki József gr. 273.
Tartius Balázs 208.
Tatai Antal 135.
Tatamér 82.
Tatár Miklós 48.
Tavan 157.
Távira 65, 66, 330.
Táborhegy 70, 331.
Tárkánypatak 90.
Teiss Henrik 208.
Telki 81.
Telkibánya 81, 119,
Temesköz 142.
Temesváralja 199.
Temesvári Pelbárt 135.
Tengnes 17.
Tennenbach Hermann 27, 28, 329.
Tereny 180.
Teresztenye 179 (43).
Teresztény 77, 87, 88, 91.
Teretius György 235, 279.
Ternavai István 53, 58, 59, 60, 61, 168, 169, 173 (27), 187, 190, 195, 197, 204, 205, 243, 309.
Tersachki Katalin 227.
Tersato 39.
Tersztenyák György 233.
Tesák Tamás 45.
Técső 97 (116), 319 (31), 322.
Tétényi országgyűlés 14; — (Tetemi) Pál 135, 141.
Tfancz István (Gordonai) 48.
Thalad 78, 80, 84, 322.
Than 28, 29, 30, 329.
Thanya 130.
Thapolowczi Márton 52.
Thehnovo (Remethyncz) 147.
Theologia speculativa 258.
Therjék Péter 157.
Therpe Mihály 113; — Péter 120.
Thezér 76.
Théba 9.
Thierstein Ottó 28.
Thoffalvai Tamás 125.
Tholvay Máté 157.
Thököly Imre 259, 261, 266, 271, 280, 283, 311, 312.
Thollowczi Mathko 62.
Thorday Zsigmond 179.
Thorinczy (Thorincz) 149, 153.
Thury Imre 278, 288.
Thuróczy Bernát 148.
Thurunya 19.
Thurzók 189.
Thurzó Ferenc 166, 189; — György 177, 197.
Tiburtius mester 47, 326 (45).
Tihany 15.
Timon Sámuel 80 (41), 94 (112), 152, 153 (328), 154 (333).
Tisza 79.
Tiszaberek 110, 324.
Tobolczyk Eugenius 36 (27).
Tófalva 156.
Tokaji mon. 127, 129, 130, 157, 167, 178, 200, 202, 250, 261, 312, 324, 325.
Tokaji Ferenc 284.
Tóköz 125.
Tolady András 113.
Tolcsva 81, 156.
Told 82, 95, 103, 119, 120 (207), 124, 127, 319, 324; — pleb. 249.
Toldalaghy család 128; — András és Zsófia 128.
Toldalay 127.
Toldy Ferenc 12 (11).
Tolna 78, 82, 124 (223), 323.
Tomaxius 40.
Tomkó János 68, 209, 210, 211.
Tompa András 281.
Topol 43.
Topolno 33, 36, 71, 280, 328.

Tordai kol. 192, 295, 296, 326.
Tordai András és László 126; — unió 142.
Torna 80.
Tornócz 83.
Toronya 96, 181, 319.
Toronyaljai kol. 110 (162), 172, 290, 324.
Toronyai Fáber Lőrinc 156.
Torpa 94, 115, 151, 323.
Torquatus János 46; — Lajos 149.
Torres bíboros 207.
Torvai Ugrin 103.
Tótfalu 128.
Tótfalud 188, 325.
Tóth István (csudai) és Klára 157; — János 90; — László 209 (11),
Tóthfalvai András 156.
Tóthtelek 154.
Tótország 24.
Töttelke 154.
Tőketerebes 154, 175, 176, 187, 229, 263, 271, 277, 280, 304, 325, (Terebes vára) 249, 251.
Török család 198; Bálint 175, 180; — Ferenc 196, 197; — György 198; — István 196; — János 175, 184, 200, 202; — Márton 247, 248, 277; — Mátyás 143; — Zsigmond 198.
Töttös 157.
Tövisi kol. 253, 295, 324, 326.
Traffarovics Károly 234, 279.
Trakostyán 57, 150, 192.
Transtagana 64.
Trencsén 12, 15, 168, 170, 189, 284, 318.
Triakontophylos 11, 12.
Trientbacher Pál 235.
Trinitási apátság 21.
Trithemius János apát 224.
Trsztina 245, 326.
Trux Károly 39 (39).
Túr 83, 323.
Turani Fadan Kristóf 50.
Turgon 131.
Turin 12.
Turini béke 101.
Turkovich Mátyás 263 (5), 277; — Adalbert 269 (25).
Turóczi Bernát 150; — György 305; — László 90, 91 (85), 170, 322 (14), 324 (26); — János 101.
Turun-hegy 64.
Turunje 64, 327.
Tyravski Sylvester 234.

Ugrin János 21, 77.
Ugróc 92.
Uher Benedek 273.
Újfalu 109, 119, 196.
Újháza 109, 324.
Újlaki Miklós 48, 62.
Újvár 165, 237, 262, 284.
Újvásárhelyi György 131.
Ulaman 48, 174.
Ulászló gneseni pk. 33; — érs. 121; — I. király 33, 57, 58, 101, 110. 115, 117, 119, 123; — II. király 41, 44, 125, 130, 131, 145, 146, 150, 153, 154, 155, 229; — IV. lengyel király 221.
Ulimai (Ujma) mon. 70, 225, 226, 237, 255, 274, 280, 304, 306, 328.
Ung 124, 180 (43).
Ungád Kristóf 175, 179, 192, 197.
Ungvár 95, 103, 123, 124, 137, 138, 157, 158, 173, 178, 192 (99), 324, 326.
Unna 46, 174.
Upor István 120.
Uray Elek 298, 299.
Urdug Iván 61.
Ursa 40.
Ursendorf 69.
Usahegy 94, 109.
Utjesenovits 142.
Uzsa 120, 142, 151, 324.
Uzsaiak 94.
Ürög — (Iregh) 78, 82.

Vadasfalvi Dávid 172.
Vadol 56.
Vajay Pál 246.
Valáthalom 81 (46).
Valdi konvent 65.
Valdinfant 64, 65, 66.
Valentekovics Ferenc 306 (17); — Tamás 275.
Valerianus császár 9; — comes 79.
Val et de Infante mon. 64, 330.
Vallis Abraham kol. 64, 330.
Vallus (Válus) kol. 110, 324.
Valtinger pleb. 191, 285.
Vancsay István 17.
Vanoviczy János 66, 219, 220, 224 (50), 229 (69), 236, 240, 242, 244, 245, 256, 279.
Varanno 247, 249, 250, 261, 263, 296, 304, 326.
Varasd 55, 60, 174, 302 (8), 328.
Varasdi Lukács 190.
Varaszló 112.
Varga Orsolya 156.
Varjas 124.

Varsó 33, 36, 221, 226, 272, 328.
Varsói konvent 226, 237, 274, 310; — prépostság 226.
Vasváriak 125.
Vata 127.
Vatanovai kol. 327 (48).
Vazul 209, 210.
Vác 15, 172, 259, 262.
Vág 15.
Váradi Endre 131.
Váralja 239.
Várda 124.
Várday Mihály 124.
Várhely 49.
Városlőd 95.
Városszalonak 128, 157, 173, 174, 325.
Vásoni László 120,
Vázsony 128, 160, 184 (65), 185 (67), 187, 196, 200, 218, 319 (31), 325.
Vedeth András 110.
Veghedy Imre 155.
Veglia 40.
Vegyes bizottság 210.
Veki Ferenc 179.
Velence 96, 101, 135.
Velencei Pál 83.
Velkapolje (Hochwiesen) 92, 121, 190, 235.
Velika 56, 156.
Velitrea 68, 331.
Verczelly (Buoni) Ferenc bíboros 205.
Verebély 78, 322 (11).
Veres György 125; — Márton kan. 285, 287.
Veresegyháza 127.
Veresmart 78, 82, 121, 124, 127, 155, 172, 229, 322.
Veringer Marián 276.
Verőcze 126.
Vesolczi Vendel 233.
Veszprém 22, 130, 184, 185, 277, 279, 318.
Vetahidai kol. 78, 80, 123. 155 (337), 173, 180, 319 (31), 322.
Veternica 55, 59.
Vécse 154.
Végh Györgyné 120.
Vék 162.
Vépi János 317.
Vért 131.
Vicai (Vizi) Tamás 81.
Vicsáp 114.
Vicsápi Sándor és Konrád 114.
Viczmándyak 179.
Viczmándy Mátyás 179.
Vidy Mihály 126.
Vidoni bíboros 240.
Vigánt 153, 325 (35).
Vigasztaló Mária konfraternitás 70.
Viletyncz 56.
Vilkoviecko János 164, 207; — Miklós 279.
Villa-vicosai kol. 65, 66, 219, 330.
Villiami testvérek 124.
Villány 124.
Villyei mon. 109, 151, 157, 324.
Vilmány (Kis-) 81, 109.
Vilna 33, 328.
Vince rf. 117, 133; — szobrász 139.
Vingart 155.
Vinkovics Benedek 183.
Vinodol 38.
Virtutum intenta cultui k. bulla 72.
Visegrádi mon. 15, 77, 96, 98, 153, 154 (332), 193, 196, 290, 292, 325; — vár 262.
Visnyó 247.
Vistoky György 218.
Visznek 154.
Vitkóczy Mihály 175.
Vitus pk. 38.
Vizaknai Esztemér János 129.
Vizeskeszö 231.
Vizitátor generálisok 36.
Viziváros 170, 291, 292.
Vizsoly 197.
Vlascha 40.
Vohanicei kol. 33, 328.
Volf György 102 (134).
Voral 17.
Vragovich Borbála 59, 60, 308; — Kristóf 53; — Péter 216 (31), 236, 245.
Vuciclada-völgy 40.

Waaczy (Váczy) István 131.
Wayand Géza 80 (40).
Waldstein Zsófia 156.
Waltlicher Márk 285.
Wapekewi Onory Lászlóné 131.
Wassan 127.
Waxgiesser Gáspár 156.
Weinacht András 278, 304, 317, 319.
Weisshaubt György 29 (16).
Weixler Rudolf 276.
Welonski Julius 37.
Wenczel 21 (38).
Wesolovsky Szaniszló 279.
Wesselényi Ferenc nádor 224, 226, 230, 231, 236; — összeesküvés 247, 252.
Wichlinski Sebastián 36.

Wielevsky Anselm 273 (30).
Wielgomlini mon. 33, 36, 37, 328.
Wieluni mon. 33, 36, 108, 328.
Wieruszowi mon. 33, 37 (30), 108, 272, 328.
Willingen 29, 329 (56).
Wymicza 56.
Winczek (Vinczek) Oszvald 217 (33), 233.
Winkler Ferdinánd 215, 216 (32).
Wion Arnold 224.
Wlodawiei mon. 33, 37 (30), 71, 280, 328.
Woborzistei mon. (Oborziste) 70, 277, 280, 304, 306, 310, 328.
Wohlmuth Ferenc 129 (249).
Wolfart Rudolf 28 (15), 112.
Wolff Farkas 306, 306 (17).
Wolmuth Bernát 251, 277, 304, 316.
Worczja 127.
Wossijan Irmusd 80.
Wrecici Miklós 234.
Württenberg hercegség 28, 329 (61, 62).

Zaboki Simon 150.
Zacopya 61.
Zagoria 276.
Zaicz János 59, 196, 198, 199, 206, 227 (62), 233.
Zakmárdy János 64, 70, 226, 240.
Zalai (Dobus) kol. 19, 22, 77, 322.
Zalabay István 197.
Zalaházy Tamás 166.
Zalánkeméni (VII.) Péter 132, 139.
Zalány 296 (92).
Zamoysky István 32.
Zaránd 253, 254.
Zarebrie 156.
Zaremba Kázmér 233.
Zavar 224, 246.
Zazad 51.
Zay 76 (23), — Ferenc 180 (45).
Zágráb 20, 43, 44, 60, 61, 126, 174, 206.
Zágrábi Pál pk. 102; — nagyprépost 231; — szeminárium 221, 232, 252; — szegényház 232.
Záhony 124.
Zákoly László 152,
Zákonyi 84 (63), 193 (108), 194 (113).
Zámbó Miklós 94, 103.
Zápolya család 107, 178; — Imre 120, 124, 127, 129.
Závozalja 93.
Zborovszky Albert 33.
Zebecz Gergely kan. 274.
Zeg 125.
Zegindeth Bálint 121, 134, 198.
Zekfelde 91.
Zekkel Jakab 190.
Zembrzuski Mihály 7.
Zemere 110.
Zenggi mon. 38, 40 (46), 41 (48), 42, 227, 276, 327.
Zentmihal 62.
Zenpeter 62.
Zerdahelyiek 189 (79).
Zereberye 150.
Zerenyi Pál 43.
Zeyanahrazthyai Henrikné és Katalin 62, 63.
Ziba Alexander 36.
Zimics András 279.
Zichy család 201; — Péter 285, 287.
Ziviecky Kilián 234.
Zlath 48, 61.
Zlatna 92.
Znika János 46; — György 309.
Zobardy Mátyás 166.
Zobor-hegy 13, 15, 225, 282.
Zoerard (András) 15.
Zolghaiur 130.
Zongor Zsigmond 287.
Zopail 39.
Zovány 81 (46).
Zredna 47.
Zrinyi család 51, 61, 62, 227 (62), 232, 280, 309; — Ádám 51; — György 175, 177, 183, 233, 235; — Miklós 51, 174, 175, 183, 187, 198, 227, 228, 235, 238; — Pál 44, 46; — Péter 51, 64, 227, 228, 247, 252; — -né Széchy Erzsébet 275.
Zthrittyei Benedek és Sebestyén 179.
Zuluardus 26 (14), 70, 71 (149).
Zuzan Kristóf 189.
Zwekes 156.
Zykzoy Lőrinc 54.
Zyzlovich Iván 39.
Zsadány 154, 197, 249.
Zsámbék 130, 131, 153, 156, 171, 186, 201 (157), 218, 325 (37).
Zsid 289.
Zsidók 232, 234.
Zsigmond atya 151; — király 43, 44, 47, 48, 53, 54, 73, 79, 81, 92, 93, 97, 98, 100, 101, 103, 105, 107, 108, 110 (164), 112, 118, 121, 122, 138, 174; — III. lengyel király 73; — pap 155; pk. 113; — szent 33, 37, 137.
Zsinkapuszta 126.
Zsolca 108.

TARTALOM.

Oldal

Előszó ... 5

Első rész: *Bevezetés* ... 9

1. Remete Szent Pál, a Pálosrend patronusa ... 9
2. Vallási közviszonyaink a XIII. században ... 12

Második rész: *A magyar föld szerzete* ... 15

Harmadik rész: *A pálosok meggyökerezése a külföldön* 24

a) Mit mondanak a rendtörténészek? ... 24
b) A pálosok Németországban ... 26
c) A lengyel pálosok ... 31
d) A pálosok Isztriában ... 38
e) A horvát-szlavon rendtartomány pálosai ... 43
f) A pálosok Portugáliában ... 64
g) A francia és olasz páiosok ... 67
h) Az osztrák pálosok ... 69
i) A pálosok a Szentföldön ... 70

Negyedik rész: *Két század magyar pálosai (1300—1526)* 72

a) Róbert Károly kora ... 72
b) Nagy Lajos kora ... 86
c) A budaszentlőrinci monostor jelentősége: remete Szent Pál testének translatiója ... 100
d) A rend térfoglalása Nagy Lajos utódai és Zsigmond alatt ... 103
e) A rend Hunyadi János és V. László korában ... 115
f) A pálosok a magyar reneszánsz idején: anyagi gyarapodásuk ... 123
g) A rend szellemi életének képe Mohácsig: kiváló pálosok ... 134
h) A pálos szerzet Mohács előtt: két fontos rendi esemény ... 145

Ötödik rész: *A pálosok és a hitszakadás kora. A kolostorok küzdelme a pusztulással* ... 162

a) A XVI. század közviszonyai és a rend ... 162
b) A török pusztítása a pálos kolostorokban ... 167
c) Erőszakoskodó főurak kártevései ... 174
d) A protestánsok kolostorfoglalásai: az elefánti és máriavölgyi monostor ellenállása és fejlődése ... 187
e) Rendmentő törekvések: a pálos birtokok bérbeadása ... 193

Oldal

Hatodik rész: *A barokk megújhodás a rendi életben* ... 203

a) Reformtörekvések a századfordulón 203
b) A rendi reformok, a konstitúciók átdolgozása ... 208
c) Stassewsky Miklós 213
d) Borkovies Márton 221
e) Kiváló pálosok Borkovics Marton rendfőnöksége idején 233
f) A rend Ivanovics Pál kormánya idején 236
g) Kéry János 241
h) A pálosok missziós tevékenysége 243
i) Északmagyarország pálos hittérítői 244
j) Térítés Horvátországban 252
k) A rend térítői Erdélyben 253
l) A rendi iskolázás emelkedése: a pálos Studium Generale 255

Hetedik rész: *A barokk szellem kiteljesedése a rendben* 261

a) A rendi szellem útja a XVII. század végén ... 271
b) Kiváló pálos egyéniségek XVII. század végén 271
c) A rend gyarapodása és terjedése külföldön és hazánkban 280
d) A rend újkori terjeszkedése Budán és Pécsett, erősödése Erdélyben 289

Nyolcadik rész: *A rendi fegyelem. A horvát és osztrák pálosok függetlenítése hazánktól* 289

Kilencedik rész: *A Pálosrend II. Rákóczi Ferenc felkelésének korában* 307

a) A hazánkkal kapcsolatos rendtartományok: a horvát tartomány erősödése 307
b) Az ország állapota Thököly és II. Rákóczi Ferenc felkelése idején 311
c) A honi szerzetesrendek és a Pálosrend helyzete 313

A pálos kolostorok alapításuk rendjében 321

Tárgy- és névmutató 333

Értelemzavaró sajtóhibák:

A	22.	oldal	18. sorában:	1274 helyett 1263.
A	38.	„	27. „	XVI. „ XIV.
A	68.	„	jegyzetében:	Örffy „ Őry.
A	77.	„	27. sz. jegyzetében:	Haza helyett Hazai.
A	95.	„	12. sorában:	1373 helyett 1350.
A	95.	„	13. „	„1373-ban Monyorókeréken“ tévesen maradt a szövegezésben.
A	95.	„	16. „	1373 helyett 1383.
A	110.	„	2. „	Makót helyett Mákot.